

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

ANÀLISI DEL PAISATGE HISTÒRIC A LA ZONA NORD DEL PLA DE BARCELONA, SEGLES XV AL XVIII: BELLESGUARD

Esteban Galindo López

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (deposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository (deposit.ub.edu). Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository (deposit.ub.edu) is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

TESI DOCTORAL

ANÀLISI DEL PAISATGE HISTÒRIC A LA ZONA NORD DEL PLA DE BARCELONA, SEGLES XV AL XVIII: BELLESGUARD

ESTEBAN GALINDO LÓPEZ

Barcelona 2020

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Departament d'Història i Arqueologia
Àrea d'Història Moderna
PROGRAMA DE DOCTORAT SOCIETAT I CULTURA

**ANÀLISI DEL PAISATGE HISTÒRIC A LA ZONA NORD
DEL PLA DE BARCELONA, SEGLES XV AL XVIII:
BELLESGUARD**

Tesi doctoral presentada per
Esteban Galindo López

Director-Tutor
Prof. Jaume Dantí i Riu

Barcelona 2020

A l'Aurora, perquè gràcies a tu
això ha estat possible.
Als meus pares i fills, perquè els primers
m'han fet com sóc, i els segons
m'han fet millor persona.
A tots ells, el meu amor incondicional.

Resum

Aquesta tesi és un estudi del paisatge històric de la zona alta del Pla de Barcelona, centrat en les parròquies de Sarrià i Sant Gervasi i emmarcat dins d'una cronologia que abasta l'edat moderna. L'objectiu de fer aquest estudi des d'una línia de recerca com és l'anàlisi del paisatge històric obeeix a que es vol veure els canvis o les continuïtats que es van produir sobre el territori pels efectes de la incidència dels factors naturals, demogràfics, econòmics, socials i polítics des d'una perspectiva plurisecular.

A partir de l'estudi de diferents fonts documentals, especialment l'arxiu dels Gualbes de l'església dels Sants Just i Pastor de Barcelona, s'analitzen els processos transformadors del territori de la zona alta del Pla de Barcelona, situant com a eix vertebrador la torre Bellesguard, l'antic palau del rei Martí l'Humà, des dels seus inicis, l'any 1408, fins que la propietat passà a mans de la Comunitat de preveres de Sant Just i Pastor.

L'objectiu principal ha estat demostrar com la ciutat de Barcelona va influenciar de manera directa en el seu interland més immediat, concretament en les parròquies de Sarrià i Sant Gervasi, per tant, com la ciutat va modificar el paisatge d'aquestes zones properes amb la intenció de donar resposta a una sèrie de necessitats concretes, de vegades col·lectives a través del Consell de Cent, o bé per interessos i iniciatives particulars.

Tot i que se centra l'estudi en l'època moderna, segles XV al XVIII, s'ha fet necessari una anàlisi prèvia per conèixer com era el paisatge abans, per poder mostrar les modificacions que es van produir a l'entorn, iniciades durant el poblament ibèric, la centuriació romana i el posterior naixement de les parròquies entorn l'any mil.

Mitjançant els propietaris de Bellesguard, s'ha pogut constatar els canvis que aquests van realitzar en el seu paisatge proper, gràcies a que la torre va romandre habitada durant els quatre segles i que els seus estadants van generar una considerable documentació, analitzant les estratègies que van desenvolupar, unes accions que eren semblants a les que realitzaven la resta dels membres dels seus estaments, des dels personatges de la família reial (Martí l'Humà, Margarida de Prades i Violant de Bar), l'alta noblesa (Elionor de Cervelló, Cecília d'Urgell o Bernat Joan de Cabrera), la burgesia benestant de Barcelona (Els Caçador, Peguera i Gualbes), i per últim la Comunitat de preveres de l'església dels Sants Just i Pastor de Barcelona.

Per tant, a partir d'una propietat situada a Sant Gervasi, ha estat possible comprovar com els membres de la societat moderna de Barcelona actuaven sobre el territori que tenien més pròxim i com les seves estratègies i necessitats van modificar el paisatge que els envoltava.

ÍNDIX

Capítol 1.- Introducció	1
1.- Justificació	2
1.1. Marc geogràfic	4
2.- Estat de la qüestió	7
2.1. L'estudi del paisatge històric	7
2.2. Els estudis de la zona alta del Pla de Barcelona: Bellesguard ..	9
3.- Hipòtesis i objectius	12
4.- Estructura de l'estudi	13
5.- Metodologia i fonts documentals	15
Capítol 2.- Anàlisi del territori	24
1.- El paisatge històric	25
1.1. El medi natural	26
1.1.1. Relleu i clima	26
1.1.2. Els torrents i rieres	29
1.2. El poblament	43
1.3. Tipus de conreus.....	47
1.4. Ramaderia	49
1.5. Silvicultura	52
1.6. L'Hort i Vinyet	54
2.- Cartografia	59
2.1. Mapes antics: la centuriació, mapes i plànols	59
3.- Xarxa viària	68
Capítol 3.- Antecedents històrics	74
1.- Introducció	75
2.- El poblament antic: evolució històrica durant el període ibero-romà	76
3.- La zona del Pla durant l'edat mitjana: La formació de les parròquies	80
4.- El poblament de Sarrià i de Sant Gervasi	86
4.1.- La formació de la parròquia de Sarrià	87
4.2.- Torre o força de Sarrià	92
4.3.- Pedralbes	96
4.4.- La parròquia de Sant Gervasi	97

Capítol 4.- La residència reial	104
1.- La Barcelona extramurs d'inicis del s. XV	105
2.- El monestir de Santa Maria de Pedralbes: el gran senyor Alodial	106
2.1. El domini senyorial: el Capbreu lurat de 1407	110
2.2. El llibre de la Cadena (Capbreu de 1428)	113
3.- L'arribada del rei Martí I: de mas a Palau	117
3.1. La compra del mas Vallblanc	120
3.2. El mas Vallblanc o el castell dels Montjuïc	124
3.3. L'estructura del mas Vallblanc	128
3.4. L'estada del rei a Sant Gervasi	129
3.5. La capella	138
3.6. La vida quotidiana a Bellesguard	139

Capítol 5.- La noblesa s'estableix a Bellesguard	146
1.- El segle XV: la tensió a l'espai agrícola	147
2.- Sarrià-Sant Gervasi als segles XV i XVI: els danys de la guerra civil ...	149
3.- Bellesguard: refugi de l'alta noblesa	155
4.- Els Cabrera, uns propietaris <i>in absentia</i>	165

Capítol 6.- L'ascens de la burgesia	169
1.- El control de l'espai per part de l'oligarquia urbana	170
2.- La realitat econòmica a Sarrià i Sant Gervasi	175
3.- Els Cassador, la recuperació de Bellesguard	179
4.- Els Peguera: els estralls de la Guerra dels Segadors	188
5.- Els Gualbes: el restabliment de l'espai	193

Capítol 7.- Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió	200
1.- L'augment de la població i la corresponent pressió sobre el territori	201
2.- L'arribada de la burgesia benestant: una major parcel·lació de Sarrià i Sant Gervasi	207
3.- Bellesguard: la transformació del paisatge en benefici de la vinya	214
3.1.- Comunitat dels Sants Just i Pastor: el domini de la vinya	227
3.2.- El cost econòmic de la transformació del paisatge	234
3.3.- Els contractes de masoveria	238
3.4.- La granja de Bellesguard	239
Capítol 8.- Conclusions	241
Capítol 9.- Bibliografia	254
Capítol 10.- Apèndix documental	274

Índex de figures

Figura 1 i 2: Pla urbà dels districtes de Barcelona. Font: Ajuntament de Barcelona	5
Figura 3: J. M. Serra i Pujalt : Plano de Barcelona y sus alrededores. 1890	5
Figura 4. Relació de notaris que s'han estudiat a l'AHPB, corresponent als s. XIV-XV	18
Figura 5. Relació de notaris que s'han estudiat a l'AHPB, corresponent als s. XVI-XVII	18
Figura 6. Relació de notaris que s'han estudiat a l'AHPB, corresponent al s. XVIII	19
Figura 7. Gràfic de l'evolució dels focs de Sarrià, segles XV i XVI	152
Figura 8. Taula dels censals demanats i lluïment (1749-1753)	234
Figura 9. Taula censals lluïts dels anys 1770 fins 1781	235
Figura 10. Taula censals lluïts dels anys 1782 fins 1794	235
Figura 11. Taula censals per plantar vinyes i obres (1761-1783)	236
Figura 12. Taula censals per plantar vinyes i obres (1784-1797)	236
Figura 13. Taula censals lluïts (1770-1794)	237

Índex d'imatges

1. Camí al cementeri. CEC. Autor desconegut. 1882-1900	2
2. Construcció del viaducte, AFC, autor desconegut, c. 1906	3
3. Arc entre torres. AFC. Joaquim Gomis Serdañons, 1915-1925	3
4. Torrent de Bellesguard i zona plantada de vinyes. CEC. Autor desconegut. c. 1903	4
5 i 6. Fotografies de l'actual torre Bellesguard, obra d'Antoni Gaudí	6
7. Mapa del relleu de la zona del Pla de Barcelona	26
8. Mapa del territori físic de Sarrià-Sant Gervasi. ICGC. Jaime Almera. 1888	27
9. Mapa de camins i torrents de Sarrià-Sant Gervasi	30
10. Mines d'aigua que aprovisionen Barcelona al s. XIX	33
11. Plànol de la distribució d'aigua a la caseta de la font de Bellesguard	35
12. Dibuix de les obres fetes a la caseta de distribució	36
13. Plànol de la distribució d'aigua a la caseta de Bellesguard	37
14. Plànol de Barcelona c. 1705, VISSCHER II, N.; VERSEYL,E	59
15. Trama centuriada de Barcino i xarxa viària	61
16. Panoràmica de la ciutat de Barcelona, 1563, A. van Wyngaerde	63
17. Panoràmica de Barcelona des de Collserola, 1651 P. Reschi	64
18. Plànol de Barcelona, 1708, G. Baillieul	65
19. Plànol de Sarrià i Sant Gervasi, 1826, BACLESSE; HACQ, J.M	66
20. Plànol de Barcelona, c.1861, Ildefons Cerdà	67
21. Plànol dels camins de Sarrià-Sant Gervasi a l'any 1730. M. Puig i Ferin	68
22. Xarxa viària en època romana i medieval al Pla de Barcelona. Vila, P.; Casasses, Ll.	70
23. Cruïlla dels quatre camins. J.M. Serra i Pujalt, 1890	72
24. Camí de Bellesguard. AFCEC, Armengol, (1899-1910)	73
25. Assentaments ibèrics i viles romanes a la zona del Pla	78
26. Peça de ceràmica <i>sigillata</i>	79
27. Esglésies del Pla de Barcelona entorn l'any 1000. J. Bolòs	81
28. Torre o força de Sarrià, s. X. Carreras Candi	93
29. Bellesguard, Torre de Sarrià i Castell dels Montjuïc J.M. Serra , 1890	99
30. Tercera torre propera al viaducte que va construir Antoni Gaudí	183
31. Alineació de les torres de Bellesguard	184
32. Mapa de la parcel·lació de terres de l'entorn de Bellesguard	223
33. Llegendes del mapa de la parcel·lació de Bellesguard	224
34. Mapa de les parcel·les de l'entorn de Bellesguard amb els propietaris i extensió (mujades)	226
35. Mas de Bellesguard any 1870, Lluís Rigalt	229
36. Bellesguard c. 1850. Valentín Carderera	230

Abreviatures

ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó)
ACB (Arxiu Capitular de Barcelona)
ADB (Arxiu Diocesà de Barcelona)
ADM (Arxiu Ducal de Medinaceli)
AFB (Arxiu Fotogràfic de Barcelona)
AFC (Agrupació Fotogràfica de Catalunya)
AFCEC (Arxiu Fotogràfic Centre Excursionista de Catalunya)
AHCB (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona)
AHPB (Arxiu Històric de Protocols de Barcelona)
AHPSJP (Arxiu Històric de la Parròquia dels Sants Just i Pastor de Barcelona)
AHSCSP (Arxiu Històric de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau)
AMP (Arxiu del Monestir de Pedralbes)
APS (Arxiu Parroquial de Sarrià)
ARV (Arxiu del Regne de València)
BC (Biblioteca de Catalunya)
BRABLB (Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona)
CEC (Centre Excursionista de Catalunya)
ICGC (Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya)
RABASJ (Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi)

Agraïments

Aquesta tesi ha estat possible gràcies a la col·laboració de molta gent que m'han aconsellat, m'han donat suport, suggerit i fer costat, a tots ells el meu afecte i sincer agraïment.

Especialment voldria agrair al meu director-tutor de tesi, el professor Jaume Dantí, per la feina feta. Les seves indicacions m'han donat una major i millor visió del que havia de ser la tesi. Els seus consells, recomanacions i especialment les seves correccions, m'han ajudat a donar el millor de mi i aprendre molt amb l'elaboració de la recerca.

Han estat molts els professors de la UB que m'han aconsellat i donat eines per portar a terme la tesi, però voldria nomenar en particular al professor Carles Buenacasa, que ha estat la persona que em va encoratjar a tirar endavant el projecte de vida que significava una tesi doctoral, fent-me costat davant la difícil decisió de desenvolupar el projecte de Bellesguard i deixar enrere la recerca de l'Antiguitat Tardana.

A Manuel Medarde, que m'ha acompanyat abans, durant i després d'aquesta recerca. No puc compensar tota la teva ajuda, la guia i suport constant, tangible i intangible, que només la nostra estima i mútua amistat farà possible que pugui retornar-te una mica de la teva generositat.

A l'equip de Recerca Bellesguard, professionals que m'han ajudat i m'han fet créixer com a investigador, especialment a la família Guilera, l'Amèlia, l'Anna i en Carles, per acollir-me com a un més de la família i obrir-me la porta de casa vostra, una meravella del Modernisme que ha estat un plaer i privilegi que mai podré compensar.

A totes aquelles persones que m'han facilitat l'accés a les fonts, gràcies per la vostra paciència i col·laboració, especialment a Josep Capdevila, arxiver de la parròquia de Sant Just i Pastor de Barcelona per la teva amabilitat, el teu temps i disponibilitat impagable.

Capítol I: Introducció

1.- Justificació

El perquè d'aquesta tesi s'explica i es relaciona de manera molt directa amb l'obra d'Antoni Gaudí. A inicis de l'any 2013 vaig tenir l'oportunitat de formar part del Grup de Recerca Bellesguard, encarregant-me de la secció d'Història i Arqueologia. Per a mi va ser tot un repte, ja que fins llavors la meua especialitat acadèmica havia estat l'Antiguitat Tardana, tot i que des de l'any 2010 havia col·laborat en treballs sobre l'obra d'Antoni Gaudí.

Van ser els propietaris de la casa Bellesguard, la família Guilera, els que van impulsar el projecte per posar en valor l'obra del gran arquitecte català que fins aquell moment era considerada com un treball de segon ordre. Per fer-ho, es va crear un grup de recerca multidisciplinar que aprofundís en la investigació de la torre, des de diferents vessants acadèmiques, amb la finalitat de conèixer millor aquesta obra de Gaudí per posteriorment plasmar els resultats dels diferents estudis, treballs i publicacions dins de la comunitat acadèmica així com fer-los arribar al coneixement del públic en general.

Amb aquest encàrrec, a partir de l'any 2013 vaig iniciar la recerca històrica de la torre Bellesguard, comprovant en la bibliografia que bona part dels estudis provenien des de la història de l'Art, més centrats en l'obra de Gaudí que no pas en la torre homònima medieval, trobant que en els treballs de recerca històrica on apareixia citat Bellesguard es feia en una petita referència, tot i que el passat històric del lloc havia estat un aspecte molt significatiu per a l'arquitecte modernista.

L'any 1900, en Gaudí va acceptar l'encàrrec de Maria Sagués, vídua del seu amic Jaume Figueres, per construir una casa als afores de Barcelona. Com feia sempre Gaudí abans de començar un treball, realitzava un estudi previ on s'inclouien diferents aspectes com la morfologia del terreny, la climatologia de la zona, els materials constructius més idonis, i fins i tot un estudi històric del lloc, especialment en aquest encàrrec, ja que en un extrem de la parcel·la es conservaven les restes de l'antic castell de Bellesguard, residència del rei Martí l'Humà, últim rei del Casal de Barcelona.

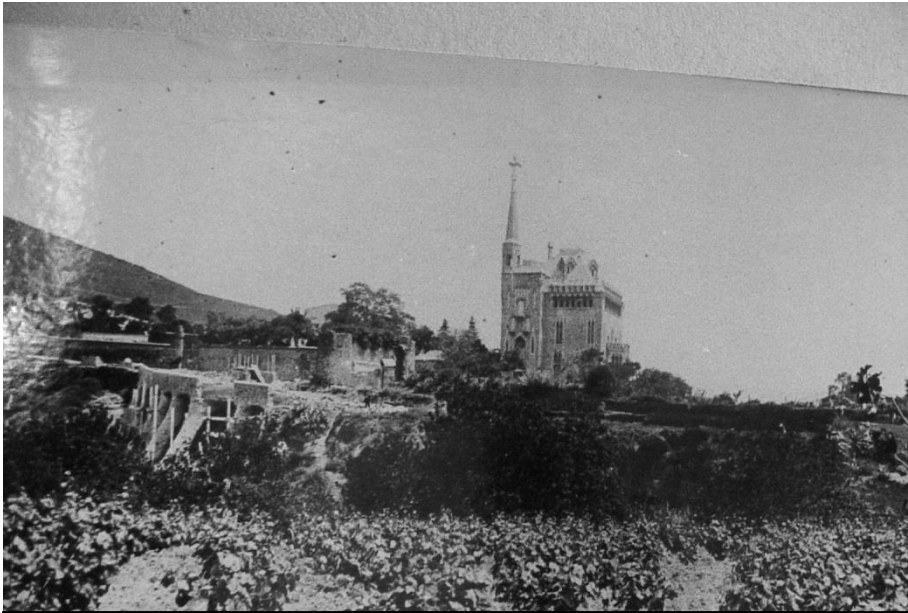
Gaudí de seguida va adornar-se de la rellevància històrica del lloc i va aprofitar-ho per fer un homenatge al passat gloriós de Catalunya, deixant diferents referències històriques en la nova construcció.

Imatge 1. Camí al cementeri. CEC. Autor desconegut. 1882-1900.

Capítol I: Introducció

Primer, va protegir i conservar els elements que restaven del castell, i per aconseguir-ho, va desplaçar l'antic camí que pujava fins al cementeri de Sant Gervasi que passava entre les restes de les dues torres cilíndriques, del que possiblement havia estat el cos de guàrdia de la residència reial (imatge 1), havent de construir un viaducte per salvar el desnivell d'un torrent, integrant així les torres dintre del que seria la futura propietat de Bellesguard (imatge 2).

Imatge, 2. Construcció del viaducte. AFC, autor desconegut, c. 1906

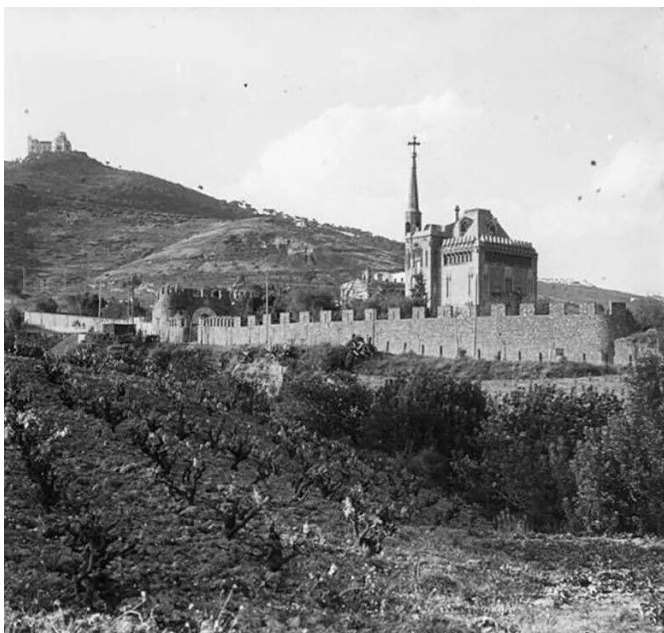
A més, després de refer les torres i els panys de muralla, va col·locar un escut on es mostraven dues dates: 1409 i 1909, en la primera es feia menció al moment en que Bellesguard es va erigir com a seu reial, almenys de *facto*, i la segona 1909, fou el moment en què en Gaudí deixà les obres pràcticament acabades per dedicar-se a d'altres projectes (imatge 3).

És evident que en dites accions la intenció de l'arquitecte era la de recuperar la història del lloc, donant a la nova casa modernista la semblança d'un castell medieval, batejant-la amb el mateix nom de la residència reial: Bellesguard.

Imatge 3. Arc entre torres. AFC. Joaquim Gomis Serdañons, 1915-1925

Capítol I: Introducció

Imatge 4. Torrent de Bellesguard i zona plantada de vinyes.
CEC. Autor desconegut. c. 1903.

Antoni Gaudí entroncava d'aquesta manera el passat medieval del segle XV amb el present modernista d'inicis del s. XX. La nostra tesi i seguint l'exemple d'en Gaudí, planteja fer l'estudi en aprofundiment sobre una part d'aquests cinc segles d'història, on Bellesguard va ser testimoni dels canvis que es van produir a la ciutat de Barcelona, especialment a aquesta zona alta, on ja des del segle XIV van començar a construir-se masos-torre, segones residències de la classe benestant que volia fugir dels estius feixucs dintre de la ciutat emmurallada.

La utilitat de situar Bellesguard com a eix vertebrador del nostre estudi, ha estat motivada pel fet que des de l'any 1409 fins a l'actualitat la torre ha estat habitada de manera continuada, sumant-se el fet que la major part de les famílies propietàries van pertànyer a les classes benestants de la Barcelona d'època moderna, i per tant, durant aquests cinc segles es va generar una extensa activitat documental, uns arxius patrimonials amb una documentació de caràcter variat i amb un gran valor qualitatiu.

Tot això va justificar que a l'any 2014 s'iniciés la tesi, dins del programa de Doctorat Societat i Cultura de la UB, recerca dirigida pel Dr. Jaume Dantí, on es va decidir acotar la cronologia a estudi centrant-la en l'època moderna, a més de donar-li un enfocament més ampli, abastant més aspectes per poder obtenir una millor visió històrica del passat, fer una recerca més completa a partir de l'anàlisi del paisatge, i d'aquí que el seu títol fos: "Anàlisi del paisatge històric del nord de Barcelona, segles XV al XVIII: Bellesguard", on l'objecte d'estudi era el paisatge històric de la zona alta de Barcelona amb una cronologia suficientment extensa, segles XV al XVIII, per poder apreciar els canvis i les transformacions a la zona, mantenint com a eix vertebrador de la recerca la finca de Bellesguard.

1.1. Marc geogràfic

Es fa necessària una prèvia localització de la zona d'estudi, principalment perquè el títol de la tesi diu "zona nord del Pla", tot i que aquesta indicació cardinal no és correcte, sinó que és una apreciació comú de l'observador quan s'interpreta un plànol on sempre es tendeix a parlar de la zona nord quan es veu la imatge a la part de dalt (figura 1), tot i que realment els districtes de Sarrià i Sant Gervasi es troben a la zona oest de Barcelona (figura 2), al seu extrem occidental, als peus de la muntanya de

Capítol I: Introducció

Collserola, i que actualment conformen el districte 5 dels 10 que hi ha a la ciutat de Barcelona, limitant amb els districtes de Les Corts, Horta i Gràcia, amb una extensió de 20,09 km² i una població de 148.172 habitants. S'ha volgut mantenir en el títol "el nord" per no crear confusió i situar mentalment la zona en el plànol més habitual de la ciutat.

Figura 1

Figura 2

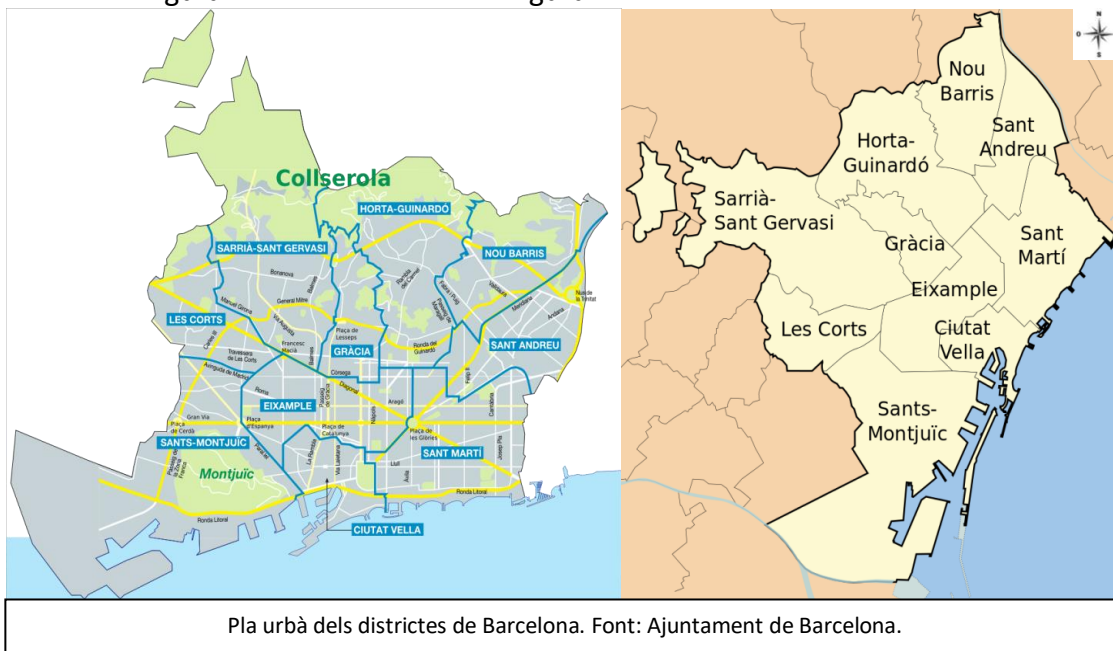

Figura 3

J. M. Serra i Pujalt : Plano de Barcelona y sus alrededores.

Pel que fa a l'actual torre Bellesguard, es situa a la part alta del districte de Sant Gervasi, concretament al número 20 del carrer Bellesguard. Aquesta torre modernista es troba al costat de la torre homònima medieval, de la que només resta en peus part de tres torres de defensa i un pany de la muralla (figura 3).

La part occidental de Bellesguard conformaria el límit de terme entre els districtes de Sarrià i Sant Gervasi, una divisió que es remunta a l'edat mitjana i que vindria donada pel Torrent de Bellesguard (també de Betlem).

Capítol I: Introducció

La seva situació geogràfica excepcional, als peus de Collserola, entre dos turons, va facilitar-li l'accés a l'aigua en abundància gràcies als torrents de Betlem i el de Castanyer, a més de trobar-se en un encreuament de camins important, conegut com els "quatre camins", via que anava de Sarrià cap a Horta, connectant amb l'església de Sant Gervasi i amb el pas de muntanya cap a l'altra banda de Collserola.

Imatges 5 i 6. Fotografies de l'actual torre Bellesguard, obra d'Antoni Gaudí

Capítol I: Introducció

2.- Estat de la qüestió

2.1. L'estudi del paisatge històric.

Els estudis del paisatge històric són una línia de recerca important per conèixer el passat d'un lloc, ja que els paisatges actuals són el resultat de segles d'història on les comunitats humanes que en ell han perviscut han deixat la seva empremta, modificant-lo segons les seves necessitats i els seus interessos, aspectes que han definit el caràcter d'un determinat paisatge i la seva identitat, aconseguint amb l'estudi d'aquests paisatges antròpics obtenir dades de com vivien dites comunitats pretèrites i com es van desenvolupar.

Si bé la recerca del paisatge com a disciplina acadèmica tindria una antiguitat de mig segle aproximadament, els seus orígens podríem trobar-los molt enrere, concretament a mitjans del segle XVIII i localitzats a Anglaterra, a partir dels estudis dels topògrafs Jhon Leland i William Camden, que es varen fitxar en les variacions regionals del paisatge rural anglès, afegint-se els treballs d'altres autors que van desenvolupar els seus estudis des del camp de l'exploració militar, cas de William Roy, qui va aplegar en un mapa de 1747-55, tant la cartografia civil com la militar del moment, comptant amb la col·laboració del servei oficial de topografia britànic¹.

Aquests primers treballs es van ampliar al s. XIX amb els historiadors medievalistes, cas de F.W. Maitland, qui va desenvolupar el mapa de Roy i va encunyar el concepte de *palimpsest*², una idea que va tenir força èxit i que va romandre com a concepte en l'estudi del paisatge històric, recollit després en els estudis de principis de segle XX per A. H. Allcroft i H. Sumner³, els qui van realitzar importants treballs sobre el paisatge britànic.

Els estudiosos han situat al professor W.G. Hoskins (1908-1992) com el creador de l'història del paisatge com a disciplina acadèmica, en base a que aquest reconeixia el paisatge per si mateix com un registre històric de gran importància, desenvolupant la idea del paisatge com a *palimpsest*, atribuint-li al paisatge la categoria de la font més important per conèixer el nostre passat, tot i que va combinar el seu estudi amb fonts documentals, cartogràfiques i treballs de camp⁴.

Juntament amb Hoskins, en aquests moments primerencs destacà Clifford Darby, un geògraf historiador de Cambridge qui va treballar la geografia d'Anglaterra del s. XI⁵, establint una metodologia que va traspasar als seus deixebles, uns estudiants que també van recollir el model del professor d'història econòmica Maurice W. Beresford

---

¹ Biblioteca Nacional d'Escòcia. Vide: <http://geo.nls.uk/roy>.

² Maitland, Frederic W.: *Domesday Book and Beyond: Three Essays in the Early History of England*. Cambridge: Cambridge University Press, 1897.

³ A. H. Allcroft, A. H.: *Earthwork of England*. London: Mcmillan, 1908; Sumner, H.: *Earthworks of the new forest*, 1917.

⁴ Hoskins, William G.: *The Making of the English Landscape*. Londres: Hodder & Stoughton, 1955.

⁵ Darby, Henry C.: *New Historical Geography of England*. Cambridge: Cambridge University Press, 1973; *Domesday England*. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.

Capítol I: Introducció

---

qui es va centrar en l'estudi dels pobles medievals abandonats creant un grup de recerca per aprofundir en aquest camp⁶.

Fou a partir de la dècada dels 60 i 70 del s. XX, quan es desenvolupà l'estudi del paisatge històric amb grans avenços per part de l'arqueologia de camp, disciplina que va orientar-se cap a una arqueologia del paisatge (Brow, 1987, Wilson 1982), constituint un moment important la fundació en 1979 de l'associació d'estudis del paisatge (*Society for Landscape Studies*) qui de seguida va produir una revista especialitzada en aquest camp on es combinaven les matèries geogràfiques, històriques i arqueològiques.

Els anys 80 i 90 i encara des d'Anglaterra, es va incidir en la història del paisatge però treballada des dels geògrafs culturals, on el paisatge era un producte cultural que representava els canvis del món (Denis Cosgrove 1984; Stephen Daniels 1988), paral·lelament al desenvolupament de l'arqueologia del paisatge amb autors com Michael Aston qui assenyalava els principals elements que conformaven el paisatge i les transformacions que havia sofert al llarg dels segles⁷.

L'any 1994, des de la península de Cornualla, l'estat va impulsar a través de l'agència *English Heritage*, l'estudi dels paisatges històrics (*Historic Landscape Characterisation* o HLC), mitjançant l'elaboració de mapes que reflectien les característiques del paisatge històric d'un territori, projecte al que es va sumar Escòcia amb treballs d'Avaluació Històrica de l'Ús del Territori (*Historic Landuse Assessment* o HLA), on col·laboraven diferents entitats com l'*Historic Scotland* i la *Royal Commission on the Ancient and Historical Monuments of Scotland* (RCAHMS), així com també es van sumar altres zones del Regne Unit com Gal·les i Irlanda, a més d'altres països com Holanda.

Fou gràcies a aquestes visions interdisciplinars, que es va aconseguir que l'anàlisi del paisatge de finals del segle XX es veiés enriquida amb diferents aportacions, cas de les recerques fetes a França amb estudis com el de Chouquer⁸, centrat en les centuriacions romanes, les de B. Cursente⁹, D. Baudreu¹⁰ o J.L. Abbé¹¹, més enfocades en el període medieval i que van proporcionar un coneixement de com s'estructuraven els pobles de l'Europa mediterrània, les característiques de l'urbanisme de les ciutats i els trets característics del paisatge dels camps en les zones més romanitzades, al que es sumaria més recentment els treballs de Jean-Robert Pitte¹² i Xavier de Planhol¹³.

---

⁶ Beresford, Maurice W.: *The lost Villages of England*. Londres: Lutterworth, 1954; *History on the Ground*. Londres: Lutterworth, 1957.

⁷ Aston, Michael: *Interpreting the Landscape*. *Landscape Archaeology in Local Studies*. Londres: Batsford, 1985.

⁸ Chouquer, G.: *Historie d'un paysage de l'époque gauloise à nos jours*. Entre Bourgogne et Franche-Comte. París: Editions Errance, 1993.

⁹ Cursente, B.: *Les castelnaux de la Gascogne médiévale*. Bordeus: Gascogne gersoise, 1980.

¹⁰ Baudreu, D.: *Tipologia del vilatge medieval dins le bassin d'Aude e regions vesines (Languadoc occidental)*. A: Bolòs, J.; Busqueta, J. (ed.): *Territori i societat a l'Edat Mitjana*, II, 1998, p. 33-67.

¹¹ Abbé, J.-L.: *Permanences et mutations des parcellaires médiévaux*. A: Chouquer, G. (ed.): *Les formes du Paysage*, t. 2: *Archéologie des parcellaires*. París: Errance, 1996, p. 223-233.

¹² Pitte, Jean-Robert: *Histoire du paysage français: De la préhistoire à nos jours*. Editions Tallandier, 1983

¹³ Planhol, Xavier de: *Géographie historique de la France*. Fayard, 1988.

Capítol I: Introducció

Es fa necessari nomenar als grans inspiradors d'aquests autors francesos citats, cas de Paul Vidal de La Blache, considerat com un dels geògrafs més importants de la segona meitat del s. XIX, qui va revolucionar la geografia donant-li un objecte d'estudi nou fins a aquell moment, la regió, entesa com l'àrea on es donaven les relacions entre els fenòmens físics i humans, desenvolupant una publicació "Annales de géographie" (1892), que va tenir continuïtat fins a l'actualitat, molt relacionat posteriorment amb Lucien Febvre i Marc Bloch a la revista "Annales d'histoire économique et sociale", on els estudis sobre la societat i l'economia s'interrelacionaven. Per a Bloch, l'estudi del paisatge es devia realitzar en clau històrica, examinant diferents elements que ens aportaven informació, cas de la forma dels camps, oberts o tancats, com a una mostra d'aspectes de règims agraris diferenciats entre d'altres qüestions a considerar.

Per últim, de la historiografia italiana es vol ressaltar els estudis d'Emilio Sereni¹⁴, com a investigador destacat que ha donat pas a d'altres estudis del paisatge regional com els de la Carta calabrese del Paesaggio; Carta de Napoli, una carta del paisatge de Nàpols realitzada per la Federazione Associazioni Professionali Ambiente e Paesaggio (FEDAP); Carta del Paesaggio dell'Olivo e dell'Olio, un estudi del paisatge de l'olivera i de l'oli realitzada per l'Associazione Città Paesaggio; Piano Territoriale Paesistico Regionale della Emilia-Romagna, un Pla territorial del paisatge de la regió italiana de l'Emilia-Romagna; Piano Territoriale Paesistico Regionale della Sicilia, un Pla territorial del paisatge de la regió italiana de Sicília, entre d'altres.

2.2. Els estudis de la zona alta del Pla de Barcelona: Bellesguard.

Pel que fa als treballs de recerca del paisatge històric al territori de Catalunya, els estudis del paisatge van venir de la mà de Jordi Bolòs, qui en un primer moment es va centrar en el període medieval¹⁵. Ell va ser qui va impulsar projectes de gran magnitud, com fou *PaHisCat* (Paisatge Històric de Catalunya), un estudi realitzat conjuntament amb el Grup d'Estudis del Paisatge Històric i la col·laboració entre el Departament d'Història de la Universitat de Lleida i l'Observatori del Paisatge de Catalunya. L'objectiu d'aquest projecte va ser estudiar l'evolució històrica del paisatge de Catalunya, projecte que es va iniciar l'any 2011, on es volia identificar, documentar, entendre, cartografiar i difondre les traces del passat, definits a través de catàlegs del paisatge que periòdicament es van anar publicant.

Paral·lelament, es volia donar pautes per al planejament territorial i sectorial, des d'una perspectiva de protecció, gestió i ordenació del paisatge, un projecte que volia donar servei a la recerca històrica tant per les institucions com pels particulars que en poguessin fer ús o que els interessessin conèixer la història dels paisatges de Catalunya.

---

¹⁴ Sereni, Emilio: *Storia del paesaggio agrario italiano*. Roma-Bari: Laterza, 1984.

¹⁵ Bolòs i Masclans, J.: *El mas, el pagès i el senyor. Paisatge i societat en una parròquia de la Garrotxa a l'edat mitjana*. Barcelona: Curial, 1995; *Catalunya medieval. Una aproximació al territori i a la societat a l'edat mitjana*. Barcelona: Pòrtic, 2000.

Capítol I: Introducció

A més d'aquesta recerca de caràcter global, a nivell més concret es destacarien els estudis del paisatge històric al territori de Catalunya realitzats també per Jordi Bolòs, especialment amb la col·lecció "Territori i Societat: el paisatge històric"¹⁶.

Pel que fa al període romà, s'apuntarien els treballs d'A. Aguilar, O. Olesti i R. Plana en relació amb les centuriacions del Vallès¹⁷, i especialment la recerca de Josep Maria Palet, autor que entronca el passat romà amb el període medieval¹⁸. Els estudis emmarcats dins del període medieval han estat els més abundants, assenyalant els treballs d'A. Catafau¹⁹, S. Riera, C. Rendu²⁰, M. Soler²¹ i Jaume Vilaginés²².

Per tant, pel que fa als estudis del paisatge de casa nostra, aquesta tesi que ara es presenta és el primer estudi d'anàlisi del paisatge històric centrat en el període d'època moderna, tot i que per necessitat de discurs i d'anàlisi de les realitats que es donaven a la zona alta del Pla, s'ha fet imprescindible recuperar els estudis d'etapes anteriors.

Pel que fa als treballs de la zona de Sarrià i Sant Gervasi, aquests no han estat gaire abundants. A Catalunya, els estudis locals van començar a aparèixer de manera important a finals del s. XIX, amb l'anomenat "excursionisme científic", estudis que es van realitzar principalment per geògrafs i folkloristes, amb un paper destacat dels eclesiàstics. La major part van venir motivats pel moviment de reconstrucció nacional amb la Renaixença, amb aspectes de patriotisme romàntic que donaven una imatge idealitzada, però que van servir per preservar i difondre fons documentals que eren en perill de desaparició²³.

El primer intent de coordinar els diferents estudis que apareixien fou l'Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, celebrada l'any 1950 on es plantejava la problemàtica dels estudis locals, convertint-se la dècada dels anys 80 i 90 del s. XX, en el punt d'eclosió dels treballs d'història local, coincidint amb un moviment espontani i popular de recobriment de la cultura nacional després de la recuperació democràtica post

---

¹⁶ Bolòs, Jordi: *Territori i societat a l'Edat Mitjana. Història, Arqueologia, Documentació*, vol. I. Lleida: Universitat de Lleida, 1997; Ídem: *La caracterització del paisatge històric. Territori i societat : el paisatge històric, història, arqueologia, documentació*, 5. Lleida : Universitat de Lleida, 2010; Ídem: *El paisatge en èpoques de transició al llarg dels darrers dos mil anys. Territori i societat: el paisatge històric. Història, Arqueologia, Documentació*, 7. Lleida: Universitat de Lleida, 2015.

¹⁷ Aguilar, A.; Olesti, O.; Plana, R.: *Cadastres romans a Catalunya: Empordà i Gironès, Cerdanya, Vallès Occidental. Tribuna d'Arqueologia*, núm. 1989-90. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1991, p. 111-124.

¹⁸ Palet, J.M.: *Estudi territorial del Pla de Barcelona. Estructuració i evolució del territori en època ibero-romana i altmedieval. Segles II-I aC- X-XI dC*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1997.

¹⁹ Catafau, A.: *Les celleres et la naissance du village en Roussillon (xe-xve siècles)*. Perpinyà: PUP-Trabucaire, 1998.

²⁰ Rendu, C.: *La montagne d'Enveig, une estive pyrénéenne dans la longue durée*. Perpinyà: Trabucaire, 2003.

²¹ Soler, M.: *Feudalisme i nucleació poblacional. Processos de concentració de l'hàbitat al comtat de Barcelona entre els segles X i XIII. Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 23-24 (2002-2003), p. 69-101.

²² Vilaginés, J.: *El paisatge, la societat i l'alimentació al Vallès Occidental (segles X-XII)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001.

²³ Entre els treballs es vol destacar: A. Bofarull i de Brocà, *Anales históricos de Reus (1845)*; Francesc de Bofarull, *Documentos para escribir una monografía sobre la villa de Montblanch (1897)*.

Capítol I: Introducció

---

franquista, amb la cristal·lització dels Centres d'Estudis Locals i la creació d'arxius locals i comarcals²⁴.

Sobre els estudis de la zona del Pla de Barcelona, es destacarien els congressos d'Història de Barcelona, concretament el I Congrés, celebrat a Barcelona l'any 1982 i que es va dedicar a la zona del Pla²⁵, aplegant diferents aspectes com la toponímia, el clima, el medi natural, els primers pobladors, tractant-se d'un bon treball de conjunt sobre el paisatge històric d'aquesta zona de la ciutat comtal.

Pel que fa a la zona de Sarrià i Sant Gervasi, els principals treballs són de principis del segle XX, cas de Carreras Candi²⁶ o Francesc Sagarra²⁷, unes recerques que han estat clau per treballar la documentació històrica de les dues viles, ja que una bona part dels escrits originals van desaparèixer després de la Guerra Civil espanyola de 1936-39. L'aprofundiment en l'estudi es complementà amb d'altres recerques més recents, cas de Mañé i Sabat²⁸ o Martí Bonet²⁹, tot i que una bona part d'aquestes es van centrar en l'estudi del monestir de Pedralbes³⁰, així com en l'actual barri, tot i el seu passat com a població, de les Corts³¹.

Per últim, la torre Bellesguard va promoure recerques en un primer moment per part de grans historiadors com Carreras Candi³², tot i que no va tenir continuïtat de recerca històrica fins l'últim quart del segle XX, amb una petita referència de Duran i Sanpere en el seu treball sobre la història de Barcelona³³.

La resta de recerca sobre Bellesguard té relació amb l'obra que va construir Antoni Gaudí a inicis del segle XX, i que s'ha treballat especialment des de la història de l'art, principalment amb els treballs de Joan Bassegoda³⁴, Joan Bergós³⁵, entre d'altres,

---

²⁴ Un exemple va venir amb les I Jornades de Joves Historiadors Catalans (1984), on Andreu Mayayo va presentar una ponència que portava per títol: Història local i història total. D'aquest període també destacà l'obra participada per Josep Fontana entre d'altres, titulada: Reflexions metodològiques sobre la història local, 1985, o la celebració del I Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya, 1991.

²⁵ *El Pla de Barcelona i la seva història* : actes del I Congrés d'Història del Pla de Barcelona. Barcelona : La Magrana : Institut Municipal d'Història. 1984.

²⁶ Carreras Candi, F.: *Notas históricas de Sarrià*. Barcelona: RABLB, 1897.

²⁷ Sagarra i Siscar, F. de: *Sant Vicens de Sarrià. Dades i clarícies referents a la història d'aquesta vila i parròquia*. Barcelona: Ed. Francesc X. Altés, 1921.

²⁸ Mañé Sabat, A.: *Història de Sarrià. Les nostres arrels*. Barcelona: Associació de Veïns de Sarrià, 2002.

²⁹ Martí Bonet, J. M.: *Sant Vicenç de Sarrià. 1000 anys d'història*. Barcelona: Akribos Edicions, 1987.

³⁰ Sanjust i Latorre, C.: *L'obra del Reial Monestir de Santa Maria de Pedralbes des de la seva fundació fins al segle XVI. Un monestir reial per a l'orde de les clarisses a Catalunya*. TD, UAB, 2008 ; Castellano i Tresserra, A.: *Origen i formació d'un monestir femení. Pedralbes al segle XIV (1327-1411)*. TD, UAB, 1996.

³¹ Brengaret i Framis, A.: *Evolució del territori de Les Corts des de l'època medieval fins a l'actualitat*. TD, UB, 2017; Navarro i Molleví, I.: *Masies de les Corts : torres, masos i altres cases*. Barcelona: Arxiu Municipal del Districte de les Corts, 1993.

³² Carreras Candi, F.: Bellesguard, real sitio de Martín I. *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. 1 (1901/02), p. 55-65.

³³ Duran i Sanpere, A.: Bellesguard, residència de reis. A: *Barcelona i la seva història*. Barcelona: Curial, 1972, p. 710-715.

³⁴ Bassegoda i Nonell, J.: *El gran Gaudí*. Sabadell: AUSA, 1989.

³⁵ Bergós i Massó, J.: *Gaudí, l'home i l'obra*. Barcelona: Lunwerg, 1999.

Capítol I: Introducció

---

inserir sempre com a una petita part dels seus treballs sobre la totalitat de l'obra d'en Gaudí.

Per tant, l'oportunitat d'aquesta tesi ve donada perquè calia un estudi des de l'òptica de l'anàlisi del paisatge que treballés en conjunt l'evolució històrica de la zona de Sarrià i Sant Gervasi en època moderna, amb una ampla cronologia que ens mostraria els canvis o les permanències al llarg del temps, i especialment un estudi en profunditat sobre la torre Bellesguard³⁶.

3.- Hipòtesis i objectius

La hipòtesi principal que es presenta en aquesta investigació és que la zona alta del Pla de Barcelona, prenent com a base d'estudi les viles de Sarrià i Sant Gervasi, va ser molt influenciada per la ciutat, on l'ascens de nous poders i les seves actuacions es van traslladar ràpidament a les rodalies més properes, donant-se uns canvis en relació a les noves estratègies emprades.

La segona hipòtesi és que els diferents criteris i estratègies de producció de la terra durant aquests quatre segles, així com les situacions de bonança o crisis econòmiques, o bé altres aspectes com les epidèmies de la ciutat de Barcelona, van afectar ràpidament a la zona de Sarrià i Sant Gervasi.

La tercera hipòtesi és que Bellesguard va convertir-se en un referent de prestigi a la zona gràcies al seu passat reial. L'anàlisi de la torre i la seva continuïtat d'hàbitat des del segle XV fins el segle XVIII, podrà permetre l'estudi dels seus propietaris i de les seves actuacions sobre el territori. A partir de l'exemple del rei Martí l'Humà a Bellesguard l'any 1408, la zona de Sarrià i Sant Gervasi va constituir-se com el lloc preferent per construir torres de residència així com per invertir els capitals de les activitats comercials en terres, provocant la modificació del paisatge de la zona condicionat per les necessitats de la ciutat.

La quarta hipòtesi que es planteja és que durant el període de l'època moderna, el monestir de Pedralbes va continuar sent el senyor jurisdiccional de les viles de Sarrià i Sant Gervasi, mantenint l'abadessa la major part dels seus privilegis i jurisdiccions sobre els vilatans.

La cinquena hipòtesi és que el poblament de les parròquies a estudi va determinar-se per dos condicionants, un físic, l'orografia del terreny que va obligar als parroquians a adaptar-se a la seva morfologia, i un altre condicionat pels pols d'atracció de les esglésies de Sarrià i Sant Gervasi, constituint-se com a pobles de sagrera.

---

³⁶ Recentment s'ha defensat la primera tesi doctoral sobre Bellesguard, obra de Josep Maria Vall Camapósada i que porta per títol "*Bellesguard: Origen, esplendor, decadència i transformació*", Universitat Abat oliva CEU, 2017.

Capítol I: Introducció

Per poder donar resposta a aquestes hipòtesis referides, es planteja desenvolupar diversos objectius, tenint com a objectiu principal l'anàlisi i l'estudi del paisatge històric de les parròquies de Sarrià i Sant Gervasi durant el període d'època moderna, emmarcant-lo dins d'una cronologia d'ampli recorregut que ens mostri els canvis i continuïtats donats a l'entorn.

El segon objectiu ha estat conèixer els processos transformadors del territori, així com les implicacions socioeconòmiques de les successives configuracions paisatgístiques. Relacionar el paisatge amb les societats que han viscut en cada moment de la història, ja que el paisatge és la suma d'unes herències i d'unes necessitats que es van crear en cada període del passat, ampliant la recerca des del període romà fins al paisatge modern, amb la finalitat d'analitzar el substrat històric des d'aquest moment inicial, el període romà, bàsic per la forta empremta que va deixar en el territori, com fou el cas de la centuriació, una ordenació en quadrícula de l'espai que es va mantenir al llarg del temps, tant pel que fa al parcel·lari com a les vies de comunicació.

Un tercer objectiu és analitzar la influència de les decisions de Barcelona per atendre les seves necessitats i com aquestes van incidir en la transformació del paisatge de Sarrià-Sant Gervasi, per tant, conèixer la incidència del món urbà en la seva perifèria més immediata i com va modificar el seu entorn.

Un quart objectiu ha estat estudiar els usos del sòl, a partir de l'anàlisi dels contractes de parceria, masoveria, etc, per poder extreure informació sobre els tipus de conreu que s'hi donaven a la zona, les tècniques agràries emprades, la rendibilitat dels conreus, la mida i la densitat de les parcel·les, entre d'altres qüestions.

Per últim, el cinquè objectiu ha estat l'anàlisi de la torre de Bellesguard, a partir de la identificació i estudi dels seus propietaris que ha de permetre veure la transformació del paisatge que aquests van provocar a la zona, analitzant les diferents estratègies de conreu de la terra, així com conèixer la jurisdicció dels propietaris de Bellesguard sobre el lloc i els pagesos, identificant les rendes i imposicions senyoriales que afectaven als vilatans de Sarrià i Sant Gervasi.

A partir de tots aquests objectius, es pretén tenir una visió global dels canvis i les continuïtats que va experimentar el paisatge històric de Sarrià-Sant Gervasi al llarg de l'edat moderna.

4.- Estructura de l'estudi

La tesi s'estructura en tres blocs, començant per un primer on es tracta de manera exclusiva i transversal en el temps l'anàlisi del paisatge històric, a partir del capítol que porta per títol "*Anàlisi del territori*", on s'aprofundeix en l'estudi del paisatge històric, fet des de la llarga durada per poder comprendre com l'home ha incidit sobre el paisatge al llarg dels segles, estructurant el tema en tres apartats: el paisatge històric pròpiament dit, la cartografia i la xarxa viària.

Capítol I: Introducció

Així, en el primer apartat, el paisatge històric, s'ha desenvolupat el medi natural, el poblament i les activitats econòmiques que es donaven. Al medi natural, es tracten els elements que conformen el paisatge d'aquesta zona alta del Pla de Barcelona, amb les seves característiques pròpies, condicionants que han conformat de manera específica el tipus d'interacció de l'home amb aquest entorn natural.

El poblament ha estat fonamental ja que es relaciona directament amb els camps de conreu, els camins, les pastures o els interessos comercials i econòmics de cada comunitat. Finalment, dintre del paisatge històric, es tracta de manera individualitzada el concepte de "l'hort i vinyet". El motiu radica en que dit espai, on el seu nom ja informa del tipus de conreus que s'hi donava, també va significar un lloc amb una entitat jurídica pròpia, molt lligada a la ciutat intramurs i alhora condicionada per aquesta.

El segon apartat, la cartografia, i el tercer, la xarxa viària, són eines que s'han utilitzat per comprendre i fer visibles les marques dels elements naturals i antròpics sobre aquesta zona alta del Pla de Barcelona, a partir de mapes, dibuixos antics i cartografia de finals del XVIII, just abans de la gran remodelació produïda durant el segle XIX.

El segon bloc de la tesi, ha de mostrar com era el paisatge abans del moment en que s'inicia l'estudi, aspecte tractat en el capítol "Els antecedents històrics", on es retrocedeix en la línia de temps per poder acreditar la importància de l'emplaçament, on també es vol constatar que la zona que va ocupar el mas Vallblanc va ser habitada de manera continuada des d'èpoques pretèrites, així com també s'estudia com es va crear i desenvolupar el poblament de les parròquies de Sarrià i Sant Gervasi, realitzant una anàlisi des del període romà. Formant part d'aquesta argumentació de continuïtat d'habitat, s'ha incorporat una sèrie de materials arqueològics que ens va facilitar la família Guilera, els penúltims propietaris de la torre Bellesguard construïda per Gaudí.

En el tercer bloc es tracta l'anàlisi del paisatge històric a la zona de Sarrià i Sant Gervasi durant l'època moderna a partir de l'estudi de la torre Bellesguard, element que ha estat el pilar sobre el qual s'ha recolzat la recerca. A partir de quatre capítols, es mostra com la presència dels estadants a la torre va determinar la modificació de l'entorn i més específicament la fisonomia de la propietat i les parcel·les més immediates, partint del propi rei Martí l'Humà, punt àlgid de la parròquia de Sant Gervasi, i com es va modificar el paisatge amb l'arribada dels nous residents com els representants de la noblesa, l'oligarquia comercial barcelonina o per últim el període sota la Comunitat de preveres de l'església dels Sants Just i Pastor de Barcelona, tots ells modificant l'entorn per adaptar-lo a les seves estratègies personals.

5.- Metodologia i fonts documentals.

Al tractar-se d'una anàlisi del paisatge històric, s'han estudiat i analitzat els diferents elements que conformaven el conjunt de l'espai, tant els elements naturals com el clima, relleu, torrents, com els més humanitzats, cas dels pobles o els masos disseminats, esglésies, el monestir de Pedralbes o les torres de la zona, així com la intervenció de l'home en l'entorn, accions que van modificar el paisatge i que s'aprecia en les parcel·les, conreus, límits, camins o les fonts, entre d'altres aspectes.

L'abundància de torrents que solquen el terreny de Sarrià i Sant Gervasi, va fer que les comunitats que allà es volien instal·lar s'haguessin d'adaptar a l'orografia, adoptant una forma allargada, a més, els torrents també van ser aprofitats com a vies de comunicació quan anaven secs, o bé transitats pels seus marges. Fou tal la seva importància que els torrents van donar origen als límits territorials de les parròquies, convertint-se en els punts de referència per a la població. Per altra banda, la toponímia ha estat un aspecte important ja que en moltes ocasions ens ha aportat informació valuosa de la zona.

Per tant, en aquesta tesi es tractaran diferents tipologies de fonts, des de les escrites amb l'anàlisi de diferents arxius, així com també la gran aportació que suposa l'estudi de la cartografia, els gravats i les imatges antigues, especialment de finals del s. XVIII, moment abans de la gran remodelació que es va produir durant el segle XIX, amb la intenció d'identificar les marques dels elements naturals i antròpics sobre aquesta zona alta del Pla de Barcelona i poder establir els canvis o les continuïtats que es van donar. En un primer moment es va voler realitzar un mapa GIS amb totes les dades obtingudes, però finalment per qüestions de temps es va optar per realitzar mapes més descriptius a partir d'eines com Instamaps.

Aquesta tesi és també una història del territori i de les persones que en ell vivien, feta a partir dels documents medievals i moderns, un aspecte fonamental que ha permès entendre moltes realitats, i dins d'aquest conjunt de fonts documentals i cartogràfiques utilitzades és important la part inèdita tractada, especialment en aquest cas on s'ha pogut accedir a un fons fins ara inèdit, almenys en la seva totalitat, ja que s'havien fets estudis d'una part per conformar treballs sobre la família dels Gualbes³⁷.

La metodologia emprada ha estat la digitalització de tot el fons patrimonial anomenat "Gualbes" de l'Arxiu Històric Parroquial de l'Església dels Sants Just i Pastor de Barcelona (AHPSJP). Per facilitar la tasca de recerca, s'ha procedit a digitalitzar mitjançant fotografies el fons Gualbes, amb un total de 6.653 imatges, fet que ha suposat una tasca important, però que esdevindrà una bona eina pels futurs estudis sobre el tema, ja que dita digitalització s'ha dipositat a l'AHPSJP i penjada a la seva web.

---

³⁷ García Panadés, T.: *Una Família de ciutadanos honrados de Barcelona: los Gualbes*. TD, UB, 1977; Batlle, Carme: *Els Ciutadans honrats de Barcelona : l'exemple dels Gualbes s. XIV* . Barcelona : Rafael Dalmau, 2007; Serra i Puig, E.: *Els Gualbes ciutadans de Barcelona: de la fallida bancària del segle XV a l'enllaç nobiliari del segle XVII*. A: *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, UB, 1984, p. 479-496.

Capítol I: Introducció

Una vegada s'ha completat dita tasca, s'ha fet una anàlisi dels documents, separant-los per temàtiques, dates i tipus, a la fi de realitzar fitxes i base de dades per posteriorment analitzar i interpretar tot el volum d'informació que s'ha obtingut, combinant-la amb l'aconseguida de la cartografia històrica.

Per tant, a partir d'una recerca centrada en una part del territori, les antigues parròquies de Sarrià i Sant Gervasi, s'ha volgut comprovar els canvis en el paisatge històric i les influències que va generar les relacions d'aquests espais amb la ciutat de Barcelona, tenint clar que les "monografies locals" han esdevingut un mitjà imprescindible per aprofundir en el coneixement i disposar d'una visió més completa de la història³⁸, tal i com va dir Josep Fontana "la història de qualsevol localitat forma part de la història de Catalunya"³⁹.

Totes aquestes fonts emprades han estat el resultat de l'anàlisi i cerca de diferents arxius, especialment amb el buidatge dels arxius de la ciutat per obtenir una visió més amplia i entendre com s'interrelacionava Barcelona amb la part més propera fora del recinte emmurallat, l'anomenada com "*hort i vinyet*", determinant com va afectar el nucli urbà sobre el paisatge històric de la zona rural més immediata.

Per aconseguir dites finalitats han estat bàsics l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), així com l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), amb l'aportació de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona (ACB), l'Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB), l'Arxiu Municipal del Districte de Sarrià-Sant Gervasi (AMDSG), a més de la Biblioteca de Catalunya (BC). Seguidament es mostren les biblioteques i arxius consultats on s'especifica les tipologies documentals.

Pel que fa a l'anàlisi i estudi de la cartografia antiga, gravats i dibuixos del segle XVIII, destacaríem els mapes obtinguts de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC), així com la recerca feta a la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi (RABASJ), on s'ha analitzat el fons de Lluís Rigalt i Farriols, entre d'altres, dibuixants que van recollir la realitat del seu període, tot i que des d'una perspectiva romàntica i idealitzada, però que una visió crítica dels mateixos, ha servit per conèixer l'entorn natural de la zona de Sarrià i Sant Gervasi a partir del contrast de les imatges amb la informació obtinguda de les fonts escrites.

Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA)

A l'ACA, s'ha centrat la recerca en els acords de la ciutat, de la monarquia o qualsevol altra institució que va tenir un efecte directe sobre la zona alta del Pla, tant a efectes de territori, com econòmic o social. També en aquest arxiu s'ha tractat part de la documentació generada a Bellesguard produïda durant els anys 1408-1410, moment que va ser la residència d'estiu del rei Martí I, a més de tota l'altra correspondència

---

³⁸ Giralt, E.: *Història Agrària dels Països Catalans*. Antiguitat, vol I. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, 2005, p. 7.

³⁹ Fontana, J.: La història local: noves perspectives. A: Reflexions metodològiques sobre la història local. *Quaderns del Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona*, 1 (1985), p. 5-12.

Capítol I: Introducció

---

que van emetre des de la torre els diferents monarques que per ella van passar, cas de la reina Maria de Castella.

S'ha analitzat els diferents registres:

- Reial Audiència: plets civils on es recullen aspectes com els bans que prohibien la pastura en certes zones de Sarrià i Sant Gervasi, plets per les terres, entre d'altres aspectes.
- Reial Cancelleria: on s'ha tractat l'extens volum de cartes escrites pel rei i la seva família des de Bellesguard, tant pel període de Martí l'Humà com per Alfons el Magnànim.
- Reial patrimoni: s'ha analitzat el registre del Mestre Racional com a cuidador del patrimoni reial. També s'ha treballat el registre de la Batllia General, cercant la comptabilitat de les batllies locals, en aquest cas de Bellesguard.
- Generalitat: al registre de les deliberacions s'han comprovat els dietaris, els fets que van afectar a la zona de Barcelona i el seu *interland* més immediat. Al registre de Corts, s'han revisat els diversos acords que van afectar al territori de Sarrià i Sant Gervasi en tant que afectava al territori de Barcelona, així com altres aspectes com les visites dels representants de les Corts a presència del rei a la torre Bellesguard.
- Monacals d'Universitat: s'ha estudiat els ordres que van actuar a Sarrià-Sant Gervasi, cas del Col·legi dels Dominics de Barcelona, entre d'altres.

Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB)

La investigació a l'AHPB ha estat fonamental pels documents de compra-venda de la parcel·la de Bellesguard i pels testaments i inventaris dels seus propietaris, ja que a partir d'aquests es pot veure com es va modificar la finca.

El treball ha estat la localització dels notaris que havien intervingut en alguna de les transaccions de la torre, o bé en altres matèries referides a la zona d'estudi, amb la intenció de completar les dades i ampliar les informacions obtingudes en els documents de Sant Just i Pastor.

En total s'han examinat 31 notaris, amb diferents protocols per cada notari, i en diverses ocasions s'ha ampliat la cerca a altres anys per trobar més informacions, indicant les següents taules la relació de tots ells.

Capítol I: Introducció

Figura 4. Relació de notaris que s'han estudiat a l'AHPB, identificats pel seu nom i a continuació el número de protocol on s'ha localitzat la informació adient, corresponent als s. XIV-XV.

Notari	Núm. Protocol	Data
Ramon Morell	16/2, 16/3	1344-1362
Bonanat Rimentol	18/4, 18/5, 18/6, 18/7, 18/10	1344-1371
Jaume Ferrer	19/19	1349-1368
Francesc de Ladernosa	23/3, 23/10, 23/11, 23/12	1355-1381
Bartomeu Eiximenis	43/37	1374-1413
Guillem Jordà	134/12, 134/62	1416-1457
Ferrer Verdaguer	146/1	1420-1453
Antoni de Banyaloca	148/1	1421-1426
Francesc Matella	179/26	1440-1470

Figura 5. Relació de notaris que s'han estudiat a l'AHPB, corresponent als s. XVI-XVII

Notari	Núm. Protocol	Data
Francesc Sunyer	326/163	1526-1572
Miquel Boera	369/14	1553-1578
Lluís Jorba	418/44	1559-1603
Joan Esteve Mir	423/26	1561-1603
Joan Jeroni Talavera	442/81	1601-1652
Miquel Guillem Mongai	467/17	1573-1583
Salvador Coll	475/61	1575-1613
Antoni Estalella	599/64	1609-1654
Rafael Pellisser	614/36	1613-1645
Enric Coll	615/18	1613-1650
Francesc Pons	627/64	1617-1644
Pere Pau Vives	641/115	1620-1675
Francesc Sala	716/6	1642-1647
Francesc Soldevila	758/22	1655-1670
Antoni Pejoan	759/1	1655-1673
Ramón Vilana Perles	763/49	1656-1697
Jacint Sescases	798/30	1668-1694

Capítol I: Introducció

Figura 6. Relació de notaris que s'han estudiat a l'AHPB, corresponent al s. XVIII.

Notari	Núm. Protocol	Data
Bonaventura Galí	918/73	1709-1730
Sever Pujol	944/23	1709-1745
Agustí Güell	960/3	1723-1753
Joan Brotons	984/11	1731-1737
Carles Rondó	997/41, 997/42	1732-1768

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB)

Una altra font ha estat l'AHCB, ja que els acords del Consell de Cent ha mostrat el tracte de la ciutat amb el camp, i com va afectar a la configuració del paisatge d'aquests últim, és a dir, les seves influències i relacions.

La recerca en aquest arxiu ha estat clau per entendre les vinculacions de la ciutat amb les parròquies de Sarrià i Sant Gervasi, especialment a través del Registre de deliberacions, on els llibres d'actes del Consell de Cent ha permès veure diferents aspectes com la dependència de la ciutat sobre la captació d'aigua de les mines de Sant Gervasi, la protecció i vinculació amb el monestir de Pedralbes, la instal·lació dels membres del Consell en segones residències a la zona, etc.

S'han fet servir les següents sèries i seccions:

- Pergamins: notícies referides a la zona d'estudi, especialment el vol. I (885-1334), vol. II (1336-96), vol. III (1396-1440), i vol. VII (1560-1908).
- Consell de Cent:
  - Registre de deliberacions: a partir dels llibres d'actes del Consell de Cent, la seva consulta ha permès apreciar aspectes com els intents del Consell per augmentar el cabal d'aigua de la ciutat amb la possibilitat de compra de mines d'aigua a la zona de Sant Gervasi, així com els acords per pendre accions en aquesta zona.
  - Lletres originals, lletres closes: S'ha realitzat un estudi de la correspondència del membres del Consell a partir de les sèries de lletres originals i lletres closes, obtenint notícies dels consellers als territoris de Sarrià i de Sant Gervasi, reunions dels Jurats de Sarrià amb els representants de la ciutat, etc.
  - Llicències: a aquesta sèrie s'han resseguit la promoció dels diferents membres del consell que residien a Sarrià.
- Manuscrits: especialment ha interessat l'obra de Francesc Sociés, el seu Llibre de les fonts, per l'estudi de l'organització, captació i distribució de l'aigua de la ciutat.
- Cadastre: a la sèrie d'extramurs s'ha fet recerca sobre el cadastre de la zona fora muralles.

Capítol I: Introducció

Arxiu Municipal del Districte de Sarrià-Sant Gervasi (AMDSG)

La recerca en aquest arxiu s'ha centrat en l'estudi de la documentació del segle XVIII, especialment els actes de l'ajuntament, tot i que la quantitat d'informació obtinguda ha estat molt minsa. Si que s'ha buidat diferents fons on consten imatges i plànols del segle XIX, que ens ha permès examinar el paisatge de la zona que es va mantenir poc alterat fins a la gran transformació produïda a inicis del s. XX.

Arxiu de la Catedral de Barcelona (ACB), Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB)

La recerca de tots dos arxius ha estat una font útil per entendre el paper de l'església en aquest període, no només com a propietària i agent econòmic, sinó també com a subjecte determinant en el procés de canvi del paisatge històric fora de les muralles. Així mateix, altres fonts documentals com les visites pastorals ens ha proporcionat dades sobre l'estat de les parròquies i els seus habitants.

A l'ACB s'han consultat els següents fons:

- *Libri Antiquitatum Sedis Barcinonensis*, vol. I, vol. II, vol. IV.
- Capítol de la Catedral, analitzant una part dels privilegis pontificis i reials.
- Caritat o mensa capitular, en especial les sèries documentals de les pabordies i particularment la pabordia del mes de març.

A l'ADB s'ha analitzat els següents fons:

- Dins la sèrie del bisbe, s'han analitzat les visites pastorals: pel que fa a l'església de Sant Vicenç de Sarrià s'ha consultat els vol. 1 (a. 1303, 1305, 1309), vol. 2 (a. 1312), vol. 3 (a. 1322), vol. 7 (a. 1378), vol. 8 (a. 1382), vol. 10 (a. 1404), vol. 11 (a. 1414), vol. 14 (a. 1421), vol. 15 (a. 1425, 1438), vol. 16 (a. 1435, 1444, 1446, 1447), vol. 22 (a. 1492), vol. 25 (a. 1498), vol. 27 (a. 1500), vol. 29 (a. 1508), vol. 32 (a. 1511), vol. 40 (a. 1562), vol. 42 (a. 1568, 1569), vol. 44 (a. 1574), vol. 45 (a. 1580, 1581), vol. 46 (a. 1584), vol. 48 (a. 1586), vol. 49 (a. 1588), vol. 50 (a. 1588, 1591, 1592), vol. 53, (a. 1593-97), vol. 58, (a. 1600-02, 1605), vol. 63, (a. 1607), vol. 64 (a. 1608, 1611-12, 1615, 1627-28), vol. 72 (a. 1662, 1683), vol. 74 (a. 1726), vol. 75 (a. 1717, 1733), vol. 76 (a. 1735), vol. 77 (a. 1740), vol. 79 (a. 1743), vol. 82 (a. 1757), vol. 87 (a. 1778).
Pel que fa a l'església de Sant Gervasi: vol. 5 bis (a. 1366), vol. 10 (a. 1404), vol. 11 (a. 1414), vol. 14 (a. 1421), vol. 15 (a. 1425), vol. 16 (a. 1435, 1440, 1446-47), vol. 22 (a. 1492), vol. 29 (a. 1508), vol. 32 (a. 1511, 1513), vol. 42 (a. 1568-69), vol. 44 (a.1574, 1580-81), vol. 46 (a. 1584), vol. 48 (a. 1586), vol. 49 (a. 1588), vol. 50 (a. 1590), vol. 53 (a. 1594-97), vol. 58 (a. 1600-02, 1605), vol. 62 (a. 1606), vol. 64 (a. 1607-08, 1611-12, 1627-28), vol. 72 (a. 1662, 1667, 1683), vol. 76 (a. 1735), vol. 77 (a. 1740), vol. 79 (a. 1745), vol. 82 (a. 1757), vol. 87 (a. 1778).
- Govern i justícia, per analitzar la sèrie de govern de la diòcesi, amb especial interès pel *Registra Commumum*, pel que fa a la documentació dels bisbes que va afectar a la zona de Sarrià i Sant Gervasi.

Capítol I: Introducció

Arxiu Històric de la Parroquia dels Sants Just i Pastor de Barcelona (AHPSJP)

La recerca d'aquest arxiu ha estat clau pel que fa a l'aspecte documental de la tesi, centrant-nos en l'arxiu patrimonial anomenat "Gualbes". Dintre d'aquest arxiu s'ha pogut resseguir els títols jurídics del patrimoni familiar, la seva adquisició i transmissió de propietats realitzada mitjançant adquisicions per matrimoni (capítols matrimonials, èpoques de dot), per herència (testaments i codicils, heretaments, escriptures d'acceptació d'herència i d'inventari, divisions i concòrdies, llibres de tutoria, administracions de fideïcomisos, llegats pietosos), on consten els títols jurídics de possessió on s'ha trobat establiments emfitèutics, cartes precàries, compravendes, reduccions de càrregues, reconeixement de rendes i de servituds, homenatges feudals, firmes per raó de senyoria, etc.

Se sumen documents sobre la transacció del domini útil amb subestabliments i compravendes, a més d'altra documentació acreditativa dels drets com els expedients de llució de censos desamortitzats i inscripcions en els registres d'hipoteques i de la propietat. Es vol remarcar la presència dins de l'arxiu Gualbes de pergamins de la cancelleria reial i d'altres d'especial interès, que donada la seva rellevància s'adjunten a l'apèndix documental⁴⁰.

Al tractar-se d'un arxiu familiar, també s'ha pogut resseguir el relat familiar, amb diferents arbres genealògics que contenen explicacions de l'origen i fets més rellevants dels avantpassats, a més d'afegir altres famílies que en algun moment han tingut relació amb el seu patrimoni, cas dels Armengol per la Baronia de Rocafort, Aimeric, Sors, Vilana o Vilallonga entre d'altres.

Aquestes notícies han proporcionat molta informació d'altres aspectes rellevants com la situació dels pagesos de la zona, com aquests van transmetre el seu patrimoni de base agrària, aspecte fonamental per conèixer la realitat de la pagesia en aquesta zona, a més d'altres dades que mostren l'administració del seu patrimoni i dels contractes agraris (arrendaments, parceries i masoveries), el control de les collites i fruits, la fiscalitat (contribucions, repartiments, cadastre), i altres dades interessants com les millores de les propietats, els comptes i costos de les reparacions, etc.

Un altre aspecte de pes d'aquest arxiu ha estat l'activitat judicial, motiu que va donar origen al fons, trobant plets civils i penals, causes de capbreuació, expedients de memòria, recopilacions de sentències, concòrdies, laudes, al·legacions jurídiques, etc. Aquest fons és una mostra que els arxius patrimonials són un patrimoni documental molt ric, sent necessari conèixer el seu origen per posar en context el seu contingut i entendre la lògica que va constituir la seva ordenació i organització⁴¹. En aquest cas, el fons documental dels Gualbes té el seu origen en la necessitat de la Comunitat de Preveres de Sant Just i Pastor de Barcelona, a mitjans del segle XIX, d'acreditar la titularitat de moltes propietats i patrimonis que li corresponien en aquesta zona de Bellesguard, arplegant molta documentació original i fent un registre d'altres documents que avui dia ha desaparegut.

---

⁴⁰ Apèndix documental I.

⁴¹ *Diccionario de terminología archivística*. Madrid: Ministerio de Cultura. 1993.

Capítol I: Introducció

Per últim, dins del fons s'ha pogut resseguir la producció agrària de Bellesguard i d'altres torres de la zona, a partir del moment en que la Comunitat de Preveres es va fer càrrec de la gestió de les propietats, és a dir, des de mitjans del s. XVIII, amb un registre de censals, lluçió de censals, així com les estratègies de producció que es van dur a terme.

Aquest fons patrimonial "Gualbes", no havia estat gaire treballat fins al moment i per tant no s'havia indexat, d'aquí que per la manca de foliació s'hagi situat en la tesi com a referència del document el número d'imatge (img) corresponent al procés de digitalització⁴². És un arxiu que aplega una quantitat important de documents de tipologia variada, però que s'ha centrat especialment en la propietat de la família Gualbes, trobant anotacions sobre la mateixa creació de l'arxiu en una notícia de l'any 1689, any en que es van dedicar un total de 300 h. d'arxiu, a petició de Joan de Gualbes, tasca per la que van cobrar 98 ll., informant l'arxiver que la feina consistia en establir una "*relació dels pergamins i plecs que es troben dins un bagul de l'heretat d'en Joan de Gualbes*"⁴³.

El fons es compon dels següents documents:

- **Llibre de Bellesguard**, un volum fet per un beneficiat de la Comunitat que porta per títol "*Llibre que se conté una compilació de varius papers i pergamins fets per la possessió de Bellesguard y altres*", de 823 p. i unes mides de 33x23 cm, que segons explica el seu autor l'obra té l'objectiu d'aclarir les notícies sepultades entre mals pergamins antics. Es tracta d'un llibre de notes fet per una mateixa persona, d'autor desconegut, tot i que havia de ser un prevere i arxiver de la Comunitat, on es fa un *regist* dels pergamins que havien conformat el fons Gualbes i que malauradament gran part no ens ha arribat fins avui dia. És gràcies a aquests resums, que es té notícia dels fets que van afectar a la família Gualbes, a Bellesguard i a les parròquies de Sarrià-Sant Gervasi, amb una cronologia molt extensa que abasta des del s. XIII fins al s. XVIII.
- **Família Gualbes, VI volums.** (còpies i originals)
Vol. I: es compon de dos llibres diferenciats, un que porta per títol "*Censals de la torre Bellesguard i les seves lluçions*" (135 documents); un segon amb el títol "*Índex dels actes de la universal heretat y bens de Don Joan Ferrer Gualbes Bonaventura i Copons*" (78 documents), que recullen agnicions, reconeixements, àpoques, violaris, etc.
Vol. II: Actes relatius a Francesc d'Armengol i de Gualbes per la Baronia de Rocafort referits en lletres (documents de compra, vendes, fruites, producció i comptes dels camps de Bellesguard).

---

⁴² Totes les imatges emprades en aquesta tesi s'adjunten en un volum annex que porta per títol "Apèndix documental".

⁴³ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat. vol. IV (img. 6114)

Capítol I: Introducció

Vol. III: miscel·lània de documents de múltiple temàtica (313 documents), on es fa menció als Gualbes però també a l'explotació i tipus d'arrendaments de les terres de Bellesguard, com el lloguer de la masoveria, tipus de plantació, concòrdies pel repartiment de l'aigua de reg, etc.

Vol. IV: rebuts de la casa Gualbes, acords i plets de dita família (136 documents).

Vol. V: miscel·lània de documents referits als Gualbes, als Cassador i als Cabrera, totes elles famílies propietàries de Bellesguard (222 documents).

Vol. VI: registre de comptes, ingressos i despeses de Bellesguard, incloent les del seu manteniment (obres de reposició, millora o ampliació, amb especial detall de les dades referides a les collites de 1746 fins 1753). (1041 documents)

- **Documents relatius a la Comunitat, IV volums.**

Vol. I: miscel·lània de documents (compres, censals, acords, plets judicials, pensions, censos, arbres genealògics, etc., referents a Bellesguard i la família Gualbes). (348 documents).

Vol. II: miscel·lània de documents, amb gran presència dels judicis per la propietat de Bellesguard. (1205 documents)

Vol. III: documents relatius al llegat de la família Gualbes a la parròquia de Sant Just i Pastor (reconeixements, testaments, deutoris, donacions, beneficis, capítols, censals)

Vol. IV: miscel·lània de documents de Bellesguard i dels Gualbes (1343 documents). Es fan constar els censals de Bellesguard, ingressos i despeses dels arrendaments dels camps (la major part dels ingressos provenen del vi vell), factures dels treballs de manteniment de la torre, compte dels càrrecs de la torre i de la família Gualbes (per advocats, "por presupuesto de guerra, i contribucions extraordinàries de guerra", etc.)

- **Llibre de comptes**, un volum on es registren les entrades i sortides, amb dades des de mitjans del s. XVIII, amb sèries complertes pels anys 1810-1814. Les entrades vénen majoritàriament dels ingressos pel lloguer de part de la torre Bellesguard i dels productes agrícoles, on torna a destacar el vi.
- **Pergamins** relatius a Bellesguard i família Gualbes (30 pergamins), on es destaquen dos: el pergamí de compra de Bellesguard per part del rei Martí l'Humà, signat pel seu secretari en Bernat Metge; i un pergamí de Cancelleria Reial on es menciona la creació de la Batllia de Bellesguard.

Capítol II: Anàlisi del territori

1.- El paisatge històric

Els estudis del paisatge històric fets al nostre país, especialment a partir dels treballs de Jordi Bolòs⁴⁴, afirmen que l'anàlisi del paisatge històric s'ha de fer des de la llarga durada per poder entendre com l'home va incidir sobre el paisatge al llarg dels temps, una especificació que ha contribuït en la concepció d'aquesta tesi i la seva cronologia que abasta des del segle XV fins el segle XVIII, una durada que *a priori* es presenta com massa extensa, però que ens permetrà veure els canvis antròpics sobre aquesta zona alta del Pla de Barcelona.

Jordi Bolòs afegeix que per percebre la incidència humana s'ha de fer un estudi global, avaluant en conjunt diferents aspectes com el paisatge, el poblament, els camins, els camps i els boscos, copsant d'aquesta manera la relació de les comunitats amb el seu espai i la seva evolució històrica⁴⁵. És des d'aquesta globalitat que es pot entendre el paisatge com a una realitat formada al llarg dels segles, identificant els canvis esdevinguts al territori i complementar el coneixement de la història per mitjà del paisatge, per tant, estudiar i analitzar el paisatge des d'una anàlisi històrica.

Tenint present aquesta visió global, s'ha estructurat el capítol en tres apartats: el paisatge històric pròpiament dit, la cartografia i la xarxa viària. Així, el primer apartat, el paisatge històric, s'ha subdividit en un medi natural, el poblament, les activitats econòmiques i l'hort i vinyet. Al medi natural, es tracten els elements que conformaren el paisatge d'aquesta zona alta del Pla de Barcelona, amb les seves característiques pròpies, que van determinar de manera específica el tipus d'interacció de l'home amb aquest entorn natural.

Va ser l'afectació de l'home al medi, l'aspecte que es tractarà a l'apartat del poblament, ja que la manera com van establir-se les primeres comunitats humanes al territori va incidir en el seu entorn, afectant als camps de conreu que tenien al voltant, els camins, les pastures, o els interessos comercials i econòmics de cada comunitat, tractant aspectes com "l'hort i vinyet", la cartografia i xarxa viària.

---

⁴⁴ Bolòs, Jordi: *La caracterització del paisatge històric*. Territori i societat : el paisatge històric, història, arqueologia, documentació, 5. Lleida : Universitat de Lleida, 2010.

⁴⁵ Bolòs, Jordi: *El paisatge en èpoques de transició al llarg dels darrers dos mil anys*. Territori i societat: el paisatge històric. Història, Arqueologia, Documentació, 7. Lleida: Universitat de Lleida, 2015, p. 156.

Capítol II: Anàlisi del territori

1.1. El medi natural.

1.1.1. El Relleu i el clima

La zona coneguda com el Pla de Barcelona queda encabida entre els rius Besòs i Llobregat, i entre el mar i la serra de Collserola. La denominació de zona planera ve donada perquè des del peu de la carena muntanyosa de Collserola, s'inicia una zona amb un pendent suau que arriba fins al mar⁴⁶, configurant un terreny pla molt apte pel conreu, a l'hora que queda protegida per la barrera natural de la serralada que li proporciona grans avantatges.

Imatge 7. Mapa del relleu de la zona del Pla de Barcelona

Parlem de barrera perquè la serra de Collserola es situa paral·lela a la costa i posseeix unes mides considerables, amb una alçada màxima de 512 m al cim del Tibidabo, estenent-se al llarg de 17 km per 6 km d'amplada, limitant al nord amb la vall del Besòs, al sud amb la del Llobregat, a l'est amb el pla de Barcelona i a l'oest amb la depressió del Vallès.

L'orografia de la carena és irregular, amb una sèrie de turons que s'inicien sobre el riu Besòs, amb el turó d'En Manyoses (210 m), i continua cap al SO amb d'altres elevacions, entre les més importants el turó Blau (310 m), el turó de Valldaura (422 m) i el turó de Santa Maria (446 m), convertint-se el puig de Sant Pere Màrtir (394 m) en el darrer puig.

Aquests turons provoquen que s'hi formin tres cubetes o valls principals, començant des de la part del SO amb la vall de Sarrià, envoltada pels cims de Sant Pere Màrtir, Vallvidrera i part del Tibidabo, a la part central es troba la fondalada de Vallcarca, encerclada pels turons de la Rovira, Carmel, Falcó, Putxet i Monterols, per acabar amb la vall que forma la riera d'Horta.

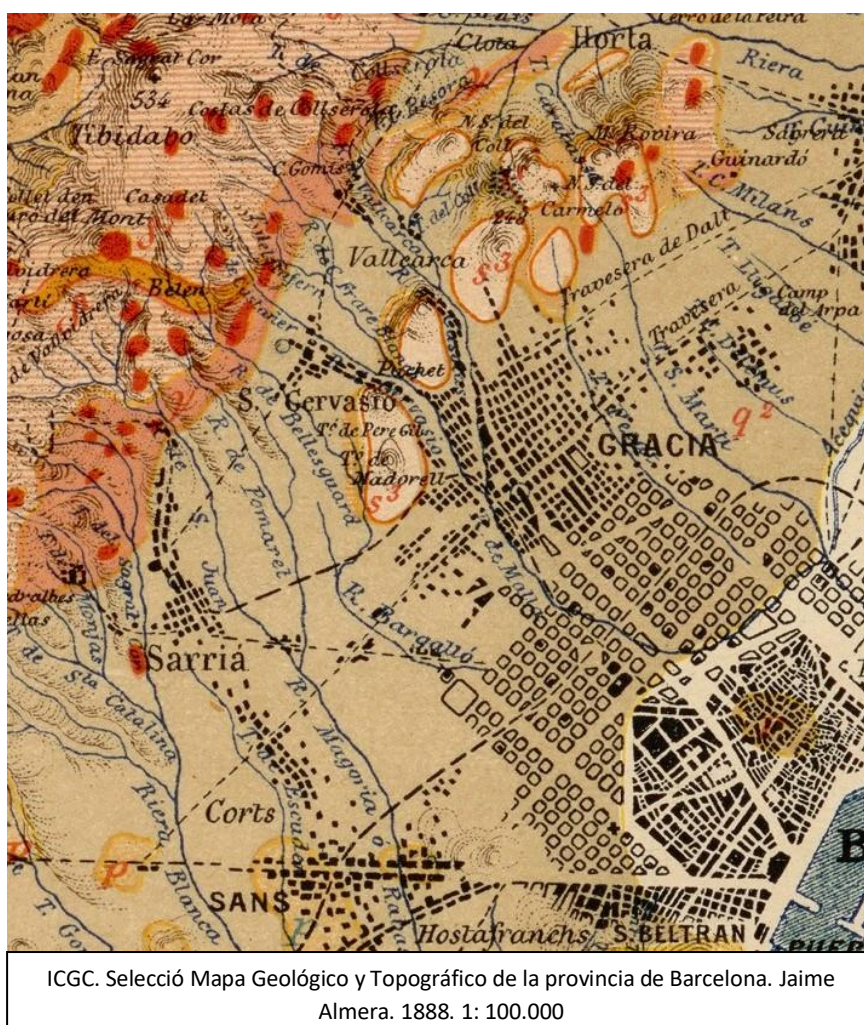
⁴⁶ Sanz Parera, Miquel: *El Pla de Barcelona. Constitució i característiques físiques*. Sant Cugat del Vallès: Els Llibres de la Frontera, 1988, p.89. A la part alta el pendent supera el 4%, i d'ençà la Travessera de les Corts es suavitza a l'1,5%.

Capítol II: Anàlisi del territori

Una altra característica d'aquesta carena són els diversos passos de muntanya que presenta i que comuniquen la ciutat de Barcelona amb la zona del Vallès. Es tracta de camins de gran interès per a l'estudi de la morfologia viària de la zona, com el pas de Collserola, entre el Tibidabo i el turó de Santa Maria; el del Portell de Valldaura a la capçalera d'aquesta vall; el pas del Forat del Vent i el coll de la Ventosa, prop del turó Blau; i el coll de Vallvidrera a la capçalera de la riera Blanca⁴⁷.

Pel que fa a la zona alta del Pla, els actuals districtes de Sarrià-Sant Gervasi es troben a la falda de la muntanya, a una alçada mitjana que va dels 100 als 200 m, una altitud que va pujant a mida que ascendint a la part més alta, la zona de Vallvidrera que ocupa el coll. Aquest pendent ha fet que l'espai estigui solcat per un nombre important de torrents, molt condicionats per l'estacionalitat i que ha perfilat un paisatge determinat, destacant entre les principals rieres que drenen la vall el Torrent de Collserola i el Torrent de l'Olla.

Imatge 8. Mapa del territori físic de Sarrià-Sant Gervasi

⁴⁷ Palet i Martínez, J.M.: *Estudi territorial del Pla de Barcelona. Estructuració i evolució del territori entre l'època ibero-romana i l'altmedieval segles II-I aC- X-XI dC*. Barcelona, 1997, p. 43.

Capítol II: Anàlisi del territori

La protecció de la serra de Collserola a condicionat el clima que s'hi dona. Al situar-se a redós de la serra i en un replà que s'obre al mar, es veu resguardada dels vents forts i freds del nord-oest i del nord, temperada per les brises marines. Això fa que gaudeixi d'un clima mediterrani suau, amb uns estius eixuts i hiverns relativament temperats i secs, amb uns graus diferents respecte al clima que es dona a les canals del Llobregat i Besòs, on per les lleres dels rius passen els vents de la depressió central que fan baixar les temperatures. Tot plegat fa que les temperatures mitjanes anuals al Pla de Barcelona oscil·lin al voltant dels 16 graus⁴⁸, considerada la més favorable per a l'expansió humana⁴⁹.

Com diem, aquest clima suau i una orografia plana feia que la zona fos molt útil per al conreu, de fet ja a finals del segle XIV es recullen testimonis com el de Francesc Eiximenis que descriu la ciutat com: *“una Barcelona oberta a tramuntana, considerat un vent sa. Una ciutat emmurallada i oberta al mar, rodejada d'un terme verd, que anava des de la riera d'Horta fins la riera de Sants, des de Collserola fins al puig d'Aguilar”* (Sarrià)⁵⁰.

Un altre aspecte molt vinculat al clima i fonamental per a l'ocupació humana és la pluviometria. Podem dir que al Pla de Barcelona la quantitat de pluja anual és baixa, xifrada en 617 mm, amb un règim anual de precipitacions molt irregular i concentrat en episodis que en ocasions es donen amb molta força, aspecte que ha determinat el paisatge de la zona, amb torrents virulents que han deixat conseqüències favorables i perjudicials, ja que la gran quantitat d'aigua a fet possible la seva captació en dipòsits, però per altra banda han provocat destrosses i perjudicis generats per les inundacions, especialment a la zona baixa de la ciutat⁵¹.

Si ens centrem específicament a la zona de Sarrià-Sant Gervasi, veiem que el clima s'assembla a la resta del Pla però amb unes petites diferències al trobar-se just a la falda de Collserola, amb una posició més elevada respecte al mar que fa que tingui característiques pròpies.

Pel fet del relleu i gràcies a la seva situació protegida dels vents del nord, al trobar-se a la cara sud de Collserola, està sotmesa a uns vents constants de poca intensitat que la lliuren de les boires i la humitat, amb un clima agradable, més fresc i menys humit que el de la resta del Pla, rebent un número important d'hores de sol.

Són uns vents que a l'hivern provenen majoritàriament de l'oest durant el dia i del nord per la nit i matinada, mentre que a la primavera i a l'estiu són freqüents els vents de marinada que esmorteixen les temperatures. Els vents de llevant es presenten a la primavera i tardor i sovint van lligats a forts aiguats, alternant-se amb altres que bufen del nord pel matí i del sud per la tarda⁵².

---

⁴⁸ Raso Nadal, J.M.: *El clima del Llano de Barcelona*. TD. UB, 1972.

⁴⁹ Romero Blanco, D.: *Sarrià, de poble a barri. Una aproximació morfològica*. TD, UPC, 2013.

⁵⁰ Eiximenis, Francesc: *Lo Crestià: selecció*. Barcelona: Edicions 62, 1983, vol. XII, cap. 24.

⁵¹ Barriendos Vallvé, M.: Les inundacions al Pla de Barcelona (segles XIV-XIX). Aspectes paleoclimàtics del fenomen. A: *III Congrés d'Història de Barcelona*, 1993, p. 276.

⁵² Sanz Parera, M.: *El Pla de Barcelona. op. cit.*, p.92.

Capítol II: Anàlisi del territori

A partir d'aquest repàs pel clima i pel relleu, podem concloure que tot plegat ha fet d'aquesta zona alta del Pla un espai molt apte per a l'assentament humà, al trobar-se proveïda d'abundants deus d'aigua, amb la possibilitat d'emmagatzemar-la i que a la vegada oferia la capacitat de conrear, tot condicionat pel relleu i pel traçat dels torrents que trencaven el territori en sentit transversal, però que en canvi, facilitaven la circulació de muntanya a mar per les seves lleres quan aquestes anaven seques. S'afegeix un clima amb uns vents suaus i poca humitat que converteix la zona en un lloc "sa", un aspecte que el va fer molt atractiu per aquelles persones que cercaven un espai on recuperar la seva salut malmesa.

Un altre element a tenir en compte per conèixer el desenvolupament del territori és l'estudi del paisatge. S'han d'analitzar les modificacions del paisatge en conjunt com a conseqüència de la intervenció de l'home, qui va provocar entre altres afectacions aspectes com desforestacions, modificacions de la xarxa de drenatge, erosió del sòl, repoblacions, explotacions agrícoles i mètodes de conreu que repercutiren en el medi físic.

L'acció antròpica també ha incidit en l'evolució dels pendents dels vessants de Collserola, com per exemple en la formació o destrucció dels sòls, les modificacions de la topografia, la degradació de la vegetació natural, etc., i especialment en aquesta zona alta del Pla va incidir els canvis i les transformacions al territori derivades de la colonització monàstica amb la instal·lació del monestir de Pedralbes⁵³.

1.1.2. Els torrents i rieres

La serra de Collserola a més de protegir dels vents del nord, oferia a la ciutat de Barcelona la capacitat de nodrir-se de l'aigua que baixava pels seus abundants torrents, un aspecte que va definir el paisatge i que també va provocar estralls amb motiu de les inundacions, ja que el pendent afavorí l'escolament superficial de l'aigua de pluja que baixava pendent avall amb força i velocitat.

Les rieres de la zona que podien malmetre la ciutat amb les seves inundacions eren: d'una banda la riera de Vallcarca per llevant, que confluïa en el Torrent de l'Olla, a partir del qual dirigia tot el seu cabal cap a la ciutat entrant pel portal de Jonqueres, i d'altra banda, la riera de Sant Gervasi, també denominada de Collserola, que discorria pel l'actual Passeig de Gràcia, entrant pel Portal de l'Àngel i que provocava la inundació de la Rambla⁵⁴.

---

⁵³ Bolòs i Capdevila, M.: El medi natural del mar a la serralada litoral. A: *El Pla de Barcelona i la seva història* : actes del I Congrés d'Història del Pla de Barcelona. Barcelona, 1984, p. 11-17. La qüestió de la instal·lació dels ordres religiosos en la zona es desenvoluparà en el proper capítol sobre els antecedents històrics.

⁵⁴ Barriendos Vallvé, M.: Les inundacions al Pla de Barcelona (segles XIV-XIX), *op. cit.*, p. 275.

Capítol II: Anàlisi del territori

El volum considerable d'aigua que recollia la riera discorria pendent avall fins arribar a una zona d'aiguamolls coneguda com l'estany del Cagalell⁶⁰. Al segle XV, els veïns del monestir del Carme, van demanar al Consell de Cent que envoltés la zona de l'actual Raval amb una muralla per solucionar les malalties que afavorien els aiguamolls, una actuació que va provocar la dessecació de l'estany i el desviament de la riera de la Magòria cap al Llobregat.

De la mateixa forma que passà amb Sarrià, a Sant Gervasi dos torrents delimitaven la parròquia. El torrent que la dividia amb Sarrià, dit de Betlem, anava a desguassar al torrent de Ballescà/Bargalló. Naixia al peu del Tibidabo, a la seva vessant sud, on de seguida es trobava amb el barranc de Betlem i el seu torrent. Poc després, la riera entroncava amb el torrent d'Alminar i penetrava en una vall que tenia a llevant el turó de Castanyer i a ponent la serra de Vilana, fins arribar als terrenys més planers i ben ventilats de Bellesguard on la riera prenia aquest nom. S'ha de dir que en moltes ocasions el torrent de Bellesguard era nomenat com el "Torrent Mal"⁶¹.

A llevant del torrent de Bellesguard es situà la riera de Collserola/ Sant Gervasi, que delimitava la parròquia amb la població d'Horta. El torrent naixia al peu de la serralada, recollint les aigües dels torrents de Maduixer, del Frare Blanc, de la riera de Vallcarca (límit parroquial), del torrent de Can Gomis i del Coll. Com es pot comprovar per la quantitat de torrents que desguassaven en la riera de Collserola, feien que aquesta fos una de les més problemàtiques per a la ciutat de Barcelona, de fet, ja al segle I dC la riera va ser desviada en la seva part baixa per deixar lloc a construccions públiques, possiblement el circ, fent-la arribar a l'estany conegut com el Cagalell, mantenint-se els problemes amb la riera durant l'edat mitjana⁶².

El seu traçat rectilini des de la zona alta del Pla, feia que quan el seu torrent no portava aigua, la riera de Collserola es convertia en el camí més directe per connectar la ciutat de Barcelona amb la població de Sant Cugat del Vallès⁶³. Sortint des del portal del Bisbe de la vella muralla, es seguia el camí i traçat de la riera per anar travessant el Pla fins buscar el trencall de Vallcarca, que posteriorment se'n dirà d'Ariga⁶⁴.

---

⁶⁰ Carreras Candi, F: La ciutat de Barcelona. A: *Geografia General de Catalunya*, vol. V. Barcelona, 1909. L'estany de Cagalell era una antiga llacuna situada entre la muntanya de Montjuïc i els turons que des del *Mons Taber* s'estenien cap el sud, zona documentada ja al segle XII.

⁶¹ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img. 5957)

⁶² Rúbriques de Bruniquer, vol. V, cap. 81, p. 107: "A 20, de Abril 1444, Joan Ram vené â Consellers un tros de terra â obs de fer pas, ó transit â la Riera de Collcerola pera ferla anar al Vall prop lo Portal dels Tayers, y exir â mar". "A 24 de Octubre 1446, Isabel Juliana vené â Consellers un tros de terra fora lo Portal de S.t Sever, alias del Ferrer, â obs de fer la Riera de Collcerola"; "A 7 de Noembre 1447, foren pagades 5 ll. 10 ss. â Guillem de Busquets per lo any del Delme que ell rebía sobre dos trossos de terra fora lo Portal de S.t Sever presos â obs de fer Riera per las ayguas de Collcerola, y altras pera ferlas tirar al Vall per que vagen â mar, com abans entrassen pel Portal de S.t Sever, y destruyían la Rambla, Vide Titulum Terras â 18 de Abril, y 29 de Agost 1447".

⁶³ Sanz Parera, M.: *El Pla de Barcelona. Constitució i característiques físiques*, op. cit., p.103

⁶⁴ Vila, Pau: La circulació de les aigües del Pla de Barcelona en el passat. op. cit., p. 13-20.

Capítol II: Anàlisi del territori

La presència de deus, sumat al desnivell entre la localització i la zona de consum, va fer possible que l'exploració de l'aigua de la zona alta del Pla s'iniciés a mitjans del segle XIV, prenent un fort impuls durant el segle XV⁶⁵.

Concretament la captació d'aigües de Collserola va començar l'any 1347⁶⁶, amb l'adquisició i treballs a la mina de Can Cortés⁶⁷, disposant ràpidament la ciutat dels avantatges que això suposà⁶⁸. Tot i que es tractava d'una deu important, Barcelona requeria més quantitat d'aigua, així que per assegurar-se l'aprovisionament va adquirir l'any 1439 la mina de Nostra Senyora del Coll, i l'any 1445 la mina del torrent de Sant Genís dels Agudells⁶⁹ (també anomenada del Falcó)⁷⁰.

La nova canalització de l'aigua de les mines de Collserola i la conservació del sistema de les fonts de la ciutat, donades a partir del XIV, reflectien el nou poder municipal⁷¹. L'enginyeria i els coneixements necessaris per portar a terme dita explotació van fer necessari la creació, l'any 1414, del càrrec de Mestre de les Fonts, nomenat per a aquest mateix any el mestre Pere Llobet⁷².

---

⁶⁵ Vila, Pau: La circulació de les aigües del Pla de Barcelona en el passat. *op. cit.*, p. 20. La possibilitat d'extreure aigua d'aquesta serra ja es documentà en època romana, amb la construcció d'un aqüeducte que sortia de Collserola fins a la ciutat i s'afegia al que provenia del Besòs, entrant per la porta Oest de la *Urbs*.

⁶⁶ Carreras Candi: *Ciutat de Barcelona*, p. 426. Explica la llegenda que va ser un dels homes de la casa Fiveller, mentre es trobava de cacera a Collserola, qui es va trobar amb una important deu i la volgué conduir a la ciutat. Els treballs van començar l'any 1347, rajant les primeres fonts el 4 de juliol de 1356, a la Plaça Sant Jaume i als claustres de la Seu. Es va continuar necessitant aigua amb la construcció d'un abeurador pels animals a la Plaça Santa Anna el 1357, sumant-se una mica després les fonts de Sant Just i Pastor i la de la Plaça del Blat (Vila Dinarés, Pau; Casasses Simó, Lluís: *Barcelona i la seva rodalia al llarg del temps*. Barcelona: Aedos, 1974, p. 102).

⁶⁷ Rúbriques de Bruniquer, vol. IV, cap. 65, p. 268. "A 6 de Desembre 1351, en poder de Jaume Ferrer Not[ari]. de Barcelona Bernat de Pla Curador del Pubill Bernat Cortés de Sarriá, per que los Consellers en virtut de R.l Privilegi se havian pres una aygua de font que era en las pertinencias del mas Cortes, alou de Pedralbes per aportarla à Barcelona, y havian promés pagarli per dita aygua 90 ll. Ss., perço per dita quantitat absolgué difiní, y remeté lo dret de dita aygua à la Ciutat, reservantse la aygua de altre font que es en las pertinencias de dit mas, et qui hodie jam ingranat in domibus praedicti mansi Cortés". Dita mina es trobava a Sant Gervasi, a l'actual carrer Teodora Lamadrid, a 700 m de Bellesguard. La conducció de les aigües es va fer mitjançant un sistema subterrani de tubs de ceràmica (Voltes Bou, P.: *Historia del abastecimiento de agua de Barcelona*. Barcelona: Sociedad General de Aguas de Barcelona, 1967, p. 27).

⁶⁸ Rúbriques de Bruniquer, vol. IV, cap. 65, p. 268: "Dilluns 4, de Juliol 1356, comencá correr á la Plassa de S.t Jaume la aygua que fou portada à Barcelona sota terra ab canons del peu de la montanya de Collcerola, en la qual obra se tardá per mes de nou anys, fahent continuament clavaguera ab canons, per los quals venía la aygua ab spirays".

⁶⁹ Rúbriques de Bruniquer, vol. IV, cap. 65, p.270: "A 6 de Setembre 1445, la Ciutat compra la aygua de la font en un Torrent de S.t Genís de Agudells per preu de 7000 ss. Vide lo Dietari. A 6 de Setembre 1445, Pere Serra loa, y aprova la Venda que ell havia feta à la Ciutat à 15 de Setembre 1428, per preu de 350 ll. ss. de certa quantitat de aygua de font prop S.ta María del Coll, per aplicarla ab les fonts de la Ciutat".

⁷⁰ Perelló Ferrer, A. M.: *L'arquitectura civil del segle XVII a Barcelona*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996. p.77.

⁷¹ Guàrdia i Bassols, M.: L'aigua de les fonts. A: *La revolució de l'aigua a Barcelona. De la ciutat preindustrial a la metròpoli moderna, 1867-1967*. Barcelona: MUHBA, p. 40.

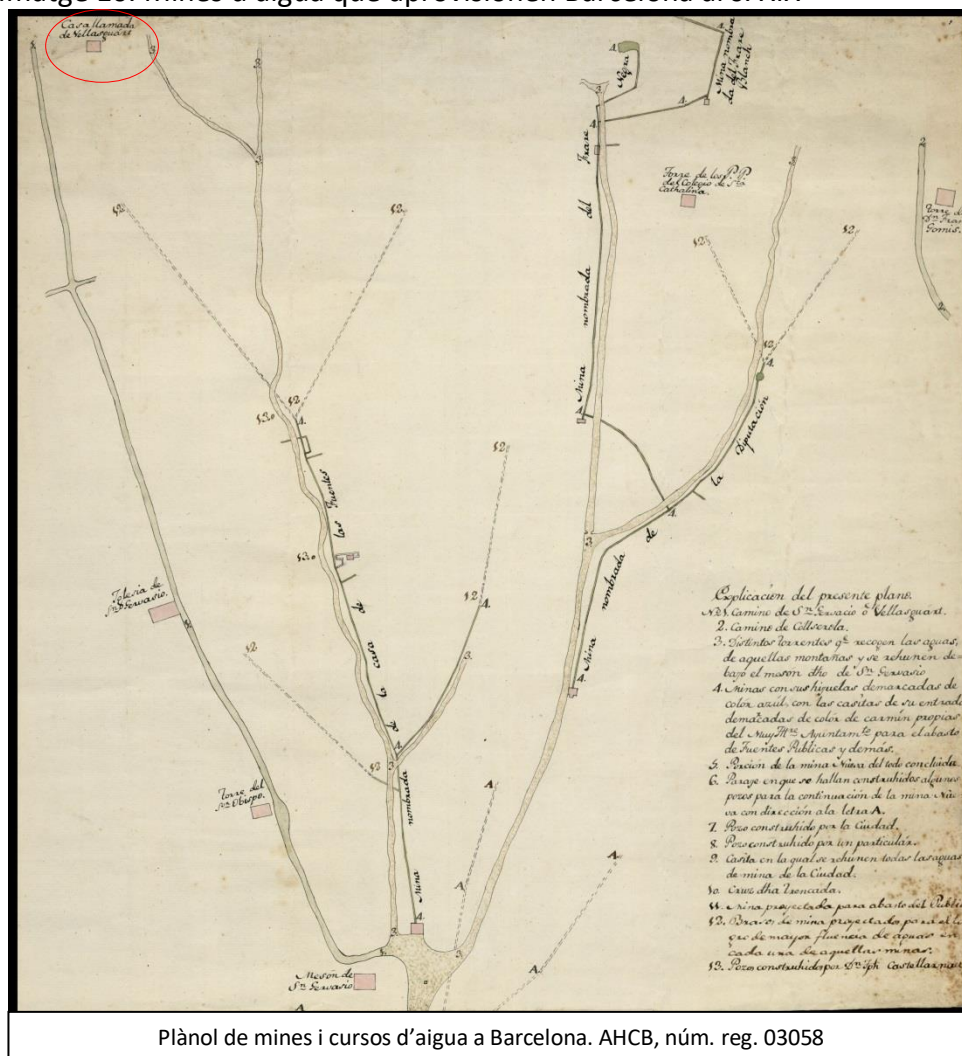
⁷² Voltes Bou, P: *Historia del abastecimiento de agua de Barcelona. op. cit.*, p. 34. Es tractava d'un càrrec vitalici que s'encarregava d'informar al Consell de l'estat de les mines i de les fonts de la ciutat, així com de quines obres eren necessàries en cada moment.

Capítol II: Anàlisi del territori

La captació de deus a la zona alta del Pla va continuar augmentant-se durant els segles XV i XVI. El 1573, Gabriel Alomar, expert contractat pel Consell, va ampliar la mina de la font de Nostra Senyora del Coll⁷³. Fou el segle XVII el punt culminant de la captació d'aigua i on la ciutat arribà a dependre totalment de la zona alta del Pla, ja que la totalitat de les mines que proveïen Barcelona eren al peu de la serra de Collserola.

Cap a l'any 1650 s'utilitzaven els següents brolladors: les fonts d'en Martí i d'en Cortès, les mines del Falcó, el torrent de la Mare de Déu del Coll, la mina de la Diputació i la de Sant Gervasi, un sistema que es va mantenir pràcticament igual fins al s. XIX, com es veu en la imatge que s'acompanya.

Imatge 10. Mines d'aigua que aprovisionen Barcelona al s. XIX

És destacable que tot i això, encara calia un major volum d'aigua per abastir Barcelona, de fet, l'any 1627, el Consell barceloní va reprendre la idea de 1448 de fer arribar aigua del Llobregat a la ciutat mitjançant una sèquia. Gràcies a que s'esmenten els topònims dels llocs per on havia de passar dita infraestructura, coneixem que a la part final del

⁷³ Rúbriques Bruniquer, IV, 65, p. 278: "A 14 de Juny 1575, en lo Llibre intitulat Notularum 5.us se troba un acte de Preu fet de las Obras se han de fer en las Fontes novas que la Ciutat vol fer prop la Capella de N.a Senyora del Coll, dita la Font roja".

Capítol II: Anàlisi del territori

---

recorregut passava prop de Bellesguard. Se'n diu que "...sobra la torra de Gualbas de Bonaventura (Bellesguard), y debaix la caseta de las fonts que està a la Creu trencada⁷⁴, y desde aquí entra en Barcelona de la manera que voldran..."⁷⁵

Malgrat la gran quantitat de mines, la rendibilitat d'aquestes depenia de les pluges rebudes, per això, en èpoques de sequera disminuïa alarmantment el seu cabal, obligant la prolongació de la sequera a augmentar la recerca de noves deus i a l'aprofundiment de les ja existents.

Així, la construcció de la mina de Sant Gervasi respon a aquesta finalitat, realitzant-se les obres a l'any 1626⁷⁶, amb l'objectiu d'incrementar l'escàs cabal obtingut en la resta de les mines, atès que s'havien construït en èpoques d'abundància de pluges i eren poc profundes⁷⁷, obres que van generar un conflicte amb el rector de l'església⁷⁸.

Poc després, l'any 1638 i amb el mateix objectiu, el caputxí Gervasi de Monistrol, va fer un nou memorial on es donaven instruccions sobre allò que s'havia de fer per adobar la mina de la font de Sant Gervasi⁷⁹, comprovant més tard que els seus consells van ser acceptats⁸⁰. Una mica abans, la ciutat va comprar la font d'en Pedralbes, tot i que no va ser fins l'any 1644 que es van iniciar les obres de la mina a la font.

El s. XVII representà l'època de consolidació d'aquest sistema d'extracció d'aigües procedent de Collserola, i és significatiu que també d'aquest període es disposa d'un document de primer ordre, el conegut com "Llibre de les fonts", conservat a l'AHCB⁸¹, que conté un informe detallat sobre l'estat i la localització de les zones de captació d'aigua, així com la seva distribució per la ciutat a la segona meitat del XVII, representant la base documental més rellevant per a l'estudi de la infraestructura hidràulica barcelonina.

---

⁷⁴ La Creu trencada es trobava a l'actual Plaça Gal·la Plàcidia, assenyalava la cruïlla de la Travessera de Gràcia (*via subteriora*) que anava de Sant Andreu a Esplugues amb el camí de Barcelona a Sant Cugat del Vallès (*Castrum Octavium*). En aquest lloc es trobaven la riera de Cassoles i la de Sant Gervasi, per formar aigües avall la riera d'en Malla, que a la vegada acabava de formar un altre encreuament en X amb la riera de Sant Miquel. El seu origen prové d'una creu de terme que assenyalava la divisió territorial entre Gràcia i Sant Gervasi de Cassoles, segons Carreras Candi el 1645 ja era coneguda l'existència d'un creu que s'erigia en un racó solitari, en els marge dret -en sentit descendent- de la Riera de Cassoles, que a la vegada era un camí, i que de la vella creu només en quedava el basament. Aquesta creu trencada originà doncs, ja des del segle XVII, aquest topònim popular (Carreras Candi: *Ciutat de Barcelona*, p. 985).

⁷⁵ Dietari del Antich Consell Barceloní, volum X, B. 1902, p. 552.

⁷⁶ AHCB, Manuscrits, Francesc Socies: *Llibre de les fonts*, MSL-76. fol. 237.

⁷⁷ Voltes Bou, P: *Historia del abastecimiento de agua de Barcelona*. *op. cit.*, p. 59.

⁷⁸ Rúbriques Bruniquer, III, 42, p.106: "A 8 de Abril 1628, los Consellers deliberaren al Rector de S.t Gervasi 50 ll. ss. per tots los danys que per raho de las Minas, y Fonts que la Ciutat te fetas, y en avant anirà fent en la nova fabrica per rebre en las térras de la Rectoría, y per tot lo demes podria pretendrer, de les quals 50 ll. ss. sen esmersaren 15 ll. ss. â obs de dita Rectoría".

⁷⁹ AHCB, Deliberacions, Consell de Cent II-147, 1638, 20 febrer, fol. 61; 22 juny, fol. 170.

⁸⁰ Rúbriques Bruniquer, IV, 65, p.273: "A 18 de Janer 1641, los Concellers deliberaren adobar las minas, y Pous de las Fonts de S.t Gervasi, y N.a Senyora del Coll".

⁸¹ Socies, Francesc: *Llibre de les fonts*, *op. cit.* L'elaboració del manuscrit sorgí a instàncies del Consell de Cent, en sessió del 8 de juliol de 1648, on s'acordà la confecció al mestre fontaner titular, evidenciant que un sistema tan complicat requeria d'una experiència acumulada i transmesa pels anteriors mestres de fonts.

Capítol II: Anàlisi del territori

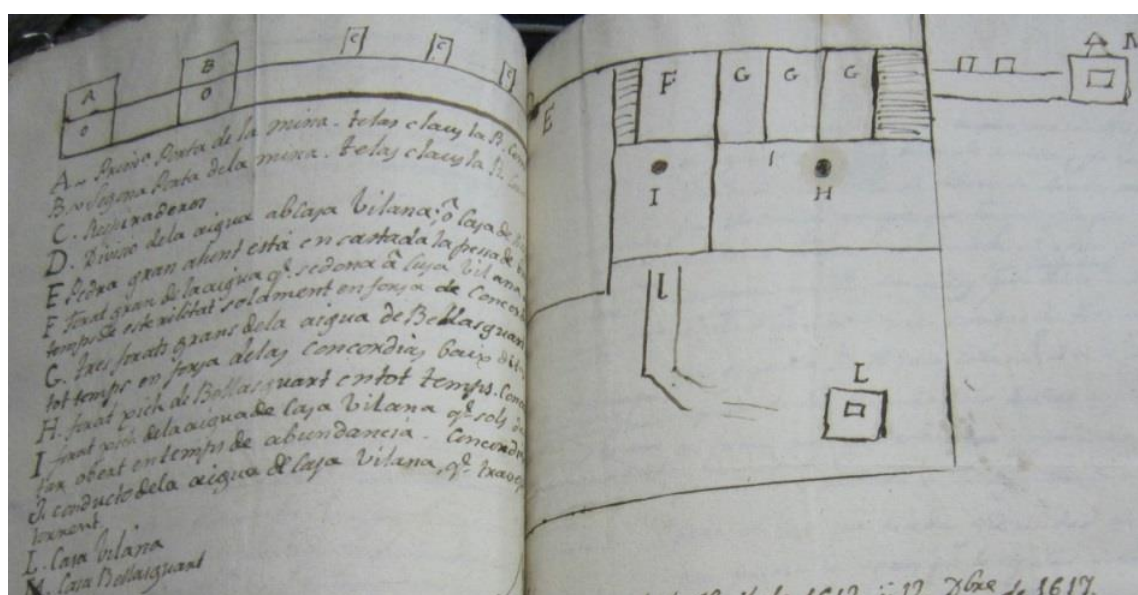
És important fer-ne una lectura del llibre ja que allà es plasma la dependència de la ciutat de Barcelona de l'aigua que es recollia a Collserola. El llibre comença per l'anomenada "casa de la Mare de les fonts", situada prop del convent de Nostra Senyora de Jesús⁸², lloc on anaven a reunir-se les aigües de les mines del peu de Collserola, punt des d'on sortia la canonada major cap a la plaça Sant Jaume⁸³.

A més de la "caseta mare", el sistema estava conformat per una altra sèrie de casetes de repartiment, com seria la caseta d'en Regàs⁸⁴, on es recollien les aigües de les mines de la font d'en Cortés, la caseta de la Diputació i la del torrent de Sant Gervasi, afegint-se la de la font d'en Falcó i Nostra Senyora del Coll.

A les casetes es col·locaven uns espirals que actuaven com repartidors, i unes aixetes col·locades en el conducte vertical abocaven l'aigua a un dipòsit repartidor on s'havien practicat orificis calibrats per al pas de l'aigua. La dimensió de l'orifici determinava el cabal que es subministrava, i eren calibrats pel mestre de fonts, tenint com a unitat de mesura la ploma, que a Barcelona equivalia a 2.200 litres al dia.

A una altra escala però seguint aquesta ordenació del subministrament, es té notícia d'un plànol del repartiment de l'aigua de Bellesguard, on s'evidencia el sistema de forats, espiralls i repartidors de manera clara i molt gràfica, indicant com funcionava la distribució de l'aigua de Bellesguard amb la torre Vilana⁸⁵ (imatge 11).

Imatge 11. Plànol de la distribució d'aigua a la caseta de la font de Bellesguard

⁸² La casa mare de les fonts es trobava a les rodalies de la cruïlla de l'actual Consell de Cent amb el Passeig de Gràcia.

⁸³ Garcia Fuertes, G.: *L'abastament d'aigua a la Barcelona del segle XVIII (1714-1808)*, op. cit., p. 50. La zona de distribució més important estava construïda a la casa del veguer del conseller segon, situada davant de la porta petita de l'església de Sant Jaume (AHCB, Socies, fol. 48). Aquí es captava tota l'aigua procedent de les mines de Collserola transportada per la canonada principal en el seu recorregut des de les proximitats del convent de Jesús. Des d'aquí es distribuïa l'aigua a la Casa de la Ciutat, a les fonts de les places de Sant Just i Sant Jaume, al Palau de la Comtessa i a la font de Sant Honorat.

⁸⁴ Situada per sobre de l'actual plaça Gal·la Placídia, en el barri de Sant Gervasi amb el límit del barri de Gràcia.

⁸⁵ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. I. (img. 3670)

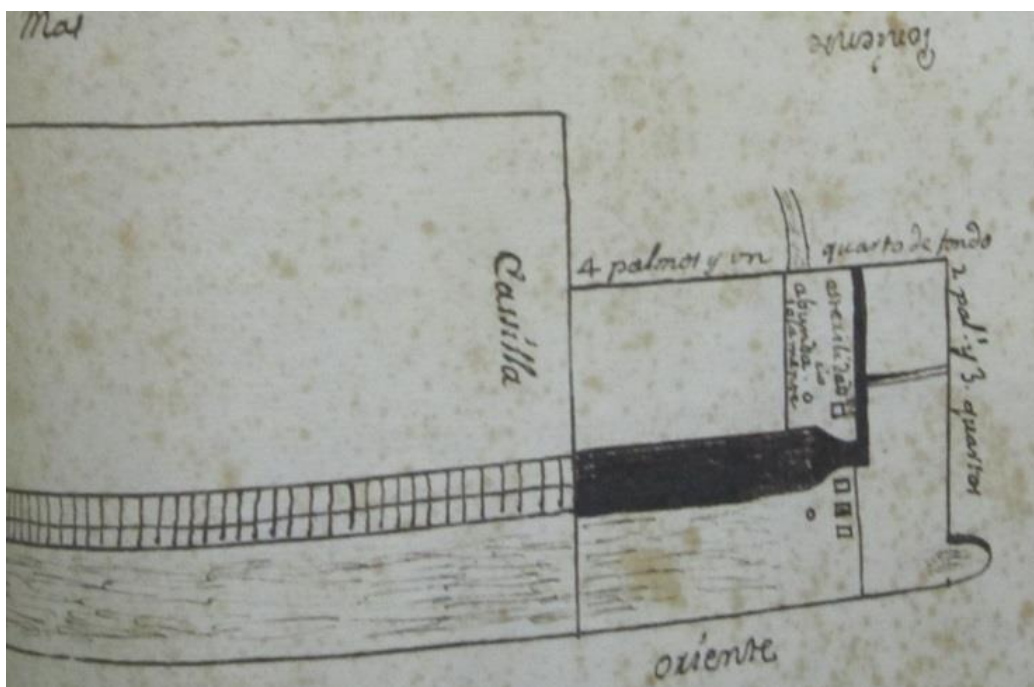
Capítol II: Anàlisi del territori

Aquesta informació es complementa amb un altre dibuix, de 1751, fet pels manyans Josep Martí i Josep Mas, que havien estat nomenats per Antoni Vilana i per la Comunitat de Sant Just, propietaris de la torre Vilana i de Bellesguard respectivament, per fer un reconeixement de la mina i conducte.

Els manyans expliquen al seu informe que “a 170 canes més amunt de Bellesguard, han trobat dos piles de pedra de silleria, per on entrava l'aigua que venia pel conducte principal. La pedra del costat de ponent disposa d'un canó de fang que devia conduir a la torre Ferrer (ara Vilana), i a la part d'orient havia una altra pedra que portava gravats les armes de la casa de Cassador” (propietaris de Bellesguard).

Continua explicant que havien posat a la pedra d'orient una fixació amb bronze, de forma arrodonida, de la mateixa mida que la de la concòrdia de 1612⁸⁶. Dita canonada donava aigua a la torre Ferrer, ara d'Anton Vilana, afegint que també havien fet forats al bronze per distribuir millor l'aigua entre la torre Ferrer i la de Bellesguard. Acaben la seva explicació amb un dibuix de les obres amb la caseta i el sistema de distribució⁸⁷.

Imatge 12. Dibuix de les obres fetes a la caseta de distribució

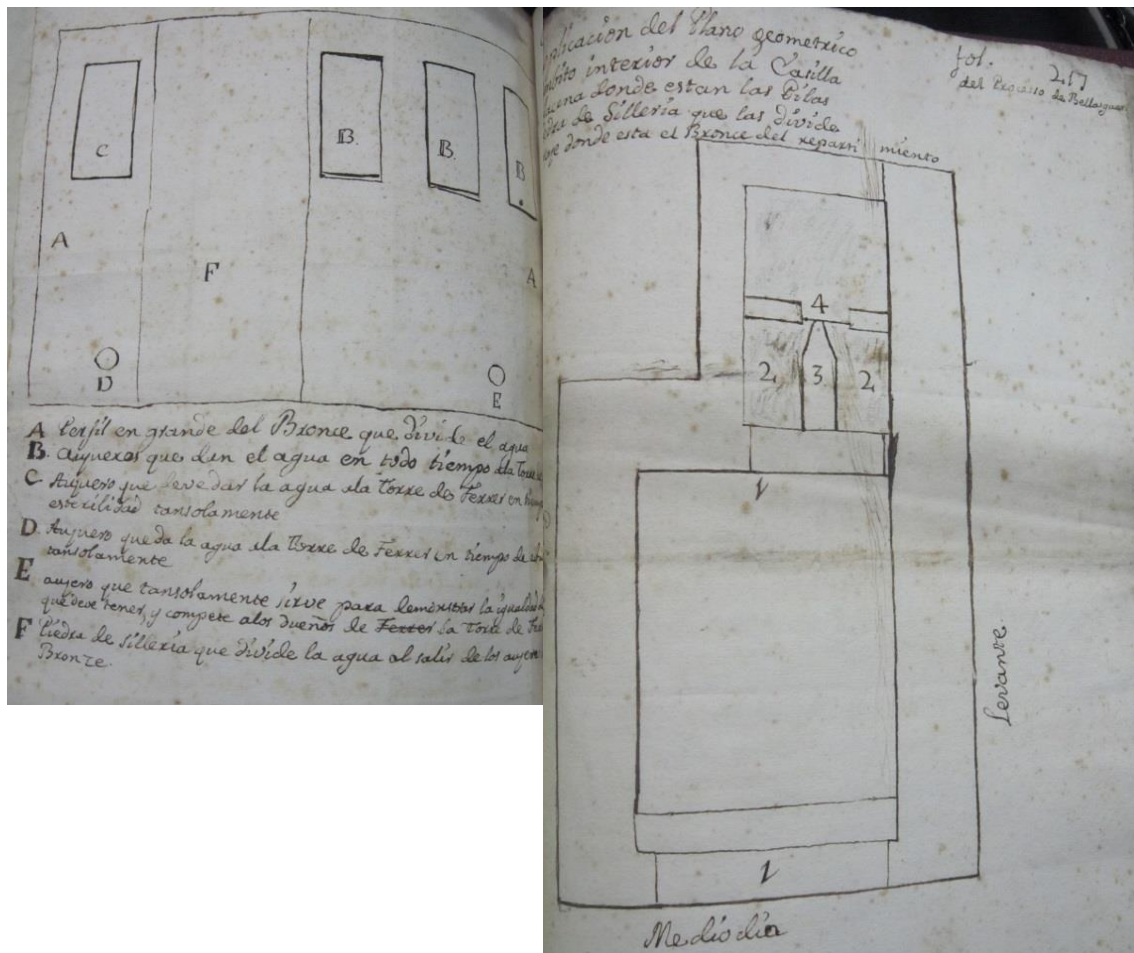
D'aquesta data hi ha un altre plànol que ve a reforçar la distribució de l'aigua.

⁸⁶ Posteriorment es tornarà sobre aquesta concòrdia.

⁸⁷ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV. (img. 6310)

Capítol II: Anàlisi del territori

Imatge 13. Plànol de la distribució d'aigua a la caseta de Bellesguard⁸⁸

A finals del s. XVII i durant el XVIII, la ciutat no deixà de procurar aigua d'aquesta zona alta del Pla, com es comprova l'any 1691, quan es treballava en una mina nova a la font d'en Gomis⁸⁹ (també coneguda com del Frare Negre). Fins i tot al maig de 1774 i agost de 1785, es van fer obres, entre les que trobem una nova mina a les rodalies de la riera de Sant Gervasi amb un cost de 1421 lliures⁹⁰

És en aquest segle XVIII quan disposem de dades més exactes sobre la ubicació i funcionament de les mines. El 1719, l'Ajuntament borbònic indicava quines eren les fonts de la ciutat, nomenant la mina de la Mare de les Fonts (d'en Cortés), mina de Nostra Senyora del Coll, mina de Can Falcó, la mina de la Diputació i la mina d'en Gomis (Frare Negre).

El 1767, s'estimava que la producció de les mines de la zona alta del Pla era de 450 plomes d'aigua, de les quals només arribaven a la ciutat 80. Aquesta dada tan

⁸⁸ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV, (img. 6466, 6467)

⁸⁹ Rúbriques Bruniquer, IV, 65: "A 19 de Abril 1687 en lo manual se troba un acte de Llicencia donada per lo Rector de la Parroquia de S.t Gervasi, à la Ciutat, de deixar fer una Canonada per dessota del Camp que es junt la Casa de la mare de les fonts, que es propria de la Rectoría, per conduhir part de la aygua de la mina de Gomis, á dita Casa de la mare de les fonts".

⁹⁰ AHCB, Acords, 1787, fol, 196-205.

Capítol II: Anàlisi del territori

---

significativa és una mostra de la quantitat d'aigua que es malmetia durant el trasllat, en part provocat per les averies de les conduccions, aspecte que feia necessari un manteniment constant per evitar la pèrdua del preuat líquid i que suposava importants costos⁹¹, havent de compensar dita pèrdua amb una major captació. Davant la dificultat del transport, el 1755 es van incorporar la mina d'en Maduixer, i el 1783 la mina nova de Sant Gervasi⁹².

Un document escrit a Madrid l'any 1724, serveix per il·lustrar com havia funcionat l'extracció i conducció de l'aigua procedent de les diferents deus de Collserola fins a la ciutat de Barcelona, un sistema utilitzat des del segle XIV i que encara era vigent al segle XVIII. L'autor diu que *"teniendo ya el manantial señalado, donde se vio humear, y se acreditó con las demás diligencias y señales, las que supongamos fueron en una ladera de un collado, contigua a un valle, no muy profundo, allí se abrirá un pozo, donde se conocerá a que profundidad está el agua firme, o una zanja, o cortadura en línea curva de ochenta pies de largo, quatro de ancho..."*⁹³.

El tipus de canonades que es feien servir eren de diversos materials, però amb predilecció per les de fang, ja que es creia a l'època que el material de construcció condicionava la qualitat de l'aigua transportada, explicant que *"los caños de madera se pudren y prestan mal color, olor y sabor del agua. La de plomo cría muchos gamos y herrura. La de piedra crea mucha toba y légamo. La de bronce es la más limpia, pero no la más ligera para la bolsa. La cañería de hierro vaciado dura poco, porque el moho del hierro la gasta muy presto, y cuesta mucho, pero no es tan perjudicial para la salud como la de otros metales porque tiene azufre, que es muy medicinal. La cañería de barro entre todas es la mejor para la salud y perfección del agua, la más cómoda en el gasto y la que endulça mas el agua"*.

Tot plegat va fer que el poble de Sarrià fos conegut per la seva habilitat en la construcció i conducció de mines⁹⁴, fins i tot al segle XVIII els viatgers que passaven per la ciutat quedaven sorpresos per aquest motiu, com és el cas de Francisco de Zamora, qui l'any 1787 deia que *"Esta cordillera de Collserola es muy útil a Barcelona, pues de ella salen aguas que por medio de mines se conducen a Barcelona y muchas otras que los particulares han conducido a sus casas de campo, todas son excelentes venas que si se uniesen en un solo brazo, formarían un caudal crecido"*⁹⁵.

La gestió de l'aigua fou transcendental, tant pel proveïment de la ciutat com també pels propis habitants de Sarrià i Sant Gervasi, especialment pel que fa al reg dels diferents masos de la zona com fou el cas de Bellesguard.

---

⁹¹ Les zones amb voltes, amb els seus pous situats en diferents trams, eren les més difícils de manipular per la seva profunditat, això explica que els costos de reparació fossin majors que els de les conduccions mitjançant rases superficials. Les voltes subterrànies i les rases obertes estaven limitades per diferents pous en el primer cas i per torrents o piques de repartiment en el segon. La utilitat d'aquestes zones intermitges, fàcilment manipulables des de l'exterior, ajudava en la seva neteja sense necessitat de penetrar a l'interior.

⁹² Guàrdia i Bassols, M.: L'aigua de les fonts. *op. cit.*, p. 44.

⁹³ Montero Vallejo, M.: *Sótanos y duendes de Mantua y las aguas de Madrid*. Madrid: Ed. Nacional. 1982, p.229.

⁹⁴ Vila, Pau: La circulació de les aigües del Pla de Barcelona en el passat. *op. cit.*, p. 13-20.

⁹⁵ Zamora, Francisco de: *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, Curial, 1973, p. 33.

Capítol II: Anàlisi del territori

“Las aguas que sirven para el uso y riego de la torre de Bellesguart, proceden de una mina antiquísima o de centenares de años, que se dilata por la tierra del manso Bellesguart hasta el torrente, con cuya mina se recogen las aguas subterráneas que fluyen en todo el trecho de su comprensión.... Que la mina tiene el nivel donde corre el agua unos 35 palmos mas bajo que la superficie....Que las aguas que fluyen en la mina salen de las entrañas de aquellos terrenos, no teniendo conducto ni obra alguna en ella con el fin de abastecerse las aguas... Que el torrente de Belén y el que sigue a la parte inferior de aquel, con el nombre de torrente mal, no tienen obstáculo ni parada alguna en las inmediaciones de la mina de Bellesguart...”⁹⁶.

L'any 1571, el propietari de la torre Bellesguard, en Francesc Cassador, va posar treballadors per fer una canonada nova de la font de Bellesguard, a raó de 8 diners per peça. La canonada anava de la caseta de repartiment fins a la mare de la font, feines que es van perllongar per 3 mesos al no trobar-se la mare de la font senyalada perquè no es sabia on era. Després, van col·locar una canonada nova de la caseta fins a Bellesguard ja que l'anterior era de 1400, de fet, diu que la mina era de molt bona qualitat, feta de cal i canto i això només ho podria pagar la corona, aspecte que feia creure que possiblement ho va pagar el rei Martí I⁹⁷.

En aquest tram nou de canonada s'hi van posar 9 espiralls, afegint que la caseta de Bellesguard disposava de dos piques de pedra amb dos forats, una per la cuina de baix i l'altre per la cuina de dalt. Per fer més visibles les piques, al costat d'aquestes es va posar una llamborda dreta per quan la canonada s'embossés es pogués descobrir les piques i passar una “..corda o tres garbons” com havia fet la ciutat en les seves fonts l'any anterior (1570)⁹⁸.

El 1717, en una disputa per l'herència de Bellesguard entre els hereus d'Anna de Ferrer i Sors, s'especificà que abans de disposar de la casa s'havia de pagar les millores que havia fet són marit en la torre de Gualbes, abans Ferrer, de la parròquia de Sarrià, portant l'aigua des de Bellesguard⁹⁹.

Aquesta reclamació venia derivada pel fet que en Josep Ferrer, propietari del mas Ferrer¹⁰⁰, a inicis de 1612 havia fet diferents gestions per acaparar les aigües que

---

⁹⁶ AHPSJP, Documents Relatius a la Comunitat, vol I (img. 3666)

⁹⁷ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img. 6288)

⁹⁸ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 460, p.520 (27 febrer 1571).

⁹⁹ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 18, p. 25 (25 abril 1717): “Concòrdia de A. Vilana amb Marianna de Gualbes i de Vilallonga. Anna de Ferrer i Sors, vídua de Josep Ferrer, en el seu testament va fer hereu a Joan Bon. Gualbes, fill de Rafael Bon. de Gualbes. La mort sense fills tingué lloc per vincle a favor d'Anton Vilana Cordellas, com hereu de Lluís Vilana, fill tercer de Felip Vilana. Anton Vilana vol que Marianna de Vilallonga, dona i hereva de Joan Bon. de Gualbes, li ha de restituir l'heretat d'Anna Ferrer, però abans havia de pagar-li les millores que havia fet són marit en la torre de Gualbes, abans Ferrera, de la parròquia de Sarrià, portant l'aigua des de Bellesguard. Mariana de Vilallonga cedeix la torre Ferrer i totes les seves pertinences i una peça de terra prop de monestir de Valldonzella, uns censos, la torre de Bellesguard amb les seves terres i honors a canvi d'una pensió anual de 225 ll.”.

¹⁰⁰ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 97, p. 88, (7 febrer 1612). S'explica que la torre Ferrer era propietat d'Anna Ferrer i Sors, mentre que Josep Ferrer la tenia en usdefruit.

AHPSJP, Llibre de Bellesguard, p.401. Per raó d'un procés dels administradors de les causes pies fundades per Joan Andreu Sors, prevere y canonge de la Catedral de Barcelona, contra Josep Ferrer, Doctor en drets de la Reial Audiència, marit d'Anna Ferrer i Sors, filla del primer, per dirimir quines

Capítol II: Anàlisi del territori

---

passaven per les seves propietats. Com a resultat, va aconseguir que Anton Coll, senyor de l'ermita de Nostra Senyora Maria de Betlem, li fes donació de les aigües que naixien al peu de la muntanya de Collserola, prop de l'ermita, amb els pous i aqüeductes per portar-la i dirigir-la¹⁰¹.

Un mes després, tornà a aconseguir un parell de cessions per part de dos pagesos de la zona de Sant Gervasi, el primer va atorgar-li la facultat de fer pous per conduir l'aigua a les seves terres¹⁰², el segon, va donar-li a Josep Ferrer el dret de fadiga i prelació de les aigües que naixien i passaven per les terres del bosc de Collserola¹⁰³.

*S'acabava dient que "El juny de 1612, Josep Ferrer ha pagat per fer una caseta a les afores de Bellesguart amb el consentiment del senyor de dita terra. Ha posat una canonada a la font de Bellesguart per treure l'aigua acordada en la concòrdia. Ha pagat el material necessari (pedra, cal i sorra), dos piques de pedra, un canó de bronze i 20 canes de canonada"*¹⁰⁴.

Finalment, Josep Ferrer al voler acaparar per la seva propietat la major part de les aigües que discorrien per la zona, va entrar en conflicte amb Josep Peguera, propietari de Bellesguard, disputa que va concloure en un acord entre ells per evitar un plet entre familiars¹⁰⁵.

De l'acord, resulta interessant la part on s'estipula les quantitats d'aigua a repartir, indicant *"que podrà passar per lo gueco, vacio o buit de un canó de canya ja estipulat i pintat dins la concòrdia, peça de pedra o bronze, presa esta aigua dins la font de Bellesguart a gasto de dits Ferrers, atorgant-li un cabal de tres plomes d'aigua de Bellesguard"*.

---

propietats pertanyien a uns o als altres, es pot conèixer quines eren les propietats de Josep Ferrer, entre les que es troba la relació dels costos de l'obra que va fer per posar una font d'aigua perenne a la torre de Sarrià (Mas Ferrer). També que dita torre disposava d'una bodega i terres de cultiu.

¹⁰¹ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 91, p. 82 (29 gener 1612): *"Anton Coll, cirurgià de Barcelona, senyor de l'ermita de Sta Maria de Betlem, dona i cedí a Josep Ferrer l'aigua que neix al peu de la muntanya de Collserola, prop de l'ermita, i els pous i aqüeductes per portar-la i dirigir-la"*.

¹⁰² AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc 92, p. 82 (2 febrer 1612): *"Geroni Salas, pagès de St Gervasi, fa donació a Josep Ferrer de tota l'aigua que neix i passa pels seus terrenys del bosc del Donador, terme de dita parròquia, amb la facultat de construir pous per treure i portar les aigües"*.

¹⁰³ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, Doc 90, p.81 (6 febrer 1612): *"Joan Vendrell i Geroni Vendrell, pare i fill, pagesos de St Gervasi, donaren i cediren a Josep Ferrer, donzell, de la Real Audiència i a la Sra Anna Ferrer i Sors, cònjuges, el dret de fadiga es prelació en qualsevol donació o alienació de permuta establiment o venda de l'aigua que neix i passa per les terres del bosc de Collserola pròpies de dits donadors"*.

¹⁰⁴ AHPSJP, Família Gualbes, vol. III (img.6882)

¹⁰⁵ AHPSJP, Llibre dels Gualbes, doc 93, p. 83 (1 abril 1612): *"Josep de Ferrer Donzell, doctor de la Reial Audiència, i Anna Ferrer i Sors sa muller d'una y Don Joan de Paguera y Doña Maria de Paguera i de Cassador, cónyuges, part altre, concordaren que per evitar plets sobre las aigües que discorran a Bellesguart y Casa de Ferrer, ab lo motiu de haver dita Sors y són marit obtingut donació de Antoni Coll, cirurgià, de algunas aigües que flueixen de la Montanya de Bethlem o Collserola, ab acte de 20 de gener de 1612...Ferrer obtingué establiment de la Reial Batllia pera conduir ditas aigües a sa torre ab acte de 7 de febrero de 1612 en dit Batllia y poder de Alfonso Maynes, notari de Barcelona y de dita Batllia. Previngut dit Ferrer pera conduir ditas aigües a la sua torre se oposaren a dita conducció Don Joan y Doña Marianna de Paguera per los prejudicis resultavan a Bellesguart, y dit Ferrer mostra esserli permès pendre ditas aigües de que se comensava dura questio per evitar plet entre parents, cosins germans, ..."*

Capítol II: Anàlisi del territori

Uns anys més tard, quan ja era acabada la canonada, en un acord de desembre de 1617, els Ferrer i els Cassador van decidir construir a la font de Bellesguard una caseta tancada amb clau, dins de la qual van disposar dues piques de pedra, una en la mateixa canonada que donava l'aigua designada a un canó de bronze, i l'altra pica que era contigua i més baixa que la primera. Al mateix acord es va dibuixar les dimensions de la canonada de bronze i s'estipulà la quantitat que havien de distribuir-se tant en temps de sequera com d'abundància d'aigua¹⁰⁶.

Acaba detallant que el conducte que portava l'aigua de la mina de la torre de Bellesguard fins a la de torre Ferrer, una part de l'aigua passava per una llera "vulgo", claveguera o reg tancat, i d'allà s'introduïa en un conducte subterrani que travessava el torrent que dividia la torre Ferrer de la de Bellesguard (torrent de Bellesguard)¹⁰⁷.

És aquesta caseta la mateixa que abans s'havia fet menció en la disputa dels hereus d'Anna de Ferrer i Sors de l'any 1717, de fet, les disputes i plets entre el mas Ferrer i Bellesguard per la captació d'aigua van ser una constant durant els segles XVII i XVIII.

En 1768, es va establir una concòrdia entre la senyora Maria Ignàsia de Ferrer Figuerola i de Vilana i el vicari perpetu de la Comunitat de preveres de Sant Just i Pastor, propietaris de Bellesguard, per la conducció de les aigües pluvials del torrent¹⁰⁸. A més, a la concòrdia s'especificà que es nomenava a una persona experta per realitzar un mapa, document que ha arribat fins als nostres dies i que ens aporta molta informació de la zona en aquell moment concret. Continua afegint les obligacions que tenien les parts en cas que les pluges malmetessin l'estat de les canonades, indicant que s'havia de fer en cada ocasió¹⁰⁹.

---

¹⁰⁶ AHPSJP, Llibre dels Gualbes, doc. 93, p.84 (12 desembre 1617): *"Concordia per las sobreditas aguas de la torre de Bellesguart construiren una caseta tancada ab clau, dins la qual han disposat duas picas de pedra, la una en la mateixa canonada que dona las aguas designada a un canó de bronze, y la altra pica esta contigua, y algún tant mes baixa que la primera. En dita nova concordia convingueren que dits Ferrers y los seus successors no poguessen escurar las ditas picas, ni lo forat o canó de bronze sen primer avisar als Duenyos de Bellesguart, o masovers, o parcer de dita torre de Bellesguart, també convingueren que en lo cas de tal escasés de agua en la canonada de Bellesguart, que tingues menos agua de la que passa per dit canó de bronze, dega partirse la agua ab quatre parts iguals, de las quals, las tres parts de agua degan destinarse y discorrer a Bellesguart, y la altre quarta part de agua dega destinarse y discorrer a la canonada de la torre de Ferrer, y que en lo cas de abundancia, la torre de Ferrer no adquiesca mes agua que la del dit canó de bronze que va pintat en dita concordia"*.

¹⁰⁷ AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI. (19 octubre 1670) (img. 7860).

¹⁰⁸ AHPSJP, Llibre dels Gualbes, doc. 103, p.93 (9 octubre 1768): *"Concordia entre la Sra Doña Maria Ignasia de Ferrer Figuerola y de Vilana, vídua del Senyor Don Melcior de Figuerola i de Blanes, brigadier dels exèrcits de Espanya, coronel de dragons dels regiments de Merida, part una, y lo Reverent Vicari Perpetu y Comunitat de Preveres de la parroquial Iglesia de Sant Just i Sant Pastor de dita ciutat part altra... dita senyora per establiment de la Reial Batllia pretenia dret a conduir las aguas pluvials del torrent mal, situat entre la parroquia de Serria y la de Sant Gervasi y buscar aguas subterráneas en dit torrent segons són establiment de 29 de maig de 1753, a les quals facultats com a perjudicials a la torre de Bellesguard se ocupava la dita Rt Comunitat, ab motiu de antiquis facultats concedidas a dita torre; de que resultaren ..... y amoinas..."*

¹⁰⁹ AHPSJP, Llibre dels Gualbes, doc. 103, p.94 (9 octubre 1768): *"...per evitar aquestos, se arbitra que lo Senyor Doctor Pau Francisco Romà fes nominació de expert la sua satisfacció a que fi queda anomenat Me Andreu Bosch, arquitecto de dita ciutat, qui format un mappa del terreno de la questio y entregat a dit Dr Romà..... Que se esdevindrà que alguna inundació haurá deixat arena o pedra que haurá ocasionat qualsevol dels interessats algún dany, dega adobarse .. embaras, a que fi qualsevol de dits interesats dega a a la altre part peraque a comunas expensas se acom y si la part avisada no acudirà la altra puga aprofit de la arena y pedra. Las dits parta en las inundacions y sempre que la una part del alveo d dit*

Capítol II: Anàlisi del territori

Les disputes pel repartiment de l'aigua afectaven a d'altres propietats de la parròquia de Sant Gervasi. El 1703, en la venda de la torre d'en Tamarit, s'inclouïa un pou, un safareig de pedra amb dret d'aigua i el seu aqüeducte, que podia regar dos dies a la setmana, a cens de dos gallines o 2 ll. 6 s¹¹⁰. A la mina o conducte d'aigua es baixava per una escala de pedra amb la seva volta, i d'allà passava per sota de la peça de terra. Afegia que els experts que l'havien vista deien que n'era construïda de feia moltes centúries¹¹¹.

Un altre veí, en Vicens Antoni de Figuerola i Vilana, propietari del mas Vendrell, disputà l'any 1793 les aigües de Bellesguard, volent que la Comunitat, propietària en aquell moment de Bellesguard, netegessin els conductes de l'aigua de la torre¹¹².

La importància de la captació i gestió de l'aigua va ser tan rellevant que va anar més enllà del segle XVIII o XIX. Una centúria després, a la torre Vilana es va crear una segona i una tercera mina, prolongació de la segona. Aquestes dues últimes, aigües amunt del torrent de Betlem, havien eixugat la mina de Bellesguard al tallar les deus i desviar les aigües. Per tal motiu, es va condemnar a Carme Dalmases, propietària de la casa Vilana, casa Dalmases en aquell moment, a tallar i tapiar la nova mina. En compensació, la Comunitat rebia de Carme Dalmases, en concepte de danys i perjudicis, la quantitat de 2292,95 pessetes¹¹³.

---

torrent quedara mes embarassada que la altra, degá igualala y cadacuna part puga reguardarse. En lo cas que una avinguda deixas pedra, degá pasarse una línea a mitg torrent y la pedra que se troe desde dita línea fins a són respective terreno se fa propia de dit dueño..."

¹¹⁰ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 448, p.493 (28 juliol 1703): "Lo Rt Dr Gregori Benavent i ... benefactor de la Seu de Barcelona com a procurador de Dn Miquel de Tamarit y de Dn Josep de Senmanat en Perpiñá domicilia.. Dn Josep de Ferrer y de Prat, Sant julià., 1ª aquella torre antigament anomenada de Bofill y después den Teseracho y ara torre den Tamarit, la pessa de terra en que antes havia una ca.. pallissa de las gallinas, ab un pou al costat de la ... ja dirruidas, que pocehian franch en alou en la parroquia de Sant Gervasi. 2ª un safareig de pedra ...maça construit en la pessa de terra anomenada Colomer que vuy poceheix Dn Joan de Gualbes lo dit terme de Sant Gervasi, prop la torre de Bofill, qual pesa de terra soliaesser de pertinencias a la torre venuda en aquest acte; però después ... y separada de dita torre den Bofill, ab .... Que solia venir a dit safareig, qual dret de aigua y són aqueducto, queda venut a dit comprador que los competia per establiment del Rey a cens de 2 gallines, o 2 ll, 6. Prevenint que si dit comprador voldrá la aygua deurá formar són aqueducto y podrá regar dos días y nits en cada semana, so es divendres y disapte, y lo Sr de Sant Gervasi te tres diez y tres nits de dita aigua, çoes de la posta de sol de diumenge fins a dimecres vespre, y Pere de Bartrellans per són mas Vallbrasi tenia dos días ab sas nits, çoes de sol post de dimecra fins a divendres, per establiment de Pere Costa, Batlle General."

¹¹¹ AHPSJP, Família Gualbes, vol. III. (img. 6889).

¹¹² AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. II (img. 4301)

¹¹³ AHPSJP, Família Gualbes, vol. IV (22 juny 1868) (img. 7108)

1.2. El poblament

El poblament, entès com una forma d'organització del territori, respon a les necessitats i interessos de la comunitat que allà residí. En aquest cas, podríem denominar-lo com "concentrat", al trobar-se format per petits nuclis situats entorn de les sagreres de les esglésies de Sarrià i de Sant Gervasi, però amb una part considerable de la població disseminada per un ampli territori, tenint com a referent el mas¹¹⁴. S'han d'entendre aquests masos com a nuclis d'explotació que van seguir una estratègia pròpia de conreu, fins que les demandes de la gran ciutat de Barcelona va modificar l'espai conreat, així com les condicions personals i de treball dels camperols¹¹⁵.

Aquesta forma d'organització era la més comuna en zones de poblament dispers on el mas tenia molta importància en la disposició del territori¹¹⁶. El mas era una unitat d'explotació agrària formada per terres de conreu de cereals, vinyes, oliveres, horts, boscos i la masia, la casa del pagès on hi eren les instal·lacions per realitzar la primera transformació dels productes agrícoles (cellers, eres, golfes, estables, etc)¹¹⁷.

La paraula *mansus* va arribar a Catalunya el segle IX amb la conquesta i domini franc, generalitzant-se a la Catalunya Vella al segle següent¹¹⁸. La diferència del mas amb la masia és que aquesta última era "l'edifici principal d'un mas, especialment quan té una certa importància per les seves dimensions i les seves característiques arquitectòniques"¹¹⁹.

Una mostra de les diferents parts del mas es veu en la compra de la torre Vallblanc per part de rei Martí, on s'especificava que Joan Fiveller venia al rei la torre "*amb tots els seus honors i possessions, vinyes camps i altres terres, tant cultes com ermes, muntanyes plans amb oliveres, amb un hort clos amb una casa, amb aigua per regar certs dies, amb els cups de vi*"¹²⁰.

Se citen terres amb tinences prop del mas principal i que es nomenaven com el "aglevado de Bellesguard" (segons la transcripció posterior), fent referència a diferents peces de bosc i altres de vinya¹²¹. Juntament amb la torre Vallblanc s'afegien diferents propietats, especificant que es "*ven en franc alou dos peces de terra ermes, una a Pere Moragas i l'altre a Pere Roig, en el lloc anomenar Castanyer; ven una peça de terra de vinya franca en alou anomenada vinya de madona en el lloc de Castanyer; ven franc*

---

¹¹⁴ Bolòs, J.: *El mas, el pagès i el senyor*. Barcelona: Curial, 1995, p.42. Tradicionalment el mas ha estat associat a l'hàbitat dispers.

¹¹⁵ Cuadrada, Coral: Sobre les relacions camp-ciutat a la baixa edat mitjana: Barcelona i les comarques de l'entorn. *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 11-12 (1991), p. 161-185.

¹¹⁶ Bolòs, Jordi: *Els orígens medievals del paisatge català. L'arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya*. IEC. Barcelona, 2004. p. 322.

¹¹⁷ Mutgé, J; Riu, M. (eds.): *El mas català durant l'Edat Mitjana i la Moderna (segles IX-XVIII). Aspectes arqueològics, històrics, geogràfics, arquitectònics i antropològics*. Barcelona: CSIC, 2001.

¹¹⁸ Ferrer i Alòs, Ll.: Una volta per la història de les masies. A: *La Masia*. Sant Just Desvern: Secció Excursionista de l'Ateneu Santjustenc, 1995, p. 38-53.

¹¹⁹ Congost, Rosa: La Catalunya del mas, és a dir, la Catalunya Vella. A: *L'organització de l'espai rural a l'Europa mediterrània. Masos, possessions, poderi*. p. 19.

¹²⁰ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, p. 519.

¹²¹ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. II (img. 4551)

Capítol II: Anàlisi del territori

---

*en alou tots los agraris, de pa, vi; ven una pesa de terra al camp de la bassa, prop de la torre; ven un camp en franc alou, anomenat Espinagar plantat d'arbres prop de la torre*¹²².

Altres masos de la zona també incloïen terres de llur propietat allunyades del mas principal, cas del mas Carabot, situat sota el camí que anava de Sant Gervasi a Sarrià i que disposava de terres a la zona alta de la parròquia, a tocar de la part boscosa i coneguda com Sarrià Vell¹²³. Una mica abans, el propietari del mas, en Pere Carbot de Sarrià, confessava a l'abadessa de Pedralbes una peça de terra de 11 mujades¹²⁴, part camp, part vinya en lo Mas Roig¹²⁵.

Al disposar de terres allunyades del mas principal, feia necessari l'establiment de pagesos que se'n encarreguessin de les terres. A la zona de Sarrià Vell, el propietari del mas Carabot, Joan Alba¹²⁶, va establir a pagesos de la zona de Sarrià per períodes de 5 anys, cas de Salvador Planes, pagès de Sarrià a qui va establir l'any 1479 una peça de terra a Sarrià Vell de 3 mujades a cens de 18 ll. 6 diners¹²⁷.

Posteriorment, l'any 1483, Joan Alba va establir en altra peça de terra de Sarrià Vell a Jaume Valls, pagès de Sarrià, a cens de 12 ll.¹²⁸. Aquests dos exemples mostren una pràctica que va començar a ser freqüents a partir d'aquests moments on els propietaris de masos de la part alta del Pla van sotestablir a pagesos de la zona com a tinentes en parcel·les allunyades de la seva masia, a canvi d'un cens en diners¹²⁹.

Sobre les principals dependències de la part d'habitatge del mas, les cuines tenien un lloc destacat. El propietari de Bellesguard de finals del s. XVI, Francesc Cassador, havia fet obres per posar una canonada d'aigua nova de la font de Bellesguard fins a la torre, concretament fins a dues piques de pedra amb dos forats, una per la cuina de baix i una altra per la cuina de dalt¹³⁰. Per tant, ens indica que en aquell moment la torre disposava de dues cuines en dues plantes o nivells de la casa diferents.

No disposen de gaire més dades sobre la distribució interna de la torre, però l'any 1716, la seva propietària, Marianna de Gualbes, havia manat fer una habitació pel masover dins la torre, un nou vestiment per a la xemeneia, canviar la porta i finestra

---

¹²² AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc 8, p. 9 (13 octubre 1408).

¹²³ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img. 5170).

¹²⁴ Salrach, J.M.; La vinya i els viticultors a la Catalunya de l'Alta Edat Mitjana, A: *Vinyes i vins, mil anys d'història: III Col·loqui d'Història Agrària sobre mil anys de producció, comerç i consum de vins i begudes alcohòliques als Països Catalans*, vol. I, 1993, p. 117-145. La mujada és una mida de superfície de 25 per 25 destres, que va ser emprada gairebé exclusivament per al càlcul de les dimensions de les terres de vinya, amb un predomini al Pla de Barcelona de parcel·les rectangulars d'una extensió que anava d'una a tres mujades.

¹²⁵ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol IV, p. 132 (6-3-1412) (img. 5556)

¹²⁶ Joan Alba va adquirir el mas per compra a Bernat Carabot el 13 de febrer de 1467.

¹²⁷ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol IV (img. 5170): "*El 27 març 1479, Joan Alba, posseïdor del mas Carabot, amb els seus drets, honors i pertinences, estableix a Salvador Planes, pagès de Sarrià, una porció de terra de tres mujades en Sarrià Vell, per 18 ll. i 6 diners de cens anual i a pagar l'1 d'abril*".

¹²⁸ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol IV (18 desembre 1483). (img. 6321)

¹²⁹ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc 450, p. 497, (11 gener 1458): "*Montserrat Pelliser mercader de Barcelona i Joana cònjuges, venen a Miquel Pla una peça de terra bosquina que tenien franca en alou en la parròquia de Sarrià, prop de la torre de Bellesguard*".

¹³⁰ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 460, p. 524 (27 febrer 1571)

Capítol II: Anàlisi del territori

---

de la cuina, la porta del “*aposeno*” de dalt, la porta del pati i arrencar les portes dels balcons de la sala gran¹³¹, el que mostra que dins la torre vivia el masover que tenia un espai concret i a les plantes superiors s’instal·lava la part més “noble”.

Molts masos estaven envoltats d’horts amb llurs femers, i eren precedits per un clos amb un pou i una era amb un colomar¹³², sovint encerclat per una paret de tanca¹³³. La importància dels horts quedava reflectida al ser inclosos en els documents de venda, cas de l’any 1422 quan la propietària de Bellesguard, la reina vídua Margarida de Prades feia donació a Francesc de Vilanova “*en lliure i franc alou de la torre incloent els arbres, cups, horts i vergés contigu a dita torre, amb les terres i possessions cultes i cosechoses, oliveres i demes arbres i cases*”¹³⁴.

Com es veu, a inicis del s. XV la torre de Bellesguard ja disposava al costat de la casa d’un hort, arbres i un verger, tot això era possible gràcies a la font i les conduccions d’aigua abans citades, que permetien el conreu d’arbres fruiters, oliveres i vinyes, d’aquí la necessitat de tenir cups per transformar el raïm en vi.

L’hort podia ser també un lloc de lleure i repòs, funcionava com *l’hortus conclusus* medieval, a mig camí entre l’hort i el jardí, amb presència d’hortalisses i arbres fruiters, juntament amb altres flors com els rosers, tractant-se d’un espai on l’aigua i l’ombra eren vitals pel seu bon funcionament¹³⁵.

Aquesta zona conreada pel consum propi dels residents de la torre va continuar durant segles, ja que es recull en la major part de les transaccions de venda, fins i tot en moments en que el propietari era absent, cas dels Enríquez de Cabrera durant el segle XVI¹³⁶, indicant aquest aspecte una cessió del manteniment de la torre a un masover.

Bellesguard no era l’únic cas de la zona on s’ha detectat que a la venda del mas s’incloïa un hort que era a tocar de la casa, també es va donar a la torre dita d’en Bofill. En una de les vendes, “*Pere de Pedralbes ven a la torre dita d’en Bofill, abans Tesserachs, en la parròquia de St Gervasi, amb una casa i un hort*”, afegint que s’incloïa “*un safareig d’argamassa construït en la peça de terra anomenada Colomer prop la torre de Bellesguard, des d’on es rega l’hort amb l’aigua del torrent mitjançant un aqüeducte, assignant 2 dies i dos nits (vespre de divendres fins diumenge) al mas Bofill, mentre que el Senyor de St Gervasi té 3 dies i tres nits (vespre de diumenge a dimecres inclusive) per regar*”¹³⁷.

---

¹³¹ AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI (img. 7493)

¹³² Carreras Candi, F.: Palomas y palomares en Cataluña en la Edad Media, A: *Miscelánea Histórica Catalana*. Barcelona, vol. I (1905), p.45-159. El colomar podia aportar carn i adob.

¹³³ Gibert, J.: *La masia catalana*. Barcelona: Millà Editorial, 1985, p. 28.

¹³⁴ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 3, p. 2 (17 agost 1422)

¹³⁵ Garcia Espuche, A.: *Barcelona entre dues guerres. Economia i vida quotidiana (1652-1714)*. Vic: Eumo Editorial, 2004, p. 22.

¹³⁶ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc 86, p. 80 (3 febrer 1568): “*Antón Balla, pagès, rep les claus de les cases i hort de Bellesguard per fer-se càrrec. Li dona Gregori Salazar com a procurador de Enríquez de Cabrera*”.

¹³⁷ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 452, p. 498 (30 març 1495)

Capítol II: Anàlisi del territori

S'ha comprovat que a la zona de Sarrià i Sant Gervasi es feia servir de manera freqüent el terme torre en comptes de mas. Als segles XI i XII ja existia al territori torres de defensa en les masies¹³⁸, ja que els seus estadants havien construït junt a la porxada un cos d'edifici més alt a manera de torre.

Des del s. X, els voltants de Sarrià eren poblats per torres de defensa¹³⁹, com es veu en el testament del bisbe de Barcelona Vives, fet l'any 8 d'Ugo (995), on es cita entre els seus béns una torre a Sarrià, edifici que no és el mateix que s'anomena a les fonts d'inicis del s. XI a la zona de Pedralbes.

Carreras Candi recorda que en els segles XV i XVI es prodigà la paraula torre com a sinònim de casa de pagès¹⁴⁰, segons es dedueix de la lectura del Dietari del Consell Barceloní¹⁴¹. S'acostumava a dir torres a construccions aïllades, normalment rodones, situades en llocs estratègics que donaven refugi als seus residents i als veïns. Algunes d'aquestes torres van ser continuadores de les que van construir els romans per consolidar la defensa territorial, no tenien porta d'entrada i s'accedia a l'interior per un accés ocult i subterrani o bé mitjançant una escala.

S'ha de tenir present que el dret per construir torres, igual que el de fer castells, radicava en el sobirà i era aquest, qui donava permís al senyor jurisdiccional del territori per poder fer-ho.

Durant els segles XV i XVI, moltes de les famílies amb un nivell econòmic alt posseïen una segona residència que rebia el nom de torre, situada als afores de Barcelona. Mentre el seu propietari no era al lloc, les torres eren governades per una família de masovers, proporcionant dites construccions una seguretat als seus propietaris en les qüestions relacionades amb l'alimentació i a més, oferien un refugi si calia abandonar la ciutat amb motiu de la pesta o de la guerra. Les torres donaven també la possibilitat d'oci en un entorn plaent, fora dels inconvenients de la ciutat, on la classe benestant, incloent als ciutadans honrats i els mercaders enriquits, s'hi recuperaven de la vida urbana de Barcelona¹⁴².

La majoria d'aquestes torres van adoptar el nom dels seus posseïdors, per això es pot conèixer el període del que es parla una vegada que s'ha establert la relació de propietaris. Per exemple, del mas Ferrer, molt proper a Bellesguard i separats pel torrent del Mal (Betlem), coneixem la successió dels noms dels seus amos des del segle XIV fins al s. XVIII, passant de ser conegut com el mas d'en Cayetano a inicis del s. XIV, a dir-se Carabot amb la compra feta l'any 1333, per part de Berenguer Carabot¹⁴³, de la parròquia de Sant Vicenç de Sarrià, qui havia comprat a l'administrador de la Pia

---

¹³⁸ Carreras Candi: *Ciutat de Barcelona*, p. 436

¹³⁹ Carreras Candi, F.: *Notas històriques de Sarrià*. Barcelona: RABLB, 1897.

¹⁴⁰ *Ibid.* p. 437.

¹⁴¹ Camps i Arboix, J. de: *La masia catalana*. Barcelona: Aedos, p.124.

¹⁴² Garcia Espuche, A.: *Barcelona 1700*. Barcelona: Edicions 62, 2010, p. 68.

¹⁴³ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, p. 424-427. "Al 28 de maig de 1410 li succeeix el seu fill Bernat Carabot. A la seva mort quedava hereva la seva filla Joana Carabot i Rifos". Continua explicant que el 17 d'agost de 1485, el Mas Carabot arriba a Joan Sors, Mestre Racional de la Cúria Reial, qui l'any 1496, passà la torre a la seva filla, Isabel Gerònima Sors.

Capítol II: Anàlisi del territori

Almoina de la Seu de Barcelona el domini del mas en franc alou¹⁴⁴. Amb la compra de Josep Ferrer, doctor en drets del Reial Consell de Catalunya, el mas Carabot passà a dir-se com la torre o mas d'en Ferrer¹⁴⁵, tot i que durant alguns temps va ser coneguda com la torre d'en Joan Alba (1477)¹⁴⁶.

El mas va recuperar i mantenir el nom de Ferrer o Ferrera fins que per herència d'Anna Ferrer i Sors, l'any 1649, va passar a Joan Ferrer Bonaventura de Gualbes, adquirint el nom de la torre d'en Gualbes fins que la compra l'any 1717 per Antón Vilana la va convertir en la torre Vilana¹⁴⁷.

Una excepció a dita evolució de noms és la torre Bellesguard, ja que una vegada el rei Martí I va comprar el mas Vallblanc l'any 1408 i canvia el seu nom pel de Bellesguard, aquest serà definitiu fins a la destrucció de la torre al s. XVIII.

1.3. Tipus de conreus

Sobre les estratègies de conreus d'aquests masos-torre, es comprova que es donava una connexió amb la ciutat, ja que aquesta era el gran centre de demanda dels productes agrícoles. Per poder abastir dita demanda, a les terres properes a la ciutat es feia servir un sistema de policonreu amb diversitat de conreus que es complementaven entre ells.

A la Barcelona del s. XIV, els conreus de blat i de vinya, juntament amb els productes d'horta, foren afavorits i intensificats per una creixent demanda urbana, originant entorn al municipi anells concèntrics d'horts, feixes de vinya acompanyades d'arbres fruiters i camps de gra, modelant un espai en dependència de les necessitats alimentàries de la gent de la ciutat¹⁴⁸. El més llunyà dels cercles del paisatge agrari, el constituït per les pastures, ha estat un aspecte menys estudiat, però que revela de forma ben marcada la influència dels ciutadans cap a les zones exteriors del territori urbà.

Per als habitants de la Barcelona de finals del s. XIV, era un goig disposar de bones terres de cultiu a tocar dels murs exterior i del bon servei que els oferia, indicant que *"d'alcun temps a ensà lo territori és, per gràcia de Déu, ben laurat, e plantat de vinyes e altres arbres qui són molt espesses, de que se segueix gran utilitat a la cosa pública"*¹⁴⁹.

A la zona propera a Barcelona, cas del Delta del Llobregat, es donava un pes important del blat i les lleguminoses, circumstància que s'explica per la incidència del consum urbà, més notable que en altres llocs, necessari per abastir als habitants com també

---

¹⁴⁴ AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI (img. 8006)

¹⁴⁵ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. II (24 abril 1598) (img. 4604)

¹⁴⁶ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, p. 409.

¹⁴⁷ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. II (img. 4617)

¹⁴⁸ Paül Carril, V.: El cambio de los usos agrarios del suelo en el actual ámbito metropolitano de Barcelona (del siglo XVIII a la actualidad). *Investigaciones geográficas*, 53 (2010), p. 145-88.

¹⁴⁹ AHCB, CC., Reg. d'Ordinacions IV-2, fol. 50v.

Capítol II: Anàlisi del territori

---

per a l'alimentació animal, tant per les cavalcadures urbanes com per mantenir un número de ramats que produïssin un volum important de fems, necessaris per a uns conreus més aviat intensius¹⁵⁰.

Altres estudis mostren com a la zona de Sant Andreu del Palomar, molt propera a les parròquies de Sarrià i Sant Gervasi, durant el s. XIV hi havia un predomini de la vinya, seguida dels blats (forment, ordi, civada, mill, panís, sègol), dels productes hortícoles (cebes, alls, llegums, etc), les oliveres i diversos arbres fruiters, indicant tot això una influència i forta demanda per part de Barcelona¹⁵¹.

La zona d'horta més intensiva i amb una producció orientada en part a l'abastament de la ciutat s'ubicava al costat de la muralla, apreciand-se que a les hortes situades en la zona alta del Pla, més allunyades, es donava una explotació directa dels residents dels masos, amb una orientació cap a l'autoconsum, amb petites parcel·les tancades (horts closos), en canvi, ocorria un aspecte ben diferent pel que fa als conreus de la vinya i d'altres arbres com l'olivera, on gran part de la collita era dedicada al comerç.

L'accés a una mínima part de la terra podia jugar un paper fixador de la mà d'obra, sobretot durant el temps que aquesta no es podia emprar en les feines estacionals del camp, com eren segar, batre, eixarcolar, etc., alhora que permetia mantenir uns ingressos extra per als jornalers que complementava la seva subsistència a través de les esquifides parcel·les de terra que conreaven per compte propi¹⁵². La vinya, a diferència dels cereals, necessitava mà d'obra en moments puntuals¹⁵³, motiu pel que s'acostumava a conrear a prop dels nuclis de població on la mà d'obra era abundant¹⁵⁴.

Des de temps primerencs, es va incentivar el conreu de la vinya en aquesta zona alta del Pla per part de propietaris que en molts casos eren aliens a les parròquies¹⁵⁵, com succeeix a finals del s. XIII, quan Fra Gerardo, abat del monestir de Sant Cugat del Vallès, un gran propietari de la zona durant el s. XIII, establí a Simon Mir de la parròquia de Sant Vicenç de Sarrià, amb el pacte que en quatre anys devia plantar vinya¹⁵⁶.

Aquest fet també es va donar en els propietaris no eclesiàstics, cas de Nicolau Sallent, qui va establir a Pere Maralla, mercader de Barcelona, una peça de vinya que tenia a la parròquia de Sant Vicenç, al lloc anomenat Poncés¹⁵⁷, o bé el cas de Montserrat Cuch,

---

¹⁵⁰ Codina i Vilà, J.: Inundacions al delta del Llobregat. *Episodis de la història*. Barcelona: Rafael Dalmau editor, 1971, p. 101,189,206.

¹⁵¹ Busqueta i Riu, J. J.: *Una vila del territori de Barcelona, op. cit.*, p. 152.

¹⁵² Segura, Antoni: La pagesia de Sants, del Pla i de la ciutat de Barcelona el 1723. A: I Col·loqui d'història agrària. Barcelona, 1983, p. 234.

¹⁵³ Giralte i Raventós, E.: *Les tècniques de la viticultura anterior a la fil·loxera*. *L'Avenç*, 30 (1980), p. 64-71.

¹⁵⁴ Duby, Georges: *Economía rural y vida campesina en el occidente europeo*. Barcelona: Ed. Península, 1968, p. 185-190.

¹⁵⁵ Batlle, Carme: La ciutat a la conquesta del camp: Riquesa i poder a la Catalunya baix-medieval. *L'Avenç*, 94 (1986), p. 26-51.

¹⁵⁶ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (15 abril 1288) (img. 6355). Del vi havia de pagar el quint i la dècima al monestir, entregant una entrada de 5 ll. de tern.

¹⁵⁷ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 617, p. 655 (18 novembre 1360)

Capítol II: Anàlisi del territori

---

pagès de Barcelona, qui en el seu testament deixà a Caterina, sa muller, una peça de terra vinya d'una mujada al lloc de Cassoles¹⁵⁸.

Pel que fa a l'olivera, al s. XIII ja es va donar la seva expansió al voltant de l'hort i el vinyet de Barcelona, on convivia amb la vinya, aspecte que va despertar l'interès dels senyors que van voler aplicar els mateixos tipus d'agrer i de delme previstos per a la vinya, element que generà conflicte. L'exempció del delme era força limitada, afectava només als ciutadans de Barcelona que tinguessin possessions en una àrea compresa entre el Coll de Codines i la riera d'Horta, i entre el Puig d'Aguilar i Collserola fins arribar a la mar, el que volia dir que afectava a les parròquies de Sants, Sarrià, Sant Gervasi i Sant Martí de Provençals¹⁵⁹, d'aquí que els pagesos es neguessin a pagar dit delme.

Es constata la presència d'oliveres en aquesta zona alta de Barcelona des d'un primer moment, com es veu en el document de compra del rei Martí a Joan de Fiveller¹⁶⁰, com també en la donació de la torre per part de Margarida de Prades a Francesc de Vilanova l'any 1422¹⁶¹, així com en la donació de la torre per part del rei d'Aragó Alfons el Magnànim a Francesc Darinyó¹⁶², on de manera reiterada en les successives vendes/donacions de Bellesguard es feia menció a aquest tipus de cultiu, alhora que quedava recollit que existia un policultiu, cas de la vídua de Bernat Carabot, qui l'any 1467 va vendre a Joan Alba la torre anomenada d'en Carabot, de la parròquia de Sarrià i molt propera a Bellesguard, informant que disposava a migdia unes peces de terra en 7 marges, que juntes feien 25 mujades, de les quals eren de vinya, oliveres i arbres diferents¹⁶³.

La producció agrícola d'olivera i vinya, juntament amb el blat i altres llegums va mantenint-se durant els segles, amb major o menor intensitat, comprovant com encara a inicis del segle XIX, testimonis com Vicente de Frigola, destacava de la parròquia de Sant Gervasi la producció de blat, llegum i vi, afegint que la resta dels conreus s'havien dedicat fonamentalment a vinyes i fruiters¹⁶⁴.

1.4. La ramaderia

A part de totes les produccions vinculades als conreus, l'altra activitat econòmica que es donava en aquesta zona alta del Pla eren les pastures, apreciand-se que la major part de les terres aprofitables per a la pastura estaven en alguns masos de Sarrià i de Sant Gervasi¹⁶⁵, dedicant-se la resta de terra al conreu, especialment a la vinya, horts i fruiters¹⁶⁶.

---

¹⁵⁸ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc, 691, p. 713 (16 maig 1476).

¹⁵⁹ Benito i Monclús, P.: *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona (segles XI-XIII)*. Barcelona: CSIC, 2003, p. 369.

¹⁶⁰ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 8, p. 8 (13 octubre 1408)

¹⁶¹ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc 3, p. 2 (17 agost 1422)

¹⁶² AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc 7, p. 8 (25 juliol 1424):

¹⁶³ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc 449, p. 493 (3 febrer 1467)

¹⁶⁴ Frigola, Vicente de: *Relación de los pueblos de que consta el Principado de Cataluña*. Barcelona. 1824.

¹⁶⁵ AHCB, CC, Registre d'Ordinacions IV-2, fol. 50v. L'any 1394, el Consell de Cent prohibia als carnisers a fer tractes amb els propietaris de terres per tenir el seu bestiar a les seves terres, però a Sant Gervasi es

Capítol II: Anàlisi del territori

Les primeres referències documentals sobre les comandes de bestiar efectuades per ciutadans de Barcelona es daten l'any 1336, però fou a partir de diferents estudis que coneixem més la qüestió de l'aprovisionament de la carn i els terrenys per la cria del bestiar¹⁶⁷.

El creixement sostingut de la població de Barcelona durant tot el segle XIII i primeres dècades del XIV, va motivar l'atenció del govern municipal amb la finalitat de mantenir el subministrament alimentari, garantint així la tranquil·litat del poble, aspecte necessari per a la continuïtat del control oligàrquic que els ciutadans honrats exercien sobre el govern de la ciutat.

La carn, especialment la de moltó i ovella, i en menys quantitat la del bestiar boví i els crestats, formava part de la dieta de l'home urbà medieval. Les autoritats urbanes necessitaven que els carnissers subministressin de manera regular i a preus raonables el seu producte, i amb aquesta intenció es van signar contractes amb els carnissers, els quals es comprometien a matar un nombre determinat de bestiar cada dia, per tant, el municipi assumia la responsabilitat de procurar les condicions òptimes perquè els carnissers poguessin complir amb llur obligació¹⁶⁸.

Això va proporcionar el desenvolupament d'un rígid ordenament del proveïment de la carn, que es manifestava amb el control i concentració dels escorxadors, amb l'obligació d'introduir els animals vius a la ciutat i amb la promulgació de mesures concretes adreçades a garantir terrenys de pastura suficients¹⁶⁹.

En virtut de diversos privilegis reials que eximien del pagament de qualsevol dret de pas a las vitualles que anaven a la ciutat, els ramats dels carnissers eren considerats vitualles i tenien franquesa de pas i pastura dins del Principat. El principal privilegi esgrimit per aquest gremi era la concessió de Jaume I als carnissers de Barcelona del 1267, on se'ls donava llibertat de pastura en tots els prats i llocs erms dels seus regnes. La concessió exclouïa els horts i les vinyes de la ciutat de Barcelona i obligava als carnissers a esmenar els danys causats en les terres conreades, les anomenades "tales". En el territori comprès entre les rieres de Sants i Horta, i entre Collserola i el

---

va fer una excepció, atorgant als seus terratinents a tenir 50 caps de bestiar menut dels carnissers de la seva parròquia dins les seves terres per aprovisionar de carn al poble, perquè ells no tenien pastures properes al nucli de població.

¹⁶⁶ Vinyoles i Vidal, T. M.: Els sons, els colors i les olors de Barcelona pels volts del 1400. A: *II Congrés d'Història del Pla de Barcelona*. Barcelona, 1989, p.134.

¹⁶⁷ Banegas López, R. A.: *L'aprovisionament de carn a Barcelona durant els segles XIV i XV*. TD, UB, 2004; Fernández Trabal, J.: Aprofitaments comunals, prats i pastures al delta del Llobregat (segles XIV-XV). *Conflictes per a la utilització de l'espai a la Baixa Edat Mitjana. Històrica et arqueològica mediaevalia*, 10 (1989), p. 189-221. Aquest autor, a partir de la documentació de la Cancelleria Reial, de la Batllia i de les fonts de l'arxiu de la ciutat de Barcelona, analitza l'ús de l'espai per camperols i ramaders, en la geografia del delta oriental de Barcelona, especialment el que ocupa el Pla del Llobregat.

¹⁶⁸ *Ibid.*, p. 193.

¹⁶⁹ AHCB, Consell de Cent, IV-6, fols 45v i ss.; Rúbriques de Bruniquer, vol. IV, cap. 56: L'any 1328, se'n diu que "*en lany 1328, y en altres anys son ordinacions de la Ciutat que nengu puga tenir bestiar dins los termens, ço es de la Riera de Horta a la Riera de Sans, y del Coll de Cerola, y del Puig Aguilar fins â mar, y ordinacions de Bardiças y altres cosas en dits Termens, y ordenan que Carretas no pugan anar de Cornellâ fins al Coll de Finestrells, ni del Coll de Cerola fins â mar per nengun cami*".

Capítol II: Anàlisi del territori

---

mar, s'imposaven multes de 12 diners per cada bestia menuda que entrés en terres conreades¹⁷⁰

A les darreries de la catorzena centúria, es van donar un seguit d'ordenances municipals a Barcelona que pretenien la regulació de l'activitat ramadera per fer-la compatible amb el conreu dels camps, a més de mantenir-se el control per part de la ciutat sobre els terrenys de pastura durant tota la centúria següent¹⁷¹.

L'avenç de la vinya en aquesta zona alta del Pla va entrar en conflicte amb l'expansió dels territoris de pastura, produint-se en els primers decennis del segle XIV un intent d'ordenació i control per part de les autoritats municipals que no va reeixir.

Al segle XV, la problemàtica entre ramaders i pagesos va anar en augment, havent de prendre mesures els consellers de Barcelona per protegir certs prats i terrenys de pastura, especialment aquells on s'havien d'engreixar els ramats dels carnissers de la ciutat i que considerava com a propis. Els carnissers van incrementar les seves pressions polítiques fins arribar a la Cort, queixant-se que molts pagesos i terratinents havien tancat els seus prats per impedir l'entrada dels ramats barcelonins¹⁷². Per defensar els terrenys destinats a la pastura, les autoritats municipals van procedir a delimitar-los amb l'emplaçament de mollons amb les armes de la ciutat¹⁷³.

En 1478, el procurador i l'abadessa del monestir de Pedralbes eren els encarregats de pesar i de reconèixer la carn venuda a la taula de Sarrià pel carnisser Pere Rifós, fet que volia dir que es donava un monopoli del comerç de la carn en la parròquia¹⁷⁴, al no tenir la parròquia de Sant Gervasi el privilegi de tenir carnisseria¹⁷⁵.

L'ampliació de les explotacions, portava aparellada la necessitat de més caps de bestiar per treballar el camp¹⁷⁶, sacrificant-se en ocasions l'espai comunal o l'empriu. A la venda de Bellesguard de 1408, s'especificava que "*se reserva el venedor (Joan Fiveller) lo empriu i facultat de passar per dos petits camps i un maset que es prop de la torre i de l'església de Sant Gervasi*"¹⁷⁷.

Tot i les ordinacions restrictives, el cert és que a Sarrià es van mantenir el bestiar gran necessari per treballar la terra, anomenades les "besties de tragi", com es desprèn de

---

¹⁷⁰ Fernández Trabal, Josep: Aprofitaments comunals, op. cit., p. 195

¹⁷¹ Cuadrada i Majó, C.: Sobre les relacions camp-ciutat a la baixa edat mitjana: Barcelona i les comarques de l'entorn. *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 11-12 (1991), p. 171.

¹⁷² Fernández Trabal, J.: *Aprofitaments comunals*, op. cit., p.191

¹⁷³ AHCB, Consell de Cent, l-28, fol. 108v; l-24, fols. 19r i ss

¹⁷⁴ Ruiz, Pilar: *Aproximació a una institució senyorial eclesiàstica: Pedralbes al segle XVI*. TD, UB, 1987. vol I, p. 152.

¹⁷⁵ La negativa a deixar a la parròquia de Sant Gervasi sense carnisseria es va perllongar en el temps, documentant-se a l'any 1618 una donació del privilegi per part del Batlle general a Marc Lentes, patró de la rectoria de Sant Gervasi, però com es va considerar que aquesta va ser una decisió presa en contra dels privilegis de la ciutat, el juliol de 1618 es va procedir a enderrocar-la dita carnisseria i una segona dintre de la parròquia (Manual de Novells Ardits, vol. IX, p. 380).

¹⁷⁶ Busqueta i Riu, J. J.: *Una vila del territori de Barcelona*, op. cit., p. 137.

¹⁷⁷ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 8, p. 10 (13 octubre 1408)

Capítol II: Anàlisi del territori

---

la demanda d'aquestes que va fer el Consell l'any 1542¹⁷⁸, i d'altres notícies del ramat menut pasturant per la zona de Sant Gervasi¹⁷⁹.

1.5. Silvicultura

L'explotació de la zona boscosa fou molt important, tant pel que podia significar tenir accés a la caça o bé per l'obtenció de llenya, la principal font d'energia que es disposava a l'edat mitjana i l'única que tenien per poder cuinar. A més, la llenya fou indispensable per moltes activitats productives com els forns de pa, de calç, de terrissa, de vidre o de pega, element clau en la construcció d'edificis¹⁸⁰.

La valoració de les terres ermes fou simultània a la dels horts i a la de les vinyes, que admetien la combinació amb d'altres arbres com l'olivera o el garrofer¹⁸¹. El bosc proporcionava materials cada vegada més necessaris pels sistemes productius: llenya pel foc, pels forns i obradors, resines, escorces, cera pels ciris, calç, cendra i carbó. A més a més, l'expansió de la vinya va provocar una forta demanda de fusta per a la fabricació de botes i cups, portadores i trulls¹⁸².

Durant el segle XV, la fusta es va convertir en un recurs de notable consideració i els pagesos que podien, van comprar a les autoritats el dret sobre els boscos, imposant bans a aquells que gosessin entrar en llurs terres amb bestiar, a talar llenya, a caçar, etc. Entre l'any 1454 i 1464, a Barcelona es van donar una cinquantena de crides de ban¹⁸³.

Una part considerable del terme de Sant Gervasi eren boscos d'important vegetació, encara en els segles XV-XVI es mencionava l'existència de porcs senglars. Això propiciava la venda de llenya que es feien cada 4 o 5 anys, venda que va proporcionar

---

¹⁷⁸ Rúbriques Bruniquer, II, 31: "A 6 de Agost 1542, se tench Consell de cent per novas de guerra, y a 18, vingue lo Mestre Racional ab letra de crehensa del Emperador, dient que Sa Mag.t embiaría 2000 homens per guarda de la Ciutat, y los Consellers respougueren que nols volían, y feren Capitanías, y a 24, vingué lo Duc de Alva Capitá General venint de Perpinyá, y los Consellers no ysqueren a rebrel, nil visitaren, y dit die vingue nova com los francesos eran entrats en Roselló, y ab crida feta lo die abans de part de Consellers, tots los de Barcelona, y de Sarriá que tenían bestias de tragí vingueren a tirar terra, y a 30, tingueren Consell de guerra, y ferense algunas diligencias particulares notadas dit die cum sequentibus, y a 31, fou publicada la guerra ab França, y ja a 21 lo frances posá Siti a Perpinyá".

¹⁷⁹ Rúbriques Bruniquer, IV, 63: "A 22 de Abril 1657, lo Mag.ch Clavari de la present Ciutat feu aprehensió de 250 Ovellas, y anyells que eran de Jaume Lloran Negociant per esser caygudas en frau, per trobarlas dit Clavari pasturant a la partió de S.t Gervasi dins lo Territori de Barcelona, les quals per dit Clavari foren encomanadas a la Guarda Real de les penyoras, com es de veurer en lo manual de la present Ciutat, y dita aprehensió fonch feta, per contrafer a las Cridas per la present Ciutat fetas publicar, y Ordinacions per ella fetas a cerca de que ningun Bestiar sino lo de la Ciutat puga pasturar dins lo Territori, e apres de manament de dit Clavari a 28 del mateix foren venuts a Miquel Cabanyes Adroguer per preu de 600 ll. ss. com consta en lo llibre de la Guarda Real sots dita diada".

¹⁸⁰ Bolòs, Jordi: *Els orígens medievals del paisatge català*, op. cit., p. 342.

¹⁸¹ Badosa i Coll, E.: *Explotació agrícola i contractes de conreu (1670-1840): les finques del Clergat de Barcelona*. Barcelona: Virgili i Pagès, 1985, p. 211.

¹⁸² Cuadrada i Majó, C.: *El paisatge i l'organització del territori al Maresme Medieval. Territori i societat a l'Edat Mitjana : història, arqueologia, documentació*. vol. 1 (1997), p. 83-130.

¹⁸³ Fernàndez i Trabal, J.: *Les ordinacions municipals i la protecció de la viticultura en l'Antic territori de Barcelona (s. XIV-XVI)*. A: *Vinyes i vins: mil anys d'història* (II). Barcelona, 1993, p. 319.

Capítol II: Anàlisi del territori

---

importants beneficis als propietaris dels boscos, cas de la reina Margarida de Prades el gener de l'any 1416¹⁸⁴.

En els boscos d'aquesta zona predominaven els pins, un fet que per si mateix mostrava un símptoma de la intervenció de l'home sobre la vegetació natural de la zona, que havia estat dominada pel roure i l'alzinar (*Quercion ilicis*), aspecte que va canviar amb motiu de la reforestació amb la introducció de fustes més productives¹⁸⁵.

A finals del s. XV, els topònims de la zona propera a Bellesguard, al peu de la muntanya que ja era nomenada com el Coll Cerola, es diu que: "*Per aquesta zona a l'indar de la muntanya, es Francisco Oliver, Sr de la casa de Cassoles establí a Joan Saldoni Serra y a Valentí Serra pare y fill, tota aquella pessa de terra boscosa, de tinguda de una mojada, situada davall la hermita (Betlem) que es part de pertinències de aquella gran peça de terra montañosa anomenada La costeyada, ab sos arbres de diferents generós, en la parroquia de St Gervasi, en lo lloch anomenat Montañas de Coll Cerola, sobre la casa de Vallblas*" (Bellesguard)¹⁸⁶.

El mas Carabot també disposava d'una peça de terra important, acordant el seu propietari, en Bernat Carabot, l'any 1410 amb Bernat Ferrer "*un cens cada any per un parany de cassar, esparvear, que hi havia dalt de la muntanya, sobre la capella de Nostra Sra de Bethlem*"¹⁸⁷. Per tant, ens informa d'un espai que es destinava a la caça amb aus de rapinya com els falcons (esparver).

En les vendes de la torre de Bellesguard s'hi sumava una parcel·la de bosc que portava associat, element que va generar molta disputa, entre d'altres motius perquè es tractava d'una parcel·la força gran, amb unes mides que van oscil·lar entre les 45 mujades a inicis del s. XVI¹⁸⁸, i les 30 mujades al s. XVIII¹⁸⁹, una reducció de mida que es produí bàsicament per la substitució del bosc per terres de conreu, especialment el de la vinya.

Així doncs, durant els segles XVII i XVIII es va mantenir el negoci de la venda de fusta a la zona alta del Pla, indicador que aquesta es donava en la quantitat suficient per poder comerciar amb ella. Els Dominics, en la torre de la seva propietat a Sant Gervasi, van incloure la donació de llenya en el contracte de 1675 per una quantitat entre 72 i 120 carretes l'any¹⁹⁰. Per altra banda, el propietari de Bellesguard, "*Anton Vilana concedí a Cosme Esteva la facultat de tallar llenya de les terres de Bellesguard l'any 1739. Treu llenya per un valor de 10 ll.*"¹⁹¹. Tots dos exemples indiquen que el negoci de la fusta va ser rendible, encara més a finals del s. XVIII, quan el preu de la llenya experimentà un gran augment, en part gràcies al desenvolupament de la construcció.

---

¹⁸⁴ ACA, reg. 2355, fol. 86.

¹⁸⁵ Bolòs, Oriol de: *El paisaje vegetal barcelonés*. Barcelona: UB, 1962.

¹⁸⁶ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 456, p. 513 (20 febrer 1490).

¹⁸⁷ AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI (img. 8006)

¹⁸⁸ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img. 5506)

¹⁸⁹ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img. 5489).

¹⁹⁰ Badosa i Coll, Elisa: *Explotació agrícola i contractes de conreu, op. cit.*, p. 306.

¹⁹¹ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV. (img. 6344)

1.6. L'Hort i Vinyet

S'ha parlat del tipus de conreu que s'hi donava a la zona, però en aquest cas concret, els productes cultivats van donar lloc a una denominació que va anar més enllà, associat fins i tot a un territori amb personalitat jurídica pròpia en tant que disposava d'una jurisdicció concreta. En principi, aquesta denominació era utilitzada per designar les rodalies de la ciutat, un espai que estava cobert d'horts i vinyes que abastaven als barcelonins de fruita, verdura i vi. L'hort era a la part més propera a la muralla de llevant, i era divers (l'hort jueu, l'hort de Queralt). El vinyet, molt més extens, es trobava per sobre de l'hort, arribant fins a Munterols, Cassoles i Vallvidrera¹⁹².

Si es cerca l'origen de la denominació, es veu com va ser a partir de Pere II (r. 1276-1285), quan es va emetre un privilegi amb data de 1284, on apareixia la referència coneguda com a *Recognoverunt Proceres*¹⁹³, al punt XXXVII del privilegi es deia: "*Item, que els ciutadans de Barcelona no paguin el delme ni primícia de les oliveres, ni dels fruits dels arbres, ni la primícia dels fruits de la vinya, des del Coll de Codines fins la riera d'Horta i des del puig Aguilar i des de Collserola fins el mar*".

D'aquesta manera, el rei delimitava l'espai dins del qual els ciutadans de Barcelona gaudien de determinats beneficis. Segons Pere II, l'hort i la vinya vindria a ser un quadrilàter irregular, entre el Coll de Codines, punt més occidental, que segons Carreras Candi seria l'actual Coll Blanc¹⁹⁴, fins arribar per la banda oriental a la Riera d'Horta, espai que marcava la separació entre les parròquies de Sant Martí de Provençals i la de Sant Andreu del Palomar. Pel que fa al límit meridional, vindria donat pel litoral i la seva jurisdicció fins arribar a 12 llogües. El límit septentrional quedava determinat per la Serra de Cerola, que unia el Puig Aguilar i Collserola¹⁹⁵, coincidint aquest últim amb la zona d'estudi d'aquesta tesi.

Sobre la qüestió de la jurisdicció que es donava, s'han plantejat diferents interpretacions pels juristes i historiadors. Per una banda, Juan Maluquer defensava que la ciutat de Barcelona exercia el poder jurisdiccional sobre un territori ample que arribava fins a Castelldefels, Molins de Rei o Montgat¹⁹⁶, mentre que Guillermo Brocá

---

¹⁹² Batlle i Gallart, C.: Expansió i alternances de la població de Barcelona i el Pla a la Baixa Edat Mitjana. A: *II Congrés d'Història del Pla de Barcelona*, 1989, p. 13-25.

¹⁹³ Cubeles i Bonet, A.: Poder públic i llançament urbanístic en el s. XIV. *Barcelona Quaderns d'Història*, 8 (2003), p. 41. El marc legislatiu que va suposar la concessió del privilegi *Recognoverunt proceres* de 1284, no va ser producte d'una magnànima concessió reial, sinó més aviat va ser un text arrencat al monarca. En aquells anys, Pere el Gran necessitava la col·laboració dels seus súbdits si volia aconseguir els recursos financers que li calien per suportar la seva política d'expansió a la Mediterrània, fet que va provocar l'enfrontament amb el rei de França. L'agressiva política internacional del fill de Jaume I, havia desencadenat una ofensiva del rei de França contra els territoris catalans, i davant d'aquest atac, el rei Pere va ordenar l'any 1285 la fortificació urgent de diverses ciutats dels seus dominis, entre les quals hi havia Barcelona.

¹⁹⁴ Carreras Candi: *Ciutat de Barcelona*, p. 333.

¹⁹⁵ Bassegoda Musté, P. J.: *Huerto y viñedo de Barcelona (La guerra de los Laudemios)*. Barcelona: Ed. Gea, 1971.

¹⁹⁶ Maluquer Viladot, J.: *Derecho civil especial de Barcelona y su término*. Barcelona, 1889, p. 17-32.

Capítol II: Anàlisi del territori

---

deia que l'espai jurisdiccional s'aplicava només sobre el terme municipal restringit, que abastava la ciutat i les parròquies més properes¹⁹⁷, incloent Sarrià i Sant Gervasi¹⁹⁸.

Posteriorment, treballs com el de Pere Ortí van rebatre aquesta concepció, indicant que el Consell de Cent no disposava de jurisdicció civil o criminal sobre les parròquies de la zona de l'Hort i Vinyet¹⁹⁹. Sobre un dels documents que els juristes havien recolat la seva teoria, una sentència arbitral sobre els lluísmes de 1310, Ortí indicava que s'havia fet una errònia interpretació, ja que el document distingia dos espais: la ciutat i els seus suburbis més pròxims, i d'altra banda les parròquies del voltant de Barcelona, diferenciant entre els horts i vinyets de Barcelona i els de les parròquies²⁰⁰. Del capítol del *Recognoverunt proceres* diu Pere Ortí que fins l'any 1339²⁰¹, el municipi no tenia cap tipus de jurisdicció sobre la ciutat, trobant-se la jurisdicció civil i criminal dintre de la ciutat de Barcelona en mans del batlle i dels veguers reials²⁰².

L'estudi de Pere Ortí, es veu confirmat en la documentació de la zona de la parròquia de Sarrià, on la jurisdicció civil va passar del capítol de la Seu de Barcelona al monestir de Pedralbes l'any 1334, per tant, Ortí va extrapolar aquesta circumstància a totes les parròquies del Pla de Barcelona, afirmant que tenien el mateix estatus: la jurisdicció civil era exercida pels senyors de dites parròquies i la jurisdicció criminal pel veguer de Barcelona, no existint cap transferència de poder jurisdiccional cap al municipi de Barcelona²⁰³.

Si bé la jurisdicció restava en mans del rei i els seus oficials, veguer i batlle, els mandatariis de la ciutat van demostrar el seu domini sobre el Pla de Barcelona gràcies a la política, mitjançant el govern municipal, sumat a que van ser uns grans propietaris en alou. La seva influència s'exercia entre Besòs i Llobregat, fins els turons de Sant Pere Màrtir, Collserola i Finestrelles²⁰⁴.

En el privilegi del rei Jaume s'incloïa dins la jurisdicció de la ciutat les parròquies de Vallvidrera i Molins de Rei, però realment el domini urbà s'exercia de forma més intensa sobre la zona més propera a la ciutat, l'anomenat Hort i Vinyet²⁰⁵.

---

¹⁹⁷ Brocá, Guillermo M. de: *Historia del Derecho de Cataluña, especialmente del Civil y Exposición de las Instituciones del Derecho civil del mismo territorio en relación con el Código Civil de España y la jurisprudencia*. Barcelona, 1918, p. 294-300.

¹⁹⁸ A finals del segle XIX inicis del s. XX, els juristes Brocà i Maluquer volien donar resposta a la pregunta sobre fins on s'estenia el dret civil de Barcelona, i quin era el territori on els privilegis i costums de caràcter civil s'aplicaven.

¹⁹⁹ Ortí i Gost, P.: El municipi de Barcelona i les parròquies del seu entorn al segle XIV. *Anuario de Estudios Medievales*, 31/1 (2002), p. 33-48.

²⁰⁰ Bassegoda, P. J. : *Huerto y viñedo de Barcelona, op. cit.*, p. 55-56.

²⁰¹ *Ibid*, doc. 147, p. 77. L'any 1339 es va donar la primera transferència del poder jurisdiccional del rei cap a la ciutat amb la creació del càrrec municipal del mostassaf, un ofici que ja existia en diverses poblacions de la Corona d'Aragó: València, 1238; Xàtiva, 1239; Castelló, 1283; Alacant, 1252 i 1308, i Mallorca, 1309.

²⁰² Brocá, Guillermo M. de: *Historia del Derecho de Cataluña, op. cit.*, p. 295.

²⁰³ Ortí i Gost, Pere: el municipi de Barcelona i les parròquies del seu entorn al segle XIV, p. 33-48.

²⁰⁴ Busqueta J.J.; Cuadrada, C.: Un grup social a la conquesta de l'entorn rural. Els funcionaris regis i la seva implantació en el Pla de Barcelona i el Maresme. *L'Avenç*, 94 (1986), p. 36-41.

²⁰⁵ Batlle i Gallart, C.: Expansió i alternances de la població de Barcelona i el Pla a la Baixa Edat Mitjana, *op. cit.*, p. 28-34.

Capítol II: Anàlisi del territori

Fora de l'aspecte jurídic, les contínues mencions d'horts i arbres diversos en aquesta zona, es poden explicar gràcies als espectaculars progressos de les xarxes d'irrigació d'ençà finals del segle X. Aquest fet fou possible gràcies a la presència musulmana al Pla (716-801)²⁰⁶, significant la denominació medieval d'Hort i Vinyet un clar indicatiu de la intensitat i especialització del conreu que es va donar a la zona, produint-se de 1052 a 1082 l'expansió històrica de la viticultura a l'entorn barceloní²⁰⁷.

Així doncs, en aquest període Barcelona es trobava envoltada de vinyes, on molts ciutadans posseïen un tros de terra al vinyet que els proporcionava el vi necessari per passar bona part de l'any²⁰⁸. Es tractaven d'unes petites parcel·les que les tenien vorejades amb parets de canyes o de pedres, que a més els abastien d'altres productes com la fruita i verdura, cercant aquests barcelonins en tot moment la protecció de les lleis municipals²⁰⁹.

Tot i compartir espai amb d'altres productes, es va donar l'hegemonia de la vinya, bàsicament per la proximitat a la ciutat com a centre de consum i de mercat, capaç de proporcionar la mà d'obra necessària durant les feines puntuals del calendari vitícola. Així doncs, compartint espai amb les vinyes, es plantaven arbres fruiters, olivera i figueres per on s'enfilaven algunes vinyes²¹⁰.

La creació de noves vinyes exigia de la cooperació entre els senyors i els camperols, ja que es tractava d'un conreu delicat on el benefici no es donaria fins passats uns quants anys. L'avantatge de la viticultura davant d'altres productes, venia perquè tot i que implicava llargs treballs manuals sobre la planta, requeria poc esforç d'equipaments, utilitatge i animals de conreu, fet que va comportar que durant l'expansió de la viticultura es desenvolupés el de l'arboricultura, ja des del s. XI²¹¹.

Aprofitant l'espai buit entre les rengleres dels ceps, el pagès plantava arbres que donaven fruits i també servien per fixar els límits de les propietats, a part que les seves arrels evitaven l'erosió dels sòls²¹². L'arbre fruiter més corrent era la pomera, arbre fort i adaptable a qualsevol terra, trobant-se a prop dels torrents o dels recs zones on hi havia petites parcel·les d'horta²¹³.

Pel que fa a l'extensió de les parcel·les de vinya en aquesta zona, es comprova que tenien una mesura no gaire grans, entre 0,25 i 0,5 ha com a màxim, considerant-se una mujada com la superfície mínima pel conreu de la vinya, per sota de la qual la plantació podia resultar una operació no rendible, trobant les parcel·les més grans amb una

---

²⁰⁶ A l'apèndix documental s'adjunten algunes monedes d'aquest període trobades a Bellesguard.

²⁰⁷ Benito i Monclús, P.: *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona (segles XI-XIII)*. op. cit., p. 158.

²⁰⁸ Vinyoles i Vidal, T.: *La vida quotidiana a Barcelona vers 1400*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1985, p. 68

²⁰⁹ *Ibid*, p. 44

²¹⁰ Bolòs, Jordi: Els orígens medievals del paisatge català, op. cit., p. 325.

²¹¹ Benito i Monclús, P.: *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona (segles XI-XIII)*. op. cit., p. 133. L'any 1073 el sacricustos Ponç va cedir a Arnau Ot una casa i una cort situada a Pedralbes, amb la terra del voltant i els arbres per complantar-ho de nou i edificar-hi una trilla i vinya.

²¹² Salrach, J.M.: La vinya i els viticultors a la Catalunya de l'Alta Edat Mitjana, op. cit., p. 126.

²¹³ Cuadrada i Majó, C: El paisatge i l'organització del territori al Maresme Medieval, op. cit., p. 83-130.

Capítol II: Anàlisi del territori

---

mesura que no superaven les tres mujades, fet que mostra les limitacions de l'oferta del sòl suburbà que es donava en aquesta zona de Barcelona per complantar, com a conseqüència de la saturació provocada per l'expansió de la viticultura sobre el territori²¹⁴.

La difusió de les vinyes es va fer mitjançant els contractes *ad complantandum*, que es va donar tant a la Catalunya Vella com a la Nova. Fou un dels primers contractes, on l'arrendatari es comprometia a plantar vinya per un període de 4 a 7 anys, durant el qual disposava de l'usdefruit del terreny que l'era confiat i transcorregut aquest temps, la vinya es dividia en dos parts iguals.

L'emfiteuta havia de millorar la terra que rebia, a més de satisfer anualment una pensió o cens, en diners o en espècie²¹⁵. En aquesta zona del Pla, el complantador havia de plantar o edificar una vinya de bons ceps i conrear-la de la millor manera possible²¹⁶, en l'expressió del període "a costum de bon pagès" (*sicut mos est bonis cultoribus huius terre*)²¹⁷. El termini de la plantació (*complantandum*), originàriament va ser de 5 anys, però a començament del segle XI va perllongar-se fins als 7 anys²¹⁸.

La presència de la ciutat es va fer palesa des de bon començament, especialment durant el s. XIII, a partir de certes mesures que pretenien estimular els progressos agrícoles i el desenvolupament dels conreus més profitosos, més comercials, com era la vinya²¹⁹. La primera generació de terrasses podria relacionar-se amb l'expansió de la viticultura, documentada per diversos autors al Pla de Barcelona d'ençà la segona meitat del s. X fins als segles XIII i XIV, conreu al que es va afegir l'olivera a partir de la segona meitat del XI²²⁰.

Bonnassie va situar el creixement de la vinya a la zona de Sarrià i Pedralbes a partir de finals del X²²¹. Generalment, l'expansió de les vinyes va anar acompanyada de la penetració dels capitals urbans cap al món rural, fet que va constituir un dels focus de desenvolupament de l'agricultura medieval²²².

També l'expansió dels conreus feia necessari altres inversions com va passar amb la disponibilitat d'aigua pels recs. Un exemple de com el conreu de l'hort i el vinyet feia necessari l'augment de la captació d'aigua es va donar al segle XIV, al sector anomenat "horta de Barcelona", que ocupava un espai situat entre els molins del Clot i el pont de la Llacuna fins a Barcelona, i del Rec Comtal fins a mar.

En aquesta zona, el permís de regatge mitjançant un pagament d'un cens anual per la utilització de l'aigua es va poder aconseguir amb certa facilitat a partir del segle XIII. La

---

²¹⁴ Benito i Monclús, P.: *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona*, op. cit., p. 130.

²¹⁵ Busqueta i Riu, J. J.: *Una vila del territori de Barcelona*, op. cit., p. 92.

²¹⁶ Benito i Monclús, P.: *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona*, op. cit., p. 131. El verb "edificar" es va utilitzar al costat de complantar a partir del s. XI, moment on jurídicament es diferenciava l'edifici o plantació creat pel complantador de la terra o els sòls cedits pel propietari.

²¹⁷ Giralte i Raventós, E.: Les tècniques de la viticultura anterior a la fil-loxera. op. cit., p. 64-65.

²¹⁸ Benito i Monclús, P.: *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona*, op. cit., p. 130.

²¹⁹ Busqueta i Riu, J. J.: *Una vila del territori de Barcelona*, op. cit., p. 54

²²⁰ Palet i Martínez, J.M.: *Estudi territorial del Pla de Barcelona*. op. cit., p. 133.

²²¹ Bonnassie, Pierre: *Catalunya mil anys enrere: creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya, de mitjan segle X al final del segle XI*. Barcelona : Edicions 62, 1979.

²²² Fernández Trabal, J.: *Les ordinacions municipals i la protecció de la viticultura en l'antic territori de Barcelona*, op. cit., p. 315.

Capítol II: Anàlisi del territori

---

importància de la superfície regada es mostra al segle XV quan el Rec Comtal disposava de 100 fibres que regaven un total de 838 mujades de terra. L'obtenció de l'aigua es regulava per disposicions que establien uns torns per als regants i s'ajustaven segons el cabal del reg²²³.

S'ha de tenir present que les aigües de la sèquia comtal van ser utilitzades des de l'edat mitjana per al reg de les terres del Pla de Barcelona i també com a força motriu per als molins fariners de la ciutat, però no van destinar-se al consum humà fins moments molt tardans del s. XVII²²⁴.

Un testimoni de la Barcelona de finals del segle XVIII, en Jaume Caresmar, explicà que les vinyes ocupaven una gran extensió, i que les més anomenades eren les sarrianenques, destacant els regatges de vora el Rec i del Besòs. Sobre els productes, entre les verdures i els llegums abundava el cànem i l'alfals, trobant en les arbredes de vora els rius que s'hi feien emparrar els ceps que donaven raïms fins el desembre.

Per a altres zones properes, cas del Delta del Llobregat, els estudis d'en J. Codina indiquen que la producció vinícola a les planes del delta van minvar al segle XVIII²²⁵, especialment si es compara amb la producció del s. XVI, amb unes collites molt modestes durant el segle XVII. La producció del s. XVIII ascendia a l'entorn de 500 càrregues anuals, apreciant que l'extensió de la vinya havia disminuït en benefici d'altres conreus, un aspecte que mostra com l'evolució i l'especialització de la comarca va seguir uns camins diferents als que es van donar en altres zones com el Vallès²²⁶.

---

²²³ Fernández Trabal, J.: *Les ordinacions municipals i la protecció de la viticultura en l'antic territori de Barcelona*, op. cit., p. 315.

²²⁴ Garcia Fuertes, G.: *L'abastament d'aigua a la Barcelona del segle XVIII*, op. cit., p.83.

²²⁵ Codina, J: *Delta del Llobregat. La gent del fang. El Prat: 965-1965*. Granollers: Ed. Montblanc, 1966, p.203.

²²⁶ Serra, Eva: *Pagesos i senyors a la Catalunya del s. XVII*. op. cit., p. 181

Capítol II: Anàlisi del territori

2. Cartografia

Una altra font d'informació per conèixer el paisatge històric és l'estudi de la cartografia, a partir de la qual podem detectar les relacions entre el poblament i altres realitats del paisatge com són els camins, els límits territorials, els edificis creats per les creences i el poder, els espais agrícoles, etc. Estudiar les vies de comunicació és un aspecte fonamental per entendre com es va organitzar el territori i com s'ha transformat al llarg dels segles²²⁷.

2.1. Mapes antics: la centuriació, mapes i plànols

La cartografia més antiga utilitzada en aquesta tesi data majoritàriament de finals del s. XVII i principis del s. XVIII, amb obres de gran rellevància com l'Atles de Barcelona on es recullen plànols que abasten aquesta cronologia²²⁸. Es tracta de mapes topogràfics de caràcter militar on es restitueix la ciutat de Barcelona i la seva rodalia més immediata.

Imatge 14. Plànol de Barcelona c. 1705

VISSCHER II, Nicolaes; VERSEYL, Elisabeth. 1706-07. Atlas de Barcelona. F. 140.

²²⁷ Bolòs, Jordi: El paisatge històric de Catalunya a l'edat mitjana; aproximació al Vallès Oriental. *Revista del Centre d'Estudis de Granollers*, 10 (2006), p. 91-123.

²²⁸ Soley, Ramón: *Atlas de Barcelona : iconografia de la ciutat de Barcelona, vistes i plànols impresos de 1572 a 1900*. Barcelona : Mediterrània, 1998.

Capítol II: Anàlisi del territori

Fou a partir de 1855, quan les representacions cartogràfiques van presentar uns canvis importants, al donar-se una major precisió dels terrenys, especialment en el sector central del Pla. Són concretament dos plànols els que millor plasmen aquesta inflexió: el primer, obra d'Ignasi Mayans, mostrava la ciutat i la seva rodalia immediata, insinuant la morfologia parcel·laria ²²⁹. En el segon, el topogràfic d'Ildefons Cerdà, es van situar els elements de relleu amb gran precisió, incorporant les corbes de nivell. Aquests plànols, anomenat *planos particulares*, va realitzar-se cap a l'any 1860, en una escala 1:5000 que proporcionava grans detalls, ja que es van dissenyar com a part del projecte de l'Eixample, superposant aquest treball sobre la topografia, la xarxa viària i la propietat del sòl, amb l'objectiu de replantejar, desenvolupar i executar el traçat definitiu del projecte ²³⁰.

Tot i que la major part de l'estudi es basa en aquests plànols citats, és important tenir present la parcel·lació romana per realitzar l'estudi del paisatge històric, perquè aquesta s'ha mantingut fins a l'edat moderna, necessitant els estudis de l'arqueologia del paisatge per conèixer i comprendre la centuriació de l'*ager* de la colònia *Barcino* a partir de l'aplicació de metodologies SIG i l'anàlisi arqueomorfològica, centrant-nos en la zona alta del Pla de Barcelona.

Gràcies als treballs sobre la centuriació a la zona del Pla, especialment els realitzats per Josep Maria Palet ²³¹, es veu com a la ciutat de Barcelona encara avui dia es poden percebre les restes d'aquella trama d'ordenació del territori que es basava en dos eixos viaris perpendiculars: el primer en direcció est-oest, anomenat *decumanus maximus*, i el segon en direcció nord-sud, amb el nom de *cardo maximus*, a partir dels quals s'establien eixos secundaris, quedant el territori subdividits d'una forma ortogonal, anomenat *saltus*.

Las dades obtingudes mostren que a la zona del Pla de Barcelona el mòdul bàsic del *saltus* era d'una mida de 15 per 20 *actus* ²³², ben visible a la zona central, la més propera al centre urbà, on també s'ha documentat unes illes modulades de 15 *actus* que s'estenien principalment pel sector central-sud del Pla (Sarrià, les Corts, Hospitalet, Esplugues).

L'orientació de la trama centuriada estava força condicionada pel relleu, apreciant una inclinació nord-est/sud-est, amb la intenció de trobar un paral·lelisme amb la línia de costa i amb la serralada, per tal de garantir el millor aprofitament del terreny, adequant la xarxa al pendent natural i afavorir així la circulació i el drenatge de les aigües.

---

²²⁹ Mayans, Ignasi: *Plano topográfico de Barcelona. 1855. Atlas de Barcelona, iconografía de la ciudad de Barcelona, vistas i plànols impresos de 1572 a 1900*. Barcelona: Mediterrània, 1998. vol. II, p. 823.

²³⁰ Palet Martínez, J. M.: Estructura parcel·laria i aprofitament agropecuari al delta del riu Besòs en època medieval. *Finestrelles*, 8 (1996), p.41.

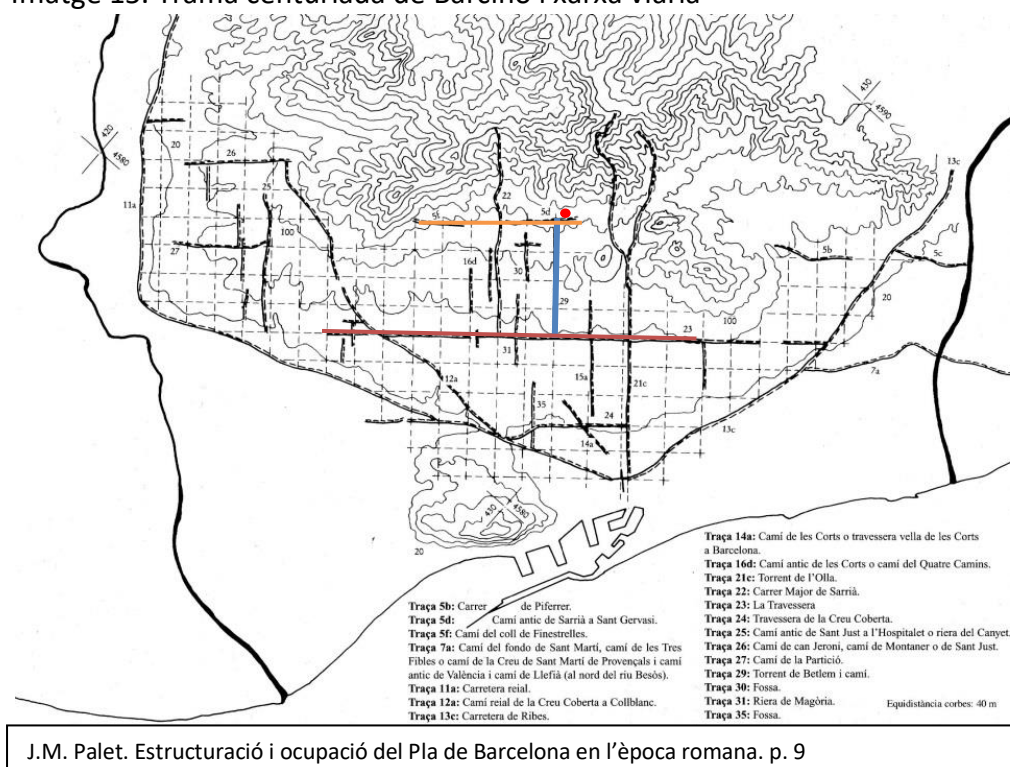
²³¹ Palet i Martínez, J.M.: *Estudi territorial del Pla de Barcelona. op. cit.*

²³² Un *actus* és una unitat de longitud romana que equival a uns 120 peus romans.

Capítol II: Anàlisi del territori

Majoritàriament, les traces de la centuriació han desaparegut en els espais de muntanya del territori (els turons de Guinardó, a la vall d'Horta, a Collserola, a Montjuïc), probablement perquè mai no van arribar a materialitzar-se en aquestes àrees de muntanya, que van haver de quedar excloses de les assignacions derivades de la centuriació. En canvi, en altres zones el mòdul en *actus* es va conservar i encara és perceptible en els principals eixos organitzadors del conjunt, mantenint-se una constant equidistància, especialment a les traces dels sectors de Sant Gervasi, Sarrià i l'Eixample, on s'ha pogut fixar amb exactitud un mòdul de 15 per 20 *actus* (150 *iugera*²³³).

Imatge 15. Trama centuriada de Barcino i xarxa viària

J.M. Palet. Estructuració i ocupació del Pla de Barcelona en l'època romana. p. 9

Entre els elements rellevants que mostra el parcel·lari, cal assenyalar la construcció de noves vies que comunicaven l'àrea de l'alt Pla amb la ciutat romana situada a la costa, i que van desenvolupar una xarxa radial centrada a *Barcino*, definint uns eixos transversals que per l'interior circulaven pels corredors naturals de trànsit definits per la cubeta de Sarrià-Horta i Collserola²³⁴.

Concretament, amb la colònia *Barcino* es va crear l'articulació d'una xarxa viària a través del Pla, apareixent uns eixos mestres com la Travessera, la via de *Barcino a Octavianum* (Sant Cugat del Vallès), que travessaria el Pla en sentit oposat, i el ramal litoral de la Via Augusta que comunicava Baetulo i Barcino per la costa i que des d'aquesta ciutat es dirigia a la vall del riu Llobregat (a la imatge 15 en color marró).

²³³ Una *iugerum* designava una mesura equivalent a un rectangle amb un costat més gran de 240 peus.

²³⁴ Palet i Martínez, J.M.; Fiz Fernández, J.I.; Orengo Romeu, H.A.: Centuriació i estructuració de l'Ager de la colònia Barcino: anàlisi arqueomorfològica i modelació del paisatge. *Quarhis: Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona*, 5 (2009), p. 112.

Capítol II: Anàlisi del territori

Connectant amb aquesta via però en sentit transversal, direcció mar-muntanya, o el que vindria a ser l'equivalent, des de Barcino cap al Coll d'Erola, es trobava el camí/torrent de Betlem (a la imatge 15 en blau), que passava per davant de Bellesguard (punt vermell). És a l'alçada de Bellesguard on sorgia un altre camí paral·lel a la costa, a mitja alçada, abans dels majors pendents de la serra de Collserola, i que fou conegut a l'edat mitjana com "camí ral" (a la imatge 15 de color taronja), que connectaria les parròquies de Sarrià i Horta.

Es pot concretar que a partir de l'estudi de la parcel·lació romana, es veu com a la zona de Sant Gervasi va generar-se una ordenació del territori seguint una trama ortogonal, organitzada en mòduls de 15 per 15 actus, que configurava una malla teòrica formada per quadrats d'uns 532 m de costat aproximadament.

La rellevància de la trama romana queda reflectida per la seva permanència en el temps, cas de la Travessera i la seva funció d'element estructurador del sector central del Pla, com es comprova l'any 1407, on encara aquesta via era utilitzada com a referència per determinar a aquells que havien de pagar tributs al monestir de Pedralbes, situant-la com el límit meridional de la parròquia de Sarrià²³⁵, afegint que el límit oriental era la riera dita Torrent d'Ariga²³⁶ (torrent de Castanyer), que es creuava amb el camí que anava a Sant Cugat del Vallès²³⁷, una cruïlla assenyalada amb una creu de terme denominada la Creu Trencada.

Els eixos viaris que definien la xarxa centuriada, especialment aquells que anaven sentit muntanya-mar, en alguna ocasió després coincidiran amb el traçat de torrents que anaven a desguassar al mar. Dificilment la xarxa de camins romans es van construir sobre una riera, ja que amb l'avinguda de pluges torrencials quedarien destruïts ràpidament, per tant, és molt plausible la teoria que aporta Magi Travesset, qui explica que els camins d'origen romà es van anar deteriorant i amb el temps i l'abandonament es van convertir en rieres²³⁸.

Dels plànols antics, voldríem assenyalar aquells que tot i que se centraven en la descripció de la ciutat de Barcelona intramurs, ofereixen una visió panoràmica de la zona del Pla, al situar-se el dibuixant sobre una posició elevada, especialment des de Montjuïc i Collserola, fet que possibilitava comprendre com es disposava el paisatge històric en aquell moment concret a la zona del Pla.

---

²³⁵ Sagarra i de Siscar, F.: *Sant Vicens de Sarrià*, op. cit., p. 22.

²³⁶ *Vide* p. 31.

²³⁷ Sagarra i de Siscar, F.: *Sant Vicens de Sarrià*, op. cit., p. 206.

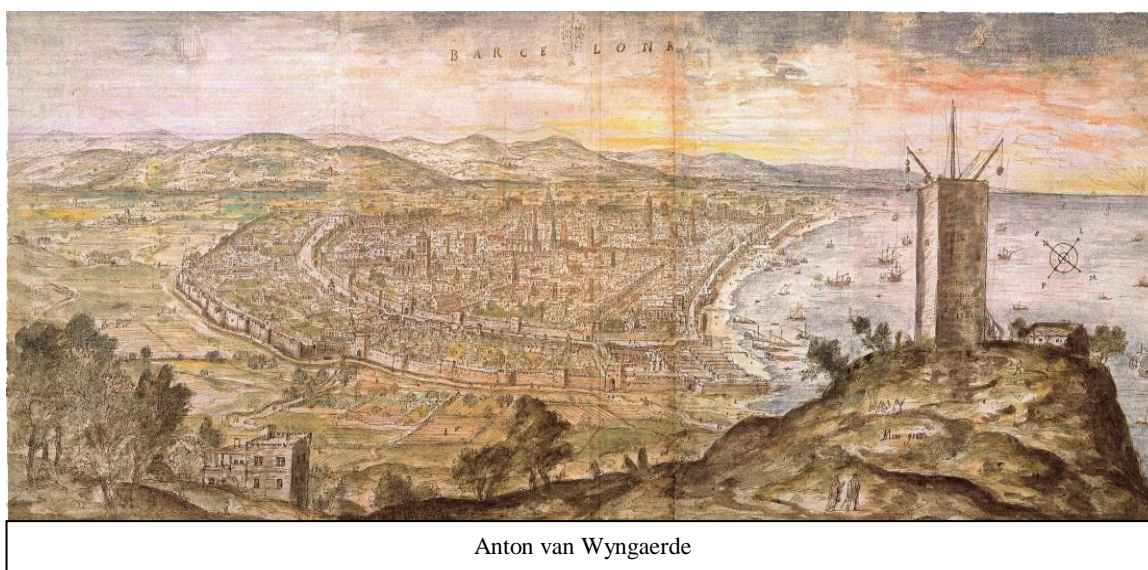
²³⁸ Travesset i Queraltó, M.: La xarxa hidrogràfica del Pla entre la riera de Magòria i la riera d'Horta. *Finestrelles*, 6 (1994), p. 63.

Capítol II: Anàlisi del territori

El flamenc A. van Wyngaerde²³⁹, sota l'encàrrec de la Cort de Felip II va pintar un seguit de gravats dels diversos territoris hispànics del monarca, realitzant l'any 1563 tres dibuixos de la ciutat de Barcelona, des de diferents perspectives, trobant el més interessant pel nostre estudi el que va fer des de les Hortes de Sant Bertran (Montjuïc).

En aquest treball, l'autor es va centrar especialment en la zona del port, descrivint en detall la muralla exterior i la zona de la Rambla, on s'aprecia tota la zona cultivada de l'horta de Sant Antoni, amb petits detalls com el d'un pagès llaurant amb una mula. Pel que fa a la zona fora muralles, es destaca el monestir de Pedralbes i la vila de Sarrià, sense que ens porti gaires detalls més d'aquesta zona (imatge 16).

Imatge 16. Panoràmica de la ciutat de Barcelona, 1563²⁴⁰

Anton van Wyngaerde

Una visió molt semblant es dona en el dibuix fet a Colònia per G. Braun i F. Hogenberg de l'any 1572, on es detallen les parcel·les d'aquesta part extramurs de la zona sud de la ciutat vista des de Montjuïc, amb detalls de les feines agrícoles com la d'un pagès llaurant amb quatre bous, o la representació d'un mas²⁴¹.

Un segle després, amb motiu del setge de Joan d'Àustria durant la Guerra dels Segadors, el pintor Pandolfo Reschi va representar a les tropes castellanques reunides a Collserola²⁴², un exemple que indica com aquesta zona alta del Pla era un dels llocs triats per les tropes que havien d'assetjar la ciutat, mostrant a la pintura la bona visibilitat que des d'allà hi havia sobre el Pla i la ciutat de Barcelona (imatge 17).

²³⁹ Galera, M.; Roca, F.; Tarragó, S: *Atlas de Barcelona. Segles XVI-XX*. Barcelona: COAC, 1982. P. 9. Anton Van den Wyngaerde (1510-1570), va ser pintor, gravador i cartògraf.

²⁴⁰ Kagan, Richard L. (dir): *Ciudades del Siglo de Oro; las vistas españolas de Anton Van den Wyngaerde*. Madrid: El Viso, 2008.

²⁴¹ Serra i Batisbe, J.: (dir): *Atlas de Barcelona*. Barcelona : Ajuntament de Barcelona, 2011, f. 1.

²⁴² Meseguer i Bell, P.: *El setge de Barcelona de 1651-1652. La ciutat comtal entre dues corones*. TD. Bellaterra: UAB, 2012.

Capítol II: Anàlisi del territori

Imatge 17. Panoràmica de Barcelona des de Collserola, 1651

Pandolfo Reschi. Galeria Corsini, Florència.

Altre element que destaca del quadre és que en aquells moments la serra de Collserola no era molt poblada d'arbres, tot i que en principi era l'única zona boscosa que quedava, ensenyant-nos uns pins com a única espècie arbòria que es donava a la zona. S'ha de tenir present que l'autor havia de representar molts personatges en la seva pintura i pot ser que aquesta fos la causa de no dibuixar més arbres.

Van ser els episodis bèl·lics de finals del s. XVII i especialment els de principis del segle XVIII, els que aporten una major informació. Del setge al que es va sotmetre la ciutat l'any 1697, es disposa d'un plànol on es mostra en la part superior esquerra, límit del dibuix, una sèrie d'edificacions com el monestir de Pedralbes i el poble de Sarrià, a més d'unes cases que es troben al costat de l'església disposades en el territori en sentit muntanya-mar, per sobre d'aquestes, es situa el monestir dels Caputxins i la torre Lladó, sense que aparegui dibuixada la parròquia de Sant Gervasi²⁴³.

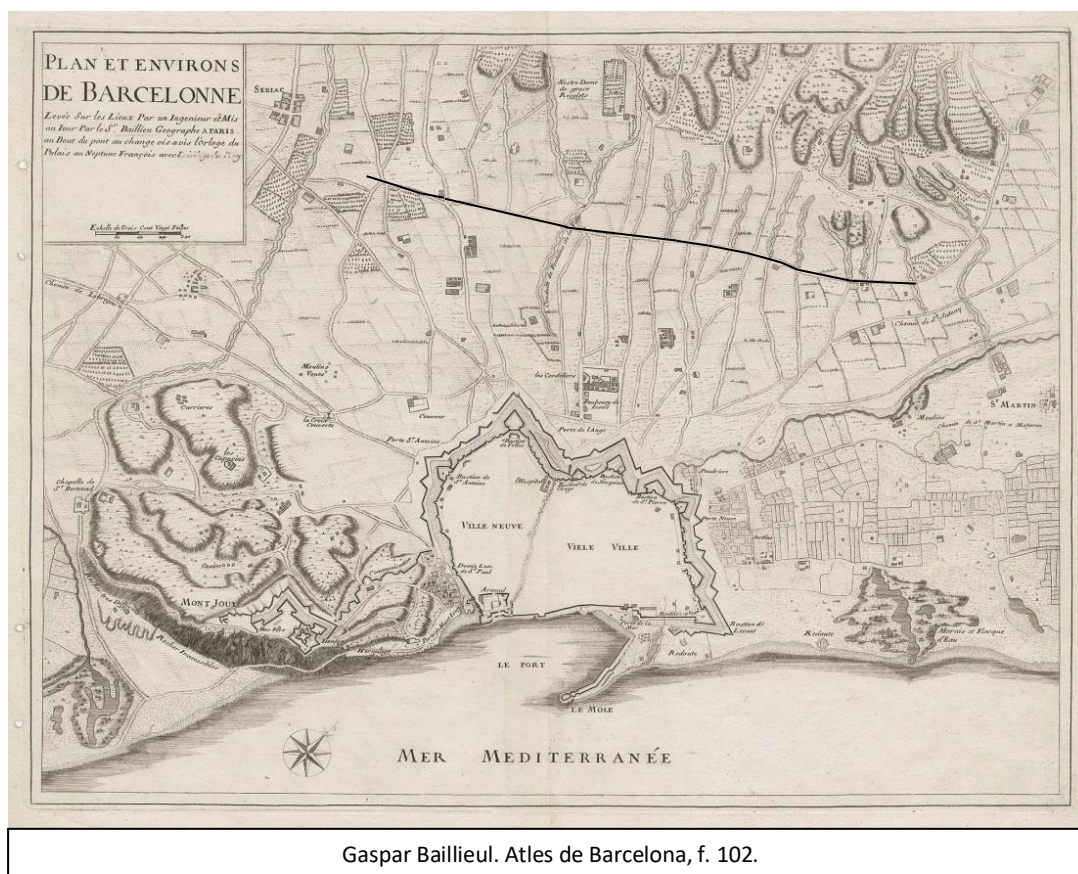
Les dades es complementen amb el plànol fet el 1706, per un enginyer francès anònim i que va ser posat al dia el 1708 per Gaspar Baillieu²⁴⁴, amb motiu del setge de Montjuïc. El més interessant d'aquest plànol és el detall que mostra de la xarxa de camins de la zona del Pla de Barcelona, on destaca la Travessera que es presentà com l'eix vertebrador del Pla (ressaltat en negre), creuant-lo de banda a banda en sentit paral·lel a la costa, a més de detallar els torrents i rieres que el travessaven. L'únic nucli urbà que surt citat a la zona alta és la vila de Sarrià (*Seriac*), tot i que no la mostra amb gaire precisió (imatge 18).

²⁴³ Serra i Batisbe, J.: (dir): *Atles de Barcelona*, op. cit. f. 78.

²⁴⁴ *Ibid.*, f. 102. El plànol portava la llegenda "Plan et environs de Barcelona levée sur les lieux par un ingeniur et mis au jour par le Sr. Baillieu Geographe a Paris au bout du pont du change vis a vis l'orloge de Palais au Neptune François avec privilege du Roy por 10 ans 1708".

Capítol II: Anàlisi del territori

Imatge 18. Plànol de Barcelona, 1708.

Gaspar Baillieu. Atles de Barcelona, f. 102.

Poc després, l'any 1726, el mateix plànol va ser "actualitzat" pel cartògraf holandès N. Visscher II ²⁴⁵, qui va afegir major detall de la parcel·lació de les hortes de la zona del Rec Comtal, i en aquesta ocasió a Sarrià (*Seriac*), ja es perfilen les cases amb major exactitud, mostrant com a partir del carrer principal (major) s'anava configurant el poblament de la vila.

D'aquesta sèrie de plànols de la Guerra de Successió i amb data de 1713, una làmina dipositada al Ministerio de la Guerra ²⁴⁶, mostra la parcel·lació de la zona del delta del Besòs, on s'aprecia la intensa pressió sobre el territori d'horta, amb parcel·les de terra de mida reduïda i en gran quantitat.

Per últim, un gravat holandès de grans dimensions que representà el setge de Barcelona, fet a Viena el 1718 per Francisco Santa Cruz, presenta en detall la panoràmica del Pla agafada des de la zona de Collserola ²⁴⁷. En aquesta ocasió, l'autor assenyalava els edificis més rellevants de la zona, cas de la vila de Sarrià, el monestir

²⁴⁵ Serra i Batisbe, J.: (dir): *Atles de Barcelona*, op. cit., f. 140.

²⁴⁶ El plànol porta la llegenda "*Plan de Barcelona ou est marqué le camp de l'Armée du Roy qui en fait le Blocus depuis le juillet 1713 avec la ligne de contrevalation et austres postes avencez contre la place*". (Serra i Batisbe, J.: (dir): *Atles de Barcelona*, op. cit., f. 141).

²⁴⁷ Serra i Batisbe, J.: (dir): *Atles de Barcelona*, op. cit., f.163. La llegenda diu: "*Barcino magna parens. Ataque y defensa de la Plaça de Barcelona que por el espacio de catorze meses se defendió de sus naturales contra el Exercito de las dos potencias, España y Portugal abiendo empezado el dia veynte de septiembre de mil setecientos y treze hasta el dia 11 de septiembre de mil setecientos y catorze*".

Capítol II: Anàlisi del territori

de Pedralbes, Sant Martí de Provençals, etc., on destaca la gran complexitat de camins que es donaven en la zona alta del Pla.

Imatge 19. Plànol de Sarrià i Sant Gervasi, 1826

Les posteriors campanyes bèl·liques, cas de la Guerra del Francès, van tornar a donar una imatge en detall de la zona alta del Pla. D'aquestes, es ressalta una panoràmica de la ciutat i dels seus entorns, feta a París l'any 1826, però que reflectia els fets de 1809²⁴⁸. En ella es veu les viles de Sarrià i Sant Gervasi, representant en detall les cases, comprovant-se que a Sarrià el carrer major continuava sent l'eix del poblament, mentre que a Sant Gervasi quasi no es distingeix cap construcció (imatge 19).

Amb major número de cases però sense que el plànol doni gaire precisió, el 1843 J.E. Montfort va realitzar un dibuix que porta per títol "*Planos de atarazanas y de los alrededores de Barcelona*", on es marcava la xarxa de camins i com s'utilitzaven, ja que assenyalava el camí que va seguir per marxar de Barcelona des de la Ciutadella, passant pel camí que unia les viles de Sant Andreu del Palomar, Gràcia, Sant Gervasi, Sarrià i Pedralbes, per continuar cap a Martorell²⁴⁹.

Aquests mapes del segle XIX, mostren com s'havia produït un creixement de les viles de Sarrià i de Sant Gervasi, com es comprova en el plànol de 1854 fet per J. Carrera, titulat "*Plano topográfico de Barcelona y pueblos circunvecinos*"²⁵⁰.

²⁴⁸ Serra i Batisbe, J.: (dir.): *Atles de Barcelona*, op. cit., f. 388.

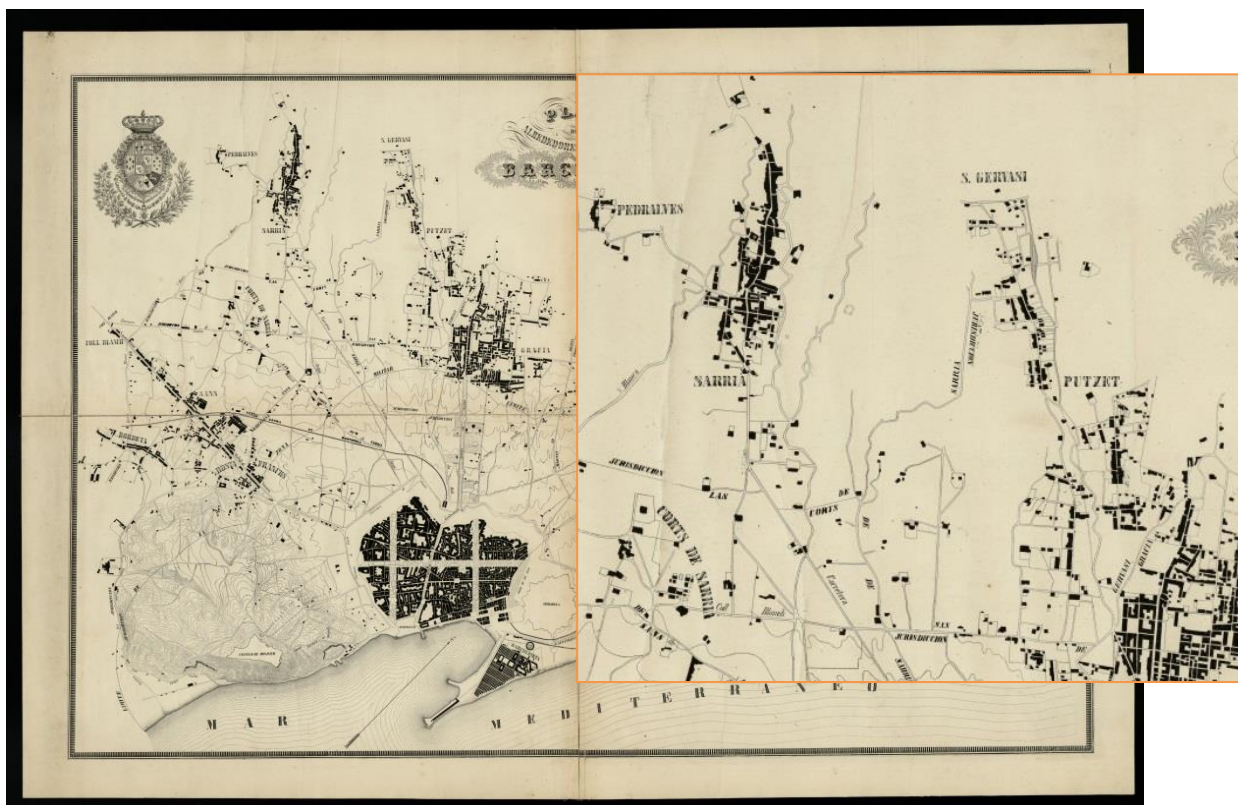
²⁴⁹ *Ibid.*, f. 490. Aquest any 1843 es van produir a Barcelona les revoltes conegudes com la Jamància. (Curet, Francesc: *La Jamància: 1842-1843*. Barcelona : Dalmau, 1961).

²⁵⁰ Serra i Batisbe, J.: (dir.): *Atles de Barcelona*, op. cit., f. 592.

Capítol II: Anàlisi del territori

Pel que fa a Sarrià, al segle XIX havia crescut considerablement conservant l'estructura allargada del seu poblament, i pel cas de Sant Gervasi, el nucli de població s'havia concentrat entorn del carrer major i l'església, mantenint també una forma allargada.

Imatge 20. Plànol de Barcelona, c.1861

Ildefons Cerdà, Atles de Barcelona, f. 597

Finalment, l'obra d'Ignasi Mayans, de mitjans del segle XIX, significà un avenç pel que fa als detalls que aporta en el seu plànol topogràfic de Barcelona, afegint "*incluso una parte de cada pueblo de los más inmediatos levantado en 1830, reformado y litografiado en 1855*"²⁵¹.

A dit treball, es va sumar els plànols realitzats per Ildefons Cerdà, l'any 1861, en relació amb el seu "Plano de Barcelona y sus alrededores"²⁵², que venien a significar una descripció geogràfica i topogràfica de la zona del Pla de Barcelona, on ja es descriu en detall el poblament de les viles de la part alta de Barcelona i on encara es pot comprovar com els eixos viaris continuaven sent els mateixos que en el període modern. La gran diferència d'aquests plànols de la segona meitat del segle XIX respecte als anteriors, és que el poblament de Sarrià i especialment el de Sant Gervasi s'havia desenvolupat considerablement, presentant tots dos una mateixa fisonomia allargada a banda i banda dels camins/torrents que transitaven direcció muntanya-mar.

²⁵¹ Serra i Batisbe, J.: (dir.): *Atles de Barcelona, op. cit.*, f. 593.

²⁵² *Ibid.*, f. 597.

Capítol II: Anàlisi del territori

L'estudi dels mapes més moderns ajuda a comprovar com la xarxa de camins es va mantenir pràcticament invariable des de l'època romana, almenys fins al s. XVIII, per tant, l'anàlisi d'aquesta cartografia es complementa amb la recerca de la xarxa viària de la zona alta del Pla de Barcelona.

3. Xarxa viària

Imatge 21. Plànol dels camins de Sarrià-Sant Gervasi a l'any 1730

Mateo Puig i Ferri .c. 1790. ACA, reg. 1433, f. 250.

L'estudi de la xarxa viària facilita molta informació per a l'anàlisi del paisatge, ja que els camins solen ser els elements més estables en el temps, com es comprova en la imatge dels camins del s. XVIII i que vindria a confirmar que la xarxa era molt semblant a la que es donava en períodes anteriors. La malla de ciutats i camins d'un territori és, segons Fernand Braudel, el principal element estructurador a partir del qual s'articulen i es vertebraven, històricament, els territoris d'antiga urbanització, com és el cas de Catalunya²⁵³.

²⁵³ Braudel, Fernand: *El mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*. Madrid: Fondo de Cultura Económica, 1976.

Capítol II: Anàlisi del territori

La xarxa viària es configura com un conjunt complex i viu, producte de les successives transformacions, reflex de determinades intervencions i dinàmiques històriques. Aquesta xarxa ve condicionada per factors físics (la topografia, el medi natural), i per factors antròpics (funcionalitat en el context històric)²⁵⁴.

Pel que fa al medi físic, la morfologia del Pla presentava un relleu accidentat pels múltiples corrents fluvials que baixaven de Collserola per desguassar al mar, al Besòs o al Llobregat, fet que feia que els traçats viaris que portaven direcció nord a sud (Besòs-Llobregat) fossin molt dificultosos, i aquells que anaven sentit muntanya-mar, corrien el perill de convertir-se a la llarga en un torrent, tal i com diu Jaume Olivé que “tot camí que va de dalt a baix, es converteix a la llarga en un torrent per on s'hi escola inicialment l'aigua els dies de pluja, fins a convertir-se finalment en veritables torrents”²⁵⁵, un aspecte que s'ha de tenir present, ja que es poden relacionar la xarxa de camins amb la de torrents.

La xarxa viària fins als segles XI-XII es va mantenir pràcticament igual, moment a partir del qual es va donar un període d'evolució econòmica i demogràfica, paral·lel a l'enfortiment polític del Comtat, que va comportar un creixement dels nuclis urbans, principalment el de la ciutat de Barcelona on van sorgir raval fora de les muralles del s. IV.

L'estructura de camins durant aquest període a la zona del Pla de Barcelona es formà sobre la superposició de dos sistemes de vies: les romanes, que anaven a buscar els eixos *cardo* i *decumano* per connectar la ciutat a llarga distància; i el conjunt de camins de caràcter local, la majoria medievals, polaritzats entorn del mercadal i que anaven sortejant la ciutat²⁵⁶.

Les vies romanes es van organitzar mitjançant la centuriació, fent servir el recurs de la quadrícula com a forma d'ordenació i d'estructuració del territori per facilitar-ne el seu aprofitament. La fundació de *Barcino* l'any 13 a.C., va comportar una forta organització del territori, que es va caracteritzar per la planificació d'una centuriació i d'una xarxa viària coetània estretament relacionada amb aquesta trama.

L'estructura de la nova xarxa viària quedava definida per vies de caràcter extra local, ramals de la *Via Augusta*, que comunicaven el nou centre urbà amb d'altres àrees més enllà del Pla i la trama viària, inserida en el sistema ortogonal que formava els límits conservats de la centuriació.

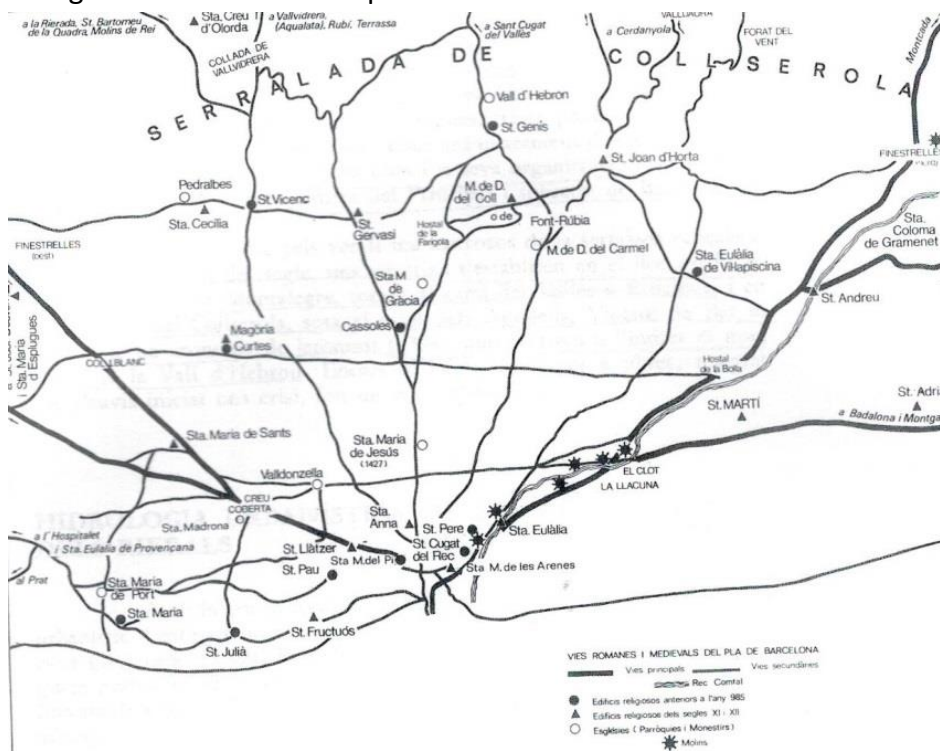
²⁵⁴ Palet i Martínez, J.M.: *Estudi territorial del Pla de Barcelona. op. cit.*, p.28.

²⁵⁵ Olivé i Guilera, J.: Les Rieres del pla de Barcelona a mitjan segle XIX. A: III *Congrés d'Història de Barcelona*. II. Barcelona : Ajuntament, 1993. p. 399-408 . També té aquesta opinió Magí Travesset i Queraltó, en el seu article *La xarxa hidrogràfica del Pla de Barcelona, entre la riera de Magòria i la riera d'Horta, op. cit.*

²⁵⁶ Garcia i Espuche, A.; Guàrdia i Bassols, M.: *Espai i societat a la Barcelona pre-industrial*. Ed. La Magrana, Barcelona, 1986, p. 11.

Capítol II: Anàlisi del territori

Imatge 22. Xarxa viària en època romana i medieval al Pla de Barcelona

Vila, Pau; Casasses, Lluís: Barcelona i la seva rodalia, *op. cit.*, p. 74

La *Via Augusta* al delta del Besòs i del Llobregat, buscava els terrenys més estables, circulant per l'interior per evitar els aiguamolls i les llacunes litorals. A les àrees de muntanya, el traçat de les vies es va adaptar al relleu. De fet, la centuriació va ocupar una àrea relativament petita de l'*ager Barcinonensis*, la més immediata a la ciutat, mentre que el territori de la colònia comprenia també tot Collserola, delimitat pels rius Besòs i Llobregat a nord i sud²⁵⁷.

Podríem concretar que els eixos mestres d'aquesta xarxa serien els actuals carrers de Travessera de Gràcia i les Corts, pel que fa al sentit paral·lel a la costa, i l'actual carrer Torrent de l'Olla pel que fa a la via de *Barcino* a *Octavianum* (Sant Cugat del Vallès) en direcció mar-muntanya²⁵⁸.

El primer camí, rebia el nom de *Strata Subteriora* (actual Travessera). Es tractava d'un camí d'origen preromà que proper a la serra de Collserola creuava el pla en sentit paral·lel a la costa, una de les vies més importants de comunicació del Pla fins a l'època moderna, amb un traçat rectilini i equidistant durant 8,5 km²⁵⁹. Fou a partir del segle X que aquesta via que anava va cap al N passà a nomenar-se *strata francesca*, adoptant altres noms com *strata regia* o *Calciata*²⁶⁰. La consideració de *strata regia*, es a dir, camins reials (*ralis*), conformaven una xarxa de vies locals que unien els diferents pobles, formant en ocasions itineraris o rutes on els vianants conflüen cap a les viles de referència o els ponts, especialment cap a la capital administrativa i la comercial²⁶¹.

²⁵⁷ Palet, Fiz, Orenge: Centuriació i estructuració de l'Ager de la colònia Barcino, *op. cit.*, p.119.

²⁵⁸ *Ibid.*, p.107.

²⁵⁹ *Ibid.*, p. 116

²⁶⁰ Carreras Candi: *Ciutat de Barcelona*, p. 217

²⁶¹ Bolòs, Jordi: *El paisatge en èpoques de transició al llarg dels darrers dos mil anys*. *op. cit.*, p. 171.

Capítol II: Anàlisi del territori

L'altre gran eix vertebrador seria el camí de *Castra Octavia*, una altra via antiga que resseguia el Pla de SO a NE i que unia Barcelona amb Sant Cugat del Vallès²⁶². Aquesta ruta sortia de la porta septentrional de la ciutat, anomenada del Bisbe i anava a pujar a les muntanyes²⁶³, travessant la Cort Comtal pel peu del Puig d'Aguarn²⁶⁴, ascendint al Coll Cerola (se suposa que és l'actual Putxet)²⁶⁵ i davallava cap a *Octavia*²⁶⁶.

Sobre els camins reials/rals, vies de segon ordre, a la zona s'hi localitzaren algunes. Un exemple seria el traçat que comunicava *Barcino* amb Sarrià, conegut com el camí de Sarrià, que ha conservat el seu recorregut entre la Travessera i Sarrià, l'anomenada carretera de Sarrià²⁶⁷. Aquest camí passava just al costat de les esglésies de Sarrià, de Sant Gervasi i la parròquia vella de Sant Joan d'Horta, fins arribar a Sant Andreu del Palomar, on s'unia a la via *francesca*²⁶⁸. Aquest és el camí que en moltes ocasions es diu que passava per sota de Bellesguard i se'l nomena com camí ral, o bé, camí de Sarrià.

Un altre cas seria el camí que unia les parròquies de Sant Andreu del Palomar i Sants, passant per Esplugues de Llobregat pel Coll del Portell, i des de Sarrià s'arribava a Sants. La via francesa i la via moresca unien els dos colls de Finestrelles²⁶⁹: el de llevant (Sant Andreu) i el de ponent (Sarrià).

Entre els camins que formaven part de la mateixa xarxa centuriada en la zona alta del Pla, cal destacar en el sentit dels *decumano* (muntanya-mar), dues vies importants que travessaven Collserola per comunicar amb la depressió prelitoral del Vallès: la via de la Travessera a Sarrià i Vallvidrera (carrer Major de Sarrià), i el torrent o camí de Betlem, perfectament rectilini des de la travessera fins a les primeres elevacions de la serralada a Sant Gervasi, per pujar a Collserola pel camí antic de Bellesguard, trobant en aquest camí un encreuament que ha mantingut el seu nom fins als nostres dies, conegut com els quatre camins²⁷⁰, que es correspon amb l'antic camí de Sarrià a Sant Gervasi, camí sinuós que comunicava importants edificacions amb Sarrià. El camí passava pel costat de la torre Vilana i de les masies de Can Canals, torre Pedralbes, i molt a prop de Bellesguard²⁷¹.

---

²⁶² Palet, Fiz, Orenge: Centuriació i estructuració de l'Ager de la colònia *Barcino*. *op. cit.*, p.119.

²⁶³ Mar, Ricardo; Garrido, Ana, Beltrán-Caballero, José Alejandro: *Barcino y el urbanismo provincial romano*. Barcelona: AHCB, 2012, p. 80.

²⁶⁴ El Puig d'Aguarn o d'Aguilar podria tractar-se de l'actual Tibidabo. La via del torrent de l'Olla, un cop arribava al torrent de Vallcarca, entre el turó del Putxet i el turó de les Tres Creus, es dividia en dos ramals, coneguts com a camí antic a Sant Cugat, per dirigir-se a Collserola i arribar a través de la muntanya a *Octavianum*.

²⁶⁵ ACB, Lib. Ant., vol. I, fol. 217, doc 592

²⁶⁶ ACB, Lib. Ant., vol I, fol. 217, doc.582.

²⁶⁷ Cabestany i Fort, Joan F.: Els camins antics del Pla de Barcelona, *Finestrelles*, 3 (1991), p. 110

²⁶⁸ *Ibid.*, p. 111

²⁶⁹ El coll ja es documenta el 1068 (*Catalunya Romànica*, XX, p. 341). A la vessant sud del turó de Sant Pere Màrtir (Mont Orsa/Ossa), marcava el límit entre els termes de Sarrià i d'Esplugues.

²⁷⁰ Arxiu Municipal del Districte de Sarrià-Sant Gervasi: Itinerario general de los caminos existentes en el territorio de dicho pueblo formado con arreglo a la circular de la Excm. Diputación provincial de 7 de agosto de 1855, C.212

²⁷¹ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 448, p. 487 (28 juliol 1703), al parlar de les afrontacions d'un safareig es diu que afronta "a ponent ab lo camí que va a la torre de Bellesguard y a la montaña,

Capítol II: Anàlisi del territori

Els quatre camins eren: camí de Bellesguard, camí antic de Sarrià, carrer del Raval que conduïa a l'antic nucli urbà de Sant Gervasi, i camí de Can Canals que portava a la finca Pedralbes per seguir fins a Horta²⁷². És significatiu que dit camí, alhora que torrent, era la divisió natural de les parròquies de Sarrià i de Sant Gervasi²⁷³, camí que confluint en la via del torrent de l'Olla, actual carrer Torrent de l'Olla, un dels *decumano* més ben conservats.

Imatge 23. Cruïlla dels quatre camins

Un altre camí d'aquesta zona era el camí del Vallès a Barcelona per Cerdanyola i Romanet, de tradició molt antiga, que creuava la serra de Collserola entrant al Pla pel lloc de Romanet (camí antic de Sant Iscle). Es tractava d'una prolongació de l'antic camí de Galliners que venia d'Arrahona i passava pel peu del poblat ibèric del turó de Ca N'Oliver a Cerdanyola, per seguir en direcció a Sant Iscle de les Feixes²⁷⁴, on continuava fins l'antiga església de Santa Eulàlia de Vilapicina, per creuar-se amb el camí transversal més proper a Collserola.

mitjançant un marge...". Al mateix document però a la p. 490, a les afrontacions d'una parcel·la de bosc indica que afrontava amb "el camí públic que va de Betlem (ermita) a Barcelona", i a la p. 491 " a mitgdie ab la serra que va la era de Bethlem fins a dalt del Parany dels Xurigués".

²⁷² Portavella i Isidoro, J.: *Els carrers de Barcelona: Sant Gervasi*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. 2003, p. 178

²⁷³ A l'actualitat, el carrer de la Marquesa de Vilallonga és el límit entre els districtes de Sarrià i de Sant Gervasi. La marquesa va presentar el projecte d'urbanització de Can Vilana a l'Ajuntament l'any 1864, amb una superfície de 114 mundines, de les quals 84,5 pertanyien a Sant Gervasi. El Marquesat de Vilallonga fou concedit per l'Arxiduc Carles d'Àustria a Pau Ignasi de Dalmases i Ros el 20 de març de 1710.

²⁷⁴ Sant Iscle i Santa Victòria de les Feixes fou una església d'estil romànic del segle XII situada a la serra de Collserola, dins del terme municipal de Cerdanyola del Vallès.

Capítol II: Anàlisi del territori

D'allà es dirigia cap a la Travessera de Gràcia per seguir cap a Sant Gervasi de Cassoles i Bellesguard²⁷⁵. A partir d'aquest moment es coneixia com el "Camí antic de Sant Gervasi de Cassoles", que baixava fins l'actual Plaça de la Bonanova pel carrer Sant Joan de la Salle i anava a buscar la Travessera de Gràcia. Encara avui dia es recorda aquest camí com Camí Antic de Bellesguard²⁷⁶.

Imatge 24. AFCEC, Armengol, X, 133 (1899-1910)

Com es pot veure en la imatge que es correspon amb el camí que pujava a Bellesguard, les rieres i torrents van condicionar les vies de comunicació arribant fins i tot a suplantat-los com a eixos articuladors del territori. Les rieres van ser utilitzades com camins en sentit mar-muntanya, inserides en el conjunt de la trama, estalviant-se la construcció de nous traçats i afavorint l'aprofitament i el drenatge del curs natural de les aigües²⁷⁷, com es va donar en l'eix format per la riera de Sant Gervasi, des de Vallcarca i el Tibidabo, que travessava la cubeta de Sarrià-Horta i la plana fins al centre històric de Barcelona²⁷⁸.

D'aquesta anàlisi de la xarxa viària, es pot concloure que en períodes més moderns es va donar un sistema radial dominant en la zona més propera a la ciutat de Barcelona, però que a la part de Sarrià i de Sant Gervasi es va mantenir l'estructura ortogonal d'origen romà, tot i que es va anar difuminant als llocs de major pendent.

La xarxa ortogonal es va mantenir en el temps, com es fa latent en alguns plànols de principis del XVIII, on es plasma l'itinerari des de la serralada de Collserola, prop de Bellesguard, fins a la seva confluència amb la riera de Sant Gervasi i la seva continuïtat fins a la ciutat de Barcelona. Aquests plànols corroboren l'obliquïtat de tot aquest itinerari respecte a la xarxa viària ortogonal, a partir de l'encreuament amb l'eix transversal interior, superposant-se i emmascarant diverses traces del sistema ortogonal²⁷⁹.

²⁷⁵ Travesset i Queraltó, M.: Antecedents en l'estudi de les restes arquitectòniques de l'antiga església de santa Eulàlia de Vilapicina. *Finestrelles*, 10 (1999), Barcelona, p. 9-25.

²⁷⁶ Travesset i Queraltó, Magí: *Estudi de la xarxa viària romana a l'àmbit geogràfic del Pla de Barcelona*. *op. cit.*

²⁷⁷ Palet, Fiz, Orengo: Centuriació i estructuració de l'Ager de la colònia Barcino. *op. cit.*, p. 117.

²⁷⁸ Palet i Martínez, J.M.: *Estudi territorial del Pla de Barcelona*. *op. cit.* p. 44.

²⁷⁹ *Ibid.*, p. 69.

Capítol III: Antecedents històrics

Capítol III: Antecedents històrics

1.- Introducció

Quan s'estudia el paisatge, és fonamental tenir present la perspectiva històrica, recuperar el substrat de les comunitats que van ser al territori i que van conformar les futures parròquies. No es tracta d'aprofundir en l'evolució de les poblacions que van originar el poblament de la zona alta del Pla des del periòdic ibero-romà, pel fet que aquestes etapes històriques queden fora del nostre estudi, però és evident que s'ha de fer un repàs de l'ocupació humana per poder comprendre la importància i rellevància del lloc, especialment la seva vinculació respecte a Barcelona, on les grans transicions com la romanització van afectar a la ciutat, tant pel que fa a l'aspecte social com a l'econòmic, provocant transformacions del paisatge, canvis que van anar més enllà de les muralles traspasant als espais de conreu i a la xarxa de camins propers²⁸⁰.

Al tractar-se d'una zona molt afectada per l'acció humana, especialment en els últims cinquanta anys, ha fet que una de les fonts per extreure informació siguin les dades arqueològiques, aspecte que ha permès comprovar si un element o component del paisatge que és present a l'actualitat ja es donava en el passat²⁸¹. La utilització conjunta de l'arqueologia, les fons documentals i l'anàlisi de la cartografia, ha permès analitzar l'empremta humana històrica com a resultat de l'acumulació de transformacions del paisatge, que alhora mostra l'evolució de les diferents dinàmiques econòmiques i demogràfiques reflectides en la relació de l'home amb el medi²⁸².

Si bé es dona una alta densitat de troballes arqueològiques del període ibero-romà al Pla de Barcelona, pel contrari, hi ha poca presència documentada de vil·les (*villae*), és a dir, a la zona hi havia comunitats en el territori però en canvi es donava una baixa quantitat d'estructures d'habitatge luxós, amb elements constructius i decoratius de qualitat que indicarien una manca d'interès de les elits romanes per la zona alta del Pla²⁸³.

Pel que fa al cas concret de Bellesguard, tot i que va ser declarada BCIN/BIC l'any 1977²⁸⁴, el cert és que només s'han fet quatre intervencions arqueològiques i totes

---

²⁸⁰ Ariño Gil, E; Gurt Esparraguera, J.M; Palet Martín, J.M.: *El pasado presente. Arqueología de los paisajes en la Hispania romana*. Salamanca: Universidad de Salamanca, 2004.

²⁸¹ Bolòs, Jordi: *Territori i societat a l'Edat Mitjana. Història, Arqueologia, Documentació*, vol. I. Lleida: Universitat de Lleida. 1997.

²⁸² Bolòs, Jordi: *El paisatge en èpoques de transició al llarg dels darrers dos mil anys*. op. cit. p. 155.

²⁸³ Tarradell, M: *Sobre el poblamiento romano en el Pla de Barcelona. Cuadernos de arqueología e historia de la Ciudad*, 17 (1977), p. 93-98.

²⁸⁴ L'edifici va ser catalogat com Bé Cultural d'interès Nacional el 24 de juliol de 1969, amb el número de Registre 39-MH-EN, inscrita la propietat de Bellesguard dins del catàleg del Patrimoni Arquitectònic de la Ciutat de Barcelona com a Bé Cultural d'interès Nacional (categoria A), afegida a la Carta Arqueològica de la ciutat (Programa d'Arqueologia Urbana, fitxa 05/000/21), declarada el 25 de juny de 1985 per la Llei 16/1985 monument històric del Patrimonio Histórico Español, ratificat posteriorment per la Llei 9/1993 com a Patrimoni Cultural Català.

Capítol III: Antecedents històrics

---

fora de la zona emmurallada²⁸⁵, el que ha portat a que els únics elements arqueològics que hem pogut examinar de la zona provinguin de la penúltima família propietària de la torre Bellesguard, els Guilera, els quals després de set dècades residint a la torre van recollir una important quantitat de materials producte de les diferents obres i serveis que es van instal·lar. Es tracta d'una sèrie d'objectes arqueològics que tot i que la seva procedència no s'origina en cap excavació oficial i estan descontextualitzats, són elements prou importants per incorporar-los a la nostra explicació per la seva rellevància històrica²⁸⁶.

2.- El poblament antic: evolució històrica durant el període ibero-romà

Quan s'examinen les condicions singulars del territori de la part alta del Pla de Barcelona, es comprova que presenten unes característiques adequades per permetre la presència humana, especialment les necessàries pel que fa als poblats ibèrics, on es cercava llocs en posicions elevades com els turons que els oferien una bona visibilitat, element bàsic per garantir la seva seguretat. Se suma que en el cas concret de l'espai que després ocuparà Bellesguard i com va passar en altres punts d'aquesta zona, es donaven quantioses deus d'aigua potable, fets que van convertir aquest espai del Pla en un lloc ideal per l'hàbitat²⁸⁷.

Els laietans van ser el primer poble ibèric a viure sobre la zona alta del Pla i el seu entorn. Com s'ha dit, la presència ibèrica en aquest indret va ser abundant, documentant-se poblats al cim del turó de la Rovira des de finals del s. IV aC., al que se sumen altres en períodes més avançats com el del turó del Putxet, de Monterols, de la Peira, de Can Don Joan (Horta), amb una cronologia dels segles III-II aC²⁸⁸. Tant els poblats com el material arqueològic que s'ha trobat en ells, mostren una població

---

²⁸⁵ A la carta arqueològica de Barcelona consten 4 actuacions al lloc, totes a la zona sud de l'actual zona de la casa Bellesguard. La primera actuació, feta l'any 2004, va consistir en un seguiment d'obres sobre el viaducte de Bellesguard fet per Gaudí, per consolidar les seves pilastres i fer el coronament de l'estructura (Codi d'intervenció 170/04). La segona, de 2005, es va motivar per un control arqueològic durant les tasques de neteja de la zona compresa entre la muralla medieval i la tanca del carrer Bellesguard (Codi d'intervenció 102/05). La tercera excavació va motivar-se per una rasa d'aigües que va afectar el tram del carrer Bellesguard, núm.16-22 (Codi d'intervenció 085/07). La quarta actuació es va dur a terme l'any 2009, intervenció motivada per l'obra de consolidació del terreny immediat al tram de muralla de Martí I per tal d'evitar així una esllavissada que pogués suposar la seva destrucció (Codi d'intervenció 053/09).

²⁸⁶ Es tracta d'una sèrie de peces de ceràmica ibera, romana i medieval, així com monedes de tots els períodes històrics. Una vegada es va tenir coneixement de dites peces, es va fer un catàleg i es va comunicar al Departament de la Generalitat, qui va deixar-les en dipòsit de la mateixa família Guilera.

²⁸⁷ Molas, M.D., Sánchez, E.: Coneixement actual sobre l'hàbitat i l'habitació a la Catalunya Central. *Cota Zero*, 10 (1994), p. 60-72.

²⁸⁸ Granados García, J.O.: Los primeros pobladores del Pla. A: *El Pla de Barcelona i la seva història: actes del I Congrés d'Història del Pla de Barcelona*, Barcelona, 1982. p. 74.

Capítol III: Antecedents històrics

---

desenvolupada en un sentit urbà, que es dedicava a la ramaderia i a l'explotació agrícola com a base essencial de la seva economia²⁸⁹.

Al s. I aC. i coincidint amb la finalització de les guerres càntabres, es va fundar *Barcino*, fet que va afectar a les terres del Pla, les quals van ser expropiades, parcel·lades i repartides entre els nous vinguts per passar a convertir-se administrativament en territori de la nova colònia, prolongant-se l'organització del territori a la zona rural del Pla. Així, els petits assentaments agrícoles ibèrics es van convertir en *villae* romanes²⁹⁰, cas de Can Batllori a les Corts²⁹¹, o Can Cortada, Can Gomis²⁹², i la Torre dels Pardals a Sant Andreu del Palomar, Can Nau a Sant Martí de Provençals, o el mas de Pedralbes a Sarrià²⁹³.

Tot això mostra una important densitat de població assentada al Pla, concentrada entorn d'aquestes vil·les que constituïen grans centres de producció agrícola, articulant-se sobre el territori junt a unes vies de comunicació com eren la *via Augusta* o la Travessera, que a la vegada funcionaven com els eixos de la parcel·lació de la zona alta del Pla.

Moltes d'aquestes *villae*, a part d'operar com a centres agrícoles, també van desenvolupar una funció de descans i esbarjo dels seus amos que residien a la ciutat. Uns propietaris que fomentaren la plantació de productes que produïssin un alt rendiment comercial, com era el cas de les vinyes, el producte més estès per la zona, de fet, el conreu de la vinya al s. I-II dC va convertir a la Laietània en un important

---

²⁸⁹ Granados García, J.O.: Los primeros pobladores del Pla, *op. cit.*, p. 68.

²⁹⁰ Járrega i Domínguez, R.: El poblament rural és l'origen de les villae al nord-est d'Hispania durant l'època romana republicana (segles II-I aC) . A: *Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló*, 21 (2000), p.271-302.

²⁹¹ L'any 1970, es va excavar un camp de sitges ibèriques en terres de l'antiga masia de Can Batllori, al terme de Les Corts. Entre els materials recuperats van documentar-se ceràmica ibèrica pintada, ceràmica de vernís negre de procedència italiana i àmfores romanes d'època republicana (Mañé Sabat, A.: *Història de Sarrià. Les nostres arrels*. Barcelona: Associació de Veïns de Sarrià, 2002, p. 5)

²⁹² La vil·la romana de Can Gomis es trobava a uns 400 m de l'espai de la posterior torre Bellesguard.

²⁹³ Bassegoda, J.: *Guia del Monestir de Pedralbes*, Barcelona, 1978, p. 9. El cenobi instituït per la reina Elisenda de Montcada, es va construir sobre l'emplaçament del mas de *Petras Albas*, anomenat així pel color predominant d'una pedrera veïna.

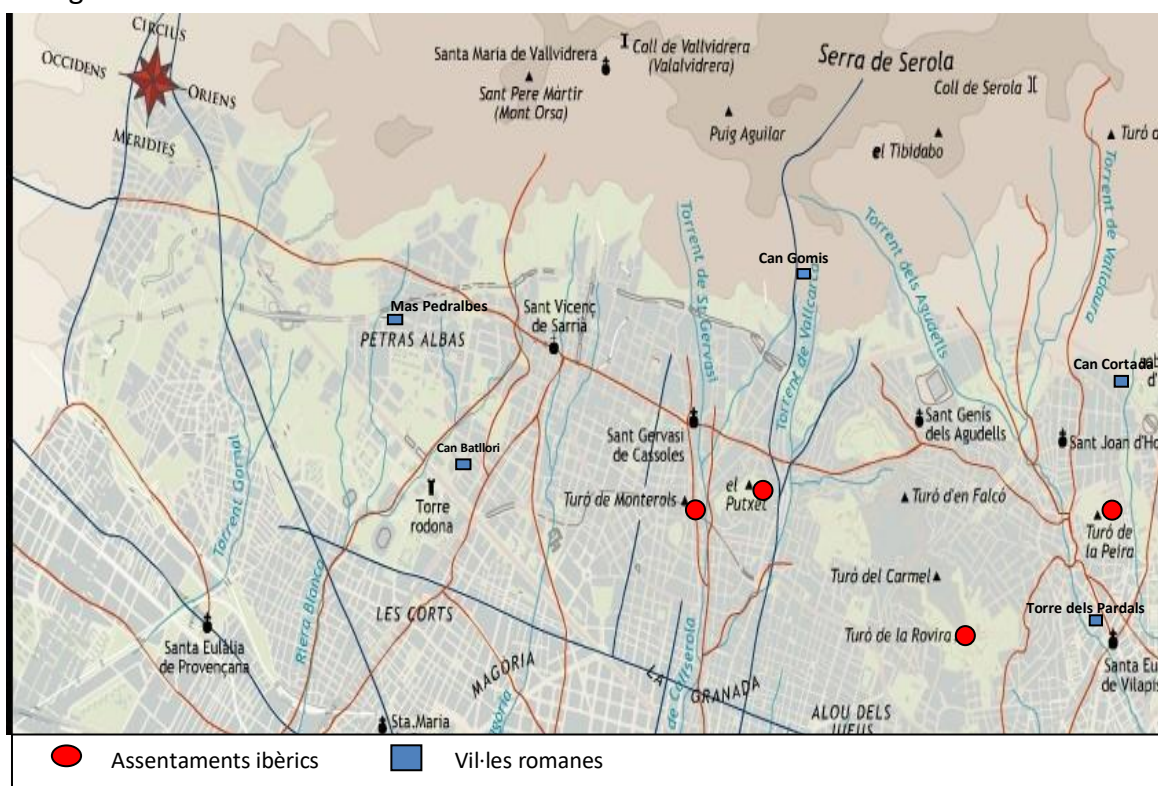
Garcia i Biosca, J.; Macias i Solé, J.M.; Reyes i Bellmunt, T.: Intervencions arqueològiques a l'àrea del monestir de Pedralbes. A: *III Congrés d'Història de Barcelona, Institut Municipal d'Història de Barcelona*, vol. I, 1993, p.139. Les intervencions arqueològiques fetes els anys 1989 i 1991, van documentar estructures pertanyents a la *pars rustica* d'una vil·la altimperial, a més de trobar vestigis d'un forn de ceràmica reductora medieval. Per tant, el conjunt estudiat devia correspondre a la zona d'elaboració i emmagatzematge de determinats productes agrícoles.

Aymar i Rigolta, J.: Cristòfor Colom a Sant Jeroni de la Murtra. A: *Bulletí del centre d'Estudis colombins*, II, 5/6 (1992), p. 7. Aquest fet no és inèdit a la zona alta de Barcelona, ja que a la serralada de Marina, al municipi de Badalona, el monestir de Sant Jeroni de la Murtra va ser construït sobre l'antic mas de Ça Murtra, documentat al XIII, que al seu temps havia estat bastit sobre una vil·la romana.

Capítol III: Antecedents històrics

centre productor i exportador de vins, que segons C. Plini no eren de bona qualitat però si tenien una difusió molt alta²⁹⁴.

Imatge 25. Assentaments ibèrics i vil·les romanes a la zona del Pla

A la zona d'estudi, concretament el terreny que ocupa l'actual torre Bellesguard, s'ha localitzat material arqueològic, dels quals destacariem unes peces de ceràmica ibèrica²⁹⁵, així com també ceràmica del període romà. Tot i que ja s'ha indicat que aquest material va ser entregat descontextualitzat, el cert és que a rel d'una intervenció en un solar al costat de la torre Bellesguard, efectuat l'any 2015-16 amb motiu de l'habilitació d'una cisterna d'aigua del s. XIX²⁹⁶, publicat en premsa com la "cisterna del rei Martí"²⁹⁷, el moviment de terres que es va produir va deixar a la vista en la superfície una quantitat considerable de peces de pasta sandvitx del període

²⁹⁴ Pli. Nat. Hist. 14,6 ; Granados, J.O.: Los primeros pobladores del Pla. op. cit., p. 75.

²⁹⁵ Dites peces de ceràmica són concretament restes de material d'ús quotidià, conegut com "pasta sandvitx" (Aranegui Gasco, C.; Pla Ballester, E.: La ceràmica ibèrica. A: La baja época de la cultura ibèrica. Actas de la mesa redonda celebrada en conmemoración del décimo aniversario de la Asociación Española de amigos de la arqueología. Madrid. 1981).

²⁹⁶ La cisterna és un recinte soterrat de 585 metres quadrats, format per set naus longitudinals cobertes d'arcs que descansen sobre 30 pilars, que suporten el pes d'una àrea verda que es troba en la superfície entre el carrer Bellesguard i el carrer Càncer. El dipòsit d'aigües pluvials es va descobrir de manera fortuïta l'any 2001, però la seva existència està documentada ja des de l'any 1361, moment en que la Corona va cedir la propietat i l'ús de l'aigua a Bartomeu de Climent. A principis del segle XIX, es va fer una concessió reial a favor de Jacint Roig i, més tard, el 1876, la va adquirir Salvador Homs i Roca amb l'obligació de millorar la finca.

²⁹⁷ <https://www.elperiodico.cat/ca/barcelona/20141223/barcelona-descobreix-lantic-diposit-daigues-del-rei-marti-3799724>

Capítol III: Antecedents històrics

ibèric, així com també peces del període romà, desconeixent si des de l'Ajuntament de Barcelona, entitat que va dirigir les obres, es va realitzar un informe al respecte, almenys no publicat fins ara.

La presència a la zona de Bellesguard d'una gran quantitat de restes de ceràmica d'aquest període demostraria la proximitat d'un poblat iber i assentament romà (Can Gomis), o bé la connexió amb un camí molt freqüentat amb una alta presència de persones i materials. La peça més significativa, pel que fa a les restes de ceràmica, va ser un tros d'un vas romà trobat l'any 2017 a rel d'una obra del subministrament elèctric a la torre Bellesguard. Amb motiu de la rasa oberta a tocar del mur perimetral de la torre, per la part del carrer Bellesguard, es va veure entre els carreus de la basa de cimentació que va quedar al descobert, un tros de ceràmica que feia la funció d'anivellador, és a dir, una peça més o menys plana que es va fer servir per evitar el moviment dels carreus de pedra. La peça que es trobava a les runes per llençar-la, va ser recollida i analitzada al veure que disposava d'unes marques estampades, un segell.

Juntament amb la col·laboració del Dr. Francesc Tarrats Bou²⁹⁸ i el Museu Nacional Arqueològic de Tarragona (MNAT), es va poder identificar la peça amb una cronologia de l'any 40/80 dC, amb la particularitat que dit material era inèdit ja que documentava l'arribada a la Laietània de productes de la zona de Montans (Tam, Midi-Pyrennées), un fet no gaire habitual ja que la major part provenien de la zona de La Graufesenque²⁹⁹.

Imatge, 26. Peça de ceràmica sigillata

Amb la desaparició de l'Imperi Romà i durant el transcurs de l'Antiguitat Tardana (segles V-VIII), a la zona del Pla moltes de les *villae* es van transformar en *Castellum*. Els centres de producció agrícola van incorporar a la seva arquitectura unes estructures de defensa, unes torres que permetien al seus residents l'autoprotecció en moments de perill davant la manca d'un poder territorial fort³⁰⁰. Recordar que durant l'Antiguitat

²⁹⁸ La peça té el *sigillum*, el segell del terrissaire amb la paraula FELICIO, trencat per la seva part dreta, i que el Dr. Tarrats va identificar com FELICIO[NIS], corresponent a un vas de Montans, centre productor a l'Oest de La Graufesenque, on ha estat documentat aquest terrisser a la bibliografia experta (Guéry, R.: Les marques de potiers sur terra sigillata découvertes en Algérie. i. Sigillées provinciales (hispanique et gallo-romaine). A: *Antiquités Africaines*, 13 (1979), p. 23-97).

²⁹⁹ A l'apèndix documental (II), s'incorporen altres peces que també s'han considerat rellevants, entre les que trobem monedes del període romà de poc valor fiduciari, d'ús quotidià. L'estudi numismàtic s'ha realitzat amb la col·laboració del Gabinet Numismàtic de Catalunya (MNAC).

³⁰⁰ Bolòs, Jordi: *Els orígens medievals del paisatge català. op. cit.* p. 56.

Capítol III: Antecedents històrics

Tardana, amb la desaparició de l'aparell administratiu romà, a la ciutat de Barcelona l'únic poder realment estructurat va ser l'església, amb la construcció de la catedral dins la muralla com a nou símbol de poder.

A finals d'aquest període, segles VIII-IX, a la part alta del Pla de Barcelona el poblament s'estructurà bàsicament en les parròquies, que passaren a convertir-se en els elements organitzadors del territori, definint els límits de les comunitats rurals que molt sovint restaren consolidats en els límits parroquials, transformant-se dits assentaments en veritables unitats econòmiques organitzadores del territori.

3.- La zona del Pla durant l'edat mitjana: La formació de les parròquies

Amb Guifré I (ca 840-897), el càrrec comtal es va fer hereditari, un fet polític que va significar per a la ciutat de Barcelona certs canvis, tot i que aquests no van traslladar-se a l'urbanisme, ja que fins el s. X la muralla romana encara representava els conceptes de ciutat fortalesa i ciutat hereva de l'Antiguitat. No va ser fins la segona mitat del segle X, que es donaren algunes modificacions, apareixent al s. XI la veritable expansió de la ciutat que va arribar a triplicar la seva població³⁰¹.

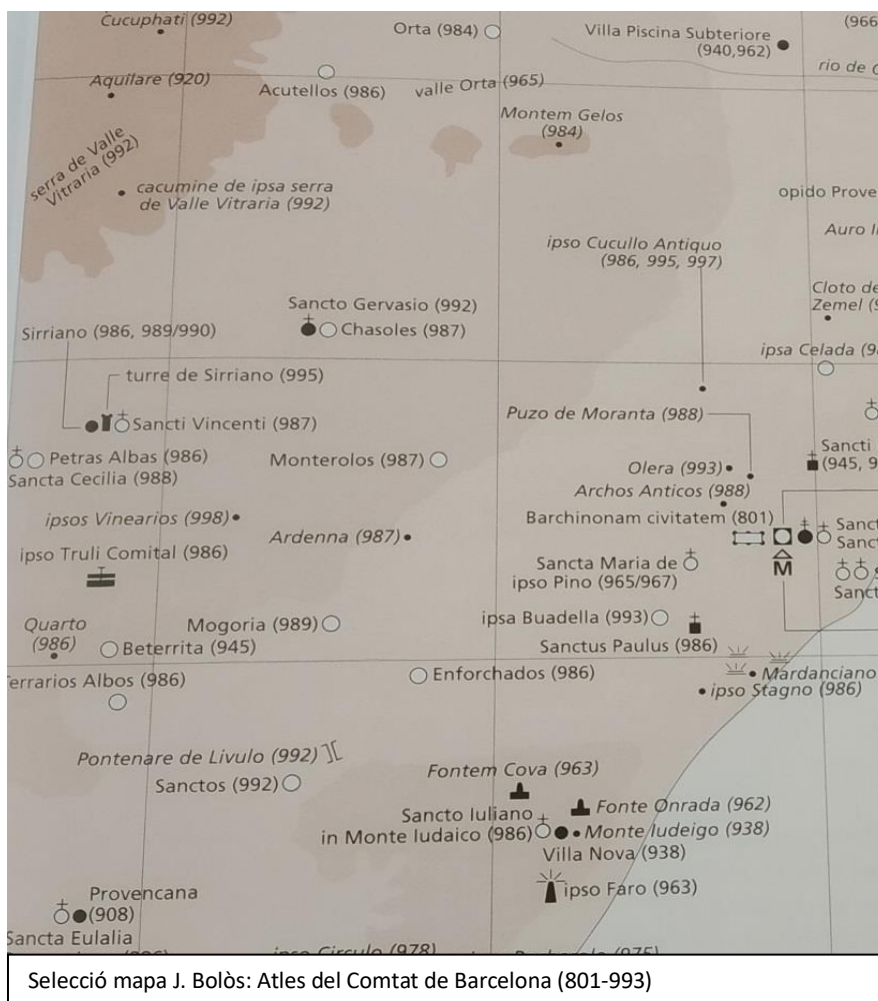
A la mateixa vegada que creixia la ciutat, ho feien els nuclis del Pla de Barcelona, un procés que no es coneix gaire però que queda evidenciat amb la presència de veïnatge entorn de l'església de Sant Vicenç a Sarrià el 987, de l'església de Sant Gervasi de Cassoles l'any 992, les de Santa Eulàlia de Vilapicina, Sant Julià de Montjuïc i Santa Eulàlia Provençana l'any 1002, i la de Sant Andreu del Palomar el 1004. Per tant, i a partir d'aquestes dades, tant la parròquia de Sarrià com la de Sant Gervasi es van originar com a pobles de sagrera, pobles que van néixer entorn un recinte eclesiàstic cercant la seva protecció i seguretat.

---

³⁰¹ Banks, Philips: El creixement físic de Barcelona, segles X-XIII. *Barcelona Quaderns d'història*, 8 (2003), p. 11-33.

Capítol III: Antecedents històrics

Imatge 27. Esglésies del Pla de Barcelona entorn l'any 1000

Carreras Candi explica que al començament del segle XI eren deu les parròquies dintre del territori de Barcelona: Sant Miquel, Sant Just i Sant Jaume dintre muralles, fora es trobarien les de Sant Andreu de Palomar, Sant Genís dels Agudells, Sant Gervasi i Potassi de Cassoles, Sant Vicenç de Sarrià, Santa Eulàlia de Provençana, Santa Maria de Sants i Sant Julià de Montjuïc, incorporant-se durant aquest segle Santa Maria del Mar³⁰².

Durant el s. XI, la ciutat posseïa una base eminentment agrícola, amb presència d'horts, fructicultura, cereals i la vinya, que conformaven el gruix de les activitats del camp³⁰³, amb una forta concentració de vinyes en la zona del Pla, entre la riera Blanca i la riera d'Horta, producció que cobria la demanda del consum i mercat de la ciutat que alhora fornïa de mà d'obra els camps en els moments necessaris durant les feines puntuals³⁰⁴.

³⁰² Carreras Candi, F.: *Ciutat de Barcelona. op. cit.* p. 292.

³⁰³ Sobrequés i Callicó, Jaume: *Història de Barcelona*. Barcelona: Plaza Janés, 2008, p. 40

³⁰⁴ Benito i Monclús, Pere: *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona (segles XI-XIII)*. *op. cit.*, p. 130.

Capítol III: Antecedents històrics

Els nous conreus requerien de l'arribada d'aigua pel reg, així, l'any 1045 Ramon Berenguer I (1023-1076) va rehabilitar el vell aqüeducte romà del Besòs, el Rec Comtal, que s'utilitzà principalment per moure els molins del rei, a més de regar horts i portar aigua a la ciutat³⁰⁵. Així mateix, es van condicionar els camins que unien la ciutat emmurallada amb les viles noves com les de Sarrià i Sant Andreu de Palomar.

A partir del 1080, la ciutat comtal entrà en un període de crisi com a conseqüència de la finalització del pagament de les paries dels regnes de Taifa per l'arribada dels almoràvits a la Península³⁰⁶. Moltes de les famílies principals de Barcelona van desaparèixer, com a conseqüència que les seves inversions en els terrenys dels voltants de la ciutat ja no produïen la mateixa quantitat de beneficis³⁰⁷.

Quan s'examinen les relacions entre els propietaris i els treballadors de la terra, s'aprecia que durant els segles X-XII, la concessió de parcel·les per plantar vinya foren fetes quasi sempre per carta precària³⁰⁸. La carta precària era la súplica d'un particular adreçada a la institució propietària perquè li lliurés el predi (parcel·la, mas i les seves terres), que aquesta institució l'havia concedit amb la missió d'edificar-la, conrear-la, fer-hi plantacions a canvi d'unes prestacions fixades, fet que va comportar un dret hereditari del pagès sobre la terra³⁰⁹.

Al territori de Barcelona les parcel·les sota domini eclesiàstic eren tingudes *in dominium*³¹⁰. La crisi abans referida de finals del XI, també va tenir repercussió en l'agricultura amb una crisi en la viticultura, especialment a les dominatures de Provençana i les Corts de Sarrià³¹¹, que van passar a convertir-se en produccions extensives cerealícoles³¹².

---

³⁰⁵ Ortí i Gost, P.: L'explotació d'una renda reial: els molins del rec comtal de Barcelona fins al segle XIII. *Estudios sobre renta Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval. Anuario de Estudios Medievales, Anejo 27, (1993)*, p. 250.

³⁰⁶ Uns anys després, el 1115-16, els Almoràvits van iniciar una acció militar que va arribar prop de Barcelona, adonant-se els barcelonins que la muralla ja no complia la seva funció (Banks, P.: El creixement físic de Barcelona, segles X-XIII. *op. cit.*, p. 11-33).

³⁰⁷ *Ibid.*, p. 11-33.

³⁰⁸ L'any 1063, el bisbe i el capítol de canonges de Barcelona realitzaren un acte de definició amb els fills de Ramon Joan, qui havia estat cap d'escola de la Seu. Aquest Ramon Joan, havia plantat vinyes al lloc de Monterols, es terres de l'església dels Sants Just i Pastor, de la que rebé una carta precària on es contenia que cada any havia de lliurar la tasca i el delme de la verema.

³⁰⁹ Noguera de Guzmán, R.: El precario y la precaria (notas para la historia de la enfiteusis). *Estudios históricos y documentos de los archivos de protocolos*, 2 (1950), Barcelona, p.167.

³¹⁰ Rondón Binué, E.: *El lenguaje técnico del feudalismo en el siglo XI en Cataluña*. Barcelona: CSIC, 1957, p.86-88. El terme de dominatura apareix a la documentació comtal i eclesiàstica dels segles XI-XIII, designant la part del domini, terres, homes i drets inclosos que els senyors es reservaven com a propis per a la seva explotació directa, normalment coincidint amb les millors terres.

³¹¹ VVAA: *Masies de Barcelona*. Barcelona: Angle Editorial, 2009, p. 88. Les Corts te un passat rural, de fet ve del mot *Cohors, cohortis*, que significa terrenys i cases rústiques. Una de les partides de la parròquia de Sarrià van ser les Corts, situada entre la riera de Magòria i de Quatre Camins, on es documenten masos al XIII. Allà molt abans es van donar torres de defensa com la Torre Rodona, datada

Capítol III: Antecedents històrics

Al llarg del s. XII, la Canònica de Barcelona va consolidar-se com el gran propietari a la part alta del Pla, especialment gràcies a les donacions de les famílies que posseïen propietats en aquesta zona³¹³, patrimoni que es van consolidar amb la confirmació del papa Pasqual II al bisbe Ramon i al Capítol de canonges de la Seu l'any 1104³¹⁴. L'any 1157 el bisbe Guillem de Torroja i el Capítol dividiren el patrimoni de la canònica en dotze pabordies, una per a cada mes, administrades per un paborde³¹⁵.

A partir del s. XII, en aquesta zona del Pla es van implementar alternatives per augmentar els guanys dels conreus, com va ser la plantació conjunta d'olivera i vinya, cas de 1155 quan l'abat Ponç de Sant Benet de Bages, va concedir a Brunet i la seva muller Maria un alou situat al terme de Vinyals (Les Corts), per complantar vinya on s'indicà que *“datibis quoque nobis et nostris de fructu ex olivariis que ibis unt vel erunt medietatem”*³¹⁶.

També en aquest segle XII, els grans senyors per fomentar el conreu de les terres estimularen les fundacions de masos de nova planta a la zona de les Corts de Sarrià, cas del bisbe Guillem, qui l'any 1158 va establir a Pere Cortés i a la seva muller Maria, *“els alous que té des de les Corts fins el torrent de Miró Bonfill de Sarrià, i des de la font de Morlin fins al camí antic que passa pel damunt de les Corts i va a la casa de Ramon Bofill, amb la condició que Pere Cortés hi aixequi un mas, el millori, edifiqui i planti”*³¹⁷. L'any 1164, Guillem de Rubí i la seva muller Estefania, rebien de mans del bisbe Guillem i dels canonges de la Seu de Barcelona dos camps a Sarrià per aixecar-hi un mas³¹⁸.

Dits senyors, necessitaven que els pagesos restessin fixats al lloc de residència per evitar deixar sense conrear les seves terres. A partir de mitjans del segle XII, es va establir l'obligació de residir als masos, apareixent el terme d'“afocats”, una obligació que es va transferir als seus fills. La relació entre el pagès i la terra se centrava en l'obligació de residència permanent, amb això el propietari es garantia que la terra seria explotada sense interrupció i amb plena dedicació per part del tinent. Per altra banda, la precària implicà el reconeixement senyorial del dret del pagès d'heretar la terra als seus familiars i propers³¹⁹.

---

després de l'atac d'Al-Mansur, o la torre de Can Batllori, edificada sobre una vil·la romana que alhora ho havia estat sobre restes neolítiques i ibèriques.

³¹² Benito, P.: *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona (segles XI-XIII)*. op. cit., p. 235.

³¹³ Benito, P.: *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona (segles XI-XIII)*. op. cit., p. 42.

³¹⁴ ACB, Lib. Ant. I, 17, d. 30; *Privilegia Summrum Pontificium*, f. 5r. El Papa Pascual II confirmà la possessió de l'església de Sant Vicenç de Sarrià al Paborde de la Seu de Barcelona, concretament a la del mes de març.

³¹⁵ ACB, Lib. Ant. I, f. 64, doc. 137 bis.

³¹⁶ ACA, DP, Monistrol, perg. 2.

³¹⁷ ACA, DP, Monistrol, perg. 7 (1265 desembre 28).

³¹⁸ ACB, 1-1-2520; Lib. Ant. I, doc. 709.

³¹⁹ Benito, P.: *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona (segles XI-XIII)*. op. cit., p. 186.

Capítol III: Antecedents històrics

L'any 1141, Pere Ricard va cedir a Bonfill Ervigi i al seu fill Joan, uns alous situats a Sarrià, a l'Oliva, al terme dels Vinyals (Les Corts), amb la condició que en un any havien d'edificar un mas amb l'obligació d'habitar-lo juntament amb el seu fill Joan i els fills d'aquest, a més de quedar sota la dependència exclusiva (soliu) de Pere Ricard³²⁰.

A finals del s. XII, la ciutat de Barcelona ocupava una extensió de 60 ha. amb més de deu mil habitants, havent-se transformat en un petit imperi mercantil amb presència destacada a la Mediterrània, formant part d'un teixit comercial, recolzat per una indústria artesanal i una estructura financera i productiva cada vegada més organitzada³²¹.

Es va establir una relació definida per una dependència del territori respecte del nucli principal i per projecció d'aquest sobre les terres del seu entorn, especialment per la necessitat de la ciutat de ma d'obra. L'aportació demogràfica de la gent del Pla va ser molt important a Barcelona, amb predomini dels anomenats pagesos o llauradors, seguits dels homes d'oficis (carnissers, forners, pescadors, fusters, mercaders, etc.), observant que entre la seva procedència predominaven els de Sarrià, Horta i Badalona³²².

L'expansió poblacional i jurisdiccional de Barcelona va afectar a la zona del Pla, bàsicament perquè els homes de la ciutat tractaven d'expandir-se per on creien més convenient, intentant controlar les vies d'accés, el proveïment, etc. A dita acció personal, es van sumar les actuacions de les institucions municipals, uns òrgans de govern que de bon començament van ser ocupats gairebé en exclusivitat per les famílies de major fortuna³²³. S'explica així com a la zona de l'hort i vinyet va ser on els rics burgesos de Barcelona, després d'especular amb el sòl urbà, van adquirir grans propietats seguint el camí marcat per les institucions religioses, la Mitra, el Capítol catedralici, la Pia Almoina, els monestirs, etc, i la petita noblesa. Tot plegat va fer que aquestes finques s'erigiren en veritables dominis senyorials³²⁴.

El creixement econòmic de Barcelona durant el segle XIII, es traduí en l'assoliment d'una major extensió del territori jurisdiccional, una nova ampliació que arribarà fins als límits naturals de les muntanyes de Collserola i les dues planes regades pel Besòs i el Llobregat. La presència dels ciutadans de Barcelona com a propietaris d'extensos dominis a l'entorn del centre urbà, tot substituint en alguns casos als membres de l'antiga noblesa i d'altres terres de l'Església, ja des dels inicis del s. XIII, confirmà la

---

³²⁰ ACA, C., Ramon Berenguer IV, perg. 139 (13 juliol 1141); Ruíz-Domenez, Ricard Guillem: *Un sogno per Barcelona*. Nàpols: Edizioni Athena, 1999, p. 285.

³²¹ Sobrequés, J.: *Història de Barcelona*, op. cit., p. 47.

³²² Batlle, C.: Expansió i alternances de la població de Barcelona, op. cit., p. 13-25.

³²³ Busqueta i Riu, Joan J.: *Una vila del territori de Barcelona: Sant Andreu del Palomar als segles XIII-XIV*. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1991, p. 23.

³²⁴ *Ibid.*, p. 30.

Capítol III: Antecedents històrics

---

progressiva penetració dels interessos dels ciutadans, els quals van pressionar per obtenir una regulació jurídica que afavorís els seus interessos³²⁵.

Aquesta presència de ciutadans de Barcelona com a propietaris de terres en el Pla durant el segle XIII, va repercutir en l'activació de l'evolució agrícola per mitjà de la inversió de capitals urbans procedents dels negocis. Les vinyes eren les propietats més cobejades i constituïren una part molt important de les finques dels burgesos, disposant de bons cellers amb tot allò necessari per l'elaboració, conservació i comercialització del vi.

Els ciutadans més rics, en la seva majoria absents, havien de tenir un batlle propi que actués en nom d'ells, per cobrar censos, vigilar les feines del conreu i pagar els salaris³²⁶. Una quantitat considerable d'aquests grans propietaris posseïen una casa forta defensada per mitjà d'una torre de pedra que s'havia adossat al cos del mas³²⁷.

A finals del s. XIII, els béns alodials van ser substituïts per tinences sotmeses a cens en profit de sectors eclesiàstics i ciutadans. Aquests nous senyors, ciutadans de Barcelona amb una mentalitat diferent a la dels antics senyors eclesiàstics, més interessats en treure el millor profit a les seves inversions territorials, van exercir una major pressió sobre el rendiment del treball pagès, i això va ser una de les causes que posteriorment portarà a les protestes pageses remences al s. XIV al Pla de Barcelona³²⁸.

A inicis del s. XIV, a la ciutat de Barcelona es donava un creixement econòmic i demogràfic significatiu, però la situació canvià dràsticament a partir de la dècada dels 40, especialment amb l'arribada de la pesta negra, a la que s'hi sumarà la gana i els processos bèl·lics que portaran al territori a patir una crisi important que provocà una alça de preus, inflació i pobresa.

El govern municipal va esmerçar esforços per redreçar la situació amb millores urbanístiques en la ciutat. Una de les primeres iniciatives del Consell, en la primera meitat del s. XIV, va ser la construcció d'una xarxa pública de proveïment d'aigua potable. Els primers passos d'aquesta obra es van fer l'any 1347 amb l'adquisició de la deu d'aigua del mas Can Cortès de Sarrià³²⁹, que en aquell moment era una propietat

---

³²⁵ Busqueta i Riu, Joan J.: *Una vila del territori de Barcelona*, p. 33.

³²⁶ Lalinde Abadía, J.: *La jurisdicción real inferior en Cataluña (corts, veguers, batlles)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1966. Entre les funcions del batlle hi havia la de gestionar l'espai indominitat de la senyoria, organitzar i dirigir l'explotació, especialment per controlar i evitar el frau en les collites. A partir del s. XII el batlle va assumir funcions administratives dins la senyoria.

³²⁷ Batlle, C.: Expansió i alternances de la població de Barcelona i el Pla a la Baixa Edat Mitjana. *op. cit.*, p. 13-25.

³²⁸ Busqueta, J. J.: *Una vila del territori de Barcelona*. *op. cit.*, p. 55.

³²⁹ Cubeles i Bonet, A.: Poder públic i llançament urbanístic en el s. XIV. *op. cit.*, p. 51.

Capítol III: Antecedents històrics

---

alodial del monestir de Pedralbes³³⁰, dirigint el Consell esforços públics per a la captació d'aigua i respondre a la demanda que la creixent ciutat requeria.

Durant el segle XIV va ser freqüent que els nobles traslladessin llurs residències a viles i ciutats, reproduint en les noves llars les parts bàsiques del castell (torre, gran sala i pati central). Molts d'ells feien estades periòdiques al castell o bé edificaven una segona residència no gaire lluny de Barcelona, per anar-hi en cas de pesta, aldarulls, problemes familiars o per passar uns dies d'esbarjo, dedicats preferentment a la cacera. Aquestes cases es documenten amb el nom de torres, ja que totes elles eren cases fortes que disposaven d'una torre, element de defensa i símbol de poder. Durant aquesta època van passar a l'estament nobiliari nombroses famílies burgeses que van fer bastir llurs torres de manera semblant a petits castells, cas dels Fiveller a Sarrià.

Això doncs, les torres no es van diferenciar gaire dels castells petits, si bé tenien un aspecte més àgil i estaven en un lloc pla envoltades d'arbres. Principalment eren cases destinades a l'agricultura, particularment a la viticultura, trobant que en la major part no faltaven els cups, les premses i les botes per contenir el vi. La casa habitualment era de planta i pis amb una torre, i algunes amb la seva capella. Pel que fa a les tasques administratives i jurisdiccionals que allà s'hi donaven, es documenten l'entrada de delmes i censos en espècie, especialment cereals i vi que s'emmagatzemaven als graners i cellers³³¹.

4.- El poblament de Sarrià i de Sant Gervasi

A la vida rural, la parròquia fou cronològicament un dels primers motius d'unió i agrupació dels seus habitants. Si entenem la parròquia com una circumscripció territorial conformada per una església amb un entorn humà ben definit, no va ser fins prop de l'any mil que en la zona del Pla de Barcelona s'esmentin algunes parròquies, començant per la parròquia de Sant Andreu del Palomar³³². A finals d'aquest mil·lenni, concretament l'any 986, ja es donen les primeres mencions de les parròquies de Sant

---

³³⁰ AHCB, Pergamins, vol. II. (1336-1396), doc. 470 (6 desembre 1351): *"Bernat de Pla, ciutadà de Barcelona, tutor i procurador amb plens poders d'Arnaldó, fill del difunt Bernat Cortès, del mas Cortès, de la parròquia de Sant Vicenç de Sarrià, acorda amb els consellers de l'esmentada ciutat que, de les 90 lliures que s'havien compromès a pagar com a compensació per portar les aigües de la font del citat mas a Barcelona, les monges del monestir de Pedralbes, senyores alodials del mas Cortès, en rebran una tercera part, això és 30 lliures. Així mateix, especifica la retenció de l'aigua d'una altra font del mateix mas per a ús del seu pupil. Arnau Gavarrà i altres familiars d'Arnaldó, i Jaume de Pujol, prevere i procurador de les religioses de Pedralbes, aproven el conveni entre Pla i els consellers de la ciutat"*.

³³¹ Vinyoles, Teresa (Coor): Ús de l'espai en els castells i torres dels segles XIV i XV. *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 3 (1986), p. 217-295.

³³² ACB. Lib. Ant., vol. II, f 79, d 229. El nom de Palomar apareix citat per primera vegada l'any 989, mentre que l'església consta des de l'any 966 i la parròquia del 990.

Capítol III: Antecedents històrics

Julià de Montjuïc i Santa Eulàlia de Provençana, i una mica després, l'any 987, la de Sant Vicenç de Sarrià i l'any 992, l'església de Sant Gervasi³³³.

4.1. La formació de la parròquia de Sarrià

Tot i que en Carreras Candi indica que les esglésies de Sarrià i de Sant Gervasi podrien remuntar-se al s. V³³⁴, el document més antic on es cita la parròquia de Sarrià data de l'any 986, on es parla "*in terminio Sirriano*", tractant-se d'una venda on el prevere Bonaric venia al bisbe Vives un alou compost de cases corts, terres i horts i la meitat d'un colomer a dit terme³³⁵. Un segon document de l'any 987, ja es nomena l'església de Sant Vicenç³³⁶, per tant, el primer nucli de població es va formar entorn de l'església, de la seva rectoria i del cementiri, tractant-se d'un poble de sagrera amb les característiques pròpies d'aquest tipus d'hàbitat³³⁷.

Diferents variants del mot de Sarrià van sorgir durant els inicis del segle XI, com la denominació de villa de *Sirriano*³³⁸, o bé *Serriano*, com es comprova en la venda d'unes vinyes que es situen a la *parrochia Sancti Vicencii de Serriano*³³⁹. En altra venda realitzada l'any 1043, es cita el mot *Serria*, quan el prevere Senfred venia una vinya de mitja mujada situada "*in termino de Serria in loco ubi dicunt Trullols*"³⁴⁰.

A la zona de Sarrià des d'èpoques primerenques es donava la plantació de vinyes, com és el cas concret de les Corts de Trullols, trobant en ocasions les indicacions de "*terras et vineas ad ipsas Curtes de Trullols*"³⁴¹. Es donava un interès per part del senyor feudal, en aquest cas la Seu de Barcelona, per orientar i fomentar aquest tipus de

³³³ Feliu i Montfort, G.: Aspectes econòmics i socials del Pla de Barcelona al s. X. *Finestrelles*, 3 (1991), p. 63. Es tracta del primer document que parla de l'església de Sant *Gervasius*.

³³⁴ Carreras Candi: *Ciutat de Barcelona*, p. 134.

³³⁵ Feliu i Montfort, G.: El bisbe Vives de Barcelona i el patrimoni de la Catedral (974-995). A: *Miquel Coll i Alentorn. Miscel·lània d'homenatge en el seu vuitantè aniversari*. Barcelona: Fundació Jaume I, 1984, p. 167-191; Sagarra i Siscar, F. de: *Sant Vicenç de Sarrià. Dades i clarícies referents a la història d'aquesta vila i parròquia*. Barcelona: Ed. Francesc X. Altés, 1921, p. 9.

³³⁶ Carreras Candi, F.: *Notas històriques de Sarrià. op. cit.*, p. 6.

³³⁷ Vide Bolòs, J.: *Els orígens medievals del paisatge català. op. cit.*, p. 184 i ss. Al Concili de Toledo de l'any 681 es va establir que la zona d'asil havia de tenir un radi de 30 passes al voltant dels llocs de culte.

³³⁸ ACB, Lib. Ant. vol. II, 27, d.79 (6 desembre 1012)

³³⁹ ACA, Cartulari de Sant Cugat, f. 283, d.875.

³⁴⁰ ACA, Cartulari de Sant Cugat, f. 284, d.877 (26 desembre 1043).

³⁴¹ ACB, Lib. Ant. II, n. 35, f. 11d-12a. (17 agost 1067): "Emma, el seu fill Pere i la seva filla Quíxol, venen a Berenguer Adroer els drets sobre terres i vinyes situades al territori de Barcelona, a la parròquia de Sant Vicenç de Sarrià, a les Corts de Trullols, a Bederrida ..."; ACB, Lib. Ant. II, n. 43, f. 15c-16a, (13 juny 1070): "Barzilai, jueu, fill del difunt Jucef, jueu, orfebre, ven al levita Berenguer Adroer unes terres i vinyes situades al territori de Barcelona, en diferents indrets dels llocs anomenats Magòria, Trullols i Bederrida..."; ACB, Lib. Ant. II, n. 36, f. 12a-c. (12 desembre 1071): "Bernat Geribert i la seva muller Arsenda venen a Berenguer Adroer una peça de terra amb vinya al territori de Barcelona, a les Corts, al lloc anomenat Cubells, a Trullols...". Esteve Adalbert dóna a Guillem, al seu germà Ermengol i als seus descendents més de vuit quarterades de terra que aquests plantaren per causa precària, situades al territori de Barcelona, al terme de Trullols".

Capítol III: Antecedents històrics

---

conreu³⁴². Es pot afirmar que des d'inicis del s. XI, es va donar una política d'adquisició de propietats a l'hinterland barceloní per part de la Seu que acabarà per conformar-se com el major propietari de la zona alta del Pla³⁴³.

El moment més important d'aquest procés es va produir l'any 1046, quan els comtes de Barcelona Ramon Berenguer I i la seva dona Elisabet, van fer donació a la Canonja de la Santa Creu i Santa Eulàlia de Barcelona de l'església de Sant Vicenç de Sarrià, amb tots els seus delmes i primícies, obligacions dels fidels, cases i corts, alous i vinyes, terres de conreu i erms³⁴⁴, destacant que en la donació a part de l'església s'afegia una torre o força³⁴⁵, passant d'aquesta manera a la Canonja la propietat de la torre de Sarrià, que havia estat abans propietat del bisbe Vives que per compra l'havia obtingut de Teudisclo³⁴⁶. Sobre aquesta torre es tornarà més endavant.

A partir de l'any 1046, les franqueses de la parròquia de Sarrià que posseïa el comte de Barcelona, van quedar dividides entre la Seu i els feudataris del comte pel castell Nou, associat a la dotació de la senescalia que Ramon Berenguer I va encomanar a Amat Elderic (1051) i al seu fill Pere Amat (1060)³⁴⁷. Les franqueses van anar canviant de propietari en la mesura que ho feia el Castell Nou, fins que el 1254, Guillem de Bell-lloch va vendre les rendes de la castlania del Castell Nou que percebia de la parròquia de Sarrià a Bernat Sabater, un ciutadà honrat de la ciutat de Barcelona³⁴⁸.

Altres donacions per part del bisbe a particulars es van donar l'any 1054, amb la concessió d'una peça de terra situada a Mont Aguilar (Sarrià), feta pel bisbe Gilabert i els seus canonges de la Seu de Barcelona a Guadamir, la seva muller Bonadona i els seus fills, tractant-se de concessions de terra per a un complantador i els seus descendents³⁴⁹. A l'acció del bisbat va seguir la iniciativa privada³⁵⁰, reflectint-se en els contractes de compra venda els pactes de rendiments i condicions dels fruits³⁵¹.

---

³⁴² ACB, Lib. Ant. II, n. 62, f. 22b-d. (28 gener 1072): "Umbert, bisbe de Barcelona, i els seus canonges donen a Sunifred Baruç i a la seva muller Beleca una peça de terra de Sant Miquel de Barcelona, situada a la parròquia de Sant Vicenç de Sarrià, al lloc que anomenen Trull comtal, per tal que hi plantin vinya i a canvi del quart i el delme dels seus fruits".

³⁴³ Feliu i Montfort, G.: La formación del dominio territorial de la sede de Barcelona, (800-1010). *Cuadernos de Historia económica de Cataluña*, 7 (1976), p. 45-61.

³⁴⁴ ACB, Lib. Ant. I, fol. 4, doc 698; vol. II, fol 1, doc 2; fol 221, doc 698; vol IV, fol 52, doc 150. (12 agost 1046)

³⁴⁵ Sagarra, F. de: *Sant Vicenç de Sarrià. op. cit.*, p.11. Es tracta de la torre de Sarrià.

³⁴⁶ ACB, Lib. Ant., I, r. 4 ; v. II, f. 2U, d. 698, y v. IV, r. 52, d. 150

³⁴⁷ ACB, Lib. Ant, IV, f. 146r-148r, doc. 351.

³⁴⁸ ACB, 4-43-427 (31 març 1254); ACA, B, reg. 445, f. 110v-111r, (3 setembre 1261). La venda incloïa a més de les prestacions en espècie i en moneda, un número significatiu de masos de la parròquia de Sarrià, com eren els masos de Guillem Trullols, Berenguer Cabot, Ramon Carrera, Ferrer Miró, Pere Coll, a més del cens d'una quarta part d'oli que rebia, a canvi de 655 morabatins d'or. Una vegada adquirit el domini del masos i dels homes, va procedir a exigir als pagesos ferma de dret.

³⁴⁹ ACB, Lib. Ant., I, f. 137v-138r, doc. 353

³⁵⁰ ACB, perg. 1-1-1436. (11 abril 1072): "Esteve Adalbert dona als germans Guillem i Ermengol nou quarterades de terra, situades al territori de Barcelona, al terme de Trullols, perquè hi plantin vinya, a

Capítol III: Antecedents històrics

Pel que fa a l'organització del territori, la parròquia de Sarrià al segle XI presentava dos tipus de poblament: un nombre de focs entorn la parròquia de Sant Vicenç, i per altra banda una quantitat considerable de focs, amb un total de 75 masos anomenats "corts", que es trobaven dispersos pel territori, establint-se entre els més separats una distància de 5 km³⁵², fet que es va capgirar uns segles després al donar-se una concentració d'hàbitat entorn l'església parroquial.

A partir de l'any 1120, entorn l'església de Sant Vicenç començaren a agrupar-se cases, on s'establien els artesans (ferrers, fusters) i comerciants, mentre que la resta del poblament s'estenia dispers per la parròquia. Aquesta població inicial es trobava molt condicionada per la xarxa hidrogràfica, fet que va provocar que el poblament s'assentés en una estreta franja a banda i banda del camí de Barcelona a Vallvidrera, un carrer que molts segles després es convertirà en el carrer major.

En l'acte de consagració de l'església de l'any 1147, s'indicava els límits de la feligresia³⁵³, especificant que: "*a llevant amb el torrent d'Ariga, així com baixa vers la platja de migjorn, en línia recta, a l'antiga via dessota de Cassoles; a migdia, amb aquesta mateixa via que baixant passa per dessota Les Corts i va fins al torrent de Mir Onofred; a ponent amb aquest torrent i puja fins a l'Orsa, i a tramuntana amb Coll Portell*"³⁵⁴. Com es pot comprovar, els torrents representaven uns llocs claus per a la població de la parròquia, fent-se servir com a punts de referència per situar els elements del paisatge.

A part dels límits, també es citaven el nombre d'alous que integraven la parròquia, afegint que li estaven subjectes les capelles de Sant Gervasi i de Santa Cecília³⁵⁵, a més

---

condició que els dos primers anys li donaran la quarta part i la dècima dels fruits, i després dividiran la vinya en dues meitats, una per al donador i l'altra per als plantadors".

³⁵¹ ACB, Lib. Ant, I, n. 446, f. 169d-170b. (27 febrer 1075): "Umbert, bisbe de Barcelona, i els seus canonges fan donació a precària a Pere Gotmar, la seva muller Aissulina i als seus descendents de dues mujades i mitja de terra per plantar-hi vinya, situada al territori de Barcelona, al lloc anomenat Bederrida, al Trullar, perquè la tinguin durant set anys, a canvi d'un cens de la quarta part i la dècima"; ACB, Lib. Ant. II, n. 55, f. 19d-20b. (25 març 1077): "El bisbe Umbert de Barcelona i els clergues de la Seu de la Santa Creu i Santa Eulàlia donen a Berenguer Adroer una peça de terra situada al territori de Barcelona, al lloc que anomenen Trullols, perquè hi planti vinyes durant els set anys vinents a canvi de la quarta part anual dels fruits d'aquesta".

³⁵² Mañé Sabat, Antoni: *Història de Sarrià. Les nostres arrels. op. cit.*, p.20.

³⁵³ La consagració de l'església es va fer per Guillem de Torroja, bisbe de Barcelona, en 1147. El document original s'ha perdut però gràcies a una còpia trobada a l'Arxiu del Monestir de Pedralbes, de 1505, es coneixen els límits de l'església i parròquia dintre dels quals rebia delmes i primícies.

³⁵⁴ AMP, armari XII, núm. 258^a; Martí Bonet, J. M.: *Sant Vicenç de Sarrià. 1000 anys d'història*. Barcelona: Akribos Edicions, 1987, p. 67.

³⁵⁵ Sagarra, F. de: *Sant Vicens de Sarrià. op. cit.*, p. 55. La capella de Santa Cecília va romandre fins a la meitat del s. XVI. Disposava de dos altars, un dedicat a aquesta santa i un segon dedicat a Santa Eulàlia, situat quasi contigu a l'església de Sant Vicenç, tocant al fossar.

Capítol III: Antecedents històrics

---

d'incloure que la Seu de Barcelona li concedia a l'església de Sant Vicenç de Sarrià totes les primícies i un terç dels delmes pel seu manteniment³⁵⁶.

Es pot afirmar que a finals del segle XII i durant el segle XIII, Sarrià va ser un dels llocs més rellevants de la zona del Pla, en part gràcies a la seva bona situació geogràfica prop de camins importants, a més de ser una plana molt fèrtil i apta per a l'agricultura que propiciava una bona qualitat dels seus esplets, fet que afavorí una abundància de masos al seu territori³⁵⁷.

Els canonges varen exercir drets feudals sobre el pa, vi, olives i la carn, pagaments que van portar als entorns de la ciutat de Barcelona a certa decadència, de la que no es començarien a refer fins l'any 1267, moment en que el territori de Sarrià va obtenir la carta municipal atorgada pel rei, en la que es concedia als sarrianencs batlle propi i els deixava exempts dels delmes als barcelonins.

Aquesta bona notícia econòmica venia a solucionar en part els perjudicis que la parròquia havia patit l'any 1245, moment en que es va produir la separació de la parròquia de Sant Gervasi, que formava part de Sarrià des del segle XI. En aquest segle XIII, formaven part del terme municipal de Sarrià els nuclis de població de la vella sagrera de Sant Vicenç, la torre o força medieval de Sarrià, Gironella, Pedralbes, Sant Pere Màrtir³⁵⁸, Santa Creu d'Olorda i Vallvidrera³⁵⁹.

Encara al s. XIV hi havia consellers que tenien associat el topònim "de Sarrià"³⁶⁰, aspecte que denotava la seva residència, però això va deixar de passar als segles XVI i XVII, pel fet que compatibilitzar la residència a Sarrià amb el càrrec polític a la ciutat no sempre va poder portar-se a terme. Un exemple es va veure el maig de 1582, quan un membre del Consell va ser escollit com a Clavari, en M. Rocacrespa, però va ser declarar inhàbil perquè tot i tenir casa a la ciutat de Barcelona, condició indispensable, vivia la major part de l'any a Sarrià.

---

³⁵⁶ Sagarra, F. de: *Sant Vicens de Sarrià*, p. 13. El que ens ha arribat ha estat una còpia del 25 de febrer de 1505, conservada a l'Arxiu de Santa Maria de Pedralbes.

³⁵⁷ Carreras Candi: *Ciutat de Barcelona*, p. 1174. L'any 1266, els hereus de Ferrer Deslor per tal de liquidar els deutes del difunt, van vendre a l'Almoïna, representada aleshores per Pere d'Illa, els honors, possessions i els drets, entre els quals s'inclouïen cinc masos que Ferrer posseïa a Sant Vicenç de Sarrià per la quantitat de 655 morabatins.

³⁵⁸ El cim de Sant Pere Màrtir, històricament era conegut com a Mont Ursa o Puig d'Óssa.

³⁵⁹ Carreras Candi.: *Ciutat de Barcelona*, p. 1178.

³⁶⁰ A les Rúbriques de Bruniquer es citen els següents exemples de Consellers i l'any que van disposar la seva condició: Andreu de Sarrià (1290); Bernat de Sarrià (1305), Jaume de Sarrià (1307 i 1311), Arnau de Sarrià (1308, 1314 i 1319), Berenguer de Sarrià (1313, 1318, 1322 i 1334), Bernat de Sarrià (1328), Berenguer de Sarrià, alies Busque (1337), Miquel de Sarrià (1373). És significatiu que ningú dels Sarrià apareix ocupant càrrecs del Consell durant el s. XV, no tornant fins el XVI amb dos ocasions: Lluís de Sarrià (1562) i Galceran de Sarrià (1589).

Capítol III: Antecedents històrics

A l'hora de cercar els propietaris de les parcel·les fora muralles, es comprova que la Seu de Barcelona va adquirir gran quantitat de propietats a la zona alta del Pla³⁶¹. L'església de Barcelona havia exercit fonamentalment la seva influència a través del senyoriu de tres institucions: la Canonja catedralícia, mitjançant les pabordies de març i setembre, la Pia Almoïna i el monestir de Sant Pere de les Puel·les.

El Capítol de la Seu barcelonina acabà consolidant-se com el gran propietari urbà, i això gràcies a una organització molt acurada i avançada del seu patrimoni, amb l'efectiu sistema de pabordies³⁶². Es tractava d'una divisió del territori en diverses parts, la Pabordia, sota la responsabilitat cadascuna d'elles d'un canonge. Acostumaven a ser dotze, corresponent amb els mesos de l'any, trobant la Pabordia del mes de març com la que organitzava i gestionava les propietats de la zona alta de Barcelona³⁶³.

Gràcies a altres instruments com la Pia Almoïna, la Seu va anar compilant tot tipus de propietats³⁶⁴. L'Almoïna fou una institució caritativa i benèfica, nascuda a l'ombra del Capítol Catedralici de Barcelona, amb la finalitat única i exclusiva d'alimentar diàriament, en el refector canònic, a un grup de pobres que arribà a 300 persones. Per poder portar endavant aquest objectiu va formar un patrimoni immobiliari del qual extreia determinades rendes.

La Pia Almoïna posseïa extenses terres i jurisdiccions fora de Barcelona³⁶⁵, a l'anomenat "hort i vinyet"³⁶⁶, en el *territorium* i a diverses comarques. Una part important dels immobles de l'hort i vinyet declarats, eren vinyes tingudes per ciutadans de Barcelona que residien majoritàriament a la ciutat³⁶⁷, per tant, la vinya va

---

³⁶¹ ACB, Lib. Ant. I, f.4, d.5; AMP, armari XII, núm. 258 (12 agost 1046).

³⁶² Busqueta i Riu, J. J.: *Una vila del territori de Barcelona*, op. cit., p. 171. Part d'aquest èxit radicava en la capacitat d'extracció de recursos. La tercera part dels censos obtinguts quedava per al rector de la parròquia i les altres dos per la pabordia.

³⁶³ ACB, Lib. Ant. I, 17, d. 30. En 1105, el Papa Pascual II confirmà la possessió de l'església de Sant Vicenç de Sarrià al Paborde del mes de març de la Seu de Barcelona.

³⁶⁴ López Pizcueta, T.: *La Pia Almoïna de Barcelona (1161-1350). Estudi d'un patrimoni eclesiàstic català baixmedieval*. Barcelona: Fundació Noguera, 1998, p. 17.

³⁶⁵ Baucells i Reig, J.: *El Baix Llobregat i la Pia Almoïna de la Seu de Barcelona: inventari dels pergamins*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. 1984, p. 44.

³⁶⁶ Com s'ha citat en el capítol anterior, per definir l'hort i vinyet es van utilitzar dos documents: el primer fou un capítol del *Recognoverunt proceres* (1284), privilegi reial on el rei Pere el Gran reconeixia que els ciutadans de Barcelona no havien de pagar delmes ni primícies sobre els fruits de les vinyes, oliveres i d'altres arbres en el territori que hi havia entre l'espai del Coll de Codines a la Riera d'Horta, i del Puig Aguilar a Collserola, limitant a l'est amb el mar (Aragó, A. Maria; Costa, M.: *Privilegios reales concedidos a la ciudad de Barcelona*. Barcelona, 1971, doc 22, p. 10).

L'altre document era la sentència arbitral sobre els lluísmes (1310). La sentència diferenciava dos espais: la ciutat i els seus suburbis més pròxims; i per altre les parròquies del voltant de Barcelona. Aquesta sentència arbitral de Jaume II i el bisbe de València, Ramon del Pont, deia que els límits de l'hort i vinyet eren les parròquies del voltant de la ciutat: la de Sant Martí de Provençals, Sarrià i la de Sants, per tant, passà de l'espai limitat per fites físiques a una demarcació parroquial (Ortí i Gost, Pere: El municipi de Barcelona i les parròquies del seu entorn al segle XIV. *Anuario de Estudios Medievales*, 31/1, 2002, p. 41).

³⁶⁷ López, T.: *La Pia Almoïna de Barcelona (1161-1350)*. op. cit., p. 185.

Capítol III: Antecedents històrics

---

ser un conreu molt present en aquesta zona del Pla ja a l'edat mitjana, amb un predomini de parcel·les rectangulars, més o menys allargassades³⁶⁸. El seu vast patrimoni el va adquirir per dues vies principals: gràcies a la compra d'importants propietats rurals per part dels clergues, o bé mitjançant donacions o vendes a favor de l'entitat per grans senyors rurals³⁶⁹.

Es pot afirmar que l'Almoïna es va convertir en un dels pilars sobre els quals s'assentà la recuperació de sòl cultivable durant la primera meitat del XIV³⁷⁰, apreciand que una de les característiques del seu domini rural va ser la constant presència del mas com a element que dominava i ordenava el paisatge³⁷¹.

4.2.- Torre o força de Sarrià

Un topònim a destacar d'aquest moment primerenc fou el de "*Sarrià Vell*", que es trobava "*prop de la quintana i torrent, sobre la torre de mossèn Xammar, avui la Torre Vilana*", citat en un acte de compra-venda posterior³⁷². Per al nostre estudi, aquesta dada té molta rellevància ja que el terme "vell" determina més antiguitat, per tant, entenem que aquesta part del terme de Sarrià podria ser la més antiga i coincideix amb la Torre Vilana, zona molt propera i relacionada amb Bellesguard³⁷³.

Aquesta hipòtesi reforça l'afirmació que la zona que posteriorment serà Bellesguard va tenir presència al lloc de Sarrià de molt antic, almenys des del segle X, coincidint en l'espai amb la torre o força de Sarrià³⁷⁴.

---

³⁶⁸ Benito i Monclús, P.: *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona (segles XI-XIII)*. Barcelona: CSIC, 2003, p. 128.

³⁶⁹ López, T.: *La Pia Almoïna de Barcelona (1161-1350)*. *op. cit.*, p. 314.

³⁷⁰ *Ibid.*, p. 347.

³⁷¹ *Mansum* designava tant l'habitatge del pagès com totes aquelles construccions que formaven part del seu conjunt. El mas es recolzava sobre dos pilars: l'econòmic, en tant que font de subtracció d'ingressos i recursos; i el jurídic, pels llaços de dependència personal.

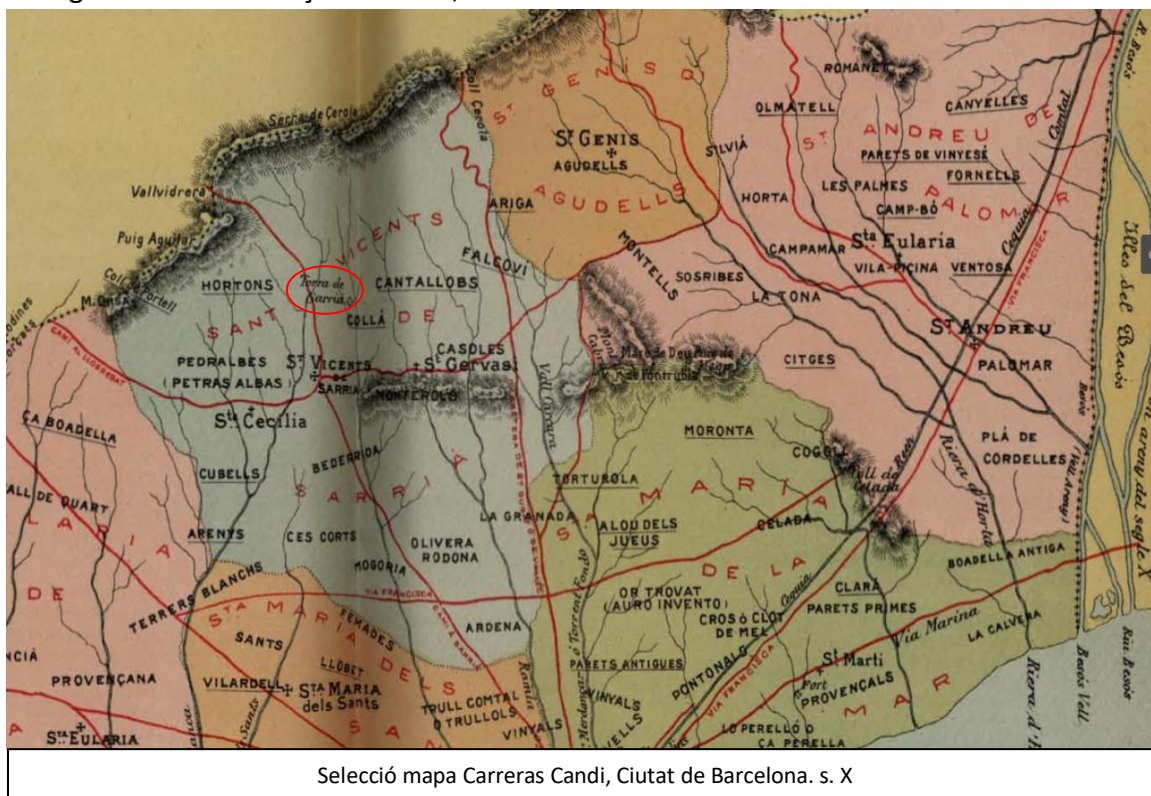
³⁷² ACB, Lib. Ant. I, f. 289, d. 779; Arxiu Parroquial Sarrià, perg. 13. El 23 d'octubre de 1385, Bernat Cererol, veí de Sarrià, atorgà establiment en emfiteusi a favor d'En Bernat Sala, de la parròquia de Sant Feliu de Llobregat, una peça de terra erma a Sarrià Vell (*Sarrianum vetus*), la qual confrontava a llevant amb Pere Cabot, a migjorn i a ponent amb Pere Capmany, i a tramuntana amb Guillem Canut.

³⁷³ Carreras Candi: *Ciutat de Barcelona*, p. 1056, not. 2774.

³⁷⁴ Carreras Candi.: *Notas històriques de Sarrià*. p.98. El nom de força indica que no portava annex cap jurisdicció, ni el *iure castri*, adscrit als castells.

Capítol III: Antecedents històrics

Imatge. 28. Torre o força de Sarrià, s. X

Al segle X, després de l'atac d'Al-Mansur³⁷⁵, la torre fou bastida dintre de les fortificacions del Pla de Barcelona davant els atacs dels sarraïns³⁷⁶, apareixent ja mencionada a les fonts³⁷⁷.

En el testament del bisbe de Barcelona Vives, fet l'any 8 d'Ugo (995), es citava entre els seus béns una torre a Sarrià³⁷⁸, per tant, l'origen d'aquesta construcció és anterior a l'any 995, perquè el bisbe deia que la propietat havia estat anteriorment de Teudisclo (*Theudigisclus*), qui havia disposat que a la mort del seu successor, la torre passés a la Seu de Barcelona amb tots els delmes, primícies i altres propietats.

En virtut de les franqueses atorgades pels comtes i després pels reis, a Barcelona no hi podien haver dominis senyorials de particulars, per tant, no haurien d'existir castells termenats, però es van autoritzar la construcció de fortificacions amb una reduïda extensió de terres pròpies, cas de les torres de defensa com les de Sarrià, la de Desvern, Provençals, i d'altres cases fortes, que van exigir serveis i costums com el de l'alberga³⁷⁹.

³⁷⁵ Banks, P.: El creixement físic de Barcelona, segles X-XIII. op. cit., p. 11-33. L'any 995, Al-Mansur va assetjar la ciutat de Barcelona que va caure sis dies després. Les fonts parlen d'una gran destrucció que possiblement no va ser així.

³⁷⁶ Feliu i Montfort, G.: *La presa de Barcelona per Almansor, historia i mitificació*. Barcelona: IEC, 2007.

³⁷⁷ Carreras Candi.: *Notas históricas de Sarrià*. p.87.

³⁷⁸ ACB, Lib. Ant. IV, f.52,d,150.

³⁷⁹ Batlle, C.: *Expansió i alternances de la població de Barcelona*. op. cit., p. 13-25.

Capítol III: Antecedents històrics

Dita construcció de Sirriano o Sarriano, fou una de les moltes torres defensives escampades pel Pla, documentant-se altres com les torres d'Astall a Pedralbes (1036), la de Foret a Sant Just Desvern (s. X), o les de Sunyer, Mota i Guadalt a Olorda (s. X i XI)³⁸⁰. Es tractaven de masos fortificats, amb el nom de mas, torre o sala, que exercien les funcions de batllia al damunt de l'espai indomnicat, constituint la torre l'element distintiu d'aquests masos, els quals van obtenir un nombre significatiu de concessions que tenien per objecte la seva construcció-reconstrucció.

La defensa no era l'ocupació principal dels seus estadants, encarregats de dirigir i gestionar l'explotació dels seus alous. Mentre una situació de perill extern no es produïa, aquestes torres oferien la possibilitat d'emmagatzematge dels excedents agrícoles, al convertir-se en centres d'explotació i de percepció de rendes de la seva zona indomnicada, garantint la defensa dels productes³⁸¹.

A rel de les ràtzies islàmiques, amb l'atac d'Al-Mansur de finals del s. X o les posteriors irrupcions dels Almoràvits de 1108 i 1114, que provocaren danys a la zona alta del Pla, produint-se pèrdues de collites i la profanació de llocs sants, com fou el cas de la destrucció de l'església de Sant Vicenç de Valldoreix, es va fomentar i imposar l'obligació de construir fortaleses per protegir els terrenys que s'havien de conrear, estratègia que van seguir els monjos de Sant Cugat al mont Ricard, com també el bisbe i la Canonge de Barcelona, obligant als seus feudataris a construir torres i defenses³⁸².

Després dels Almoràvits, va sorgir una família vinculada a la torre de Sarrià en qualitat de feudataris de la Catedral durant el s. XII. La Seu de Barcelona cedí la torre, que ja s'havia convertit en una fortalesa, en feu als Sarrià que van fer reconeixement feudal al bisbe³⁸³. D'aquest acte s'aprecien dos fets rellevants: el primer és que a Sarrià, des del s. XII, apareix un llinatge que pren com a cognom el topònim de la parròquia, presentant-se com l'origen d'una família barcelonina poderosa durant els segles XIII i XIV. En segon lloc, són els Sarrià els que posseïren la torre i als que se'ls va donar permís per fortificar-la i convertir-la en força³⁸⁴, iniciant en aquest moment un augment de les defenses com podien ser la incorporació de muralles a la torre principal.

Pere Joan de Sarrià va ser el primer propietari de la força de Sarrià, a més de posseir en feu pels canonges de la Seu de Barcelona la batllia de la vila³⁸⁵. A la seva mort el va succeir el seu fill Guillem Pere, militar de notòria importància que disposava de gran

---

³⁸⁰ Carreras Candi: *Notas históricas de Sarrià*.

³⁸¹ Barceló, M.: *Arqueología medieval. En las afueras del medievalismo*. Barcelona: Crítica, 1988, p.200.

³⁸² Carreras Candi.: *Notas históricas de Sarrià*. p.94. S'ha documentat la presència de masos fortificats com el mas Hortons (1128) i el mas de Terratia (1181).

³⁸³ *Ibíd.*, p.142.

³⁸⁴ Mañé, A.: *Història de Sarrià. op. cit.*, p. 21.

³⁸⁵ Jové, J. (et al.): *Històries il·lustrades de Sarrià. op. cit.*, p. 26.

Capítol III: Antecedents històrics

---

quantitat de béns³⁸⁶, molts a Sarrià, destacant dels que tenia a Barcelona el castell del Regomir.

L'any 1130, Guillem Pere feia reconeixement feudal de les possessions de Sarrià al bisbe de Barcelona Sant Oleguer i als seus canonges. Aquest mateix dia, el bisbe va signar un conveni pel qual l'entregava el delme i domini de la Canonge, tant del pa, vi, carn i oliveres, com d'altres fruits, a més donar-li la meitat del delme de les teules, censos, etc., i a canvi, Guillem Pere havia d'entregar cada any, en la diada de Sant Miquel, un porc dominical en qualitat de cens, a més de comprometre's a ser home propi i fidel de la Canonge barcelonina i donar-li ajut davant els seus enemics com a bon vassall amb la seva torre de Sarrià³⁸⁷. S'estableix d'aquesta manera un vincle per raó de vassallatge entre el propietari de la torre i la Seu de Barcelona, el que volia dir que una de les funcions d'aquesta edificació era la militar, actuant com una línia defensiva avançada de control del territori de la ciutat emmurallada.

Així doncs, la torre de Sarrià va ser entregada pel comte de Barcelona a la seva Catedral, per ser cedida posteriorment en feu a Pere Joan primer i després a Guillem Pere l'any 1130, amb la diferència que en aquesta segona ocasió la Canonge no entregava a Guillem tots els seus drets de Sarrià³⁸⁸. Per aquestes mateixes dates, després de les ràtzies sarraïnes, a les muntanyes de la serra de Collserola es va impulsar la construcció de fortalises que poguessin servir per protegir als nous pobladors, cas del mont Ricard en 1144³⁸⁹.

Al testament de Guillem Pere de Sarrià, fet l'any 1148, es cita que posseïa el títol de batlle (*baile*) dels vassalls que en Sarrià tenia el monestir de Sant Cugat, per tant, feia la funció d'un "batlle de sac" exercint una jurisdicció delegada del monestir. En el testament de Guillem Pere, donava al seu fill Berenguer les seves propietats, especificant que "*dimitto filio meo Berengario de Serriano mean fortizam de Serriano, simul cum orto adherente ad ipsam fortizam, et castrum de Regomir cum omnibus fevis et usaticis quos habeo per ipsum castrum quem teneo per meum senioremem berengarium de barchinona*"³⁹⁰.

---

³⁸⁶ ACA, Cartulari de Sant Cugat, f. 185, d.882. "El 18 de desembre de 1119, en Guillem Pere i Guília, la seva dona, van permutar amb l'abat Rodlan un alou que posseïen en la parròquia de Sant Vicenç al lloc conegut per *ipsas Olivarias*"; ACB, Lib, Ant. I, f. 319, d.895: "El 29 de novembre de 1141, Guillem Pere i Guília, donaren a l'altar de Sant Silvestre de la Seu de Barcelona una peça de terra de la parròquia de Sant Vicenç al lloc anomenat Vinyals".

³⁸⁷ Carreras Candi: *Notas históricas de Sarrià*, Apèndix XII.

³⁸⁸ Carreras Candi: *Notas históricas de Sarrià*, p. 99.

³⁸⁹ *Ibid.*, p.100.

³⁹⁰ ACA, Cartulari de Sant Cugat del Vallés, f..286, d.885; Carreras Candi: *Ciutat de Barcelona*, p. 251 .

Capítol III: Antecedents històrics

Berenguer rebia la fortalesa de Sarrià i el castell del Regomir amb els seus feus i drets. A la seva mort, l'any 1194, la propietat passà al seu fill Romeu³⁹¹, mentre que la resta de l'herència de Berenguer es va repartir entre els seus fills Berenguer, Ponç i Bernard, entregant aquests a la Seu de Barcelona el delme i feu que rebien del seu pare.

Hi han poques dades sobre la situació exacta de la fortalesa de Sarrià, però a partir dels topònims com Sarria Vell o dades obtingudes de les afrontacions, a més d'altres notícies com la de *Speculum Officialdus* (fol. 134), un document del s. XVIII on es cita que la torre havia estat en el mateix lloc que la propietat de Felip Vilana i Millàs³⁹², s'ha estimat que es correspondria amb la torre Vilana, hipòtesis que s'ha pogut confirmar amb les dades de Bellesguard³⁹³.

Als voltants dels castells i torres fortes medievals es van construir albergs i poblacions, però la torre de Sarrià va estar sempre solitària, amb un petit nucli de set o vuit cases durant l'edat moderna, sens dubte per voluntat dels seus propietaris, no produint-se la urbanització del lloc fins l'any 1864³⁹⁴, mantenint la seva fisonomia medieval durant molts segles.

4.3.- Pedralbes

Pel que fa al lloc de Pedralbes, es localitza a la vessant oriental de la muntanya de Sant Pere Màrtir, a la parròquia de Sant Vicenç de Sarrià, citat a les fonts des del segle XI com "*De Petris Albis ad Serriam*"³⁹⁵. La torre o força de Sarrià tractada amb anterioritat, no s'ha de confondre amb una altra torre/Palau que ja existia a principis del XI a la zona de Pedralbes i que es coneixerà posteriorment com el mas Pedralbes³⁹⁶, un mas que s'havia aixecat sobre una vila romana³⁹⁷, com també s'ha de fer distinció entre els Sarrià de la torre i els Sarrià del Palau, dues branques del mateix llinatge.

---

³⁹¹ ACA, Cartulari Sant Cugat, doc 888.

³⁹² Carreras Candi: *Notas históricas de Sarrià*.

³⁹³ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, p. 424: "*La torre de Sant Vicens de Sarrià en 1333 era de Berenguer Carabot. Al 28 de maig de 1410 li succeeix el seu fill Bernat Carabot. A la seva mort, queda hereva la seva filla Joana Carabot i Rifos... El 17 d'agost de 1485, el Mas Carabot arriba a Joan Sors. El 1496, a la mort de Joan Alba, la torre passà a la seva filla, Isabel Gerònima Sors...*".

³⁹⁴ Carreras Candi: *Ciutat de Barcelona*, p. 1180.

³⁹⁵ ACA, Cartoral de Sant Cugat del Vallés, fol. 285, núm. 883.

³⁹⁶ Carreras Candi.: *Notas históricas de Sarrià*. p.91.

³⁹⁷ *Vide* imatge 25.

Capítol III: Antecedents històrics

Sobre l'evolució dels posseïdors del mas Pedralbes, es coneix que a l'any 1036 era propietat d'Astaldi³⁹⁸, passant posteriorment a Berenguer de Sarrià de Palau³⁹⁹. El seu fill, Romeu de Sarrià, va fer reconeixement a favor del monestir de Sant Cugat de tot allò que posseïa al terme de Sarrià, com ja havia fet son pare, Berenguer de Sarrià, abans de morir⁴⁰⁰. Molt posteriorment, un altre propietari també amb el nom de Romeu de Sarrià, concedí a Guillem Guinard l'ús de l'aigua de la font de Pedralbes per regar un hort⁴⁰¹.

En 1326, Bernat de Sarrià, fill i hereu universal d'en Romeu, nebot del canonge Bernat⁴⁰², va vendre a la reina Elisenda l'alou i domini que tenia sobre el mas Pedralbes. La venda incloïa els drets dominicals, fet que va provocar un impacte de primer ordre en tota la zona de Sarrià, apreciand-se que en poc temps, els diversos drets s'anaren bescanviant per una pensió de cens fixa i determinada⁴⁰³.

Com s'ha citat, la venda del mas Pedralbes a la reina Elisenda va suposar un canvi de primer nivell a la zona, aspecte que es tractarà amb major detall en el següent capítol, ja que la fundació del monestir de clarisses va alterar el paisatge d'una manera considerable al convertir-se en el poder hegemònic a la zona de Sarrià.

4.4.- La parròquia de Sant Gervasi

“En lo camí de baxar a la ciutat hi havia un terme nomenat Olivera rodona, que s'estenia vers lo N., arribant prop dels Monterols o petits turons que prenen la direcció de la Vall-càrcara en línia paralela a la mar ya la serra de Çerola. Ells són la barrera de la partida de terra coneguda per Cassoles, hont hi blanquejava una esglesia que existia en 987, a honra y gloria de Sant Gervasi essent un dels llochs extremers del terme parroquial de Sant Vicents de Sarrià”⁴⁰⁴

---

³⁹⁸ ACB, Lib. Ant. I, fol 4.

³⁹⁹ ACB, Lib. Ant. II, f.2, d.3 (29 juny 1164). “Berenguer de Sarrià del Palau, permuta amb el Sagristà i sagristia de la Seu de Barcelona una peça de terra, plantada de vinya, a la parròquia de Sant Vicenç i lloc anomenat Terrassa”. (ACB, Lib. Ant. I, f. 205, d. 549, 15 setembre 1189) “Ermesinda i son fill, Berenguer de Sarrià, venen tres vinyes a la parròquia de Sarrià, al lloc nomenat Monterols” (ACB, Lib. Ant. I, f. 247, d. 668, 30 octubre 1201).

⁴⁰⁰ ACA, Cartulari Sant Cugat, f. 228, d. 889 (17 desembre 1195)

⁴⁰¹ AMP, arm. XI, 95 (14 maig 1264)

⁴⁰² Sobre aquest canonge de la Seu, Bernat de Sarrià i la seva casa, tenim l'estudi de Carme Batlle: La casa de Bernat de Sarrià, canonge de la Seu de Barcelona, vers 1300. *Anuario de estudios medievales*, 28 (1998), p. 619-634.

⁴⁰³ Ruiz-Olalla, Pilar: *Monestir de Pedralbes. op. cit.*, p. 28

⁴⁰⁴ ACB, Lib. Ant., vol. IV, f. 8, d.23 ;Carreras Candi: *Ciutat de Barcelona*, p. 318.

Capítol III: Antecedents històrics

Quan es cita la parròquia de Sant Gervasi s'adjunta "de Cassoles". El document més antic on es recull aquest topònim data de l'octubre de 987, on Manuel Bellido i Pasqual feia una declaració jurada a requeriment de Dulcídia, sobre el contingut d'unes escriptures de propietat que s'havien perdut en el setge dels sarraïns de juliol de 985, apareixent el lloc de "*in termino de Chasoles*", un mot s'ha interpretat com la contracció de "cases soles", del llatí *Casae solum*, que vindria a identificar-se amb edificacions aïllades, per tant, un hàbitat dispers dominat per masos fortificats per la seva autodefensa, davant els danys que produïen a la zona les ràtzies dels sarraïns a finals del s. X⁴⁰⁵.

Una de les causes que va incidir en el poc nombre d'habitants de la parròquia, va ser que la major part del territori estava format per grans propietaris rurals, sumant-se el fet que el tipus de terra no era molt apta per al conreu, denominada a les fonts com una terra pobra, aspecte al que se sumava el fet de disposar d'un terreny amb major desnivell que a la zona de Sarrià, elements que feien augmentar els esforços per conrear mentre que es reduïen els guanys⁴⁰⁶, a més de trobar-se separada de les vies principals del Pla⁴⁰⁷.

Entre els pocs edificis d'aquests segles X-XI, destacaria la petita capella romànica situada a la cruïlla dels camins de Barcelona a la serra de Collserola, passant prop de la torre Vallblanc i un antic camí morraler de Sarrià a Sant Joan d'Horta, lloc conegut com la Creu Trencada o Creu Llençada⁴⁰⁸. Aquests camins, a una major alçada que la via principal que travessava el Pla en sentit transversal, la Travessera, servien per connectar les diferents parròquies que es van conformar a partir del segle X, tractant-se de vies que recorrien pels peus de la serra amb contínues pujades i baixades per poder sortejar els torrents de la zona.

Altre edifici significatiu de Sant Gervasi a finals del s. XI era l'anomenada com la torre Dostal o Destral, perquè en la seva façana figurava l'emblema de la mesura anomenada destre, edifici que no ha estat possible documentar o relacionar amb altres propietats de la zona⁴⁰⁹.

S'ha de puntualitzar que en aquestes dates la parròquia no constava entre les que formaven part del denominat "hort i vinyet" perquè encara pertanyia a Sarrià, tenint el seu rector el dret de presentació sobre l'església de Sant Gervasi⁴¹⁰, d'aquí que en

---

⁴⁰⁵ Portabella i Isidoro, Jesús: *Els carrers de Barcelona*, op. cit., p. 17. Altres autors han interpretat que podria venir del terme "cassola", relacionat amb el Torrent de l'Olla que passa per Gràcia, ja que la forma còncava de l'olla o cassola s'assemblava a la d'un torrent.

⁴⁰⁶ VVAA: *Masies de Barcelona*. op. cit., p. 297.

⁴⁰⁷ Carreras Candi: *Ciutat de Barcelona*. p. 998

⁴⁰⁸ VVAA: *Masies de Barcelona*. p. 296. Les seves restes es podien veure a la Plaça Bonanova.

⁴⁰⁹ Benito, P.: *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona*, p. 128. El destre barceloní equivalia a 2,82 m. La mujada de Barcelona es definia com a 25 per 25 destres quadrats.

⁴¹⁰ Bassegoda, P. J.: *Huerto y viñedo de Barcelona*. op. cit.

Capítol III: Antecedents històrics

aquestes dates moltes vegades es parla de Sarrià quan realment s'estaven referint a la zona de Sant Gervasi.

En una permuta de terres feta al s. XI a Sant Gervasi, es desprèn que el terme pertanyia a la parròquia de Sarrià, indicant que "*Est omnia in territorio barchinonensi, in parrochia Sancti Vincenti, in terminio Sancti Gervasii, in locum que vocant Puteolos*"⁴¹¹, a més de donar-se ja en aquestes dates una extensió considerable dedicada al conreu de la vinya complementant-se amb l'olivera⁴¹².

Una part important de la terra de Sant Gervasi fou al s. XII propietat del monestir de Santes Creus, qui cobrava fonamentalment l'oli que després cremava en aquell monestir⁴¹³, fet que mostraria un pagament de les càrregues impositives en parts de fruit i una considerable producció del conreu de l'olivera a la zona, aspecte que vindria a informar que el conreu de l'olivera en aquest segle XII era considerable, conreu molt adaptat a les terres de secà.

Imatge 29. Bellesguard, Torre de Sarrià i Castell dels Montjuïc

Detall plànol, J.M. Serra i Pujalt, 1890

⁴¹¹ ACB, perg. 1-2-1293 (20 juliol 1067): "Bernat Aeci permuta amb els seus germans Bonfill Aeci, Bonadona, Emma i Berenguer Aeci un alou situat al territori de Barcelona, a la parròquia de Sant Vicenç, al terme de Sant Gervasi, al lloc de Puçols, a canvi d'un altre alou".

⁴¹² ACB, Lib. Ant. II, n. 93, f. 33b-c (2 abril 1071): "Domnuç Joan i la seva muller Emma venen a Vivà Jofre, levita, una peça de vinya i la terra on és plantada, al territori de Barcelona, a la parròquia de Sant Vicenç de Sarrià, pel preu de 7 mancusos de moneda de Barcelona".

⁴¹³ Fort i Cogul, E: *El senyoriu de Santes Creus*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1972, p. 206.

Capítol III: Antecedents històrics

En el s. XIII, una part del territori de la parròquia va passar a mans particulars, quan els Jutge, vengueren totes les propietats de Sant Gervasi, Sants, Sarrià i Sant Genís dels Agudells a Joan de Montjuïc. A partir d'aquest moment, Sant Gervasi va ser una demarcació feudal presidida pel castell de la família Montjuïc, produint-se l'any 1225 el nomenament de Pere de Montjuïc com a senyor del castell o torre. L'any 1194 la família Sarrià era posseïdora de la torre o força de Sarrià, una torre que es trobava a només 300 m de Bellesguard i a 300 m del castell dels Montjuïc, propietaris a partir de l'any 1225. És significatiu que en un espai tan reduït van coincidir tres estructures defensives, una d'elles anomenada com a castell i les altres dos com a torres. D'aquí que hem interpretat que totes tres estaven relacionades, trobant que la torre de Bellesguard i la torre de Sarrià havien de ser, almenys en origen, torres de vigilància o control vinculades al castell⁴¹⁴.

El nou senyor va proposar convertir en parròquia la capella romànica consagrada als màrtirs Gervasi y Protasi que es trobava prop del recinte emmurallat, aconseguint d'aquesta manera un major poder jurisdiccional sobre el territori al separar-la de Sarrià, tot i que també s'ha de tenir present que en aquest període molts senyors feudals van construir una capella dins dels seus castells com a espai de culte privat, però no és el cas, la capella era abans que la construcció del castell.

Del moment en que es va construir dit castell no hi ha cap dada documental, un fet estrany ja que un element tant important del territori hauria d'haver deixat major constància, però possiblement aquest estaria relacionat amb la torre de Sarrià, un edifici proper, però és aquesta una recerca que queda fora del nostre abast, pendent de futures investigacions.

Per inclinar millor l'ànim del bisbe de Barcelona Pere de Centelles (bisbe de 1243-1252), autoritat que havia de decidir sobre la conversió en parròquia de l'oratori, el senyor de Montjuïc es va comprometre a dotar la nova parròquia amb els delmes, censals i tots els altres drets que posseïa al terme del castell⁴¹⁵, separant-la de Sant Vicenç de Sarrià.

L'any 1243 els Montjuïc demanaven formalment la concessió de la categoria de parròquia a la capella, mitjançant el prevere Arnald, fill d'Arnall de Montjuïc, qui gestionà davant el bisbe de Barcelona l'erecció d'una església de Sant Gervasi, atorgant-li el seu requeriment l'any següent⁴¹⁶, confirmada en la sentència 1245, on es declarava ben erigida i ben dotada⁴¹⁷.

---

⁴¹⁴ *Catalunya Romànica*, XX, p. 60. Les restes del castell encara es podien contemplar a finals del XIX, amb 3 torres visibles.

⁴¹⁵ Curet, Francesc: *Visions barcelonines, 1760-1860: Muralls enllà*. Barcelona: Ed. Dalmau i Jover, 1956.

⁴¹⁶ Carreras Candi: *Notas históricas de Sarrià*. p. 6, n. 2.

⁴¹⁷ Carreras Candi: *Ciutat de Barcelona*, p. 948. La família Montjuïc va fer donacions de delmes, censos, morabatins i drets senyorials a la nova parròquia, fet que provocà enfrontaments amb la parròquia de Sarrià. Això portà a que en dates posteriors, anys 1439 i 1591, des de la parròquia de Sarrià es pugni per reclamar la seva hegemonia, obtenint la sentència de quedar "*juntada auctoritate ordinària*" a la vicaria

Capítol III: Antecedents històrics

Aquest fet suposava que a partir de l'any 1245, la parròquia de Sant Gervasi es separava de la de Sarrià⁴¹⁸, fet que provocà les queixes del rector de Sarrià, al·legant la seva jurisdicció sobre el castell i sobre la capella, reclamació que no va prosperar al donar-se la sentència del bisbe a favor d'Arnau de Montjuïc, senyor de Cassoles⁴¹⁹.

La parròquia no va aconseguir atraure a la població dels voltants, ja que durant dos segles quasi no va créixer⁴²⁰. El poble es començà a formar al voltant del castell i de l'església, per tant, una de les diferències amb Sarrià és que el recinte fortificat va condicionar el poblament, no afavorint-lo o limitant la presència de cases de vilatans al seu voltant. Les primeres cases van situar-se als costats del camí de Barcelona que acabava a la Creu Trencada, a les portes del castell, fet que obligava als pagesos a desplaçar-se força distància per arribar a les seves parcel·les.

Tot i el poc atractiu de la zona, l'establiment de pagesos ja es van donar des de principis del s. XIII en aquelles terres que eren de propietat de la Seu, com passà l'any 1210, quan el bisbe de Barcelona va establir a Guerau de Banyeres quatre peces de terra que l'Almoina de la Seu tenia a Monterols⁴²¹, a un cens de 9 peces de forment net i porgat cada primer d'agost⁴²². En aquesta part alta del Pla era la primera vegada que es produïa un repartiment dels lluïsmes en les vendes i dels empenyoraments entre senyors i tinents, ja que l'Almoina es reservava la sisena part dels ingressos procedents de les vendes i empenyoraments acostumat per l'església de Barcelona⁴²³.

L'any 1255 Guillem Cabiscol, canonge de Barcelona, establí a Arnau Serra i a la seva muller Elisenda, a cens d'11 morabatins alfonsins, la meitat del mas Cassoles, al territori de Barcelona a Cassoles, que prèviament l'havia comprat. Per tant, Arnau es

---

perpètua de Sarrià, una unió que no va arribar a produir-se. En 1682, encara l'abadessa de Pedralbes reclamava la meitat del patronat de l'església de Sant Gervasi, perdent aquesta reivindicació el febrer 1686.

⁴¹⁸ ACB, *Speculum Cathedralis*, IV, f. 17, núm.55.

⁴¹⁹ Carreras Candi: Ciutat de Barcelona, p. 948.

⁴²⁰ En el capbreu de 1358, ordenat per Pere III, Sant Gervasi tenia 8 focs, mentre que Sarrià en tenia 117. A les Corts de Cervera del 1359 per Pere III, el focs de Sant Gervasi s'havien reduït a 5.

⁴²¹ ACB, perg. 1-4-286 (4 març 1210). Monterols es trobava prop de l'església de Sant Gervasi "Guillem Bonuç i la seva muller Gueraula venen a Guillem Ramon, cabiscol, una peça de vinya que tenien pels seus pares, per delme conjugal i per altres raons, situada al territori de Barcelona, al terme de Monterols, prop de l'església de Sant Gervasi..."

⁴²² ACB, perg. 1-1-2269.

⁴²³ Maluquer Viladot, J.: Derecho civil especial de Barcelona y su termino, *op. cit.*, p. 82-116. La quota dels lluïsmes, especialment les entrades dels sotestabliments, va ser un punt conflictiu entre els ciutadans honrats i les senyories eclesiàstiques al territori de Barcelona, especialment a finals del s. XIII, fins que el 1284, el rei Pere I en el privilegi conegut com *Recognoverunt Proceres* entre altres qüestions reduïa els lluïsmes a la ciutat de Barcelona a la meitat del seu valor consuetudinari.

Bassegoda, P: *Huerto y viñedo de Barcelona*, *op. cit.*, p. 54-57. El pronunciament de 1310 per part del rei, amb la sentència arbitral, establia els termes exactes de les quantitats a satisfer entre els emfiteutes i el senyor directe, manifestant-se un abús dels drets dominicals per part dels grans propietaris eclesiàstics que defensaven a ultrança els guanys dels lluïsmes.

Capítol III: Antecedents històrics

---

convertia en emfiteuta de Cabiscol per la meitat del seu mas⁴²⁴, a canvi li donaria la quarta part de les entrades dels sotstabliments que fes i durant sa vida, la quarta part dels lluïsmes que obtingués de les vendes, dels empenyoraments i de les alienacions que fessin els seus emfiteutes, però després de la seva mort, els lluïsmes serien íntegrament del canonge i dels seus successors.

El 1286, el prior de Sant Pol del Maresme, establí a Guillem Pomar de Barcelona els agrers del quart de dues vinyes, situades al territori de Barcelona, a Segina, sota Cassoles, que els hereus de Bernat Ballester i Joan Mas tenien pel monestir⁴²⁵.

A part d'aquests propietaris eclesiàstics, la zona estava sotmesa a diferents senyors jurisdiccionals, com s'aprecia quan l'any 1252 Bernat de Sarrià, propietari de la torre o força de Sarrià, establí a Ramon de Banyeres de Barcelona el delme del pa, del vi i de l'oli que percebia en totes les vinyes que aquest, tenia per ell al territori de Cassoles, a canvi del pagament anual de 2 morabatins alfonsins⁴²⁶. Es comprova com Bernat de Sarrià disposava de certs drets jurisdiccionals a la zona de Sant Gervasi, lloc que era a tocar de la seva torre de Sarrià i que només restava separada pel torrent de Betlem. Altra dada rellevant és que els pagesos que conreaven aquestes terres, almenys en aquesta ocasió, residien a Barcelona, per tant, cada dia havien de pujar a treballar els seus camps, pot ser aquesta una de les raons per la que no va augmentar la població a la zona de Sant Gervasi.

Tot i que la població d'aquesta parròquia va ser molt minsa, si que es va tenir en compte per formar part d'algunes organitzacions comunals del període, com va ser el cas d'ordenar llur defensa l'any 1314, quan Jaume II va aprovar i ratificar les noves ordinacions que regien la convocatòria del Sagramental, indicant que la formarien conjuntament els homes de Sants, Sarrià, Sant Gervasi, Agudells, Sant Andreu de Palomar, Sant Martí de Provençals i de les parròquies dels esmentats llocs⁴²⁷.

A finals del segle XIV, una part de les possessions dels Montjuïc foren adquirides per la família Bertrallans. El reverend Simó Sasrovira, hereu i successor de Constança de Bertrallans, va fer donació de la casa i terres de la rectoria a favor dels mossens que servissin a l'església de Sant Gervasi.

L'any 1362, difunt Pere de Bertrallans, era el seu gendre, Pere de Font, qui reclamava l'usdefruit del béns per un compromís que havien fet per una donació *inter vivos* d'una

---

⁴²⁴ ACB, perg. 1-1-1587.

⁴²⁵ ACA, Monacals, Montalegre, perg. 689.

⁴²⁶ ACB, perg. 1-6-1993.

⁴²⁷ AHCB, Pergamins, vol. I. 885-1334, doc. 276 (1314, març, 28)

Capítol III: Antecedents històrics

---

casa anomenada de Montjuïc, que tenia al costat de l'església de Sant Gervasi a la qual pertanyien onze mujades de terra⁴²⁸.

A partir d'aquest moment, la família Bertrallans va acaparar la major part de les propietats de la parròquia, com es desprèn del fogatge de 1365-70 de Sant Gervasi, on constaven sis focs propietats dels hereus d'en Pere de Bertrallans, sense que es pugui identificar quins eren, ja que no es donà la primera llista amb els noms dels habitants residents a Sant Gervasi fins el fogatge de 1553, on el vicari nomenava a: Micer Sorribes, Pere Calopa, Joan Villar de Tarrassa, Pau Salat, Donay Sabell de Sant Climent, Jaume Osona, Mn Hieronim Valls i Pau Vendrell⁴²⁹. Tot i que disposava d'un nombre reduït de focs, Sant Gervasi comptava amb un ampli territori, fet que va donar pas a un creixent nombre de masies i cases senyorials en els següents segles⁴³⁰.

Al s. XIV, a partir de la compra dels drets jurisdiccionals per part del monestir de Pedralbes, l'abadessa va exercir el dret de presentació, havent de retre-li homenatge els laics de la parròquia, aconseguint el monestir de Pedralbes el dret de patronatge sobre dita parròquia, donant la seva aprovació a cada provisió d'un rector nou, dret que s'acabà després d'un litigi a l'any 1682.

La Mare de Déu venerada en aquesta zona va esdevenir el santuari predilecte del Pla de Barcelona, fet que va provocar una gran quantitat de peregrinacions cap al santuari a la fi de demanar el favor de la verge, tant de manera individual com col·lectivament per part dels representants de la ciutat de Barcelona.

---

⁴²⁸ AHPB, Francesc de Lladernosa, *Libre comú*, 17-II-1362/4-XI-1362, f.77 (1362-9-12); Ferragut Domingo, C.: *Medicina i promoció social a la Baixa Edat Mitjana (Corona d'Aragó, 1350-1410)*. Madrid: CSIC, 2005, p. 60.

⁴²⁹ Iglésies, Josep: *El fogatge de 1553*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1979

⁴³⁰ Jové, J.: *Històries Il·lustrades de Sarrià. op. cit.*, p. 46.

Capítol IV: La residència reial

1.- La Barcelona extramurs d'inicis del s. XV

Seguint l'exemple dels monarques, durant el segle XV, l'ús de la torre com a residència fora dels murs de la ciutat de Barcelona va deixar de ser un fet inusual, entre d'altres aspectes perquè moltes terres eren propietats dels ciutadans que garantien així el domini urbà sobre aquestes zones rurals⁴³¹. La depressió econòmica dels segles XIV i XV, va fomentar la inclinació de les elits a fer inversions no comercials, decantant-se per rendes fixes. Si bé la terra no era la inversió més lucrativa, sí que era la més segura per tres motius: assegurava la facilitat d'una transferència, la seguretat dels rèdits i donava un elevat prestigi⁴³².

La compra de parcel·les va suposar la construcció o reparació d'antics masos, convertint-los en llocs de residència temporal dels seus propietaris que hi anaven a viure acompanyats per les seves famílies⁴³³. Es tractava d'uns privilegiats que podien fugir de la ciutat en temps complexos, com va fer el rei Pere el Cerimoniós el 1348 fugint de la pesta o el seu fill Martí l'Humà amb Bellesguard el 1408.

La presència directa del propietari a les zones rurals provocà una major pressió sobre els pagesos, ja que ells eren els responsables dels conreus i pagaven els drets senyoriais. Aquesta burgesia va exercir una doble pressió, primer política, mitjançant el govern municipal incidint en les decisions del Consell per garantir-se una legislació favorable als seus interessos, i segon per la gran quantitat de terres que van acaparar, convertint-se en els grans propietaris dels alous d'aquesta zona extramurs, abastant la seva influència les zones compreses entre el Besòs i el Llobregat, i els turons de Sant Pere Màrtir, Collserola i Finestrelles⁴³⁴.

Una altra conseqüència de la pressió burgesa al territori va tenir afectacions sobre els conreus, ja que la cerca de forts interessos econòmics va convertir les zones de conreu en àrees dedicades a l'agricultura intensiva de regadiu, almenys en la part més pròxima a la ciutat.

Així doncs, durant el s. XV, el tipus de residència en aquesta zona extramurs va ser dominada per les cases fortes amb torre, convertint-se en centres d'explotació des d'on es centralitzava l'administració de les rendes. Els exemples de ciutadans de Barcelona que van comprar terres a la zona de Sarrià el podem seguir a partir del Dietari del Antic Consell barceloní, on és freqüent trobar l'enviament de correus de la

---

⁴³¹ Amelang, James: *L'oligarquia ciutadana a la Barcelona moderna: una aproximació comparativa*. Barcelona: Ariel, 1986, p. 24.

⁴³² *Ibid.*, p. 83.

⁴³³ Batlle i Gallart, C.: *Expansió i alternances de la població de Barcelona i el Pla a la Baixa Edat Mitjana*. *op.*, *cit.*

⁴³⁴ *Ibid.*, p. 13-27.

Capítol IV: La residència reial

---

ciutat a la parròquia de Sarrià per cercar als ciutadans barcelonins que allà vivien i que se'ls reclamava en als actes del Consell⁴³⁵.

2.- El monestir de Santa Maria de Pedralbes: el gran senyor alodial

A inicis del s. XV, el gran centre de poder a aquesta zona del Pla de Barcelona va ser el monestir de Pedralbes⁴³⁶. L'any 1326 el Papa Joan XXII concedia a la reina Elisenda, dona de Jaume II, el permís per fundar el cenobi, ordenant-li que l'havia de dotar suficientment amb els seus propis béns per poder allotjar, almenys, dotze monges⁴³⁷.

Gràcies al patrocini reial, el monestir va comptar des dels seus inicis amb una forta salut econòmica. El primer patrimoni que va adquirir va ser el mas Pedralbes⁴³⁸, comprant poc després la senyoria a Bernat de Sarrià per 3 mil sous barcelonesos⁴³⁹, fent-se seguidament amb el domini directe del mas per 13 mil sous en moneda de tern⁴⁴⁰.

La reina Elisenda volia fundar un monestir i cercava un lloc que fos saludable, ben comunicat però alhora apartat de la ciutat de Barcelona per poder retirar-se en pau de l'activitat política, i Pedralbes situat al peu de la muntanya de Sant Pere Màrtir, complia aquestes condicions. L'elecció del lloc determinat per raó de salubritat i tranquil·litat, fou un determinant que es tornarà a complir en d'altres propietaris, cas del rei Martí l'Humà amb la compra de Bellesguard⁴⁴¹.

---

⁴³⁵ Dietari de l'Antic Consell Barceloní, vol. I, p. 361; Carreras Candi, F.: *Notas históricas de Sarrià*, p. 232. Carreras Candi assenyala a alguns notables ciutadans que van disposar de torre a la parròquia de Sarrià, com Joan Fiveller, qui l'any 1430, després de les Corts de Tortosa es va retirar a Sarrià; Benet Fiveller, el 1433; Pere de Malla, el 1433, personatge que va donar nom a la riera d'en Malla; Mateo Capell el 1452; Miquel Des Plà l'any 1457, Joan de Migevila el 1457; Ferrer de Gualbes l'any 1433; Pere Vicents el 1457.

⁴³⁶ Castellano i Tressera, A.: *Pedralbes a l'Edat Mitjana. Història d'un monestir femení*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.

⁴³⁷ AMP, Llibre de privilegis, P/15, fols. 25v-26. Amb aquesta butlla, el Papa acollia sota la seva protecció al monestir de clarisses de Barcelona.

⁴³⁸ Del mas Pedralbes s'ha parlat en l'anterior capítol.

⁴³⁹ AMP, Llibre de Privilegis, P/15, fols. 21-25; A: Castellano i Tressera, Anna: *Origen i formació d'un monestir femení. Pedralbes al segle XIV (1327-1411)*. UAB, 1996, p. 48. "El 17 de gener de 1326, la reina Elisenda adquirí per 3 mil sous barcelonesos, de Bernat de Sarrià, tot el domini i alou. La venda inclouïa els drets dominicals"; AMP, arm. XI, núm.96. Bernat de Sarrià, era cavaller, fill d'en Romeu i Na Sibília, casat amb Na Saura de Torrelles, filla d'en Guillem de Torrelles.

⁴⁴⁰ AMP. Llibre de Privilegis Reials, P/17, fols. 247-253. El dia 29 de gener, la reina va comprar a la vídua d'Arnau de Pedralbes i del seu fill Bernat, el domini directe del mas que tenien sota senyoria de Bernat de Sarrià.

⁴⁴¹ Sanjust i Latorre, C: *L'obra del Reial Monestir de Santa Maria de Pedralbes des de la seva fundació fins al segle XVI. Un monestir reial per a l'obra de les clarisses a Catalunya*. TD, 2008, p. 338. La llegenda explica que Elisenda va mostrar la seva voluntat de fundar un monestir de clarisses. Per triar el lloc idoni, foren disposats diversos cuixots de porc en un diàmetre a l'entorn de Barcelona, prou proper com per arribar-hi dins d'una sola jornada amb burro, allà on la peça es va curar millor fou ubicat el monestir.

Capítol IV: La residència reial

Es veu doncs una acció decidida per part de la reina per obtenir el poder jurisdiccional de la zona de Pedralbes primer i de tota la parròquia de Sarrià seguidament. El domini senyorial del terme de Sarrià el va adquirir el maig de 1334 a través d'una permuta amb la Pabordia del mes de març de la Seu de Barcelona⁴⁴². El monestir va permutar diversos censos i rèdits que havia anat adquirint amb diners donats per la reina, els quals pujaven a 124.442 sous i 8 diners, per la possessió de la senyoria de la rectoria de Sarrià i el seu terme, amb els censos, alous i d'altres servituds que la pabordia rebia dels diversos masos, peces de terra i els habitants de la parròquia, a canvi, el monestir rebia la possessió de Sarrià⁴⁴³.

El bisbe permutava els drets sinodals i espirituals de la parròquia de Sant Vicenç: "*omnes decimos sinodaticum et satispartium cum aliis iuribus spiritualibus*", amb tots els fruits i percepcions que aquests poguessin originar. En el moment de la donació, dins del terme s'hi comptaven 39 focs, explicant que conformaven 70 homes propis que van passar a dependre del monestir, a més de 13 masos.

Aquesta dada de 70 persones és una mica estranya, ja que voldria dir que en cada casa vivien menys de dos persones, una *ratio* no creïble ja que en aquests moments la quantitat de persones per foc es calcula en una mitjana de 4,5, aspecte que equivaldria a 175 persones⁴⁴⁴. L'explicació més plausible seria que dintre del total de la població de Sarrià, un total de 175 aprox., 70 eren homes pròpies del monestir, la resta no treballaven en cap propietat sota la jurisdicció de l'abadessa sinó que disposaven d'alous francs o sota el domini d'altre senyor jurisdiccional.

Gràcies a dita donació, es coneix els noms dels propietaris dels tretze masos que posseïen terres de conreu, per tant, es pot identificar els centres d'explotació de la zona alta a data de 1334⁴⁴⁵. Aquests eren el mas de Bernat de Munterols, Guillém de Sarrià, Borràs Baruc, Pere des Ram, Guillem Teixidor, Pere Bonet, Berenguer Moreres, Bonanat Badia, Romeu Badia, Guillem des Ram, Guillem ces Corts, Guillem Capmany i Bernat Cortés.

---

⁴⁴² ADB, Reg. Com. vol. 4, fol. 111. El dia 9 de maig de 1334, el bisbe de Barcelona Ponç de Gualba accedí a la petició de la permuta entre el capítol, amb el consentiment del canonge paborde del mes de març de la Seu barcelonina, en Pere Comte, a qui l'interessava més la parròquia de Sant Pere de Premià, que era una vicaria del monestir de Pedralbes.

⁴⁴³ AMP, Llibre de Privilegis Reials, P/17, fols. 311-350v.

⁴⁴⁴ Feliu, Gaspar: La demografia baixmedieval catalana: estat de la qüestió i propostes de futur. *Revista d'història medieval*, 10 (1999), p.13-44.

⁴⁴⁵ Ruiz-Olalla Serisier, P.: *Aproximació a una institució senyorial eclesiàstica*, op. cit., p. 157. En l'acte de presa de possessió de la vila, al maig de 1334, es feia una relació del que havia de satisfer cada habitant de Sarrià al monestir, sumant un total de 80 gallines i 19 capons anuals. De la totalitat, només 4 casos pagaven en diners, per un total d'una lliura i 4 sous, per tant, majoritàriament es feia efectiu el pagament en espècie. Aquest cens recaigué sobre les 39 cases que hi havia en 1334, més el que aportaven els 13 masos del terme. En canvi, només 30 anys després, en un inventari que va fer sor Sibil·la de Caixans el 1364, es veu l'evolució cap a la renda monetària, amb un total de 3 mil sous (13 masos més les 39 cases), 300 sous pels esdeveniments de Sarrià, 1200 pels drets sobre l'església i un descompte del salari del Vicari de 800, menys 100 del dret de portes, li queden 700 sous.

Capítol IV: La residència reial

Per últim, s'afegia que la donació incloïa “*totes les seves terres, arbres i dependències, fruits, censos, agrariis, redditibus, exilibus et proventibus, juris, traginis, intestiis, exorquiis, cogutiis, firmis sponsalitorum et omnibus aliis juribus realibus et personalibus*”. Així doncs, a partir d'aquest moment, una gran part dels habitants de Sarrià van passar a ser homes propis del monestir de Pedralbes, de fet, a l'abril de 1345 ja es produeix un acte de sagrament i homenatge prestats a l'abadessa de Pedralbes, sor Francesca de Portella⁴⁴⁶, per diversos sarrianencs (un total de 29), com a homes propis, solius i afocats del monestir per raó dels masos o albergs que posseïen.

Es tractà doncs d'un acte de reconeixement de la senyoria efectuat per la major part dels homes de Sarrià⁴⁴⁷, fet que suposava que l'abadessa del monestir augmentava de forma important els drets jurisdiccionals sobre aquesta zona en detriment d'altres poders, com podia haver estat el Consell de Cent barceloní o altres senyors com els Sarrià. Tot i que aquest fet podria tensar les relacions entre la reina i els poders de la ciutat, des de la seva fundació la reina va situar el monestir sota l'empara de la ciutat de Barcelona⁴⁴⁸, oferint-li el Consell la possibilitat d'acollir-les en moments de perills, o bé la possibilitat de subvencionar moltes obres, fet que va facilitar la ingerència de la ciutat en els assumptes del cenobi.

Elisenda de Montcada va continuar acaparant privilegis cap al monestir, com es donà l'any 1335, quan Guillem de Sarrià va vendre a l'abadessa la meitat que restava de l'aigua que naixia a Pedralbes, obtenint amb aquesta compra la totalitat de l'aigua per al monestir, ja que amb anterioritat Guillem de Sarrià ja havia venut la primera meitat a la reina⁴⁴⁹.

En 1368, Pere III venia al monestir de Pedralbes i als habitants de Sarrià en alou del monestir, el dret de bovatge pel preu de set mil sous barcelonesos, destacant el fet que la quantitat la van satisfer l'abadessa i els habitants de Sarrià d'aquell moment, identificats tots ells pel seu nom⁴⁵⁰.

---

⁴⁴⁶ Francesca ça Portella era neboda de la reina Elisenda. Va ser la segona abadessa del monestir i va exercir el càrrec des del 25 d'abril de 1327 fins el 25 de maig de 1364, moment de la seva mort.

⁴⁴⁷ L'acte d'homenatge es perllongava per diversos dies, al llarg dels quals els homes i dones de Sarrià feien l'acte de reconeixement de les possessions que tenien en nom del monestir i de la seva pròpia persona, seguint la fórmula de *iuramentum fidelitatis et homagium ore et manibus*. Al nomenar-se una nova abadessa, el batlle de Sarrià feia un requeriment a la població per a què acudissin al monestir, realitzant-se la cerimònia a les escales que donaven accés al claustre.

⁴⁴⁸ AHCB, *Capibrevium notularum Civitatis Barchinone, 1356 a 1361*; Carreras Candi, F.: *Notas históricas de Sarrià, op. cit.*, p. 111.

⁴⁴⁹ Sanjust i Latorre: *L'obra del Reial Monestir de Santa Maria de Pedralbes, op. cit.*, p. 354.

⁴⁵⁰ ACA, reg. 997, f. 55; Carreras Candi, F.: *Notas históricas de Sarrià. op. cit.*, p. 164 i ss. El rei va fer donació al monestir de Pedralbes del dret de bovatge que rebia dels habitants de Sarrià.

Ruiz-Olalla Serisier, Pilar: *Aproximació a una institució senyorial eclesiàstica, op. cit.*, p. 151. L'any 1369, s'enregistrà una àpoca firmada per l'abadessa als homes de Sarrià per la quantitat de 350 ll. pel dret de bovatge.

Capítol IV: La residència reial

Gràcies a aquesta llista de l'any 1368, se sap que el número d'habitants de Sarrià que disposaven de terres en alou propietat del monestir era de 70 persones, explicant que de la població del petit nucli de cases entorn de la sagrera de l'església de Sant Vicenç, pertanyien al monestir un total de 39 cases, i de l'hàbitat dispers conformat pels masos un total de 13⁴⁵¹. Si es compara aquesta dada amb la que aporta el cens de 1359, amb motiu de les Corts de Cervera, on es deia que Sarrià comptava amb 121 focs, dels quals 67 corresponien en alou al monestir, es veu que en nou anys el monestir havia incrementat en tres els alous sota el seu domini. A més, queda aclarida la informació sobre les persones que vivien a Sarrià que disposaven de terres del monestir, identificats aquests 70 com a representats de cada foc, per tant, el monestir tenia sota la seva jurisdicció 70 focs, dels quals només 39 eren a la zona entorn de la sagrera i la resta (31) disseminats pel territori.

Es tenen dades de com s'organitzava la petita comunitat gràcies a la notícia de l'any 1373, on s'explicava la necessitat de reedificar i eixamplar l'antiga església de Sant Vicenç⁴⁵². L'any 1379, Pere III va concedir als parroquians de Sarrià la capacitat d'elegir d'entre els seus veïns a quatre Prohoms, als quals es donaven plens poders per imposar taxes i recaptar-les per a l'obra de la nova església⁴⁵³. Per tant, el primer cas d'elecció de prohoms a Sarrià fou com a conseqüència de realitzar obres a l'església, anomenant als seus membres com a obrers o jurats⁴⁵⁴.

Es coneix que l'extracció dels Jurats es feien en dues bosses, una anomenada "de la vila" i una altra dita "de les Corts". De la primera s'extreien els dos jurats que representaven a la parròquia de Sarrià i de la segona els que representaven Les Corts i els masos disseminats pel territori⁴⁵⁵. Les funcions d'aquests jurats era el govern i l'administració del poble⁴⁵⁶, reunint-se en un Consell per prendre acords pel bé i profit de la Universitat⁴⁵⁷.

---

⁴⁵¹ Dades que es reflecteixen de l'acte de presa de possessió de la vila, al maig de 1334, on es va fer una relació del que havia de satisfer cada habitant de Sarrià al monestir, i de l'inventari que havia fet sor Sibília de Caixans el 1364. En tots dos actes es parlava de 13 masos i 39 cases.

⁴⁵² AMP, Manual del notari Tomàs Rostet, 1373-1380, f. 17. El 21 de setembre de 1373, l'abadessa de Pedralbes, sor Sibília de Caixans, per facilitar la reedificació va vendre un cens de pensió d'un parell de gallines, amb tots els drets dominicals que li pertanyia sobre unes cases contigües a l'església vella i al fossar de la mateixa, a fi de procedir a l'eixamplament del temple. L'inventari pres per l'abadessa sor Sibília de Caixans fet el 1364, sobre la vila de Sarrià en renda perpètua, els censos i altres drets, pujava a 3 mil sous, més 300 més per drets eventuals.

⁴⁵³ ACA, reg. 933, f.178. (6 abril 1379)

⁴⁵⁴ Jové i Permanyer, J.: *Històries Il·lustrades de Sarrià*. Barcelona: Columna, 1997, vol. I, p.27. Les primeres dades conegudes del govern municipal de la vila de Sarrià sembla que corresponen al nomenament dels quatre primers prohoms que es crearen a Sarrià per concessió dels rei Pere II el 1379. Després, Joan I reconegué la personalitat del poble de Sarrià.

⁴⁵⁵ Sagarra i Siscar, F. de: *Sant Vicenç de Sarrià. op. cit.*, p. 114.

⁴⁵⁶ Les funcions dels obres a les parròquies eren diverses, *vide*: Puigvert i Solà, J. M.: Parròquia i societat rural a la Catalunya d'antic règim. L'exemple de Riudellots de la Selva. *Recerques: Història, economia i cultura*, 20 (1988), p. 171-196.

⁴⁵⁷ Sagarra i Siscar, F. de: *Sant Vicenç de Sarrià. op. cit.*, p. 110.

Capítol IV: La residència reial

El Consell de Prohoms aconseguia la gestió municipal, inici d'una administració que cohabitava de manera paral·lela amb el veguer de Barcelona, que en nom del rei exercia la justícia criminal a tota la vegueria, disposant l'abadessa de Pedralbes de la jurisdicció dels béns eclesiàstics i la facultat de nomenar rector o vicari, a més del batlle de Sarrià que assumia la justícia menor.

Les dades que aporten els capbreus es poden confrontar amb altres indicadors com els fogatges de població i contrastar així les informacions. A partir del cens de població fet a les Corts de Cervera de 1359, es coneix que a Sarrià es comptaven 121 focs, dels quals 67 corresponien en alou al monestir i els restants (54) a varis aloers i a diverses senyories de l'Església⁴⁵⁸. Per causa d'epidèmies i fam, en el cens fet l'any 1421 la població havia disminuït fins als 50 focs, un descens donat per l'alta mortalitat⁴⁵⁹. El propi monestir de Pedralbes va patir la pesta l'any 1420, produint-se la mort de 15 monges⁴⁶⁰.

Gràcies al fogatge de 1497, s'aprecia l'evolució de la població en les parròquies de Sarrià i Sant Gervasi durant tot el segle XV⁴⁶¹. En aquest moment, Sarrià disposava de 85 focs, dels quals 51 eren fora de la vila, mentre que Sant Gervasi només en tenia 8 focs. Si el comparem amb el cens de 1359, es veu com la població de Sarrià durant el segle XV es va reduir en 36 focs, fet que suposava una reducció d'una tercera part de la població, afectant principalment al nucli poblacional concentrat entorn de la sagrera, ja que del fogatge de 1497 podem extreure que la petita vila de Sarrià tenia un hàbitat entorn de l'església de 34 focs, residint la major part dels seus veïns, 51 focs, disseminats pels masos de la parroquia.

2.1. El domini senyorial: el Capbreu lurat de 1407.

Dins de la important informació que es desprèn del capbreu, apareixen els noms dels propietaris dels masos del terme de Sarrià a inicis de segle XV, dada que serveix per comparar-la amb la notícia de l'any 1334, moment de la permuta del domini senyorial del terme de Sarrià per part de la pabordia del mes de març al monestir de Pedralbes.

---

⁴⁵⁸ Sagarra, F.: *Sant Vicenç de Sarrià. op. cit.*, p. 110.

⁴⁵⁹ AMP, arm. XIX, cal. XII, perg. 415.

⁴⁶⁰ AHCB, Consell de Cent, Lletres Comuns Originals, 1420-1429. Aquest episodi mostra la intervenció del govern de la ciutat sobre el convent. Davant la gravetat de l'epidèmia, els consellers, de *mutu propi* i sense l'acord del Pare Superior de l'Ordre, van portar les monges sanes fora de la clausura per col·locar-les en les estàncies dels frares franciscans que havien marxat.

⁴⁶¹ Com ja és conegut, tot i que les dades dels fogatges per a l'estudi de la demografia medieval i moderna és una eina fonamental, s'ha de tenir en compte que faciliten una informació aproximada, unes dades que han de tractar-se amb una mirada crítica. *Vide* Ortí Gost, P.: Una aproximació als fogatges catalans de la dècada de 1360. *Anuario de Estudios Medievales*, 29 (1999), p. 747-773; Feliu, Gaspar: La demografia baixmedieval catalana, *op. cit.*, p. 13-44.

Capítol IV: La residència reial

La primera dada rellevant és que durant més de 70 anys, el número de masos no es va ampliar ni reduir, mantenint-se en 13 centres d'explotació. Si es compara els propietaris, l'any 1407 el nom d'aquests eren els següents: mas de Bernat Munterols, Guillem de Sarrià, Borrell Baruç, Pere de Ram, Guillem Teixidor, Pere Bonet, Berenguer Moreres, Bonnat Badia, Romeu Badia, Guillem de Ram, Guillem de Corts, Guillem de Capmany i Bernat Cortès. Tots els propietaris coincideixen en el cognom, dada que podria indicar que el nom del mas va quedar fixat amb el del propietari, almenys mentre que aquest va romandre sota la propietat de la mateixa família. A més d'aquests noms, s'afegia el de la resta d'aloers de les diferents peces de terra del terme i els censos que pagaven per elles, comprovant que el total sota la jurisdicció del monestir ascendien a 142 persones⁴⁶².

Altra informació de molta rellevància són els límits del terme a partir de la toponímia que fixava la parròquia. El document indica que *“comensant a la Grau de Cassoles, prenent amunt per la riera dita torrent de Arige que passa detras la casa de Casoles e qui travesa lo cami qui va a Sant Cugat del Vallès, muntant per la dita riera fins a la sumitat del Coy de Cerola. E del dit Coyll de Cerola anant devers ponent serra tro sus a l'altesa de Puig d'Ossa. E del dit Puig d'Ossa fins al coyll de Finestrelles. E del coyll de Finestrelles torna al cami qui va a Sant Just Desverç fins a un torrent qui aqui ha cap. En lo qual cap de torrent dessa vers sol ixent es una peça de terra qui es den Vicenç Capmany. E davellant per lo dit torrent fins a la riera appedellada de Botanya. E de la dita riera de Botanya anant vers sol ixent per un cami qui aqui es, fins el torrent appellat de Lobet. E travessant lo dit torrent de Lobet fins a la riera de Magoria amunt fins a la creu appellada de Magoria. E la dita creu anant per lo cami de la Travessera, caminant tostemps per lo dit cami torna fins al lloch appedellat la Grau de Cassoles”*⁴⁶³.

El capbreu de 1407 també aporta dades sobre el tipus de conreus que es donaven, almenys en els alous sota domini del monestir. S'indica que la superfície total cultivada a Sarrià eren 800 mujades de terra, de les quals 154 eren de vinya, 152 d'erms, 140 de cereal, 22,5 de muntanya i 378 mujades que no s'especificà el seu ús.

De l'estudi fet per Ruiz-Olalla, se sap com es parcel·lava dita extensió de terra, comptant amb un total de 531 peces de terra i 6 horts, aspecte que mostrava un alt grau de fragmentació de la terra, afegint que 18 d'aquestes peces pertanyien als 30 masos que s'hi compten. A més, de les peces de terra, 291 feien delme al monestir, i gairebé totes havien de satisfer les primícies i només en un cas es demanava el quart, ascendint el total dels censos que es pagaven en diners al monestir a 1313 sous⁴⁶⁴.

---

⁴⁶² AMP, Permuta entre el monestir de Pedralbes... S/1. 1334.

⁴⁶³ Sagarra, F.: *Sant Vicenç de Sarrià. op. cit.*, p. 22.

⁴⁶⁴ Ruiz-Olalla, P.: *Aproximació a una institució senyorial eclesiàstica. op. cit.* p. 141 i ss.

Capítol IV: La residència reial

Si es comparen aquestes dades amb les del capbreu, es veu que només s'identificaven amb el nom del propietari 13 dels 30 masos que disposaven de parcel·les de terra propietat del monestir, per tant, una majoria de masos (17), restaven disseminats pel territori de la parròquia sota el control d'altres propietaris alodials.

Altra dada que aporta el capbreu és conèixer com era la relació senyor-vassalls que es donava entre l'abadessa del monestir i els habitants de Sarrià a inicis del s. XV, ja que la intenció en la redacció del capbreu era la de deixar constància dels drets senyorials que el monestir tenia sobre les possessions i habitants del terme. D'aquesta forma, s'aprecia que els drets recollits que obligaven a pagar a cada pagès per les collites anuals eren l'àger de quint (1/5 part); àger de la sisena (1/6); tasca (1/11), brassatge (1/8); batadura (1/5); mitja batadura (1/30); Jova; Tragi (treballar amb una bestia tot el dia); intestia (1/3 dels béns mobles); exorquia (1/3 béns mobles); cugucia (1/3 part del dot de la dona que comet adulteri); mal codreu (es dona en satisfacció i esmena del dinar que el rector o el seu vicari prenia a la casa del parroquià una vegada l'any); primícia (1/30) i el delma (1/10).

A més del delme i la primícia dels fruits, els homes propis també havien de retre al monestir el delme de teules, rajoles i llana, a més de la primícia del vi, pa, cànem, oli, cebes, cigrons, llenties, fesols, mill, panís i la meitat del fruit de les oliveres que es cultivessin al terme, un pagament que en molts casos era en espècies. Quedaven exclosos d'aquests abonaments els pagesos de la zona que no eren homes propis del monestir⁴⁶⁵.

Una dada rellevant pel que fa al nostre estudi, és que en el capbreu de 1407 no apareix el propietari de Bellesguard, ja que com s'ha dit restaven fora del control del monestir la major part dels masos del territori. No és així en altre capbreu posterior, fet l'any 1416, on entre els emfiteutes del monestir es trobava Margarida de Prades, que pagava delme per Bellesguard, indicant que *"Margarida, per la peça de terra de la seva torre de 30 mujades, es pertida vinya e pertida camp e pertida herm. E termena de III parts, amb Bernat Ferrer o els seus hereus, amb Antoni Sapllana e amb el torrent e ab en G. Garbo. Un tros de terra camp de I mujada e mes, es colomer e fou de Bernat Ferrer e asats lo prop la dita torra, delma"*⁴⁶⁶.

En canvi, els propietaris que confrontaven amb Bellesguard, en Bernat Ferrer, Antoni Sapllana i G. Garbo, tampoc apareixen entre els habitants que havien de pagar delmes al monestir de Pedralbes, per tant, considerem que aquests no eren emfiteutes del monestir en aquell moment, el que suposa que una part important dels alous de la parròquia de Sant Gervasi restaven en possessions lliures i en franc alou.

---

⁴⁶⁵ AMP, Sumari tret del Capbreu lurat..., S/3. 1407.

⁴⁶⁶ AMP, Capbreu 1416, f. 28.

Capítol IV: La residència reial

2.2. El llibre de la Cadena (Capbreu de 1428)

Es tracta d'un segon moment d'anàlisi de la zona a partir del capbreu de les rendes i drets que tenia el monestir a Sarrià l'any 1428, intitulat "*Patró dels capbreus privats del monestir de Pedralbes*", conegut com "Llibre de la cadena" per trobar-se subjecte amb una cadena de ferro, ordenat pel prevere Francesc Pinosa, l'any 1428, essent abadessa sor Margarida de Montcada⁴⁶⁷.

Començava el capbreu informant sobre les rendes que el monestir tenia en la vila, explicant que "*la maior part de la vila de Sarrià son alou, a la parròquia hi ha XI masos qui son homens propis solius e afogats, ab les servituts davall scrites, e ab tota iurisdiccio civil la qual acostumada de haver e exercir en los dits homens propis e encara en los habitants en la dita vila de Serria, censos, morabatins, part de splets, delmes, prhomeyes, terces, loymes, fadigues, fermes de spolis, entestias, cugucies, exorquias e tots altres drets, los quals senyor alodiari ha acostumats de haver sobre sos homes propis, segons que per avant se mostrara pus larch e per manut*".

Es pot comprovar al comparar-lo amb el capbreu de 1407, que el número de masos s'havia reduït de 13 a 11, segurament relacionat amb la pesta i fam de la dècada dels 20 del segle XV. Els censos que pagaven els masos, cases, albergs i terres que el monestir tenia en alou en la vila i parròquia, muntaven un total de 1853 sous, 6 diners. Dels ingressos, les dades més rellevants indiquen els principals conreus que es cultivaven i els preus dels fruits en 1428, apreciant que el delme i primícia del formen li donava al monestir 20 quarteres, a raó de 12 sous per quartera; 70 quarteres d'ordi, a raó de 5 sous, 6 diners; 6 quarteres de faves, a raó de 12 sous q.; 3 quarteres de cigrons, a 25 sous q.; afegint que les vinyes pagaven delme i primícia, tant les plantades en pla com en muntanya.

Se suma que cada any rebia 280 somades, estimades a 2 quintars cadascuna, que ascendien a 560 quintars, estimats un any per l'altre a 4 sous per quintar, fent un total de 2240 sous. Cobrava també el delme de polls, 12 parells a raó de 18 diners el parell; de les olives el delme acostumat era la meitat però explica que "se cullen al present fort poques, per ço com tot hom les ha arrenchades".

Es pot concloure a partir de les dades, que dels tipus de conreus de la zona hi havia un clar predomini de la vinya, indicant que es cultivava tant en la part més rentable (el pla), com en la menys (la muntanya), aspecte que mostrava un interès per aquest conreu que els portava a plantar en llocs on era més difícil la seva explotació. Sobre els cereals, predominaven els blats, destacant el forment, seguit de l'ordi, civada, mill, panís i sègol, als que s'afegien els productes hortícoles (cebes, alls, llegums, etc), més els arbres fruiters i per últim l'olivera en poca presència.

---

⁴⁶⁷ Sagarra i Siscar: *Sant Vicens de Sarrià*, p. 92.

Capítol IV: La residència reial

Els homes propis del monestir, als censos ja citats, havien de satisfer el delme d'anyells i llana, si criaven bestiar, i el "delme de teules, de rajoles i de calç" que afectava a "*tots los homens propis i encara dels habitants de la vila, els quals han forn de teules o de calç en els alous del monestir*". La suma total rebuda pels censos, delmes, primícies, i altres drets, pujava a 5258 sous, 7 diners.

A part del pagament dels censos, el homes del monestir havien de prestar serveis personals, com era el fet de realitzar transports dels productes del camp de manera gratuïta, tenint el monestir dret a 11 "*tragines, les quals son tengudes a fer, cascun any, los dits homens propis al dit monestir, es a saber, cascun jornal d'un hom e de una bestia, en tot aquell empriu que el monestir haura mester en lo dit jorn als quals es acostumat de fer la messio e de donar a cascuna bestia mig costa de civada sens pus*".

Una part dels guanys econòmics el monestir els va invertir en la compra del deute de la ciutat de Barcelona, tal i com en el seu moment havia fet la reina Elisenda⁴⁶⁸, indicant que "*E de totes les dessús dites rendes rebudes e drets que'l dit monestir ha e reb en la dita vila e parroquia de Serria, appar pus larch per carte de compra en via de cambi que'n feu la senyora Reyma fundadora del dit monestir, del pabordre del mes de març de la Seu de Barchinona. Es a saber, que la dita senyora Reyna compra certs morabatins dins la ciutat de Barçalona, e apres cambia los dits morabatins ab les rendes de Sarria*".

Es tractava d'una vinculació feudal que es mostra quan es diu que "*E son tenguts de fer e prestar sagrament e homenatge tots los dits homes propis e encara los habitants en la dita vila de Serrià, a madona la Abbadessa o a son procurador tostemps que request ne sian, es a saber, los propis de propietat, e los habitants en la vila de faltat. E en special es de costuma de prestar los dits homenatges en elecció de novella Abbadessa en lo dit monestir. E mes deuen esser e venir en lo dit monestir en la sepultura de cascuna Abbadessa ab caperons vestits, axí com a dona senyora llur natural. Part de les dites coses, son tenguts los dits homens propis e los habitants en la dita vila, de fer lexa en llur testament a madona la Abbadessa axi com a senyora llur natural. E si non fan, lo testament es haut per nulla e per no fet, e en aquest cas lo monestir deu haver lo terç dels bens mobles, axí com si era mort e sens testament. E mes encara ho lo dit monestir e axi ne es en possessió, juridicció civil en tots los homens propis, e en los habitants en la dita vila ab facultat de pendre e fer metra en la tàvega e ponir aquells, tenir e posar batle e saig en la dita vila per regir e exercir la dita juridicció, tenir aquí*

---

⁴⁶⁸ Castellano i Tresserra, Anna: *Origen i formació d'un monestir femení. Op. cit.*, p. 184. Des de la seva fundació, el monestir va anar acumulant propietats i rendes, a més dels drets de jurisdicció sobre determinades possessions. Tot plegat va fer que l'augment considerable del capital requerís la necessitat d'inversió, especialment amb la compra de censals morts i violaris, ja des d'un moment primerenc. Els primers contractes (censals i violaris) daten de l'any 1349. Econòmicament parlant, es veu com el món mercantil es trobava força ensopit i els capitals es col·locaven en rendes segures com els censals, trobant que la institució més endeutada amb el monestir va ser la ciutat de Barcelona.

Capítol IV: La residència reial

---

libre de Cort en poder del vicari, posar penes, bans e fer manaments penals e exequir aquells, fer crides, ordinacions e altres actes pertanyents a exercici de jurisdicció civil, posar corredor e capita del Sagramental e gordians en la dita vila e parroquia, pendre e ponir juradors de Deu e de la sua beneyta Mare, trenchar taulers de jugadors e punir aquells. E mes per lo dit monestir o son procurador, regonexer pesos e mesures e ponir falses pesades si trobades seran en la dita vila, de la qual ponicio deu respondre lo dit monestir de la meytat de les dites punicions al mostaçaf de la ciutat de Barchinona. E si lo mostaçaf de la dita ciutat poneix algun en la dita vila de Serria, d'aquella quantitat quen haurà, deu respondre al monestir de la meytat”.

Aquest acte d'homenatge i sagrament l'havien de prestar a l'abadessa i al seu procurador tots els habitants de Sarrià quan es nomenava una nova abadessa⁴⁶⁹, situant-la d'aquesta manera com a la senyora jurisdiccional sobre tota la parròquia, independentment del fet que posseïssin o no terres i béns del monestir, un acte que es va documentar durant tot el s. XV⁴⁷⁰.

Les càrregues monetàries que requeien sobre aquells que disposaven de terres i masos en alou del monestir eren importants. Per venda o donació dels masos i terres que tenien en la vila i parròquia de Sarrià, havien de pagar fermes de senyoria i fadigues equivalent als terços de les dites propietats. El comprador per la seva part, pagava el lluïsmo, que suposava la meitat del preu de venda, amb l'exempció de les transaccions de pares a fills o a néts. Se suma la ferma d'espoli per tots aquells i aquelles que contreïen matrimoni en la vila de Sarrià.

Una de les facultats de l'Abadessa de Pedralbes era la de “*tenir e posar batle e saig en la dita vila per regir i exercir la jurisdicció*” civil, ja que la criminal pertanyia al Rei, exercint-la en nom d'aquest el Veguer de Barcelona. L'any 1402, l'abadessa havia triat al batlle Guillem de Puig, qui rebia per dita tasca un salari de 100 sous anuals, cobrats en la diada de la Santa Creu, al mes de maig⁴⁷¹. El seu successor, en Jaume Codina, l'any 1409 continuava cobrant 100 sous l'any⁴⁷².

---

⁴⁶⁹ Tot i que la gestió econòmica de la comunitat era responsabilitat de l'abadessa i el seu consell, la clausura i la diversitat de rendes que conformaven el patrimoni del monestir feia necessari la designació d'un procurador general que havia de gestionar i controlar les rendes, propietats i negocis del monestir. Aquest era l'encarregat de capbrevar i de portar els llibres de totes les rendes: censos, morabatins, censals, violaris i altres beneficis.

⁴⁷⁰ Ruiz-Olalla, P.: *Aproximació a una institució senyorial eclesiàstica*. op. cit., p. 150. Es té constància d'actes d'homenatge als anys 1345, 1376, 1379, 1409, 1411, 1423, 1443, 1446, 1448, 1477 i 1495.

⁴⁷¹ Aquesta dada es coneix gràcies a l'època que atorga dita quantitat a favor del procurador del monestir, dada a 20 d'agost de 1404 (AMP, Manual del notari Ramon de Forest, 1399-1406, f. 37 i 66).

⁴⁷² Castellano, Anna: *Origen i formació d'un monestir femení*. op. cit., p. 254. En 1413 el batlle va ser Jaume Codina, succeït el 1417 per Antoni Figuera, a la vegada que ho era el 1428 per Arnau Robert (Sagarra F.: *Sant Vicenç de Sarrià*. op. cit., p. 95)

Capítol IV: La residència reial

Els batlles acostumaven a portar vara o bastó com a senyal representativa de la seva autoritat⁴⁷³. En absència del Mostassaf de la ciutat, els batlles el suplïen en el reconeixement de pesos i mesures falsos, amb la capacitat d'embargar als que feien servir mesures falses, quedant-se per a ells la meitat de les penyores i entregant l'altre meitat al Mostassaf.

El capbreu indica que el monestir rebia arrendaments i pensions de les esglésies que havia dins la seva parròquia, trobant-se en primer lloc la de Sant Vicenç de Sarrià. En compensació, el monestir es feia càrrec de la manutenció del vicari perpetu de l'església amb la quantitat de 800 sous l'any, lliurats la meitat per Pasqua i l'altre per Tots Sants. Amb aquests diners, el vicari havia de tenir escola i proveir la seva casa amb totes les necessitats, pagar dècimes, visitacions, subsidis i la resta de càrrecs que li pertocaven.

Entre altres qüestions, en el capbreu es diu que l'Abadessa de Pedralbes tenia el dret de presentació sobre l'església de Sant Gervasi, la qual era dins la parròquia de Sarrià⁴⁷⁴. Els parroquians de Sant Gervasi i el seu Rector, en certes festes de l'any "*eren tenguts en temps passat de venir e de esser personalment a la dita sgleya de Serria, e de ajudar lo dit Rector de Sent Gervasi al ofici e solemnitat de la festa en la dita sgleya de Serria*", per tant, els laics de Sant Gervasi també havien de retre-li homenatge.

A tenor d'aquestes dades, es pot afirmar que si bé la família dels Sarrià va ser el poder hegemònic a la zona durant els segles XII al XIV, a partir de la fundació del monestir, aquest poder el va exercir l'abadessa del monestir de Pedralbes i el batlle nomenat directament per ella. Això no treu que dita família va mantenir certa influència gràcies al seu important patrimoni a la zona, com es desprèn del fet ocorregut l'any 1433, quan Galceran de Sarrià, militar domiciliat a Sarrià, va obtenir autorització reial per inventariar totes les seves cases, camps, censos i drets que posseïa a la parròquia⁴⁷⁵.

---

⁴⁷³ ACA, reg. 3158, fol. 9v. En algun moment van perdre aquest dret, ja que el juny de 1452, la reina Maria, dona d'Alfons IV, va concedir llicència al batlle del monestir per usar bastó, ja que davant certs problemes i al no tenir el bastó que els atorgués l'autoritat, no podien posar ordre en els conflictes. La reina afegia la capacitat del batlle per arrestar delinqüents en nom del Veguer, qui posseïa la jurisdicció criminal. Explica que una vegada el lladre era portat a la presó de Sarrià, el batlle havia d'avisar al Veguer aquell mateix dia.

⁴⁷⁴ Martí Bonet, J.M.: Sant Vicenç de Sarrià. 1000 anys d'història, *op. cit.*, p. 57. S'indica que l'hereu i successor d'en Montjuïc, ciutadà de Barcelona i patró de dita església, presentava a l'Abadessa "*prevere bo e suficient al regiment e cura de la dita sgleya*", per seguidament l'Abadessa o son procurador el presentaven al Bisbe o a son Vicari General, qui feien el nomenament. S'afegeix que "*E mes lo Rector de la dita sgleya de Sent Gervasi ha e deu rehebra a haver per mans del Vicari de la dita sgleya de Serria, la crisma e altres olis cascum any en lo Diyous Sant de Pascha que ell ha mester a ops de la dita sgleya de Sent Gervasi. E lo dit Rector de Sent Gervasi es tengut dar al dit Vicari cascum any en lo dit jorn XII denarios barchinonenses*".

⁴⁷⁵ ACA, reg. 3123, fol. 54.

Capítol IV: La residència reial

El cert és que a partir de la creació del monestir i especialment amb la figura de la reina Elisenda de Montcada, es va produir una concentració de propietats i de poder jurisdiccional a la zona de Sarrià. La promoció econòmica de la reina durant els primers anys va representar una forta empenta per a la comunitat de clarisses.

Una mostra de la bona salut que gaudia l'economia del monestir durant el primer terç del s. XV fou la compra l'any 1431 del terme de Piera, propietat de Mateu Cardona, pel preu de 8 mil florins, sumant-se seguidament l'adquisició al rei de tots els drets de la vila de Piera pel preu de nou mil florins⁴⁷⁶.

La impossibilitat d'accedir a l'Arxiu del monestir de Pedralbes i fer-ho només mitjançant documents ja publicats, ens ha limitat la capacitat de disposar d'una major visió de com l'abadessa exercia el control sobre el territori, sent necessari l'anàlisi de més capbreus durant altres moments per poder resseguir la situació dels pagesos, l'evolució dels productes conreats, la quantitat d'aloers, de parcel·les, etc. És aquesta una línia de recerca que es continuarà en un futur quan l'accés a l'arxiu del monestir sigui obert.

3.- L'arribada del rei Martí I: de mas a palau

La compra per part del rei Martí I del mas Vallblanc l'any 1408, va suposar el moment de major transcendència política i econòmica per a la parròquia de Sant Gervasi, bàsicament perquè fins llavors el petit nucli poblacional tan sols comptava amb vuit focs.

Després de la mort sobtada del seu germà Joan I⁴⁷⁷, el maig de 1396⁴⁷⁸, Martí va convertir-se en rei d'Aragó, de València, de Mallorca, de Sardenya, comte de Barcelona i de Rosselló. Havia d'acceptar un tron pel qual no estava predestinat, però tot i això, els diferents càrrecs que havia ocupat durant la seva vida l'havien dotat de suficient experiència per governar, especialment la Lloctinença General.

---

⁴⁷⁶ AMP, Llibre de Privilegis, P/15, fols. 34-37v. Al març de 1326, el rei Jaume II va dotar amb drets el monestir que havia fundat la seva dona, entre ells que es trobava el de les carnisseries de Barcelona, alguns censos i alous que rebia de Terrassa i de la vila de Piera, aportant aquesta vila un total de 4200 sous. Piera va ser entregada amb posterioritat pel rei a Mateu Cardona, motiu pel qual a mitjans del s. XV va ser comprada pel monestir de Pedralbes.

⁴⁷⁷ Tomic, capítol 44. Joan I era molt aficionat a la cacera i de fet, la mort li va arribar mentre caçava davant el castell d'Orriols «en lo bosc de Foixà corrent una lloba».

⁴⁷⁸ *Manual de Novells Ardits: Vulgarment Apellat Dietari Del Antich Consell Barceloní*, vol. I (1390-1446), Barcelona, 1892, p. 57.

Capítol IV: La residència reial

A la mort del seu germà, Martí es trobava a l'illa de Sicília, sufocant una rebel·lió que s'havia aixecat en contra del dret sobre aquesta illa de la dinastia catalana i de la seva mare Elionor⁴⁷⁹, fet que va provocar que Maria de Luna, que era a Barcelona, es convertís en la regent de la Corona⁴⁸⁰, comptant amb el suport de la ciutat i de la Diputació del General de Catalunya⁴⁸¹, mostrant la reina una gran vàlua com a governant, de fet, el propi Martí I va fer públic les seves dots de saviesa⁴⁸². Una vegada la revolta va quedar pacificada, Martí I va deixar al seu hereu, Martí el Jove, al capdavant del govern de l'illa per anar-se'n a recollir la corona d'Aragó⁴⁸³.

Una de les primeres realitats que va trobar-se només accedir al tron, va ser comprovar que les guerres del seu pare i la descurança del seu germà Joan, havien deixat les finances reials completament exhaurides. La situació econòmica era molt compromesa, tant que inclús el patrimoni reial estava gairebé tot alienat i carregat de deutes. Fins i tot les joies reials s'havien empenyorat, un recurs que només es feia servir en casos d'urgència, per situacions d'angúnies, com era el cas que es donava en aquell moment on els recursos de la corona pràcticament no arribaven ni per mantenir la seva casa⁴⁸⁴.

Aquest fet portà al rei a prendre diferents mesures per recuperar-lo, declarant-lo inalienable l'any 1399, així com també va decidir posar fi a les retallades de la jurisdicció i poder de la corona que havia suposat la concessió de privilegis a ciutats i a particulars⁴⁸⁵. Tot i aquestes mesures, en termes generals es pot dir que el regnat de Martí va significar un augment molt notable de la influència de la ciutat de Barcelona sobre la corona, amb exemples com l'accés de barcelonins a càrrecs de la casa reial⁴⁸⁶.

---

⁴⁷⁹ Ferrer i Mallol, M.T.: *El rei Martí I l'Humà. (1396-1410)*. Barcelona: CSIC, 2001, p.65.

⁴⁸⁰ Per veure el paper de la reina Maria en aquest primer moment *vide* Núria Silleras-Fernández: *María de Luna: Poder, piedad y patronazgo de una reina bajomedieval*. Zaragoza: CSIC, Institución Fernando el Católico, 2012.

⁴⁸¹ Javierre Mur, A. L.: *María de Luna, reina de Aragón*. Barcelona: CSIC, 1941.

⁴⁸² ACA, reg. 2240, fol. 145.

⁴⁸³ Ferrer, M.T.: *El rei Martí I l'Humà, (1396-1410).op, cit., p. 40*.

⁴⁸⁴ Ferrer i Mallol, M.T.: Les relacions del rei Martí l'Humà amb la ciutat de Barcelona. A: *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*. Barcelona, 1962, vol. III, p. 162.

⁴⁸⁵ Ferrer i Mallol, M. T.: El patrimoni reial i la recuperació dels senyorijs jurisdiccionals en els Estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV. A: *Anuario de estudios medievales, 7, 1970-71*, p. 355.

⁴⁸⁶ Ferrer i Mallol, M. T.: Una època tranquil·la en el govern de Barcelona: El regnat de Martí l'Humà (1396-1410). *Barcelona Quaderns d'Història*, 4 (2001), p. 168. A l'agost de 1397, Ramon Fiveller ja havia estat nomenat escrivà de ració, com també per aquestes dates, Joan Desplà havia estat designat tresorer. Hi ha autors que apunten que aquesta intenció de recuperació del patrimoni va ser plena de contradiccions durant el seu regnat, com apunta Enric Guinot en el seu article "Sobre la gestió del patrimoni reial de la Corona d'Aragó en temps del rei Martí l'Humà" A: *Martí l'Humà. El darrer rei de la dinastia de Barcelona. l'Interregne i el Compromís de Casp*. IEC, 2015, p. 273-284.

Capítol IV: La residència reial

Amb la seva entrada a Barcelona el 27 de maig de 1397⁴⁸⁷, el rei jurava els privilegis concedits a la ciutat i als seus habitants, així com també a la batllia i vegueria de Barcelona amb els seus pobladors⁴⁸⁸.

Pel que fa específicament a la zona alta del Pla de Barcelona, l'any 1397, des de Sant Feliu de Llobregat, el rei Martí I confirmà els privilegis del monestir Pedralbes, i el 12 de novembre feia *franch* al monestir del dret de Segell⁴⁸⁹. El rei consolidava d'aquesta manera la jurisdicció civil de l'abadessa sobre les parròquies de Sarrià i Sant Gervasi, fet que posteriorment tornarà a confirmar el rei Ferran I, en 1413, i Alfons IV en 1416. El regnat del rei Martí l'Humà va significar un dinamitzador molt significatiu per la seva contribució a la promoció de construccions civils i religioses en els seus regnes⁴⁹⁰.

Pràcticament al final del seu mandat, concretament l'any 1408, després d'un intens esforç per redreçar la corona i amb una edat avançada (52 anys), agreujada per una salut delicada i amb la tranquil·litat de disposar d'un fill com a garantia de successió al tron, Martí I cercava un lloc de descans, un espai lluny del bullici de la ciutat i trsbals de la cort. En aquell moment, al Palau Major de Barcelona, residència oficial del monarca, s'hi realitzaven obres, a les que se sumaven les de la Seu, just al costat, per tant, el soroll i la pols pròpies de la feina arribaven fins a les dependències reials, convertint-les en un lloc poc adient per un rei gran que desitjava descansar.

Al soroll s'afegia l'angoixa pròpia pel poc espai que es donava en el Palau Major, en quedar encabit per la Seu, les muralles i les construccions particulars que feien poc atractiva la seva vida a l'interior, trobant-se el monarca amb la necessitat d'un lloc més ampli i lliure de construccions. De fet, el rei per defugir d'aquesta estretor, va voler construir una plaça gran al costat del Palau per realitzar justes i tornejos, fet que va donar lloc a l'actual Plaça del Rei⁴⁹¹.

---

⁴⁸⁸ ACA, reg.2189, fol. 46.

⁴⁸⁹ Anzizu, Eulàlia: *Fulles històriques del Reial Monestir de Santa Maria de Pedralbes*. Barcelona, 1897, p. 74. El rei Martí va oferir el privilegi sobre les taules de carnisseria a més de confirmar el privilegi atorgat el gener de 1385 pel rei Pere, qui per carta es dirigia al Batlle General de Catalunya, on el manava que en temps de guerra es fes entrar i rebre a les religioses en el seu palau. El seu germà Joan, també havia confirmat el privilegi el 1392, on els consellers havien de facilitar dins la ciutat una residència prou digna per a les monges de Pedralbes en cas de guerra o d'entrada de moros o jueus. Aquest fet va ocórrer durant la Guerra Civil (1462-72), quan la comunitat de monges del monestir es va traslladar a Barcelona per seguretat, transgredint la clausura. Durant 1466-75 van residir al monestir de Sant Joan de Jerusalem, al Palau de la Vescomtessa, o el palau Episcopal.

⁴⁹⁰ Carreras Candi, Francesc: Bellesguart, real sitio de Martín I. A: *Boletín de la Real Academia de las Buenas Letras*, 1 (1901), p. 55-64.

⁴⁹¹ Tasis i Marca, R.: *Pere el Cerimoniós i els seus fills*. Barcelona, Teide, 1962, p.208-209; Adroer i Tasis, A.M. : *El Palau Major de Barcelona*, Ajuntament de Barcelona, 1979, p. 40.

Capítol IV: La residència reial

A part d'aquesta dificultat per fer créixer l'espai construït, se sumen altres condicionants tan rellevants com les malalties pròpies de la ciutat, especialment la pesta⁴⁹², per tant, era pertinent la cerca d'un nou emplaçament més sa i tranquil.

La idea d'un canvi de seu per als reis no era cap novetat, de fet, a finals del s. XIV Martí l'Humà havia recuperat un vell projecte del seu pare i germà per al Palau de Mar⁴⁹³. Des d'un moment primerenc, Martí I tenia aquesta intenció, tal i com es recull a la carta que li escrivia a Pere d'Artés, Mestre Racional, l'any 1397⁴⁹⁴. En una altra carta dirigida a Joan Sabastida, el rei li demanava que en els fonaments del nou palau s'incloguessin quatre torres de la muralla, un número elevat d'habitacions, un verger i un jardí almenys tan extens com el proper hort de framenors, mostrant d'aquesta manera una predilecció del rei pels jardins⁴⁹⁵.

Es tractava de construir un gran palau a tocar de les drassanes reials des d'on contemplar el mar⁴⁹⁶, per aquest motiu, Martí I va fer desviar la riera que desembocava a l'actual Rambla⁴⁹⁷. De fet, des de que en Pere III va ampliar la muralla, la Rambla va adquirir una forta significació i el nou palau seria el punt de referència de dita artèria. Es volia construir una nova "Porta de Mar", un palau que simbolitzés la projecció mediterrània de la casa reial, amb un edifici que donés l'entrada a tots aquells que vinguessin a la ciutat per mar⁴⁹⁸. Per aconseguir diners per portar a terme la construcció, Martí I va posar a la venda o en establiment el Palau Menor, a més de demanar ajuda a la ciutat⁴⁹⁹. Com no es va poder obtenir els diners per aquesta via, es va renunciar al projecte del Palau de Mar, iniciant la cerca d'un nou lloc per construir-se el seu palau.

3.1. La compra del mas Vallblanc

Durant el mes de setembre de 1408, el rei va intensificar la cerca d'una casa per la zona de Collserola. Les parròquies de Sarrià i de Sant Gervasi oferien la possibilitat d'adquirir una estança en un lloc tranquil i relativament proper al Palau Major en una

---

⁴⁹² ACA, reg. 2248, fol.43v. En una carta dada a Valldaura el 4 d'octubre de 1404, el rei preguntava al bisbe de Barcelona pel número de morts per la pesta, així com volia que es fes un cens per les parròquies, mentrestant el rei es quedava a Valldaura.

⁴⁹³ ACA, Consell de Cent, perg.74, 1408, trasllat fet el 17 juny 1413. Martí renovava aquí uns capítols signat pel seu germà amb la ciutat de Barcelona el 14 de març de 1390. El rei demanava ampliar les drassanes per poder encabir fins a 30 galeres a l'hivern, a més de construir un nou palau per les residències reials.

⁴⁹⁴ ACA, reg. 2239, fol.88v (22 novembre 1397)

⁴⁹⁵ ACA, reg. 2239, fol.95v (2 desembre 1397)

⁴⁹⁶ Estrada-Rius, A.: *La drassana Reial de Barcelona a l'edat mitjana: organització institucional i construcció naval a la Corona d'Aragó*. Barcelona: Museu Marítim de Barcelona, 2004, p.231

⁴⁹⁷ ACA, reg. 2217, fol.167r-168r.

⁴⁹⁸ Peña i Martínez, J.A.: *Martí I l'Humà, un rei sense hereu. op. cit.*, p.71.

⁴⁹⁹ ACA, reg. 2243, fol.8v; Adroer, A.M.: *El palau reial major. op. cit.*, p, 51.

Capítol IV: La residència reial

---

zona que el rei ja coneixia prèviament⁵⁰⁰. A l'estiu de 1408, Martí I ja havia tingut ocasió de passar uns dies a la torre de la vídua de Pere Safont⁵⁰¹, on va descobrir aquell lloc tan saludable i va decidir iniciar les gestions per la seva compra⁵⁰². Poc temps després, va romandre a la casa de Guillem Busquets, prop del monestir de Pedralbes⁵⁰³, tornant a aquesta residència el 12 del mateix mes⁵⁰⁴.

Que tenia la intenció de comprar en la zona ho demostra la intensitat de les seves visites durant el mes de setembre. Els dies 14 i 15 de setembre de 1408, el monarca va romandre a la torre d'en Joan Fiveller⁵⁰⁵, tornant al lloc, on s'hi va quedar cinc dies, del 17 al 21 de setembre, escrivint al peu de les seves cartes "dada en la torre de Joan Fiveller"⁵⁰⁶. Per tercera vegada en el mateix mes, els dies 24 i 27, Martí I descansava a la torre de Fiveller⁵⁰⁷. A partir d'aquestes dades, es pensa que tant la torre de la vídua de Pere Safont com la torre d'en Fiveller es corresponien amb el mas Vallblanc⁵⁰⁸.

Després de passar uns dies en dita torre, el monarca va donar el pas de comprar-la, produint-se un requeriment del rei als propietaris del mas Vallblanc per acordar els elements de la transacció:

Copia del manament fou fet en l'any 1408 al qui pocehia la casa de Bellesguard a instancia del Rey en Martí. Com lo Sr Rey per apartador y retret de la sua Excellent persona haja fert necessària la torra que vos Madona, muller d'en Pere Çafont, Ilm mercader de Barcelona, com y a usufructuaria, e vos Madona Eufrasina, muller de Joan Fiveller, ciudadà de Barcelona, com a propietària, pocehits, e havets en lo territori de Barcelona, dins la parroquia de St Gervasi, la qual torre es molt apte para dit apartament e molt sana, a la exellencia del dit Senyor, haja deliberat e sia son propòsit elegir aquella, e la volla per conseqüent comprar per son propi us. Perço lo dit Senyor mana a vosaltres que demà, hora tertia, que serà dimecres a XXVI de setembre, siats personalment o per vostre procurador, davant lo dit Senyor Rey en la dita torra per concordar ab ell del preu de aquella, y en cas de discòrdia, per concordar, e elegir estimadors e esperts en semblans coses, que mitjansant sacrament estimen lo valor, o preu de la torre, e que davant los dits estimadors donets instrucció de les terres, aous, cens, censos o altres carrechs que dita torre fa e sia pren sobre altres, e de las circumstancias necessarias a

---

⁵⁰⁰ A l'actualitat, la distància és de 5 km, amb un desnivell positiu de 160 m, els quals es podrien recórrer en dues hores i mitja a peu i una hora a cavall.

⁵⁰¹ Vela i Aulesa, C.: *Especiers i candelers a Barcelona a la Baixa Edat mitjana*. Barcelona: Pagès Editors, 2007, p. 455. Pere Safont era un especier de la ciutat de Barcelona.

⁵⁰² Duran i Sanpere, A: *Barcelona i la seva història*. Barcelona: Curial, 1973, p. 711.

⁵⁰³ ACA, reg.2186, fol. 76v. (4 setembre 1408)

⁵⁰⁴ ACA, reg.2227, fol.165v.

⁵⁰⁵ ACA, reg. 2183, fol.116v. (14 setembre 1408)

⁵⁰⁶ ACA, reg. 2251, fol.100v.

⁵⁰⁷ ACA, reg. 2183, fol.117v.

⁵⁰⁸ Carreras Candi: *Notas históricas de Sarrià*, p. 282.

Capítol IV: La residència reial

---

estimar de dit valor o preu de la torre, en altra manera en falta de concordancia vostra lo dit Senyor Rey fara emetre per son Cancellor, o per altre a qui la sua señoria ho voldrà comanar estimadors y don..... fer la estimació de susdita. E per assó intima las cosas de sus ... a vos en Joan Fiveller marit de la dita madona Eufrasina. (Llibre de Bellesguard, p. 519)

No es té constància si va haver alguna mena de discòrdia pel preu, però només dues setmanes després, el 13 d'octubre de 1408, Martí I comprà el mas Vallblanc⁵⁰⁹. El document de compra indica que les posseïdors del mas Vallblanc eren com a usufructuària Margarida, vídua del mercader Pere Safont⁵¹⁰, i com a propietària Eufrasina, llur filla, dona de Joan Fiveller, que a la vegada era oncle seu i germà de Margarida, que va actuar com a procurador de totes dues⁵¹¹.

S'afegia que la venda es feia per un valor de 50 mil sous, incloent amb la torre dues peces de terra erma al lloc dit Castanyer, una peça de terra dita vinya Madona al mateix Castanyer, una peça de terra al camp de la bassa, un camp dit l'Espinaguer, excloent del tracte la reserva d'un maset i empriu de pas.

El notari de l'operació de compra fou en Bernat Metge⁵¹², qui gràcies a les seves cartes reials trameses des de Bellesguard ha proporcionat un important epistolari, ja que tota

---

⁵⁰⁹ Document que s'incorpora a l'apèndix documental (III).

⁵¹⁰ ACB, LO, 1379-1381, f. 117v, (23 agost 1382).

Borau i Morell, C.: *Els promotors de capelles i retaules a la Barcelona del s. XIV*. Lleida: Fundació Noguera. Pagès Editors, 2003; Aurell i Cardona, J.: Vida privada i negoci mercantil a la Barcelona baixmediaval. *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 14-15 (1993-1994), p. 219-241. Pere Safont = Pere Font = *Petro de Fonte* (?-1387), va ser una mostra de la promoció social dins de la ciutat de Barcelona. Fill d'un abaixador, va realitzar el seu aprenentatge amb un mestre apotecari i després de superar l'examen (passantia), es va establir com a apotecari pel seu compte (AHPB, 19/19, f. 165v, 11-11-1354). D'apotecari va arribar a mercader a l'any 1374 i aconseguir situar-se com a una persona benestant, demostrant-lo amb la promoció d'una capella en el claustre de la Seu.

AHPB 23/3, f. 12v. (16 abril 1374). És cap al final de la seva vida, amb un alt poder adquisitiu, que Pere Font es va fer amb la torre de Vallblanc, fet que indica que es tractaria d'un lloc de rellevància, només a l'abast dels prohoms de la ciutat. No només això, si no que també posseir l'immoble equivaldria a adquirir prestigi, una casa a l'alçada de l'estatus econòmic. Parlem doncs que Vallblanc era ja una construcció de rellevància i no només una casa forta.

⁵¹¹ Morales Roca, F.J.: *Ciudadanos y burgueses honrados habilitados como síndicos del Brazo Real en las Cortes del Principado de Cataluña: dinastías de Trastámara y de Austria: siglos XV y XVI (1410-1599)*. Madrid: Hidalguía, 1995, p. 144. Joan de Fiveller i de Sant Climent va contraure matrimoni amb Eufrasina Safont i Fiveller, vídua de Pere de Gualbes i de Sant Climent, filla de Pere Safont i de Margarida Fiveller i de Sant Climent.

⁵¹² Peña Martínez, J.A.: *Martí I l'Humà, un rei sense hereu. op. cit.* Bernat Metge (1345-1413), havia estat escrivà i secretari del rei Joan I. A més de la seva tasca, l'escriptor català mostrava interès per la lectura i l'estudi dels autors clàssics. De fet, durant la seva estada en presó, l'any 1397, acusat de complot per assassinar al rei Joan, va escriure "Lo Somni", considerada la primera manifestació humanística catalana. Una vegada sobreseguts els seus càrrecs, va passar a ser secretari del rei Martí. *Vide* Martí de Riquer: *Obras de Bernat Metge*, Barcelona, 1959.

Capítol IV: La residència reial

---

la correspondència de la torre va ser redactada per ell, signant a peu de pàgina les missives⁵¹³.

El document de compra diu el següent:

Als 13 de octubre de 1408, en poder de Bernat Metge Notari. de Barcelona, Joan de Fiveller com a Procurador de la Sra. Margarida vídua de Pere de Font sa germana usufructuaria y llegataria de son marit, y de la Sra. Eufrasina muller sua, filla de dits conjugues Pere de Font y Margarida, en dit nom de Procurador Vene per libre pur y franch alou una Casa eo Torre que antes se anomenava de Vallblanch, y ara de Bellesguart ab tots los honors y pcessions, vinyas, camps y altres terras tant cultas com hermas, montanyas, plans ab oliveras y altres arbres de diferent gènere, ab un hort clos en que se troba un colomar, y una casa anomenada (...) y ab agua per a regar en certs dies, ab los cups de vi que pocehian ditas principals, també per pur y franch alou en la Parròquia de St. Vicenç de Sarrià. Se reserva lo venedor lo empriu y potestat de passar per dos petits camps, y un maset que es prop la dita Torre, y de la Iglesia. de St. Gervasi.

Es continua descrivint les afrontacions de la propietat:

Termena dita casa o Torre: = A solixent ab un torrent. = A migdia ab honor de la Sra. Francina vídua de Francesch de St. Climent, y filla del Ilustríssim Bernat Bofill. = A ponent ab altre torrent de dita Sra. Francina hereva de dit Bernat Bofill. = A cers ab honors dels hereus de Joan de Montjuïc. Ven per pur y franc alou dos pessas de terra hermas, la una de les quals fou de Romeu Moragas, y la altre de Pere Roig de Sarrià, que tenian per pur y franch alou en lo lloch anomenat Castanyer, que termenan ditas dos pessas de terra la una part = ab honors de dita Sra. Francina de St. Climent y de altra part ab dita St. Climent- = de altra part ab honors de Pere Carbot y = de altre part ab honors de la Sra. Oliver de Casoles. Vene una pessa de terra de vinya francha en alou anomenada Vinya de Madona en la Parròquia de St. Gervasi, en lo lloch anomenat Castanyer termena dita pessa de terra. = A solixent ab honors de la dita Sra. Francina de St. Climent vidua. = A migdia part ab honors d'en Durant, y part ab honors de dita Casa o Torre. = A ponent part ab honors de la mateixa Sra. Francina de St. Climent y part ab honor de la mateixa Torre. = A cers part ab honors de dit Pere Carbot, y part ab honors dels hereus de Aymerich de Sarrià. Vene franch en alou tots los agraris, de pa, vi, y qualsevols altres coses que ditas principals tenen y cobran sobra tres pessas de terra antigues que Pere Gombau, Pere Estivill y Barthomeu Armenyà tenen per ditas principals en

---

⁵¹³ Girona Llagostera, D.: Epistolari del rei Martí d'Aragó. *Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa*, V, 1909.

Capítol IV: La residència reial

---

lo terme de Sarrià, en lo lloch anomenat Castanyer, que termenan ditas pessas contiguas: = A solixent y a migdia ab honor de dita Sra. V^a de St. Climent; = a ponent ab honors dels hereus de Joan de Monjuich, y a cers ab honor dels hereus del Ilm Bernat de Sarrià. Vene franch en alou una pessa de terra camp de la bassa prop de la torre; que termena= a solixent ab honors de dita torre. = A migdia ab honors de la dita Sra. vídua de St. Climent. = A ponent ab un camí. = A cers ab un torrent. Vene també un camp franch en alou anomenat Espinagar plantat de arbres prop de la dita torre, termena: = A solixent ab un torrent; = a migdia, y = a ponent ab honors de la mateixa torre. = A cers ab un camí. Espectan las ditas casas a ditas Sras. Principals per compra feta a la Sra. Margarida vídua de Berenguer Badorch Notari., y a dit Badorch per compra feta a Anton Terré fill y hereu de Pere Terré, a este, per compra ne havia feta a Francesch de Bertrallany, fill del Ilm Guillem de Olivella Mercader, y hereu de Pere de Bertrallans.

Finalitza estipulant el preu de venda:

Lo preu de la venda de estat cosas fou de la quantitat de 50.000 sous barcelonis. de tern.

A partir de l'estudi en detall de la compra, es pot entendre perquè el rei va decidir-se per aquesta propietat i no per una altra, les característiques de la mateixa, com era la torre, el nom i les afrontacions de la finca o el paisatge d'aquesta zona de Collserola a inicis del s. XV, especialment a les parròquies de Sarrià i Sant Gervasi.

3.2. El mas Vallblanc o el castell dels Montjuïc.

El nom de Vallblanc podria donar-se pel color blanc del sauló amb afloraments de talc que es donaven a la zona, especialment a la part que actualment ocupa el cementiri de Sant Gervasi⁵¹⁴. Així, el mot de Vallblanc descriuria el tipus de pedra de la zona, com havia passat abans amb *Petras Albas*, un nom que va canviar amb la compra per part del rei Martí I, fent seva la propietat al donar-li el nou nom de Bellesguard. En una carta de gener de 1409, Martí li demanava al batlle general d'Aragó arbres per la seva nova propietat, especificant que "*segons per altra lletra vos havem escrit, nos havem comprat ací en lo territori de Barchinona una torre a la qual havem mes nom*

---

⁵¹⁴ Toponímia de la Marina de Collserola. <http://marina-collserola.galeon.com/>

Capítol IV: La residència reial

Bellesguard, on la major partida de l'any entenem habitar, e açò per sanitat, plaer e deport de nostra persona"⁵¹⁵.

La historiografia ha volgut adjudicar a Bernat Metge la idea de posar-li Bellesguard a la torre, fent referència a la bona vista que des d'allà es divisava sobre el Pla de Barcelona i la línia costanera, tot i que altres autors l'han relacionat amb la descripció que es fa de vegades a les fonts quan es parla de Bellesguard, referint-se com a "*Turri pulchri aspectus*"⁵¹⁶, o bé com "*domus pulchri aspectus*"⁵¹⁷, fent l'èmfasi en una casa bonica de veure més que en les vistes que des d'ella es veien⁵¹⁸.

Segons el pergami de compra de 1408, Joan de Fiveller actuava en la venda com a procurador de Margarida⁵¹⁹, vídua de Pere Safont (*Petro de Fonte*)⁵²⁰. Aquest Safont es va casar amb Margarida, a vegades citada com a Maria, filla de Pere de Bertrallans, dona que va portar al casament la dot de 15 mil sous, mostrant així la bona salut econòmica de la seva família⁵²¹.

Sobre el pare de la núvia, Pere de Bertrallans, es té notícia que era un apotecari de Vic que va traslladar la seva residència a Barcelona on hauria adquirit propietats. Va casar les seves dues filles, Jaumeta i Margarida/Maria amb apotecaris barcelonins, Francesc Riera, de Vespella i Pere Font. El seu fill Pericó apareix com a ciutadà de Barcelona a la mort del seu pare, qui cobrava censos a diferents pagesos d'una torre que tenia a Sant Gervasi⁵²², la qual l'havia comprat a mitjans del segle XIV a Ramon de *Monte Judayco*⁵²³, relacionant d'aquesta manera el mas Vallblanc amb la família dels Montjuïc, propietaris del castell i senyoriu de Sant Gervasi.

---

⁵¹⁵ ACA, reg. 2252, fol.12v (1 gener 1409); Carreras Candi, F.: *Bellesguard. Miscelánea histórica catalana*, I, Barcelona, 1905.

⁵¹⁶ Arxiu del Regne de València, reg. 9813, fol. 3v; ACA, reg. 2251, fol. 104, 3-10-1409; reg. 2252, fol.133v, 8-11-1409.

⁵¹⁷ ACA, reg. 2302, fol.77, 31-3-1410.

⁵¹⁸ Duran i Cañameras, F.: *Margarida de Prades*. Barcelona: Porcar, 1956, p. 13.

⁵¹⁹ Morales, F.J.: *Ciudadanos y burgueses honrados habilitados como síndicos del brazo real en las Cortes del principado de Cataluña. op. cit.*, p. 143-144. Joan de Fiveller es va casar el gener de 1392 amb Eufrasina/Margarida Safont en segones núpcies, després que Eufrasina havia quedat vídua de Pere de Gualbes i de Sant Climent, per tant, en Joan de Fiveller era gendre de Pere Safont, senyor de Bellesguard.

⁵²⁰ AHPB, 19/19, fol. 165v, (11 novembre 1354). Pere Safont era apotecari des de l'any 1354, fill de Raimundo Safont, qui ja s'havia establert l'any 1359 en un obrador al carrer Paradís, un dels carrers dels Apotecaris de Barcelona (AHPB, 16/2, fol. 29r, maig 1359). Només tres anys després, en Pere ja havia ascendit a mercader (AHPB, 16/3, f.34r, 10 juny 1362)

⁵²¹ Ferragud, Carmel: *Medicina i promoció social a la baixa edat mitjana (Corona d'Aragó, 1350-1410)*. Madrid: CSIC, 2005, p.60.

⁵²² AHPB, 23/11 (Francesc de Lladernosa), f. 21v, 28-1-1361.

⁵²³ *Catalana*, núm. 122 (15 juliol 1922), p. 319; S. Cunill, PBRE, 11 Arx. Mun. De Vich Claverie-Cuberta.

Capítol IV: La residència reial

L'acte del dot del matrimoni és important perquè davant el notari Francesc de Ladernosa⁵²⁴, Pere Safont (també de Font) i el seu sogre havien signat un compromís segons el qual Bertrallans feia una donació *inter vivos* d'una casa anomenada de Montjuïc, que tenia al costat de l'església de Sant Gervasi, a la qual pertanyien onze mujades de terra, referint-se clarament al castell dels Montjuïc⁵²⁵.

Pere Safont obtenia l'usdefruit dels béns fins que s'arribés als 10 mil s. del dot (haurien de ser 15 mil, però possiblement per una negociació posterior es va reduir)⁵²⁶. El 1362, difunt Bertrallans, en Pere Safont continuava cobrant la important dot a la seva sogra Constança com a hereva del seu marit⁵²⁷, rebent al setembre d'aquest any la quantitat de 1000 sous de Constança (80 en florins d'or i 40 en moneda d'argent de Barcelona), reclamant-li Pere Safont 7 mil sous dels 15 mil de la dot. Un mes després, Constança li lliurava 2178 s., i el 30 de gener els marmessors de Bertrallans, entre els qui figurava la seva esposa, li donaven en moneda de plata de Barcelona per un pes de 16 marques i 7 unces, a raó de 80 s. la marca⁵²⁸. Pere Safont va obtenir la propietat de la torre, i amb posterioritat a la seva mort, produïda l'any 1408, va ser ennoblit arribant a ostentar el càrrec de Senyor de Bellesguard i de Sant Gervasi de Cassoles⁵²⁹.

S'ha de ressaltar que abans de la compra per part de Martí I, el mas Vallblanc ja era una construcció de rellevància, envoltada de muralles amb torres, merlets i espitlleres. Tot i que s'ha dit que aquest fet no era inusual als segles XIV i XV⁵³⁰, pel que fa a la zona de Sant Gervasi és difícil d'entendre com van poder coincidir tres edificacions fortificades en un espai no major de 500 metres quadrats.

Ens referim a la torre o força de Sarria (Torre Vilana), el castell dels Montjuïc (Plaça Bonanova) i el mas Vallblanc (Bellesguard)⁵³¹. L'explicació més plausible seria que es tractava d'una única propietat d'una mida rellevant, que amb el temps es va anar parcel·lant.

---

⁵²⁴ Cases i Loscos, Lluïsa: *Catàleg dels protocols notariais de Barcelona*. Barcelona: Pagès editors, 1990, p. 88 i 360. Francesc de Ladernosa actuà per l'autoritat reial com a notari públic de Barcelona.

⁵²⁵ ACA, reg. 1620, fol. 55 (6 novembre 1374). En nota copiada amb data de 27 d'agost de 1431, per Anton de Manso, notari públic de Barcelona, es va redactar la venda en franc alou, feta per "*Feriar de Bertrallans de la reial Camera, fill de Grillem d'Olivella, difunt, mercader de Barcelona y hereu universal de Pere de Bertrallans, a favor de Constança, muller del precitat Pere, de la domus vocata de San Gervasio, situada en el territori de Barcelona, tocant a les parets de l'església de St Gervasi*". En la venda s'inclouïa edificis annexes, aigües corrents, safareig, hort, quintanes, camps, olivars, sínies i demes honors, possessions i drets inherents al predit domini, entre els quals hi havia el dret de patronat sobre l'església, com també s'hi fa constar l'obligació de pagar un cens anual de 16 quartans d'oli al monestir de Santes Creus (Revista Catalana, núm. 122 (1922), p. 319).

⁵²⁶ AHPB, Francesc de Ladernosa, Llibre Comú, 17-II-1362/4-XI-1362, f. 77, (12 setembre 1362)

⁵²⁷ AHPB, Bonanat Rimentol, Capibrevium, 15-VI-1362/26-II-1371, f. 14v.

⁵²⁸ AHPB, Bonanat Rimentol, Capibrevium, 15-VI-1362/26-II-1371, f. 8v-9, 11 i 24, 1363-1-30.

⁵²⁹ Morales, F.J.: *Ciudadanos y burgueses honrados habilitados*, op. cit., p. 143-144.

⁵³⁰ Bofarull, A.: *Guía-Cicerone de Barcelona, aumentado, corregido y vindicado*. Barcelona: Hispania, 1855, p.102.

⁵³¹ Vide imatge 29, p. 99.

Capítol IV: La residència reial

El mas Vallblanc era una de les edificacions que van pertànyer al castell dels Montjuïc i d'aquí la presència de torres i murs fortificats amb merlets, com es comprova en les restes que han arribat fins als nostres dies, una construcció que difícilment es trobava a l'abast d'en Bertrallans o Safont⁵³², per tant podria tractar-se del mateix indret⁵³³.

Sobre les afrontacions i com és habitual en aquest tipus de document, ho van fer seguint l'ordre dels punt cardinals. Comença per l'est, a solixent, on indica que hi havia un torrent, referint-se al Torrent del Castanyer, part alta del Torrent de Sant Gervasi, que discorria per la part de llevant de la torre Bellesguard.

Això explica que gràcies a la situació del mas, entre els torrents de Castanyer i el de Betlem per ponent, facilitaria l'emmagatzematge d'aigua en temps de pluja així com l'abundància de deus a la zona, fets que afavorien els conreus d'horta.

Continua pel sud, a migdia, on cita el nom de la propietària, la senyora Francina, vídua de Francesc de Sant Climent. La família Sant Climent posseïa un ric patrimoni al Pla de Barcelona⁵³⁴, i en aquesta zona alta es documenta que eren propietaris d'una parcel·la de bosc situada als peus de Collserola, que anava de l'era de Betlem fins a dalt del parany dels xoriguers⁵³⁵.

Sobre el nord, a cers⁵³⁶, limitava amb els hereus de Joan de Montjuïc, per tant, els antics propietaris del castell van vendre part de les seves propietats, conservant altres. S'assenyala que entre els propietaris que es trobaven a ponent, a l'oest del torrent de Betlem que actuaria com a límit de la propietat de Bellesguard, es situava la senyora Oliver de Cassoles, una mostra de com els propietaris associaven al seu cognom el topònim del territori.

---

⁵³² AHMB, CC, Fogatges: padró de milícia del 1389, Framenors, fols. 75r i 211r; García Espuche, A.; Guàrdia Bassols, M.: La consolidació d'una estructura urbana. 1300-1516. A: *Història de Barcelona: La ciutat consolidada*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1992, p.49; Borau Morell, C.: *Els promotors de capelles i retaules a la Barcelona del segle XIV*. p.126. S'ha de dir que Pere Safont va ser un bon exemple de la promoció social a Barcelona. Fill d'un abaixador, va arribar a la ciutat de Barcelona com a apotecari, ascendint en deu anys a mercader on va acumular un gran capital com es desprèn l'any 1389, amb una aportació a la milícia urbana de 3 arnesos, quantitat màxima i reservada a les fortunes superiors als 80 mil sous, convertint-se en un dels més rics de la ciutat al s. XIV. Va ser enterrat a la catedral de Barcelona.

⁵³³ Curet, F: *Visions barcelonines. Murallès enllà. op. cit.*, p. 161.

⁵³⁴ Ferrer i Mallol, M. Teresa: Altres famílies i membres de l'oligarquia barcelonina. A: *Llibre del Consell de la ciutat de Barcelona. s. XIV: les eleccions municipals*. Barcelona: CSIC, Institució Milà i Fontanals, 2007, p.328 .

⁵³⁵ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, p. 425 i 491 (28 maig 1410)

⁵³⁶ Campos, Àngels: El nom dels vents: estudi contrastiu català, castellà, francès. A: *Caplletra*, 30 (2001), p. 218. Cers seria el nom del vent que pels catalans té una orientació NW.

Capítol IV: La residència reial

3.3. L'estructura del mas Vallblanc

La torre Vallblanc era una estructura constructiva important abans de la compra per part de Martí l'Humà, vinculada al castell dels Montjuïc. L'actuació del rei va ser bàsicament adequar-la a la seva dignitat, no només a l'exterior de la torre sinó que també al seu interior, ja que el lloc de residència del monarca havia de tenir associat un paper representatiu.

S'identifica Bellesguard com a *domus o turris*, que en aquest període venia a relacionar-se amb cases fortes, masos que es van anar envoltant de fortificacions⁵³⁷. Sense que hi hagi cap uniformitat en la seva estructura o disposició arquitectònica, aquests casals o petits palaus residencials baixmedievals presentaven habitualment una planta rectangular o tendint a quadrada, sovint amb una torre o cos més elevat en un dels angles i un pati central. Aquests edificis, amb parets gruixudes de pedra tallada i fixada amb morter de calç, acostumaven a tenir dos o tres pisos superiors d'alçada, incloses les golfes. Normalment les cobertes eren d'un únic vessant, fetes amb enllosat sostingut per bigues de fusta⁵³⁸.

Pel que fa als casals i masos senyorials de l'època dels darrers monarques catalans, solien estar dividits internament per dues o tres estances, constituint l'espai més rellevant una gran cambra o sala central a la planta principal, dedicades les plantes superiors a la residència familiar. El primer d'aquests pisos estaria ocupat per un gran dormitori amb finestral i per una sala que feia les funcions de cuina i menjador. Sobre aquest nivell, hi havia la resta d'habitacions i finalment, les golfes⁵³⁹.

Un portal adovellat amb arc de mig punt constituïa l'accés principal a la part inferior, on no eren freqüents trobar obertures a les seves parets, tan sols espais de defensa com espitlleres o finestrons reduïts, en canvi, al pis principal es trobaven grans finestres coronelles amb llindes trilobades, partides per dos o més mainells, i un cos d'arcs de galeria, petites finestretes sobre el ràfec o bé merlets al pis superior. No és estrany trobar matacans per defensar els portals i els angles, fets normalment de pedra tallada, mentre que la resta podia ser de simple maçoneria amb arrebossat⁵⁴⁰.

Tot i que del mas Vallblanc no tenim cap notícia de com podia ser la seva distribució, en l'acte de la seva compra es mencionen molts dels elements citats, com una torre amb finestres, cuines, sala principal, etc, elements que mostren la rellevància de l'espai.

---

⁵³⁷ Pladevall i Font, A. [et al.]: *L'art gòtic a Catalunya. Arquitectura III. Dels palaus a les masies*. Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2003, p.270.

⁵³⁸ Vila i Carabassa, J. M.: *L'arqueologia dels masos. A: L'art gòtic a Catalunya. Arquitectura III. Dels palaus a les masies*. Enciclopèdia Catalana, 2003, Barcelona, p. 244.

⁵³⁹ *Ídem*.

⁵⁴⁰ Pladevall, A.: *Les cases fortes. op. cit.*, p. 271.

Capítol IV: La residència reial

3.4. L'estada del rei a Sant Gervasi

L'adquisició per part del rei va significar un canvi en la propietat. A l'itinerari del rei Martí l'Humà, estudiat per Daniel Girona, es comprova que a partir del 24 de setembre de 1408 el rei ja es trobava a la "*domo de Bellsgard*"⁵⁴¹.

Es significatiu que a l'endemà, el dia 25, el rei era a la "*turri de Johannis Fivaller*"⁵⁴², fet que ens porta a pensar que es cita de dues maneres diferents el mateix lloc. A partir del 4 d'octubre de 1408, la torre és referida sempre com a Bellesguard, col·locant davant diferents noms: *domus*, *turri*, inclús de vegades *turri pulchri aspectus*⁵⁴³, o bé, *domus pulchri aspectus*⁵⁴⁴.

Sobre els canvis que el rei va proferir a la construcció, curiosament el jardí fou el primer lloc on va intervenir, interessant-se pels fruiters, ja que el rei era un aficionat als confits de fruita. Al desembre, el rei demanava al procurador de Mallorca, en Mateu Loscos, un esclau especialitzat en el conreu d'arbres fruiters, especificant que havia de ser expert per plantar i empeltar, conrear e endreçar vergers, horts i jardins, a més de ser preferiblement casat⁵⁴⁵.

La missiva començava dient-li que s'havia comprat a Barcelona "*una torre a la qual havem mes nom Bell Esguard, hon la major partida del any entenem habitar, e per aço per sanitat, plaer, deport de nostre persona*". A la carta, el rei aprofitava per demanar-li també cera vermella per segellar, aspecte que mostrava una intenció del rei en quedar-se a la torre i des d'allà dirigir el seu regne mitjançant missives.

Només tres mesos després de la compra, al gener de 1409, el rei escrivia al batlle general d'Aragó per demanar-li varietats d'arbres fruiters, especialment "*empelts de les peres de ventó y empelts de les maçanes de Taraçona*" de totes mesures per la "*torra que hauem novellament comprada*" i havia de donar-se presa perquè era el moment propici per plantar⁵⁴⁶. Afegia a la seva demanda al comanador de Casp que volia ceps de raïms de salvar, mostrant el seu interès pel raïm i pel vi.

De fet, a la seva antiga residència a la zona de Collserola, a Valldaura, Martí I havia manat construir una bodega, sol·licitant per carta a l'Arquebisbe de Saragossa l'enviament del mestre de bodegues que l'havia fet la bodega a Vallderoures, ja que volia fer-ne una a Valldaura⁵⁴⁷.

---

⁵⁴¹ ACA, reg. 2185, fol. 5.

⁵⁴² ACA, reg. 2186, fol.97.

⁵⁴³ ACA, reg. 2251, fol. 104, (3 octubre 1409); reg. 2252, fol.133v, (8 novembre 1409).

⁵⁴⁴ ACA, reg. 2302, fol.77, (31 març 1410).

⁵⁴⁵ ACA, reg. 2253, fol.3v. (15 desembre 1408)

⁵⁴⁶ ACA, reg. 2252, fol.12v.

⁵⁴⁷ ACA, reg. 2248, fol.141v (28 agost 1405)

Capítol IV: La residència reial

A més dels arbres fruiters, el rei demanava també cereals per plantar, requerint a l'administrador del comtat d'Empúries, Joan Tinter, "*Com nos havíem mester 30 quarteres de civada per a obs d'una torre que havem comprada açien lo territori de Barchinona, manam vos que encontinent vista la present, les dites 30 quarters de civada, nos trametats. Et aço per res no mudets ne dilatats*"⁵⁴⁸. Martí I volia convertir Bellesguard en una finca productora de cereals i vinyes a més d'una residència agradable amb fruiters als seus jardins.

La correspondència del rei des de Bellesguard d'aquests primers dies de l'any 1409, parla d'un fet destacat que indica com des de Sant Gervasi disposava els assumptes d'estat, requerint a Jaume d'Urgell i a la seva mare, Margarida de Montferrat, per a que es personessin a Bellesguard⁵⁴⁹.

L'afinitat del rei pels espais exteriors enjardinats ja l'havia mostrat en el Palau Major de Barcelona, on havia decorat l'estança amb flors, arbres fruiters exòtics i estanys amb peixos i gàbies per a aus, transmetent una imatge d'ennobliment de l'espai que havia de correspondre amb la dignitat del rei. Pel que fa a Bellesguard, Martí I va decidir erigir un pòrtic amb els escuts reials proclamant d'aquesta manera el patrocini del monarca⁵⁵⁰, fet que també es va traslladar a les pintures ornamentals o als paviments⁵⁵¹.

Era coneguda la predilecció del rei pels tapissos, vitralls, mobiliari, paraments i retaules vinguts de fora, gràcies bàsicament a l'intens comerç amb Flandes, Tunísia o Alexandria⁵⁵², un luxe que es va donar en les reformes coetànies del Palau Reial Major, abellit amb retaules i vitralls de Flandes, marbres de Sicília i enteixinats àrabs, comprovant-se com a Bellesguard va ser el rei directament qui va triar i comprar les espècies arbòries per l'ornament dels jardins, seguint el model de les residències que havia conegut durant la seva estada a Sicília, com el jardí de la Zisa o el de la Cuba⁵⁵³, o també els ornaments àrabs que coneixia del palau de l'Aljaferia a Saragossa o el Palau de València.

---

⁵⁴⁸ ACA, reg. 2184, fol.144v (11 gener 1409)

⁵⁴⁹ ACA, reg. 2252, fol.134 (14 gener 1409)

⁵⁵⁰ Serrano Coll, M.: Semblança del rei Martí l'Humà a través de la seva promoció artística. A: *Martí l'Humà. El darrer rei de la dinastia de Barcelona*. 2015, p. 659-678. Es tractava de manifestar una imatge de poder de la monarquia i conservar la memòria dels fets heroics dels seus avantpassats.

Serra Desfilis, A.: La historia de la dinastía en imágenes: Martín el Humano y el rollo genealógico de la Corona de Aragón. A: *Locus Amoenus*, 6 (2002-2003), p. 57-74.

⁵⁵¹ Algarra Pardo, V.M.: Espacios de poder. Pavimentos cerámicos y escritura en el Real de Valencia en época de Alfonso el Magnánimo. A: *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, t. I, vol. 3. Diputación General de Aragón. Zaragoza, 1996, p.271-289. Un exemple que es pot comprovar en Alfons el Magnànim.

⁵⁵² Adroer, Ana M.: *El Palau Major de Barcelona, op. cit.*, p.39,125.

⁵⁵³ Serrano, M.: Semblança del rei Martí l'Humà a través de la seva promoció artística. *op. cit.*, p. 659-678.

Capítol IV: La residència reial

Un exemple d'aquesta afinitat per aquest art es va donar quan el monarca va decorar la seva residència de Vallldaura, demanant per carta al batlle de Sant Vicenç dels Horts que li enviés un mestre jueu, de nom Jacob, per a la decoració de la torre, especificant que volia *“el qual bat aquí en Sant Vicenç fulla d'or e d'argent”*⁵⁵⁴, o la intenció de contractar dos musulmans de Saragossa que fossin *“entalladors de guix”* per decorar els seus sostres amb estil morisc que ja havia emprat a Barcelona.

Aquesta predilecció pels ornaments de luxe es va donar a Bellesguard quan el rei disposava per a la seva cambra favorita de la torre el pagament d'unes cortines portades de Flandes⁵⁵⁵. Així, de manera molt ràpida, només tres mesos després de la compra, el rei ja volia convertir el mas de Vallblanc en una estança digna d'un rei, disposant del material adequat per tal efecte, tenint present que volia romandre a Sant Gervasi de manera permanent, com queda constatat en diferents actes realitzats a Bellesguard, com el memorial que fou concordat a la torre, comunicat per carta a Ramón de Mur per part del rei, en presència de Pere de Torrelles i el tresorer Joan Desplà⁵⁵⁶.

Davant de l'arribada de la primavera de 1409 i que encara no havia rebut els esclaus pertinents, per tercera vegada Martí I reprovava al seu procurador de Mallorca per no haver fet venir a Bellesguard l'esclau, ordenant-li que ho fes sense més dilació⁵⁵⁷. La pressa del rei es mostrava en les cartes posteriors, com es constata en la missiva dirigida al merino de Saragossa, on li demanava *“un moro i dos ajudants més per iniciar les obres del nostre palau que volem començar”*⁵⁵⁸, reclamant uns dies després altres moros per l'obra de son palau⁵⁵⁹.

En aquesta ocasió es demanava mà d'obra per fer actuacions a l'interior de la casa, però el reduït nombre d'esclaus sol·licitats, ens fa pensar que es tractarien de petites reformes i no pas una actuació de gran magnitud.

---

⁵⁵⁴ ACA, reg.2248, fol.31, (15 setembre 1404)

⁵⁵⁵ ACA, reg. 2252, fol. 54 (12 març 1409). Martí havia donat molt exemples del seu gust, com consta en la carta del rei on manava a Joan de Tudela que el portés draps de seda per fer-se cortines (ACA, reg. 2249, fol. 19v. 13 desembre 1405).

⁵⁵⁶ ACA, reg. 2252, fol.36 (3 febrer 1409). Joan Desplà fou doctor en dret civil i canònic, desenvolupant una important tasca política en la cort del rei Joan I, especialment a partir de 1385, moment en que va entrar en la seva cambra, i poc després el 1386 quan fou escollit conseller tercer de Barcelona. A partir de l'any 1395 quan el rei Joan I marxà a Mallorca, Joan Desplà formava part del Consell Reial, quedant-se a Barcelona (ACA, reg. 1960, fol. 162v, 1395-7-13). A partir de 1397 i una vegada superades les acusacions de la reina Maria, va passar al servei del rei Martí com a tresorer (ACA, reg. 2239, f.9r, 10 abril 1397), càrrec que va desenvolupar fins l'any 1409, substituït el mes de novembre per Pere Ferrer (Girona, D.: Itinerari del rey en Martí (1396-1402 i 1403-1410). *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, IV (1911-1912), p. 648).

⁵⁵⁷ ACA, reg. 2252, fol. 59 (23 març 1409).

⁵⁵⁸ ACA, reg. 2252, fol. 63 i 79 (31 març 1409)

⁵⁵⁹ ACA, reg. 2252, fol.69v (22 abril 1409)

Capítol IV: La residència reial

Per poder gestionar els recursos necessaris per actuar tant a l'exterior com a la decoració interna de la torre, així com per garantir el seu manteniment, el rei creà la figura de l'alcaid, amb una dotació anual de 500 sous barcelonins pel manteniment de la casa, i uns altres 500 sous per a la manutenció de dos criats i una criada. D'aquest total de 1000 sous, 300 procedien del poble pirinenc de Torla, a la Vall de Broto del regne d'Aragó⁵⁶⁰.

Als 10 de Abril de 1409. En lo llibre es registre del Rey Don Martí per los Castells de Cathalunya. et Don Martí Rey de Aragó et Peraque la sua Casa cituada en lo territori de Barcelona, que maná fabricarse per recreació de S.R. Persona ab honors de real fabrica, la condecorá ab la nova imposició del nom de Bellesguart. Per có y en tenor de la present: crea Alcaldya de dita Casa o Torre de Bellesguart ab dotació de 500s barcelonins annuals, a qual dotació consigna 300s que annualment prestava lo Poble de Torla de la Vall de Broto del Regne de Aragó.

El rei nomenava a Ferrer com a alcaid vitalici de Bellesguard. Sobre la identitat d'aquest Ferrer s'especula que pogués ser en Ferrer de Gualbes⁵⁶¹, Conseller en Cap de Barcelona, però aquest fet no es pot comprovar perquè el pergami al que es fa referència dit regist no s'ha pogut localitzar⁵⁶².

El regist diu el següent:

Als 10 de abril de 1427. y del Regnat del Rey Don Martí. En lo Arxiu Reial de Barcelona. Don Martí Rey de Aragó, ben persuadit de la fidelitat de Ferrer li concedí durant sa vida natural la Alcaldia de la Casa de Bellesguart peraque la cuide ab tota curositat, ab assignació per salari de 500 sous barcelonins de tern per sa manutenció, y per la de dos creats y una creada, altres 500 sous de la mateixa moneda; y per dits 1000 sous, consigna los sobredits 300 sous que dit Poble prestava a S.R. Magestat per la festa de St. Miquel de Setembre⁵⁶³.

---

⁵⁶⁰ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc.1, p.1 (10 abril 1409).

⁵⁶¹ Vall i Camaposada, J.M.: *Bellesguard: Origen, esplendor, decadència i transformació*. TD, Barcelona, 2017, p. 47; Garcia Panadés, T.: *Una familia de ciudadanos de Barcelona, op. cit.* La biografia de Ferrer de Gualbes ha estat estudiada per Teresa García Panadés, qui explica que va fer fortuna com a draper i va tenir un paper destacat en la vida política de la ciutat amb càrrecs com tres vegades prohoms, batlle de Barcelona el 1391, nomenat en 1396 capità de 3 o 4 galeres del General per fer negocis. Conseller tercer en 1385, segon en 1396 i 99, i primer en 1402-6, 1409 i 1412. Es va convertir en una persona de confiança del rei, desenvolupant un paper destacat en els últims moments de vida del monarca, per tant, aquesta afirmació podria ser perfectament adient.

⁵⁶² El pergami que fa referència a la creació de l'alcaldia s'adjunta a l'apèndix documental, tractant-se d'una còpia legalitzada de l'original realitzada per l'arxiver, escrivà de manament i notari públic de Barcelona Gabriel Olzina a petició de Francesc Cassador a la segona meitat del s. XVI.

⁵⁶³ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 2, p. 1. El pergami original no s'ha pogut localitzar.

Capítol IV: La residència reial

A partir de la primavera, el rei va decidir actuar a la torre amb una major ambició i per fer-ho encarregà al mestre major, Jaume Sala, la restauració de l'edifici⁵⁶⁴. Per obtenir més recursos, demanava el rei a Leonard de Sors⁵⁶⁵, la quantitat de 200 florins d'or per continuar amb les obres ja iniciades a Bellesguard⁵⁶⁶. Leonard de Sors no va fer cas al suggeriment del rei, que passà a convertir-se en una ordre en una posterior missiva on l'ordenava el pagament dels 200 florins de forma efectiva al portador de la carta⁵⁶⁷.

Per tal d'accelerar les obres, el rei demanà per carta a Jaume Gravina 15 o 20 sards captius, així com també requeria a Pere de Torrelles uns sards per al servei de la casa de Bellesguard⁵⁶⁸. Entre les habilitats d'aquests esclaus especificà que havien de saber pastar i tenir una edat determinada, de 35 a 40 anys, bona talla i que estiguessin béns sans i sencers.

El rei cercava amb aquests criteris maduresa dels captius, per evitar la fugida dels esclaus, fet que ja l'havia passat anteriorment, també amb esclaus sards, a la seva torre de Valldaura⁵⁶⁹. Cal dir que en aquest moment Pere de Torrelles formava part de l'armada aragonesa de Sardenya, juntament amb Martí el Jove, amb el càrrec de Lloctinent, fet que li donava accés a un contingent important de presoners per enviar-los al rei com a mà d'obra esclava.

Tot i les obres, el rei vivia de forma permanent a la torre Bellesguard, però de tant en tant atenia els assumptes reials al Palau Major, com passà al maig, un element que mostra com podia ser un dia quotidià del monarca mentre va viure a Sant Gervasi, explicant que el rei havia anat a la platja per veure la partida de l'estol que anava dirigit per Pere de Torrelles i que el monarca enviava al seu fill Martí el Jove per reduir als sards, per després de dinar a la llotja de la universitat de Barcelona "*e oydes vespres a fra menors cavalcava a Bellesguard*"⁵⁷⁰.

La vida a la torre feia que entre les seves necessitats bàsiques es trobés l'espiritual⁵⁷¹, demanant el rei a l'Abat de Santes Creus un monjo per al servei de la seva capella a

---

⁵⁶⁴ ACA, reg. 2247, fol. 116v; reg.2249, 44v, (9 gener 1406). Jaume Sala era l'obrer major de la reconstrucció i edificació del Palau Major del rei, oficial de la seva confiança, encarregat del cobrament de quantitats per l'obra del palau, a qui pels seus bon serveis el rei va nomenar dreçaner (*Documenta et Scripta*. UB, 1993).

⁵⁶⁵ ACA, reg. 2355, fol. 72v; Girona i Llagostera: Itinerari del rey en Martí. *op. cit.*, p. 128. Leonard de Sors era Lloctinent del Mestre Racional de la cúria reial, a més de procurador al servei de la reina des de 1412. En 1403 ja era l'encarregat de les obres que es feien en el Palau Reial.

⁵⁶⁶ ACA, reg.2252, fol. 49 (04 maig 1409)

⁵⁶⁷ ACA, reg.2252, fol. 56 (18 maig 1409)

⁵⁶⁸ ACA, reg.2252, fol. 102v, 103 (3 agost 1409)

⁵⁶⁹ ACA, reg.2252, fol.121v, (14 octubre 1409)

⁵⁷⁰ ACA, 3395, prov. M.R. (15 maig 1409)

⁵⁷¹ Verriè, Frederic-Pau (ed.): *Crònica del regnat de Martí*. Barcelona: Asociación de Bibliófilos de Barcelona, 1951, p.19. A la crònica del seu regnat ens indica que "*casum dia volia hoir tres misses e dihia les hores axi com prevere, ordinàriament, e miraves molt en los ornamentals de les esglésies para designarlo como en Martí lo ecclesiàstich*". Vide: Escartí i Soriano, Vicent Josep.: El manuscrit 212 de la

Capítol IV: La residència reial

Bellesguard⁵⁷², fet que indica que el recinte emmurallat ja disposava d'un lloc per al culte. En tant no l'enviaven un monjo per l'ofici religiós, el rei oferir el càrrec a d'altres frares, cas del prevere i vicari de Sant Llorenç de la diòcesi d'Osca⁵⁷³, en segona opció al fra Luís Ciricis de l'ordre dels frares predicadors⁵⁷⁴, i per tercera a Valentí Verdaguer, canonge de Jerusalem⁵⁷⁵. La qüestió no va quedar resolta ja que tot i concedir pel servei de la capella un salari de 15 sous, en gener de 1410 tornà a requerir els serveis del frare P. Vilana, de l'ordre dels predicadors⁵⁷⁶, com també o va fer a Jaume Martí, clergue del bisbat de Termana, del comtat d'Ertoys per "*scola de la sua capella*"⁵⁷⁷.

La vinguda de notícies des de les illes de la mediterrània occidental van suposar un gir inesperat en la vida del rei que va capgirar el seu descans a Sant Gervasi. A la necessitat espiritual, es va sumar la urgència de consol per la mala notícia que arribà des de Sardenya a la torre i que va acabar amb la calma de Bellesguard.

L'Humà envià una missiva a Pere de Torrelles on li indicava que estant a la seva torre de Bellesguard, des de la finestra de la seva cambra, havia rebut la bona nova de la victòria a Sardenya.

*Sapiats que diumenge, a XIII del present mes, estants en la casa de Bellesguard e desitjans molt saber novelles de nostre car primogènit, lo rey de Sicília e de la sua host, veem de la finestra de la nostra cambra venir una galea de les parts de levant que arribà en la plaia de Barchinona e a cap de un poch, fo ab nos en G(uillem) Pujada, qui'ns dix que la dita galea venia de Sardenya e que portava bona nova, però que ell encara no la sabia. E après, fort poch, estant snos en la dita finestra, veen venir mossèn Jacme Roure e en Johan Berthomeu, ab III harauts fort corrents. E abans que fóssen dos trets de ballesta prop de la dita casa de Bellesguard, començaren tots a cridar a altes veus e vengueren cridants: "Victòria, victòria, Aragó, Sant Jordi". E pujants alt en la dita casa, faeren nos reverència, ens donaren les letres que portaven del dit nostre molt car primogènit ...*⁵⁷⁸

Possiblement el rei es referia a la torre de l'homenatge, la part més alta de l'edifici que disposava d'una galeria de finestres orientades als diferents punts cardinals, puntualitzant que en aquesta ocasió eren les finestres de llevant, per tant, les enfocades a l'est, direcció mar.

Biblioteca Universitària de València i les cròniques de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I. *Caplletra*, 15 (1993), p. 31-48.

⁵⁷² ACA, reg. 2252, fol.86 (13 juny 1409).

⁵⁷³ ACA, reg. 3884, prov. M.R., (13 novembre 1409)

⁵⁷⁴ ACA, reg. 3884, prov. M.R., (18 novembre 1409)

⁵⁷⁵ ACA, reg. 3884, prov. M.R., (25 desembre 1409)

⁵⁷⁶ ACA, reg. 3884, prov. M.R., (1 gener 1410)

⁵⁷⁷ ACA, reg. 3884, prov. M.R., (7 gener 1410)

⁵⁷⁸ ACA, reg. 2252, fol. 97v (22 juliol 1409). Colección de documentos inéditos del archivo general de la Corona de Aragón. vol. I, p. 118.

Capítol IV: La residència reial

Aquesta llotja o galeria, podria inspirar-se en la que Martí I s'havia fet construir al Tinell, tot i que aquesta última disposava de dos pisos, però també era orientada al mar i per això es nomenava com el Palauet de Bellvís o de la Bellavista, lloc on el rei s'hi estava bona part del seu temps lliure⁵⁷⁹. Al Tinell, el rei va transformar el pati central del palau en un verguer, però tot això no va ser suficient, no era del seu grat, necessitant el monarca un altre lloc de descans als afores de la ciutat emmurallada.

El rei no esperava que només tres dies després d'escriure aquesta carta a Pere de Torrelles i quan encara no havia arribat la missiva al destinatari, Martí el Jove moria a Càller a conseqüència d'unes febres infeccioses. A l'agost es va saber la notícia a Barcelona⁵⁸⁰, i Benet XIII que era a la Roca del Vallès envià al fra Vicent Ferrer per consolar-ho, ja que sabia que el monarca sentia molta estima pel dominic valencià⁵⁸¹, aspecte que l'ajudaria a pair la notícia mentre el Papa no arribava a Bellesguard⁵⁸², fet que passà quatre dies més tard⁵⁸³.

Tornant al moment previ a la mort del seu hereu Martí el Jove, el rei escrivia des de Bellesguard al Batlle General per demanant-li que preveient la vinguda del Sant Pare a Barcelona necessitava dos cavalls blancs i dues mules, a més d'altres sis mules que fossin boniques per als cardenals que vindrien amb ell⁵⁸⁴.

El Papa va arribar a Bellesguard el 8 d'agost de 1409 per fer costat al monarca, acompanyat de cinc cardenals de la seva estricta confiança⁵⁸⁵. En oferir la seva casa durant el Cisma d'Occident, Martí I va voler convertir la ciutat de Barcelona en una seu pontifícia i durant el mes d'agost i part de setembre, Bellesguard va ser el lloc de residència del Pontífex⁵⁸⁶.

El rei, abandonat i aclaparat, desbordat pels esdeveniments, treia forces per continuar amb els assumptes d'Estat, enviant una carta des de Bellesguard als consellers de Barcelona on els ordenava diverses millores urbanes al voltant del Palau Major⁵⁸⁷, una mostra que el rei volia millorar l'edifici per cedir-lo després a Benet XIII.

---

⁵⁷⁹ Adroer, A.M.: *El Palau Major de Barcelona. op. cit.*, p. 39.

⁵⁸⁰ Fort i Cogul, Eufemià: Benet XIII: *El darrer papa d'Avinyó a Catalunya*. Barcelona, Rafael Dalmau, 1965, p.30-33.

⁵⁸¹ En data del 14 de juny de 1409, Martí I havia anat a Sant Andreu del Palomar a escoltar la missa de Vicent Ferrer, després va marxar a dinar a la torre d'en C. Oliver a Provençals (ACA, reg. 3395, prov. M.R.)

⁵⁸² Martínez Ferrando, J.E.: Sant Vicente Ferrer y la casa real de Aragón. A: *Analecta Sacra Tarraconensis*, vol. XXVI. Barcelona, CSIC, 1955, p.14.

⁵⁸³ Zurita, Jerónimo: *Anales de Aragón*. Cap. LXXXIX, indica que el papa de camí a Barcelona es va aposentar fora de la ciutat, a la casa del rei anomenada Bellesguard.

⁵⁸⁴ ACA, reg. 2251, fol. 117v. (2 juliol 1409)

⁵⁸⁵ Moliné i Brasés, E.: Noticiari català dels segles XIV i XV. *Butlletí de l'Ateneu Barcelonès*, 5 (1916), p. 217Aquests eren mossèn Darig, mossèn de Tolosa, mossèn de Muntaragó, mossèn de Sant Jordi i mossèn de Sant Eustaqui.

⁵⁸⁶ Carreras Candi, F.: *Ciutat de Barcelona. Barcelona, 1910*, p. 802.

⁵⁸⁷ Institut Municipal d'Història, Lletres Reials Originals, sèrie A-186 (15 agost 1409)

Capítol IV: La residència reial

Segons indica Jerónimo de Zurita, davant la incertesa generada als seus regnes després de la mort del seu hereu, i atenent a la demanda d'en Jaume d'Urgell pel que se'l nomenés Lloctinent General dels regnes, explica que:

*“Este poder firmó el rey en Barcelona en una casa en que él se recreaba que llamaba de Bellesguart a 25 del mes de agosto de 1409, y fue para todos los reinos de la Corona de Aragón hasta que tuviese hijo varón y tuviese cuatro años cumplidos”*⁵⁸⁸.

El rei no va descuidar les seves obligacions i acudia allà on era pertinent la seva presència, però pel temps estrictament necessari i amb la voluntat de cercar la companyia del Pontífex, com passà quan després de realitzar les audiències al Palau Major, pujà a la torre Bellesguard per acabar de passar el dia amb el Sant Pare que encara residia a la torre⁵⁸⁹.

Benet XIII va romandre a Bellesguard fent-li costat al rei fins el dia 16 de setembre, moment que va marxar al Palau Major, residència que el monarca va cedir-li per a què pogués continuar amb la seva activitat pontifícia, tot i que no va trigar molt en tornar-lo a requerir per oficiar un casament.

Tot just l'endemà, el dia 17 de setembre, a les deu del matí, el Sant Pare va traslladar-se des del Palau Major fins la torre Bellesguard per casar al rei amb Margarida de Prades a la capella de la torre⁵⁹⁰. La cerimònia va ser oficiada per Benet XIII, qui va fer *“les esponsalles e affermalles del senyor rey ab dona Margarida en la capella de sen Nen”*⁵⁹¹. Després de la recent mort del seu primogènit, la cerimònia va ser molt sòbria motivat pel dol en el que estava immers el rei, a més a més, pel fet que la boda del rei amb Margarida es va fer en un curt període de temps, premiats per la necessitat del moment, el nombre d'assistents degué ser petit, limitat especialment per l'espai reduït de la capella de la torre.

Hi ha autors que assenyalen que entre els assistents eren presents la cunyada del rei, la reina vídua Violant de Bar⁵⁹², així com destacats membres de la noblesa com Jaume d'Urgell, a més de cinc cardenals, possiblement els mateixos que havien acompanyat al Papa a Bellesguard en la visita del 8 d'agost, i diversos bisbes, tot i que no s'ha trobat enlloc la relació completa dels convidats⁵⁹³.

---

⁵⁸⁸ Zurita, J.: *Anales de Aragón*, capítol LXXXIX.

⁵⁸⁹ ACA, reg. 3884, prov. M.R. (13 setembre 1409)

⁵⁹⁰ ACA, reg. 2237, fol. 44v; Manual de Novells Ardits, vol. I, 1390-1446, p.163.

⁵⁹¹ ACA, reg.3884, prov. M.R.

⁵⁹² Violant de Bar (v.1363-1431), era neboda del rei de França Carles V. Es va casar amb Joan I d'Aragó, una dona amb una forta personalitat que la va portar a enfrontar-se amb el seus sogres, als qui va empresonar després de quedar-se vídua. La seva formació cortesana de París la va portar a incorporar en la cort elements considerats de luxe i refinats, aspecte que li van provocar importants crítiques.

⁵⁹³ Peña, J. A.: *Martí I l'Humà, un rei sense hereu. op. cit.*, p. 205.

Capítol IV: La residència reial

Pel que fa als costos de l'esdeveniment, per aquelles dates el rei ja estava freturós de diners. Es té constància que la despesa va pujar a 3.564 sous, lliurats a Guillem Mulet, tresorer reial, per comprar “*nou catres*” envellutats per a l'ocasió, tractant-se de cadires de fusta de tisora⁵⁹⁴. Per aconseguir els diners, es va repartir un tall entre els vassalls, un maridatge, però al no tenir temps per esperar el resultat del recapte, el rei va recórrer al seu cambrer Francesc Martorell, emmanllevant-li 500 florins recaptat al regne de València, emetent l'ordre des de Bellesguard a Guillem de Martorell⁵⁹⁵.

D'aquesta boda ha arribat fins als nostres dies dos objectes: el primer és un crucifix tardogòtic de fusta policromada, de finals del s. XV, dipositat al monestir de Montserrat, catalogat amb el nom de “Crist de Bellesguard” que va ser donat al museu pel Dr. Jaume Brufau l'any 2010⁵⁹⁶.

L'altre objecte fou un portapau de ferro, de factura gòtica amb elements renaixentistes, que el papa Benet XIII va entregar als nuvis com a regal de noces. Tot i que a la bibliografia es diu que aquest també es troba a Montserrat, fins el moment no s'ha pogut localitzar.

Després de la cerimònia, el Papa va marxar a la torre de Ramón Desplà⁵⁹⁷, lloc on va residir fins la seva entrada oficial a Barcelona la festivitat de Sant Miquel⁵⁹⁸. Benet XIII va sortir del monestir de Valldonzella per arribar al Palau Reial Major, que a partir d'aquell moment es va convertir en la seva nova residència fins el maig de 1410⁵⁹⁹.

Vicent Ferrer no era a la cerimònia, tal i com indica la Crònica del rei Martí, però si que es té notícia de la seva estada a Bellesguard sis dies després, acompanyat del seu germà fra Bonifaci, prior dels cartoixans de l'obediència d'Avinyó, fet documentat el 23 de setembre de 1409, quan la reina Margarida sentia el sermó predicat pel mestre Vicent Ferrer durant la missa celebrada a Bellesguard, realitzant el rei, just després, un solemne convit.

---

⁵⁹⁴ ACA, reg. 2251, fol.135; Duran, F.: *Margarida de Prades. op. cit.*, p. 11.

⁵⁹⁵ ACA, reg. 2251, fol. 124. Arxiu Regne de València (ARV), Mestre Racional, núm.9.813. Amb data de 16 de setembre de 1409, el rei va atorgar plens poders a Guillem de Martorell, uixer d'armes del monarca i al seu fill, Francesc de Martorell, per “*poder fer demandes en el regne de València*”.

Cueves Granero, M. A.: Abastecimiento de la Ciudad de Valencia durante la Edad Media. *Saitabi: revista de la Facultat de Geografia i Història* (Universitat de València), 12 (1962) p.163-164). En un document posterior, datat a 10 de setembre de 1409, el rei reconeixia deure a Francesc de Martorell 1500 florins que li va prestar per satisfer el seu matrimoni amb Margarida de Prades, autoritzant-lo a cobrar-los dels diners procedents del donatiu que Guillem de Martorell havia de recol·lectar del regne de València amb motiu de l'esmentat matrimoni.

⁵⁹⁶ Apèndix documental (IV).

⁵⁹⁷ Puig i Puig, S.: *Pedro de Luna último papa de Aviñón (1387-1430)*, Barcelona, 1920, p. 219, 222 i 226. Desplà disposava d'una torre a la rodalia de Barcelona on s'hi hostatjà el Papa el setembre de 1409 i novament el maig i juny de 1410. Ramon Desplà era un ciutadà honorat de Barcelona que estava casat amb una germana de Bernat de Gualbes, ambaixador de Benet XIII al Concili de Pisa (1409).

⁵⁹⁸ Manual de Novells Ardits, vol. I, p. 163. (29 setembre 1409)

⁵⁹⁹ ACA, reg.3884, prov. M.R.

Capítol IV: La residència reial

“Dilluns a XXIII dies del dit mes los dits senyors e senyora en Bellesguard. Aquest dia la dita senyora exí a missa e dixla micer Gombau Ferrer, dony de Cartoxa e sermonà mestre Vicenç Ferrer e lo senyor rey feu solemne convit”⁶⁰⁰

3.5. La capella

Una part de la capella podria ser un dels pocs elements constructius que ha perdurat fins a l'actualitat, juntament amb les torres i part de la muralla, tot i que només es tractaria d'uns sostres de petites dimensions, no tenint cap més notícia de l'espai. Per poder fer-nos una idea de com va ser el conjunt arquitectònic, s'hauria de fer una comparació amb les capelles denominades de cort, comuns a les monarquies europees, on els reis cercaven un conjunt arquitectònic al costat de la seva residència, generalment edificis petits o mitjans⁶⁰¹, diferents d'altres models de capella palatina com seria la del primer palau del rei a Sicília, el Castell Ursino de Catània⁶⁰².

A la Corona d'Aragó, ja des del segle XIV, les residències reials comptaven amb una capella pel culte particular del rei, com fou el cas de la capella de Santa Àgata al Palau Major de Barcelona⁶⁰³. Sobre la capella de Bellesguard, es desconeix si ja existia quan era el mas Vallblanc, és a dir, si era abans de l'any 1408. Cap document informa de la construcció per part del rei Martí I d'una capella a la seva residència de Bellesguard, tot i que seria possible ja que es van destinar recursos per fer obres a la torre, i el rei necessitava disposar d'un lloc de culte personal prop del lloc de residència, com passà al Palau Major i a Valldaura⁶⁰⁴, especialment després de la mort del seu fill Martí el Jove, on la necessitat de pregar s'exacerbaria, tenint present la religiositat d'aquest monarca, dit també com l'eclesiàstic.

És també possible que aquesta capella medieval coincidís en el mateix espai que la posterior capella que va construir la Comunitat de preveres de Sant Just i Pastor a Bellesguard al segle XVIII, de la que es disposa de gravats realitzats a finals del XIX i que ens permet tenir una idea aproximada de com era⁶⁰⁵. La capella del segle XV estava

---

⁶⁰⁰ ACA, reg. 3, fol. 184; Martínez, J.E.: Sant Vicente Ferrer y la causa real de Aragón. *op. cit.*, p. 41.

⁶⁰¹ Abad Castro, C.: Espacios y capillas funerarias de carácter real. A: *Maravillas de la España medieval. Tesoro sagrado y monarquía*, vol. I. León, Junta de Castilla y León, 2001, p.63-71.

⁶⁰² Tronzo, W.: *The Cultures of His Kingdom. Roger II and the Capella Palatina in Palermo*, Princeton University Press, Princeton, 1997.

⁶⁰³ Español Bertrán, F.: *Els escenaris del rei. Art i monarquia a la Corona d'Aragó*. Manresa: Fundació Caixa Manresa, 2001, p. 9-105.

⁶⁰⁴ Español Bertrán, F.: Els palaus abacials i les residències reials als monestirs. A: *L'art Gòtic a Catalunya. Arquitectura III. Dels Palaus a les masies*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, p.279-283; Español Bertrán, F.: Reial o abacial? El palau de Santes Creus revisat. *Estudis històrics i documents dels Arxius de Protocols*. XIV (1996), p.167-186.

⁶⁰⁵ Es tracta dels gravats realitzats per Lluís Rigalt i Farriols (1814-1894), l'any 1870, dipositats a la Col·lecció de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi (RACBASJ), amb número d'inventari 1026/D, p. 136-137. La importància d'aquests dibuixos rau en que es van fer abans de la

Capítol IV: La residència reial

---

dedicada al màrtir Sant Senén⁶⁰⁶, un fet força estès als regnes de la Corona d'Aragó, venerant-se les relíquies dels sants màrtirs Abdó i Senén al monestir de Santa Maria d'Arles del Tec, al Vallespir.

3.6. La vida quotidiana a Bellesguard

L'estada del rei i la seva cort a Bellesguard feia imprescindible un ampli aprovisionament de productes per poder fer-la acollidora, sol·licitant el rei a Mateu de Loscos *"23 quintars, 3 lliures barceloneses de llana apellada mocona per major partida comuna e per menor allafa, la qual mocona nos havets tramesa 9 saques de canamaç senyades amb la senyal reial dalmanguena de nostre manament per fer matalas necessaris a forniment de la nostra torra de Bellesguard. D'altra part ha portat 2 guerres plenes d'oli, i 6 lliures de cera vermella gomada per hivern i estiu en dos maçapans"*⁶⁰⁷.

Un dels assumptes que trencava la pau del monarca a la torre era la desitjada descendència que no arribava, tot i les pregaries, cercant la intervenció divina en accions com la del 25 d'octubre, quan Margarida de Prades sortia cap a Montserrat per demanar la mediació de la Verge en la concepció del fill que esperava⁶⁰⁸.

Informa Lorenzo Valla que un mes després de les núpcies, va arribar a Bellesguard una ambaixada amb la intenció de presentar les opcions al tron del primogènit de Lluís d'Anjou i la infanta Violant, filla de Violant de Bar⁶⁰⁹. Encapçalava la legació el bisbe de Coserans, Sidard de Burguiroles, qui volia que el nen, Lluís de Calabria, fos educat en la cort catalana, rebent la negativa del rei Martí I donat que era encara més petit que el seu nét Frederic i no havia estat educat en la cort catalana⁶¹⁰.

---

destrucció de les restes de l'antiga torre de Bellesguard, amb motiu de la construcció del convent del Redemptor, obra de l'arquitecte Bernardí Martorell i Puig, inaugurat l'any 1926.

⁶⁰⁶ ACA, reg. 2252, fol.86v.

⁶⁰⁷ ACA, reg. 2251, fol. 133v (3 octubre 1410).

⁶⁰⁸ ACA, 2250, fol. 58. La devoció per la verge ja s'havia donat amb la reina Maria de Luna, qui també la va anar a visitar. De fet, Maria venerava una imatge que Martí I tenia a la seva capella privada de Valldaura (ACA, Reial Patrimoni, R-434).

⁶⁰⁹ ACA, reg. 3884, prov. M.R. (10-1-1410). Per estar més a prop de Bellesguard, a l'octubre de 1409 Violant de Bar es va traslladar des de la seva residència a la plaça Santa Anna al monestir de Pedralbes, on es quedarà fins la mort del rei Martí I. Al monestir va ser nomenada abadessa aquest mateix any, i per tant, la persona amb més rellevància i influència a la parròquia.

⁶¹⁰ Garrido i Valls.: *Vida i regnat de Martí I. op. cit.*, p. 272. Martí I va considerar que encara era molt d'hora per aquest oferiment, tot i això els va contestar que passaria la corona a *"Quod iustum fuerit dabo vobis"*, segons raó i justícia de tots els aspirants, incloent el seu nebot, fill de la seva germana Leonor, reina de Castella; Lorenzo Valla: *Historiarum Ferdinandi Regis Aragoniae*, p. 77 i ss. Explica Lorenzo Valla que aquestes paraules del rei van propiciar i afavorir la candidatura de l'infant Ferran.

Capítol IV: La residència reial

El lloc de Bellesguard on els va rebre va ser a la sala del rei, un espai de representació destinat a la recepció dels dignataris i cerimònies, com podria haver estat el Saló del Tinell del Palau Major de Barcelona, sense que les dimensions fossin comparables, però que el rei va voler donar-li el fast oportú amb la compra de cortines de Flandes ja mencionades.

Dita convulsió política va provocar que de manera freqüent vinguessin a Bellesguard diferents personatges amb arguments tan diferents com podia ser saludar a la seva amiga Margarida de Prades⁶¹¹, cas de Margarida de Montferrat, tot i la tibantor entre el rei i Jaume d'Urgell⁶¹². El propi Jaume d'Urgell, conscient que podia quedar exclòs, a principis de gener ja s'havia traslladat a Barcelona, juntament amb la seva dona i la seva mare Margarida de Montferrat, visitant al rei a Bellesguard a finals de gener⁶¹³.

Tot i que els problemes abundaven als regnes, el rei va romandre a la torre Bellesguard tota la primavera de l'any 1410, el motiu segons Zurita era per la pesta que arrasava la ciutat de Barcelona⁶¹⁴, i des de la torre el monarca despatxava per carta totes les instruccions per solucionar els problemes dels regnes.

El 7 d'abril, es personà a Bellesguard una comissió de les Corts, presidida pel Bisbe d'Elna, qui va presentar un discurs on estimulaven al rei a solucionar sense pèrdua de temps el problema successori⁶¹⁵. Aquests es van reunir al pati o claustre de la torre de Bellesguard: "*in patio sive claustro sue turris*" de Bellesguard, documentant-se amb dita notícia la presència del pati que abans ja s'ha citat⁶¹⁶, tot i que al equiparar-lo amb un claustre, ens porta a pensar en un espai amb galeries tancades porticades de columnes. Les Corts del Principat reunides a Barcelona, van presentar una súplica al rei on li indicaven la difícil situació creada per la manca de successor, reaccionant el monarca davant la pressió, convocant Corts el 15 d'abril per solucionar el problema successori⁶¹⁷.

---

⁶¹¹ Recordar que Margarida de Montferrat havia estat la padrina de la de Prades.

⁶¹² Soldevila, Ferran: *Història de Catalunya*, p.563.

⁶¹³ ACA, reg. 3884, prov. M.R ; Garrido i Valls: *Vida i regnat de Martí I. op. cit.*, p. 275.

⁶¹⁴ Zurita, Jerónimo: *Anales de Aragón*, XCI.

⁶¹⁵ Soldevila, F.: *El Compromís de Casp : resposta al Sr. Menéndez Pidal*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1965, p. 41. Soldevila indica que no va ser fins una acta posterior a les Corts, amb data de 5 d'abril, en una anotació fragmentària, on es troba el nom d'alguns dels assistents en dita visita a Bellesguard. Allà es nomena al propi Alfons, bisbe d'Elna, Berenguer, Abat de Ripoll, Ferrer Despujol, canonge de la Seu d'Urgell, els nobles Roger Bernat de Pallars, Bernat Fortià, etc.

⁶¹⁶ ACA, Generalitat, Corts, reg. 963, fol. 53v.

⁶¹⁷ García Gallo, A.: La sucesión del trono en la Corona de Aragón. A: *Anuario de Historia del Derecho Español*. 1966, p. 38.

Capítol IV: La residència reial

Martí i Margarida romangueren a Bellesguard fins el 12 de maig de 1410, moment en que van marxar cap al monestir cistercenc de monges de Valldonzella⁶¹⁸, més proper a la ciutat i on era abadesa Constança de Cabrera, tia de Margarida de Prades⁶¹⁹.

Un altre motiu de la marxa del rei de Bellesguard i que ha estat exposat per la historiografia, es relaciona amb les obres realitzades a la torre⁶²⁰, però el propi rei deixava clar que havia de viatjar per calmar la situació crispada del moment i no per cap inconvenient en la seva estada a la casa, ja que les obres a Bellesguard van donar-se des d'un primer moment.

A la mort del rei Martí, la jove Margarida es va quedar a viure a la residència reial de Bellesguard. Molt poc temps d'enviudar la situació econòmica de la reina va empitjorar de manera ostensible. En una carta al seu domèstic Pelegrí Soler, Margarida explicava que *"sabem de les angoixes i afanyes insuportables que passem per a sostindre nostre cort e estat reginal"*⁶²¹.

El rei Martí havia assignat a Margarida una quantitat de quinze mil florins anuals, a pagar en quatre terminis, per fer front al sosteniment de la casa Bellesguard, en concepte del "dret de cambra". Els poders per recaptar dites rendes es van signar a Bellesguard en favor de Gil Roig de Liori, governador d'Aragó i Hug de Santa Pau, però aquests no van tenir gaire èxit, ja que al març de 1413, el rei Ferran I havia embargat dites rendes a la reina vídua⁶²². Per desbloquejar aquesta situació, Margarida va escriure a l'administrador de l'església de Tortosa per a que aquest intercedís el favor del papa Benet XIII, al·legant la reina que *"la triga es a nos molt enuiosa per l'afany que passem en nostre viure"*⁶²³.

Per la seva part, el nou monarca feia un requeriment a Diego García amb la missió de revisar la documentació de Bernat Metge a la fi de trobar el trasllat autèntic del privilegi atorgat per Martí I de no alienar (*uniment*) la torre de Bellesguard⁶²⁴. A finals de desembre l'arxiver va contestar al rei, indicant-li que aquest privilegi no es trobava al seu arxiu, sinó que era en poder del notari de Barcelona Pere Dez Coll, qui disposava

---

⁶¹⁸ ACA, reg.3395, pro. M.R. El rei acostumava a passar pel monestir. L'11 de juny de 1409, Martí I va dinar i sopar a Valldonzella, per tornar a la ciutat a dormir.

⁶¹⁹ El monestir de Valldonzella es trobava llavors als afores de Barcelona, prop de l'actual Creu Coberta. El cenobi va ser molt danyat durant la Guerra Civil (1462-1472), i totalment destruït el 1652 per les tropes castellanes durant el brutal setge que va posar punt i final a la Guerra dels Segadors. Posteriorment les religioses es van traslladar dins la ciutat vella, construint-ne un de nou al carrer Valldonzella. Ja en el segle XIX, se'n va alçar un de nova planta d'estil modernista, obra de Bernardí Martorell, prop de Bellesguard, que és el que actualment ocupen les monges.

⁶²⁰ ACA, Reial Cancelleria, reg,2237, f,70v i 71r ; Girona i Llagostera: Epistolari del rey Martí d'Aragó, p. 308-309.

⁶²¹ ACA, reg. 2358, fol.69 (25 setembre 1412).

⁶²² Duran i Cañameras: *Margarida de Prades. op. cit.*, p. 23

⁶²³ ACA, reg. 2355, fol. 13.

⁶²⁴ ACA, C, reg. 2405, fol.130v. (10 març 1415)

Capítol IV: La residència reial

---

de les notes del secretari del rei, en Bernat Metge, ordenant-li el rei que les lliurés a l'Arxiu Reial⁶²⁵.

“Lo Rey: Com nos vullam veure e fer regonéxer lo contracte de uniment fet a la Torra de Bellesguar, lo qual féu o's fermà segons havem entès en poder d'en Bernat Metge e és ara en poder vostre, manam-vos expressament que lo dit contracte o translat de aquel ben corregit e feafent nos tramitats de continent sens dilació alguna. Dada en la vila de Perpinyà sots segell secret et, per indisposició de nostra persona, signada de mà de nostre primogènit a XVIII dies de desembre de l'any mil CCCCXV. A. Primogenitus”⁶²⁶.

Margarida de Prades havia marxat cap a Perpinyà per intentar acostar-se al rei i demanar-li la seva ajuda, però l'estança en aquesta ciutat va malmetre greument els seus recursos econòmics⁶²⁷, obligant-la a vendre tot allò que encara li restava, trobant entre els seus prestadors per pagar-se l'estada a Antoni Tallander, conegut com a Mn Borra, albardà o bufó reial⁶²⁸.

Per poder obtenir més recursos, la seva mare, Joana de Cabrera amb l'ajuda de Guillem de Boxadors, va aprofitar que la seva filla era lluny per vendre a Barcelona els llibres de la reina que havia heretat de la biblioteca del rei Martí I i que es trobaven a Bellesguard, una acció que no va comptar amb el vistiplau de la reina, ja que Margarida de Prades va escriure a la seva mare perquè aturés aquestes vendes, a més d'aprofitar per demanar-li un llibre de Titus Livi⁶²⁹, mostrant la seva estima per la lectura, com s'aprecia en una altra carta on feia menció a un llibre de la seva torre Bellesguard de Mn Manel⁶³⁰.

Un altre exemple de la seva necessitat per aconseguir ingressos, es va donar en la venda al gener de 1416 d'uns arbres que havia fer tallar a Bellesguard, indicant aquest acte que encara gestionava la torre, almenys per aconseguir recursos, perquè ella no podia mantenir en bon estat l'edificació, tot i que va haver de fer obres davant l'enrunament de la capella⁶³¹. Per tant, només sis anys després de la mort de l'Humà, la torre de Bellesguard presentava un deteriorament important com suposava l'enrunament de la capella, s'iniciava d'aquesta manera el declivi de la torre que Margarida no va poder aturar.

---

⁶²⁵ López Rodríguez, C: El archivo real de Barcelona en tiempos de Fernando I. *Signo*, 12 (2003), p. 51.

⁶²⁶ ACA, reg. 2409, fol. 126v. (18 desembre 1415)

⁶²⁷ ACA, reg. 2355, fol. 97. Margarida va romandre a Perpinyà de l'octubre de 1415 fins el febrer de 1416, data en la que consta el bateig del seu fill a Barcelona. A partir de maig i fins el juliol de 1419, signà cartes des del seu palau de Barcelona.

⁶²⁸ Carreras i Valls: *La Notaria*, 1934, p. 138. Margarida va rebre del rei Alfons una quantitat a compte del dot que Martí I no va arribar a fer efectiu. La suma pujava a vint mil florins.

⁶²⁹ ACA, reg. 2355, fol. 79.

⁶³⁰ ACA, reg. 2355, fol. 82.

⁶³¹ ACA, reg. 2355, fol. 86.

Capítol IV: La residència reial

La greu situació econòmica va provocar que l'any 1419, Alfons el Magnànim autoritzés a Margarida a vendre, establir en emfiteusi o empènyer el Palau Menor i Bellesguard⁶³², mostrant la preocupació del rei per la manutenció de la vídua, comptant també amb l'ajuda de la reina Maria de Castella, qui va regalar a Margarida un robí pel nadal de 1418⁶³³.

L'any 1419, Margarida de Prades va heretar part dels béns de la seva mare, fet que hauria significat un guany considerable si no fos per la pèrdua dels drets sobre el Palau Menor i Bellesguard que es va produir l'any 1420, moment a partir del qual la reina vídua va caure en una situació tan pèssima que va provocar la intervenció del propi rei, qui en febrer de 1420 va manar al Batlle General de Catalunya que s'alcés l'embarg que havia fet Margarida sobre el Palau Menor i Bellesguard⁶³⁴, repetint-se dita ordre un mes després⁶³⁵.

Margarida va aprofitar aquesta ajuda del rei per reduir deutes, incloent en aquest propòsit la venda de Bellesguard, en part pels costos que suposava mantenir la residència reial. Sabem que entre els emfiteutes del monestir de Pedralbes, segons el capbreu de 1416, es trobava Margarida de Prades, que pagava el delme per Bellesguard. Al capbreu es cita que *"Margarida, per la peça de terra de la seva torre de 30 mujades, es pertide vinya e pertida camp e pertida herm. E termena de III parts, amb bernat Ferrer o els seus hereus, amb Antoni Saplana e amb el torrent e ab en G. Garbo. Un tros de terra camp de I mujada e mes, es colomer e fou de Bernat Ferrer e asats lo prop la dita torra, delma"*⁶³⁶.

Una de les seves creditors havia estat la seva cunyada Violant de Bar, qui al no recuperar els mil florins que l'havia deixat va embargar i es va atorgar la torre de Bellesguard⁶³⁷. Tot i que la propietat de la torre legalment encara era de Margarida, com aquesta ja no vivia allà des de 1412, Violant es va quedar a viure fins la seva mort el juliol de 1431⁶³⁸.

Aquesta feblesa econòmica de Margarida no només la va aprofitar la seva cunyada, sinó també es van interessar alts càrrecs de la corona per adquirir propietats de la reina, especialment atrets per la torre de Bellesguard. El 1418, Pere Beçet demanava al rei Alfons que li permetés, com a batlle general que era, apoderar-se de Bellesguard,

---

⁶³² ACA, reg. 2591, fol. 68v (25 novembre 1419)

⁶³³ ACA, Reial Patrimoni, reg. 536, fol. 54v.

⁶³⁴ ACA, reg. 2936, fol.80.

⁶³⁵ ACA, reg. 2936, fol. 82 (30 abril 1420).

⁶³⁶ Sagarra i Siscar: *Sant Vicens de Sarrià. op. cit.*, p. 100.

⁶³⁷ Duran i Cañameras: *Margarida de Prades. op. cit.*, p. 41.

⁶³⁸ Manual de Novells Ardits, Vol. I, cap. XVI, p. 329. Les fonts informen que el dimarts, 3 de juliol de 1431, la reina Violant moria a Bellesguard, *"Aquest jorn en la nit precedent dues hores apres mige nit passa de aquesta vida la Senyora Reyna dona Yoland dins la casa o torra de Bellesguard del territori de Barchinona"*.

Capítol IV: La residència reial

---

aleshores en mans de Violant de Bar per penyora de la reina Margarida, al·legant que la propietat es trobava abandonada i en perill de ruïna⁶³⁹.

Pere Beçet sabia que la casa no podia ésser alienada i calia que fos sempre palau dels reis, però amb la nova dinastia podien canviar els interessos reials. En aquest document es torna a insistir, com ja havia passat a l'any 1416, en el fet que Bellesguard es trobava en perill de ruïna, per tant, l'abandó de la torre havia fet que el deteriorament de la mateixa s'estengués de la capella a la resta de la propietat en només dos anys. L'any 1422, Margarida cedia la torre de Bellesguard a Francesc de Vilanova, marit i apoderat de la seva germana Elionor.

A l'acta notarial quedava explícit que es tractava d'una donació realitzada al monestir de Valldonzella.

*"En lo monastir de Valldonzella. La Reial Magestat de Dª Margarida, vídua de Don Martí, Rey de Aragó. En agrahiment dels serveis de Francesch de Vilanova cavaller y atenent a tant conciderable merit de dit cavaller, la dita Reial Magestat de Dª Margarida feu donació en libre y franch alou a dit Francesch de Vilanova de la Torre de Bellesguart cituada en los confins de Barchinona ab la font, o fonts, torrents, y qualsevols aigües y arbres, ab los cups, horts y vergés contiguos a dita torre y casa, ab las terras y pocessions cultas y boschosas, ab los acostumats límits, oliveras y demes arbres y casas, y altres particulars dominis de dita torre y sas pertinencias. Afrontada de una part = ab terras de Pere Çaragoça Mariner, y de altra part ab terras de Graidà Muller de Galceran Pla, filla de Bernat Ferrer ciutadà de Barchinona. Qual donació fou autorizada per lo Magnífic Barthomeu Castelló Veguer de Barcelona".*⁶⁴⁰

Les donacions de Margarida a la seva germana Leonor es van fer per l'autoritat del veguer de Barcelona, qui firmà el document i que devia intervenir en virtut d'algun plet obert amb Violant de Bar, que forçà a Margarida a refer les donacions. Aquestes van ser acceptades per Francesc de Vilanova, espòs i apoderat d'Elionor, que per aquell temps residia a Prades. La donació fou atorgada a l'església de Valldonzella, notificada dos dies després a la reina Violant, en la seva casa del carrer Montcada, en presència de Joan de Vilaragut, *militis* de l'ordre de Sant Joan de Jerusalem i de Bernat Sacortada, a l'efecte, requerits per Vilanova, "noble domiciliat en la vila de Prades"⁶⁴¹.

Aquesta cessió fou anul·lada, principalment perquè des de l'any 1420 ja es coneixia el segon matrimoni de Margarida de Prades, per tant, havia perdut la seva categoria de reina vídua, invalidant posteriorment aquesta cessió de Bellesguard el rei Alfons el Magnànim, per tornar a donar la torre Bellesguard al seu secretari Francesc Darinyó l'any 1424.

---

⁶³⁹ Duran i Sanpere, A.: Bellesguard, residència de reis. A: *Barcelona i la seva història*. Curial, 1972, p. 712.

⁶⁴⁰ AHSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 3, p. 2. (17 agost 1422)

⁶⁴¹ Duran i Cañameras: *Margarida de Prades. op. cit.*, p. 42.

Capítol IV: La residència reial

Es pot veure que amb Martí I es va iniciar l'esplendor de la torre de Bellesguard però amb la seva mort també s'albirà el declivi. La seva dona, Margarida de Prades, va fer front a una situació econòmica molt precària que li va impedir poder mantenir com calia la torre, de fet, va viure només dos anys després d'enviudar, ocupant Bellesguard la major part del temps la seva cunyada Violant de Bar.

Durant l'interregne (1410-1412), Violant va viure temporalment un temps al palau de Bellesguard, tal i com s'aprecia a les cartes que des d'allà va escriure a l'octubre, novembre i desembre de 1410, com també el gener de 1411⁶⁴². Dins les gestions diplomàtiques per defensar la posició del seu nét, Violant va contactar amb l'antic camarlenc del rei Martí el Jove, Febrer, qui a França assessorava a la seva filla Violant d'Anjou, carta escrita des de Bellesguard el 14 d'octubre de 1410⁶⁴³.

Després de Casp i contrariada per la decisió que afavorí a l'Infant de Castella, Violant es va instal·lar definitivament a Bellesguard, lluny de la vida cortesana fins el seu traspàs, donat durant la nit del 3 al 4 de juliol de 1431, amb 68 anys. Des de la torre el seu cos va portar-se al Palau Menor on va rebre tots els honors que corresponien a la seva dignitat, donant-li sepultura a la Seu de Barcelona, al costat de l'altar major primer i a Poblet posteriorment⁶⁴⁴.

Tot i que acabem de dir que la reina Violant de Bar va romandre a Bellesguard fins la seva mort, l'any 1431, la propietat de la torre havia deixat de ser reial des del moment en que Margarida de Prades l'havia entregat a Francesc de Vilanova, el seu cunyat, l'any 1422.

Així doncs, podrien afirmar que el període que es va iniciar amb Martí l'Humà, l'any 1408, es va tancar l'any 1422, començant la propietat de Bellesguard a passar de mans de manera freqüent, acabant-se amb la presència d'estadants reials, assistint a un altre període.

---

⁶⁴² ACA, reg. 2055, fol. 88,88v, 95v-96v; 98,98v; 99,99v;99v, 100, 101v, 102; 103v,104, 112v, 113, 116, 117, 118, 121, 121v, fol. 123v-124v, recollides a F. Vendrell: *Violante de Bar y el Compromiso de Caspe*. Barcelona: Real Academia de Buenas Letras, 1992.

⁶⁴³ Vendrell Llagostera: *Violante de Bar y el Compromiso de Caspe. op. cit.*, p. 86-89.

⁶⁴⁴ Llibre de les solemnitats de Barcelona, III, 1423-1457, f.55.

Capítol V: la noblesa s'estableix a Bellesguard

1.- El segle XV: la tensió a l'espai agrícola

Els canvis que es van produir durant el segle XV van afectar el paisatge històric de les parròquies de Sarrià i Sant Gervasi, canvis que van venir determinats per les conjuntures que van ocórrer a la ciutat de Barcelona i en tot el Principat.

La Catalunya de la segona meitat del s. XV es va veure marcada pels aldarulls i la guerra civil (1462-1472), fets que van comportar conseqüències negatives per l'economia i per la demografia pel país⁶⁴⁵. El període bèl·lic va reduir el comerç exterior, provocant una disminució dels mercats internacionals, la contracció del moviment del port de Barcelona i la cancel·lació de les activitats especulatives. Es va donar una davallada que tot i la posterior política de recuperació de Ferran el Catòlic no va servir per recobrar les posicions anteriors a la guerra.

L'arribada dels Trastàmara a la Cort l'any 1412 amb Ferran I, i especialment amb Alfons el Magnànim (1416-1458), va suposar l'allunyament físic del rei dels territoris peninsulars, aspecte que va comportar molta dificultat per part de la classe senyorial catalana per participar en el repartiment dels beneficis i rendes que emanaven de la monarquia. De fet, una part de la noblesa catalana desaparegué amb la cort reial, afectant a les grans famílies, cas dels Montcada, Cardona, Requesens, o els Cabrera, especialment tractats en aquesta recerca, nissagues que van acabar per entroncar amb la noblesa castellana i residir prop de la cort⁶⁴⁶, un procés que es desenvoluparà amb major claredat durant els segles XVI i XVII amb l'establiment de la cort a Madrid.

Les tensions agràries del XV van generar una profunda crisi del sistema feudal català, un llarg conflicte on la pagesia no solament exigí la llibertat personal, la possessió continuada del predi i la seva ampliació, sinó que també la liquidació de les càrregues senyorials. El conflicte es va arrossegar fins l'abril de 1486, moment en que Ferran II va promulgar la Sentència de Guadalupe que posava fi al problema remença, almenys aquesta era la intenció, tot i que realment la sentència de Guadalupe consagrava un pacte de restauració senyorial i de consolidació dels mecanismes que no van resoldre la desigualtat social al si de la comunitat pagesa⁶⁴⁷.

A la Sentència de Guadalupe es van abolir els sis mals usos i altres drets antics, però en compensació els pagesos havien de pagar 10 sous per cada mal us. Ja des de l'any 1480, els pagesos reconeixien altres drets com delmes, primícies, censos, tasques, quints, quarts, i es comprometien a pagar-los⁶⁴⁸. Per tant, a l'abril de 1486 la sentència establí la redempció dels mals usos i extingia una sèrie d'abusos consuetudinaris i de treball personal en terres del senyor, així com una infinitat de drets de difícil identificació, encara que estiguessin capbrevats, sempre que els pagesos poguessin

---

⁶⁴⁵ García Espuche, A.: *Un siglo decisivo Barcelona y Catalunya 1550-1640*. Madrid: Alianza, 1998, p. 25.

⁶⁴⁶ Feliu, Gaspar: El règim senyorial català als segles XVI i XVII. *Pedralbes: Revista d'història moderna*, 16 (1996), p. 32.

⁶⁴⁷ Serra i Puig, E.: El règim feudal català abans i després de la sentència arbitral de Guadalupe. *Recerques*, 10 (1980), p. 17-32.

⁶⁴⁸ Lluç Bramon, R.: Tot pensant en el conflicte remença: reflexions i propostes. *Estudis d'història agrària*, 25 (2013), p. 29-46

Capítol V: la noblesa s'estableix a Bellesguard

---

demostrar que havien estat introduïts il·legalment, disposant de 5 anys per ratificar capbreus, aspecte que equivalia a una renovació del domini per part dels senyors i al reconeixement dels capbreus per l'autoritat pública⁶⁴⁹. En relació amb la propietat eclesiàstica, la sentència es comprometia a suplicar la confirmació pontifícia i facultava els pagesos no remences a acollir-se⁶⁵⁰.

El pagès havia guanyat la llibertat personal i mantenia la possessió continuada del predi amb dret a la transmissió hereditària (possessió emfitèutica) i l'ampliació del mas (incorporació dels masos rònecs a la possessió emfitèutica). La noblesa havia perdut el control de la mobilitat pagesa i probablement havien rebut un cop dur amb les guerres pageses del XV, però encara conservaven altres drets que garantien la seva preeminència, com era el domini directe, la propietat dels drets dominicals (fixos en diner o en espècie i proporcionals a la collita), mantenint-se un sistema de relacions jurídiques feudals (dret molt generalitzat de l'homenatge i la fidelitat, manteniment de la justícia, dret del nomenament de batlles, etc), i la possibilitat de l'aplicació de lleis que afavorien la seva condició jurídica. El nou equilibri de la sentència consagrava un esquema productiu de caràcter individual, on el pagès estava sotmès a les càrregues senyorials que hipotecava, més o menys pesadament, el funcionament de les explotacions pageses i condicionava jurídicament i econòmicament la seva evolució.

En part gràcies a la permanència a la terra, la supressió dels mals usos i l'ampliació de les explotacions agràries, la pagesia va ser capaç d'afrontar i de qüestionar l'autoritat senyorial. Es va consolidar l'emfiteusi com la forma predominant de cessió de l'ús de la terra amb entrada i pagament d'un cens anual, habitualment fix, en diner o en espècie, al que es sumaven les prestacions feudals com l'obligació de prestar jurament de fidelitat i homenatge, pagament de terços, lluïsmes i foriscapis, el dret de fatiga en cas de transportació de la propietat, treballs personals. Majoritàriament, els pagaments més comuns eren els delmes, primícies, tasques, braçatges, agressos, calcatura, etc⁶⁵¹.

Pel cas de Sarrià-Sant Gervasi, es veurà com durant tot el segle XV i XVI es continuarà amb les relacions de vassallatge entre senyors i pagesos mitjançant altres drets, permetent que el sistema senyorial subsistís, alhora que van sorgir nous tipus de relacions contractuals que afavorien la pagesia en detriment dels senyors signant contractes emfitèutics, clarament avantatjosos pels seus interessos, amb el pagament de censos fixos en diner que es van devaluar amb el temps.

El pagesos reconeixien els altres drets, com delmes, primícies, censos, tasques, quints, quarts, i es comprometien a pagar-los des de l'any 1480, disposant de 5 anys per ratificar capbreus, aspecte que equivalia a una renovació del domini per part dels senyors i al reconeixement dels capbreus per l'autoritat pública⁶⁵².

---

⁶⁴⁹ Lluch i Bramon, R.: 1457: supressió dels mals usos?. *Estudis d'història agrària*, 16 (2003), p. 131-146.

⁶⁵⁰ Gual Vila, V.: El punt de partida de l'agricultura moderna. De la sentència arbitral de Guadalupe i les Germanies a la crisi de finals del cinc-cents. A: *Història Agrària dels Països Catalans*. Vol. III, Edat Moderna. Barcelona, 2008, p. 13.

⁶⁵¹ Duran i Pujol, M.: Producció i renda agrària a la Catalunya del s. XVI. A: *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*. Barcelona: Crítica, 1986, p. 203.

⁶⁵² Gual Vila, V.: El punt de partida de l'agricultura moderna. *op. cit.*, p. 14.

Capítol V: la noblesa s'estableix a Bellesguard

Després de Guadalupe⁶⁵³, veiem que les abadesses del monestir de Pedralbes van procurar “*en fer capbrear per lo manco de deu a deu anys perquè per no capbrear han perdut lo monestir molts censos y delmes*”⁶⁵⁴, aspecte que va afegir més pressió sobre la població pagesa.

2.- Sarrià-Sant Gervasi als segles XV i XVI: els danys de la guerra civil

Pel que fa a l'aspecte social, la segona meitat del s. XV va suposar un període convuls que a Sarrià es comprova l'any 1452, quan arran d'alguns aldarulls a la parròquia amb forasters, la reina Maria de Castella confirmava a l'abadessa de Pedralbes el dret de nomenament del batlle de Sarrià, amb la facultat de portar vara per exercir la jurisdicció civil⁶⁵⁵, un batlle que havia tingut problemes per imposar la seva autoritat i necessitava portar el símbol de la vara per transmetre que el seu càrrec era una delegació del poder reial, amb les conseqüències que això podria portar en cas de desobeir-lo.

Un altre moment traumàtic va ocórrer en 1462, dins del període de la Guerra Civil, quan l'estol de Joan II va incendiar la població de Sarrià que prèviament havia estat saquejada. El 3 d'octubre de 1462, la host francesa auxiliar de Joan II va cremar diverses torres a Sarrià on s'inclouïa la d'en Bernat Fiveller, indicant que “... *foch a les cases de Sarrià e a algunes torres del terme, e lo dit dia que partiren ne meteren a la torra de mossèn Bernat Fivaller e d'en Pelegrí, que ere baster e fou conceller de aquesta ciutat*”⁶⁵⁶.

El monestir de Pedralbes també va patir durant el període de la guerra, havent-se de traslladar la comunitat de monges fins a Barcelona per seguretat, transgredint la clausura, un acte excepcional que poques vegades es va tornar a donar⁶⁵⁷. Es percep que pràcticament la totalitat de la parròquia va patir situacions tràgiques i un empobriment progressiu amb motiu de la guerra, no veient símptomes de recuperació fins després de la finalització de la mateixa l'any 1472, signant-se al monestir de Pedralbes les capitulacions el 24 d'octubre⁶⁵⁸, on es posava fi a la guerra contra Joan II que donava pas a un període tranquil d'ordre social, consolidat posteriorment a les Corts de 1480-81, les primeres de Ferran II (1452-1516), on es van posar les bases del redreçament econòmic del s. XVI, moment a partir del qual la parròquia tornà a

---

⁶⁵³ En un capbreu posterior a Guadalupe, datat de 1486-1514, gairebé en totes les confessions es reconeixia l'obligació de pagar el lluïisme, intestia, firma d'espoli, terça, exarquia, cugucia, fadiga, lexa, delme i primícia, a més del sagrament a l'abadessa.

⁶⁵⁴ Ruiz-Olalla, P.: El monestir de Pedralbes al segle XVI. *Pedralbes: revista d'història moderna*, 9 (1989), p. 183-92.

⁶⁵⁵ Ruiz-Olalla, Pilar: *Monestir de Pedralbes. op. cit.*, p. 137.

⁶⁵⁶ Dietaris de la Generalitat de Catalunya. vol. I (1411-1539), p. 173

⁶⁵⁷ Anzizu, E.: *Fulles històriques del Real Monestir de Santa Maria de Pedralbes*. Barcelona: Est. De F. Xavier Altés 1897, p. 115.

⁶⁵⁸ Sobrequés i Callicó, J; Sobrequés i Vidal, S.: *La guerra civil catalana del segle XV: estudis sobre la crisi social i econòmica de la Baixa Edat Mitjana*. vol 1 i 2, Barcelona: Edicions 62, 1973, p. 336.

Capítol V: la noblesa s'estableix a Bellesguard

---

créixer, especialment a l'últim quart de segle i principi del s. XVI, com s'ha vist pel que fa al poblament.

L'abadessa del monestir de Pedralbes durant aquest s. XV actuava com la senyora feudal, amb el dret de patronat de la parròquia, presentant els vicaris perpetus fins el s. XVIII, a més de disposar de la facultat de tenir i posar batlle en la vila de Sarrià⁶⁵⁹, més la capacitat de regir i exercir la jurisdicció civil, ja que la criminal era del rei⁶⁶⁰.

Es pot parlar que en aquest s. XV es donaven homes de remença a Sarrià⁶⁶¹, amb clares relacions de dependència personals que els vinculaven al senyoriu de Pedralbes, dependència tant econòmica com jurídica, personal i territorial⁶⁶², i que a canvi, se'ls cedia el domini útil mitjançant un contracte o establiment que els convertia en tinents o posseïdors de les peces de terra o masos. L'abadessa garantia d'aquesta manera els delmes i les diferents servituds, a més d'altres càrregues com els terços i lluïsmes en qualsevol canvi de tinença.

Això no treu que els veïns de la parròquia reclamessin desprendre's d'aquella vinculació amb la seva senyora feudal, com es comprova l'any 1450, quan vilatans de Sarrià varen presentar-se davant de la lloctinent general del regne, Maria de Castella, per queixar-se del fet que per part dels síndics i procuradors dels homes de remença se'ls exigia la talla o impost de tres florins per foc per raó de salaris i despeses per a la comuna defensa de llurs drets, argumentant aquests que "*com els sarrianencs no eren homes de remença ni subjectes a mals usos, ni homes propis i solius*", no devien contribuir al pagament, ordenant la lloctinent que era a Perpinyà, que a aquests sarrianencs no se'ls exigissin dita imposició, però molt poc temps després, el maig de 1450, el germà del rei, Joan, confirmà la provisió .

Aquesta reclamació la van proferir aquells que residien a la parròquia de Sarrià però que no disposaven de terres del monestir de Pedralbes, però tot i això, la sentència confirmà que l'abadessa exercia el seu poder jurisdiccional sobre tota la parròquia fossin o no posseïdors d'alous del monestir.

Si bé és cert que l'abadessa era la gran senyora feudal de les parròquies de Sarrià i de Sant Gervasi, també hi havia d'altres grans propietaris, cas de Galceran de Sarrià, qui l'any 1433 va rebre l'autorització reial per capbrevar les cases, terres, alous i demés drets que posseïa a Sarrià⁶⁶³.

---

⁶⁵⁹ Coll, Jaume: *Chronica seraphica de la santa provincia de Cathaluña*, Barcelona, 1740, p. 339. Aquest privilegi ja es donava abans, però el 2 de juny de 1452 la reina Maria de Castella, governadora general en absència del rei a Nàpols, va concedir el privilegi a l'abadessa i a les seves successores d'escollir i nominar Batlle del Lloc de Sarrià.

⁶⁶⁰ Mañé Sabat, A.: *Història de Sarrià. op. cit.*, p. 26.

⁶⁶¹ Ruiz-Olalla, Pilar: *El monestir de Pedralbes, op. cit.*, p. 150. A l'*Speculum* de 1544 apareix l'anotació dita "*Requesta on se mostre que les homes de Sarrià ésser de remença*", datat a 22 d'agost de 1490. Aquest mals usos apareixen sovint citats en els document contractuals però després no hi ha testimoni si eren o no cobrats. En alguns casos molts d'aquests drets ja havien estat substituïts per un cens fix al llarg del s. XV.

⁶⁶² Pel que fa a la prestació de sagrament i d'homenatge a l'abadessa durant el s. XV, és documentada els anys 1409, 1411, 1423, 1443, 1446, 1448, 1477 i 1495.

⁶⁶³ ACA, reg. 3123, f. 54.

Capítol V: la noblesa s'estableix a Bellesguard

Pel que fa al poblament, es té notícia que Sarrià al s. XV disposava de 85 masos⁶⁶⁴, una dada que es torna a donar en 1501-2, durant un procés on s'afirma que els habitants de la parròquia pujaven a 100 focs⁶⁶⁵, dels quals 75 es trobaven fora de la vila i 25 dintre. A diferència del que es va veure en el fogatge de 1497, on Sarrià disposava de 85 focs, dels quals 51 eren fora de la vila, només 4 anys després, les dades mostren dos indicadors significatius: el primer és un augment de població en termes generals d'un 33%, pujant de 75 a 100 focs, i el segon és que l'augment es va donar en el poblament dispers de la parròquia⁶⁶⁶, amb una majoria de masos fora de la vila que havien pujat en un 50 %, passant dels 51 que hi havia l'any 1497, a 75 en 1502, mentre que els focs presents a la vila van disminuir de 34 a 25.

És aquesta variació de dades el que fa que es miri amb una visió crítica la informació que aporten els fogatges, tot i que ha permès conèixer l'evolució de la població de la parròquia i de manera concreta el nom dels seus habitants durant el s. XVI, cas del fogatge de 1553, col·lecta feta pel rei on consta que a Sant Gervasi vivien 3 laics, 1 capellà i 4 ciutadans, continuant per tant amb una població que es manté estable durant més d'un segle, amb només 7 focs, un menys que al fogatge de 1497.

Pel que fa a Sant Vicenç de Sarrià, es compten a la vila 46 laics i 1 capellà, i 37 focs fora, a més del monestir de Pedralbes, 11 torres de ciutadans i 4 que diuen ser ciutadans⁶⁶⁷. Així doncs, tot i que en conjunt es manté la quantitat de 100 focs, ara la novetat respecte a les dades del fogatge de 1502 és que el percentatge de focs dins de la vila va pujar en un 80%, passant dels 25 als 46 focs, mentre que els focs de fora de la vila continuaven sent majoria, però baixen de 75 a 53, fet que indica un abandonament o concentració de masos i una major presència de població entorn del nucli de Sarrià.

Entrant més en detall, entre els noms que aporta el fogatge de 1553 destaca la torre de Mn Sors, documentat ja l'any 1508 quan Joan Sors pagava al monestir de Pedralbes un cens de 5,5 ll. En anteriors capítols ja s'ha parlat d'aquesta torre que es corresponia amb la denominada com la força de Sarrià, coneguda després pel cognom del seu propietari, en Berenguer Carabot, i finalment, després de diferents successors d'aquesta família⁶⁶⁸, el 1485 el mas Carabot passà a Joan Sors, Mestre Racional de la

---

⁶⁶⁴ Martí Bonet, J. M.: *Sant Vicenç de Sarrià. 1000 anys d'història*. Barcelona: Akribos Edicions, 1987, p. 76.

⁶⁶⁵ *Ibid.*, p. 141. Es tractava del llistat del fogatge amb motiu de la contribució que va fer-se per la gent d'armes per anar a Perpinyà.

⁶⁶⁶ Es parla d'un poblament dispers fora de la vila perquè a les preguntes fetes als parroquians durant el procés citat, en relació a si les masies eren molt allunyades de l'església parroquial contestaven que moltes eren almenys a mitja llegua i alguna a $\frac{3}{4}$ de llegua, tenint present que una llegua equival a 5,5 km.

⁶⁶⁷ Iglésies, Josep: *El fogatge de 1553*, op. cit., p. 381-383. En el fogatge de la parròquia de Sant Vicenç de Sarrià, fet el 19 d'agost de 1553 per Joan Janer i Gabriel Ferrer, s'anomenen la totalitat dels residents de la vila. Les torres que consten són les de Mn Gori, la de Mn Ivorra, la de Mn Badia, la de Mn Crespa, la de Mn Sors, la de Mn Lucas, la de Mn Sellers, la de Mn Terre, la de Mn Pujades, la de Mn Arles, la de don Joan de Malla. Els que diuen ser ciutadans i estan en dita parròquia de Sarrià: Joan Capella que és a la casa d'en Perot Corts, la viuda Riera, la casa d'en Puig, i Salvador Cortes.

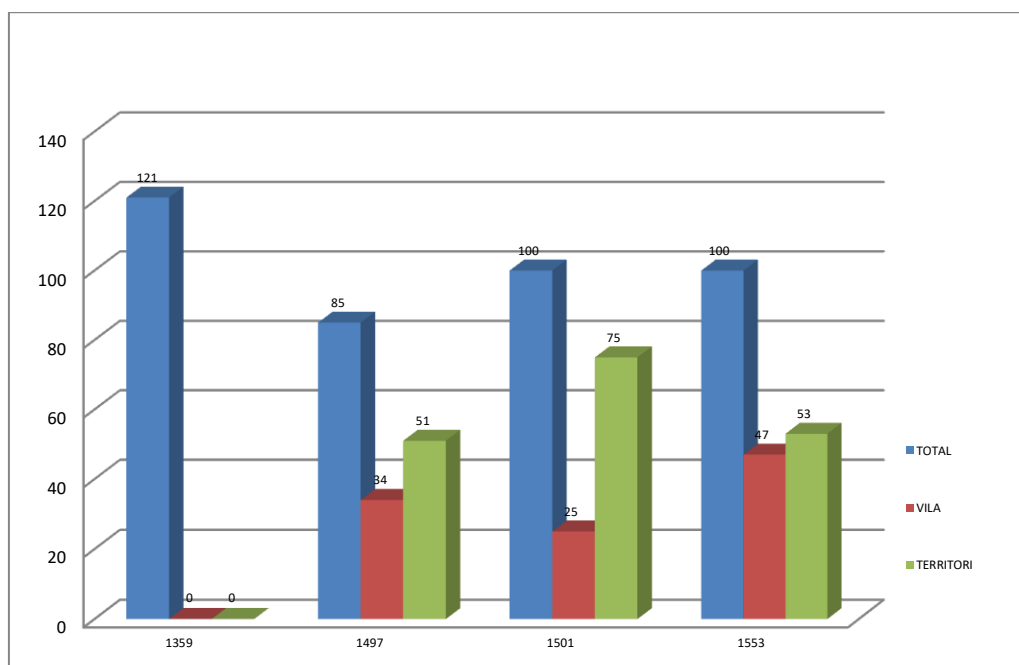
⁶⁶⁸ AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI, img. 8257, 8264, 8269, 8271. Se'n té notícia de la venda de dit mas al monestir de Jonqueres el 5 de febrer de 1460. Am posterioritat, el 26 d'agost de 1467, Joan Alba

Capítol V: la noblesa s'estableix a Bellesguard

Cúria Reial⁶⁶⁹. L'any 1555, Francesc Sors, pagava al monestir un cens de 7 ll. per la seva torre, una segona residència que disposava la família a Sarrià ja que la casa gran dels Sors a Barcelona es trobava al carrer Vilafranca⁶⁷⁰.

És en aquesta torre on es va donar un episodi recollit en el dietari barceloní, on s'explica que l'any 1520, el conseller de Barcelona Joan de Gualbes s'havia instal·lat junt amb la seva família en la torre d'En Sors fugint de la glàndola⁶⁷¹. El dia 13 d'agost de 1520, a les vuit del vespre *"hi comparegué lo donzell Gaspar Burgués y de Santcliment, ab gent armada, portant-se'n violentament a una filla del Conseller, de 16 anys tirant per les cares de la dita sa mare y altres qui eren en la dita torre, cendra, sagó y altres coses, per trobar la vista..."*. El Consell de Cent oferí 100 florins per la captura d'En Burgués i aquest, el juliol de 1523, *"fonch scapçat en la plaça del rey, segons es acostumat executar las sentencias dels militars"*⁶⁷².

Figura 7. Gràfic de l'evolució dels focs a Sarrià segles XV i XVI⁶⁷³

Aquesta i altres dades indiquen que a principis del s. XVI a la parròquia de Sant Gervasi, personatges rellevants de la ciutat disposaven allà d'una segona residència, com es veu l'any 1518, quan en repetides ocasions els correus s'adreçaven al canonge de Barcelona i diputat eclesiàstic, en Bernat de Corbera, qui vivia a Sant Gervasi,

passà a ser propietari. Aquest Joan Alba va casar a la seva filla, Isabel Gerònima Alba, amb Joan Sors, donant a la seva filla la torre de Carabot en herència.

⁶⁶⁹ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, p. 423,424.

⁶⁷⁰ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, p. 423.

⁶⁷¹ AHCB, Consell de Cent, Lletres closes, VI-43, fol. 165r.

⁶⁷² Novells Ardits, III, p. 342 (28 juliol 1523); Carreras y Candi, F.: *Notas históricas de Sarrià*. Barcelona, 1901.

⁶⁷³ S'ha diferenciat del total de focs aquells que eren concentrats a la vila i els que s'escampaven pel territori, a excepció de l'any 1359, on només es disposa del número total de focs.

Capítol V: la noblesa s'estableix a Bellesguard

reclamant-li la seva presència a la ciutat⁶⁷⁴. Altres nissagues estretament lligades a la zona anaven perdent el seu patrimoni, cas de Pere de Pedralbes, qui l'any 1495 havia venut a Lluís Vall la torre d'en Bofill, després coneguda com Tesserachs⁶⁷⁵.

Tot i la presència de personatges destacats, el monestir seguia dominant l'acaparació de terres. En un memorial de censos de l'any 1500⁶⁷⁶, on es determinava la quantitat de diners que arribaven al monestir, es diu que els 12 masos (s'inclou la casa Dez Palau amb 4 mujades), sumaven un total de 294 sous 8 diners, a més d'altres ingressos que conjuntament ascendien a 2746 sous⁶⁷⁷, destacant que en aquest moment gairebé totes les compensacions es feien sobre el delme de vinyes, sobre la verema, un conreu que es va anar implantant al llarg del s. XIV i XV.

En el llibre de censos de 1517-30, es ressalta que 92 propietaris confessaven "*haver i posseir sub dominio et alodio de Pedralbes*" peces de terra, cases i taula de carn, per tant, pràcticament la major part de la població de les parròquies de Sarrià-Sant Gervasi es trobaven sota el domini del monestir⁶⁷⁸.

El monestir de Pedralbes, des de finals del s. XV i especialment a la primera meitat del s. XVI, mostrà una preferència per la inversió còmoda i segura, representant durant aquest període les rendes provinents de censals una mitjana del 43,3 % del total, dada similar a altres comunitats⁶⁷⁹, però que en moments puntuals com l'any 1508 suposava un 76,87 %.

El cobrament dels censos o rendes podien fer-la directament o mitjançant el seu procurador, o bé arrendant a un tercer per un període de 2 a 3 anys⁶⁸⁰. Invertir en censals era la manera d'assegurar una nova renda fixa a qui disposava de capital,

⁶⁷⁴ *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*. vol. I (1411-1539), p. 349-352, 355-358.

⁶⁷⁵ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc 452, p. 498 (30 març 1495). En la venda se cita que Pere de Pedralbes venia la torre dita d'en Bofill, abans Tesserachs en la parròquia de Sant Gervasi, amb una casa i un hort. Es descriu un safareig d'argamassa construït en la peça de terra anomenada Colomer prop la torre de Bellesguard, a més d'un hort "*que es rega amb l'aigua del torrent mitjançant un aqüeducte, assignat 2 dies i dos nits (vespre de divendres fins diumenge), mentre que el Sr de Sant Gervasi té 3 dies i tres nits (vespre de diumenge a dimecres inclusive), i els hereus de Pere de Bertrallans pel mas Blanc té 2 dies, de dimecres vespre a divendres, con consta del establiment del Magnific Pere Costa Batlle General a la Sra Bartola del mas Bofill, muller de Guillem de Sant Climent, a 2 de març de 1361*".

⁶⁷⁶ AMP. 57 XXII CC.

⁶⁷⁷ Ruiz-Olalla, P.: *Aproximació a una institució senyorial eclesiàstica*, op. cit., p. 161. Quan es mira la part que correspon al pagament en moneda, es comprova l'evolució cap a una monetarització del cens, establint-se un pagament fix en diners que anirà evolucionant. Per exemple, en aquest cas es determina que per diverses peces de terra es rebia un total de 347 sous, 7 diners; per diversos trossos de terra 583 sous, 10 diners; per mujades de terra 261 s. 6 d.; per diversos camps 110 s. 6 d.; ferrinals 27 s.; vinyes 84 s. 10 d.; delmes acensats 227 s, 10 d; 6 joves a 8 diners 4 s.; 1 tragina 2 s., 53 cases i horts a la vila 724 s, 9 d.; casa vicaria i hort 6 s. 6 d.; reducció delmes de rajoles/teules 42 s.; a canvi del quart i brassatge 6 s. 6 d.; i de la taula de carnisseria a Sarrià 30 s.

⁶⁷⁸ Ruiz-Olalla, P.: *Aproximació a una institució senyorial eclesiàstica*, p. 116. El monestir rebia per les peces de terra 481 s. 3d; 22 cases a la vila generen 125 s. 6 d.; cases amb hort 18 s.; de n'Alzina 117 s. 5 d.; taula de carn 10 s.; Mas Munterols 8 d., tot suma un total de 752 s. (= 37,5 ll.).

⁶⁷⁹ Pel monestir de Jonqueres *vide*: Badosa i Coll, E; Feliu de Travy, I: *El monestir de Santa Maria de Serrateix*, Granollers, 1977; Ferrer i Alòs, LL.: Censals, vendes a carta de gràcia i endeutament pagès. *Estudis d'història agrària*, núm. 4 (1983), p. 101-28.

⁶⁸⁰ Ruiz-Olalla, Pilar: *Monestir de Pedralbes*. Tesina, p. 297.

Capítol V: la noblesa s'estableix a Bellesguard

---

ahora que qui rebia el préstec gaudia de l'avantatge de no tenir cap termini per tornar-lo, tot i el problema que suposava un any de mala collita o d'esterilitat com va passar l'any 1530, quan les terres de Sarrià ni les de Barcelona en conjunt van poder ser arrendades per "*la esterilitat del temps*", a més de trobar-se la ciutat sota el fagell de la pesta⁶⁸¹.

Pel que fa a les esglésies i a la religiositat a Sarrià, es donava una devoció molt arrelada per Santa Eulàlia, explicant la tradició que aquesta verge màrtir era nativa d'allà, construint-se al s. XV, en la que es creia que era la seva casa natal, una capella dedicada a la santa⁶⁸², documentant-se en moltes ocasions la visita dels consellers de Barcelona que acudien per pregar en moments de necessitats i flagells de la ciutat⁶⁸³. En aquest espai, a l'abril de 1575, el Consell de Cent va acordar admetre els religiosos Caputxins de Sant Francesc d'Assis, produint-se l'any 1578 la fundació del primer convent que els pares caputxins tingueren a Espanya, establint-se a uns terrenys al peu de Collserola anomenat "el Desert", en un monestir de reduïdes dimensions però en una zona tranquil·la, amb poca aigua com es desprèn de la notícia que explicà com el molí que havia allà a l'any 1500, per manca d'aigua es trobava derruït, però que posteriorment va ser conegut pels seus bonics jardins i zona boscosa⁶⁸⁴.

L'abandonament i conseqüent degradació d'edificis va afectar a altres llocs importants, cas de l'ermita de Betlem que es trobava sobre els terrenys de Bellesguard⁶⁸⁵, a la zona boscosa coneguda com "Castanyer", segurament pels tipus d'arbres que es donaven i que també van atorgar el nom al torrent que per allà discorria. A finals del segle XV, l'ermita ja es trobava derruïda, per tant, els danys produïts durant i després de la guerra civil van abastar a tota la zona alta del Pla, especialment a les rodalies de la torre Bellesguard, i allà on els seus propietaris no van disposar dels capitals necessaris per reconstruir-los van abandonar-se.

Una mica abans que s'instal·lessin el caputxins, l'any 1553 els jesuïtes havien adquirit el mas conegut com Sant Salvador del Mont, que ahora havia ocupat el derruït mas Calvet, molt proper a Bellesguard per la seva banda de llevant. Igual que passà amb els caputxins, dit espai era un lloc erm i despoblat de la zona de Sant Gervasi, un indicatiu que s'havia abandonat els conreus del mas Calvet i devien existir una part important de terra disponible sense conrear. Els jesuïtes van batejar la seva casa amb el nom de Betlem, però el poble la va conèixer com la torre del Frare Negre⁶⁸⁶.

---

⁶⁸¹ Novells Ardits, III, p.421.

⁶⁸² Carreras Candi, F.: *Notas históricas de Sarrià. op. cit.*, p. 55. La primera notícia de dita capella es va donar el 2 d'abril de 1463.

⁶⁸³ Novells Ardits, I, p 253; Martí Bonet: *Sant Vicenç de Sarrià. 1000 anys d'història.* p. 195.

⁶⁸⁴ ACB, Llibre Verd, f 76r.

⁶⁸⁵ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc 456. p. 513 (20 febrer 1490). "*Francisco Oliver, Senyor de la casa de Cassoles establí a Joan Saldoni Serra y a Valentí Serra pare y fill, tota aquella pessa de terra boscosa, de tinguda de una mojada, situada davall la hermita que es part de pertinències de aquella gran peça de terra montañosa anomenada La costeyada, ab sos arbres de diferents generós, en la parroquia de Sant Gervasi, en lo lloch anomenat Montañas de Coll Cerola, sobre la casa de Vallblasi, qual pesa de terra te per los hereus y successor de la Sra Constança muller de Pere de Bertrallans, y son alou, Sr de la casa de Sant Gervasi...*".

⁶⁸⁶ Carreras Candi: *Ciutat de Barcelona*, p. 998.

Capítol V: la noblesa s'estableix a Bellesguard

Un segle després, van establir-se en aquesta mateixa zona de l'antic mas d'en Calvet els Dominics, coneguda com la torre del Frare Blanc, una mostra que durant més d'un segle, aquesta part del nord de Bellesguard pràcticament no va atreure cap particular, tot el contrari, l'espai de solitud i tranquil·litat que oferia la muntanya de Collserola va incentivar la instal·lació dels ordres religiosos en aquesta part de Sant Gervasi.

A partir de la meitat del segle XVI i fins les primeres dècades del XVII, a la ciutat de Barcelona es va donar un important creixement demogràfic, produït per una forta immigració de població francesa, i que es va traduir en reformes i embelliments dels espais urbans⁶⁸⁷, amb una proliferació de nous edificis públics, la creació o ampliació dels recintes emmurallats i l'expansió o densificació del teixit d'habitat, a més de la creació, reforma i ampliació de centres de cultes⁶⁸⁸.

3.- Bellesguard: refugi de l'alta noblesa

A l'any 1422 es va produir la cessió de la torre de Bellesguard a Francesc de Vilanova⁶⁸⁹, marit i apoderat de la seva germana Elionor⁶⁹⁰, per tant, la reina Margarida amb dita cessió no obtenia cap guany econòmic sinó que volia que la torre continués dins la seva família, demostrant així una estima especial per Bellesguard.

A l'acta notarial autoritzada pel Veguer de Barcelona, en Bartomeu Castelló, queda explícit que es tractava d'una donació realitzada al monestir de Valldonzella, explicant que:

"A 17 de Agost de 1422, en poder de Berenguer Olmera, notari de Barcelona, en lo Monastir de Valldonzella. La Reial Magestat de Donya Margarida vídua de Don Martí Rey de Aragó. En agrahiment dels serveis de Francesch de Vilanova Cavaller y atenent a tant conciderable merit de dit Cavaller, la dita Reial Magestat de Dª Margarida feu donació en libre y franch alou a dit Francesch de Vilanova de la Torre de Bellesguart cituada en los confins de Barcelona ab la font, o fonts, torrents, y qualsevols aigües y arbres, ab los cups, horts y vergés contiguos a dita torre y casa, ab las terras y pocessions cultas y boscosas, ab los acostumats límits, oliveras y demes arbres y casas, y altres particulars dominis de dita torre y sas pertinències". Afrontada de una part = ab terras de Pere Çaragoça Mariner, y de altra part ab terras de Graidà

---

⁶⁸⁷ García Espuche, A.; Guàrdia i Bassols, M.: Canvis i permanències de l'herència espacial medieval: de la ciutat de la Ribera a la ciutat de la Rambla. A: *Història Urbana del Pla de Barcelona*, vol 2 (1985), p.63. Durant la primera meitat del s. XVI, es va produir una important actuació urbanística on va destacar la creació de la muralla de mar, obra que conformà a partir de 1562 la façana "oficial" de Barcelona i un espai públic d'una gran significació i importància per a la ciutat.

⁶⁸⁸ García Espuche: *Un siglo decisivo Barcelona*, op. cit., p. 42.

⁶⁸⁹ Duran i Cañameras: *Margarida de Prades*, p. 50. El mes de juny de 1418, Elionor pretenia casar-se amb un gentil home "de poc estat", segons escrivia el rei Alfons V a Margarida, ordenant-li que tingués reclosa a la seva germana en algun castell a fi d'impedir-ho. De Francesc de Vilanova només se sap que era un cavaller de Mora d'Ebre i que va morir l'any 1433.

⁶⁹⁰ AHPB, Ferrer Verdaguer, 146/1 (17 agost 1422).

Capítol V: la noblesa s'estableix a Bellesguard

---

*Muller de Galceran Pla, fills de Bernat Ferrer ciutadà de Barna. Qual donació fou autorizada per lo Magnific. Barthomeu Castelló Veguer de Barcelona”.*⁶⁹¹

Tot i que l'any 1418 el batlle general de Catalunya, en Pere Beçet, al·legava que la torre es trobava es estat d'abandó com a excusa per demanar la seva propietat al rei, en aquest document de 1422, es comprova que les terres de conreu de la torre seguien produint, amb la presència de terres cultivades amb oliveres i d'altres arbres, on segurament es trobaven les vinyes, d'aquí la presència dels cups.

Després de la invalidació de l'acte per part del rei, en 1424 el Magnànim en agraïment pels serveis prestats va donar la torre al seu secretari Francesc d'Arinyó⁶⁹², al·legant que Bellesguard es trobava erma i derruïda, i que amb la cura d'un altre propietari produiria major utilitat.

*“Als 25 de juliol de 1424, regnat de Alfonso Rey de Aragó. En poder e intervenció del Batlle General de Catalunya y Protonotari per tota la Reial Dominació. Alfonso Rey de Aragó atenent als grans serveis de Francesch Dariño, y que la casa eo torre està en part herma y dirruida y que ab cuidado de altre dueño podria produir major utilitat, perçó es espontàniament com y de propi moviment ab madura consideració, dóna dir Senyor Rey perpètuament en pur, libre y franch alou al referit Francesch Dariño, cavaller, la dita casa eo torre dita de Bellesguart, cituada en la cercania de Barcelona, ab totes sas cases i edificis, font o fonts y sas aigües, ab tots los arbres y plantes, fustas, cups de vi, horts, jardins, vinyas, terres cultes i bochs, ab son termes acostumats, ab las oliveres y demás arbres tant fructuant com infructuosos, ab tots los fruits de dites terres y arbres que vull son y en avant seran, ab tots los particulars dominis, drets y pertinències de dita casa eo torre de Bellesguart, així com lo Senyor Rey ho tenia y pocehia. Que afronta ....”*⁶⁹³.

S'aprecia com novament es va utilitzar com a argument per vendre la propietat el fet que es trobava en part enrunada i erma, per tant, hi havia un interès per part del rei en que es millorés l'estat de la torre, almenys aparentment, perquè quan es fa la relació de la propietat es veu com els camps de conreu es trobaven produint, assenyalant horts, vinyes i cups, especificant que eren pel vi, a més d'oliveres i altres arbres i plantes sense concretar, als quals s'afegien terres cultivades i parcel·les de bosc,

---

⁶⁹¹ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, Doc 3, p.2 (17 agost 1422)

⁶⁹² Vilallonga, Maria Àngela: *La literatura llatina a Catalunya al segle XV*. Barcelona: Curial, 1993. El valencià Francesc d'Arinyó (?-1429), apareix inscrit com a escrivà de manaments l'any 1406, càrrec que va desenvolupar fins almenys l'any 1418, on ja signà com a secretari reial del rei Alfons, a qui va acompanyar en la seva primera expedició a Itàlia, actuant com a cronista en la campanya de Sardenya, Sicília i Nàpols. L'any 1427 figura en un document com a conseller reial. Va posseir la senyoria del marquesat de Camarasa, Cubells i Montgai, a la Noguera, dins del comtat d'Urgell que posteriorment, a l'any 1428, la va cedir a Joan de Navarra a canvi de la meitat de Calaceite.

⁶⁹³ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc 7, p. 8 (25 juliol 1424)

Capítol V: la noblesa s'estableix a Bellesguard

---

aspectes que mostrem com Bellesguard disposava en aquest 1424 d'una important producció agrícola, una realitat molt allunyada d'una propietat erma.

Sobre la part construïda, a part de dir que es trobava mig enrunada, s'indica que hi havia més d'una construcció citant "cases i edificis", com també nomenava en plural "les fonts". Un element a destacar del document de donació és que la cessió de la torre es feia amb els seus particulars "dominis, drets i pertinences" que posseïa quan era propietat del rei, fet que volia dir que els nous propietaris adquirien aquests drets.

Una altra notícia posterior complementa la informació, on es diu que Francesc de Vilanova feia "*donació i cessió graciosa de Bellesguard que tenia en franc alou a Francesc Darinyó, secretari del rei*"⁶⁹⁴, per tant, a requeriment del rei Alfons el Magnànim, Francesc de Vilanova va haver de cedir la torre al secretari reial⁶⁹⁵.

Si bé el rei va entregar Bellesguard a Francesc d'Arinyó per a que la gestionés de millor manera, la intenció d'Arinyó no era la de viure a la casa, sinó fer negoci amb ella, ja que només uns mesos després, a l'octubre de 1424, va vendre Bellesguard a Elionor de Cervelló per la quantitat de 26.400 sous de moneda de tern de Barcelona.

*"Als 30 d'octubre de 1424, Francesch Dariño Secretari del Rey de Aragó, vené a la Il·lustre Sra Donya Eleonor de Cervelló, muller de Don Anton de Luna, tota aquella casa o torre anomenada de Bellesguard ab tots sos edificis, viñas, camps, horts, bosch, terres y possessions cultures y herms, tant terres que son prop com lluny de dita torre que dit venedor pocehia per propi i franch alou en lo territori de Barcelona, en la Parroquia de St Gervasi"*⁶⁹⁶

Elionor era filla d'Hug Alemany de Cervelló i de Beatriu d'Erill, neboda de Guerau Alemany de Cervelló, governador del Principat, per tant, corresponia a una de les famílies importants de Catalunya. El seu *estatus* encara va augmentar al casar-se amb el noble Anton de Luna⁶⁹⁷, l'any 1409⁶⁹⁸, un matrimoni que va comptar amb

---

⁶⁹⁴ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc 4, p.4 i 5 (16 gener 1427). La transcripció del document original en llatí es localitza íntegra a l'AHPSJP, Documents Relatius a la Comunitat, vol. I, (imtg 3601)

⁶⁹⁵ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, Doc 4, p.4 i 5 (16-1-1427), "*Real segell i Decret que concedeix el rei Alfons IV a la donació que havia fet Francesc de Vilanova de la torre de Bell. a Francesc Darinyó. Dat a València. Real Secretari Simon de Puiggrós*".

⁶⁹⁶ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, Doc. 5, p. 3.

⁶⁹⁷ Moxó y de Montoliu, F. de: *La Casa de Luna (1276-1348): factor político y lazos de sangre en la ascensión de un linaje aragonés*. Münster, Westfalen, Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 1990. Antonio de Luna y de Jérica (?-1419), va ser un noble aragonès, senyor d'Almonacid, Loarre, Morés, Pola i Rueda, que pertanyia a una de les branques principals de la casa dels Luna i per tant estava emparentat amb la reina Maria, primera dona de Martí l'Humà i amb Benet XIII. Es va casar en primeres núpcies amb Aldonza de Luna i Ximénez de Urrea, que va morir l'any 1409, tornant-se a casar aquest mateix any amb Elionor de Cervelló, amb qui va tenir la seva única filla, Elfa de Luna i de Cervelló. El seu paper polític destacà l'any 1411 quan era el cabdill del grup que va matar a l'Arquebisbe de Saragossa García Fernández de Heredia, un dels principal opositors de Jaume d'Urgell. Per aquest fet va ser excomunicat, però va continuar al costat de Jaume en l'aixecament davant Ferran d'Antequera, contribuint amb

Capítol V: la noblesa s'estableix a Bellesguard

---

l'aprovació de Violant de Bar que amb aquest enllaç obtenia un reforç més per defensar la causa del seu nét Lluís en la lluita per la corona a la mort de Martí l'Humà⁶⁹⁹.

Si bé la branca urgellista va sortir mal parada després de Casp⁷⁰⁰, pel que fa a Elionor, va signar a Barcelona l'any 1416 uns capítols amb el rei per poder recuperar els béns que li corresponien i que havien estat embargats a Antón de Luna⁷⁰¹, unes propietats que van comportar-li una considerable força econòmica per poder suportar el posterior període de viudetat que va arribar l'any 1419, diners amb els que va adquirir l'any 1424 la torre de Bellesguard.

L'any 1431, Elionor de Cervelló va oferir la seva torre de Sant Gervasi com a solució a la difícil situació per la que passaven els monestirs de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron i el de Sant Jeroni de la Murtra. Sant Jeroni de la Vall d'Hebron havia estat fundat l'any 1393 per la reina Violant de Bar⁷⁰², mentre que Sant Jeroni de Betlem, popularment conegut com "de la Murtra", havia estat fundat pel mercader barceloní Bertran Nicolau l'any 1413⁷⁰³, convertint-se en la segona casa jerònima a Catalunya, traslladant-se l'any 1416 a una casa anomenada de la Murtra, situada al peu de la serralada de Marina a la demarcació parroquial de Santa Maria de Badalona. El fet de situar-se tan properes l'una de l'altra no responia a la lògica econòmica i social dels jerònims i d'aquí la intenció de fusionar-se en una sola comunitat més gran i sòlida⁷⁰⁴.

El projecte d'unir els dos monestirs en el palau de Bellesguard comptà amb llicència apostòlica de 22 de febrer de 1431, comissionant el pontífex Eugeni IV al bisbe de Barcelona per a que s'encarregués de la qüestió⁷⁰⁵.

---

tropes de mercenaris anglesos i gascons, tenint que rendir-se a Loarre davant les tropes de Ferran I el setembre de 1413, castigat amb la pèrdua de tots els seus béns.

⁶⁹⁸ACA, reg. 3884, prov. MR (2 febrer 1410). Segons Sobrequés i Vidal el casament es va produir a la capella de Bellesguard (Sobrequés i Vidal, S.: *El Compromís de Casp i la noblesa catalana*. Barcelona: Curial, 1973, p. 63). Francesca Vendrell indica que els capítols matrimonials d'aquesta boda es van signar en presència de Violant de Bar al reial monestir de Santa Maria de Pedralbes, el 7 d'octubre del 1409. (Vendrell, F.: *Violante de Bar y el Compromiso de Caspe*. Barcelona: Real Academia de Buenas Letras, 1992).

⁶⁹⁹Ibid., p. 32.

⁷⁰⁰Sobrequés i Vidal, S.: *Els barons de Catalunya i el Compromís de Casp*. Episodis de la Història. Barcelona: Rafael Dalmau, 1966, p.24.

⁷⁰¹ACA, Cancelleria, Pergamins, Ferran I, carp. 339, nº 311 (17 març 1416). Concretament Elionor va recuperar els castells i llocs d'Alcalà, Morés i Almonacid de la Sierra.

⁷⁰²Riera i Sans, J.: Els primers monestirs de jerònims a la Corona d'Aragó (1374-1414). *Studia monàstica*, 50/2 (2008), vol. 2, p. 275-344.

⁷⁰³Díaz Martí, C.: Noves aportacions sobre el mercader barceloní Bertran Nicolau (c.1355-1421): riquesa, ordes monàstics i llegat testamentari. *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 32 (2014-2015), p. 525-578.

⁷⁰⁴Rúbriques de Bruniquer, vol. 3, cap. 42, p.76.

⁷⁰⁵Duran i Sanpere, A.: *Barcelona i la seva història, op. cit.*, vol. 1, p. 713.

Capítol V: la noblesa s'estableix a Bellesguard

“Eugeni, Papa, contesta al bisbe de Barcelona, diu que en atenció a Ramon⁷⁰⁶ prior del monestir de Vall Hebron i a Romeu, prior del de Betlen, alias de la Murtra... un amb 14 i l'altre amb 6 monges, supliquem a su Beatut que permetes la unió dels dos monestirs en un sol... que la pietat y cordial afecció que la noble Donya Elenor de Cervelló manifesta a dita religió, ha ofert donar a dits Priors un Palacio anomenat Torre de Bellesguart del mateix bisbat de Barcelona, peraque de ell formessin la fabrica de un nou monestir en dit lloc sa, congruo e idoneo, distant una llegua de dita ciutat, qual torre antes era del Rey de Aragó Don Martí y despues passà a domini de dita Sra Eleonor, distant del monestir de Bethlen, alias dela Murtra dues llegues, y del monestir de Vall de Hebron mitja llegua. En la qual torre se troben molts edificis y a son circuit moltes pocessions y altres contiguas a estas, y per la construcció dela fabrica del nou monestir aferí dita noble Eleonor la quantitat de 1000 florins”⁷⁰⁷.

Els priors acabaven la seva súplica indicant que amb la unió es prestaria millor culte i s'evitaria la situació de penúria per la que estaven passant, a més de malalties pel cas del monestir de la Murtra. Els monjos feien menció a que Bellesguard, en aquest any 1431, disposava de molts edificis, que era un lloc sa i estratègicament ben situat, prop de Barcelona i dels dos monestirs, a més d'assenyalar la necessitat de fer una forta inversió de mil florins per adequar-la i poder dur a terme la fusió de les dues comunitats, aspecte que volia dir que les condicions d'habitabilitat de la finca eren precàries al fer-se necessària una gran quantitat de diners per fer-la adient als monjos⁷⁰⁸, tot i que en aquell moment a la torre vivia encara la reina vídua Violant de Bar.

Finalment la fusió no es va dur a terme, principalment per les clàusules de Bertran Nicolau, qui ja havia previst des d'un primer moment una possible absorció del monestir de la Vall d'Hebron, tenint en compte les dificultats que tindrien dos monestirs tan propers, i per evitar-ho, va incloure una clàusula a l'acta fundacional de Sant Jeroni, que obligava a donar tots els béns dotals a l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona si es mudava de lloc o s'annexionava a un altre monestir, fos o no del mateix orde. Inclús tampoc va reeixir una segona proposta de l'any 1434, quan la llicència del capítol general jerònim va permetre que el monestir que estava en una situació més vulnerable, el de la Vall d'Hebron, pogués traslladar-se tot sol a Bellesguard⁷⁰⁹.

---

⁷⁰⁶ Sigüenza, José: *Historia de la orden de San Jerónimo*, vol. 1. Valladolid: Junta de Castilla y León. Consejería de Educación y Cultura, 2000, p. 163. Aquest prior del monestir de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron, en Ramon Joan, fou un dels consellers més destacats de la reina Maria de Castella, inclús va ser nomenat un dels seus marmessors testamentari. Per a l'ordre, la reina va ser una gran benefactora, fet que provocà que per a la historiografia jerònima sigui considerada com una segona fundadora.

⁷⁰⁷ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, Doc 199, p. 205 (20 febrer 1431). La carta original, a l'ADB, PSJVH, carpeta 2, també es refereix a Bellesguard com a palau, reproduït A: Diaz Martí, C.: L'establiment d'un nou ordre monàstic a la Catalunya medieval, op. cit. p. 973.

⁷⁰⁸ Possiblement el mal estat de cert edificis es vinculin amb les destrosses que es van documentar a Barcelona a causa dels terratrèmols de 1427 i 1428 (Dietari del Consell, I, 15, 315; V,71,9; V,73,23)

⁷⁰⁹ Duran i Sanpere: *Barcelona i la seva història*. op. cit., p. 713.

Capítol V: la noblesa s'estableix a Bellesguard

La relació d'Elionor amb la reina Maria de Castella va ser bona, de fet, en repetides ocasions la reina va passar la nit a la torre Bellesguard, com va ocórrer a l'any següent, al juliol de 1432, des d'on escrivia dues cartes⁷¹⁰. Altres vegades la seva estança era més per una qüestió de protecció davant d'epidèmies o per recuperar-se d'alguna malaltia. A l'agost de 1438, la reina escrivia a la seva germana Caterina explicant-li que la preparació dels vaixells que l'havia encarregat el rei era una feina esgotadora que l'havia perjudicat la seva salut, a més a més, a Barcelona hi havia pesta i per això *"...algunos han començado de haver deste mal por que somos venido aca ala Torre de Bellguart..."*⁷¹¹. Quatre dies després, encara des de Bellesguard, explicava a la seva cunyada Maria que *"de nuestra persona vos avisamos que por causa de sanitat somos venida a aquesta Torre de Bellsguard endo nos ha sobrevenido el accident de las passiones del ventrell por causa de las quales non podemos screvir de nuestra mano..."*⁷¹², veient com la reina, encara malalta va romandre a Bellesguard per recuperar-se, almenys fins al mes de setembre⁷¹³.

L'any 1441, Elionor de Cervelló va vendre al cavaller de Barcelona Francesc Desvall, la torre de Bellesguard i les seves pertinences per 33000 sous de tern, indicant que:

*"Eleonor de Cervelló vidua del Noble Don Anton de Luna del Regne de Aragó, ven a Francesch de Vall, cavaller de Barcelona y al seus perpètuament, tota aquella casa o Torre dita de Bellesguart, ab tots sos edificis, viñas, camps, horts, boschos, terres i pocessions, cultes y herms, tant las que son prop com apartades y pertinències de dita torre, ab tots sos drets que pocehia dita llustre venedora per propi libre y franch alou en lo territori de Barcelona, dins la Parroquia de St Gervavi. Termena ..."*⁷¹⁴

Durant els disset anys que Elionor va ser propietària de la torre (1424-1441), no ens consta que dugué a terme obres per rehabilitar-la, però és evident que l'estat d'abandó que s'al·legava en la donació per part del Magnànim a Francesc d'Arinyó a l'any 1424 havia desaparegut, entre altres motius perquè va ser el lloc de residència de la reina Violant de Bar, una dona que l'agradava viure amb una certa sumptuositat i en un lloc de prestigi, un aspecte que consirem que va adquirir Bellesguard més per haver estat la residència del rei Martí l'Humà que no pas per la magnificència de l'edifici.

Si fins ara els propietaris de Bellesguard havien tingut una relació més o menys estreta amb la casa, bàsicament perquè tots la coneixien amb anterioritat a fer-se propietari i sentien una especial vinculació per ella, amb la venda al cavaller Francesc Desvall es produïa un altre fenomen, la compra d'una propietat per cedir-la un mes després a un

---

⁷¹⁰ ACA, reg. 3113, fol. 65 (8 juliol 1432); reg. 3113, fols. 65, 65v (7 juliol 1432). En una carta de febrer de 1434, la reina Maria s'adreçava a Cecília com "Egregia e cara cosina"(ACA, reg. 3113, fol. 119, 26 febrer 1434)

⁷¹¹ Toldrà Parés, M.: *La reina Maria, dona d'Alfons V el Magnànim: vida i obra de govern (1401-1458)*, UB, 2013, p. 530.

⁷¹² ACA, reg. 2997, fol. 68v (22 agost 1438).

⁷¹³ ACA, reg. 2997, fol. 73v (1 setembre 1438).

⁷¹⁴ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, Doc 6, p. 5 (12 maig 1441).

Capítol V: la noblesa s'estableix a Bellesguard

---

tercer, apareixent el terme de l'agnició, és a dir, la manifestació del comprador d'una finca d'haver-la comprada per a un altre.

El motiu del perquè Francesc Desvall va rebre l'encàrrec per fer d'intermediari i per contra no es va fer la compra de manera directa no està clar⁷¹⁵. Si se sap que després de la compra feta el maig de 1441 a Elionor de Cervelló, el 30 de juny Desvall feia una "agnició de bona fe" a Joan de Castelló⁷¹⁶.

"Als 30 de juny de 1441, Francesch de Vall, cavaller, confessa y reconegué a Joan de Castenyó del lloc de Godoyos, bisbat de Tاراçona, que aquella compra que havia fet al 12 de maig de 1441, en poder de dit Matheu Teserachs, per lo preu de 33000 sous barcelonesos a la noble Sra Eleonor de Cervelló, vídua de Don Anton de Luna de tota aquella casa eo torre de Bellesguard ab tots sos edificis, vinyes, camps, horts, boschs, terres cultes e incultes, tant las que estant lluny com prop de dita casa, ab totes sas pertinències, ab la aigua y qualsevol altre Dret que pocehia dita Sra Eleonor per libre pur y franch alou en lo territori de Barcelona y parroquia de St Gervasi, que termena..."⁷¹⁷

Joan de Castelló rebia per títol de confessió i reconeixement fet per Francesc Desvalls la torre de Bellesguard⁷¹⁸. Després de cinc anys es tornava a vendre la torre, i en aquesta ocasió i com havia passat en totes les vendes anteriors, amb l'excepció de Joan de Castelló, la casa era comprada per una persona que havia tingut una relació especial amb Bellesguard, un personatge de l'alta noblesa com era el cas de Cecília d'Urgell.

---

⁷¹⁵ AHPSJP, Documents Relatius a la Comunitat, vol IV (img. 5460); Sobrequés i Callicó, J: *Catálogo de la cancillería de Enrique IV de Castilla Seños del Principado de Cataluña : lugartenencia de Juan de Beaumont, 1462-1464*. Barcelona, CSIC, 1975, p. 88, doc.431. De Francesc Desvall se sap que era un soldat domiciliat a Barcelona, com consta a l'acte en poder de Mateu de Tesarac, notari de Barcelona amb data de 30 de juny de 1441. En una carta amb data de 5 de febrer de 1463, Desvall és identificat com a conseller i racional de la Cort.

Fernández i Trabal, J.: *Els Desvalls i Catalunya: set-cents anys d'història familiar d'una família noble catalana*. Lleida: Pagès, 2013. Des del s. XIV la família Desvalls de Barcelona havia ocupat càrrecs rellevants a l'administració reial, distingint dintre de dita família tres branques: la de Joan Desvalls, ciutadà de Barcelona que tenia el túmul familiar a l'església de Sant Joan de Jerusalem; la de Bertran Desvalls que anà a Lleida i fou conseller reial i vicecanceller; i la de Pere Desvalls, tresorer reial i mestre racional, trobant-se els seus descendents enterrats a la capella de Sant Pere del claustre de la catedral de Barcelona.

⁷¹⁶ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, p. 846. De vegades apareix citat com Joan de Castenyó, Joan de Castelló o Casteyó. AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 11, p. 18 (30 juny 1447): "...Francesc de Vall cedeix, dona y transporta al dit Joan de Casteyó la sobredita torre de Bellesguart ab tots los Drets sobre expressats".

⁷¹⁷ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 10, p. 16 (30 juny 1447)

⁷¹⁸ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img. 5460)

Capítol V: la noblesa s'estableix a Bellesguard

Cecília d'Urgell i de Cabrera va néixer l'any 1380, filla de Pere d'Aragó i d'Urgell i de Margarida de Montferrat, una família amb una potència econòmica i política de primer ordre, ja que el seu pare era nebot del rei Pere el Cerimoniós, i la seva mare era filla del marquès de Montferrat i d'Isabel de Mallorca⁷¹⁹, un poder que augmentà amb el casament del seu germà Jaume amb Isabel d'Aragó, filla de Pere III, i per tant germana del rei Martí I, matrimoni que va reforçar la influència dels Urgell al nomenar al seu cunyat Jaume Lloctinent de Catalunya, un càrrec que fins a aquell moment era reservat per al successor al tron.

Dintre d'aquesta política matrimonial que tenia per objectiu reforçar el poder de les grans famílies, es troba la mateixa Cecília, quan l'any 1409 va ser triada com a candidata per casar-se amb el propi rei Martí l'Humà, però com ja s'ha citat va declinar-se aquesta opció per no donar encara més força a la família dels Urgell⁷²⁰, decidint-se el monarca per Margarida de Prades.

La desgràcia del Dissortat va arrossegar a tota la família, havent d'intervenir la reina Maria en la recuperació del prestigi de Cecília⁷²¹. Les penúries econòmiques de Cecília es van alleugerar en el moment de casar-se amb Bernat IV de Cabrera l'any 1420⁷²². Curiosament, Bernat ja havia intentat contraure matrimoni amb Cecília abans, però la mare de Cecília, Margarida de Montferrat, s'hi va oposar per no trobar-lo un candidat a l'alçada, però la mort d'aquesta el mateix 1420 va donar via lliure a Cecília per triar al seu marit⁷²³.

Cecília disposava d'una posició de prestigi en la societat barcelonina del s. XV, com es va comprovar en l'acte per les exèquies de la reina Violant de Bar, on va ocupar un lloc de preeminència juntament amb la seva neboda Joana d'Urgell⁷²⁴. En aquest any 1431,

---

⁷¹⁹ Montfar-Sorts, D.: *Historia de los condes de Urgel*. Barcelona, Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón, v. II, (1853), p. 251-278.

⁷²⁰ Valla, L.: *Historia de Fernando de Aragón*. Madrid, Akal, 2002, p.134; Vendrel de Millàs, F; Masià de Ros, A.: *Jaume el Dissortat, darrer comte d'Urgell*. Barcelona: Aedos, 1956, p. 41.

⁷²¹ Rodrigo Lizondo, M. (ed.): *Col·lecció documental de la Cancelleria de la Corona d'Aragó. Textos en llengua catalana (1291-1420)*. València: Universitat de València, 2013, vol. 2, doc. 993, p. 1057. La reina va intervenir directament en el procés negociador que culminaria en l'acord matrimonial entre Cecília d'Urgell i Bernat IV de Cabrera.

⁷²² Arxiu Ducal de Medinaceli (ADM), còpia depositada a l'Arxiu de Poblet, Fons Cabrera i Bas, rotlle 977, f.13-20. En els capítols matrimonials de Cecília amb Bernat de Cabrera, signats a Sant Llorenç de Maçanet el 3 de febrer de 1420, es feia constar que el dot de Cecília eren de 23 mil florins d'or i cent lliures de moneda agramuntesa per legítima que l'havia atorgat el seu pare el comte Pere en el seu testament, compromentent-se Bernat a recuperar aquest dot per gràcia del rei o per reclamació davant les instàncies que calgués.

⁷²³ Bernat IV de Cabrera (1352-1423), XXIV vescomte de Cabrera, XXVI de Bas, II d'Osona, I comte de Mòdica i Almirall de Castella, s'havia casat en primeres núpcies amb Timbor de Prades, matrimoni que va engendrar al seu fill Bernat Joan de Cabrera, II comte de Mòdica (1400?-1466). Bernat era germà de Joana de Cabrera, mare de Margarida de Prades, i per tant, Bernat era l'oncle de la reina vídua Margarida.

⁷²⁴ Duran, A.; Sanabre, J.: *Llibre de les solemnitats de Barcelona*, Barcelona, Institució Patxot, 1930, p. 47-54.

Capítol V: la noblesa s'estableix a Bellesguard

Cecília vivia a la plaça Santa Anna de Barcelona on va rebre una quantitat de diners importants del seu fillastre Ramon⁷²⁵, a canvi d'una carta de gràcia de la Vall d'Osor⁷²⁶.

Bernat Joan de Cabrera passava a rebre la major part de l'herència del seu pare com a hereu universal que era⁷²⁷, alhora que Cecília cobrava del llegat testamentari del seu marit una quantitat considerable de diners que els va invertir en diverses compres, entre elles una de molt significativa⁷²⁸. El febrer de 1446, Cecília comprava al comanador de Miravet la torre de Bellesguard, situada a la parròquia de Sant Gervasi, acordant el preu de 2.374 lliures, que incloïa els edificis, vinyes, camps, horts i boscos de la propietat en franc alou⁷²⁹.

“Als 11 de febre de 1446, en poder de Joseph Miquel Ferrer, notari de Barcelona, tenint las escriptures de Guillem Jordani, notari de Barcelona. Ramon Bertran mercader com a procurador de Joan de Castenyó, que ho es de F. Fortuny de Heredia Comanador delas Batllias de Miravet y de Cantanella vene a la Egregia Doña Cicilia de Aragón y de Cabrera, vídua del Compte Dons Bernat de Cabrera Vezcompte de Bas, tota aquella casa o torre de Bellesguart ab tots sos edificis, vinyes, camps, horts, boschos, terres, pcessions, cultivas y hermes, tant las que estan prop com las lluny y pertinències de dita torre, que per fran alou poceheix en lo territori de Barcelona y Parroquia de St Gervasi, termena...”⁷³⁰

Per tercera vegada, una vídua escollia la torre de Bellesguard per retirar-se de la vida pública en un indret tranquil, saludable, amb bones vistes i alhora proper al centre de poder, molt pròxim a la ciutat de Barcelona. No es té notícia de les accions que va desenvolupar durant els catorze anys que va romandre a la torre, només que Cecília de Cabrera i el seu successor es van adjudicar algunes peces de terra a Bellesguard, però aquest fet no es pot acreditar al no trobar-se l'acte de venda⁷³¹.

A la cambra del rei, la sala més noble de la torre Bellesguard, es procedia la matinada del 24 d'octubre de 1460 a la lectura del testament de la noble Cecília d'Urgell. Aquell edifici tan especial s'avenia amb la grandesa de Cecília, desenvolupant en aquells últims anys de la seva vida un paper de representació dels interessos del llinatge del casal de Barcelona ja que amb l'absència del rei, present a Nàpols, i una reina amb una

---

⁷²⁵ Sipione, Enzo: I Caprera dalle viscontea di Catalogna a la contea di Modica. *ASSI*, 2 (1972-1973), p. 109-175. Ramon era un dels molts germans bastards de Bernat Joan, dividint son pare les senyories catalanes dels Cabrera, deixant a Ramon les sicilianes. Bernat Joan no estava d'acord en aquesta divisió del patrimoni, fet que el va portar a un enfrontament amb el seu germanastre, que provocà la intervenció del rei i que s'acabà l'any 1426 quan Bernat Joan rebria els drets sobre el comtat de Mòdica a canvi de l'entrega d'una suma de diners a Ramon.

⁷²⁶ ADM, Fons Cabrera i Bas, ref. 982, f. 675-678.

⁷²⁷ Vindigni, M.: *I Cabrera, conti di Modica tra Catalogna e Sicilia 1392-1480*. Torino-Pozzallo, Graphot Snc di Giachino Roberto eC., 2008, p.65-66.

⁷²⁸ ADM, Cabrera i Bas, r.2962, ll.8-ll.n.10, rt.977, fot. 274.

⁷²⁹ Costafreda: *Cecília d'Urgell, germana de Jaume el Dissortat*, p.288.

⁷³⁰ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 13, p.19.

⁷³¹ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. I, (img.3711)

Capítol V: la noblesa s'estableix a Bellesguard

---

salut delicada, Cecília volia ocupar aquest rol institucional i el Palau de Bellesguard era el lloc ideal .

Els seus marmessors repassaven la vida d'una de les grans dones del seu temps⁷³², destacant de la lectura de les seves últimes voluntats la venda dels mobles de Bellesguard i "semovents", un terme que es relaciona amb el bestiar que es devia fer servir com animals de tir en el conreu de les terres de la torre de Sant Gervasi.

Cecília deixava la torre al seu fillastre en concepte dels deutes que havia de pagar-li.

*"... testamento de la Egregia Da Cecília de Aragó y de Cabrera, muller de Dn Bernat de Cabrera, y filla de Dn Pere de Aragó y de Urgell y de Da Margarida conjuges, fet y firmat als 30 de desembre de 1458 en la torre de Bellesguart en poder del D. Francesc Metella, notari preudit de Barcelona: En lo qual testament consta que la dita egregia Da Cecília de Aragón depasá, que en recompensa de lo que devia al compte de Modica, Vezcompte de Cabrera y a son hereu, li deixa y llega los censals y reddits que percebia anualment, y la torre de Bellesguart, ahont habitava dita Sra., cituada en la parroquia de Sarria y por los mateixos motius li llega la casa de Barcelona en lo carrer de Cucurella"*⁷³³

Al testament, Cecília nomenava hereu de la torre Bellesguard al seu fillastre Bernat Joan de Cabrera⁷³⁴, mantenint-se la propietat dins de la família Cabrera durant 123 anys, fins l'any 1569, tot i que els Cabrera van ser uns propietaris absents des de l'inici, perquè en Bernat Joan va residir a Mòdica, on exercí el càrrec de jurat.

És interessant conèixer el desenvolupament dels fets de la família Cabrera, especialment amb Bernat Joan, per entendre com Bellesguard va passar de la *nobilitas* catalana als Enríquez de Castella, uns fets immersos dins uns esdeveniments tan rellevants com van ser la Guerra Civil (1462-1472) que va enfrontar al rei amb les institucions catalanes.

---

⁷³² AHPB, Francesc Matella, *Primus liber testamentorum et aliarum ultimarum voluntatum* (1441-1468), 179/26, fol. 96-98.

⁷³³ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 12, p. 18.

⁷³⁴ Cecília no havia tingut cap fill amb Bernat IV de Cabrera, cedint part de la seva herència al seu fillastre Bernat Joan, qui ja havia rebut del seu pare una important quantitat de propietats. Un pare que va demostrar una bona capacitat per sobreviure a la derrota durant l'Interregne i de conservar així una herència que poder llegar al seu fill Bernat Joan, en la que ja s'inclouia el comtat sicilià de Mòdica.

Capítol V: la noblesa s'estableix a Bellesguard

4.- Els Cabrera, uns propietaris *in absentia*.

Bernat Joan de Cabrera (a. 1400 -1466), vescomte de Cabrera (Bernat V de Cabrera) i de Bas, II comte de Mòdica (1423-66), fou un dels nobles més importants del país, augmentant el seu poder al casar-se l'any 1411 amb la seva cosina Violant de Prades, matrimoni que donar sis fills ⁷³⁵. Bernat Joan va continuar acaparant rellevància mitjançant els matrimonis, entroncant amb cases nobles de Castella, cas de l'enllaç entre una de les seves filles, Timbor de Cabrera amb Juan VI Fernández d'Híjar ⁷³⁶.

L'ambició de Bernat Joan per fer créixer el seu poder i patrimoni es feia visible a través de les lluites de bandositats. Ens trobem en un moment on el Principat passava per un període convuls, amb el rei Alfons el Magnànim immers en guerres a Itàlia, amb la campanya de Nàpols, moment a partir del qual mai més tornaria als territoris de Catalunya ⁷³⁷, fet que va provocar la regència de la seva dona Maria de Castella, a la qual els problemes propis del territori es sumaven les demandes del seu marit per aconseguir recursos per les seves campanyes militars.

En la figura de Bernat Joan s'aprecia l'inici de "l'ensorrament del seu llinatge", produït, en paraules de Sobrequés, "per l'atzar de les successions i la dissipació del patrimoni en el gran xuclador de la guerra civil" ⁷³⁸, o com diu l'historiador sicilià Enzo Sipione, amb ell s'inicia el "declivi" del poder dels comtes de Mòdica ⁷³⁹.

Aquest declivi del seu comtat de Sicília es produí quan Bernat Joan va haver de sufocar les revoltes que esclataren al comtat de Mòdica els anys 1447 i 1449, que van provocar-li una pèrdua de territori, element que se suma al conflicte civil i les repercussions per la família Cabrera, ja que Bernat Joan s'havia posicionat a favor de Carles de Viana contra el seu pare el rei Joan II, opció que el va portar a la presó.

A la mort de Bernat Joan a Sicília el maig de 1466, l'herència va passar al seu fill Joan I de Cabrera que va declarar-se partidari de Joan II, fet que li va provocar la confiscació del seu patrimoni a Catalunya per part de Reiner d'Anjou per incorporar-los a la Corona, mentre que la seva esposa Violant de Prades restava com a procuradora dels seus béns al vescomtat. Els esforços de Violant per recuperar les seves propietats no van tenir gaire èxit ja que el setembre de 1471, el patrimoni dels Cabrera es convertiria precisament en moneda de canvi en el traspàs de lleialtats dels antics grans partidaris de la Diputació, que facilitaren així la victòria del rei Joan II ⁷⁴⁰.

⁷³⁵ AHPB, Protocols, r.43/37, f. 3r-4v; Sobrequés i Vidal: *Els Barons de Catalunya i el Compromís de Casp*. p. 200; Martínez Giralt, A.: Família i llinatge nobles a la Catalunya baixmedieval: el cas dels Vescomtes de Cabrera (1199-1423), A: Puig i Amat, N.; Viader i Crous, M. (eds.): *Família a la baixa edat mitjana (s. XIII-XV). Actes del III Seminari d'Estudis Medievals d'Hostalric*. Hostalric: Ajuntament d'Hostalric, 2013, p. 11-12).

⁷³⁶ Casaus Ballester, Mª J.: La relación de la casa de Híjar con la casa real de Aragón durante los siglos XIII-XV, de señorío a ducado. A: *La Península Ibérica entre el Mediterráneo y el Atlántico siglos XIII-XV*, Cádiz, 2006, p. 665. Juan Fernández de Híjar y Centelles, el Orador (1400-1456), VI señor d'Híjar.

⁷³⁷ ACA, reg. 2649, fol. 154v,155.

⁷³⁸ Sobrequés i Vidal, S.: *Els Barons de Catalunya*. Barcelona: Base, 2011, p. 200.

⁷³⁹ Sipione, Enzo: *Economia e società nella contea di Modica (secoli XV-XVI)*. Messina: Intilla, 2001, p.13.

⁷⁴⁰ Pons i Guri, J. M.: Actes possessoris de les jurisdiccions dels vescomtats de Cabrera i de Bas. Federique Enríquez de Cabrera, any 1527. Gastó de Montcada i Gralla, any 1594. IDEM, *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, vol. 4, p. 289 i doc. 1, p. 294-295.

Capítol V: la noblesa s'estableix a Bellesguard

Tampoc van poder recuperar res els seus successors, el seu fill Joan I de Cabrera i el nét Joan II, àlies Giannotto ("Joanet"), primer perquè el comte Joan I va morir tres anys més tard que la seva mare, i el seu hereu també morí tan sols uns altres tres anys després, el 1477⁷⁴¹. La mort de Joanet sense descendència legítima coneguda assenyalaria la imminent extinció biològica de la nissaga Cabrera, amb l'única solució de traspassar el patrimoni a les seves germanes Anna i Isabel, convertint-se Anna, la germana gran, en l'hereva dels vescomtats, però eren conscients que més tard o d'hora això significava la incorporació de l'herència dels Cabrera en una altra família.

Aquesta debilitat dels Cabrera no va ser una excepció a les darreries de l'Edat Mitjana i a començaments de l'Edat Moderna, traduint-se normalment en el casament de nobles procedents de la Corona de Castella amb les hereves de nissagues nobiliàries catalanes⁷⁴².

Amb la mort del rei Joan II, Ferran II va organitzar el matrimoni d'Anna amb Fadrique, fill de l'almirall de Castella Alfonso Enríquez de Quiñones, nebot del rei Joan i per tant cosí germà del nou rei. Amb la mort del seu pare, Fadrique va incorporar el patrimoni per part paterna, al que se sumava posteriorment el de la seva dona, ja que amb motiu dels pagaments que havia fet per complir amb les indemnitzacions necessàries per recuperar el patrimoni dels Cabrera, va adquirir el dret de propietat sobre aquest, un fet que es va fer visible al canviar-se els cognoms, passant-se a dir-se marit i muller des d'aquest moment "Enríquez de Cabrera", a més de fer servir els títols de comtes de Mòdica i vescomtes de Cabrera i de Bas⁷⁴³.

L'any 1526 es produí la mort d'Anna de Cabrera, Fadrique II Enríquez de Cabrera passà a convertir-se en l'hereu universal de la seva dona, i com eren residents a Castella, el maig de 1527, va designar per prendre la possessió efectiva de les seves jurisdiccions a Catalunya una procura especial a favor dels donzells Juan de Villaroel i Joan de Jovara. Fadrique II Enríquez va morir l'any 1538, sense descendència, passant el seu patrimoni al seu germà Fernando Enríquez, però els vescomtats de Cabrera i Bas transmesos per Anna, van anar a mans de l'hereu de Fernando, l'almirall Luis I Enríquez de Cabrera, espòs de la seva neboda Anna II de Cabrera⁷⁴⁴.

Luis II Enríquez de Cabrera (1531-1596), III duc de Medina de Rioseco i vescomte de Cabrera i de Bas, com va passar amb tots els antecedents seus ja citats, va ser un home de l'alta noblesa, almirall de Castella i Cavaller del Toisó d'Or entre d'altres títols nobiliaris, a més de ser considerat com un noble molt preuat a la Cort del rei Felip II a

---

⁷⁴¹ Pons i Guri, J. M.: *Producció de dret paccionat al vescomtat de Cabrera*. p. 255-276.

⁷⁴² Molas Ribalta, P.: *L'alta noblesa catalana a l'Edat Moderna*. Vic: Eumo, 2004, p. 14.

⁷⁴³ Coma i Soley, V.: *Los vizcondes de Cabrera: condes soberanos de Urgel, condes de Mòdica y Osona, vizcondes de Gerona, Bas, Ager y Montsoriu*. Barcelona: Balmes, 1968, p. 183.

⁷⁴⁴ Fernández Conti, S.: *Carlos V y la alta nobleza castellana: el almirante don Fadrique Enríquez, A: Congreso Internacional Carlos V y la quiebra del humanismo político en Europa (1530-1558)*. Madrid, 2001, vol. 2, p. 49. L'any 1515, Fadrique va concertar el matrimoni entre el fill del seu germà, Lluís Enríquez i Anna de Cabrera, neboda de la seva esposa. A l'agost de 1530, Fadrique va decidir transferir a la parella, que es va casar el 1533, els títols i possessions de Sicília i del Principat de Catalunya que havia estat de la seva difunta dona.

Capítol V: la noblesa s'estableix a Bellesguard

---

qui va acompanyar a Flandes i després, al juliol de 1554, al seu viatge a Anglaterra per contraure matrimoni amb Maria de Tudor.

Tot i que podria semblar pel seu poder i influència als regnes de Castella i Aragó, pel que fa a les propietats de Lluís II Enríquez al Principat la seva situació no va ser tan satisfactòria com ell voldria, ja que l'any 1574 hagué d'adjudicar els seus dominis de Catalunya a Francesc de Montcada, comte d'Osona i d'Aitona per no fer front als pagaments de crèdits que pujaven a més de 40 mil lliures⁷⁴⁵, almenys fins que fos capaç d'eixugar el deute⁷⁴⁶.

S'ha de dir que els Enríquez de Cabrera mai no recuperarien les possessions que havien tingut a Catalunya, ja que mentre la dinastia dels almiralls de Castella retenien el comtat de Mòdica a l'illa de Sicília, els Montcada comtes d'Aitona, després marquesos, integrarien al seu patrimoni els títols de vescomtes de Cabrera i Bas, que perdrien només temporalment motivat pel seu suport a la causa borbònica.

Aquesta successió dels personatges hereus del patrimoni de la nissaga Enríquez Cabrera ha estat necessària perquè com eren posseïdors del patrimoni dels vescomtats de Cabrera i Bas, eren també propietaris de Bellesguard, nissaga que va mantenir la propietat durant més d'un segle, tot i que hi ha poques dades que ho acrediti.

A part de la donació per part de Cecília d'Urgell al seu fillastre Bernat Joan a l'any 1458, tant sols es disposa d'una notícia on es demostra el caràcter absent dels vescomtes de Cabrera i Bas, especialment al s. XVI, cas d'Anna II de Cabrera i Fadrique Enríquez que residiren sempre a Castella, disposant el govern dels seus dominis a procuradors i governadors forasters, llevat els vescomtats de Cabrera i de Bas, que foren confiats al germà d'Anna II, Antic de Cabrera (mort el 1551).

“A 3 de febrer de 1568, lo Magnífic Gregori de Salazar donzell, com a procurador del Excel·lentíssim Dn Lluís Enríquez de Cabrera, comte de Mòdica, passat en las cases de Bellesguart, en presencia del notari y testimonis Bernat Gelpi y Anton Vila, menor de dies, adquiri a Anton Balla, pages de St Andreu de Palomar, per a que entregás las claus de dites cases de Bellesguart a dit Salazar com a Procurador predit las hi entregà e immediatament lo dit Procurador prengué actual real y personal pcessió de dites cases y hort, y obtinguda la pcessio dit procurador recomanà las claus de dites cases a Anton Balla per a que cuidás y administres los interessos de dites cases y hort, en y per nom de dit Sr Exm D. Lluís Enríquez de Cabrera son principal”⁷⁴⁷.

---

⁷⁴⁵ Arxiu Municipal Fidel Fita (AMFF), Batllia c. 7, n. 22.

⁷⁴⁶ Pons i Guri, J. M.: Actes possessoris de les jurisdiccions dels vescomtats de Cabrera i de Bas. *op. cit.*, vol. 4, p. 289 i doc. 1, p. 294-295.

⁷⁴⁷ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 86, p. 80.

Capítol V: la noblesa s'estableix a Bellesguard

Aquest document mostra com mitjançant el sotestabliment, en aquest cas un pagès de Sant Andreu de Palomar, Anton Balla, aquest va disposar del domini útil de Bellesguard, encarregant-se de conrear-lo i administrar-lo, havent de donar comptes a Gregori Salazar, procurador de Luís Enríquez de Cabrera, un exemple de com els Cabrera van convertir la torre Bellesguard en una masoveria i es va mantenir la zona de conreus activa, així com la conservació de la torre⁷⁴⁸.

L'any 1569, es va procedir a la venda cap a una altra nissaga important, però en aquesta ocasió de la burgesia de la ciutat de Barcelona, els Cassador.

---

⁷⁴⁸ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 10, p. 16 (7 desembre 1567). A Alcalá de Henares, Luis Enríquez de Cabrera envià una carta a l'escrivà de manament y notari de Barcelona, per concedir poders i "amplias facultats" a Gregori de Salazar, cavaller.

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

1.- El control de l'espai per part de l'oligarquia urbana

Pel que fa al pla econòmic, al començar el segle XVI Barcelona havia reduït la condició de potència econòmica i política dels segles anteriors, quedant-se un pas enrere amb respecte als principals circuits econòmics i de les grans estructures de poder.

Tot i això, durant la segona meitat del segle XVI, Barcelona va mantenir un balanç econòmic positiu que es veurà truncat durant el segle posterior, amb una crisi econòmica que va mostrar evidències a partir de 1630, amb major claredat durant la quarta dècada, amb una davallada del comerç mediterrani que fou paral·lel al desplaçament del pes econòmic d'Europa cap a la costa atlàntica, al que es va sumar una crisi manufacturera, especialment en el sector més important, el de la llana.

En aquest ambient es va produir l'enfrontament militar entre les corones espanyola i francesa que, a partir de 1640, es va convertir en una guerra més centrada a Catalunya, que va anar acompanyada d'assots epidèmiques que arribaren a la màxima intensitat l'any 1651, tot i que abans ja havien malmès a la població durant els anys 1629 i 1631⁷⁴⁹. Aquesta tendència negativa va canviar a la dècada de 1660 i 1670, iniciant-se a partir d'aquest moment una recuperació.

Es pot apreciar com durant el període comprés entre la meitat del s. XVI i l'any 1640, es va produir una sèrie de transformacions que van caracteritzar-se per la descentralització de la producció barcelonesa en benefici de les poblacions pròximes a la capital (triangle Vilanova-Vic-Blanes). Aquest fet va provocar un descens de l'activitat manufacturera a Barcelona en benefici de certes ciutats relativament properes, amb una sensible especialització del territori, al que es va afegir un millor aprofitament del mercat interior i un canvi d'orientació comercial cap a l'Atlàntic, amb un major volum a partir de 1550 gràcies a unes sòlides colònies catalanes implantades a Madrid, Sevilla i Cadis, motivat pel desenvolupament de diverses produccions manufactureres, tot i que encara en el mediterrani el volum de comerç era major al de l'Atlàntic.

Uns nous mercats que van propiciar la reorganització del transport per mar i un creixement notable del transport terrestre, especialment entre Barcelona i les poblacions de les rodalies, un fet que va ser essencial en la maduració del sistema urbà amb la creació d'un sistema de ciutats eficaç, centrat en Barcelona com a nucli director del territori on la capital va esdevenir un centre d'acabats i centre comercial. Cap a Barcelona es portaven matèries primeres i productes semielaborats o totalment acabats, realitzats a la corona barcelonesa, que va transformar la ciutat comtal en un espai d'oferta de serveis que operava a favor del territori, convertint-se en un lloc de pas.

---

⁷⁴⁹ Garcia, A.; Guàrdia, M.: *Espai i societat a la Barcelona pre-industrial. op. cit.*, p. 32.

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

Aquest fet provocà modificacions en el sistema urbà que es va veure condicionat per la gran quantitat de ma d'obra que es veia atreta cap a la capital⁷⁵⁰, produint-se a partir de la meitat de segle un allau d'immigrants francesos⁷⁵¹, que arribà al seu màxim a finals del s. XVI inicis del XVII⁷⁵², suposant l'any 1637 un 16% del total dels matrimonis que es van realitzar a la ciutat comtal⁷⁵³.

L'augment de la població es va veure frenat a partir de 1620, bàsicament perquè Barcelona s'enfrontava a l'etapa final d'una doble crisi: d'una banda la pesta que assolava la ciutat des de gener de 1651, i per l'altra el setge castellà, iniciat a l'agost⁷⁵⁴. Tots dos aspectes van comportar un desastre demogràfic que no es va poder recuperar en part fins passades dues dècades⁷⁵⁵.

Aquest creixement de població i econòmic durant el període de 1550-1640, va implicar que a Barcelona es donessin canvis en la seva fisonomia, com foren un augment notable del nombre de convents i hospitals⁷⁵⁶, així com la millora del port, l'ampliació de les drassanes, l'arribada d'aigües provinents des de Collserola, la construcció de molins, l'edificació de magatzems pel gra, la construcció i millora de carnisseries, les obres al banc de la ciutat, la consolidació de les defenses de la ciutat, millores en el clavegueram, etc⁷⁵⁷.

Tot això sobre una ciutat del segle XVII que era el resultat del seu passat medieval, amb una estructura urbana amb àrees molt diferenciades entre si, polaritzada tant física, com funcional, social i econòmicament, en una perifèria i un doble centre urbà. La perifèria es caracteritzà per la seva escassa densitat demogràfica (gran presència de monestirs i convents), pels tipus de cases que s'hi trobaven (petites, baixes i amb construccions de menor qualitat), i per les característiques dels habitants que hi vivien (els més pobres, amb oficis pocs rellevants)⁷⁵⁸.

---

⁷⁵⁰ López Guallar, Pilar: Estructura familiar i canvi demogràfic a Barcelona, 1516-1857: la gènesi de la societat urbana moderna. A: *II Congrés d'Història del Pla de Barcelona*, Ajuntament de Barcelona, 1985, p. 165.

⁷⁵¹ Nadal, J.; Giralt, E.: *La population catalane de 1553 à 1717. L'immigration française*, Paris, 1960. Pel que fa al creixement de la població entre 1516-1717, segons Nadal i Giralt, es van produir dues fases: una primera expansiva que s'inicià al s. XVI fins 1630, i una segona de decadència (1630-60), on a partir de 1660 es va donar una alternança d'anys bons i dolents relacionats amb l'aturada de la immigració que quedava limitada a l'afluència de treballadors especialitzats a les ciutats. Entre 1515 i 1717 s'estima que la població del Principat va augmentar en un 50% i Barcelona només d'un 18.3% (López Guallar, Pilar: *Estructura familiar i canvi demogràfic a Barcelona*, op. cit., p. 160)

⁷⁵² García Espuche, A.: Transformació econòmica i sistema urbà: Catalunya 1550-1640. *Manuscrits: Revista d'història moderna*, 15 (1997), p. 279-302.

⁷⁵³ Garcia i Espuche, A.; Guàrdia i Bassols, M.: Espai i societat a la Barcelona pre-industrial, op. cit., p. 37.

⁷⁵⁴ Garcia Espuche, A.: *Barcelona entre dues guerres*. op. cit., p.261.

⁷⁵⁵ García, Albert; Guàrdia, Manuel: Canvis i permanències de l'herència espacial medieval, p. 9-59.

⁷⁵⁶ Garcia, A.; Guàrdia, M.: Espai i societat a la Barcelona pre-industrial. p. 43. La intensitat màxima en la construcció de convents es va registrar durant la segona meitat del s. XVI i primera del XVII, sota l'impuls de la Contrareforma, sent el Raval el sector més afectat, especialment la part nord i l'eix de la Rambla.

⁷⁵⁷ Garcia, A.; Guàrdia, M.: Espai i societat a la Barcelona pre-industrial, op. cit., p. 338.

⁷⁵⁸ Amengual-Bibiloni, M.; Pujadas-Mora, J. M.: Orígens i destins de la immigració francesa a l'àrea de Barcelona (1481-1643). Aportacions a partir de la Barcelona Historical Marriage Database. *Manuscrits: Revista d'història moderna*, 34 (2016) p. 35-61; Garcia Espuche, A.: *Barcelona entre dues guerres. Economia i vida quotidiana (1652-1714)*. p. 16.

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

El centre, des de finals del XV i primera meitat del XVI, va patir un procés aristocratitzador, amb la construcció de nombrosos palaus, resultat de la millora de les residències de l'oligarquia urbana, així com per la instal·lació en el medi urbà d'una noblesa rural, que a la vegada va ser la conseqüència de la tendència aristocratitzant i d'un nou concepte de bellesa urbana.

El govern municipal, controlat per aquesta oligarquia, va recolzar els constructors de palaus amb un tracte de privilegi, cedint-los béns valuosos de la comunitat com l'aigua de les fonts o la pedra de Montjuïc, entre d'altres⁷⁵⁹.

Els nous palaus i especialment en les zones properes a la ciutat com eren les parròquies de Sarrià-Sant Gervasi, mostren una evolució arquitectònica, passant del pati amb torre, al pati amb una sala al costat, localitzada en la part final del pati central, al voltant del qual hi havia quatre cossos de l'edifici. Aquest pati es va anar reduint, mentre les galeries de comunicació s'anaven eixamplant i finalment, gràcies a la major seguretat del país, es van obrir unes finestres als murs exteriors per donar llum a les dependències, trobant que moltes de les sales que disposaven de teulades i merlets es van cobrir donant origen a les golfes i a les esplèndides galeries altes⁷⁶⁰.

Les reformes introduïdes per Ferran II volien resoldre els conflictes entorn de l'administració de la ciutat, evitar el control del poder per part d'una part de l'oligarquia i solucionar les dificultats financeres que patia, aspectes que no va aconseguir, per contra, va permetre un major control de la monarquia sobre els qui accedien als càrrecs municipals, alhora que es confirmava el poder en mans dels ciutadans honrats i en general dels privilegiats⁷⁶¹.

Dita reforma va tenir com a conseqüència l'aristocratització del patriciat urbà i l'assimilació entre aquest grup i la noblesa agrària que es va establir a la ciutat, deixant enrere el seu arrelament rural, trobant que a l'any 1639 vivia a Barcelona una quarta part de la noblesa catalana⁷⁶².

Aquesta aliança es confirmarà als següents segles i es veurà reforçada pels lligams familiars que comportarà una aristocratització de l'oligarquia urbana, on l'entrada dels cavallers en el Consell de Cent amb la reforma de Ferran II va ser el primer signe visible, un procés que va donar-se molt lentament, amb avenços com l'any 1621⁷⁶³, i amb retrocessos, com va passar l'any 1641, en plena revolta dels Segadors, quan l'oligarquia va haver d'acceptar l'existència d'un sisè conseller, un menestral, grup que havia estat l'eix vertebrador de la societat barcelonina⁷⁶⁴.

---

⁷⁵⁹ Garcia i Espuche: *Espai i societat a la Barcelona pre-industrial*. p. 40.

⁷⁶⁰ Ferrer Alós, F.: *Masies de Catalunya*. Manresa: Angle Editorial, 2003.

⁷⁶¹ Dantí i Riu, J.: El govern de la ciutat de Barcelona a l'època moderna: estabilitat institucional, dificultats financeres i relació amb el poder reial. *Barcelona quaderns d'història*, 5 (2001), p. 128-29.

⁷⁶² Casey, James: *España en la edad moderna*. (trad. Manuel Ardit Lucas). Madrid: Biblioteca nueva, 2001, p. 192.

⁷⁶³ Palos Peñarroya, J. Ll.: *Catalunya a l'Imperi dels Àustria*. Lleida: Pagès, 1994. La composició del Consell no va canviar durant el segle XVI, el que va propiciar que la noblesa, el mateix 1599, plantegessin a les Corts la queixa de no poder participar al Consell de Cent, quan d'altra banda contribuïen a les imposicions municipals, unes demandes que van ser admeses a partir de 1621 quan se'ls concedí quatre llocs al Consell de Cent.

⁷⁶⁴ Torres i Sans, X.: *La guerra dels Segadors*. Vic: Eumo, 2006.

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

Per tant, les alteracions en la composició del Consell de Cent durant els segles XVI i XVII van ser mínimes, consolidant-se la presència i el domini dels privilegiats, primer dels ciutadans honrats i després de la noblesa, i per altra banda la presència més popular de la societat urbana amb la creació de la sisena conselleria representada pels menestrals⁷⁶⁵. A la segona meitat del s. XVII, es va donar un procés d'ennobliment d'aquella classe dirigent, amb l'augment de privilegis concedits per Carles II⁷⁶⁶, i no fou fins la derrota de la ciutat el 1714 quan culminarà l'aristocratització plena del govern municipal⁷⁶⁷.

Es pot afirmar que l'oligarquia barcelonina als segles XVI i XVII, va controlar la ciutat i els membres que ostentaven el títol de ciutadà honrat⁷⁶⁸, invertint una part del seu patrimoni en la renda de la terra⁷⁶⁹, ja que la condició rendista fou decisiva per aconseguir la diferenciació social, tot i que van mantenir les seves activitats comercials. Així doncs, l'ascens social no va comportar l'abandonament de les activitats econòmiques que havien estat la base del seu creixement, sinó que les van acompanyar amb estratègies rendistes⁷⁷⁰.

La manca de recursos de la noblesa que es va mantenir al Principat, empobrida i sovint endeutada, va portar-la a desenvolupar estratègies hereditàries i matrimonials per evitar la pèrdua del patrimoni familiar, posant en pràctica accions com els casaments hereu-pubilla, la fusió de dues senyories per obtenir-ne una més viable, la col·locació de fills a l'església, o bé enllaços amb la burgesia urbana i l'adquisició de masos per completar la feble renda senyorial amb la renda de la terra, molt més segura.

La dificultat per sobreviure portava sovint als seus membres a vendre's senyories, comprades per burgesos, fet que va provocar que el nombre de senyors caigué a través del mecanisme de la fusió de cases⁷⁷¹.

---

⁷⁶⁵ Dantí, Jaume: El govern de la ciutat de Barcelona a l'època moderna, p. 130.

⁷⁶⁶ Molas i Ribalta, P.: *Comerç i estructura social a Catalunya i València als segles XVII i XVIII*. Barcelona : Curial, 1977, p. 116. A les Corts de 1599, Felip II havia concedit 60 títols de cavallers, 21 de nobles i 8 de comtes. Carles II va concedir nombroses dignitats de cavallers i de ciutadans honrats a pagesos i mercaders rics, i va atorgar 7 títols de comte i 9 de marquès, sobretot a les tres dècades darreres de segle. L'arxiduc Carles va concedir entre 1706 i 1708, 43 títols (19 marquesos, 19 comtes i 5 vescomtes) i va atorgar 66 privilegis de petita noblesa.

⁷⁶⁷ Garcia i Espuche, A.; Guàrdia i Bassols, M.: *Espai i societat a la Barcelona pre-industrial*. p.34

⁷⁶⁸ Amelang, J.: *La formación de una clase dirigente, op. cit.*

⁷⁶⁹ Amelang, James: L'oligarquia ciutadana a la Barcelona moderna: una aproximació comparativa. *Recerques: Història, economia i cultura*, 13 (1983), p. 22. Al llarg de la primeria de l'edat moderna els ciutadans honrats continuaren esdevenint els membres capdavanters d'un patriciat ben definit, amb una identitat jurídica específica i un estatus social que li permeteren resistir les pressions perquè es fusionés en una categoria única i genèrica de noblesa. La major part del ciutadans honrats de Barcelona eren grans propietaris.

⁷⁷⁰ Molas, Pere: *Comerç i estructura social a Catalunya i València als segles XVII i XVIII*, p. 180. Dintre de l'oligarquia barcelonina, l'estament dels mercaders representava l'alta burgesia. Segons les ordenances del 1479, la ciutat va afavorir i distingir la professió del comerç, esdevenint-se la condició de mercader com una qualitat com la nobiliària, transmissible per línia masculina, i amb tendència vers l'ennobliment.

⁷⁷¹ Feliu, Gaspar: El règim senyorial català als segles XVI i XVII. *Pedralbes: Revista d'història moderna*, 16 (1996), p. 39.

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

En un context on s'havia de transmetre el patrimoni sencer, la línia successòria havia de quedar molt clara, excloent del dret d'herència als religiosos, o bé determinant que si el patrimoni l'acabés heretant la pubilla, el seu marit o hereus havien de fer servir el nom de la família, fet que explicaria que els mascles del segon matrimoni eren preferits a les filles del primer⁷⁷². Aquest aspecte d'adoptar el cognom de la dona que entrega el patrimoni familiar es veurà amb els Ferrer a la torre dels Gualbes (després Vilana).

La forta inflació del segle XVI va contribuir a la crisi econòmica de l'aristocràcia, mentre que les ciutats exercien una poderosa atracció en sí mateixes, especialment Barcelona, on es donaven més fàcilment la petició i concessió de préstecs, mercats de matrimonis lucratiu i llocs de sociabilitat de les classes altes. Era aquí on els mercaders benestants podien treure el màxim rendiment del seu rang i dels seus privilegis per obtenir riquesa i influència i pujar en societat, produint-se en termes generals un predomini del moviment horitzontal sobre el vertical a la societat catalana de l'edat moderna⁷⁷³.

Es pot concloure que la classe dirigent unificada de la Barcelona moderna va néixer d'un acord entre l'aristocràcia tradicional i l'oligarquia ciutadana, on els primers minvats dels seus recursos econòmics envejaven el control que exercien els ciutadans sobre la política local i els oficis de govern, mentre que els segons volien el reconeixement de rang aristocràtic dels nobles.

A l'aspecte social i polític es va sumar el geoestratègic, on la Barcelona d'aquest període va tenir un valor militar considerable dintre de la complexa defensa de l'Imperi dels Àustria⁷⁷⁴. La seva situació geogràfica la va convertir en el centre d'un territori clau en la frontera de l'Imperi, i per altra, en port capaç de servir de plataforma de les més importants expedicions marítimes a la mediterrània. Per això, durant el segle XVI, la monarquia es va preocupar d'assegurar que Barcelona pogués complir les funcions de plaça militar, encara que la ciutat no es veiés directament implicada en cap conflicte bèl·lic, fet que va provocar una arribada important de tropes cap a Catalunya.

Els canvis en la tècnica militar obligaren a millorar les defenses de la ciutat. Tot i que les muralles eren competència d'aquesta, els monarques s'hi interessaren activament, concedint impostos, privilegis i fins i tot ajuts monetaris per assegurar-ne la construcció. Durant aquest segle i fins la Guerra de Successió, Barcelona va ser un centre de continus episodis bèl·lics⁷⁷⁵, patint la ciutat entre 1641 i 1714 cinc setges i un bombardeig des del mar.

---

⁷⁷² Ferrer i Alòs, Ll.: Família i ciutadans honorats. Les estratègies d'adaptació de la petita noblesa catalana (segles XVIII-XIX). *Estudis d'història agrària*, 16 (2003), p. 169-215.

⁷⁷³ Amelang, James: L'oligarquia ciutadana a la Barcelona moderna, p. 76.

⁷⁷⁴ Després de la Guerra dels Segadors (1640-52), Carles II (1661-1700) es va veure immers en quatre conflictes amb la França de Lluís XIV: Guerra de Devolució (1667-68), Guerra d'Holanda (1673-78), Guerra de Luxemburg (1683-84) i la Guerra dels Nou Anys (1689-97).

⁷⁷⁵ Alcoberro, Agustí (dir.): *Catalunya durant la Guerra de Successió*. 3 vols. Barcelona: Ara Llibres, 2005.

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

El canvi fonamental produït per la capitulació de 1652, final de la Guerra dels Segadors, fou que el dispositiu militar de defensa de la ciutat de Barcelona va passar a dependre del rei, per tant, a les destrosses del conflicte es sumaren la pèrdua del control sobre les muralles, els baluards, les drassanes, la sala d'armes i l'escola militar⁷⁷⁶.

Els efectes destructius de la guerra no només van afectar a la zona intramurs, sinó que també a les parròquies més llunyanes, com passà a l'agost de 1651, quan les tropes castellanes van volar la torre de Can Tunis, reconstruint-se al sobrevenir la pau⁷⁷⁷. Bellesguard i d'altres torres de la zona de Sarrià-Sant Gervasi no van quedar al marge dels danys de la guerra, com posteriorment es veurà.

2.- La realitat econòmica a Sarrià i Sant Gervasi

Durant el segle XVI, va donar-se un progressiu interès de les comunitats eclesiàstiques per rendibilitzar, mantenir i augmentar les seves rendes, abocant-se a una política de préstec o censal, apreciament que en aquest període el monestir de Pedralbes rebia rendes de censals de la Diputació del General, de la ciutat de Barcelona i de certes universitats com Martorell, Mallorca i Vilafranca. En el capítol de rendes diverses del monestir, normalment arrendaments, s'inclouïen les rendes que cobrava de Piera, Sarrià, Barcelona, el lloguer de les taules de carnisseries de Barcelona, lloguers de cases a Barcelona i Sarrià, de Berga, Terrassa i del Molí Carbonell (al Rec Comtal)⁷⁷⁸.

A inicis del segle, el baix cens anual obligà a fer crides, com la del 18 i 20 d'agost de 1517, quan Francesc de Luna, corredor i trompeter reial de Barcelona, publicà per la ciutat i per Sarrià, una crida a l'Abadessa de Pedralbes manant de capbrevar a tothom que posseís alguna cosa per aquell monestir. La manca de solvència va empitjorar amb la forta inflació del s. XVI, quan el diner va quedar devaluat, perdent poder adquisitiu les rendes que es cobraven al monestir.

És en aquest segle que es van donar una important quantitat d'establiments a precari a Pedralbes, trobant la presència de pagesos "*homines propii et solidi*", aspecte que suposava una relació per raó de la propietat que el pagès usufructuava, on la marxa del camperol podia suposar la pèrdua legal del mas al cap de tres mesos⁷⁷⁹. Al s. XVII, tot i abolides les servituds personals, a Sarrià-Sant Gervasi persistia encara l'obligació de l'homenatge i el sagrament de fidelitat a l'abadessa del monestir de Pedralbes, senyora jurisdiccional del territori, tot i que es tractava d'un acte formal.

---

⁷⁷⁶ Garcia i Espuche, A.; Guàrdia i Bassols, M.: Espai i societat a la Barcelona pre-industrial. p.45.

⁷⁷⁷ Carreras Candi: *Ciutat de Barcelona*, p. 642. (12 agost 1651)

⁷⁷⁸ Ruiz-Olalla, Pilar: Els comptes del reial monestir de Santa Maria de Pedralbes, 1503-1600. I *Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, 1984, vol. I, p.215.

⁷⁷⁹ Serra, Eva: *Pagesos i senyors a la Catalunya del s. XVII, Baronia de Sentmenat (1590-1729)*. Barcelona: Crítica, 1988, p.28.

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

Malgrat aquest control territorial per part del monestir, durant els segles XVI i XVII es continuà amb la construcció a la zona de segones residències per part de ciutadans de Barcelona, com es desprèn del testimoni del viatge d'Hernando Colón de 1519, qui descriu Sarrià i Pedralbes explicant que per tot arreu hi havia masies fortes, que es donava un conreu important de la vinya controlada pels propietaris barcelonins que destinaven la producció pel consum propi⁷⁸⁰.

L'augment de la població a la ciutat va provocar un major consum de vi durant els segles XVI i XVII, fet que propicià que a la parròquia de Sarrià i Sant Gervasi s'incentivés l'expansió del conreu de la vinya⁷⁸¹, tot i que també es donaren plantacions importants de blat, arribant el Consell a determinar que pel bé comú es prohibia durant els mesos de maig i juny fer fornades de calç o que es cremessin formiguers per evitar fer malbé les collites fins que aquestes fossin segades⁷⁸².

Pel que fa al repartiment de la collita, els grans suposaven una quarta part del total, almenys fins 1666, adoptant la quota de 2/7 parts. Les condicions de repartiment de l'hort, la vinya i els arbres fruiters eren a mitges, trobant a la zona altres conreus com la palla (100 quintars), molt superior als 40 d'ordi i 60 de blat. Altre dada important és el canvi en l'exigència en relació als fems que passava de 400 càrregues (1656, 1666) a 500 càrregues (1678, 1711), fet que indicava el paper dels fems i la importància de l'hort en una agricultura més intensiva⁷⁸³.

La terra era una inversió que s'assegurava la facilitat de transferència, la certesa dels rèdits i un elevat prestigi⁷⁸⁴, tot i que l'arrendament de masos en les zones pròximes a Barcelona va experimentar canvis, com van ser el pas d'un arrendament en diners a una masoveria on es pagava una part en parts de fruits, canvi provocat per la inflació de la guerra i la consegüent devaluació de la moneda⁷⁸⁵.

Un exemple de com funcionava la masoveria en aquest segle i per la zona d'estudi es veu en la finca de Valldonzella, propietat dels Gualbes, on el contracte tenia una durada que oscil·lava entre els tres anys (1653 i 1656), els cinc anys (1666), o els quatre anys (1678, 1711, 1725).

Un dels contractes que es van donar sovint va ser els de recia de bestiar boví, element que volia dir que durant els s. XVI i XVII abundava al terme de Sarrià aquest bestiar, destinant-lo particularment a llaurar les terres de conreu i no per la carn⁷⁸⁶, ja que només disposava la vila d'una taula de carnisseria, produint-se les ja citades tensions

---

⁷⁸⁰ Vila i Comaposada, M.A.: Els itineraris d'Hernando Colom per Catalunya, 1519. A: *Miscel·lània Pau Vila: biografia, bibliografia, treballs d'homenatge*, 1975, p. 488.

⁷⁸¹ García Espuche: *Un siglo decisivo Barcelona y Catalunya 1550-1640*, op. cit., p. 227.

⁷⁸² Sagarra i Siscar: *Sant Vicens de Sarrià*. op. cit., p.121.

⁷⁸³ *Ibid.*, p. 393.

⁷⁸⁴ Amelang, James: *L'oligarquia ciutadana a la Barcelona moderna*, op., cit., p. 86

⁷⁸⁵ Serra, Eva: *Pagesos i senyors a la Catalunya del s. XVII*. op. cit., p. 393. La inflació de la guerra s'aprecia en la comparació d'un establiment de la zona en dates diferents, el primer fet el juny de 1644, a un altre fet el juny de 1649, on el valor de l'arrendament va pujar substancialment, de 195 ll. a 577 ll. 10 s. anuals.

⁷⁸⁶ *Ibid.* p.169. Apèndix 26,35,38, 40, 44, 45, 52, 70.

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

---

entre els ramaders i els agricultors, especialment pels tancaments de les terres⁷⁸⁷. A part d'aquesta taula, el Consell de la vila de Sarrià extreia altres ingressos provinents de l'arrendament anual d'una fleca, de l'hostal, la taverna i la revenedoria, com consta en l'acte d'arrendament de l'abril de 1663⁷⁸⁸.

D'aquest Consell de la vila no es documenten actes abans del s. XVII⁷⁸⁹. Sobre les seves funcions principals, en l'elecció dels jurats de juny de 1579, s'especificà que eren elegits "*pera regir y governar lo terme y parrochia de Sant Vicenç de Sarrià*"⁷⁹⁰. Entre altres funcions que tenien encomanades es trobava la de gestionar certs ingressos de la vila, gràcies a l'arrendament de la taverna, fleca i revenedoria de Sant Vicenç de Sarrià, que es feia cada cinc anys⁷⁹¹.

Fou en l'acord pres pel Consell de la vila en 1645, quan es va procedir a la finalització de la influència de l'abadessa de Pedralbes en els assumptes polítics de Sarrià, establint-se que "*la hazienda, rendas, bens, y altres coses temporals de la Iglesia que en lo temps passat se havien regit y administrat algun tant mesclades ab las del comú de la universitat y singulars*" fossin "*de assí en avant y perpètuament, governades, regides y administrades per lo reverent Rector y honorables Joseph Puig y Miquel Castello, obrers qui vuy son, y los qui per lo temps seran de dita Iglesia*"⁷⁹².

Fins aquell moment, el Consell era presidit pel batlle de l'Abadessa de Pedralbes, però ara va passar a ser presidit pel capità del Sagramental, anomenat "Sagramental"⁷⁹³, en nom i representació del Veguer, escollit per aquest d'una terna proposada pel Consell⁷⁹⁴, comprovant que entre les seves atribucions a més de presidir els Consells de la vila també feia funcions de caràcter judicial.

La poca presència de veïnatge i la disponibilitat de terrenys, va atreure a una part de les comunitats de monjos, interessant-nos especialment pel lloc que havia estat el mas Calvet, una zona molt propera a Bellesguard⁷⁹⁵. Totes dues comunitats cercaven un lloc tranquil i en els seus escrits expliquen que la zona era un lloc erm i despoblat de la zona de Sant Gervasi, aspecte que denotaria que durant els segles XVI i XVII aquesta part de llevant de Bellesguard va deixar-se de conrear, convertint-se en un paratge abandonat.

---

⁷⁸⁷ Badosa i Coll, E.: El cercamiento de tierras en Cataluña (1770-1820). *Revista de Historia Económica*, II-3 (1984) p.149-161.

⁷⁸⁸ Sagarra i Siscar: *Sant Vicens de Sarrià*, op. cit., p. 326.

⁷⁸⁹ La destrucció de l'Arxiu Parroquial de Sarrià durant la Guerra Civil espanyola (1936-39), ens ha privat dels documents originals, disposant pràcticament de les dades obtingudes en el treball que va fer sobre l'Arxiu el Sr. Francesc de Segarra i Siscar en la seva obra sobre Sant Vicenç de Sarrià.

⁷⁹⁰ Sagarra i Siscar: *Sant Vicens de Sarrià*, op. cit., p.279.

⁷⁹¹ *Ibid.*, p.165.

⁷⁹² *Ibid.*, p.309. (3 setembre 1645)

⁷⁹³ Anzizu, Eulàlia: *Fulles històriques del Reial Monestir de Santa Maria de Pedralbes*, op. cit., p. 57. En 12 de març de 1370 es donà la sentència arbitral entre el monestir de Pedralbes i la ciutat de Barcelona on es reconeixia com a un dels drets del monestir posar Capità de Sagramental en la vila i parròquia de Sarrià.

⁷⁹⁴ Sagarra i Siscar: *Sant Vicens de Sarrià*. op. cit., p.142.

⁷⁹⁵ Vide p. 72, img. 23, on es veu a la part dreta de la imatge el monestir amb el nom de Nuevo Betlem.

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

Poc temps després i ara a Sarrià, a l'abril de 1575, el Consell de Cent va acordar admetre els religiosos caputxins de Sant Francesc d'Assis, establint-los a uns terrenys al peu de Collserola anomenat "el Desert"⁷⁹⁶, donant-li l'any 1578 al pare Arcàngel d'Alarcon una petita caseta al costat de la capella de Santa Eulàlia per fundar el convent dels Pares Caputxins⁷⁹⁷.

Si bé és cert que les parròquies de Sarrià i Sant Gervasi continuaven presentant un poblament dispers en la major part del terme, l'evolució de la població durant els segles XVI i XVII va ser regular. L'any 1516, els focs de la parròquia de Sarrià denunciats per mossèn Joan Modolell, regent de la Vicaria Perpètua i en Jaume Ferrer, obrer de dita parròquia, ascendia a 91 focs, identificat tots els veïns pel seu nom, però sense que sapiguem si vivien a la vila o fora d'aquesta⁷⁹⁸.

A l'abril de 1576, amb motiu del pagament del tribut del coronatge de la reina Anna, recollit per Pere Bernat Codina, regent de la tresoreria reial de Catalunya, els veïns de Sarrià que pagaren van ser 39 focs d'església i 14 focs reals que hi havia en la parròquia, un recompte mal fet tal i com es reconeixia en el mateix acte on es deia que "moltes restaven per pagar, ningunes de les franqueses ni dels alcaldes ni los aloers"⁷⁹⁹.

Pel fogatge en el Principat de 1639, per raó de les fortificacions en previsió de la guerra amb França, es va dividir la parròquia per fer els pagaments en el tall major de la vila, tall mitja i tercer tall de la vila, un tall per les Corts i per últim un tall per la Travessera, zona aquesta on es documentava la torre d'en Joan de Peguera (Bellesguard) i la torre de la senyora Ferrera (mas Ferrer)⁸⁰⁰. Per tant, en aquest moment entorn de Les Corts ja s'aplegava un nucli poblacional considerable, i la zona de la Travessera incloïa també els masos disseminats pel territori.

En aquesta ocasió les dades són sorprenents, ja que els focs de la vila, comptant els tres talls, sumaven un total de 114 focs, als que s'afegien els 39 de Les Corts, i els 31 de la Travessera, ascendint a la quantitat de 184 focs, un increment d'un 84% sobre el fogatge de 1553 amb 100 focs a la vila, a més, ara al 1639 el 62 % de la població es localitzava a la vila de Sarrià.

Els efectes de la Guerra del Segadors més els efectes de la pesta de 1651 es perceben en la descripció que es va fer l'any 1670 sobre l'estat de les cases de la vila de Sarrià, on s'indicava que la quantitat de focs a la vila pujaven a 42, a la Travessera 17 i a Les Corts 30, per tant, un total de 89 focs⁸⁰¹. La reducció de focs a Sarrià en comparació

---

⁷⁹⁶ Sagarra i Siscar: *Sant Vicens de Sarrià*, p. 175. El 1578 els caputxins funden el seu primer convent a la península, dedicat a Santa Eulàlia, al costat de la capella de dita santa, a la zona coneguda com a desert, nom que venia donat per la seva tranquil·litat que facilitava la meditació, fet propici per la vida monàstica i que va permetre que romanguessin a la zona durant 257 anys, fins l'exclaustració de 1835. El Desert era poblat de nombroses alzines i alguns xiprers, que li donaven frondositat i bellesa, fet que atreïa als barcelonins i als reis que visiten la ciutat.

⁷⁹⁷ *Ibid.*, p.189.

⁷⁹⁸ *Ibid.*, p.267.

⁷⁹⁹ *Ibid.*, p.277. Dit tribut ascendia a 20 ll., 7 s i 4 d.

⁸⁰⁰ Sagarra i Siscar: *Sant Vicens de Sarrià*, p.301. Sarrià fou taxat en 69 lliures, 13 sous, 2 diners pels 90 focs, a raó de 15 sous i 5 diners i 3 pugeses per cada foc.

⁸⁰¹ Sagarra i Siscar: *Sant Vicens de Sarrià*, p.328.

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

---

amb el fogatge de 1639 va ser dràstica, tant en termes generals, reduint-se de 184 a 89, com especialment a la zona de la vila, on es va passar de 114 a 42.

D'aquesta zona resulta interessant que es dividien els focs entre un nucli principal conformat per 31 focs, i un segon de 11 disposats en els "carrerons", tenint present que la denominació de carreró vindria fixada en comparació amb el carrer gran, el carrer principal de la vila de Sarrià i sobre el que es va articular el poblament, convertint-se aquests carrerons en els espais per on va anar creixent la vila, a banda i banda del carrer principal.

L'ascens de la burgesia de Barcelona i la seva necessitat de mostrar el seu poder econòmic, es va reflectir també a les viles de Sarrià i Sant Gervasi, documentant-se en la successió dels propietaris dels masos que es van construir nous o bé en la recuperació d'antics que es trobaven en males condicions, cas de Bellesguard. Les noves nissagues vingudes de fora de la ciutat van invertir quantitats importants de diners en recuperar uns masos que alhora els reportava prestigi, aspecte que es va plasmar a la torre de Bellesguard.

3.- Els Cassador, la recuperació de Bellesguard

Els Cassador (Caçador) van ser un exemple d'aquelles famílies que a l'inici del s. XVI van venir des de petites ciutats per establir-se a Barcelona, cas dels Codina, Ferrer, Quintana o Sorribes, nissagues enriquides que de seguida van accedir als càrrecs de poder de la ciutat comtal col·locant als seus membres en els llocs rellevants del poder civil i de l'eclesiàstic⁸⁰².

Un dels representants més destacable de dita família fou Jaume Caçador (1484-1561), nascut a Vic, fill d'un sabater procedent de Basilea que s'havia instal·lat a la ciutat en qualitat de mercader. Jaume va fer la seva carrera dins de l'església, ordenant-se prevere l'any 1508, per continuar desenvolupant després els càrrecs de canonge a Vic, Girona, Tarragona i per últim a Barcelona l'any 1526. Durant el seu ascens va realitzar la tasca de rector de les parròquies de Sant Martí de Teia, Sant Boi de Lluçanès, Cubelles i Badalona, per culminar amb el càrrec de bisbe de Barcelona durant els anys 1547-1552, ascens que aconseguí gràcies a la intervenció d'Ignasi de Loiola, ja que Jaume formava part del cercle barceloní del fundador dels jesuïtes. El punt àlgid de la seva carrera política va donar-se el 1545 quan va ser elegit diputat eclesiàstic⁸⁰³.

---

⁸⁰² Fargas Peñarrocha, Ma. A.: *Família i poder a Catalunya, 1516-1626 : les estratègies de consolidació de la classe dirigent*. Barcelona, Fundació Noguera, 1997, p. 85; Bada, J.: *Situació religiosa de Barcelona en el segle XVI*, Barcelona, 1970, p. 97-99, 164-167, 243-247. La família Cassador va aconseguir situar a tres dels seus membres en el càrrec de bisbe, cas de Jaume de Cassador i Claret, bisbe de Girona (1583-97), Diputat eclesiàstic (1590-93). Entre 1546 i 1570, la diòcesi de Barcelona va ser regida per dos membres de la família Cassador.

⁸⁰³ Solé o Sabaté, J. M. (dir): *Historia de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents*. Vol. II 1518-1714. Barcelona : Generalitat de Catalunya : Enciclopèdia Catalana, 2003, p.80.

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

Hi ha estudis que destaquen que aquesta primera generació de cavallers de Barcelona de mitjans del s. XVI, ja havia marcat un profund abisme amb altres membres d'una classe dominant de recent accés⁸⁰⁴, cas de Francesc Cassador, hereu de la nissaga, qui en el seu testament de 1550, esmentava al marge de la brillant quantitat de 13 mil lliures a repartir desigualment entre tres fills, vàries cases a Barcelona i una gran torre a les seves rodalies⁸⁰⁵.

Un dels membres de la nissaga Cassador i que forma part de la història de Bellesguard fou Francesc Cassador i Claret, germà del bisbe de Girona, qui va desenvolupar una important carrera política com a procurador general de les baronies de la Ciutat a finals de 1560, càrrec que li va reportar força dins el Consell de Cent⁸⁰⁶, habilitat com a donzell a les Corts de Montsó de 1563⁸⁰⁷, aconseguint l'any 1574 el càrrec de conseller segon. Moria el maig de 1579, captiu per raó d'enfrontaments amb els seus enemics polítics entre els que es trobava el virrei⁸⁰⁸, acusats els germans Cassador, Francesc i Pere, d'intentar matar-lo⁸⁰⁹.

Si bé és cert que a aquesta nissaga se'ls vincula amb la Torre Pallaresa⁸¹⁰, l'any 1569 la torre Bellesguard era venuda per la família Enríquez Cabrera i passava a mans dels Cassador.

“Dn Lluís Enríquez de Cabrera, usant la facultat de substituir, constitueix Procurador per son principal al Magnífic Geroni Managat, canonge de la seu de Barcelona para entregar pocessió a Francesc de Casador cavaller, de la torre de Bellesguart ab totes sas terres, possessions y pertinències que dit principal pocehia en la parroquia de St Gervasi, qual torre en dit dia havia venuda a dit Cassador en poder del mateix notari”⁸¹¹.

---

⁸⁰⁴ Fargas Peñarrocha: *Família i poder a Catalunya, 1516-1626*. p.395.

⁸⁰⁵ ACA, Secc. Patrimonials, Sentmenat, perg. A-7, testament de Francesc Cassador, fill de Guillem Cassador, ciutadà de Vic.

⁸⁰⁶ AHCB, CC, LIC, VI-59, s. f. lletra de recomanació dels consellers a Francesc Cassador (7 juny 1571)

⁸⁰⁷ Morales Roca, F^o J.: *Próceres habilitados en las cortes del Principado de Cataluña, siglo XVII (1599-1713)*. Madrid: Hidalguía, 1983, p. 187.

⁸⁰⁸ El motiu de fons era els deutes no satisfets del virrei amb els Cassador, al·legant el virrei que no els pagava perquè eren uns interessos abusius. Els Cassador van presentar un greuge a la Cort de Montsó de 1585, on van explicar que el Lloctinent general, don Hernando de Toledo (virrei de Catalunya 1571-80), segons els Cassador va utilitzar de forma antijurídica el seu poder polític en benefici propi, intimidant-los amb acusacions i detencions si no el rebaixaven el deute, de fet, el virrei juntament amb membres del Consell van crear una causa falsa contra Pere i Francesc. S'ha de tenir present que el virrei Hernando Álvarez de Toledo era fill bastard del duc d'Alba, governador de Felip II als Països Baixos (1567-1573), per tant, una persona de gran poder dins la Cort de Castella. Tot i això, Pere Cassador va poder continuar la seva defensa per netejar la imatge de la seva família, però el seu germà Francesc moria després de quasi un any empresonat, enmig d'una lluita dels grups de poder, un atac del virrei als gran patrimonis del país. *Vide*: Martínez Millán, J.: Grupos de poder en la Corte durante el reinado de Felipe II: la facción Ebolista, 1554-1573. A: *Instituciones*, p. 173-199.

Bruniquer, V, p. 10 ; 5 abril 1582. Pere va continuar en la seva defensa i l'any 1582, eren condemnats diferents personatges com Miquel Utrolis, per haver testificat falsament contra Pere i Francesc Cassador acusant-los de conspirat contra el virrei Hernando de Toledo per fer-lo matar.

⁸⁰⁹ Pérez Latre, M.: *Entre el rei i la terra. El poder polític a Catalunya al segle XVI*. Vic, 2004, p. 169-170.

⁸¹⁰ Duran, A.: *La Torre Pallaresa. Historia de una mansión señorial*. Barcelona: Industrias Gráficas Martí y Marí, 1949.

⁸¹¹ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 14, p. 21 (12 abril 1569).

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

Deu dies després, Gregori de Salazar va donar una època de mil lliures a favor de Francesc Cassador com a preu de la torre amb totes les terres, honors i pertinences, entregada la possessió per Jeroni Managat canonge, que en aquell moment substituïa al procurador de Luis Enríquez de Cabrera⁸¹².

Possiblement el mal estat dels edificis de la propietat havia fet caure la seva taxació, però en una notícia posterior s'indica que aquestes mil lliures eren una part del pagament⁸¹³. Tot i que es desconeix el preu final, en aquesta venda s'aprecia la devaluació que va patir la torre, tenint present que l'últim preu de venda que coneixem, fet el 1446, Joan de Castelló l'havia venut a Cecília d'Urgell per un total de 2374 ll.⁸¹⁴

Més d'un segle després, el valor de Bellesguard es rebaixava a menys de la meitat, oferint per la torre i totes les terres, honors i pertinences un total de mil lliures. A Bellesguard calien obres d'urgència, aspecte que es feia evident quan a l'agost de 1570, un any després de la compra, Francesc Cassador va realitzar intervencions dins la torre, vinculades amb la captació d'aigua des de la canonada de la font fins a la casa, especificant que Francesc havia posat homes a treballar per canviar la canonada i la caseta de la font de Bellesguard per arribar fins a la mateixa font mare, utilitzant per a dita obra nou espiralls, amb dos piques de pedra que portaven aigua a "la cuina de baix i a la cuina de dalt"⁸¹⁵.

L'obra va durar tres mesos, temps necessari per aprofundir la mina i baixar fins a la font mare, segurament per la manca de cabal, havent de substituir unes canonades que eren de l'any 1400, pagant a raó de 8 diners per peça de canonada. Per tant, la primera inversió que va fer el nou propietari va ser la de portar més cabal d'aigua, aspecte necessari si es volia incrementar els conreus de la zona.

Una segona dada destacable és la presència de dues cuines en una torre del s. XVI, un fet que podria indicar diferents aspectes, com podria ser una cuina per la casa i una segona pel servei, cas del masover, o bé que tot i tenir dues una ja no es feia servir, hipòtesis que no es poden contestar davant la manca d'informació.

Una mostra de l'ascens dels Cassador i com aquests ho volien fer visible, es percep quan a rel de les obres citades, la família va col·locar a Bellesguard l'escut del llinatge esculpit en pedra de forma ostentosa⁸¹⁶, informant a tots aquells que veiessin l'edifici qui eren els seus nous propietaris, atribuint-se el títol de Senyors de Bellesguard⁸¹⁷.

La necessitat de fer arribar aigua a l'habitatge i disposar d'aquesta per poder tenir conreus més productius, era un aspecte fonamental. Es coneix com s'organitzava el reg

---

⁸¹² AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 14, p. 22. (29 abril 1569)

⁸¹³ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, p.847. Es tracta d'un apunt fet amb posterioritat on l'autor del llibre de Bellesguard fa un resum dels documents que ha fet menció fins a aquell moment, indicant que es tracta d'una "apocha" (època).

⁸¹⁴ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 13, p.19. (11 febrer 1446)

⁸¹⁵ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 460, p.524.

⁸¹⁶ Duran i Sanpere, A.: *Bellesguard, residència de reis, a Barcelona i la seva història*, op. cit., p. 714. Dit escut fou lliurat per Joan Figueres a l'Institut Municipal d'Història a principis del s. XX, sense que hagi estat possible localitzar-lo actualment.

⁸¹⁷ Morales Roca, F.: *Próceres habilitados en las cortes del Principado de Cataluña*, op. cit., p.187.

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

---

en aquesta zona concreta, especificant que en 1569, la torre de Jeroni Desvall, propera a Bellesguard, regava dos dies de l'aigua de la font de Bellesguard⁸¹⁸. De fet, la recerca d'aigua era un dels assumptes que més preocupava al govern de la ciutat i per aconseguir major provisió, l'any 1588, el Consell feia deliberacions per comprar la casa de Bellesguard per augmentar la disponibilitat d'aigües⁸¹⁹.

Una de les descripcions de Sarrià-Sant Gervasi i especialment de la torre Bellesguard per a aquest segle XVI, la proporciona l'obra de Dionís de Jorba, qui l'any 1589 parlava que Barcelona “*lleva grande ventaja a todas las demás ciudades catalanas y otras en muchas cosas*”, indicant que les torres voranes al monestir de Pedralbes eren propietat (útil) de senyors particulars de Barcelona.

Pel que fa a Bellesguard, la seva descripció permet imaginar com era l'edifici a finals del s. XVI, indicant que:

“...cerca de Pedralbes hay muchas torres de señores particulares y un castillo nombrado de Bellesguarte, antiguamente de los reyes de Aragón, el qual está cercado de sus murallas y torres: un gran patio, una fuente y una cisterna, un huerto muy lindo y una lonja con columnas y insignias de reyes de Aragón; una capilla, dos galerías con veinticuatro ventanas, donde se puede ver Barcelona y el mar, una sala de armas, la cárcel, capilla, relogé; y es un lugar muy sano”⁸²⁰.

Es destacaria que gairebé dos segles després de l'estada del rei Martí, considerat com el punt àlgid de la construcció, l'estat de la torre era relativament bo, molt allunyat del relat d'alguns propietaris que en ocasions havien al·legat com a motiu de venda l'estat ruïnós de la propietat, però gràcies a aquesta descripció podem constatar l'estat real de Bellesguard en aquest moment final del segle XVI.

Pel que fa a l'aspecte exterior, Jorba l'equiparava a un “castillo”, nomenant-la així perquè es trobava envoltada (*cercado*) de muralles i torres. Es desconeix quina era l'extensió de la propietat tancada per la muralla i de quantes torres disposava, però es pot fer un paral·lelisme de com eren les torres a partir de les tres que encara avui dia són a la zona, a més dels dibuixos de mitjans del segle XIX fets per Rigalt⁸²¹, una mica abans de la intervenció d'Antoni Gaudí l'any 1909.

Les dues torres que conformarien el tancament de l'espai per la banda de mar (est), seria el lloc on possiblement es trobaria la porta principal d'accés, ja que coincidia amb el ramal del camí que pujava des de la cruïlla dita dels quatre camins fins el peu de Collserola. Es tracta de dues torres cilíndriques, d'una mida rellevant, amb una alçada

---

⁸¹⁸ AHPSJP. Llibre de Bellesguard, p. 520 (12 abril 1569)

⁸¹⁹ AHCB B1-002/CCAM, 02.01/1B.II Registre de Deliberacions, fol. 68v.

⁸²⁰ Jeroni Jorba, Dionís: *Descripción de las excelencias de la muy insigne ciudad de Barcelona*. Barcelona, 1589. Reial Acadèmia de Bones Lletres. 1928.

⁸²¹ *Vide* imatges 1 i 3, capítol I: Introducció.

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

entorn els 7 m i una amplada de 4 m de diàmetre⁸²², acabades amb merlets, dada que es suposa perquè a les imatges més antigues de les mateixes ja apareixen escapçades, però per les restes originals d'un pany de muralla que si conservava els merlets les torres haurien de portar-ne, de fet, a la reconstrucció de les torres que va fer Antoni Gaudí a inicis del segle XX va col·locar-les.

Imatge 30. Tercera torre propera al viaducte que va construir Antoni Gaudí

Amb motiu de la construcció d'habitatges familiars a la part del torrent de Bellesguard, l'any 2003, es va deixar al descobert la tercera torre que havia restat amagada per la vegetació. A més, conservava encara un tros de la muralla perimetral que s'adossava a la torre (imatge 30). En aquest cas, aquesta seria una torre no tan monumental, amb unes mides més petites, amb un diàmetre de 2,1 m sense la possibilitat de conèixer la seva alçada al trobar-se quasi en la seva totalitat derruïda.

La tercera torre, es trobava en la part occidental del recinte i donaria continuïtat a les dues torres abans citades per pujar cap a els peus de Collserola, tancant per la part del torrent de Bellesguard. Aquesta torre es trobava a 20 m de distància de les que tancaven per la banda mar, indicant-nos una possible freqüència de torres en el perímetre emmurallat, unida en origen amb un mur amb merlets i espitlleres dels que només s'han conservat una petita part del tancament de la part orientada a mar. La torre es troba alineada amb les altres i el pany de muralla, indicatiu que en origen formaven part d'una mateixa construcció (imatge 31).

⁸²² S'ha de tenir present que l'alçada de les torres va anar evolucionant en la mesura que ho feia l'armament, a més, les torres van ser en part destruïdes, refetes molt posteriorment per Antoni Gaudí, tot i que es reconeix perfectament la part original de la reconstruïda, i segurament, Gaudí va calcular pel diàmetre de la torre quina havia de ser la seva alçada original, una dada que no es pot assegurar.

Imatge 31. Alineació de les torres de Bellesguard

Pel que fa a l'interior del recinte, Jorba començava descrivint allò que més li cridava l'atenció, parlant d'un “*gran patio, una fuente y una cisterna*”, destacant l'abundància d'aigua que rajava de la font de Bellesguard, a la que s'ha fet menció en repetides ocasions, i Jorba afegeix que existia una cisterna, un espai determinat per acumular-la. Dita aigua feia possible la presència d'un “*huerto muy lindo*”, un aspecte que va donar-se ja amb el rei Martí qui va portar tot tipus de fruiters i productes d'horta que serien per l'abastiment propi dels estadants de la torre i que es va anar mantenint pels successius propietaris.

Continua citant “*una lonja con columnas y insignias de reyes de Aragón*”, tractant-se d'una porxada a manera de llotja oberta, en la qual era visible l'escut reial, per tant, després de quasi dos segles i més de 15 propietaris, dels quals només 3 pertanyien a la família reial (Martí l'Humà, Margarida de Prades i Violant de Bar), la resta dels seus estadants van deixar l'escut d'armes de la família reial, aspecte que donava prestigi a aquells que la posseïen i recordava a tots que la casa havia estat la seu dels reis de la Corona d'Aragó. L'any 1570, els Cassador col·locaven el seu escut familiar juntament amb el reial, reforçant l'ennobliment d'una família de la burgesia de la ciutat.

Aquest espai amb columnes ja existia des d'abans del rei Martí I, com es demostra en la descripció que es va fer quan es va personar a Bellesguard l'abril de 1409, una comissió de les Corts presidida pel Bisbe d'Elna, reunint-se en el pati o claustre de la torre de Bellesguard (*in patio sive claustro sue turris*)⁸²³.

⁸²³ Soldevila, F.: *El Compromís de Casp : resposta al Sr. Menéndez Pidal*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1965, p. 41 (7 abril 1409).

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

Possiblement, per sobre de la llotja s'enlairaven dos nivells que Jorba identifica com “*dos galerías con veinticuatro ventanas, donde se puede ver Barcelona y el mar, una sala de armas*”. Es tractaria de la part més representativa de l'edifici, d'aquí la presència de la sala d'armes, la sala on el rei rebia a les personalitats importats que venien a visitar-lo.

Es tractaria d'una edificació de planta rectangular de la que es desconeix la distribució de les 24 finestres⁸²⁴, si es trobaven o no en totes les façanes de la torre o només en la que mirava al mar, si eren en una o en les dues galeries, però si que es pot constatar que dites finestres convertien la part alta de la torre en un veritable mirador dels camps, camins, de la ciutat i del mar, un aspecte que ja el rei Martí I destacava i que l'havia situat com el seu lloc favorit.

Sobre la capella, devia ser una construcció annexa a les galeries i molt probablement ocuparia el mateix espai que la dibuixada per Lluís Rigalt a finals del segle XIX, tot i que durant l'estada de la Comunitat de Sant Just i Pastor a Bellesguard l'església va ser reformada.

Per últim, Jorba cita una “*carcel*”, un fet que no és gaire usual ja que la justícia criminal corresponia al veguer, i normalment els malfactors es portaven a la seva presència a Barcelona, per tant, aquest espai dins la torre hauria de ser un lloc provisional en tant que no es podia portar en aquell mateix dia a presència del veguer. Altre element és el “*reloge*”, sense que ens quedi clar si es refereix a un rellotge, aspecte molt estrany al segle XVI on la ciutat es regulava pels tocs de campana⁸²⁵, tot i que podria tractar-se d'un rellotge de sol, típic dels masos catalans.

Retornant a la família Cassador, l'any 1579 la torre Bellesguard va passar al seu germà Pere per donació, al tractar-se de l'hereu universal dels béns del seu difunt germà Francesc Cassador⁸²⁶. Pere Cassador i Claret, encara representa de millor manera el poder econòmic i polític de la burgesia barcelonina, on es veu com un mercader de Barcelona, nét de Francesc de Cassador de Vic, passà a convertir-se en cavaller, matriculat el març de 1547, habilitat com a donzell a les Corts de Montsó de 1563 i 1585, per aconseguir ser doctor en dret, amb una quantitat rellevant de propietats i títols com els de senyor del castell de la Roca i de la Torre Pallaresa o senyor del Palau Cassador de la plaça de Sant Just de Barcelona⁸²⁷.

Una mostra de la riquesa es comprova quan l'any 1581, dins del procés per la qüestió amb el virrei, l'advocat fiscal de la Capitania General don Lluís de Peguera, conseller

---

⁸²⁴ Una sala plena de finestres orientades als quatre vents va ser la inspiració d'Antoni Gaudí en la construcció de la torre Bellesguard de 1909, coronant l'edifici amb l'anomenada “sala dels maons”, últim pis de l'edifici que disposa de 12 finestres amb columnes per la banda que mirava a mar (Est) i 12 per la banda que mira al Besós (N). Segurament A. Gaudí havia tingut coneixement de la descripció de Jorba i interpretés que havia de ser així la seva disposició, tot i que l'arquitecte modernista va afegir més finestres a les façanes oest i sud de la casa. S'adjunten imatges de les façanes est i nord a l'apèndix documental per indicar visualment aquesta dada.

⁸²⁵ Pérez Samper, M. A.: El patrimoni sonor de Barcelona: la veu de les campanes. A: *Els sons de Barcelona a l'edat moderna*, MUHBA, Ajuntament de Barcelona, p. 47-65.

⁸²⁶ Mañé i Mas, Ma C.; Rovira i Solà, M.: *Catàleg dels pergamins municipals de Barcelona Anys 1560-1908* (Volum VII). Ajuntament de Barcelona, 2013, p. 161.

⁸²⁷ Morales Roca, Fº J.: *Próceres habilitados en las cortes del Principado de Cataluña*, p. 187.

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

---

molt proper al prior, ordenava la confiscació de tots els béns de Pere Cassador que ascendien a 25 mil ducats⁸²⁸.

La solvència d'en Pere es va veure compromesa i va haver de demanar ajuda als seus parents, entre els que trobarien al seu nebot Joan Bonaventura de Cassador, qui l'any 1585 rebia la torre en compensació dels deutes del seu oncle.

“Pere de Cassador, cavaller, hereu de Francesc de Cassador, son germà, per a satisfer a Joan Bonaventura de Cassador, son nebot y fill de Francesc de Cassador i de Marguerina Ferreres, conjuges, 4800 ll. que dit Pere de Cassador com a hereu predit devia a dit Joan Bonaventura: ço es de un partir 1460 ll. de aquelles 4500 ll que dita Marguerina Ferreras mare de dit Joan Bonaventura de Cassador acreditava en los bens de son marit que eren 3000 ll que havia portat de dot a son marit y las restants 1000 ll de son esponsalici...Perço lo sobre dit Pere de Cassador per les dites y altres quantitats Insolutum=dona a Joan Bonaventura de Cassador: tota aquella casa, eo torre dita de Bellesguart ab sos edificis, viñas, camps, horts, boschs, terres cultes e incultes y herms, tant las possessions que son prop com las lluny de dita casa o torre, que franca en alou, esta situada en lo territori de Barcelona en la Parroquia de St Gervasi. Termena ...”⁸²⁹

En la venda de la casa es torna a nomenar totes les propietats que li pertanyien, properes i llunyanes, citant edificis i diferents conreus que es van repetint en les vendes o donacions recollides fins ara, cas de vinyes, camps, horts, boscos, terres cultes e incultes i erms, especificant que la propietat es trobava en franc alou, aspecte que volia dir un domini complet, absolut i lliure sobre les terres.

Posteriorment, el document diu que en la zona nord, havia una peça de terra “que antes era vinya”, el que mostra com a finals del s. XVI, en aquesta zona es va deixar de conrear algunes partides de vinya, possiblement per tractar-se de les zones menys rendibles, com era el cas de la part nord de Bellesguard que es trobava en el límit amb el bosc de Collserola, la zona amb major pendent i per tant més difícil en la seva producció.

Així, a l'any 1585, Joan Bonaventura de Cassador rebia del seu oncle Pere Cassador, per fundació, cessió i transportació a ell i als seus fills la torre Bellesguard, com a hereu de Francesc de Cassador, son pare⁸³⁰. Amb aquesta cessió s'acomplien les voluntats recollides en el testament de Francesc Cassador, on llegava les seves propietats al seu fill, Joan Bon. Cassador, però no es faria efectiva l'herència fins que no arribés als 20 anys (en el moment del testament en tenia 17). Fins aquell moment, hauria de prendre al seu oncle i germà del testador, Pere Cassador, com a pare, sotmetent-se al seu consell i obediència fins que no arribés a dita edat⁸³¹.

---

⁸²⁸ Fargas Peñarrocha, Mariela: *Família i poder a Catalunya, 1516-1626*. p.395

⁸²⁹ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc 9, p. 12 (12 maig 1585)

⁸³⁰ Joan Bonaventura de Cassador era fill de Francesc i de Marquesa Cassador i Ferrer.

⁸³¹ AHPSJP, Família Gualbes, vol. V (1 maig 1580)(img. 7248)

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

A finals del XVI els Cassador continuaven mantenint el seu esplendor patrimonial, com es pot comprovar a l'agost del 1590, en l'inventari dels béns de Pere Cassador, on es relacionava la seves propietats a Badalona, especialment la Torre Pallaresa, a la que es sumava una torre a la muntanya de Montjuïc, prop de la capella de Sant Bertran, així com la seva luxosíssima residència barcelonina, prop del cementiri de l'església de Sant Just i Pastor, on el notari autor de l'inventari afegia que disposava de fins a 38 cambres en el seu palau barceloní⁸³². Per tant, la torre Bellesguard era una de les segones residències que tenia fora de la zona emmurallada, deixant l'explotació dels conreus i manteniment de la mateixa en mans de masovers.

Durant aquest període, en els anys 1589-90 arrel d'un esclat de pesta a Barcelona i després d'algunes morts al palau episcopal, el bisbe Dimes Lloris va decidir allunyar-se del perill i va cercar refugi a Bellesguard⁸³³, on rebia correu dos cops al dia per estar al corrent dels negocis del bisbat i tenir notícies de l'epidèmia, segons informava el geògraf Pere Gil qui disposava d'una torre propera a Bellesguard i anava sovint a visitar al bisbe⁸³⁴.

Aquesta notícia confirma que Bellesguard encara era un lloc de referència i prestigi per l'elit de Barcelona que cercava un lloc sa i proper a la ciutat, a més de trobar-se en les condicions adients per acollir al bisbe de Barcelona.

El bisbe va aprofitar la seva estança a Bellesguard per fer una visita pastoral a l'església de Sant Gervasi, explicant que la parròquia disposava d'un total de 7 cases, identificades com la casa o torre de Tamarit, la de Guillem de Sant Climent, Pere Salat, Pere Calopa, casa d'en Vendrell, casa de Narcís Canals i Joan Pineda⁸³⁵, no registrant-se els propietaris que disposaven de segona residència a la zona, cas dels Cassador a Bellesguard.

En canvi, Joan Bonaventura de Cassador i de Ferrera, fill de Francesc Cassador i de Marquessina Ferreres, si que apareix citat com a "Senyor de Bellesguard", habilitat com a donzell a les Corts de Montsó de 1585⁸³⁶. Al seu testament, deixava com a hereva usufructuària dels seus béns a Estefania Cassador i Olivera⁸³⁷, així com a la mort d'aquesta els béns passarien als seus fills per ordre de successió, entre els que

---

⁸³² AHPB, Salvador Coll, Plec d'inventaris, 1586-1592, lligall 26, s. f.

⁸³³ Joan Dimes Lloris va ser bisbe de la ciutat de Barcelona durant el període comprés entre els anys 1576 i 1598.

⁸³⁴ Gil, Pere: Geografia de Catalunya. *Quaderns de Geografia*, 1 (1949), p.302. La notícia diu que "a primers d'agost, estant ja tota la ciutat encesa i havent mort alguns de son palau de pestilència, deixà a Barcelona els vicaris generals i passà amb la major part de la gent del seu palau a Bellesguard, i cada dia rebia dos o tres correus de tot el que passava a Barcelona i del nombre dels que hi morien". Pere Gil i Estalella (1551-1622), va ser un jesuïta català que va destacar per redactar el primer estudi de geografia de Catalunya en la seva obra "*Llibre primer de la història catalana en lo qual se tracta d'història o descripció natural, ço és, de coses naturals de Catalunya*", escrita el 1600 i inèdita fins al 1949, transcrita i editada pel geògraf i historiador Josep Iglésies.

⁸³⁵ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 451, p. 428.

⁸³⁶ Morales Roca, F.: Privilegios nobiliarios del principado de Cataluña. *op. cit.*, p. 90.

⁸³⁷ AHSCSP, Església i comunitat, vol. VII, Inv. 3, carpeta 10/30, (18 setembre 1591).

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

---

trobarien a Maria (Marina/Marianna) de Peguera i Cassador⁸³⁸, neboda-néta de Francesc Cassador i Claret, com consta al seu testament⁸³⁹.

A la mort de Joan Bon. de Cassador, qui realment gestionava la torre era la seva dona ja que l'any 1602, Estefania de Cassador, juntament amb el seu nebot Pere Pau de Cassador⁸⁴⁰, canonge de la seu de Barcelona, presentaven a la Batllia General una súplica a Felip Sorribes i Descoll⁸⁴¹, veguer de Barcelona, per a que s'autoritzés als "tudors i curadors" dels hereus de Joan Bonaventura de Cassador un censal en atenció a les obres que s'havien de fer a la torre Bellesguard, amb la necessitat de demanar un censal de 400 ll. per cobrir-les⁸⁴². S'especificava que en dites obres havia necessitat de les tasques d'un fuster, de guix i calç⁸⁴³, així doncs, quinze anys després de les obres que va fer Francesc Cassador, per segona vegada calia fer una intervenció de restauració a la torre, en aquest cas dirigida cap a la part interior, a la zona d'habitatge.

Un altre fill de Joan de Bonaventura de Cassador i de Ferrera, en Lluís de Cassador i d'Oliver⁸⁴⁴, cavaller, havia estat senyor de Bellesguard, sense que es pugui precisar el període concret, tot i que va ser abans que l'herència de la torre passés a la seva germana Maria l'any 1612.

4.- Els Peguera: els estralls de la Guerra dels Segadors

Fou l'any 1612 quan el regent de la vegueria de Barcelona adjudicava l'herència del cavaller Francesc de Cassador al noble Joan de Peguera, que era casat amb Maria Cassador, neboda néta de Francesc⁸⁴⁵. Només adquirir la propietat es va produir un litigi sobre la gestió de les aigües de la zona entre els propietaris de Bellesguard, Joan Peguera i Maria Peguera i Cassador, contra els propietaris del mas Ferrer, Josep Ferrer i Anna Ferrer.

---

⁸³⁸ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, p. 526. El 18 de setembre de 1591, Marina de peguera *espectava* Bellesguard com a hereva de Joan Bonaventura de Cassador.

⁸³⁹ AHPB, 442/81 Cf. *Liber securitatum prestatum per officiales regios triennales in curia vicarie Barchinone*, de 1607-1609, del notari Jeroni Talavera. "Adjudicació feta per lo magnífich regent la vegaria de Barcelona a favor dels nobles don Juan de Peguera y Marianna de Peguera y Cassador, de la universal heretat de Francisco Casador, cavaller de Barcelona, y una clàusula universal del testament del magnífich Francisco Casador, lo qual féu ereu seu a Pere Casador, cavaller, e fa per la compra de las casas tenim una al carrer de Basea, la altre a las Espallas". Joan Jeroni Talavera, 1601-1652.

⁸⁴⁰ AHPB, 471/35 ; Morales Roca, F.: Privilegios nobiliarios del principado de Cataluña. p. 90.

⁸⁴¹ ACA, Cancelleria, llig. 386. Felip de Sorribes i Descoll va ser veguer de Barcelona des de l'any 1600 fins l'any 1603, obtenint diversos càrrecs feudataris a la Corona. Conseller segon al 1616 i al trienni de 1617-19 diputat militar, *vide*: Alonso Tambo, A.: El veguer de Barcelona a l'Edat Moderna: la seva trajectòria política, 1584-1718. XI *Congrés d'Història de Barcelona*, 2009, p.3. Els Sorribes eren parents dels Peguera (Fargas Peñarrocha, M.A.: Poder i xarxes matrimonial, 1599-1 621 : Aproximació envers una distribució de les àrees de domini familiars a Barcelona, A: *La formación de una clase dirigente: Barcelona 1490-1714* .Barcelona, 1986)

⁸⁴² AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc 84, p. 78 (26 abril 1602)

⁸⁴³ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. I, (img. 3787).

⁸⁴⁴ Morales Roca, F. J.: *Próceres habilitados en las cortes del Principado de Cataluña*, p. 187.

⁸⁴⁵ Fargas Peñarrocha, M.A.: *Família i poder a Catalunya*, 1516-1626. p. 208.

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

“Josep de Ferrer, donzell, Doctor de la Reial Audiència, y Anna Ferrer i Sors, sa muller part una; Y Don Joan de Paguera y Doña Maria de Paguera y de Cassador, conjugues, part altre. Concordaren que per evitar plets sobre les aigües que discorrien a Bellesguart y Casa de Ferrer: ab lo motiu de haver dita Sors y son marit obtingut donació de Antoni Coll, cirugià, de algunes aigües que flueixen de la montanya de Bethlem o Collcerola, ab acte de 20 de gener de 1612, en poder de Antoni Roure, notari predit; y altre donació de Geroni Salat, pagès de St Gervasi, de tota la aigua de sas terres, ab acte de 2 de febrer de 1612, en poder de dit Roure; y altre donació de Joan i Geroni Vendrell, pare y fill, pagesos de dita parroquia de St Gervasi, ab acte de 6 de febrer de 1612, en poder del Rector Pau Vidal prevere y el Rector de St Gervasi y dit Ferrer obtingué establiment de la Reial Batllia⁸⁴⁶ par a conduir dites aigües a sa torre ab acte de 7 de febrer de 1612, en dita Batllia y poder de Alfonso Maynes, notari de Barcelona y de dita batllia. Previngut dit Ferrer per a conduir dites aigües a sa torre se oposaren a dita conducció D. Joan y Doña Marianna de Paguera, per los prejudicis resultavan a Bellesguart, y dit Ferrer mostrà esserli permès pendrer dites aigües, de que se comensava duna qüestió y per evitar entre parents gestos, amoinas y males voluntats, ab intervenció de advocats, parents y altres persones posats en lo lloch de la qüestió, ab acistencia del Sr Dn. Bernat de Roure, Dn Francesc Vilana, cunyat de Dn. Joan de Paguera.... cediren als dits conjugues Pagueras las donacions de dits Coll, Salat, Vendrell y los drets tenian per dit establiment, ab promeza de no valerse de dits títols; y que sen pugan valer los dits conjugues Pagueras...”⁸⁴⁷

Finalment en la concòrdia, els Ferrer acceptaven la donació a canvi de la cessió d'una part de l'aigua.

“la quantitat, part y porció de aigua que podrà passar per lo gueco , vacio o buit de un canó de canya, ja estipulat y pintat dins la concòrdia, per se de pedra o bronze, presa esta aigua dins la font de Bellesguart a gasto de dits Ferrers”⁸⁴⁸.

Acaba per posar com a condició que:

“en cas emperò que Bellesguart vingues a domini de persona no hereva de dita Da. Anna de Paguera, no està a esta concòrdia, ans de renuncia dels drets li cedeixen los referits conjugues Ferrers”.

---

⁸⁴⁶ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 79, p. 76. EL notari de la batllia, Benet Puig, el 7 de febrer de 1612 recollia l'establiment de la Batllia General a Josep de Ferrer i als seus, de les aigües pluvials de la muntanya de Collserola i les que discorrien a la casa de Ferrer.

⁸⁴⁷ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 93, p. 83, (1 abril 1612)

⁸⁴⁸ AHPSJP, Família Gualbes, vol. IV (img. 7100). Un document posterior aclareix que aquesta quarta part de l'aigua que rebia la torre d'en Ferrer equivalia a 3 plomes d'aigua.

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

A rel d'aquesta concòrdia, uns anys després es feia una segona, el 12 de desembre de 1617, on s'acordà que a la torre Bellesguard es construís una caseta “*tancada amb clau*”, dins la qual hi havia dues piques de pedra: una en la mateixa canonada que donava aigua a un canó de bronze, i la segona pica, contigua a la primera però més baixa. S'acordava que:

*“...dits ferrers y los seus successors no poguessin escurar las dites picas, ni lo forat o canó de bronze sens primer avizar als duenyos de Bellesguard o masovers o parcer de dita torre de Bellesguard”, a més d'aclarir que “en cas de tal escasés de aigua en la canonada de Bellesguard, que tingues menos aigua ab quatre parts iguals, de las quals las tres parts de aigua degan destinarse y discorre a Bellesguard, y la altre quarta part de aigua dega destinarse y discórrer a la cononada de la torre de Ferrer; y que en lo cas de abundància, la torre de Ferrer no adquiesca mes aigua que la del dit canó de bronze que va pintat en dita concòrdia”*⁸⁴⁹

Sobre aquesta caseta de repartició d'aigües, en un altre litigi pel desviament de les aigües, s'especificà que la caseta es trobava a unes 204 canes de la torre, i a 114 canes més avall d'aquesta es trobaven dos carreus, un cobert amb una pedra on s'havia esculpit les armes de la casa de Cassador, i l'altre pedra s'havia cobert amb unes lloses. Es va aixecar un plànol on es mostra gràficament la distribució de les aigües en aquell moment del s. XVIII, que era el mateix sistema que s'havia instal·lat pels Peguera⁸⁵⁰.

Al juliol de 1620, Josep Ferrer va pagar les obres efectuades pel mestre de cases Agustí Grayto, per fer la caseta en terres de la torre Bellesguard, amb el consentiment dels propietaris de la torre per concòrdia entre ells⁸⁵¹. La caseta es va fer enmig de la canonada de la font de Bellesguard per portar-la fins a la seva torre, on va col·locar una font d'aigua perenne⁸⁵², construint posteriorment una bodega⁸⁵³.

A l'abril de 1625, en el testament de Marina de Peguera i Cassador, constava que ella havia donat en herència al seu marit la torre de Bellesguard, per tant, a partir d'aquell moment en Joan de Peguera passaria a ser el nou propietari⁸⁵⁴. Joan de Peguera i Claris

---

⁸⁴⁹ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 93, p. 85.

⁸⁵⁰ AHPSJP, Documents Relatius a la Comunitat, vol. IV (13 febrer 1750) (img. 5215)

⁸⁵¹ *Dietari de Jeroni Pujades*, op. cit., v.1, p. 188. Josep Ferrer i Peguera, donzell, era doctor en drets, membre del Reial Consell de Catalunya, fill de Francesc Simon Ferrer i d'Anna Ferrer, nebot de Lluís Peguera, el magistrat que en 1581 havia ordenat la confiscació dels béns de Pere de Cassador. Posseïa importants propietats, com una casa a Barcelona al carrer Vilafranca, i a Sant Gervasi era propietari del mas Carobot que l'havia arribat per dot matrimonial d'Isabel Gerònima Sors, filla de Joan Alba (AHPSJP, Llibre de Bellesguard, p. 426-28), un mas que era a pocs metres de Bellesguard, a la banda de ponent del torrent de Betlem.

⁸⁵² AHPSJP, Família Gualbes, vol. III (img. 6882-83). Especifica que “s’han fet servir rajoles per un valor de 17 ll.; 50 quarteres de cal 5 ll.; pel transport de la sorra 2 ll.; per les dues piques de pedra 4 ll.; pel canó de bronze 3 ll.; per la fàbrica de fer la caseta i les 20 canes de canonades en pendent, des de la caseta que es troba en el mig de la canonada de la font de Bellesguard on s’agafa l’aigua, fins posar-la dins la marca de la font de Ferrer que es troba al torrent, puja la quantitat de 16 ll. 10 s”. El cost total de l’obra ascendia a 33 ll. 10s.

⁸⁵³ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, p.401.

⁸⁵⁴ AHPSJP, Documents Relatius a la Comunitat, vol. IV (img. 5459)

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

---

era fill de Lluís de Peguera i Francesca Claris, cosí de Pau Claris. Des de finals del s. XVI va ser una figura important, seguint l'exemple del seu pare en l'estudi de lleis, però a diferència d'aquest, va acabar defensant els interessos de la Diputació del General i no pas del rei, destacant en 1597-98 en la lluita contra els francesos al Rosselló⁸⁵⁵.

També el seu paper en la política catalana va ressaltar durant la primera meitat del s. XVII, al formar part de la comissió que es va crear l'any 1639 per protestar davant de la intromissió dels funcionaris reials en el recapte dels drets de la Generalitat, coordinant la protesta contra l'empresonament de Francesc de Tamarit, enviat a Madrid com a representant de la diputació, lloc on va ser detingut en el moment d'esclatar la Guerra dels Segadors. Alliberat en un bescanvi, va tornar a Barcelona on el 1643 fou nomenat mostassaf de les places.

Fou durant el context de la Guerra del Segadors, que a les torres dels ciutadans de Barcelona es van produir importants danys pels efectes del conflicte, tal i com es desprèn del parlament de Pau Claris davant l'assemblea de braços celebrada al palau de la Generalitat, el dia 11 de setembre del 1640 on exposava que *“les cases dels nobles els serveixen de fàcils hosteries, llurs sostres d'or i de pintures precioses, cremen llastimosament en llurs fogueres. Però com han de tractar amb reverència els palaus, els que no es desdiuen a ésser incendiàries de temples?”*⁸⁵⁶, produint-se vexacions comeses per les tropes castellanques a Sarrià amb ocasió dels allotjaments⁸⁵⁷.

El mes de març de 1645, en Joan de Peguera i Claris, fill de Lluís de Peguera, feia el seu testament, on instituïa com a hereva a sa germana, Isabel de Peguera, religiosa del monestir de Sant Pere de les Puel·les.

*“A 16 de mars de 1645, en poder de Francesc Sala, notari de Barcelona, Dn Joan de Paguera, fill de Dn Lluís de Paguera, doctor del Reial Concell y de Doña Francesca conjuges, fa son testament . elegeix marmessors a Da Isabel de Paguera, religiosa professa del monestir de St Pere de las Puellas, sa germana, al Dn Feliph de Vilana, Da Maria Vilana, sa muller...Institueix hereva a dita Isabel de Paguera, sa germana, religiosa predita, substitueix un fill mascle de Dn Felip de Vilana, nebot seu...”*⁸⁵⁸

El fet que Isabel de Peguera fos religiosa del monestir de Sant Pere de les Puel·les, va provocar que aquesta en el mateix acte del març de 1645 entregués la torre Bellesguard al seu hereu, en Josep de Peguera⁸⁵⁹, nét del seu germà Joan, en virtut de

---

⁸⁵⁵ Montagut i Estragués, T. de: Lluís de Peguera i el seu pensament jurídic. *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*. 18/2 (1998), p. 53-67.

⁸⁵⁶ Sanabre, J. (Ed.): *Parlaments de Pau Claris i de Pau Duran a l'assemblea dels tres braços : 11 de setembre de 1640*. Barcelona: Edigraf, 1968, p. 26.

⁸⁵⁷ Carreras Candi: *Ciutat de Barcelona*, p. 1051.

⁸⁵⁸ AHPSP, Llibre de Bellesguard, doc. 123, p. 113 (16 març 1645)

⁸⁵⁹ Bruguera, Mateo: *Historia del memorable sitio y bloqueo de Barcelona y heroica defensa de los fueros y privilegios de Cataluña en 1713-14*. Barcelona, t. II, 1871, p.388. Josep de Peguera i Vilana (també Josep Peguera, òlim Vilana, o bé Josep Vilana Peguera), era fill de Felip de Peguera Vilana i de Maria Peguera-Vilana i Millars, nét de Joan de Peguera i Claris. Durant la seva important carrera política

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

---

*“donació i cessió, elecció i nominació com a hereu fet per Elisabet (Isabel) de Peguera i Claris, monja del monestir de Sant Pere de les Puel·les, com a hereva universal, durant sa vida, del seu germà Joan de Peguera, con consta al seu testament”*⁸⁶⁰.

Josep de Peguera no va poder gaudir gaire de la torre ja que a principis d'agost de 1651, la guerra arribava al Pla de Barcelona. Joan Josep d'Àustria i Francisco de Orozco, marquès de Mortara i Olías, després de rendir les ciutats de Lleida (1644) i Tortosa (1650), van presentar-se amb els exercits castellans davant Barcelona, però al no poder prendre-la a l'assalt per la insuficiència de mitjans, l'estat major espanyol va decidir imposar un setge terrestre i marítim per fer capitular la ciutat.

Per tal de defensar-se d'aquest exèrcit, s'havia d'establir la màxima coordinació possible entre les diverses municipalitats del Pla de Barcelona, el Llobregat, el Maresme i el Vallès. A finals de juliol, els jurats de Sarrià anaren a la torre de Jeroni Novell per trobar-se amb els representants de la ciutat, allà van conversar sobre el paper que havien de tenir en la defensa de la ciutat i les precaucions que s'havien de prendre si l'enemic arribava a Sarrià⁸⁶¹.

El mateix marquès de Mortara i Olías, en la seva crònica de la campanya de Catalunya, diu que *“fuè a hazer noche a unas Torres, que llaman las Costes de Sarreal, cerca del Convento Real de Pedralbas”*⁸⁶². Per evitar l'arribada de queviures a la ciutat de Barcelona i amb la finalitat de tancar més el setge, el 18 d'agost van ocupar les cases dels turons, fins l'ermita de Nostra Senyora del Coll, construint quarters als turons que miraven a les muntanyes de Collserola, Sant Jeroni de la Murtra i els camins del Vallès⁸⁶³.

El 12 d'octubre, el Consell d'Aragó tingué notícies de l'ocupació del monestir de Pedralbes i la torre de Sarrià, fets que es van sumar a l'episodi ocorregut al febrer de 1652, que va afectar directament la vila de Sarrià amb motiu dels combats entre els bàndols amb l'ús d'artilleria que provocaren la conseqüent destrucció⁸⁶⁴, destrosses que va afectar tant a les cases i torres de la vila com a l'església de Sarrià i el convent de Pedralbes⁸⁶⁵. Un segon episodi bèl·lic que va provocar molta destrucció es va donar a Sarrià al setembre de 1652, protagonitzat pels miquelets que volien trencar el setge dels soldats castellans.

---

destacà en els càrrecs de Cònsol militar de la Llotja el 1676 (Capmany, 1779, vol. II, apèndix XX). Es va casar amb Maria Anna de Vilana i Millars (AHPB. Pere Pau Vives, Llibre sis de capítols matrimonials 1656-1665. Capítols de Josep Vilana i de Boixadors i de Marianna de Millàs i de Guilla. 25 octubre 1657, p. 137), amb qui va tenir diversos fills, entre el que destacaria en Josep Peguera Vilana i Millars. La seva posició austriacista el va comportar la confiscació dels seus béns el 1714.

⁸⁶⁰ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV, (img. 5458)

⁸⁶¹ AHCB, Consell de Cent, 1B. VI. 95, Lletres closes, f. 44v (27 juliol 1651).

⁸⁶² Orozco, F. de: *Conquista de Cataluña por el Marqués de Olías, y Mortara*, p. 64.

⁸⁶³ *Ibid*, p. 67.

⁸⁶⁴ Orozco, F. de: *Conquista de Cataluña por el Marqués de Olías, y Mortara*, p. 94.

⁸⁶⁵ Meseguer i Bell, P.: *El setge de Barcelona de 1651-1652, op. cit.*, p. 125.

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

Diversos gravats sobre el setge de 1651-1652 que s'han conservat, confirmen la importància de les posicions establertes a Collserola en l'operatiu militar dels invasors⁸⁶⁶, destacant entre aquestes “*l'Assedio di Barcellona*” i la “*Gran battaglia presso Barcellona*”, les dues úniques teles realitzades que representaven actes bèl·lics del setge i que foren pintades per Pandolfo Reschi (Danzig, 1643-1699)⁸⁶⁷, exposades a la galeria Corsini de Florència⁸⁶⁸.

La mateixa crònica de Francisco de Orozco, donava fe de la brutalitat i la magnitud dels enfrontaments que en el mes de setembre de 1651 es van produir en la zona de Pedralbes i Sarrià, amb gran quantitat de baixes per ambdós bàndols⁸⁶⁹. Poc després d'haver finalitzat el setge, es va procedir al desmantellament de totes les fortificacions extramurs per evitar que més endavant poguessin ser utilitzades pels francesos i els catalans que seguien combatent. La destrucció parcial de Bellesguard probablement es va donar després de l'octubre de 1652, quan es va ordenar “*...deshazer las fortificaciones de la linea para desembarazar la gente...*”⁸⁷⁰.

Acabada la guerra i després d'una dècada sense estar habitada, l'any 1662 en Josep de Peguera i Vilana va fer donació de la torre de Bellesguard a Joan Ferrer Gualbes de Bonaventura i Copons, passant la propietat a una altra família destacada de l'oligarquia barcelonina, els Gualbes.

5.- Els Gualbes: el restabliment de l'espai

Tot i que parlem dels Gualbes, realment a Bellesguard només va residir un Gualbes, en Joan Ferrer Gualbes de Bonaventura i Copons, un personatge que va ser vital per la història de la casa, entre altres motius pel fet que la va recuperar de les runes i la va tornar a fer habitable⁸⁷¹. A més, va destacar en la política, especialment durant la Guerra de Successió.

---

⁸⁶⁶ Un exemple seria el gravat de Parisius (BC, Unitat gràfica, Parisius, And.: Mapa del setge de Barcelona de 1652, ca. 1652, 30,6 x 43 cm. Escala de “2000 passos andantes”). Un altre seria el gravat de Petrus Miotte (Soley, R.: *Atles de Barcelona*, Barcelona, vol. I, Editorial Mediterrània, 1999., fitxa 26. El setge de Barcelona de 1652. Petrus Miotte. 19,5 x 24,3 cm)

⁸⁶⁷ Barbolani di Montauto, N.: *Pandolfo Reschi, Artisti toscani dal Trecento al Settecento*. Florència: Edifir, 1996.

⁸⁶⁸ Del primer quadre, és important la informació que aporta del territori del Pla de Barcelona i la disposició terrestre i marítima de les forces militars de Felip IV que assetjaven la capital catalana. El segon, per contra, mostra la batalla en un escenari imaginari. *Vide* img. 17 del capítol II.

⁸⁶⁹ Orozco, F. de: *Conquista de Cataluña por el Marqués de Olías*, *op. cit.*, p. 71.

⁸⁷⁰ *Ibid.*, p. 177. (19 octubre 1652)

⁸⁷¹ Duran i Sanpere, A.: *Bellesguard, residència de reis*. *op. cit.*, p.715.

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

L'any 1646, amb només tres anys, Joan era nomenat hereu de sa mare, qui el reconeixia en el seu testament⁸⁷². Aquest mateix any, era també declarat hereu d'Anna Ferrer i Sors⁸⁷³, fet que volia dir que la torre d'en Ferrer passava a la seva propietat, explicant el seu testament que:

“Anna de Ferrer y Sors, vídua de Josep Ferrer, Doctor del Reial Concell, filla de Dn. Lluís Sors, Dr també del Reial Concell, y de la Sra Narcisa Sors y Ferrer, conjugues, fa son testament. Elegeix marmessors al Sr Dr Joseph Jover donzell, son cusí, al Sr Dn Feliph Vilana, parent seu, a Rafel Bonaventura de Gualbes y Francesc de Gualbes y Armengol....Institueix hereu seu universal, a Joan Bonaventura de Gualbes, impúber de 3 anys, fill de Rafel Bonaventura de Gualbes y a tots els fills y descendents....aquell que no tindrà impediment de pendrer nom y armes de Ferrer...”⁸⁷⁴

A aquesta herència es suma una altra de gener de 1662, quan Joan Bonaventura de Gualbes, donzell, va acceptar *“l'heretat y béns seus que havia administrat el noble Dn Josep Peguera, Sr Josep de Jover y misser Joan de Çabater, ab tots sos mobles e immobles expressats en lo inventari pres per dits administradors”⁸⁷⁵*.

Fou a partir del març de 1662, amb 19 anys, que en Joan de Gualbes heretava la torre i les terres de Bellesguard gràcies a Josep de Peguera.

“A 2 de mars de 1662, en poder de Francisco Soldevila, notari de Barcelona. D. Joseph de Paguera, fill de D. Feliph de Vilana, establí al magnífic Joan Bonaventura de Gualbes, donzell, fill de Rafael Bonaventura de Gualbes, hereu universal de la senyora Anna de Ferrer i Sors, viuda del magnífic Joseph de Ferrer, doctor en lo Concell de Catalunya, tota aquella torre anomenada de Bellesguart, enterament dirruïda e inhabitable a causa dels estragos de la guerra, ab tots los edificis, vinyes, camps, horts, boschs, terres i pocsessions cultas i hermas prop i lluny de dita torre situadas, depertenencias de dita torre, ab la aigua de la font de la mateixa heretat: qual torra ab sas terres y pocsessions pocehia Dn Joseph Paguera per libre y franch alou en lo terme de Barcelona, Parroquia de St Gervasi”⁸⁷⁶.

---

⁸⁷² AHPSJP, Llibre de Bellesguard, p. 536-37, (20 febrer 1646). A l'abril de 1647 Joan de Gualbes ja era reconegut com a hereu de sa mare, el que volia dir que aquesta havia mort (AHPSJP, Llibre de Bellesguard, p. 117).

⁸⁷³ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 240, p. 413. Anna de Ferrer i Sors era filla de Lluís Sors, Doctor del Reial Consell de Catalunya (†1575) i de Narcisa Ferrer († 1586). Anna es va casar amb Josep Ferrer en novembre de 1585, per després ser designada hereva del seu pare en substitució del seu germà Josep que va morir de mort natural. Josep Ferrer, era oncle de Francesc Bon. de Gualbes, avi d'en Joan Bon. de Gualbes.

⁸⁷⁴ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 125, p.117 (20 febrer 1646)

⁸⁷⁵ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 142, p.141.

⁸⁷⁶ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 124, p.114.

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

A partir d'aquesta data que en Joan, ara Ferrer Bonaventura com a condició d'acceptar l'herència d'Anna Ferrer⁸⁷⁷, rebia la torre de Bellesguard derruïda, confirmant la destrucció que va suposar per a Bellesguard i per a la resta de torres de la zona de Sarrià-Sant Gervasi la Guerra dels Segadors, cas de la torre d'en Ferrer. Tot i això, els danys van afectar a la part d'habitatge, no així als conreus, mantenint-se les vinyes, els camps de conreu, boscos i la resta de pertinences que s'anaven transmetent en totes les vendes de la torre Bellesguard.

Des de bon començament, en Joan de Gualbes va demostrar una especial sensibilitat per la torre de Bellesguard, convertint la derruïda finca en una residència senyorial, canvis que va poder realitzar gràcies a les herències familiars que li van reportar grans beneficis, com la del seu pare i mare⁸⁷⁸, a més de l'obtinguda de la seva madrastra, Jerònima d'Armengol i Macip, baronessa de Rocafort, segona esposa de Rafael de Gualbes, que el 1679 el va nomenar hereu⁸⁷⁹. Fou precisament aquest any 1679, quan va contraure matrimoni amb Marianna de Vilallonga i Saportella, vídua en primeres núpcies de Bernat de Cordelles⁸⁸⁰.

Sobre la seva vida pública, se sap que va ser-hi present a la política i milícia des del 1684⁸⁸¹, intensificant la seva activitat a partir de la Guerra de Successió, present a les institucions més actives del moment⁸⁸². A finals de segle, la seva figura es va situar a la primera línia política, present a les acaballes de la Guerra dels Nou Anys (1688-97), en l'episodi final de l'atac a Barcelona de 1697, on Joan de Gualbes i Baltasar Ribes varen ser els encarregats de rendir la ciutat al duc de Vendôme a l'any 1699⁸⁸³.

Va participar de forma activa a la Conferència dels Comuns, l'altra gran institució del moment⁸⁸⁴, present a deu de les quinze conferències que hi hagué en el període de

---

⁸⁷⁷ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. II (img. 4349). A més de portar el seu cognom, Anna de Ferrer va proveir que qualssevol que fos el propietari de la torre havia de viure en ella contínuament i aquell que contradigués la norma restaria privat de l'herència.

⁸⁷⁸ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 129, p. 128 (7 octubre 1669). Rafel Bon. de Gualbes, fill de Francesc Bon. de Gualbes, feia testament i nomenava hereu universal a Francesc Bon. de Gualbes i de Copons, son fill, i de la seva primera dona Anna de Copons; AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 16, p.23 (18 març 1678). Joan Bonaventura de Gualbes i de Copons suplicava ser declarat hereu de sa mare Anna de Gualbes i de Copons, muller de Rafael Bonaventura de Gualbes, que morí intestada. Va ser declarat hereu universal pel Capità General.

⁸⁷⁹ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img. 6213)

⁸⁸⁰ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, p. 14 i 827.

⁸⁸¹ Dietari del Consell, vol. XXI, p. 67 i 68. El 1684, en Gualbes figura entre els oficials defensors de Barcelona durant el setge francès.

⁸⁸² Martí Fraga, E.: *La Classe dirigent catalana : els membres de la Conferència del Tres Comuns i del Braç Militar (1697-1714)*. Barcelona : Fundació Noguera , 2009. p.457. Formava part del Braç Militar, on va exercir diferents funcions rellevants: dues vegades Conseller Militar (1682 i 1690) i dues vegades clavari (1665 i 1699), a més d'actuar en diverses dates com a ambaixador del Braç Militar (1693, 1694, 1697, 1698, 1699, 1700, 1701, 1702, 1703, 1704, 1705), així com a participant de comissions específiques el 1701 i 1704.

⁸⁸³ Torras i Ribé, J.M.: *La Guerra de Successió i els setges de Barcelona (1697-1714)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1999.

⁸⁸⁴ Martí Fraga, E: *La classe dirigent catalana*, p. 9; Albareda, J.: *Els catalans i Felip V, de la conspiració a la revolta, 1700-1705*. Barcelona: Vicens Vives, 1993, p. 149.

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

1698 fins al 1706⁸⁸⁵, any en que fou designat Lloctinent del Mestre Racional, càrrec reial que l'inhabilitava per ocupar d'altres funcions⁸⁸⁶. Per últim, també va ser molt present a la política municipal, documentat el 4 de desembre de 1700 al Dietari del Consell de Cent barceloní nomenat com a cavaller.

A partir de 1703, es té constància de la confiança que l'Arxiduc va dipositar en ell, fet que li comportà nomenaments de rellevància⁸⁸⁷. Així, el setembre de 1705, el rei-archiduc Carles III, el designà per formar part de la Junta de Cavallers, que conjuntament amb la Junta Eclesiàstica, assistia el monarca en el govern del país⁸⁸⁸. Una mica després, el gener de 1707, el rei li atorgà des de València la facultat de recaptar "la jura i ausència de Catalunya", afegint el càrrec de Lloctinent de Mestre Racional amb la missió d'exercir de comptador reial⁸⁸⁹.

La seva influència política va restar inalterada fins als darrers moments, escollit el maig de 1713 per aconsellar els Tres Comuns per consultar la resposta que s'havia de donar a la carta del Duc de Pòpuli⁸⁹⁰, evidenciant que la seva posició era clara, postulant-se al juliol partidari de la guerra a ultrança, quedant-se dintre de Barcelona per defensar-la fins a els darrers moments, documentat al llistat dels Anals Consulars on apareixen aquells que "*se quedaren a resistir les penalitats del siti per defensa de la ciutat de Barcelona*"⁸⁹¹.

Tot i que no s'ha pogut conèixer si va participar directament en la defensa de la ciutat, fet poc probable ja que en el moment del setge de 1713 tenia 70 anys, podria haver estat responsable d'un baluard molt proper a la seva casa dintre del perímetre emmurallat⁸⁹², ja que tant el seu avi com el seu pare, traspassat per herència, havien estat proveïts de la capitania del baluard de migdia⁸⁹³, indicant que:

---

⁸⁸⁵ Martí Fraga, E. : *La Conferència dels Comuns i el braç Militar. Dues Institucions Decisives en el tombant del s. XVII*, TD, Barcelona, UPF, p. 389.

⁸⁸⁶ Brown, Kenneth; Melchor, Vicent de: *Vida i obra de Joan de Gualbes i Copons*. Barcelona: Curial/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, p. 28.

⁸⁸⁷ Albertí: Diccionari biogràfic. Veu GUALBES I COPONS, Joan Bonaventura de.; Barcelona: Albertí, Editor, 1966, p. 353.

⁸⁸⁸ Castellví i Obando, F. de: *Narraciones históricas*, p. 619. Cal recordar que per ser triat un dels vuit membres d'aquesta Junta, el candidat havia de ser una persona de provada fidelitat a l'Arxiduc.

⁸⁸⁹ Voltes Bou, P.: *Barcelona durante el gobierno del Archiduque Carlos de Austria (1705-1714)*. 2 vol. Barcelona: CSIC, 1963.

⁸⁹⁰ Castellví i Obando, F. de: *Narraciones históricas*, p. 680.

⁸⁹¹ Castellví i Obando, F. de: *Narraciones históricas*, p. 709.

⁸⁹² Garcia Panadès, T.: *Una Familia de ciudadanos honrados de Barcelona*, f. 83, 85. La Casa dels Gualbes es trobava al carrer Regomir, zona coneguda avui dia com el Pati d'En Llimona, accessible des del carrer de Sant Simplicí.

⁸⁹³ El baluard de Migdia era situat a la banda de mar, a l'actual Plaça Pau Vila, encarregant-se de la defensa de la façana marítima de la zona del Pla de Palau, que juntament amb els baluards de Llevant i Drassanes, permetien un foc creuat de les seves artilleries. El baluard de migdia era una edificació de planta quadrada, amb la tipologia denominada de "baluard pla", molt freqüent en fronts marins, disposant de dues cares, dos flancs i una gola⁸⁹³. Una part de les seves restes encara són visibles a l'actualitat.

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

“Als 14 d'octubre de 1629, en poder Honofre Just, notari públic de Pineda. Còpia autèntica en que D. Francesc Bonaventura de Gualbes novament proveït de la Capitania de la Fortalesa i Baluard de Migjorn de Barcelona, constitueix i ordena procurador a son fill, Rafael Bonaventura de Gualbes perquè prengués real i corporal possessió de dita Fortalesa i Baluard...”⁸⁹⁴.

És pertinent pensar que a partir de l'arribada del Duc de Populi i el cordó fortificat que va establir per tancar la ciutat, Bellesguard va quedar sota el control Borbònic⁸⁹⁵, i davant d'això, és lògic que en Gualbes cerqués refugi dintre de la ciutat emmurallada, a la casa que n'era propietat de la seva família des del segle XIV, al carrer Regomir. A aquesta zona de la façana de mar, al lloc conegut com el “camp del Sr. Joan Gualbes”, aquest va fer construir un magatzem per guardar la pólvora de la ciutat, un espai “*dins dels àmbits i sírculs de les muralles*”⁸⁹⁶.

A part de la seva faceta política i militar, en Joan de Gualbes va destacar en el camp de les lletres, motiu pel qual fou reconegut i admirat entre el seus coetanis i considerat com un cèlebre poeta del Barroc català, qui mitjançant l'estil burlesc, feia una crítica de la societat barcelonina dels anys 1670 a 1714, amb la missió de divertir a l'auditori i alhora aconseguir que s'adonés de determinades situacions irregulars. Les seves poesies polítiques, amb clares influències de Góngora i Quevedo, volien millorar la seva societat a través de sàtira i l'escarni.

El 1703 participà en l'edició *princeps* de les obres de Vicent Garcia, intitulada *L'harmonia del Parnàs*⁸⁹⁷, de la qual redactà la dedicatòria a l'Acadèmia Desconfiada⁸⁹⁸. En *L'harmonia del Parnàs*, Gualbes treballà juntament amb Joaquin Vives i Ximenes⁸⁹⁹ (Rector dels Banys) i fra Manuel de Vega i Rovira (Rector de

---

⁸⁹⁴ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 155, p.153 (14 desembre 1629)

⁸⁹⁵ Torras i Ribé, J.M.: *Felip V contra Catalunya*. Barcelona: Rafael Dalmau editor, 2005. p. 13. El 28 de juliol de 1713, les tropes del duc de Pòpuli van establir els seus quaters a Sarrià, documentant-se el 25 de setembre una forta batalla a la part de Pedralbes. Felip V ordenà al duc de Pòpuli que “(...) si algunos miqueletes u otra gente tubiere el bárbaro arroyo y osadía de querer defenderse (...) se les pasará a todos a cuchillo, (y) se haga ahorcar a los que se defendieren, pués además, de merecer este castigo como rebeldes obstinados y ladrones, convendrá se execute así para escarmiento de los otros”.

⁸⁹⁶ BC, Anals Consulars, II, f. 231v. (20 abril 1693); Brown, Kenneth: *Vida i obra de Joan de Gualbes i Copons*, p. 63. Entre els anys 1736-48, Pere Serra i Postius, el botiguer poeta i cronista barceloní autodidacte, preparà un cançoner que havia recopilat quan era més jove. En Pere Serra feia un recull de poesia catalana barroca, amb una vintena de poetes, on es referia a Joan de Gualbes com “lo noble don Bonaventura de Gualbes, que en sos versos se firmava “lo Rector de Bellesguart, ingeni agut, perspicaç y picant”, una valoració directa ja que en Pere Serra havia conegut a Joan de Gualbes al certament poètic de 1697.

⁸⁹⁷ *La Armonia del Parnàs, mes numerosa en las poesias varias del atlant del cel poètic, lo Dr. Vicent Garcia, rector de la parroquial de Santa Maria de Vallfogona*. Barcelona: Rafael Figueró, 1700.

⁸⁹⁸ L'Acadèmia dels Desconfiats va ser un organisme dominat pels partidaris de l'Arxiduc Carles, nascuda amb vocació literària i erudita, que va aparèixer coincidint amb la mort del rei Carles II, consistint la seva primera obra publicada en un panegíric dedicat al difunt monarca titulat “Nemias reales”. La temàtica de les seves obres girava entorn de política i la història catalana.

⁸⁹⁹ Joaquin Vives i Ximenes (1671-?), fou un ciutadà honorat de Barcelona, doctor en lleis i exercí com a advocat, situant-se al costat de l'arxiduc Carles d'Àustria durant la Guerra de Successió Espanyola, ocupant el càrrec d'oficial el 1708. Destacà com a membre fundacional de l'Acadèmia dels Desconfiats,

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

Pitaluga), tots dos membres de l'Acadèmia Desconfiada, i imitant-los, en Gualbes va fer servir un títol eclesiàstic amb finalitats literàries, utilitzant el pseudònim de "Rector de Bellesguard", referint-se als Desconfiats en aquesta obra del Parnàs com "la amada Academia mia⁹⁰⁰".

Per aquest i d'altres indicis, es pot dir que la seva obra estava especialment lligada a l'Acadèmia dels Desconfiats, malgrat que el seu nom no aparegués a les llistes dels seus integrants⁹⁰¹, probablement per ésser soci extranumerari⁹⁰². Una mostra es veu a la tercera acadèmia, del 8 de juliol de 1700, on es feia menció a "*nuestro Gualbes*", possiblement en Joan Bonaventura de Gualbes, que sense ser un membre fundador, segurament estava vinculat a la institució des d'un primer moment, però especialment a partir de 1704, moment en què els acadèmics cercant un lloc més discret per les seves reunions, lluny de la seva seu al Palau Dalmases al carrer Montcada, es van traslladar a Bellesguard, moment a partir del qual van mostrar-se clarament com antiborbònics i partidaris dels Àustria.

A partir de les dades sobre reparacions i treballs de reconstrucció que es van fer, es pot constatar que en Joan de Gualbes va fer un esforç immens per donar a la torre de Bellesguard una rellevància que estigués a l'alçada del passat de l'edifici, cosa que va aconseguir convertint-la en la seu fora de Barcelona dels Desconfiats⁹⁰³.

Amb aquesta generositat i compromís, va permetre que Bellesguard oferís als Desconfiats una seu amb una noblesa igual o superior a l'antiga del carrer Montcada, en tant que Bellesguard havia estat seu dels antics reis catalans, i ara, s'havia convertit en un centre de la cultura i pensament antiborbònic.

Per tal de recuperar les sessions acadèmiques aturades des de 1703, a Bellesguard, a finals de 1703 inicis de 1704, es representà una "Loa para la comedia de Los Juegos Olímpicos", obra de teatre escrita per Antoni de Peguera i Aimerich, acadèmic desconfiat, en un intent de reprendre el pols intel·lectual a una Barcelona i d'una noblesa cada vegada més engrescada amb els Àustria⁹⁰⁴.

La seva implicació en la defensa de Barcelona li va comportar rebre les confiscacions borbòniques, apareixent el seu nom a la relació elaborada per la Reial Junta Superior de Justícia i Governos, a instàncies de l'Intendent borbònic José Patiño, on es recollen

---

des d'on el Rector dels Banys, com es feia dir, es va desfer en elogis cap a Joan de Gualbes, situant-lo a l'alçada d'un Quevedo.

⁹⁰⁰ *La Armonia del Parnàs, mes numerosa en las poesias varias del atlant del cel poètic*, p. 6.

⁹⁰¹ Carreras i Bulbena, J. R.: *La Academia desconfiada y sos acadèmichs*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres, 1922.

⁹⁰² Hi ha autors que tenen opinions contràries. A favor que era membre de l'Acadèmia ja que havia intervingut en l'edició de 1703 de les obres de Vicens Garcia (Rubió Balaguer, J.: *Decadencia de la literatura catalana. Desde 1700 hasta la ocupación francesa (1808)*. A: *Historia General de las literaturas hispánicas*, Barcelona, 1949-58). Altres tenen una opinió contrària motivat perquè no surt citat a la llista dels membres de l'Acadèmia (Comas, A: *Les excel·lències de la llengua catalana*. Barcelona: Dalmau, 1967, p. 653).

⁹⁰³ Voltes i Bou, P.: *Pau Ignasi de Dalmases i el seu temps*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1962.

⁹⁰⁴ Brown, Kenneth: Antoni Peguera i Aimerich (1680/1681-1707): obres en català i castellà. *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 52 (1989), p. 29-80; Brown, Kenneth: *Els Jocs Olímpics a Barcelona el 1703: una lliçó per entendre la desfeta de l'Onze de setembre de 1714*. Barcelona, 2008, p. 26.

Capítol VI: L'ascens de la burgesia

---

els “*sujetos que más se demostraron en las turbaciones de Cataluña*”⁹⁰⁵, i que pretenia identificar els caps polítics i militars de Catalunya el 1713-14, però que en realitat anava més enllà i s'ampliava a aquells que van signar en contra de Felip V a les Corts de 1701, o els que van aixecar-se el 1705.

Dita confiscació no va afectar a Bellesguard perquè uns anys abans, el febrer de 1711, amb seixanta-vuit anys, Joan de Gualbes havia fet testament on establia el seu patrimoni, deixant a la Comunitat de Sant Just i Pastor la torre. El 15 de desembre de 1714, Joan moria, enterrant-lo a la capella del Santíssim Sagrament de l'església dels Sants Just i Pastor. En el seu testament, fet públic tres dies després de la seva mort⁹⁰⁶, Joan Gualbes facultava a la seva dona per “*empènyer y véndrer per son sustento y lluïment sens dependència de marmessors ni altre persona*”⁹⁰⁷, manant que el dia que faltés la seva muller la torre de Bellesguard passés a la parròquia dels Sants Just i Pastor de Barcelona, fet que va ocórrer el 1737⁹⁰⁸, a la mort de Marianna, acte que provocà de retruc la fi del llinatge dels Gualbes de Bonaventura al tractar-se d'un matrimoni sense fills⁹⁰⁹.

La destrucció produïda pel conflicte de 1713-14, que va derruir una part considerable de la ciutat de Barcelona, també va comportar danys quantiosos a la zona de Sarrià-Sant Gervasi, un episodi molt traumàtic que provocà la cessió de Bellesguard per primera vegada a una comunitat religiosa, convertint-se els Gualbes en l'última nissaga que va participar en la transferència de la torre entre els diferents estaments socials representats per les famílies descrites fins el moment.

---

⁹⁰⁵ Bruguera, Mateo: *Historia del memorable sitio y bloqueo de Barcelona y heroica defensa de los fueros y privilegios de Cataluña en 1713 y 1714*, op. cit., p. 385. Segons Bruguera, els funcionaris borbònics van confiscar els béns de Gualbes que generaven una renda anual de 52 ll.

⁹⁰⁶ AHPSJP, Llibre de Bellesguard. *Yndex dels actes de la universal hereditat y bens de Don Joan Ferrer Gualbes de Bonaventura y Copons, designats per las lletres de sos plechs y números de quiscum de ells, y per los foleos del Llibre*. Es tracta d'un lligall amb referències notariales de Joan de Gualbes dipositades a l'Arxiu de Sant Just i Pastor de Barcelona.

⁹⁰⁷ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 18, p. 25, doc. 113, p.101-102.

⁹⁰⁸ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 18, p. 25.

⁹⁰⁹ Serra i Puig, E.: *Els Gualbes ciutadans de Barcelona*. p. 480-81. Els Bonaventura de Gualbes s'originaren amb Joan de Gualbes, fill bastard de Bonaventura de Gualbes, el 1557, i s'esgotà amb Joan Ferrer Bonaventura de Gualbes el 1714.

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

1.- L'augment de la població i la corresponent pressió sobre el territori

L'inici del segle XVIII va venir marcat per les conseqüències de la Guerra de Successió i la posterior implementació del Decret de Nova Planta, un canvi de model polític que va afectar a la realitat de Barcelona i a l'ordenament del territori en el seu hinterland més proper, com va passar a les parròquies de Sarrià i Sant Gervasi, provocant una modificació del paisatge històric.

Els canvis econòmics succeïts a l'últim terç del segle XVII, van produir un augment de les importacions i de les exportacions, que generaren un creixement de les compres, així com una pujada dels nivells de consum a Catalunya. Aquest pes econòmic va reflectir-se a les Corts de 1701-2, amb un Felip V que tot just havia pujat al tron, on destacaren les peticions de caràcter econòmic que anaven en el sentit dels grans projectes dels estaments mercantils, com podien ser un port franc, la concessió de dos *navilis* anuals a Amèrica, la formació d'una junta encarregada de redactar un projecte de "Companyia nàutica mercantil i universal", entre d'altres⁹¹⁰.

Hi ha autors que en termes generals consideren el s. XVIII català com a un període de progrés econòmic⁹¹¹, dirigit per la burgesia mercantil que posaren les bases per una industrialització al XIX⁹¹². És cert que es va produir un important creixement demogràfic, juntament amb una expansió agrària i industrial, però hi ha autors com Jaume Dantí que han moderat la duresa de la recessió prèvia al creixement⁹¹³.

El s. XVIII va ser un segle de gran dinamisme demogràfic, produint-se des de l'any 1718 fins a 1787 un augment significatiu de la població de Catalunya⁹¹⁴, fet que va ser possible gràcies a un creixement agrari basat en l'extensió i la intensificació dels conreus, amb una especialització que va cobrir les demandes de la població⁹¹⁵, però aquest creixement extensiu finalment va generar rendiments decreixents, un model que es va esgotar a la fi del segle⁹¹⁶.

---

⁹¹⁰ Fontana, Josep: En els inicis de la Catalunya contemporània: l'economia a la segona meitat del s. XVII. *Barcelona Quaderns d'Història*, 7 (2002), p. 20.

⁹¹¹ Molas Ribalta, P.: *Comerç i estructura social a Catalunya i València als segles XVII i XVIII*, op. cit.; Lobato Franco, I.: *Capital mercantil y actividad económica en la Cataluña preindustrial: compañías y negocios en Barcelona en la segunda mitad del siglo XVII*. TD. UB, 1995.

⁹¹² Molas, Pere: Las primeras etapas de la burguesía industrial catalana. Los empresarios algodonereros del siglo XVIII. A: *La burguesía mercantil en la España del Antiguo Régimen*. Madrid: Cátedra, 1985, pàg. 238-246

⁹¹³ Dantí i Riu, J.(coord.): *Ciutats, viles i pobles a la xarxa urbana de la Catalunya Moderna*. op. cit.

⁹¹⁴ Ferrer i Alòs, Ll.: Una revisió del creixement demogràfic de Catalunya en el segle XVIII a partir dels registres parroquials. *Estudis d'història agrària*, 20 (2007), p. 17-68; López Guallar, P.: La población de Barcelona, 1680-1830: Fuentes, historiografía y estado de la cuestión. A: *I Congreso Histórico Internacional As Cidades na História: População*. vol. IV, 2012, p. 109-134. De 1717 fins a 1770, la població es va doblar, distribuint-se pels tots els barris, però l'increment fou major durant el període de 1770 a 1801, on es va densificar la població a la perifèria urbana i als suburbis extramurs.

⁹¹⁵ Simón Tarrés, A.: *La població catalana a l'Edat Moderna*, UAB, 1996.

⁹¹⁶ Ferrer i Alòs, Ll.: *Història Agrària dels països catalans*, vol. 3, Edat Moderna. UB, 2004. Aquest model es caracteritzà per un baix nivell tècnic i de coneixements, un conreu extensiu, amb un equilibri precari entre agricultura i ramaderia que es va traduir en escassetat d'adobs animals, quedant sotmesos els conreus a les variacions climàtiques, produint-se uns rendiments baixos.

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

L'extensió dels conreus va transformar el paisatge rural, assistint a fenòmens diversos com la desforestació, la progressiva disminució del guaret, l'increment de conreus arbustius i una reordenació dels espais forestals. L'espectacular increment de la superfície conreada que es va produir durant el s. XVIII, pràcticament a tot Catalunya, es va fer mitjançant l'augment de contractes signats entre el posseïdor del domini útil i els que havien de treballar la terra, trobant que les zones vitícoles i les cerealícoles de major densitat de població, van experimentar un extraordinari apogeu els subestabliments emfitèutics i les rabasses mortes⁹¹⁷.

El sistema de subestabliment o rabasses es venia incrementant des de finals del s. XVII, aspecte que va permetre al segle posterior l'extensió dels conreus, a més d'assegurar una mà d'obra accessible i barata, al tenir moltes famílies la necessitat de complementar els ingressos familiars amb els ingressos salarials al voltant de les terres del mas que requerien mà d'obra estacional. Els rabassaires eren pagesos amb pocs recursos i una situació econòmica inestable, que obtenien amb la parceria una forma d'accedir a la terra mitjançant contractes a parts de fruits⁹¹⁸, dintre dels quals la rabassa era el més important, distingint en aquest segle XVIII entre parcers de petites parcel·les de terra i els masovers, com es veurà a Bellesguard⁹¹⁹.

A partir del darrer terç del s. XVII i les primeres dècades del XVIII, va aparèixer la tendència a millorar les produccions agrícoles amb la introducció d'obligacions com les de plantar arbres fruiters, que implicaven noves prestacions de treball i en alguns casos unes certes despeses per part del masover. Ara bé, el mateix masover, en acabar el contracte, no podia exigir cap mena d'indemnització en concepte de millores, com es veu al contracte de la torre del Pla de Vallonzella, de l'any 1725, en relació als treballs i despeses compartides fetes a l'hort⁹²⁰.

Si examinem el segle XVIII, es comprova que no tot el segle va ser uniforme, veient que els anys posteriors a 1740 i fins el 1770, van representar el màxim període d'expansió agrícola⁹²¹. Per a les institucions religioses, les grans propietàries a Sarrià-Sant Gervasi, la renda de les finques, delmes o drets senyoriais, van ser les que van mantenir les entrades de dites institucions a la segona mitat del XVIII, ja que els censals van caure amb la cèdula de 1750 que reduïa l'interès del 5 al 3%⁹²².

---

⁹¹⁷ Congost, Rosa; Ferrer, Llorenç; Gifre, Pere: Els masos a l'època moderna. Continuïtats i canvis. A: *L'organització de l'espai rural a l'Europa mediterrània. Masos, possessions, poderi*. Girona : CCG : Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines : Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona, 2003, p. 86. El contracte més estès, el de rabassa morta, no exigia més d'una vuitena part de la collita de raïm.

⁹¹⁸ Ferrer i Alòs, Ll.: *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya central (segles XVIII-XIX)*. Abadia de Montserrat, 1987; Badosa i Coll, E.: *Explotació agrícola i contractes de conreu (1670-1840)*, op. cit., p. 304. L'arrendament a part de fruits fou el més utilitzat pels propietaris catalans al s. XVIII. Un dels aspectes que més influïa era la qualitat de la terra, apreciand que a les de classe inferior eren subjectes al pagament 1/5 part de la collita del gra, les mediocres ¼ part i les bones 1/3 part.

⁹¹⁹ Ferrer, Llorenç: Pierre Vilar i la Catalunya Moderna: agricultura i agricultors. A: *Pierre Vilar i la història de Catalunya*. Editorial Base, 2006, p. 95-128.

⁹²⁰ Serra, Eva: *Pagesos i senyors a la Catalunya del s. XVII*. op. cit., p.396.

⁹²¹ Vilar, Pierre: La Catalunya industrial: reflexions sobre una arrencada i sobre un destí. *Recerques*, 3, 1974, p. 12-14.

⁹²² Badosa i Coll, E.: *Explotació agrícola i contractes de conreu (1670-1840)*, p. 51.

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

Durant el s. XVIII, l'explotació directa presentà diferents inconvenients i la major part de les comunitats religioses passaren a utilitzar la masoveria a part de fruits⁹²³, però en traspassar la segona meitat del XVIII, algunes comunitats, com els Agustins o els Jerònims, suprimiren les donacions a rabassa morta per d'altres de parceria a llarg termini. Altres, com els dos monestirs Jerònims de Barcelona, el de la Vall d'Hebron i el de la Murtra, conreaven les seves heretats fins el 1767 i 1760 respectivament, en canvi i com després es veurà, la Comunitat de Sant Just i Pastor va conrear Bellesguard fins a mitjans del segle XIX.

A més d'aquests canvis en l'agricultura, a la fi de la Guerra de Successió es va establir un nou sistema fiscal als territoris de la Corona d'Aragó, semblant o equivalent al que es pagava a la Corona de Castella. Es tractava d'un sistema de quotes on es fixava una quantitat a recaptar, repartida pels municipis, i aquests la distribuïen entre els seus veïns. A Catalunya s'implantà a partir de l'any 1716 i va rebre el nom de Cadastre⁹²⁴, trobant la seva primera funció la de mantenir un exèrcit per assegurar el control de la monarquia sobre el Principat. Es va dividir en dos aspectes: un cadastre reial de caràcter general que gravava els béns immobles, a excepció dels de l'Església en el moment de la seva implantació; i un cadastre personal que gravava les rendes del treball, a excepció de la noblesa i grups assimilats⁹²⁵.

L'any 1723 fou la data del primer repartiment cadastral de terres conservat pel Pla de Barcelona. La propietat útil donava la facultat en el cas del Pla de Barcelona d'efectuar nous establiments, amb la que l'antic emfiteuta es convertia en senyor mitjà, i regulava, mitjançant els diferents contractes de conreu, l'accés de la pagesia a la terra⁹²⁶.

La nova situació política va generar uns canvis a la fisonomia de la ciutat, amb unes transformacions orientades a reforçar les defenses i a assegurar el control efectiu sobre la població. L'estructura física de Barcelona oferia dificultats de control, amb carrers estrets i difícilment transitables per a les tropes, fent-se necessàries reformes que milloressin el moviment de tropes i desfilades en temps de pau, amb espais amples com la Rambla i el passeig de la Marina, on van establir-se edificis de referència com foren les casernes de la Llotja, les Drassanes i l'Estudi General, convertint-se la fortalesa de la Ciutadella en el punt més rellevant de la ciutat, simbolitzant el control militar sobre el Principat⁹²⁷.

---

⁹²³ Badosa i Coll, E.: *Explotació agrícola i contractes de conreu (1670-1840)*, p. 283.

⁹²⁴ Nadal Farreras, J.: Una font important per a la història econòmica de Catalunya: el Reial Cadastre (1715-1845). A: *Homenatge al Dr. Juan Reglà Campistol*, 2. València, 1975, p. 209-222.; Ferrer Alòs, Ll.: ¿Modernización fiscal? La implantación del Catastro en Cataluña. *Catastro*, 46 (2002), p. 27-36. El clergat es va veure obligat a pagar el cadastre de les finques que van ser adquirides després de 1715.

⁹²⁵ Alcoberro i Pericay, A.: El cadastre de Catalunya (1713-1845): de la imposició a la fossilització. *Pedralbes: revista d'història moderna*, 25 (2005), p. 231-257.

⁹²⁶ Segura, Antoni; Suau, Jaume: *L'evolució de l'estructura de la propietat de la terra al Pla de Barcelona. 1723-1823/1841*, Barcelona: La Magrana, 1982, p. 300.

⁹²⁷ Garcia i Espuche, A: *La ciutat del Born : economia i vida quotidiana a Barcelona (segles XIV a XVIII)*. Barcelona : Ajuntament de Barcelona : Museu d'Història de Barcelona, 2009.

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

Al capdavant del nou poder és col·locà el capità general, la major autoritat militar i que de *facto* fou també la primera autoritat del Principat, tot i que en l'àmbit civil va compartir les seves atribucions amb la Reial Audiència, totes dues convertides en les màximes autoritats del poder borbònic. El capità general, durant tot el segle XVIII, es va reservar les principals competències que afectaven a l'espai urbà, imposant uns canvis en l'urbanisme de Barcelona, com fou la construcció de la Ciutadella, la primera intervenció que va afectar de manera clara aquesta estructura de l'espai, desapareixent amb la seva construcció un 17% de les edificacions de la ciutat, afectant especialment el barri de la Ribera⁹²⁸.

Com s'ha citat, l'augment de la població va provocar una major pressió sobre el territori. Per conèixer la població del segle XVIII es disposa de dues fonts importants: el censos de 1717 (marqués de Campoflorido) i el de 1787 (censo de Floridablanca), a més dels registres parroquials⁹²⁹. El Cadastre de 1716 va permetre conèixer l'estructura física de la ciutat, en un registre que es va fer per cases, on s'aprecia el comportament espacial de variables demogràfiques, funcionals, econòmiques i socials⁹³⁰.

A inicis del segle XVIII la ciutat comptava amb una població d'uns 37 mil habitants⁹³¹, pujant fins a 53 mil a l'any 1759⁹³², continuant el creixement durant tot el segle al nodrir-se de l'arribada de l'excendent poblacional de les zones interiors, encabint-se en la trama urbana tradicional que no es va modificar⁹³³. Els censos mostren que dit augment va ser possible gràcies a una disminució de les crisis de mortalitat a causa de la desaparició de la pesta, per l'increment de la comercialització de productes agraris, així com per una millora en l'alimentació i l'adopció de mesures més eficaces contra els contagis.

Fins a la dècada dels anys 60, l'expansió demogràfica es va relacionar amb l'expansió agrària, mentre que a l'últim terç del segle XVIII, fou la demanda industrial la que va fer créixer la població. De 1730 a 1760, l'increment de la població i dels preus provocà una oferta de ma d'obra barata, però fou a partir de 1760 quan l'impuls industrial va absorbir l'excendent de població, produint-se al final de la centúria una rapidesa del creixement industrial que va fer pujar la remuneració que alhora atreia a més població⁹³⁴.

---

⁹²⁸ García Espuche, Albert; Guàrdia i Bassols, Manuel: canvis i permanències de l'herència espacial medieval, *op. cit.*, p. 9-59. Per construir la Ciutadella es va derruir un total de 1200 cases del barri de la Ribera.

⁹²⁹ Ferrer i Alòs, Ll.: Una revisió del creixement demogràfic de Catalunya en el segle XVIII a partir dels registres parroquials, *op. cit.*, p. 17-68.

⁹³⁰ García i Espuche, A.; Guàrdia i Bassols, M.: L'estudi de l'espai urbà de la Barcelona de principis del s. XVIII: el cadastre del 1716. A: *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, 1984, vol. 1, p. 643. El Cadastre, com a document fiscal planteja qüestions de fiabilitat no sempre fàcils de resoldre.

⁹³¹ García Espuche, Albert: *Barcelona 1700*, *op. cit.*, p. 99.

⁹³² Vilar, Pierre: *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII*. Barcelona: Curial, 1973.

⁹³³ López Guallar, P.: Estructura familiar i canvi demogràfic a Barcelona, 1516-1857, *op. cit.*, p. 165.

⁹³⁴ Vilar, Pierre: *Catalunya dins l'Espanya Moderna*. Vol. III. Barcelona: Curial, 1986.

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

L'altra font de referència, el cens de Floridablanca de 1787, mostra la situació de la població a finals del segle, indicant que en relació amb 1718 i pel que fa al context de Catalunya, es va produir un augment significatiu de la població, afectant també al seu repartiment dins del territori⁹³⁵. Pel que fa a les zones costaneres, especialment aquelles sotmeses a la influència de Barcelona, van aparèixer unes densitats modernes que anaven de 70 a 100 habitants per km².

El motor d'atracció de població provinent del camp es va frenar durant la segona meitat de la dècada dels seixanta, amb motiu de la crisi agrícola que es va donar a tot Europa entre els anys 1765 i 1766, afectant a tot el territori d'Espanya i que va comportar conflictes socials com el motí de Squillace⁹³⁶, una revolta que entre d'altres causes es trobava el malestar de la població per l'escassetat i l'elevat preu dels aliments, unes carències que va ser un factor determinant en l'atracció cap a la ciutat de nombrosos camperols que fugien de la fam buscant en la pròspera manufactura barcelonina la solució als seus mals.

És per aquest i altres motius que durant aquest segle, l'augment de població a la ciutat de Barcelona va suposar un canvi en la seva configuració, tot i que no va donar-se de manera regular a tot arreu, ja que zones com el Raval van mantenir el seu caràcter agrícola. Indubtablement, la ciutat va viure un desenvolupament agrícola, en part gràcies a que va generar-se una major capacitat de reg, la utilització de fertilitzants químics, una major extensió de terres en conreu i un augment del rendiment de la terra.

Al creixement agrícola es va sumar un d'industrial, desenvolupat per motius diversos, però és evident que sota la corona borbònica, amb accions com les prohibicions d'importar teixits estampats de l'estranger de 1718 a 1728, va afavorir l'aparició d'una indústria manufacturera en la qual es van esmerçar els excedents del comerç agrícola, sobretot de l'aiguardent i bona part del capital comercial. A partir de 1743, el desenvolupament econòmic va ser més perceptible gràcies al progressiu refermament de les noves manufactures cotoneres, amb la creació de la Real Compañía de Indias l'any 1756, o la creació de la Junta de Comerç el 1758, com a exemple.

El regnat de Carles III (1759-1788), va beneficiar el creixement econòmic de la ciutat, especialment per la concessió del permís de lliure comerç amb les colònies americanes, que va permetre obtenir importants beneficis econòmics a la burgesia urbana, que de retruc va repercutir en la fisonomia de Barcelona, amb la creació d'avingudes com la Rambla on una vegada enderrocada la muralla medieval l'any 1774, es van aixecar grans edificis com el Palau de la Virreina (1776), el Palau Març (1776) o el Palau Moja (1786).

---

⁹³⁵ Segons Vilar, de 1718 fins 1760 l'augment de la població va ser constant, aturant-se fins 1763-1774, segon moment de repunt on s'arribà al seu punt àlgid. Les dades absolutes aportades per Vilar han estat revisades per autors com Ferrer i Alòs, tot i que si hi ha consens en que Vilar va marcar una tendència demogràfica correcta, descartant-se un augment de la població tan rellevant que pogués arribar a triplicar-se en algunes zones.

⁹³⁶ Vilar, Pierre: *Crecimiento y desarrollo*. Barcelona: Ariel, 1972.

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

També durant aquest regnat es va procedir a la modernització i millora de les vies de comunicació de la ciutat amb el seu *hinterland*, afavorint l'expansió industrial, especialment la del tèxtil. A la segona meitat del s. XVIII, els dos factors capitals que van transformar l'espai urbà de Barcelona van ser les fàbriques d'indianes i l'important creixement demogràfic que enregistrarà el període⁹³⁷. Això va anar acompanyat d'un desenvolupament comercial, gràcies als beneficis derivats de l'exportació de vi i aiguardent del mercat americà, que es sumava a la citada inversió del rèdits comercials en la indústria cotonera d'estampats d'indianes i que a l'últim terç de segle va donar lloc a la primera industrialització del país⁹³⁸.

Aquests canvis van crear una consciència dins la burgesia que s'adonava que s'havia de modificar el tipus de producció, emergint a finals del XVIII una burgesia industrial vinculada a les fàbriques d'estampats o indústria d'indianes⁹³⁹. Gràcies als beneficis econòmics, les compres de terrenys per part dels enriquits pel comerç i la indústria del s. XVIII van ser nombroses i contínues, especialment a la zona propera a la ciutat, cas de Sarrià i Sant Gervasi, on una part considerable dels masos van caure a mans de la burgesia que controlava durant aquest segle el domini útil de la zona⁹⁴⁰. Aquestes segones residències, es van convertir en centres de relació de l'alta burgesia, ocasionals refugis en els anys que la ciutat es veia afectada per les epidèmies del còlera, o bé en centres polítics alternatius quan els esdeveniments ho requerien.

S'aprecia que al Pla de Barcelona alguns dels vells pagesos s'aburgesaren⁹⁴¹, gràcies a que una part d'aquesta burgesia mercantil va dirigir el capital urbà cap a l'explotació de la terra igual que ho feien els pagesos, donat que hi havia una fàcil sortida dels productes per mar i la demanda del mercat urbà barceloní, tot plegat va permetre que pagesos mitjans, cas dels masovers, es convertiren en un grup social dinàmic i capaç d'enriquir-se, col·locant-se per sota de l'estrat social els camperols pobres⁹⁴².

Uns camperols que no sempre accedien als recursos i havien d'aconseguir-los com podien, en cas necessari entrant a finques particulars, fet que provocà que l'any 1771, Vicenç Antoni de Figuerola i de Vilana demanés la renovació del ban contra els veïns i moradors de Sant Vicenç de Sarrià i de Sant Gervasi a la Intendència⁹⁴³, com ja havia fet el seu avi matern, Antoni de Vilana Cordelles, per salvaguardar d'intrusos la seva heretat de Sarrià (mas d'en Ferrer)⁹⁴⁴, trobant darrera d'aquests conflictes altres

⁹³⁷ Garcia i Espuche, A.; Guàrdia i Bassols, M.: *Espai i societat a la Barcelona pre-industrial*. p. 61-69.

⁹³⁸ Sobrequés i Callicó, J.: *Història de Barcelona*, op. cit., p.140.

⁹³⁹ Sánchez Suárez, A.: *Indianes, 1736-1847 : els orígens de la Barcelona industrial*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2013. La primera fàbrica d'indianes va ser creada a 1736 per Esteve Canals amb el nom de "Jacint Esteve i Cia" a la que es sumen a l'any següent "Antoni Serra i Cia" i "Bernat Glòria i Cia", arribant a l'any 1768 al número de 22 i el 1791 pujaren a 84.

⁹⁴⁰ Seria el cas de Salvador Bonaplata i Corriol o Joan Pau Canals a Sarrià.

⁹⁴¹ Sobrequés i Callicó, J.: *Història de Barcelona*, p.158.

⁹⁴² Ferrer, Llorenç; Segura, A.: Organització de la producció agrària a la Catalunya del set-cents. *Pedralbes: Revista d'història moderna*, núm. 8 (1988), p. 511-534.

⁹⁴³ Bosh, M.; Congost, R.; Gifre, P.: Los "bandos". La lucha por el individualismo agrario en Cataluña. Primeras hipótesis (ss. XVII-XIX). *Historia agraria: Revista d'agricultura i història rural*, 13 (1997), p. 71. A partir del decret de Nova Planta, los "bandos" que abans eren expedits per la Batllia General va passar a fer-ho la Intendència (Administradora del Patrimoni Reial) i des de 1770 també per la Reial Audiència.

⁹⁴⁴ ACA, Reial Audiència, reg. 936, fol. 381v-382r (23 juliol 1771).

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

---

problemàtiques sorgides entre els diferents interessos econòmics, com la ramaderia, que es va veure perjudicada per l'expansió de la vinya⁹⁴⁵, produint-se judicis i conflictes ja des de mitjans del segle XVIII⁹⁴⁶.

Fou a l'últim quart del segle quan es van donar els primer símptomes de l'esgotament del sistema productiu, amb episodis com la crisi de l'any 1779, provocada per una davallada de l'economia conseqüència de la guerra d'Independència de les colònies britàniques i el bloqueig del mercat americà, fins aleshores el màxim proveïdor del cotó.

A les crisis econòmiques se sumen episodis de crisi de subsistències que portaren als "rebomboris del pa", fruit de les crisis agrícoles dels anys 1787 i 1788, just abans de la Revolució francesa, o el posterior motí de 1789 que va fer fugir el Comte de l'Assalto qui va refugiar-se a la Ciutadella, responent l'autoritat encarant els canons dels baluards cap a la ciutat.

2.- L'arribada de la burgesia benestant: una major parcel·lació de Sarrià i Sant Gervasi

La Guerra de Successió va causar danys importants al territori de Sarrià-Sant Gervasi, especialment perquè a partir de 1713 el setge al que es sotmetia la ciutat es va situar a la zona del Pla. Aquest espai va viure moments significatius durant el conflicte, cas del mateix Arxiduc Carles d'Àustria, quan a l'any 1705 va entrar a Barcelona per proclamar-se rei, establint la seva residència provisional a la torre de Lledó de Sarrià, per traslladar-se després al palau del Virrei que faria les funcions de Cort. La primera trobada oficial entre les institucions catalanes i l'arxiduc Carles es produí l'octubre del 1705 al convent de Santa Eulàlia dels caputxins de Sarrià.

Una vegada acabada la guerra es van produir canvis, com passà el mateix 1714, moment en que el rei Felip V va concedir a l'abadessa de Pedralbes la jurisdicció civil i criminal als llocs on tenia domini, una confirmació de privilegis al monestir que fou ratificada en 1761 pel rei Carles III i posteriorment, el 1793, pel rei Carles IV⁹⁴⁷, per tant, durant tot el XVIII l'abadessa de Pedralbes va continuar disposant de la jurisdicció civil i criminal sobre els alous que eren del seu domini, que pel cas de Sarrià-Sant Gervasi eren en una quantitat considerable.

Pel que fa al govern municipal, els Jurats de l'any 1714 foren els darrers que tingué Sarrià, ja que els càrrecs de paers, cònsol, consellers i jurats, es van unificar amb el nom de regidors⁹⁴⁸, presidits pel batlle⁹⁴⁹, establint-se un control per part de l'estat dels poders de la zona, inclús arribant al control de la seguretat i l'ordre públic, per

---

⁹⁴⁵ Badosa Coll, E.: El cercamiento de tierras en Cataluña (1770-1820). *op. cit.*, p. 149-161.

⁹⁴⁶ Vilar, P.: (1966): *Catalunya dins l'Espanya Moderna. Les transformacions agràries del segle XVIII català*. vol. III, p. 245-253.

⁹⁴⁷ Anzizu, Eulàlia: *Fulles històriques*, p. 218.

⁹⁴⁸ Torras i Ribé, J. M.: *Els Municipis catalans de l'Antic Règim : 1453-1808 : procediments electorals, òrgans de poder i grups dominants*. Barcelona : Curial, 1983.

⁹⁴⁹ Sagarra i Siscar, Ferran de: *Sant Vicens de Sarrià*. p. 139. El primer Ajuntament en aplicació del Decret de Nova Planta va néixer el 1727, amb l'alcalde Francesc Cabaner.

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

---

tant, la supressió de la mobilització popular per mantenir l'ordre públic o afrontar algun perill, ara sota el control del nou règim⁹⁵⁰. Després del Decret de Nova Planta, Sarrià, les Corts i la Travessera es van agrupar en un únic i complex ajuntament en el qual estaven representades les tres demarcacions.

El gener de 1716, es publicà a Barcelona l'ordre del Marqués de Castel Rodrigo, capità general de Catalunya, on es prohibia reconstruir castells, torres i cases fortes derrocades per ordre del rei, deixant enrunats tots aquells masos amb torre, cas de Bellesguard, la torre d'en Ferrer, etc⁹⁵¹. En aquest moment, entre les cases que encara continuaven d'en peus destacaven l'antiga torre de Sant Salvador del Mont, posseïda pels jesuïtes des del 1553 i coneguda amb el nom del Frare Negre⁹⁵², i Can Gomis, propietat des del s. XVII dels dominics, coneguda com el Frare Blanc⁹⁵³, totes dues en mans d'ordres religiosos.

La realitat de la resta d'edificacions de les dues parròquies no havia de ser molt bona, ja que segons un testimoni de mitjans del XVIII, el Baró de Maldà (1750-69), explica que als afores de Barcelona hi havien unes 200 torres, qualificant-les de ruïnoses pels seus propietaris⁹⁵⁴. Sobre la resta del poblament, el baró de Maldà indicava que el poble de Sarrià era prou fornit de cases, una part disperses pel territori i una altra part concentrat entorn de la parròquia, i que aquestes últimes formaven un carrer ample i allargat, que arribava fins al convent dels caputxins de Santa Eulàlia⁹⁵⁵.

Durant el s. XVIII bona part dels masos van caure a mans de la burgesia barcelonina que controlava gairebé tot el domini útil. La pressió de la ciutat provocà una parcel·lació intensa de la terra, alhora que es produí un procés simultani de concentració de terres en mans de la nova burgesia comerciant i manufacturera. La propietat es va anar polaritzant a mesura que el capital urbà comprava terres, cercant quedar-se amb les millors parcel·les a Sant Gervasi i Sarrià, no apareixent cap propietat superior a 90 mujades, amb alguna excepció com la torre Vilana (mas d'en Ferrer), que

---

⁹⁵⁰ Jové i Permanyer, J.; [et al.]: *Històries Il·lustrades de Sarrià*. Vol. I, p. 64

⁹⁵¹ Carreras Candi: *Ciutat de Barcelona*, p. 957.

⁹⁵² ACA, Reial Audiència, plets civils 6747, MP-250 i 251. El 24 de gener de 1771, Manuel de Sisternas i Feliu, fiscal de la Reial Audiència del Principat de Catalunya, atorgà a Manuel de Craywinckel l'heretat que l'extingida companyia de Jesús a Sant Gervasi amb la casa anomenada del Frare Negre. Aquesta constava de 4 peces de terra, la més gran amb casa pairal, per límits el torrent del Maduixer (entre c/ Lleó XIII i Av. del Tibidabo).

⁹⁵³ Amb la desamortització general, la torre Gomis o del Frare Blanc fou comprada per l'Estat, dipositari dels béns nacionals procedents del suprimit col·legi de pares dominics, per l'indià Francesc Solernou. A finals del XVIII, el límit de ponent de l'heretat del Frare Blanc pertanyia, en part a les terres del mas Vendrell, propietat dels Vendrell Pedralbes, antiga nissaga de la zona, i també les terres dels hereus d'Isabel Nadal. Una de les gran famílies foren els Dalmases, Josep Maria de Dalmases i de Gomar, baró de Pierola.

⁹⁵⁴ Amat i de Cortada, Rafael d', baró de Maldà, 1746-1818: *Calaix de sastre*. Ramon Boixareu (ed.). Barcelona : Curial, 1988, p. 208. Explica el baró que els aires de Sarrià atreïen a molta gent que van construir torres, i que la gran quantitat d'aquestes feia que el poble semblés un "arrabal de Barcelona per tant militar, senyories, marchants i menestrals" que allà passaven els estius i primaveres.

⁹⁵⁵ Amat i de Cortada, Rafael d', baró de Maldà, 1746-1818: *Calaix de sastre*, p. 209. Sobre la zona del desert, el baró de Maldà explica que era plena d'arbres i d'aigua.

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

---

tenia una extensió de 84,5 mujades a Sant Gervasi, més 30 mujades i 4 mundines al terme de Sarrià⁹⁵⁶.

Un altre exemple de la inversió de capitals de la burgesia barcelonina a la zona es veu amb la compra de la torre de Vil·la Florida per part del ric teixidor de vels Nicolau Sivilla⁹⁵⁷, un dels més importants mestres del gremi de velers. Aquest, formà part del reduït grup dels nou mestres que tenien més de deu telers i que va desenvolupar una activitat de caire capitalista, que es veié reforçada amb la posterior condició de fabricant d'indianes. Nicolau Sivilla des de 1768 era propietari d'una gran heretat, de 22 mujades de superfície a Sant Gervasi de Cassoles⁹⁵⁸. Es tractava d'una torre fortificada que es té documentada ja a l'any 1603, quan era propietat de la família Santcliment, fins que l'any 1677 va ser adquirida per les Carmelites Descalces que la van convertir en un convent, per passar a l'any 1768 a les mans de Nicolau Sivilla que transformà la casa pairal en una torre senyorial amb el nom de torre Sivilla.

L'aparició d'una classe capitalista vinculada als primers batecs de la revolució industrial a Catalunya va propiciar inversions al sòl del Pla, assistint a finals del s. XVIII en la zona de Sarrià-Sant Gervasi a una important construcció de torres residencials que combinaven les seves funcions agràries tradicionals amb els interessos de la nova burgesia industrial.

Aquestes masies i torres d'estiueig, magníficament ornamentades, eren un reflex tant de l'evolució de la pagesia benestant del Pla com de la introducció de les apetències i desitjos dels nous burgesos en aquest espai⁹⁵⁹. El costum d'alguns barcelonins per tenir una torre a Sarrià va ser una moda a finals de segle, seguida per moltes famílies aristocràtiques i burgeses barcelonines que es van construir una segona residència a la zona, especialment cercant el seu clima benigne, pels aires i aigües pures i, sobretot, per fugir de les epidèmies i de les pestes que assolaven la ciutat cíclicament.

Per tant, aquestes residències proporcionaven als seus propietaris una evident seguretat en les qüestions relacionades amb l'alimentació i brindaven un refugi si calia abandonar la ciutat a causa de la pesta o de guerra, oferint també la possibilitat d'oci en un entorn plaent, fora de les remors de la ciutat⁹⁶⁰.

La instal·lació d'aquestes segones mansions va condicionar el poblament de Sarrià, instal·lant-se a la zona diferents treballadors, majoritàriament menestrals d'oficis diversos com els de la construcció, que van venir atrets per la feina creixent. En moltes ocasions les residències es van establir en masoveries, administrades en el dia a dia per

---

⁹⁵⁶ Ferrer, Llorenç; Segura, Antoni; Suau, Jaume: L'estructura de la propietat de la terra al Pla de Barcelona durant la segona meitat del segle XIX. A: *Estudis d'Història Agrària*, 6 (1986), p.131-157.

⁹⁵⁷ Nicolau Sivilla va ser membre de l'Ajuntament borbònic de Barcelona entre 1750 i 1760, elegit Diputat del comú el 1771, un exitós comerciant que participà en una companyia del comerç transatlàntic amb Galícia, Anglaterra, Hamburg, Amèrica i el Canadà.

⁹⁵⁸ Arranz, M.: *Mestres d'obres i fusters, la construcció a Barcelona en el segle XVIII*. Barcelona: Col·legi Oficial d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona, 1991, p.402.

⁹⁵⁹ Soler i Bescós, F. M.: La integració del patrimoni arquitectònic rural de l'època moderna a la ciutat de Barcelona. *Pedralbes: Revista d'història moderna*, 28/2 (2008) p. 941-956.

⁹⁶⁰ Garcia Espuche, A.: *Barcelona 1700, op. cit.*, p. 68.

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

---

una família de masovers (també dits majordoms) que es van encarregar del manteniment de la casa així com dels conreus.

Gràcies a l'estudi dels masovers de les finques del col·legi dels dominics de Barcelona a la zona de Sant Gervasi, cas de la torre d'En Gomis (de 1672 a 1836), o a Sarrià, la torre d'en Ferrer (de 1674 a 1836)⁹⁶¹, es coneix com la família Amat va gestionar la masoveria de la torre de Sant Gervasi durant cent anys, de 1730 a 1835⁹⁶². Entre els arrendataris de Sant Gervasi hi havia Tomàs Forner, pagès que tenia una peça de terra d'una mujada de secà de segona qualitat, situada a la part de damunt de la riera Cassoles, on hi tenia una caseta i una rajoleria⁹⁶³.

Pel que fa al poblament de la parròquia de Sarrià durant aquest segle XVIII, es evident que la Guerra de Successió, a part d'incidir en el ressorgiment econòmic, va provocar un gran perjudici a la població. A principis de segle es comptabilitzaren 244 cases i 674 habitants, documentant-se un fort creixement durant el s. XVIII, ja que a finals de segle (1797), el número de cases pujava a 562, i la població creixia fins els 2 mil habitants⁹⁶⁴.

Es tractà doncs d'un poble amb una certa quantitat de població, rellevant si es compara amb la resta de pobles de la zona del Pla, tot i que fins a mitjan del segle XIX una part considerable del veïnatge es trobava disseminat, amb només unes poques cases al costat de l'església, on des del s. XVII es venerava la Mare de Déu de la Bonanova. L'edifici religiós fou saquejat i cremat per les forces borbòniques a l'abril de 1706, quan l'exèrcit de Felip V comandat pel comte de Tessé va ocupar el reial monestir de Santa Maria de Pedralbes⁹⁶⁵, destruint-lo en part juntament amb la casa rectoral, refent-se a l'any 1765 la capella per al culte marià⁹⁶⁶, i no fou fins el 31 d'agost de 1789 que es va realitzar la dedicació de la nova església de Sarrià⁹⁶⁷.

A rel de la construcció de la nova església, a l'any 1779, el bisbe de Barcelona preguntava al secretari del *Consejo General* quina havia de ser la participació a l'obra de l'església dels que rebien delmes de Sarrià, denominats *decimadores*, entre els que es trobaven per part de la Catedral de Barcelona, la pròpia Catedral, el degà, el capítol, el sagristà, el monestir de Pedralbes, l'abat de Sant Cugat, el rector de Sant Gervasi, el rector de Sant Cugat del Rec de Barcelona, i l'únic laic el marquès de Vilana⁹⁶⁸. De tots aquests senyors alodials que percebien delmes d'alguns masos i terres de Sarrià, destacava sobre la resta el monestir de Pedralbes per la quantitat de possessions en el seu poder.

---

⁹⁶¹ Badosa i Coll, E.: *Explotació agrícola i contractes de conreu (1670-1840)*, p. 366

⁹⁶² ACA, Monacals, Universitat, vol. 122.

⁹⁶³ Badosa i Coll, Elisa: *Explotació agrícola i contractes de conreu (1670-1840)*, p. 368

⁹⁶⁴ Sagarra i Siscar: *Sant Vicens de Sarrià*, p. 156.

⁹⁶⁵ Carreras Candi: *Ciutat de Barcelona*, p. 948. "La esglesia de Sant Gervasi fou robada y cremada per la host francesa del Duch d'Anjú (4 Abril 1706), junt ab la casa rectoral, «com en infinitas altres iglesias succehi» (escrivia lo pàrroco Creus) y après per la host hispanofrancesa en 1714, no tornant-se a obrir fins l' Octubre 1715"

⁹⁶⁶ Carreras Candi: *Ciutat de Barcelona*, p. 1052

⁹⁶⁷ Sagarra i Siscar: *Sant Vicens de Sarrià*, p. 362.

⁹⁶⁸ Martí Bonet, J.M.: *Sant Vicenç de Sarrià. 1000 anys d'història*, p. 208.

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

A part de dita església, a la zona es donava veneració a Santa Eulàlia, documentant-se el mes d'abril de 1750 que els pagesos de la localitat varen pujar a la capella del Desert la imatge de Sant Isidre Llauredor per pregar-li pluja per als seus camps i vinyes, aspecte que ens informa del caràcter agrícola de dita població. També davant la pesta, la població de Sarrià es comprometia amb un vot a pujar cada any en processó, per la festa de Santa Eulàlia, a la capella del Desert de Sarrià, a fi que la població es lliurés d'aquell flagell⁹⁶⁹.

Com es veu, els problemes per la manca d'aigua van continuar al segle XVIII, i més amb l'augment de la zona de conreu. L'estudi de l'accessibilitat de l'aigua al Pla i a Barcelona es pot fer gràcies als acords de l'Ajuntament borbònic, conservats a l'AHMB, entre els anys 1714-1808. El període de 1714-91, es va caracteritzar per les concessions d'aigua com a privilegi, dirigint-se aquestes gràcies a les classes privilegiades de Barcelona, l'anomenat patriciat urbà (noblesa, clergat i grans mercaders), convertint-se la possessió d'aigua en un dels elements més de la diferenciació social. A partir de 1787 la situació de l'abastiment d'aigües va començar a empitjorar, ja que el cabal que arribava a la ciutat va minvar⁹⁷⁰.

Encara al segle XVIII, la zona de Sarrià-Sant Gervasi era la principal font d'abastament d'aigua de la ciutat. El 1719, l'Ajuntament borbònic anomenava les fonts de la ciutat, trobant entre aquestes la mina de la Mare de les Fonts (d'en Cortés), la mina de Nostra Senyora del Coll, la mina de Can Falcó, la mina de la Diputació i la mina d'en Gomis (Frare Negre).

El 1767, s'estimava que la producció de les mines d'aquesta zona del Pla era de 450 plomes d'aigua, de les quals només arribaven a la ciutat 80. Davant la dificultat del transport, el 1755 s'incorporaren les mines d'en Maduixer o Frare Negre i el 1783 la mina nova de Sant Gervasi⁹⁷¹.

És evident que davant la necessitat i la forta demanda, la captació d'aigua va generar conflictes, especialment a causa de les perllongades sequeres que patí Barcelona els anys 1752-53, en plena època de l'encanyissat públic i recerca de nous brolladors. La sequera obligà a l'ajuntament a sol·licitar a propietaris particulars la captació d'aigua pública, com passà amb el Col·legi de Pares Predicadors de Sant Ramon, posseïdors de la torre d'en Gomis a Sant Gervasi⁹⁷².

L'Ajuntament va esmerçar una forta inversió en obres a la zona per la construcció d'una nova mina municipal, la d'en Gomis, usufructuant el cabal del Col·legi per sumar-lo al cabal destinat al subministrament urbà⁹⁷³. Poc temps després, l'any 1769, arribà a l'Ajuntament un memorial de greuges elaborat pel Col·legi de Pares Predicadors de Sant Ramon, on s'adduïa la pretesa usurpació municipal de les aigües d'una mina de la

⁹⁶⁹ Jové i Permanyer, J.; [et al.]: *Històries Il·lustrades de Sarrià*, p. 38.

⁹⁷⁰ Garcia Fuertes, G.: *L'abastament d'aigua a la Barcelona del segle XVIII (1714-1808)*. Barcelona : Fundació Salvador Vives y Casajuana, 1990, p. 390.

⁹⁷¹ Guàrdia i Bassols, M.: *L'aigua de les fonts, a La revolució de l'aigua a Barcelona. De la ciutat preindustrial a la metròpoli moderna, 1867-1967*. MUHBA, p. 44

⁹⁷² AHMB, Acords, 1769, fol 280. L'ajuntament els demanava la "*facultad y permiso de buscar dentro de la torre de Gomis (Sant Gervasi), propia de aquel colegio, algún manantial de agua para paliar la grave necesidad que padecía la Ciudad*".

⁹⁷³ Garcia Fuertes, G.: *L'abastament d'aigua a la Barcelona del segle XVIII (1714-1808)*, p. 42.

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

---

seva propietat, el cabal de la qual havia estat sol·licitat per la ciutat amb anterioritat. Les intervencions a la zona van continuar al maig de 1774 i agost de 1785, quan es van fer obres a una nova mina a les rodalies de la riera de Sant Gervasi⁹⁷⁴.

A l'any 1776 es donà una causa entre el representant del mas Vendrell, Gervasi Vendrell Pedralbes i Sabater, contra el representant de Bellesguard, el vicari perpetu Vicens Antoni de Figuerola i Vilana⁹⁷⁵, per motiu de la concessió de l'aigua gràcies a que Gervasi Pedralbes havia fet passos per portar aigües al seu mas⁹⁷⁶.

La Comunitat havia tingut constància en setembre de 1776, que en la zona de bosc de la seva propietat s'estaven construint pous i conductes per ordre de Gervasi Vendrell i Pedralbes⁹⁷⁷. Aquest havia plantat vinya i li feia falta aigua per regar-les, havent-se iniciat les obres a l'any 1752. Per corregir aquest problema, la Comunitat havia fet construir un conducte subterrani format per teules sobre la mina de Bellesguard⁹⁷⁸. Cada una de les parts al·legava els seus drets sobre l'aigua, motiu que va provocar que es perllongués la causa uns anys, fent-se necessari a l'any 1787 l'aixecament d'uns plànols fets per experts⁹⁷⁹.

El mapa en qüestió es va acabar realitzant per tres experts: un nomenat per la Comunitat, Josep Ribes, un altre per part de Gervasi Vendrell, en Joan Oliver, i finalment un tercer nomenat d'ofici, Josep Mas (arquitecte), perquè al·ludien que Joan Oliver ho havia fet malament.

El primer mapa demanat per la Comunitat es va fer el 1777⁹⁸⁰, indicant Josep Ribes que el plànol feia una relació de la realitat de 1612⁹⁸¹. L'altre expert, en Joan Oliver, finalitzà el seu poc abans de 1781⁹⁸², explicant-se que encara en aquestes dates restaven a la zona les runes i muralles antigues dels reis d'Aragó⁹⁸³. Per la seva part, el tercer expert va descobrir algunes equivocacions als plànols⁹⁸⁴, demanant la Comunitat un quart mapa amb unes clares intencions de retardar el plet, per evitar-ho⁹⁸⁵, s'acabà acceptant el mapa d'en Josep Mas⁹⁸⁶.

És a l'últim terç del s. XVIII quan es compta amb una major informació del territori de Sarrià i Sant Gervasi, amb testimonis de finals de segle com el que proporcionà el viatge de Francisco de Zamora, qui en les seves descripcions aportà informació sobre el paisatge, la indústria, l'agricultura o els sistemes de propietat de la terra, facilitant una gran quantitat de dades de com era la realitat de la vila de Sant Gervasi a finals de

---

⁹⁷⁴ Garcia Fuertes, G.: *L'abastament d'aigua a la Barcelona del segle XVIII (1714-1808)*, p. 73

⁹⁷⁵ Vicens Antoni de Figuerola i de Vilana, baró de Sant Feliu de Lluellas, era fill de Melcior de Figuerola i de Maria Ignàsia de Vilana. Va ser nomenat el 16 de desembre de 1800 Senyor de Cordelles pel rei Carles IV.

⁹⁷⁶ AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI, 21 agost 1776 (img. 7601)

⁹⁷⁷ AHPSJP, Document relatiu a la Comunitat, vol. IV (img. 5661)

⁹⁷⁸ AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI, (img. 7779)

⁹⁷⁹ AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI, 4 setembre 1787 (img. 7780)

⁹⁸⁰ AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI, 16 juny 1777 (img. 7702)

⁹⁸¹ AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI, (img. 7769)

⁹⁸² AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI, (img. 7641)

⁹⁸³ AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI, (img. 7776)

⁹⁸⁴ AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI, (img. 7643)

⁹⁸⁵ AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI, (img. 7703)

⁹⁸⁶ AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI, (img. 7640)

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

---

segle⁹⁸⁷. Explica que va sortir de Barcelona per anar cap a Collserola el març de 1785, assenyalant que en obrir les portes de la ciutat i en aquella hora, hi havia molta confusió pel volum de gent que entrava amb vitualles. De camí, van trobar moltes cases de camp en la zona del Pla i en menys d'una hora van arribar a Sant Gervasi, un poble amb cases disperses i una església molt petita.

Sobre les cases, diu Francisco de Zamora que eren per a "*la diversión de los vecinos de Barcelona y de los pobres jornaleros*", afegint que la zona havia quedat despoblada amb la Guerra de Successió, i avui dia (1785) es trobava en ruïna, trobant prop de la vil·la una casa dels capellans de Sant Sever amb una aigua viva pel mig d'una mina. Des d'allà, va continuar la pujada per les restes de Bellesguard, indicant que en aquesta casa "*han sucedido hechos y negociaciones muy notables y curiosas*" i per ella havien passat personatges rellevants, però que avui dia es trobava en ruïna. Més a dalt, va arribar a l'ermita de Betlem, que era propietat de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona, la qual disposava d'aigua viva, boniques vistes amb aires molt saludables, fets que la convertien en un lloc ideal pels malalts. Recordar que dita ermita havia estat reedificada en els anys 1718 i 1746.

En aquesta part alta de Sant Gervasi, explica Francisco Zamora que hi havia presència de canyes, rosers, ametllers, xiprers, noguers, carrasca i pins, a més d'una horta regada amb l'aigua de la font, i vinyes que arriben fins a dalt de la muntanya⁹⁸⁸. La serralada de Collserola, continuava dient, era molt útil per a la ciutat, ja que d'ella sortien les aigües que mitjançant mines arribaven a Barcelona i a cases particulars. Als llocs on no hi havien vinyes, especialment al vessant del Vallès, es donaven boscos que els deien "de talla", perquè es tallaven cada deu anys per vendre la llenya pels forns.

De manera genèrica, Francisco de Zamora deia que l'agricultura tradicional de Barcelona, a excepció del ram dels arbres i la vinya, es trobava en general en un estat admirable, que abundaven les vinyes a la part alta i en totes les seves muntanyes conreades a la perfecció, però la qualitat dels vins que es feien al corregiment, en terres planes i baixes, era inferior, no així el vi de les vinyes plantades a la muntanya d'una bona qualitat. Es destaca que ja en aquell moment, Francisco de Zamora era conscient de l'expansió de la vinya i les conseqüències que això comportava, indicant que en tot el corregiment hi havia manca de llenya, que "*a Barcelona hi ha menys boscos dels que hi havia antigament, i menys hi haurà quan més augmenti l'agricultura, perquè ara són vinyes el que abans eren pins i matolls*"⁹⁸⁹.

Altre testimoni de finals del s. XVIII, Jaume Caresmar, indica que les vinyes a Barcelona ocupaven una gran extensió⁹⁹⁰, i les més anomenades eren les sarrianenques, explicant que als regatges de vora el Rec Comtal i del Besòs es donava vinya en

---

⁹⁸⁷ Zamora, Francisco de: *Diario de los viajes hechos en Catalunya*, Barcelona: Curial, 1973 [1787].

⁹⁸⁸ *Ibid*, p.31-33

⁹⁸⁹ Zamora, Francisco de: *Diario de los viajes hechos en Catalunya*, p.31-33.

⁹⁹⁰ Jaume Caresmar Alemany (1717- 1791), abat del monestir de Santa Maria Bellpuig de les Avellanès a la Noguera, es va doctorar en filosofia i en teologia al col·legi barceloní de Cordelles. Fou membre de l'Acadèmia de Bones Lletres (1750), i de la seva producció inèdita destaca l'assaig "*Agricultura, comercio e industria y consistencia y estado en que se halla cada partido de los que componen el Principado de Cataluña*", adreçat a la Junta de Comerç.

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

---

abundància, a més de verdures i els llegums, el cànem i l'alfals i que, en les arbredes de vora els rius, hi feien emparrar els ceps, que donaven raïms fins el desembre.

A finals del s. XVIII i principis del XIX, els ordres religiosos disposaven d'una gran part del territori de Sant Gervasi, trobant entre aquests els jesuïtes, els dominics, la congregació de Sant Felip Neri de Barcelona, els pares carmelites descalços de Gràcia, les carmelites descalces del convent de Nostra Senyora de la Concepció i la Comunitat de preveres de Sant Just i Pastor de Barcelona.

El reformisme borbònic després del concordat de 1737 i de l'expulsió dels jesuïtes el 1767, va iniciar el que a mitjans del segle XIX vindrà amb la desamortització, quan les terres desamortitzades de Sant Gervasi foren adquirides a l'Estat per les grans famílies burgeses o mitjançant les grans fortunes dels indians.

3.- Bellesguard: la transformació del paisatge en benefici de la vinya

A inicis del s. XVIII la zona de Sant Gervasi disposava de torres importants amb propietats annexes, cas de la torre d'en Càncer⁹⁹¹ o la d'en Bofill, que a l'any 1703 es procedia a la seva venda, indicant que:

"...venen Miquel de Tamarit i son fill Josep a Josep Ferrer i Prat, aquella torre antigament anomenada de Bofill i després Tesserachs i ara Tamarit, en la parròquia de St Gervasi. Una peça de terra, una pallissa de les gallines amb un pou al costat. Un safareig de pedra, una peça de terra anomenada Colomer que vuy posseeix Joan de Gualbes en St Gervasi, prop la torre de Bofill, torre venuda en aquest acte. Peça de terra amb el safareig qual dret d'aigua i son aqüeducte queda venut al comprador, que prodrà regar dos dies a la setmana, divendres i dissabte, a cens de dos gallines o 2 ll., 6 s"⁹⁹².

En aquest moment, principis de segle, Joan de Gualbes posseïa la torre de Bellesguard i la torre d'en Ferrer⁹⁹³. Com es va indicar, en Joan de Gualbes va fer portar aigua des de Bellesguard a la torre Ferrer, però també va fer desmuntar unes altres canalitzacions que eren molt antigues, com passà el 1705 deixant només en peu un aljub⁹⁹⁴, d'on sobresortia l'aigua i arribava pel camí fins a l'església de Sant Gervasi⁹⁹⁵.

---

⁹⁹¹ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img. 6345). Lluís Desvalls havia comprat la torre a Pere de Pedralbes, el juliol de 1752 dita torre era de Jaume Càncer (AHPSJP. Llibre de Bellesguard, p. 520).

⁹⁹² AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc 448, p. 486 (28 juliol 1703).

⁹⁹³ AHPSJP, Família Gualbes, vol. IV, (img. 7102). La torre Ferrer i Bellesguard havien passat a Joan Ferrer de Gualbes el 2 de març de 1662.

⁹⁹⁴ AHPSJP, Document relatius a la Comunitat, vol. IV, (25 març 1705) (img. 5758)

⁹⁹⁵ AHPSJP, Document relatius a la Comunitat, vol. IV, (img. 5759)

Altres notícies descriuen com era la captació d'aigua:

“Que el torrente que hay entre las dos parroquias y al pie de una pieza de tierra, antes bosque y hoy viña perteneciendo a la torre de Cáncer, se haya fabricada una mina, la cual se tiene por cierto que pasa por debajo de dicha pieza de tierra, antes bosque y hoy viña. Que dicha mina es antiquísima. De ella se halla fabricado un acueducto que llega hasta la torre de Bellesguard, cuyo acueducto es asimismo muy antiguo. Que por dicho acueducto iba el agua desde la mina hasta los aljibes de la torre de Bellesguard hasta que habiendo adquirido esta torre los dueños de la casa de Gualbes derrumbaron el acueducto quedando solamente los aljub y caseta. Que mucha agua que iba a Bellesguard se desperdiciaba por el camino que va a la iglesia de St Gervasio. Que el dueño de la torre Gualbes rompió el acueducto cuando adquirió la de Bellesguard a fin que el agua que iba a esta torre se dirigiera a la de Gualbes. Que en la parte de mediodía de la torre de Bellesguard hay una pieza de tierra llamada lo Colomer. ... mal y en la parte de ella que mira al camino desde Bellesguard a la iglesia de Sant Gervasio se haya un azafarache de piedra propio de la torre de Tamarit, y por consiguiente de Cáncer. Que en la parte superior de dicho azafarache conserva un cañon de alfarería del grueso de la pierna de un hombre, por el cual se conoce que penetraba el agua a dicho azafarache, viniendo de sobre la pared que esta a la parte de la pieza de tierra llamada lo Colomer”⁹⁹⁶.

Tot i el conflicte bèl·lic a la zona durant la Guerra de Successió, les terres de conreu es van mantenir actives, almenys fins el moment final, ja que en Joan de Gualbes va continuar amb els animals de tir necessaris per llaurar la terra, com es desprèn de la notícia de l'any 1711 i 1712, quan va treure de la seva propietat els cavalls i un ramat boví de 15 o 16 caps⁹⁹⁷.

Altra dada que confirma això és el fet que a l'any 1705, les terres a banda i banda del torrent de Betlem eren vinyes⁹⁹⁸, comprovant que el 1715, la torre d'en Gualbes (mas Ferrer) que en aquell moment era propietat de Mariana de Gualbes, tot i que va ser posada en segrest, disposava de 8 mujades de terra de conreu de secà, 5 de vinya perduda, 6 de bosc i 11 mujades de terra de conreu⁹⁹⁹. S'ha de tenir present que la torre d'en Ferrer va romandre enrunada de 1706 fins 1715, adreçant-se les obres de millora que es van fer en ella a la reconstrucció i reparació de l'edifici¹⁰⁰⁰.

El conflicte i la seva avançada edat va portar a Joan de Gualbes a deixar totes les coses d'aquest món en ordre. Així, el 3 de febrer de 1711 va disposar el seu últim testament on especificava que:

---

⁹⁹⁶ AHPSJP, Document relatiu a la Comunitat, vol. IV, 28 maig 1705 (img. 5858)

⁹⁹⁷ AHPSJP, Família Gualbes, vol. I, Lluïcions de Bellesguard (img. 6608)

⁹⁹⁸ Moltes vegades la documentació fa referència al Torrent Mal, tot i que es tractava del torrent de Betlem en la part més propera a l'ermita de Betlem, i el torrent de Bellesguard a partir de la torre homònima. Passaria a nomenar-se Torrent del Mal una vegada es passava, aigües avall, la cruïlla dels quatre camins.

⁹⁹⁹ AHPSJP, Document relatiu a la Comunitat, vol. IV, (21 gener 1717) (img. 6203)

¹⁰⁰⁰ AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI (img. 7837)

“...Joan Ferrer Gualbes de Bonaventura y Copons, lloch(tinent) de mestre racional en las ciutats de Barcelona y Gerona domiciliat, fill lilegítim y natural del magnífich Rafel Bonaventura de Gualbes i Coll, doncsell, y de dona Anna de Gualbes Copons y Tamarit...seguit lo òbit de dita muller mia, deix y llego la heretat de Bellesguart ab la mina de Bellesguart al reverent vicari perpètuu y comunitat de preveres de la parrochia iglésia de Sanct Just y Sanct Pastor de la present ciutat de Barcelona, lo qual llegat los fas ab pacte que en temps algun no se’n puguen desfer, vèndrer o alienar, en tot o en part, sinó en cas que lo Rey nostre senyor (Déu lo guarde) la volgués per si, que en eix cas los dono facultat y poder de vèndrer-la o alienar així com millor podrà”¹⁰⁰¹.

De la part inicial del seu testament, destaca que en les deixes de les seves pertinences cita en primer lloc la torre Bellesguard, per tant, la possessió que per a ell era més important i rellevant, la que tenia més present al seu cap. La torre la cedia, després de la mort de la seva dona, al vicari perpetu de la Comunitat de Preveres dels Sants Just i Pastor de Barcelona, fet que volia dir que fins que Marianna no morís, la Comunitat no podria fer efectiva l’herència.

Afegia la condició que la torre no es podia vendre mai, deixant clar que no volia que Bellesguard anés a parar a propietaris particulars, amb l’excepció del rei, a qui en cas de voler-la li donaria. El rei a qui Joan Gualbes es referia era l’Arxiduc Carles, mostrant que ell encara pensava que la torre que havia estat residència d’un rei a l’edat mitjana, ara podria tornar a ser-ho, transmetent amb això l’estima que sentia per Bellesguard.

Per a la resta de propietats i béns de Joan de Gualbes, Marianna restava com la seva hereva universal, amb la capacitat de vendre allò que fos necessari per la seva manutenció, establint una clara diferència entre la torre Bellesguard i la resta de pertinences.

“Y declarant ma voluntat, explico que en la torra y heretat de Sarrià, vuy dita torra de Gualbes y antes Ferrera, ab la qual no va compresa la heretat dita de Bellesguart, perquè esta és mia pròpia, me espèctan molt diferents crèdits per haver tornat a edificar la casa que fou derruïda en lo any mil sis-cents cinquanta-y-hu o mil sis-cents cinquanta-dos, mil sis-cents noranta-set y mil setcents y sis plantades de vinya, conducció de la aygua...”

En aquesta ocasió, es feia constar les diferents destruccions que havia patit la torre d’en Ferrer (també Ferrera), ja citades amb anterioritat, com també les millores que en Joan de Gualbes havia fet en ella, especialment la plantació de vinyes i dotar-la d’aigua, dos elements molt preuats en aquell moment. Durant el període de 1649 a 1714, a la Torre Ferrera es van fer vuit obres, entre les que destacaria la que afectà als conductes de la mina i l’aljub per un cost de 3000 ll., o la realitzada a les parets del jardí i igualar les terres per un cost de 682 ll.¹⁰⁰²

---

¹⁰⁰¹ Brown, Kenneth: *Vida i obra de Joan de Gualbes i Copons*. p. 176.

¹⁰⁰² AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. II (img.4319)

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

Marianna de Vilallonga i Saportella (1654-1737), era filla de Francisco de Vilallonga i de Clemència Saportella¹⁰⁰³. Va contraure matrimoni amb Joan Ferrer de Gualbes l'any 1679, fet que suposava per a ella un segon matrimoni al quedar-se vídua d'en Bernat de Cordelles¹⁰⁰⁴.

La situació econòmica de la parella era bona, però amb la mort de Joan Ferrer i l'embargament dels seus béns per part dels funcionaris borbònics el mateix 1714¹⁰⁰⁵, van deixar-la en una posició no gaire favorable, comptant que l'herència que li restava no era molt gran i havia d'afrontar despeses importants¹⁰⁰⁶, com les obres que va realitzar en la torre de Bellesguard el 1716, on va haver de fer una habitació pel masover, obres a la xemeneia, canviar la porta i finestra de la cuina, la porta de l'estança de dalt i els balcons d'aquesta, a més de la porta de baix del pati i canviar les finestres de la sala gran¹⁰⁰⁷.

A tot aquest cost, s'havien d'afegir les disposicions testamentàries de Joan Ferrer de Gualbes, com una càrrega de 5 sous per cada hora de cor per cada un dels beneficiats residents, motiu pel qual en Joan Ferrer ja preveia que amb Bellesguard no seria suficient, i per tal motiu, va disposar que els seus restants béns havien de respondre en segon terme per poder celebrar els aniversaris, misses i obres de l'església¹⁰⁰⁸.

Davant d'aquesta situació de manca de recursos i atenent a la capacitat que tenia per disposar de l'herència per garantir el seu benestar¹⁰⁰⁹, Marianna va vendre una part de la deïxa del seu marit, afectant a les cases més grans del carrer Regomir, alguns censals actius, una heretat al terme de Pineda, molts mobles, robes i joies d'or i plata¹⁰¹⁰.

Tot i aquestes vendes, els pagaments que s'havien de fer efectius pels censals demanats pel seu marit, especialment els de la torre Gualbes, van portar a Marianna de Gualbes a vendre l'any 1717 a Antoni Vilana les torres de Gualbes i de Bellesguard, a canvi que Antoni Vilana es fes càrrec dels crèdits i millores que Joan de Gualbes havia fet a la torre de Gualbes, relacionades amb les reparacions dels anys 1692 i 1706, així com també a pagar la plantació de vinyes i la conducció d'aigua allà realitzades.

D'aquesta manera, a l'abril de 1717, Marianna de Gualbes firmava una concòrdia amb Antón Vilana per valor de 225 ll. anuals durant la seva vida¹⁰¹¹, per la cessió i

---

¹⁰⁰³ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 30, p. 36.

¹⁰⁰⁴ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, p. 14 i 827.

¹⁰⁰⁵ Bruguera, Mateo: *Historia del memorable sitio y bloqueo de Barcelona y heroica defensa de los fueros y privilegios de Cataluña en 1713-14*, op. cit., p.385.

¹⁰⁰⁶ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 83, p. 78 (29 desembre 1715)

¹⁰⁰⁷ AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI (6 juny 1716) (img. 7493, 7494)

¹⁰⁰⁸ AHPSJP, Família Gualbes, vol. IV (img. 7155)

¹⁰⁰⁹ Al testament de Joan Ferrer se l'autoritzava a "vendre i alienar els seus béns mobles i immobles pel seu tracte, sustento, malaltia i lluïment".

¹⁰¹⁰ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. II (img. 4800)

¹⁰¹¹ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 18, p. 25 (25 abril 1717).

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

---

transferència a favor d'Antón Vilana de les torres de Gualbes i Bellesguard, situades a les parròquies de Sarrià i Sant Gervasi respectivament¹⁰¹².

En base a aquesta circumstància i com a hereu fideïcomissari d'Anna Ferrer i Sors, Antón Vilana va reclamar a Marianna de Vilallonga la restitució de l'heretat d'Anna Ferrer, que consistia en la torre d'en Gualbes, abans Ferrera, però Marianna li exigia que abans havia de pagar-li les millores que havia fet son marit en dita torre. Una vegada acceptades aquestes condicions, Mariana de Vilallonga va cedir la torre Ferrer i totes les seves pertinences, on s'inclouïa una peça de terra prop de monestir de Valldonzella, uns censos i la torre de Bellesguard amb les seves terres i honors, a canvi d'una pensió anual de 225 ll.¹⁰¹³. Sobre aquesta cessió es tornarà més tard, ja que va generar uns plets entre la Comunitat i Antón Vilana que van perllongar-se fins a la meitat del segle XVIII.

Com va passar amb Joan Ferrer de Gualbes, a partir de 1717 i gràcies a l'acord amb Marianna de Vilallonga, Antón Vilana passava a ser propietari de les torres de Bellesguard i de Gualbes¹⁰¹⁴, interessant-se de seguida per la protecció del seu patrimoni, com es veu a l'abril de 1723, quan Antoni de Vilana Cordelles denunciava per contravenció de ban a Jaume Malivern, pastor de Sarrià, per entrar a la seva finca de Sarrià, aportant com a prova el ban d'octubre de 1722¹⁰¹⁵, una mostra que a aquesta zona alta de Barcelona es donaven conflictes entre agricultors i ramaders. Altre fet passà el 1727, quan Antón Vilana va fer obres a la torre de Bellesguard i va voler derruir una part d'ell, ja que les aigües havien tirat a terra una de les parets i el conducte¹⁰¹⁶.

A la mort de Marianna, ocorreguda l'any 1737¹⁰¹⁷, la Comunitat de preveres de Sant Just i Pastor inicià el procés judicial per reclamar les propietats que Joan de Gualbes els havia deixat en herència però que Marianna havia cedit a Antón Vilana. De seguida la Comunitat es feia amb les cases del Regomir(casa dels Gualbes)¹⁰¹⁸, fent efectiva la seva entrada l'any 1754, amb la intenció de llogar-les¹⁰¹⁹.

---

¹⁰¹² AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img. 6429). En 1718, Marianna va dipositar or, plata i diamants a Sant Sever, a més de les propietats al carrer Regomir i els censos, a canvi d'un censal de 100 lliures/any; Família Gualbes, vol. IV (img. 7134).

¹⁰¹³ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 18, p. 25 (25 abril 1717)

¹⁰¹⁴ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. II (img.4532). A diferència de Bellesguard que va mantenir el seu nom des de que el rei Martí l'Humà la va "batejar", l'evolució del mas de Sarrià ha anat canviant en paral·lel nous estadants, passant primer pel mas Carabot, després Ferrer i per últim de Gualbes. El 1717 el nou propietari fou A. Vilana i amb ell, la torre va passar a dir-se torre Vilana, encarregant-se a partir de l'abril de 1717, de realitzar obres de recomposició a la torre.

¹⁰¹⁵ ACA, R.P. Batllia Moderna, vol. I, denúncia de ban de 28 abril 1723.

¹⁰¹⁶ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img. 5765); BC, Comtat de Solterra, 15/72, r. 28290.

¹⁰¹⁷ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (18 febrer 1737) (img. 5657)

¹⁰¹⁸ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. II (img.4111). A part de la casa gran dels Gualbes, Marianna disposava d'unes cases molt grans al carrer Regomir i altres més petites al mateix carrer, les quals les tenia llogades a Ignasi Solernou Sastre; AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 29, p.35. En poder de Francesc Fontana, concòrdia entre Marianna de Gualbes i Vilallonga amb Margarida Font i Cervero per les cases del Regomir.

¹⁰¹⁹ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img. 5717)

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

La recuperació de Bellesguard va ser més complexa. Segons la Comunitat, en el testament de Marianna de Gualbes i Vilallonga de 1733, no sortia la propietat de Bellesguard perquè aquesta ja l'havia deixada el seu marit a la Comunitat de Sant Just i Pastor el 1714¹⁰²⁰. Si bé era cert que ella podia vendre part de l'herència per garantir-se el seu manteniment, es posava en dubte l'estat precari de Marianna, a raó de les joies que aquesta havia deixat en dipòsit a l'arxiu de Sant Sever¹⁰²¹, del qual es va fer una relació posterior a Sant Just i Pastor, l'any 1737, on es feia l'enumeració de les joies de Marianna i on quedava provat que disposava de molts mobles, robes i joies d'or i plata, fins arribar a una quantitat total de 1275 ll.¹⁰²²

La Comunitat de preveres de Sant Just i Pastor entenia que l'any 1737, moment en què es va fer la relació de les joies, Mariana encara disposava d'aquestes i per tant no li havia calgut vendre-les, sinó que van restar a l'arxiu de Sant Sever. Per llei, primer s'havia de vendre els béns mobles per poder vendre després els immobles, aspecte que no s'havia complert, i si s'analitzava l'operació amb Antón Vilana, es feia difícil d'entendre que a canvi d'una pensió de només 225 ll. l'any, Marianna de Gualbes vengués a Antón Vilana les torres, quan només per les joies podia haver obtingut fàcilment dos mil lliures¹⁰²³. A tot això es suma que Marianna va cedir un número de censals que ascendien a 653 ll./any¹⁰²⁴, que afegit a la propietat de Bellesguard i la torre Ferrer, per només 225 ll./any apuntava a que dita concòrdia amb Antón Vilana era un frau¹⁰²⁵.

Antón Vilana per la seva part, exigia a la Comunitat que abans de tornar la torre l'havien de compensar pels costos que l'havia ocasionat Bellesguard, com els censos de dita torre que ell havia pagat des de l'abril de 1737 fins l'octubre de 1746, que pujaven

¹⁰²⁰ Brown, Kenneth: *Vida i obra de Joan de Gualbes i Copons*. p. 177.

¹⁰²¹ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. II (img.4110). El 28 d'abril de 1717, Marianna tenia joies que les va dipositar a l'Arxiu de Sant Sever, aquestes eren les següents: una joia en forma de dos dragons d'or, en mig de la qual hi havia un safir gran, un robí i baix una perla gran; unes arracades d'or, cada una amb set robis; sis perles, una de les quals a cada arracada que es gran com una joia; una creu d'or amb el seu muntant, que consta junt amb set diamants grans i quatre petits; trenta-sis bols d'olor guarnits d'or i esmaltada i un sant Crist dins; un llaç d'or amb la seva arracada; una soquilla que disposa de cent quatre diamants, entre grans i petits; dos llaços d'or que entre els dos tenen dotze diamants entre grans i petits.

¹⁰²² AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. II (img.4111). Segons els marmessors del seu testament, les joies van ser dipositades a l'arxiu de Sant Just i Pastor en febrer de 1737. Se sumen dotze ganivets amb els seu mànecs i un samuelles de plata; una escopidora de plata; dos calzes amb patonas dorades dintre; una palmatòria de plata amb la seva carena i espaviladeras; set culleres grans de plata i una petita també de plata amb el mànec de la moda; set forquilles amb el mànec de plata; dues candeleres amb el peu pla i quadrat; una espaviladera de plata; una font de plata petita; una copa de plata mitjana; un reliquiari de Santa Margarida amb guarniments d'ivori i fusta de banús amb algunes peces de plata; una escopidora de plata molt petita; un estoig i castanya tot guarnit de plata; un collar amb quaranta tres perles amb fil d'or; dues arracades d'or; uns rosaris de pedra d'àngata encadenats amb plata; dos anells d'or; unes arracades i creu d'or guarnits amb diamants, a les arracades, cisells i un cor en els quals a cada roseta hi ha set diamants, i en cada cor onze, a la creu amb el seu muntant onze diamants; un paper en el qual hi ha vint-i-sis maragdes; una capsa de cristall dins d'aquesta una bola de flama; una pedra gran de diamants de Bohèmia engaltats en plata, dins una capsa de fusta; una capsa amb diferents amaniments de senyora, de pedres.

¹⁰²³ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. II (img.4116)

¹⁰²⁴ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. II (img.4111).

¹⁰²⁵ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. II (img.4117)

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

---

a 237 ll. A aquesta quantitat s'havien d'afegir 278 ll. pel pagament del cadastre durant aquests set anys¹⁰²⁶. Per últim, incloïa diferents actuacions com la fabricació de nou de la casa i celler, a més de fer plantar vinya¹⁰²⁷.

Entre les actuacions fetes aquest any 1737 per Antón Vilana a Bellesguard, s'indica que va fer portar a la torre *"terres i pedres picades a la bora del safareig, també pedres picades per la capella, molta pedra de fil espetllant les cares a les parets o en dit temps s'ha aportat el curró del trull de fer oli. Les obres es fan perquè s'havien derruït moltes parets de Bellesguard"*, afegint que en Vilana s'havia portat 10 o 12 columnes de pedra de jaspi que havien estat a la seva torre¹⁰²⁸.

Aquesta notícia mostra l'efecte erosionador de l'aigua dels torrents que baixaven de Collserola, especialment el torrent de Betlem, aspecte que feia necessària l'aportació de pedres i terra per recuperar el terreny, a part de citar un trull per fer oli que indicaria una presència considerable d'oliveres a la zona. Per altra banda, les columnes de jaspi que segurament formarien part del pati o claustre que anteriorment s'ha parlat, vindrien a posar de manifest la magnificència que havia tingut el palau de Bellesguard en etapes anteriors, i que ara, eren tretes per portar-les a un altre lloc.

Aquests arguments van provocar que la qüestió per l'herència de Bellesguard continués fins la sentència de desembre de 1742, confirmada el maig de 1745, on es va condemnar a Antón Vilana a dimitir en favor de la Comunitat l'heretat de Bellesguard amb totes les terres, drets i pertinences, junt amb els fruits percebuts i la mina d'aigua¹⁰²⁹. Per donar trasllat a dita sentència, s'havia de saber quines eren les pertinences i terres que es corresponien a Bellesguard i les que s'havien de restituir a l'abril de 1737, realitzant per aquesta qüestió una descripció de les terres que afrontaven amb Bellesguard¹⁰³⁰.

Amb dit encàrrec, el juliol de 1737, Antón Vilana va manar fer un certificat a un comptador, qui va informar que Bellesguard en aquell moment disposava de 8 mujades de terra de conreu de secà, 5 mujades de vinya perduda, 6 mujades de bosc, 11 mujades de terra de conreu i 18 mujades de vinya. Així doncs, l'any 1737 a la zona de Bellesguard i amb una extensió de conreu de 48 mujades, es comprova que més de la meitat (23) s'havien dedicat al conreu de la vinya, tot i que 5 mujades es considerava de vinya perduda, possiblement aquelles que pertanyien a les zones de major dificultat d'explotació. Al conreu predominant, el de la vinya, el seguia en importància les 19 mujades de conreu sense especificar, de les quals 8 eren de secà i per tant, les altres 11 eren de regadiu, un valor afegit per les terres i que demostraria la capacitat de disposar d'aigua pel reg.

De les 11 mujades de conreu de Bellesguard, la major part a l'any 1737 no donaven producte algú, semblant-se només 5 mujades, conreades un any si i un altre no, per

---

¹⁰²⁶ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img.5189)

¹⁰²⁷ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img.5454)

¹⁰²⁸ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img. 5470).

¹⁰²⁹ AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI, (img. 8212)

¹⁰³⁰ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img. 5463)

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

---

tant, només donaven una producció 2 mujades i mitja a l'any¹⁰³¹, que representaven un fruit de 5 quarteres de blat anuals per cada mujada, i de les sembrades de beses havien donat 3 quarteres, per 2 quarteres per mujada del que s'havia plantat de cigrons, fet que suposava una quantitat minsa, però s'hauria de tenir en compte que eren terres per natura estèrils, d'on es treia blat dolent (ordi mescla). De tant en tant, a la resta de terres se sembraven beses i cigrons, que l'any 1737 van donar 3 quarteres de beses per mujada, dada que suposava un benefici net de 3 ll. per quartera¹⁰³².

Al tractar-se d'unes terres no gaire bones, en aquest moment les parcel·les de Bellesguard es podrien llogar per 4 ll./mujada¹⁰³³, una quantitat no gaire elevada perquè no s'obtenia massa rendibilitat, tenint en compte que a l'any 1737 s'havia pagat el blat bo a 3 lliures per quartera, mentre que pel blat dolent es donaven 2 ll., una lliura per la quartera de beses i 3 ll. 4s. per la de cigrons, obtenint de totes les terres llogades de Bellesguard aquest any una quantitat de 30 ll.

Per últim, les 6 mujades de bosc va anar fluctuant depenent de la necessitat d'ampliar les zones de conreu de vinya, tot i que continuarà donant rendibilitat la llenya, cas de l'any 1739, quan Anton Vilana concedí a Cosme Esteva la facultat de tallar llenya de les terres de Bellesguard per un valor de 10 ll.¹⁰³⁴

Per altra banda, per aclarir les propietats de Bellesguard, es van enviar a dos experts, Josep Martí i Josep Mas, manyans, anomenats per Antón Vilana i per la Comunitat, per fer un reconeixement de la mina i conducte de les torres de Bellesguard al mas Vilana (Ferrer). Els experts expliquen que a 170 canes més amunt de Bellesguard havien trobat dos piles de pedra de carreu, per on entrava l'aigua que venia pel conducte principal. La pedra del costat de ponent tenia un canó de fang que devia conduir a la torre Ferrer, ara d'Antón Vilana, i a la part d'orient hi havia una pedra que portava gravats les armes de la casa dels Cassador, on els manyans havien posat una fixació amb bronze, de forma arrodonida i de la mateixa mida que la de la concòrdia de 1612. Afegeixen que van fer forats al bronze per distribuir millor l'aigua entre la torre Vilana i la de Bellesguard, aportant uns dibuixos de les obres amb la caseta i el sistema de distribució¹⁰³⁵.

En la seva explicació descriuen que l'aigua del torrent es conduïa per mitjà d'una mina antiga, a la que es baixava per una escala de pedra construïda de moltes centúries i passava per sota dels boscos que pertanyien a Bellesguard, a una peça de terra que es va vendre amb reserva de safareig. De la mina al safareig havia un conducte de cal i canto amb diversos respiradors, que en Joan Ferrer de Gualbes va manar enderrocar¹⁰³⁶.

---

¹⁰³¹ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img. 6201)

¹⁰³² AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img. 5544)

¹⁰³³ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img. 5546)

¹⁰³⁴ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img. 6344)

¹⁰³⁵ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img. 6310)

¹⁰³⁶ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img. 5223)

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

A part de les terres de Bellesguard, s'havien d'examinar les parcel·les que eren properes a aquesta per determinar el seu propietari, elaborant un mapa del territori per tal efecte, mostrant una gran diferència entre la banda occidental del mapa, molt parcel·lada, i la banda oriental, amb les úniques indicacions de Bellesguard i el camí real¹⁰³⁷.

El mapa es va acolorir per agrupar les parcel·les amb els seus respectius propietaris, mantenint una mínima proporcionalitat entre l'extensió real de la parcel·la i la dibuixada, ressaltant diferents aspectes del territori com els camins, el torrent de Betlem (també del Mal), marges dels límits de les parcel·les i la representació gràfica de les diferents edificacions de la zona com eren la torre Bellesguard (A), torre d'en Ferrer/Vilana (B), torre de Josep Roig (K), la capella de Betlem (10), a més dels arbres per la zona de bosc.

Una de les propietats que més controvèrsia va generar fou una peça de bosc de 30 mujades¹⁰³⁸, encarregant-li a un expert la tasca de mesurar-lo, nomenant la Comunitat al geòmetra Mateu Puig per aixecar el mapa¹⁰³⁹, mentre que per la part d'Anton Vilana Cordelles es va enviar un altre geòmetra. Tots dos van fer un mapa on es representen els terrenys propers a Bellesguard i el nom dels seu propietaris al segle XVIII.

Qui realment va anar a comprovar l'estat dels terrenys per part de la Comunitat va ser Joan Rosés, un pagès del Pla de Barcelona que havia estat nomenat pel vicari, qui va contrastar les seves dades amb Jaume Colopa, pagès de Sarrià, expert nomenat per Antón Vilana¹⁰⁴⁰. Sobre les seves valoracions es ressaltaria el fet que es diu que en aquell moment la major part de les terres de Bellesguard eren de bosc i no donaven fruits, amb una zona de conreu de 5 mujades i d'aquestes només es conreaven la meitat¹⁰⁴¹.

En quan a dues peces de terra en discòrdia, que al mapa són representades amb el número 13 i amb la lletra P, situades per sobre de Bellesguard al lloc dit Castanyer, els experts indicaven que de dites peces es treia pa i vi que es venia, per tant, eren plantades amb cereals i vinya, i que afrontaven d'una part amb els hereus de Francesc de Sant Climent, de l'altra part amb Pere Carbot i per l'altra amb Olivera de Cassoles¹⁰⁴².

Afegien la identificació i extensió de la resta de parcel·les que configuraven el mapa aixecat, explicant que el terreny amb el número 4, pertanyia a Cosma Esteva amb una dimensió de 6 mujades i una quarta, la número 5, de Joan Cases mesurava 4 mujades i una mundina.

---

¹⁰³⁷ Vide p. 223.

¹⁰³⁸ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img. 5489)

¹⁰³⁹ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img. 5458)

¹⁰⁴⁰ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img. 5497)

¹⁰⁴¹ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img. 5543)

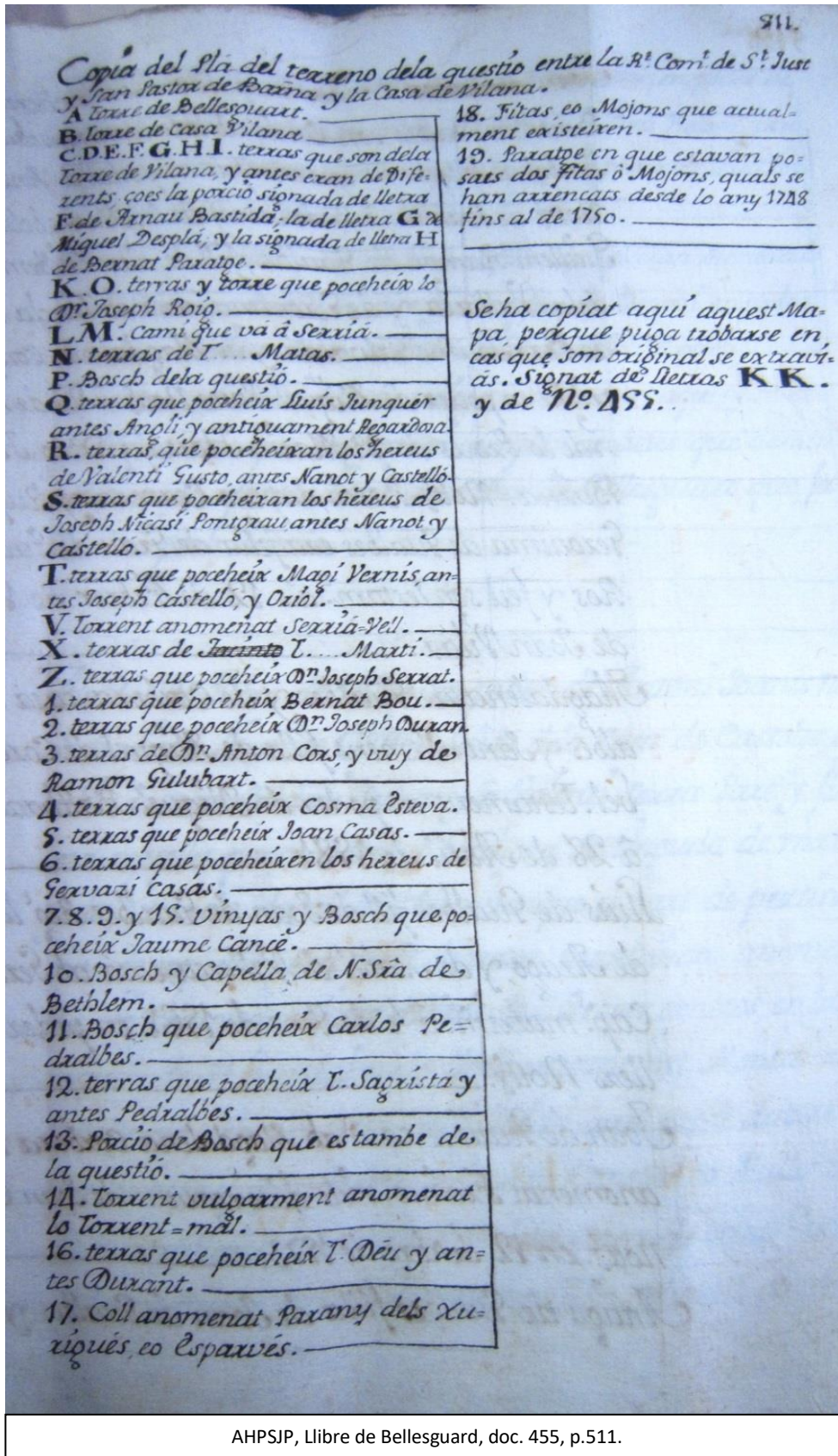
¹⁰⁴² AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img. 5555)

Imatge 32. Mapa de la parcel·lació de terres de l'entorn de Bellesguard

AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 455, p.510.

Imatge 33. Llegenda del mapa de la parcel·lació de Bellesguard

Pel que fa a la lletra P del mapa, una peça de bosc de Bellesguard que en aquest moment restava en propietat d'Anton Vilana, aquest confessà que només havia concedit a Cosma Esteva, pagès de Sarrià, la facultat de tallar llenya, donant-li a l'any 1739 la quantitat de 10 ll. per aquest fet, aportant com a testimoni a Joan Tulla de Sarrià, la persona encarregada de tallar la llenya¹⁰⁴³, aspecte que volia dir que es tractava de fusta per cremar, com a combustible, i no per altres funcions més preuades com la construcció o la fabricació de mobles.

A partir del mapa que es va realitzar¹⁰⁴⁴, es pot comprovar que a l'any 1739 Anton Vilana era propietari de las torres Ferrera (B) i Bellesguard (A), representant-se les seves propietats en color groc, apreciant que una part considerable de les terres de Bellesguard eren boscos¹⁰⁴⁵, en canvi uns anys més tard, Antón Vilana va transformar les parcel·les del mapa identificades amb les lletres C, D, E, F, G i H, per plantar-les de vinya, acció que indicaria una predilecció cap a aquest conreu en aquest període¹⁰⁴⁶, amb una clara orientació cap al comerç d'exportació del vi i aiguardent amb motiu de l'expansió del seu consum al s. XVIII gràcies a la supressió de la competència francesa¹⁰⁴⁷.

En aquest mateix any 1739, a la complexa situació judicial pels terrenys de la zona es va sumar un altre actor, Anton Vilana i Vilamala, qui demanava la universal heretat d'Anna Ferrer, querellant-se amb el seu pare Antón de Vilana Cordelles i Judice¹⁰⁴⁸, resolent els jutges que no s'atenia dita qüestió perquè Anna Ferrer havia nomenat al seu pare hereu i no a ell, motiu pel qual Vilamala renuncià al plet¹⁰⁴⁹.

Fou a partir de l'execució de la sentència de 1745, moment que Bellesguard passà a la Comunitat, que disposem d'una major quantitat de dades sobre la realitat de la torre, tot i que, els litigis entre la Comunitat i Anton Vilana per Bellesguard i altres propietats escampades per la zona de la parròquia de Sant Gervasi van continuar.

Arran de les dades obtingudes, s'ha traslladat a un mapa els propietaris que constaven a l'any 1737, així com els antics quan ha estat possible, incloent les extensions de les parcel·les i els tipus de conreu, apreciant que el conreu predominant en aquest moment era la vinya, i que les parcel·les eren d'una mida relativament gran per les que es donaven a la zona, des de les 2 mujades la més petita, de 4 a 8 mujades la major

---

¹⁰⁴³ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img. 5561)

¹⁰⁴⁴ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 455, p.510.

¹⁰⁴⁵ AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI, (img. 8327)

¹⁰⁴⁶ Giralt, Emili: De conreu de subsistència a conreu comercial, A: (coord. Giralt) *Història agrària dels Països Catalans: Edat moderna*, vol. 3, p. 297-330; *Ibid.*, El conreu de la vinya, A: *Història agrària dels Països Catalans: Edat moderna*, III, p.331-394.

¹⁰⁴⁷ Valls, Francesc: *El paper de les exportacions vitícoles en la configuració de les relacions exteriors de l'economia catalana 1672-1678*. TD, UB, 2001. A partir de 1690 a Catalunya es va començar a destil·lar aiguardent de forma més o menys massiva. Els subestabliments de terra, la facilitat per cremar vi al no haver cap marca a protegir i un marc fiscal clar a Catalunya, va provocar una expansió de la vinya.

¹⁰⁴⁸ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img. 5166)

¹⁰⁴⁹ AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI, (12 març 1743) (img. 8327)

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

part, i destaca sobre la resta la parcel·la de Josep Roig (O) de 11 mujades, la de Jaume Càncer (7) de 15 mujades plantades de vinya o les 30 mujades de bosc (P).

Imatge 34 . Mapa de les parcel·les de l'entorn de Bellesguard amb els propietaris i extensió (mujades).

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

3.1.- Comunitat dels Sants Just i Pastor, el domini de la vinya

La sentència a favor de la Comunitat es va dictar el desembre de 1742, prenent possessió *de iure* la Comunitat sobre la torre Bellesguard el novembre de 1747¹⁰⁵⁰, ja que *de facto* aquests van instal·lar-se el mateix any 1745, i de seguida es va fer carrer de les obligacions de la finca, tot i que els judicis per diferents peces de terra van continuar¹⁰⁵¹. A la sentència de juliol de l'any 1747 s'aclaria que "*Antón Vilana entregà Bellesguard enterament derruïda e inhabitable a la Comunitat*"¹⁰⁵².

Tot i que la Comunitat va rebre l'herència de Bellesguard, a partir del 1747 els judicis van seguir per altres motius, especialment per qüestió de les aigües i parcel·les de terra. A l'agost de 1747 es va nomenar dos pèrits per totes dues parts per dirimir sobre les aigües de Bellesguard i del mas Ferrer, reconeixent el desembre de 1751 la mina i el conducte d'aigua de Bellesguard, des d'on es captava aigua cap a la torre d'Anton Vilana. Finalment va acordar-se aplicar les concòrdies que a l'any 1612 es van donar entre els Ferrer i els Cassador, aixecant-se per tal motiu uns plànols.

La disputa per l'aigua es va ampliar a altres propietaris, cas de la torre d'en Càncer, situada al costat oriental de Bellesguard. Jaume Càncer i Bellver, propietari de la torre d'en Bofill, ara Càncer, es va querellar a l'any 1749 contra el vicari perpetu de la Comunitat pel repartiment de les aigües de Bellesguard¹⁰⁵³. L'aigua era fonamental per poder mantenir els conreus, com es demostra a la documentació de la Comunitat a partir dels primers moments que es van fer càrrec de la torre, on es recullen les collites dels anys 1748 fins el 1754, unes dades que cal repassar per conèixer els tipus de conreus i els rendiments que es donaven a la zona, i com es va anar modificant el paisatge per adaptar-ho als nous tipus de conreu.

A l'any 1748 es van sembrar cigrons, ametlles, mongetes, civada, ordi, indicant que tots van plantar-se en feixes¹⁰⁵⁴, fet que suposava una transformació del paisatge de la zona amb la utilització dels bancals per poder conrear la terra en un llocs amb pendents i evitar així l'erosió dels sòls per guanyar terreny conreable on abans el pendent ho impedia.

És la primera vegada que apareix a la documentació de Bellesguard aquest tipus de construcció citada d'aquesta manera¹⁰⁵⁵, una tècnica molt antiga que va configurar al llarg dels segles els paisatges agrícoles¹⁰⁵⁶. Aquest any la collita no va ser gaire exitosa,

---

¹⁰⁵⁰ AHPSJP, Família Gualbes, vol. IV, (img. 7102). El 22 de març de 1745, Antón Vilana va realitzar una súplica, sense que aquesta prosperés, dictant-se una execució de la sentència el 12 de maig, que va donar lloc el 18 de juliol de 1747 al decret d'execució i de liquidació.

¹⁰⁵¹ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. II (img.4184). Els judicis continuen durant gairebé tot el segle XVIII, documentant-se els anys 1748, 1754, 1755, 1757, 1758, 1759, 1762 i 1764.

¹⁰⁵² AHPSJP. Llibre de Bellesguard, doc 20, p. 27 (20 novembre 1747)

¹⁰⁵³ AHPSJP. Llibre de Bellesguard, doc 443, p. 481 (16 setembre 1749)

¹⁰⁵⁴ AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI, (img. 7445)

¹⁰⁵⁵ Anteriorment s'havia parlat de marges, cas del document del Mas Carobot, de 1467, on es citaven d'unes peces de terra en 7 marges.

¹⁰⁵⁶ Congost, Rosa: *La pedra seca*. Figueres: Brau Edicions, 2010.

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

---

recollint 8 quarteres de cigrons, 4 d'ametlles, 2 picotins de mongetes¹⁰⁵⁷, 4 quarteres de guixes i 4 quarteres de civada¹⁰⁵⁸.

L'any següent, es feia una diferenciació entre la collita d'Anton Salat i Rafael Domènech, pagesos contractats a Bellesguard (parcers), amb la de Joan Casanovas a qui se l'identifica com el masover de la torre. Aquest 1749 es va recollir per part d'Anton Salat, pagès de Sant Gervasi, 2 quarteres d'ordi, 11 quarteres de civada, 1 quartera i 7 quartans de mestall, 2 quartans i 3 picotins de guixes¹⁰⁵⁹, 2 quarteres d'ametlles, collita per la que va obtenir 310 ll. i 10 s. L'altre pagès, Rafael Domènech, habitant de Barcelona, només va plantar mallol, obtenint 210 ll. i 10 s¹⁰⁶⁰.

Per la seva part, Joan Casanovas, el masover de Bellesguard, va recollir fulles de morera, que havien estat plantades per Francesc, pagès de Sant Vicenç dels Horts, en un nombre de 50 arbres, feines per les que va cobrar 10 ll. i 12 s¹⁰⁶¹. Una quantitat de 50 moreres volia dir que allà es donava la cria de cucs, un producte que s'orientava cap a la producció de seda¹⁰⁶². Joan Casanovas, aquest mateix any 1749, també va plantar 1 quartera i 6 quartans de mestall i 2 quartans d'ametlles¹⁰⁶³.

A l'any 1750 la Comunitat va pagar a Jaume Pardinàs, mestre de cases, la quantitat de 1586 ll. per la mà d'obra a Bellesguard, tasques necessàries per reconstruir la torre que havia rebut derruïda¹⁰⁶⁴. Al mestre de cases se sumaven les tasques de Pere Campanya, mestre fuster, qui va cobrar la quantitat de 978 ll. 18 s. per mans, fusta i recaptés per fer la casa de Bellesguard. Les obres van anar molt accelerades ja que aquest mateix any 1750, Antoni Casanovas, prevere, notari, secretari i cancel·lar major de la Cúria del vicariat eclesiàstic de la ciutat de Barcelona, va certificar que la Comunitat a la seva heretat de Bellesguard havia fabricat una casa i en ella una capella, sol·licitant que s'anés a beneir-la per poder celebrar la missa.

A primers de juny de 1751, la Comunitat demanava a algú per poder dir missa a la capella¹⁰⁶⁵, produint-se el juliol de 1751 la visita del Dr. Salvador Nadal, vicari perpetu de Sant Just per avaluar si dita capella es trobava adornada de manera adient i si allà

---

¹⁰⁵⁷ El picotí era una mesura de capacitat per a grans, equivalent a la quaranta-vuitena part d'una quartera o a la quarta part d'un quartà.

¹⁰⁵⁸ Pel que fa als grans, la quartera equival aproximadament a 70 litres, passant als 80 si es tractava de mesurar olives.

¹⁰⁵⁹ Es tracta d'una herba farratgera i que eventualment podia ser comestible.

¹⁰⁶⁰ AHPSJP, Família Gualbes, vol. I, Lluïcions de Bellesguard (img. 6539). La plantació de mallol volia dir plantar vinya nova, un cep plantat d'un any ençà. El mètode consistia a collir un sarment després que el cep hagués donat fruit o abans de podar, per plantar-lo com si fos una estaca (Ll. Ferrer, 1998: 112).

¹⁰⁶¹ AHPSJP, Família Gualbes, vol. I, Lluïcions de Bellesguard (img. 6539)

¹⁰⁶² Ferrer i Alòs, Ll.: *Història Agrària dels països catalans*, vol. 3, Edat Moderna, p. 62. Dins l'especialització agrària que es va donar al segle XVIII, trobem la plantació de moreres per alimentar els cucs que produïen la seda que alhora era subministrades a les sederies valencianes, o a Catalunya es donava a Reus i Manresa, tot i que la comarca amb més producció era la Ribera Alta.

¹⁰⁶³ AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI, (img. 7445)

¹⁰⁶⁴ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV, 11 octubre 1750 (img. 6539)

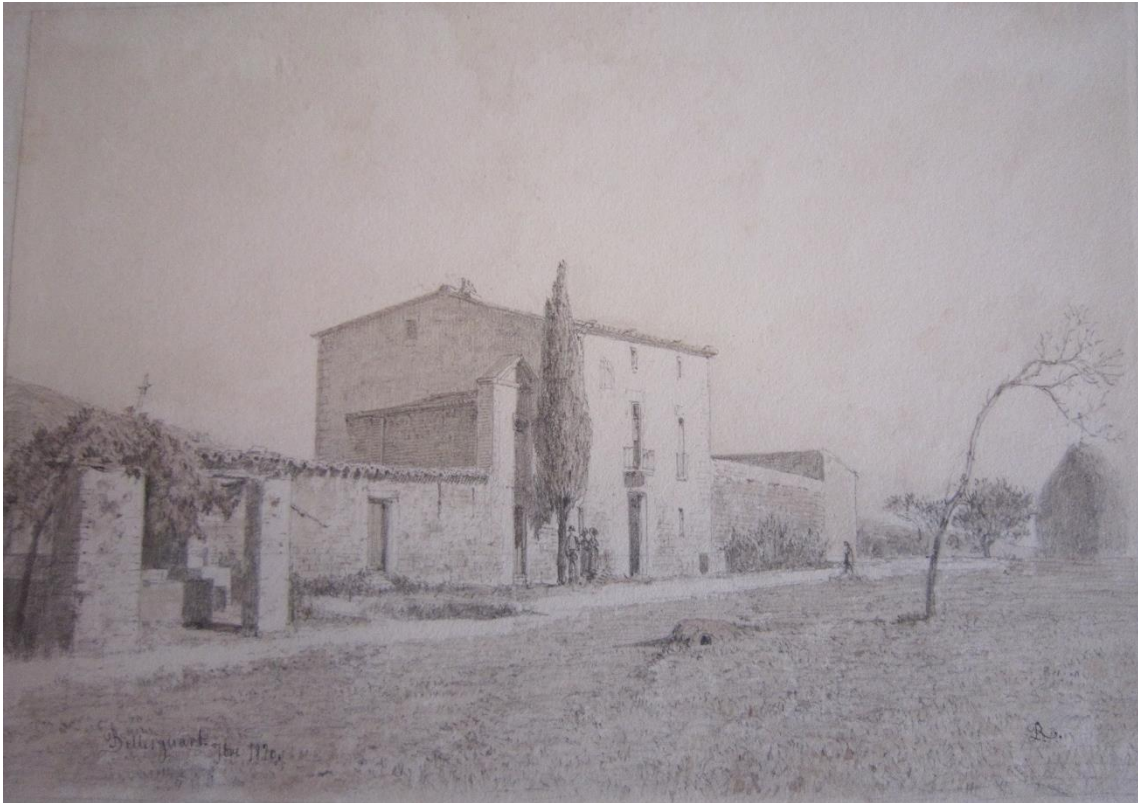
¹⁰⁶⁵ AHPSJP, Família Gualbes, vol. IV, (img. 7117)

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

es podia celebrar el sant ofici¹⁰⁶⁶. Finalment, després de 5 dècades, el bisbe de Barcelona Pablo de Schar (bisbe 1808-31) va autoritzar la capella a l'agost de 1807¹⁰⁶⁷.

Es pot afirmar que la capella i casa de Bellesguard que va construir la Comunitat a mitjans del s. XVIII, es correspon amb la que va dibuixar Lluís Rigalt un segle després, on ja no quedaven vestigis de les torres o monumentalitat de l'antiga casa medieval, desapareixent el seu aspecte defensiu per mostrar-se com un mas de caire eminentment agrícola, amb un cos d'habitatge rectangular, de dues plantes i un sostre a dues vessants, al que s'hi va adossar una petita capella per un costat i diversos tancats per les bandes, on es podien replegar els animals de corral, els ramats, o les eines pròpies del camp. A la imatge de Rigalt es mostra un pou i un paller, detall que confirmaria que encara es feien cereals a la zona, a més de dibuixar un camí que sortiria del mas per anar als conreus propers (imatge 35).

Imatge 35. Mas de Bellesguard any 1870

Dibuix a llapis de Lluís Rigalt. 1870, RACBASJ, f. A-1027-D.

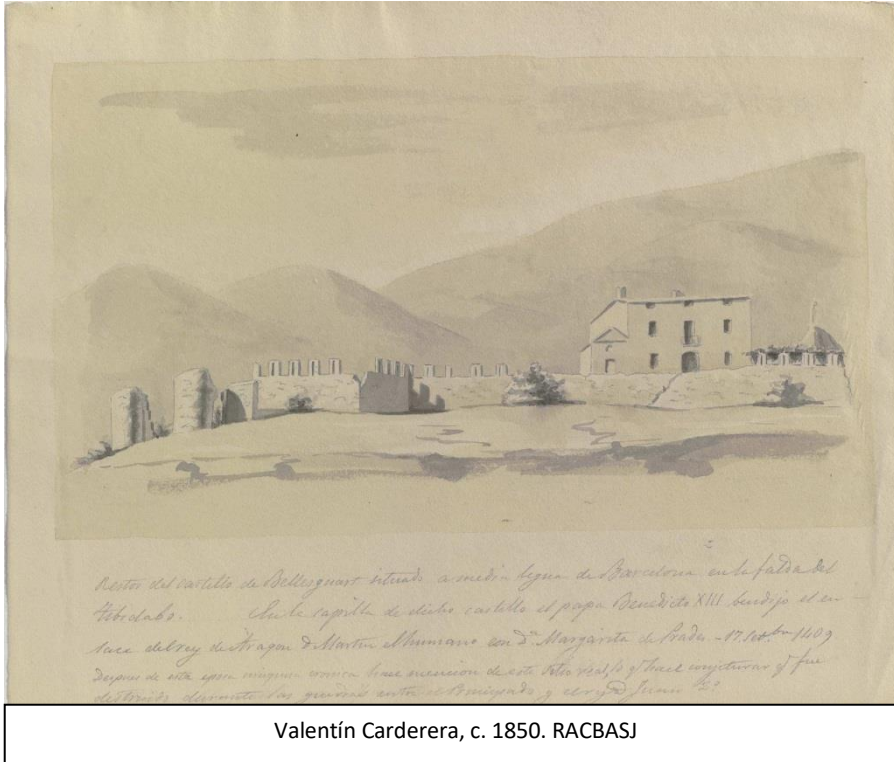
¹⁰⁶⁶ AHPSJP, Família Gualbes, vol. IV, (img. 7115)

¹⁰⁶⁷ AHPSJP, Família Gualbes, vol. IV, (img. 7122)

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

En un altre dibuix del mateix període, en aquest cas des d'una altra perspectiva, es comprova que només restaven en peus de l'antiga propietat de Bellesguard una part de les muralles i dues torres, les mateixes que avui dia es podem veure.

Imatge 36. Bellesguard c. 1850

Valentín Carderera, c. 1850. RACBASJ

La transformació del paisatge que va donar-se a la zona de Bellesguard durant la possessió de la Comunitat, es va veure reflectida en la decisió d'aquests d'augmentar el conreu de la vinya en les seves terres, pagant a l'any 1750 a Jaume Fluvià, pagès, per plantar "lo mayol y fer rases", oferint-li una quantitat de 331 ll., i 7 s., que s'afegien a les 322 ll. i 17 s. que cobrava en Bonaventura Cirera, pagès de Sarrià per plantar "altre mayol".

Aquestes tasques de plantació dels ceps requerien una considerable ma d'obra i en dita operació la Comunitat va donar a Francesc Xarau, pagès de Sant Gervasi, "per los mossos que tingué en plantar lo mayol de 1750 y altres treballs", la quantitat de 183 ll. i 12s¹⁰⁶⁸.

De l'any 1751 es destaca que un pagès identificat com Manel, va sembrar a Bellesguard, en la feixa de baix, mestall en quantitat de 10 garberes que van produir 10 quarteres, que es van vendre a 2 ll. En dita feixa de baix, també hi havia un tros sembrat de xeixa (blat), d'on es va recollir 3 quarteres i vendre a un preu de 3 ll., 8 d¹⁰⁶⁹.

¹⁰⁶⁸ AHPSJP, Família Gualbes, vol. I, Lluïcions de Bellesguard (img. 6540)

¹⁰⁶⁹ AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI, (img. 7446)

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

En augmentar la producció es feia necessari un transport adequat per portar el producte que s'havia de recollir. Així, a l'abril de 1751 es pagava a Antón Garriga, carreter de mar, pel valor d'un cavall per la carreta la quantitat de 32 ll. i 4s., afegint-se 33 ll. i 1 s. pagades a Pau Fargas, ferrer, per fer la ferramenta de la carreta. Per últim, aquest mateix dia es donaven 20 ll. a Batista Clos, mestre de fer carretes per fer la carreta i 23 ll. a Francesc Balanio, guarnimenter, per los guarniments de "*cuyro per lo cavall de la carreta*"¹⁰⁷⁰

Les feines de plantació requerien noves eines adients, encarregant la Comunitat a Gabriel Baixeras, ferrer de Sarrià "*per diferents eynas per plantar lo mayol y llossos*", per una quantitat de 105 ll. i 11 s. Amb les eines i la carreta per transportar els fruits, van continuar amb la plantació de vinya nova, encarregant a Jaume Flavià, pagès, per plantar "*mayol y fer rases*" en 1751, oferint-li 505 ll. i 19 s., a més de contractar a Francesc Xarau, pagès de Sant Gervasi, per diferents treballs amb el pagament de 156 ll. i 7s. Es tractava de pagar per les tasques de conreu de la nova vinya, que requeria obrir unes rases, no molt profundes, deixant una distància de 4 o 5 pams aprox. entre els ceps.

Com havia passat a l'any anterior, el 1751 es tornar a contractar a Jaume Pardinias, mestre de cases, "*per mans y recaptés de fer lo saller i cups*", donant-li 1337 ll. i 8s., afegint les feines de Pere Companyà, mestre fuster, "*per mans y recaptés per fer lo saller, cups y prensas*", una quantitat de 258 ll. i 13 s. Per tant, a l'any 1751 la Comunitat ja disposava dels medis necessaris per produir i transformar el vi, aconseguint el transport amb una carreta, premses i cups, fet que volia dir que hi havia més d'una, amb capacitat d'elaborar una collita considerable i el celler, l'espai necessari per emmagatzemar-lo. Tot això va representar una forta inversió de capital que era recolzat per la Comunitat de Sant Just i Pastor.

La construcció va prosseguir l'any següent, pagant a Jaume Pardinias, novament contractat, la quantitat de 1387 ll. per ampliar la zona del celler i cups a Bellesguard, a més de 258 ll. a Pere Companyà, per mans de fer el celler, cups i premses. A part de la vinya, es va continuar sembrant cereals i llegums, afegint en la feixa de baix la sembra d'ordi¹⁰⁷¹.

En canvi l'any següent, el 1753, es van sembrar 10 garberes de mestall i es van recollir 10 quarteres, venudes a 2 ll., 1 s. No va ser un bon any perquè en aquesta mateixa feixa es van plantar un tros amb faves de les quals no se'n va recollir cap, en canvi, un altre tros que s'havia plantat amb cigrons se'n colliren 1 quartera i mitja.

Per altre costat, l'explotació de vinya continuava expandint-se, manant la Comunitat a Jaume Flavià, pagès, per cavar, esmagencar i fer colgats en la vinya, donant-li per aquesta tasca la quantitat de 181 ll. i 7 s¹⁰⁷². Tant cavar com magencar, eren tasques

---

¹⁰⁷⁰ AHPSJP, Família Gualbes, vol. I, Lluïcions de Bellesguard (12 abril 1751) (img. 6540)

¹⁰⁷¹ AHPSJP, Família Gualbes, vol. I, (17 octubre 1752) (img. 6541). Es van sembrar 8 garberes d'ordi, recollint-se 8 quarteres que van ser venudes a 1 ll. i 12 s.

¹⁰⁷² Jorba i Serra, X.: Una aproximació al conreu de la vinya a Catalunya a l'època moderna (s. XVI-XVII). L'exemple d'Òdena. *Estudis d'història agrària*, 19 (2006), p. 175-208.

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

orientades al manteniment de les vinyes, per llevar les males herbes, en canvi, fer colgats era un procés fonamental per perllongar la vida de la planta, tractant d'evitar el seu exhauriment i amb els colgats es substituïen els ceps que no havien brollat o que havien mort¹⁰⁷³, tasques que requerien mà d'obra puntual, pagant la Comunitat a Francesc Xarau, pagès de Sant Gervasi, la quantitat de 42 ll., 2 s. per diferents treballs.

En la mateixa mesura que va augmentar el terreny conreat de vinya, es va ampliar la capacitat d'emmagatzemar, així el 1753, Josep Lladó va cobrar de la Comunitat per fer cèrcols de ferro per 7 botes de set càrregues, sumant-se altres 7 botes de 7 càrregues i una de mitja càrrega, fabricades per Miquel Bayona, boter¹⁰⁷⁴.

A la collita de 1754, es nomenava una altra zona de conreu prop de Bellesguard, que es suma a les feixes, ubicant-la en el torrent, sota el cup, on l'any 1752 i 1754 es va plantar mestall, en una quantitat de 2 garberes i 3 garberes respectivament, obtenint $\frac{1}{4}$ per garbera, venudes a 2 ll. En aquesta zona també havia un trull, sembrant-se prop d'aquest 2 garberes de xeixa¹⁰⁷⁵. La menció a un cup i un trull, fan que aquesta zona que era propera al torrent de Betlem, fos la zona de processament del raïm per portar-lo després a la zona d'emmagatzematge dins la torre on hi havia el celler.

L'obra del celler quasi estava acabada a l'any 1754, quan la Comunitat pagà a Jaume Pardinàs per la mà d'obra per arrebossar el celler, fer el paviment del terrat, fer les baranes i posar les canals¹⁰⁷⁶. Es volia tenir més capacitat d'elaboració del vi i amb aquesta intenció Miquel Bayona, boter, va cobrar per fer 5 cèrcols de ferro per fer "*un cupet de pes 7 Vº 5ll. a 1 ll.*". Les tasques eren moltes i variades com es desprèn del pagament a Jaume Fluvià, pagès, per diferents jornals treballats en "*enfondir la mina, podar, cavar y esmagencar la vinya y fer colgats*"¹⁰⁷⁷.

Com es pot comprovar, la quantitat de recursos esmerçats en Bellesguard van ser considerables, cobrint-se una part amb la cessió per part dels marmessors dels béns de l'heretat i béns que foren de Joan Ferrer de Gualbes i Copons al Reverent Vicari Perpetu¹⁰⁷⁸, que s'afegien als ingressos obtinguts amb la venda de les joies de plata i or de l'inventari d'Anna Ferrer i Sors que a l'octubre de 1753 pujaven a 2915 ll., més 2495 ll. que es van obtenir per la venda de la resta de mobles¹⁰⁷⁹.

Una mostra de la captació d'ingressos es veu en el lloguer que va fer la Comunitat de la resta de l'heretat de Joan Ferrer de Gualbes, cas de la casa del Regomir. Des de l'any 1751 fins el 1758, Juan Antonio Orense, Capità de les Guàrdies Espanyoles, va pagar pel

¹⁰⁷³ Bernat López, P.: La vinya a la Catalunya del segle XVIII. *Recerques*, 49 (2004), p. 5-24.

¹⁰⁷⁴ AHPSJP, Família Gualbes, vol. I, 29 octubre 1753 (img. 6541). Van cobrar 30 ll., 11 s. i 39 ll., respectivament.

¹⁰⁷⁵ AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI, (img. 7446)

¹⁰⁷⁶ AHPSJP, Família Gualbes, vol. I, 1 febrer 1754 (img. 6542)

¹⁰⁷⁷ L'11 febrer de 1754 es pagà 16 ll., 7s, així com es va donar a Jaume Fluvià 150 ll., 11 s.; Giralt, Emili: Les tècniques de la viticultura anterior a la fil·loxera. p. 71. Dites tasques consistien en ajeure i enterrar un cep en un clot de dos pams d'amplària i uns tres o quatre de profunditat, deixant que sortissin per damunt la terra dos o més sarments.

¹⁰⁷⁸ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 453, p. 507 (14 gener 1754)

¹⁰⁷⁹ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img. 5778)

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

---

lloguer del primer pis de la casa gran dels Gualbes, a la porta del Regomir, una casa que disposava d'uns baixos, uns estudis i una botiga en lloguer¹⁰⁸⁰. El primer pis es llogava amb freqüència, com passà l'any 1757 quan es va llogar a Antonio de León i de Luna¹⁰⁸¹, els anys 1758-59 al marquès de Malespina¹⁰⁸², l'any 1761 a Juan Francisco Margarejo, Capità de les Guàrdies Espanyoles i l'any 1763 a Antoni Salgado i el segon pis a Antonio de León. Tant el primer com el segon pis van ser llogats els anys 1765, 1766, 1768, 1769, 1770 i 1777¹⁰⁸³.

Per altre costat, la Comunitat va recuperar algunes de les peces de Bellesguard que tenia en litigi. Anton Vilana quedava condemnat a retornar a la Comunitat de Sant Just i Pastor 4 mujades de terra de Bellesguard situades prop de l'ermita de Betlem¹⁰⁸⁴, sumant-se posteriorment altres peces com la de bosc de 43 mujades¹⁰⁸⁵. Una d'aquestes parcel·les es liquidà en favor de la Comunitat posteriorment, pel que només restava pendent una altra peça que no va donar lloc a cap liquidació, ja que es va determinar que mai havia estat de l'heretat de Bellesguard¹⁰⁸⁶.

No sempre els judicis afavorien a la Comunitat, cas del juliol de 1753 quan Melchor i Maria Ignacia de Figuerola i Vilana, es van querellar contra el vicari perpetu per motiu de les obres que s'havien fet a la mina i torrent de Bellesguard. Amb aquesta intenció, Maria Ignacia de Figuerola va encarregar a Josep Martí, mestre d'obres del rei i veí de Barcelona, per fer una relació de l'estat de la mina i torrent del Mal que eren en possessió del vicari perpetu¹⁰⁸⁷.

La casa Ferrer era propietat de Maria Ignacia de Figuerola i Vilana, torre separada de Bellesguard pel torrent Mal, aclarint que el torrent que anava des de Bellesguard fins la part superior, a les proximitats de l'ermita de Betlem, s'anomenava torrent de Bellesguard o torrent de Betlem¹⁰⁸⁸, explicant que pel torrent de Betlem quan plovia l'aigua baixava molt ràpida i que per raó que s'havia plantat molta vinya al costat del torrent, s'havia provocat l'aparició d'un nou torrent (Betlem), l'altre, el del Mal era més antic¹⁰⁸⁹.

La torre Vilana havia passat a Maria Ignacia a causa de que la mort del seu pare, Antoni de Ferrer i Vilana, motiu pel qual aquest mateix dia va ser citada per continuar amb el plet. Maria Ignacia de Ferrer era casada amb Melcior de Figuerola i Blanes, brigadier dels Reals exèrcits de sa Majestat i Coronel del regiment de Dragons de Lleida, tot i que ella ja era vídua quan l'any 1766 va denunciar al vicari per les obres que havia fet al torrent del Mal i que perjudicaven a la torre Vilana, obres fetes l'any 1762¹⁰⁹⁰.

---

¹⁰⁸⁰ AHPSJP, Família Gualbes, vol. III, (img. 6993)

¹⁰⁸¹ AHPSJP, Família Gualbes, vol. III, (img. 6994)

¹⁰⁸² AHPSJP, Família Gualbes, vol. III, (img. 6995)

¹⁰⁸³ AHPSJP, Família Gualbes, vol. III, (img. 6997)

¹⁰⁸⁴ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 21, p. 29 (22 setembre 1757)

¹⁰⁸⁵ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. II (img.4855)

¹⁰⁸⁶ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. II (7 novembre 1757) (img.4866)

¹⁰⁸⁷ AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI, (4 març 1756) (img. 8127)

¹⁰⁸⁸ AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI, (img. 8186)

¹⁰⁸⁹ AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI, (img. 8189)

¹⁰⁹⁰ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (img.5947)

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

Finalment s'arribà a un acord entre les dues parts per marcar el recorregut que havia de tenir el torrent Mal, acord que es va donar després dels danys causats al maig de 1766, amb motiu de les fortes pluges, quan les aigües que baixaven pel torrent del Mal es van endur part de les terres del mas, fent falta una gran porció de sorra i pedres per resguardar la propietat¹⁰⁹¹. Els danys per l'aigua també van afectar a la torre Bellesguard, necessitant refer una paret de la torre ensorrada per l'aigua¹⁰⁹².

3.2.- El cost econòmic de la transformació del paisatge

La Comunitat el mateix any que va fer efectiva la seva presència a la zona de Bellesguard va començar a canviar el tipus de conreu, portant a terme una plantació massiva de vinya. Els costos per poder fer-ho van ser elevats, especialment a l'inici, ja que s'havia de treure el bosc, fer una rompuda per adequar les terres al nou conreu.

Dins dels comptes de la Comunitat, s'indicaven els censals aplicats a la torre de Bellesguard i les seves lluçions, uns censals que la Comunitat va encarregar baix el nom de Felix Torrents, un jove escudeller, que van servir per fer les obres de la torre i per plantar vinyes. Entre altres dades, s'especificava la pensió individual que per raó de dits censals es corresponia a las fundacions d'on provenien, indicant el moment que es van crear, el tipus d'interès a que eren sotmesos¹⁰⁹³.

El primer censal fou també el de major quantitat, creant-se el mateix any 1749¹⁰⁹⁴, al que van seguir molts més durant els anys 1750¹⁰⁹⁵, apreciant-se en la successió de censals fins l'any 1753.

Figura 8. Taula dels censals demanats i lluçiment (1749-1753)

Any/mes	censal (ll.)	interès %	pensió (ll.)
1749 març	3293	5	164
1749 nov.	1679	5	83
1750 maig	493	5	24
1750 jul.	1400	5	70
1751 març	1251	3	37
1751 des.	450	3	13
1752 abr.	705	3	21
1752 oct.	300	3	9
1753 set.	440	3	13

¹⁰⁹¹ AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (30 agost 1766) (img.5957)

¹⁰⁹² AHPSJP, Documents relatius a la Comunitat, vol. IV (febrer 1761) (img.5388)

¹⁰⁹³ AHPSJP, Família Gualbes, Lluïcions de Bellesguard (img. 6562)

¹⁰⁹⁴ AHPSJP, Família Gualbes, Lluïcions de Bellesguard (img. 6563). A març de 1749 es creà un censal de preu de 3293 ll. 3 s. i pensió al 5 % que generava un pagament de 164 ll., 13 s. Aquest mateix any es va crear un segon, el 28 de novembre, per 1679 ll., a pensió del 5 %, que generà un pagament de 83 ll., 19s.

¹⁰⁹⁵ AHPSJP, Família Gualbes, Lluïcions de Bellesguard (img. 6563). El 24 maig de 1750 es creà un censal de 493 ll. i pensió de 24 ll., 15 s., a raó del 5 %. Un segon censal el 15 juliol de 1750 per 1400 ll. i pensió del 5 % que equival a 70 ll.

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

La creació de censals continuà l'any 1752¹⁰⁹⁶, 1753¹⁰⁹⁷, 1754 i fins l'any 1768, pagant-se cada any pensions per la quantitat de 300 ll.¹⁰⁹⁸, sumant la totalitat del pagat durant aquest període una quantitat de 5521 ll. i 14 s¹⁰⁹⁹. Al comprovar el valor total dels censals empleats a Bellesguard fins a l'any 1769, es calcula que ascendien a la quantitat de 10012 ll. 2s, amb unes pensions que els corresponien de 300 ll. 7s.¹¹⁰⁰.

A partir de 1770, les quantitats donades en concepte de pensions dels censals es va anar reduint en la mateixa manera que es reduïa el capital dels censos, és a dir, gràcies a una bona disponibilitat de diners que es relacionava amb els resultats de la collita, font principal dels ingressos de la Comunitat, podien pagar els interessos dels censals i retornar part del capital pendent de 10012 ll.

Si es miren les dades durant dues dècades, es pot comprovar que en la primera dècada, de 1770 a 1781, la Comunitat anava reduint deute de manera progressiva, en canvi en el següent decenni, va poder aportar una major quantitat de diners a aquest efecte, especialment els anys 1789, 1790, i de manera destacable l'any 1794, anys de bons resultats agraris, com també es donaren de dolents, cas dels anys 1792-93 on només es va fer una imposició.

Figura 9. Taula censals lluïts dels anys 1770 fins 1781¹¹⁰¹.

Any	quantitat en ll.	Any	quantitat en ll.
1770	294	1776	257
1771	200	1777	245
1772	287	1778	236
1773	281	1779	227
1774	275	1780	221
1775	269	1781	225

Figura 10. Taula censals lluïts dels anys 1782 fins 1794¹¹⁰².

Any	quantitat en ll.	Any	quantitat en ll.
1782	213	1788	165
1783	198	1789	157; 147
1784	193	1790	144; 132
1785	185	1791	102
1786	179	1792-93	197
1787	172	1794	95;92;90

¹⁰⁹⁶ AHPSJP, Família Gualbes, Lluïcions de Bellesguard (img. 6564). 11 d'abril 1752 censal 705 ll., pensió 3% 21 ll. 3 s; 3 d'octubre 1752, censal de 300 ll. pensió 3% 9 ll.

¹⁰⁹⁷ AHPSJP, Família Gualbes, Lluïcions de Bellesguard (img. 6564). 22 de setembre 1753 censal 440 ll. 15 s y pensió 3% 13 ll., 4s.

¹⁰⁹⁸ AHPSJP, Família Gualbes, Lluïcions de Bellesguard (img. 6565)

¹⁰⁹⁹ AHPSJP, Família Gualbes, Lluïcions de Bellesguard (img. 6565)

¹¹⁰⁰ AHPSJP, Família Gualbes, Lluïcions de Bellesguard (img. 6566). Tot i que la documentació cita aquesta dada, si es fa la suma de la quantitat total ascendeix a 434 ll., desconeixent el desajust a la comptabilitat.

¹¹⁰¹ AHPSJP, Família Gualbes, Lluïcions de Bellesguard (img. 6567)

¹¹⁰² AHPSJP, Família Gualbes, Lluïcions de Bellesguard (img. 6568-70)

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

Dins dels comptes de la Comunitat, en les lluïcions quedava també reflectit la quantitat que percebia la Reverent Comunitat de Sant Just, per medi de “*son collector*”, dels fruits de la torre Bellesguard en concepte de paga o descompte de l’import de las pensions corresponents als nous censals de capital 10012 ll. 2 s¹¹⁰³.

Figura 11. Taula censals per plantar vinyes i obres (1761-1783).

Any	quantitat en ll.	Any	quantitat en ll.
1761	365	1773	32
1762	232	1774	244
1763	181	1775	192
1764	309	1776	350
1766	386	1777	257
1767	555	1779	206
1768	181	1780	127
1769	406	1781	274
1770	294	1782	100
1771	296	1783	267

Figura 12. Taula censals per plantar vinyes i obres (1784-1797)¹¹⁰⁴.

Any	quantitat en ll.	Any	quantitat en ll.
1784	194	1792	168
1785	191	1793	197
1786	182	1794	622
1788	232	1795	290
1789	166	1796	1090
1790	30	1797	490

El resum de l’import de les pensions que es corresponien de l’heretat de Bellesguard des de 1749, moment en que es va aplicar el primer censal fins l’any 1789, comptant la quantitat que s’havia pagat dels fruits de l’heretat i el total que aquesta quedava devent a la Reverent Comunitat, donava un import de 11793 ll. 16 s., als que s’havia de restar els fruits de la torre que es van pagar que pujaven a 6943 ll., 10 s., devent-li Bellesguard a la Comunitat la quantitat de 4850 ll. 5s.¹¹⁰⁵.

A partir de les dades disponibles, es constata que la Comunitat tenia la necessitat d’endeutar-se per incrementar la plantació de vinya, tot i que gràcies als bons rendiments podien retornar part del deute, un fet que venia imposat per Josep Oliver, bisbe de Barcelona, qui havia ordenat que tot el valor líquid que anualment sobrés dels productes de Bellesguard, després de satisfer allò que corresponia a les pensions de

¹¹⁰³ AHPSJP, Família Gualbes, Lluïcions de Bellesguard (img. 6571)

¹¹⁰⁴ AHPSJP, Família Gualbes, Lluïcions de Bellesguard (img. 6574)

¹¹⁰⁵ AHPSJP, Família Gualbes, Lluïcions de Bellesguard (img. 6574)

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

censals allí aplicats, s'havia de depositar per indemnitzar les fundacions a que corresponien dits censals¹¹⁰⁶.

La persona encarregada d'entregar i depositar dites quantitats de diners a la Comunitat era el prevere Mariano Vendrell, qui es considerarà com el "collector", entregant la part sobrant dels beneficis de la collita de l'any anterior. Era ell l'encarregat de lluir els censals a partir de l'any 1770 en endavant, pujant els censals lluïts de Bellesguard fins el juliol de 1789 un total de 4974 ll. 15 s.¹¹⁰⁷.

Figura 13. Taula censals lluïts (1770-1794)¹¹⁰⁸.

Any	quantitat en ll.	Any	quantitat en ll.
1770	200	1782	279
1771	600	1783	200
1773	200	1784	213
1774	200	1785	200
1775	200	1786	200
1776	400	1787	216
1777	400	1788	200
1778	300	1789	549
1779	275	1790	200
1780	200	1791	700
1781	400	1794	451

El volum de vinya plantada requeria major cabal d'aigua per regar-les, això va comportar que des de Bellesguard es desviessin els torrents per satisfer dites necessitats, però això va generar un conflicte amb la resta de veïns, especialment amb els inquilins de la torre Ferrer que era la propietat més propera.

A l'any 1768, s'arribà a una concòrdia entre Maria Ignacia Ferrer Figuerola i de Vilana, vídua en aquell moment de Melcior de Figuerola i Blanes, amb el vicari perpetu de la Comunitat de preveres de Sant Just i Pastor per conduir les aigües pluvials de Bellesguard, encomanant a l'arquitecte Andreu Bosch fer un mapa¹¹⁰⁹, que ens serveix per conèixer la realitat de les parcel·les i dels propietaris a la segona meitat del s. XVIII¹¹¹⁰. Es desconex la causa però l'any següent, Domingo Puiggener, prior del vicari perpetu de la Comunitat, va nomenar a un altre expert, a l'arquitecte Joan Oliver per fer el plànol del terreny¹¹¹¹.

¹¹⁰⁶ AHPSJP, Família Gualbes, Lluïcions de Bellesguard (7 juliol 1769) (img. 6546)

¹¹⁰⁷ AHPSJP, Família Gualbes, Lluïcions de Bellesguard (img. 6556). Si bé aquesta dada de 4.974 ll. és la que es recull al registre, si es suma la quantitat que es desprèn a la taula 13 en el període de 1770 a 1789 la quantitat de censals ascendia a 5.428 ll.

¹¹⁰⁸ AHPSJP, Família Gualbes, Lluïcions de Bellesguard (img. 6547-56)

¹¹⁰⁹ AHPSJP, Llibre de Bellesguard, doc. 103, p.93. 9 octubre 1768.

¹¹¹⁰ AHPSJP, Document relatiu a la Comunitat, vol. IV (img. 6200)

¹¹¹¹ AHPSJP, Document relatiu a la Comunitat, vol. IV, 13 abril 1771 (img. 5663)

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

Des de la Comunitat es feia també un control presencial del territori. En aquest sentit el gener de 1772, Mariano Torner y Anton Salau, preveres i procuradors generals d'herències del Reverent Vicari Perpetu i Comunitat de preveres de la parroquial Església de Sant Just i Pastor de la ciutat de Barcelona, exposaven que en trobar-se en la torre de Bellesguard, pròpia de dita Comunitat, havien comprovat que una partida de terra quasi plana d'unes 5 mujades aproximadament, que en aquell moment es trobava plantada de pins, era una terra de molt bona qualitat per fer vinya, segons la relació dels pagesos perits, i amb els pins no produïa "*utilitat alguna*", mentre que si la plantessin de vinya produiria moltíssim, per això es va considerar plantar-la.

Per poder realitzar el canvi de conreu, calia trobar "*fondos pera costejar lo gasto de la plantada*", indicant els preveres que amb els recursos propis de Bellesguard podrien aconseguir una part dels diners, mitjançant la venda de la llenya dels pins, per això només caldrien 300 ll. més, que les podria sufragar la mateixa heretat del sobrant anual dels fruits d'ella, demanant a la Comunitat la suspensió de la lluçió de 200 ll. per cobrir el cost de la plantada¹¹¹². La resposta va ser positiva i el gener de 1772 es va poder "*emplear*" dels productes de Bellesguard la quantitat de 300 ll. per plantar vinya¹¹¹³.

3.3.- Els contractes de masoveria

El masover de Bellesguard havia de tenir al seu càrrec la cura dels terrenys, de les vinyes, fer conduir el vi, governar el celler amb la neteja de les botes, fer-se carrer de la producció de les garrofes, ametlles, figues i oli, repartint-se els fruits a mitges entre el masover i la Comunitat¹¹¹⁴.

L'any 1772, la Comunitat va concedir en lloguer la masoveria a Grau Piera i al seu fill Rafael, pagesos de les Corts de Sarrià, durant "*son beneplàcit les terres de conreu, tant de regadiu com de secà i tots els arbres fruiters*", per la quantitat de 80 ll./any, a començar en Sant Joan, havent de satisfer el primer pagament de 40 lliures per Nadal¹¹¹⁵.

Entre altres condicions del contracte, s'estipulava que no podien llogar la masoveria sense permís de la Comunitat, que havien de treballar a "*estil de bon pagès*" mantenint marges, parets i rases, reservant-se la Comunitat el bosc i les vinyes, que el masover havia de cuidar, recollir el raïm i fer vi, tenint l'obligació de buscar els treballadors per les feines, que cobrarien 8 sous per dia¹¹¹⁶.

La Comunitat li deixava una habitació a Bellesguard per viure amb la seva família, però es reservava per si mateixa tot el primer pis, terrasses i una habitació del segon pis, el celler i cups. A canvi, el masover tenia l'obligació de proporcionar-los allò que

---

¹¹¹² AHPSJP, Família Gualbes, Lluïcions de Bellesguard (img. 6544)

¹¹¹³ AHPSJP, Família Gualbes, Lluïcions de Bellesguard (9 gener 1772) (img. 6537)

¹¹¹⁴ AHPSJP, Document relatiu a la Comunitat, vol. IV (img. 6002)

¹¹¹⁵ AHPSJP, Document relatiu a la Comunitat, vol. IV (img. 6004)

¹¹¹⁶ AHPSJP, Document relatiu a la Comunitat, vol. IV (img. 6006)

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

---

necessitessin, com era rentar la roba blanca de la torre i la capella, a més de fer els llits¹¹¹⁷.

La família dels masovers dins de la casa havia d'actuar al servei dels preveres, proporcionant-los tot allò que calgués per garantir el seu benestar, per tant, estava a la seva total disponibilitat. En altres contractes, com el de l'any 1765 quan es va llogar a Pau Coll, pagès d'Alella, també l'oferien la reserva d'algunes habitacions del segon pis per guardar trastos, tenint el masover l'obligació de vendre el vi collit a l'heretat, tractant-se d'un contracte amb menys obligacions per un preu de 63 ll. per comptes de les 80 ll. de 1772¹¹¹⁸.

Altre exemple es donà l'any 1781, quan es va llogar per un preu de 80 ll./any la torre en masoveria a Sever Piera, pagès de Sarrià, on s'oferien les terres de regadiu i les de secà, amb la condició que la Comunitat disposava del dret d'anar a Bellesguard a passejar, menjar i tot allò que convingués durant el temps que allà estiguessin, a canvi, la Comunitat pagava el cadastre del mas¹¹¹⁹.

En el contracte de l'any 1791, es va llogar la masoveria a Miquel Sagues per la quantitat de 80 ll./any¹¹²⁰, una persona que va continuar a l'any següent però pujant-li el preu a 110 ll., establint en les seves obligacions posar els adobs necessaris pels conreus, mantenir els marges, parets i rases, podar els arbres fruiters i vinyes, a més de pagar els jornals de la recollida i vendre el vi, rentar la roba blanca per la capella i la casa¹¹²¹.

3.4.- La granja de Bellesguard

L'any 1778, els preveres arxivers de la Comunitat de Sant Just van enviar al mossèn de Sant Gervasi a visitar la capella que existia a la granja de Bellesguard, trobant-la amb la deguda decència¹¹²². És molt significatiu com després de la instal·lació de la Comunitat a la torre, Bellesguard va mutar el seu caràcter de torre de residència per transformar-se en una unitat d'explotació agrària, altament especialitzat en el conreu de la vinya i els cereals, per aquest motiu quan es referien a ella ho feien com la "granja" de Bellesguard¹¹²³.

L'any 1783, la Comunitat es va negar ha satisfer la contribució per la torre, al·legant que la concòrdia no l'obligava a pagar, sinó que eren els preceptors de dècimes per les terres els que havien de fer-se càrrec. Afegien que la torre Bellesguard era lliure del pagament de la dècima ja des de l'any 1409, quan va ser adquirida pel rei Martí

---

¹¹¹⁷ AHPSJP, Document relatiu a la Comunitat, vol. IV (img. 6007)

¹¹¹⁸ AHPSJP, Document relatiu a la Comunitat, vol. IV, 25 juny 1765 (img. 6021)

¹¹¹⁹ AHPSJP, Document relatiu a la Comunitat, vol. IV (img. 6016)

¹¹²⁰ AHPSJP, Document relatiu a la Comunitat, vol. IV (img. 6012)

¹¹²¹ AHPSJP, Document relatiu a la Comunitat, vol. IV (img. 6009)

¹¹²² AHPSJP, Document relatiu a la Comunitat, vol. IV, 30 juny 1778 (img. 5997)

¹¹²³ S'ha de puntualitzar que al referir-se a Bellesguard com a granja ho feien com a sinònim de mas o masia, sense que el terme granja estigués associat com passa avui dia a un lloc amb animals.

Capítol VII: Els canvis en el paisatge després de la Guerra de Successió

---

l'Humà¹¹²⁴, i per tant, els propietaris de Bellesguard disposaven de les gràcies i drets reials de la torre, reclamant aquest privilegi tres segles després¹¹²⁵.

Un testimoni de la realitat de la zona a l'any 1785, el viatger Francisco de Zamora, explica que va passar per l'església de la Mare de Déu de la Bonanova i per les ruïnes de Bellesguard, que era qualificada com "*antigua casa de diversión de los Condes de Barcelona*" i de la qual diu que "*En el día todo está arruinado, y solo hay cerca una casa que pertenece a los capellanes de San Severo*"¹¹²⁶. Per tant, com s'ha dit, la torre havia desaparegut i només restava la granja que era utilitzada per la Comunitat de preveres dels Sants Just i Pastor de Barcelona.

A partir de 1792, els successors d'Antoni Vilana van començar a demanar part de l'herència que consideraven pròpia i havia estat d'Anna Ferrer i Sors, com va donar-se en el judici de Vicens Ferrer Figuerola i Vilana, nét d'Antoni Vilana, contra el vicari perpetu de Sant Just, on la Comunitat per la sentència de 1792 quedava condemnada a dimitir de les cases del carrer Ripoll i carrer Mn Ferrer i Copons, així com havien de tornar-li a Vicens Ferrer els lloguers rebuts, els béns i crèdits de les citades propietats¹¹²⁷.

L'any següent i veient el seu èxit, Vicens Ferrer de Figuerola es tornà a querellar contra la Comunitat de Sant Just, però en aquesta ocasió per reclamar la propietat de la torre Ferrer de Sarrià¹¹²⁸, comprovant que ho va aconseguir ja que a l'any 1793, Vicens Ferrer de Figuerola era propietari ja de l'heretat de la torre de Gualbes, abans Ferrer¹¹²⁹. Finalment i després de molts judicis, el 1798 s'arribà a una concòrdia per la que la torre Bellesguard i algunes terres més restaven per la Comunitat, mentre que la torre de Vilana passava als hereus d'Antón Vilana.

A inicis del s. XIX, concretament a l'any 1806, es continuava conreant a Bellesguard, disposant la torre de 24 mujades de terra, part d'hort, part de bosc i part de vinya, ocupada en part per colons i en part per membres de la Comunitat que anaven allà a recuperar la seva salut¹¹³⁰. D'aquesta manera es confirma que la primera funció que va tenir la torre Bellesguard, la de servir de lloc de refugi per recuperar la mala salut que tenia el rei Martí I a inicis del segle XV, quatre segles després continuava sent una de les seves qualitats.

---

¹¹²⁴ AHPSJP, Document relatiu a la Comunitat, vol. IV (img. 6419)

¹¹²⁵ AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI, (img. 8146)

¹¹²⁶ Zamora, F. de: *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, p. 31.

¹¹²⁷ AHPSJP, Document relatiu a la Comunitat, vol. II, 17 agost 1792 (img. 4395)

¹¹²⁸ AHPSJP, Document relatiu a la Comunitat, vol. II (img. 4301)

¹¹²⁹ AHPSJP, Família Gualbes, vol. VI, (img. 7850)

¹¹³⁰ AHPSJP, Document relatiu a la Comunitat, vol. IV (img. 6360)

Capítol VIII: Conclusions

Aquesta tesi ha estat un estudi del paisatge històric de la zona alta del Pla de Barcelona, centrat a les parròquies de Sarrià i Sant Gervasi, emmarcat dins d'una cronologia que abasta l'edat moderna. L'objectiu de fer un estudi des d'una línia de recerca com és l'anàlisi del paisatge històric obeeix a que volíem veure els canvis o les continuïtats que es van produir sobre el territori pels efectes de la incidència dels factors naturals, demogràfics, econòmics, socials i polítics des d'una visió plurisecular.

L'objectiu principal ha estat poder demostrar com la ciutat de Barcelona va influenciar de manera molt directa en el seu interland més immediat, concretament en les parròquies de Sarrià i Sant Gervasi, per tant, com la ciutat va modificar el paisatge d'aquestes zones properes amb la intenció de donar resposta a una sèrie de necessitats concretes, de vegades col·lectives a través del Consell, o bé per interessos i iniciatives particulars.

Tot i que se centrava l'estudi en l'època moderna, segles XV al XVIII, s'ha fet necessari una anàlisi prèvia per conèixer com era el paisatge abans, per poder adonar-nos de les modificacions que es van produir a l'entorn.

S'ha apreciat, a partir de les dades del clima i del relleu, que la zona alta del Pla va ser un espai molt apte per als assentaments humans, amb unes temperatures ideals que proporcionaven un clima amb uns vents suaus i poca humitat, que convertia la zona en un lloc "sa", un aspecte que el va fer molt atractiu per aquelles persones que cercaven un espai on recuperar la seva salut malmesa o allunyar-se dels problemes sanitaris de la ciutat de Barcelona.

Pel que fa al relleu, va venir configurat per la muntanya de Collserola que proporcionava una protecció dels vents desfavorables, així com al situar-se les parròquies a estudi en la vessant orientada a mar (est), els ofería moltes hores de sol. Se suma el fet que la zona era proveïda d'abundants deus d'aigua, amb la possibilitat d'emmagatzemar-la, aspecte imprescindible per poder conrear. Ara bé, aquest mateix relleu va condicionar el paisatge, especialment per la forta pendent en determinades zones, les més properes als peus de la serra de Collserola, que va donar lloc a un número considerable de torrents que trencaven el territori en sentit transversal, un aspecte que dificultava el desplaçament de persones i béns si es volia anar a banda i banda de la zona del Pla en sentit paral·lel a la costa, però que en canvi facilitaven la circulació de muntanya a mar per les seves lleres quan aquestes anaven seques.

En l'anàlisi de les primeres poblacions humanes a la zona, s'ha comprovat com les condicions singulars del territori elevat del Pla de Barcelona presentaven unes característiques adequades per permetre la presència humana, especialment les idònies pel que fa als poblats ibèrics, on es cercava llocs en posicions enlairades com els turons que oferien una bona visibilitat, element bàsic per garantir la seva seguretat. Això va comportar la proximitat a la zona de Bellesguard de dos jaciments, situats al turó del Putxet i de Monterols, presència que s'ha comprovat per la gran quantitat de ceràmica comuna ibera que es va localitzar en superfície a raó d'unes obres al carrer Bellesguard.

Amb l'arribada dels romans, es van produir uns canvis que afectaren molt directament al paisatge, especialment a l'ordenament del territori en base a la centuriació, element que suposava una distribució del parcel·lari en unes quadrícules de mida proporcional que van servir d'eixos per traçar les vies de comunicació i per distribuir les terres de conreu.

Ha estat gràcies a l'estudi de la centuriació i dels mapes antics, on destaca la cartografia del segle XIX, que s'ha pogut comprovar la xarxa de camins que es va crear a partir del s. I dC, i com aquestes vies es van mantenir pràcticament sense alterar fins al s. XIX. Amb l'establiment de la colònia *Barcino* es va articular una xarxa viària a través del Pla, destacant a la zona d'estudi un camí que a mitja alçada i paral·lel a la costa connectava la via *Augusta*, al seu pas per la Creu Coberta, que sortia per l'altra banda del Pla, cap al camí de la Creu de Sant Martí, per tant, connectava el ramal litoral de la via *Augusta* que comunicava *Baetulo* i *Barcino* per la costa i que des d'aquesta ciutat es dirigia a la vall del riu Llobregat cap a Martorell.

Aquest camí principal és doncs una via romana que va mantenir-se durant el període medieval i modern, corresponent-se amb el mateix itinerari de l'actual carrer de la Travessera. La permanència en el temps del seu traçat mostra la seva rellevància en el territori i com va ser utilitzada de manera continuada per les diferents societats que van ocupar l'espai.

L'altra via rellevant, també paral·lela a la costa i que va ser força important per articular el moviment de persones i mercaderies, s'ha localitzat a major alçada de l'actual Travessera, pràcticament als peus de Collserola. Aquest camí que és referit com "camí ral", era la via que connectava la parròquia de Sarrià amb la de Sant Gervasi per continuar cap a Sant Joan d'Horta per dirigir-se a Sant Cugat.

La seva significació en el territori ve donada perquè el seu origen ha de situar-se en base a la seva funció, ja que aquesta via servia per connectar les diferents parròquies que s'anaven conformant en aquesta part alta a partir del segle X, tot i que aquest camí medieval coincideix amb la trama centuriada romana i per tant, el seu origen seria romà.

Es tractava d'un camí que discorria pels peus de la serra amb continues pujades i baixades, necessàries per poder sortejar els torrents de la zona, així doncs, poc útil per aquells que volien travessar el Pla i que disposaven d'una millor opció que se'ls oferia amb la Travessera, però que en canvi era una via essencial pels habitants de les noves parròquies que s'anaven configurant. El fet que se'l citi com a camí ral, mostra que per els coetanis era una via de molta importància i d'aquí la seva denominació de reial i per tant un camí rellevant.

Aquest fet s'ha comprovat perquè sobre el seu eix es va articular el poblament de les parròquies estudiades, tant a Sarrià mitjançant el carrer major, com el camí/torrent de Betlem, dues vies que el tallaven en sentit transversal, direcció mar-muntanya. La primera, el carrer major de Sarrià, connectava la muntanya de Collserola amb la ciutat de Barcelona, solapant-se amb el torrent de Magòria, i la segona, el camí de Betlem, aprofitant la llera del torrent, connectava la Travessera amb l'església de Sant Gervasi per continuar cap a la muntanya, pujant per un camí morraler cap a Collserola. La

Capítol VIII: Conclusions

---

cruïlla del camí de Betlem amb el camí de Sarrià a Sant Joan d'Horta era coneguda com els quatre camins, un topònim que s'ha conservat fins els nostres dies.

A partir del segle X que es va articular les poblacions de Sarrià i Sant Gervasi, totes dues parròquies van néixer a l'entorn de dues esglésies, tractant-se de pobles de sagrera, uns primers nuclis que cercaven el refugi que els ofería l'espai sagrat entorn de les petites esglésies romàniques de Sant Vicenç de Sarrià i la de Sant Gervasi i Protasi.

Aquesta protecció no va impedir els danys que es van produir al s. XII amb les diferents ràtzies dels musulmans, cas de la invasió dels almoràvits, que van provocar la destrucció de cases i esglésies amb la profanació de llocs sants, a més de deixar molt malmesos els camps i conreus durant uns anys, fet que va fomentar i imposar l'obligació per part dels senyors de la zona de construir fortaleses per protegir els terrenys que s'havien de conrear, estratègia que van seguir els monjos de Sant Cugat al mont Ricard, com també el bisbe i la Canonge de Barcelona, grans senyors de la zona, en obligar als seus feudataris a construir torres i defenses.

Així doncs, la necessitat de protegir la ciutat de Barcelona i les petites parròquies que es trobaven fora del perímetre emmurallat, va modificar el paisatge d'aquesta zona alta, amb l'inici de construccions de defensa, torres que havien de servir de punts de control del territori i alhora donarien protecció als habitants de les parròquies. És aquest l'origen de la torre de Sarrià, el castell de Sant Gervasi i la torre de Bellesguard, donant-se la presència a partir del s. XII d'una família vinculada a la torre.

La Seu de Barcelona cedí la torre en feu als Sarrià que van fer reconeixement feudal al bisbe, apreciand-se que ja al s. XII apareixia un llinatge que prenia com a cognom el topònim de la parròquia, per tant, els seus feudataris adoptaren el seu nom per presentant-se com a origen d'una família barcelonina poderosa durant els segles XIII i XIV. A partir d'aquest moment els Sarrià posseïren la torre rebent permís per part del bisbe per fortificar-la i convertir-la en força.

A pocs metres d'aquesta torre, l'any 1225 Pere de Montjuïc, nomenat com a senyor del castell o torre de Sant Gervasi, va proposar convertir en parròquia la capella romànica consagrada als màrtirs Gervasi y Protasi que es trobava prop del recinte emmurallat del castell, una capella que ja era a la zona des de l'any 992. Per tant, el nou senyor va voler aprofitar la capella que tenia al seu costat per aconseguir major poder sobre el territori, comproment-se davant del bisbe de Barcelona a dotar la nova parròquia amb els delmes, censals i tots els altres drets que posseïa al terme del castell.

Aquest fet suposava que a partir de l'any 1245, la parròquia de Sant Gervasi es separava de la de Sarrià, tot i que el rector de Sarrià mantenia el dret de presentació sobre el rector de Sant Gervasi, a més de convertir-se la nova parròquia en dipositaria dels delmes i censals, que no serien de molta importància ja que el poblament de Sant Gervasi va ser molt reduït, mantenint en set/vuit focs durant els segles XIII-XV.

Capítol VIII: Conclusions

Els Montjuïc a Sant Gervasi, foren un dels exemples de l'establiment de terres per part de ciutadans de Barcelona a les propietats de la Seu en la zona, comprovant-se que des de finals del segle XII i durant el segle XIII, Sarrià fou un dels llocs més importants de la zona del Pla, en part gràcies a la seva bona situació geogràfica prop de vies de comunicació principals, a més de ser una plana molt fèrtil i apte per l'agricultura que propiciava una bona qualitat dels seus esplets, fets que van comportar una major presència de masos al seu territori.

Pel que fa als propietaris eclesiàstics, dues entitats van encapçalar el domini alodial de les terres, la Seu a través del sistema de pabordies així com la Pia Almoina. Totes dues van establir unes fortes relacions amb la zona del Pla de Barcelona, produint-se unes afectacions camp-ciutat per motiu del seu vast patrimoni constituït per dues vies principals: gràcies a l'adquisició d'importantes propietats rurals per part dels clergues, o bé mitjançant donacions o vendes a favor de l'entitat per grans senyors rurals.

A finals del s. XIII, els béns alodials van ser substituïts per tinences sotmeses a cens en profit de sectors eclesiàstics i ciutadans. Aquests nous senyors, ciutadans de Barcelona amb una mentalitat diferent a la dels antics senyors eclesiàstics, interessats en treure el millor profit a les seves inversions territorials, van exercir una major pressió sobre el rendiment del treball pagès, i això va ser una de les causes que posteriorment portarà a les protestes pageses remences del s. XIV al Pla de Barcelona.

Un altre moment de canvi es va donar al segle XIV, amb la fundació del monestir de Santa Maria de Pedralbes per part de la reina Elisenda de Montcada. Va ser el primer monestir que es va instal·lar a Sarrià i gràcies al patrocini de la corona, de seguida va situar-se com el gran senyor feudal de les dues parròquies, primer amb l'obtenció del poder jurisdiccional del mas Pedralbes, lloc sobre el qual es va construir el cenobi de monges clarisses, per seguidament adquirir el domini senyorial del terme de Sarrià el maig de 1334, a través d'una permuta amb la Pabordia del mes de març de la Seu de Barcelona. A partir d'aquest moment, els habitants de Sarrià i de Sant Gervasi van passar a ser homes propis, solius i afocats del monestir, per raó dels masos o albergs que posseïen.

S'inclou també als veïns de Sant Gervasi perquè l'abadessa del monestir va comprar els drets jurisdiccional d'aquesta parròquia, obtenint i exercint el dret de presentació, havent els laics de retre-li homenatge, mantenint el monestir de Pedralbes el dret de patronatge de la parròquia de Sant Gervasi fins un litigi a l'any 1682. Es tractava d'un acte de reconeixement de la senyoria efectuat per tots els homes de Sarrià i Sant Gervasi, independentment fossin o no aluers del monestir, aspecte que suposava que l'abadessa augmentava de forma important els drets jurisdiccional sobre aquesta zona, en detriment d'altres poders com podia haver estat el Consell de Cent barceloní o altres senyors com els Sarrià.

Tot i que aquest fet podria tensar les relacions entre la reina i el poder de la ciutat, des de la seva fundació, la reina Elisenda de Montcada va situar el monestir sota l'empara de la ciutat de Barcelona, fet que va facilitar la ingerència de la ciutat en els assumptes del monestir.

Sobre l'organització política de Sarrià en aquest segle XIV, a l'últim quart de segle, la petita comunitat davant la necessitat de reedificar i eixamplar l'antiga església de Sant Vicenç, van rebre per part del rei Pere III la capacitat d'elegir d'entre els seus veïns a quatre Prohoms, als quals se'ls donaven plens poders per imposar taxes i recaptar-les per a l'obra de la nova església. D'aquesta manera el Consell de Prohoms aconseguia el govern i la gestió municipal, inici d'una administració municipal que cohabitava de manera paral·lela amb el veguer de Barcelona que en nom del rei exercia la justícia criminal a tota la vegueria, i amb l'abadessa de Pedralbes, que tenia la jurisdicció dels béns eclesiàstics i la facultat de nomenar rector o vicari, a més del batlle de Sarrià que assumia la justícia menor.

L'abadessa va mantenir el poder jurisdiccional sobre una gran part de les dues parròquies, uns drets senyoriais que exercia sobre els seus habitants, on es donaven unes relacions de vassallatge en accions com l'obligació de prestar-li sagrament i homenatge tots els veïns sense excepció, especialment quan es nomenava una nova i a la mort d'aquesta. Altres drets com les fermes de senyoria, fadigues, terços, lluïsmes, fermes d'espoli, entre d'altres, evidenciaven aquesta relació existent entre el senyor i vassall.

Sobre els tipus de conreus de la zona, ja des d'època medieval es donava un clar predomini de la vinya, donant-se una major intensitat del seu conreu arribant a conrear tant en la part més rendible (el pla), com en la menys productiva (la muntanya), mostrant aquest aspecte un interès per dit conreu que els portava a plantar en llocs on era molt difícil la seva explotació. Sobre els cereals, predominaven els blats, destacant el forment, seguit de l'ordi, civada, mill, panís i sègol, als que s'afegien els productes hortícoles (cebes, alls, llegums, etc), més els arbres fruiters i per últim l'olivera en poca presència.

Els homes propis del monestir, als censos ja citats, havien de satisfer el delme d'anyells i llana, si criaven bestiar, i el delme de teules, de rajoles i de calç, que afectava a tots els homes propis i als habitants de la vila que havien fet servir els forns de teules o de calç en els alous del monestir.

A inicis del s. XV, es va produir un moment de canvi important, ocasionat amb la compra per part del rei Martí I del mas Vallblanc l'any 1408, fet que va suposar l'episodi de major transcendència política i econòmica per a la petita parròquia de Sant Gervasi, bàsicament perquè fins llavors el petit nucli poblacional tan sols comptava amb vuit focs.

El rei Martí I, amb una edat avançada i salut delicada, cercava un lloc per retirar-se de la vida política, que fos sa i que estigués apartat i alhora proper del centre de poder a Barcelona. La torre de Vallblanc complia amb tots els requisits, a més de comptar amb elements constructius importants, com torres i murs defensius que encerclaven el recinte, sumat d'un espai d'habitatge considerable on destacava una torre amb finestrals que miraven al mar, elements que ja es donaven al lloc abans de l'arribada del rei.

Capítol VIII: Conclusions

L'evolució del mas Vallblanc, documentat des del s. XII, i com aquest va passar a la magnífica fortificació que va trobar-se el rei al s. XV, és un procés que ha de relacionar-se en paral·lel amb la fortificació del castell de Sant Gervasi, com també amb la torre o força de Sarrià, configurant totes tres edificacions, separades per només 300 m, un mateix conjunt defensiu i punt de control del territori que protegia la zona alta de la ciutat de Barcelona, a més de donar protecció als parroquians de Sant Gervasi.

L'acció del rei sobre el mas Vallblanc va ser canviar-li el nom per Bellesguard, a més d'adequar l'espai per donar-li la magnificència que havia de tenir la residència d'un monarca. Així, les seves actuacions van dirigir-se a la part exterior per guarnir-la amb un bonic jardí amb arbres fruiters, seguint l'exemple dels palaus de Sicília i València, però sense descuidar la part productiva de la finca, amb el conreu de cereals i vinyes. A la part interior, va realitzar treballs d'embelliment de les estances amb elements de prestigi com unes cortines de Flandes, a més de fer obres dins la torre, fent-se portar esclaus sards per tal efecte, i d'aquestes destacaria la petita capella que considerem que es va fer en aquest moment, ja que anteriorment no hi ha cap notícia. Es tractaria de l'habilitació d'un espai pel culte particular del monarca com les que va fer-se a la cartoixa de Valldecrist i al Palau Major, dedicada la de Bellesguard al Sant Senén. No parlem d'una construcció *ex novo* d'una capella sinó de l'adequació d'una part de l'antic mas Vallblanc com a espai de culte.

La vida de retir i meditació en un lloc aïllat a la zona de Sant Gervasi, es va veure truncada a l'estiu 1409 amb la mort del seu fill i hereu Martí el Jove, fet que va precipitar la necessitat de tornar-se a casar per aconseguir un nou hereu. Aquest fet va provocar molta activitat diplomàtica que va convertir la petita parròquia en un punt de referència polític del moment, donant cabuda a personalitats tan importants com el papa Benet XIII, qui va viure en la torre Bellesguard fins a oficiar el casament del rei amb Margarida de Prades a la petita capella de la torre al setembre de 1409.

Martí I va romandre a la torre fins a maig de 1410, absentant-se només pel temps imprescindible per acomplir amb els seus deures institucionals i tornant de seguida a Bellesguard. La seva marxa de la torre de Sant Gervasi va ser definitiva ja que va morir a finals de maig.

L'estança del rei va ser un punt d'inflexió perquè durant el segle XV i seguint l'exemple del monarca, l'ús de la torre com a residència fora dels murs de la ciutat va deixar de ser un fet inusual, entre d'altres aspectes perquè alguns ciutadans de Barcelona van establir-se a la zona del Pla, contribuint amb això al domini urbà sobre aquests espais rurals, tractant-se d'unes elits que reaccionaven davant la depressió econòmica dels segles XIV i XV, invertint en activitats no comercials, decantant-se per rendes fixes.

La presència directa dels propietaris a les zones rurals provocà una major pressió sobre els pagesos, exercint una doble pressió, primer política, mitjançant el govern municipal incidint en les decisions del Consell per garantir-se una legislació favorable als seus interessos, i segon per la gran quantitat de terres que van acaparar, convertint-se en els grans propietaris dels aous d'aquesta zona extramurs, abastant la seva influència les zones compreses entre el Besòs i el Llobregat, i els turons de Sant Pere Màrtir,

Capítol VIII: Conclusions

Collserola i Finestrelles. Una altra conseqüència de la pressió burgesa al territori va tenir afectacions sobre els conreus, ja que la cerca de forts interessos econòmics va convertir les zones de conreu en àrees dedicades a l'agricultura intensiva de regadiu, almenys en la part més pròxima a la ciutat.

Pel cas concret de Sant Gervasi, s'ha comprovat que Bellesguard va aconseguir el seu major esplendor amb el rei Martí I, produint-se el seu declivi després de la mort del monarca, almenys pel que fa a la part d'habitatge, donant-se amb les següents posseïdores de la família reial, Margarida de Prades i Violant de Bar, un deteriorament considerable, bàsicament per la manca de recursos de les seves propietàries. En canvi, pel que fa a la part conreada de la finca, aquesta es va mantenir a ple rendiment, com es reflexa en totes les següents transaccions que juntament amb Bellesguard s'afegien camps de conreus, boscos, terres ermes, horts, i unes fonts d'aigua.

Així doncs, durant el s. XV, el tipus de residència a aquesta zona extramurs va ser dominada per les cases fortes amb torre, convertint-se en centres d'explotació des d'on es centralitzava l'administració de les rendes.

Els dos moments significatius durant la segona meitat del segle XV també van deixar la seva empremta a la zona d'estudi, referint-nos a la Guerra Civil (1462-72) i a la Sentència Arbitral de Guadalupe (1486). La guerra va provocar danys importants en les dues parròquies, afectant a l'arrendament dels masos d'aquestes zones pròximes a Barcelona, experimentant-se un canvi amb nous contractes, on els masos eren cedits en masoveria amb un arrendament a temps limitat i pagant un cens en diners o en parts de la collita.

La sentència de Guadalupe va eliminar els mals usos, però a Sarrià-Sant Gervasi durant tot el segle XV i XVI, es va continuar amb les relacions de vassallatge entre l'abadessa del monestir de Pedralbes i els pagesos mitjançant altres drets, permetent que el règim senyorial subsistís, alhora que va donar-se l'expansió i ampliació dels contractes emfitèutics, fet que afavoria als pagesos al pagar uns censos fixos en diners que es van devaluar amb el temps. A canvi, els pagesos reconeixien altres drets, com delmes, primícies, censos, tasques, quints, quarts, i es comprometien a pagar-los, acords ja documentats des de l'any 1480, per tant abans de la sentència, disposant de cinc anys per ratificar capbreus, aspecte que equivalia a una renovació del domini per part dels senyors i al reconeixement dels capbreus per l'autoritat pública.

Al segle XVI, a la parròquia de Sarrià el conjunt de població es va mantenir estable amb 100 focs, però el percentatge de focs dins de la vila va pujar en un 80%, mentre que els focs de fora de la vila van baixar, tot i que continuaven sent majoria, fet que indica un abandonament o concentració de masos i una major presència de població entorn del nucli de Sarrià, atrets pel monestir i l'església de Sant Vicenç. En canvi, a Sant Gervasi es va continuar amb una petita població estable durant més d'un segle, amb només 7 focs agrupats entorn de l'església parroquial.

Aquest domini dels masos escampats pel territori obeeix a la presència de nobles i burgesia benestant que van invertir a la zona. Durant el s. XV i part del XVI, Bellesguard va passar per diferents propietaris, tots ells pertanyents a l'alta noblesa catalana,

Capítol VIII: Conclusions

---

començant per la cessió de la torre que va fer la pròpia Margarida de Prades, l'any 1422 a Francesc de Vilanova, marit i apoderat de la seva germana Elionor. Aquest intent no va reeixir i va ser el propi rei Alfons el Magnànim qui l'any 1424 va donar la torre al seu secretari Francesc d'Arinyó, al·legant que Bellesguard es trobava erma i derruïda, i que amb la cura d'un altre propietari podria produir major utilitat.

Aquesta acció demostra que la torre era una recompensa de nivell, per tant, havia adquirit un reconegut prestigi que servia per compensar els serveis donats a la corona, a més d'evidenciar que havia un interès per part del rei en que es millorés l'estat de la torre, almenys aparentment, perquè quan es fa la relació de la propietat s'aprecia que els camps de conreu es trobaven produint, assenyalant horts, vinyes i cups, especificant que eren pel vi, a més d'oliveres i altres arbres i plantes sense concretar, als que s'afegien terres conreades i peces de bosc, per tant, Bellesguard disposava en 1424 d'una important producció agrícola, una realitat allunyada d'una propietat erma i que manifesta que aquests propietaris nobles van interessar-se en que les torres que adquirien a la zona alta del Pla de Barcelona continuessin produint.

La torre va canviar de mans i es vol assenyalar el moment en que es trobava en possessió de la noble Elionor de Cervelló, quan l'any 1431 va oferir la seva casa de Sant Gervasi com a solució a la difícil situació per la que passaven els monestirs de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron i el de Sant Jeroni de la Murtra, un projecte que comptà amb la llicència apostòlica del pontífex Eugeni IV, però que finalment no va reeixir, assenyalant els monjos que per poder adequar-la i fer-la habitable per a la seva comunitat calia fer una inversió de mil florins, un aspecte que mostra que la situació de la torre era precària en la seva part habitada, al fer-se necessari una gran quantitat de diners per fer-la adient als monjos, tot i que en aquest moment a la torre vivia encara la reina vídua Violant de Bar.

L'última dama rellevant d'aquesta noblesa va ser Cecília d'Urgell, qui després de rebre els diners de l'herència del seu marit, Bernat IV de Cabrera, va comprar la torre. A l'any 1446 i per tercera vegada, una vídua escollia Bellesguard per retirar-se de la vida pública, en un indret tranquil, saludable, amb bones vistes i alhora proper al centre de poder. En el seu testament Cecília nomenava hereu de Bellesguard al seu fillastre Bernat Joan de Cabrera, mantenint la propietat dins de la família Cabrera durant cent vint-i-tres anys, produint-se durant aquest temps l'absorció dels Cabrera per la família castellana dels Enríquez.

Es pot concloure que tots aquests nobles van mantenir la part d'habitatge principal en condicions acceptables, com es demostra pel fet que van ser utilitzades de manera esporàdiques per grans personalitats del país com la reina Maria de Castella (1432, 1438), en moments que la ciutat patia pesta o bé per recuperar la seva salut malmesa. Per altra banda, la part rústica, la part productora dels conreus, sempre va mantenir-se activa i cuidada, utilitzant masovers o parcers per desenvolupar les tasques del camp.

Capítol VIII: Conclusions

En els segles XVI i XVII es va donar un altre moment de canvi a la zona de Sarrià i Sant Gervasi, produït per la major pressió que va provocar sobre el territori la nova oligarquia barcelonina. L'ascens social dels comerciants benestants barcelonins, va suposar que a més de mantenir les activitats econòmiques que havien estat la base del seu creixement, iniciessin noves estratègies rendistes, on la terra tot i no produir els beneficis del comerç, era una inversió segura ja que es garantia la facilitat de transferència, la certesa dels rèdits i un elevat prestigi, residint molts d'ells prop de Barcelona, a les parròquies de Sarrià i Sant Gervasi on tenien les seves masies principals, produint-se en aquests segles XVI i XVI una important quantitat d'establiments a precari a la zona on s'instal·laven els pagesos que havien de conrear i mantenir les terres dels nous propietaris.

Així doncs, es va continuar amb la presència de segones residències com es desprèn del testimoni d'inicis de segle, provinent del viatger Hernando Colón, qui el 1519 descrivia Sarrià i Pedralbes explicant que per tot arreu hi havia masies fortes, i que es donava un conreu important de la vinya, controlada pels propietaris barcelonins pel consum propi. Al parlar de masies fortes, indica que una part dels nous residents va anar a viure als edificis construïts als segles anteriors i que ara eren ocupats i reconstruïts per la classe benestant de la ciutat de Barcelona.

També es va donar durant aquest període un augment de la presència de comunitats religioses a les dues parròquies a estudi, interessant-nos especialment pel lloc que havia estat el mas Calvet, una zona molt propera a Bellesguard, on l'any 1553 els jesuïtes havien adquirit el mas conegut com Sant Salvador del Mont, batejada amb el nom de Betlem, però que el poble va conèixer com la torre del Frare Negre. Un segle després, van instal·lar-se en aquesta mateixa zona de l'antic mas d'en Calvet els Dominics, coneguda com la torre del Frare Blanc.

Totes dues comunitats cercaven un lloc tranquil, tractant-se aquest espai d'un lloc erm i despoblat de la zona de Sant Gervasi, aspecte que denotaria que durant els segles XVI i XVII aquesta part de llevant de Bellesguard va deixar-se de conrear, convertint-se en un paratge abandonat.

Pel que fa a Sarrià, a l'abril de 1575, el Consell de Cent va acordar admetre els religiosos caputxins de Sant Francesc d'Assís, establint-los a uns terrenys al peu de Collserola anomenat "el Desert", al costat de la capella de Santa Eulàlia, una altra mostra que aquesta part alta de la vila encara era un lloc despoblat fins aquell moment i com la ciutat, mitjançant el Consell, intervenia en el poblament de Sarrià.

Per la seva part, el monestir de Pedralbes durant aquest període va augmentar els seus ingressos en diners, aspecte que no es relacionava directament amb una major rendibilitat dels cultius, sinó que va estar gràcies a una política de préstecs i censals, percebent rendes de censals de la Diputació del General, de la ciutat de Barcelona i de certes universitats com Martorell, Mallorca i Vilafranca, Piera o Sarrià, a més dels ingressos provinents del lloguer de les taules de carnisseries de Barcelona, lloguers de cases a Barcelona i Sarrià, de Berga, Terrassa i del Molí Carbonell (al Rec Comtal). Això no va evitar que el monestir durant aquest segle patís una manca de solvència produïda per la forta inflació del s. XVI, quan el diner va quedar devaluat, perdent poder adquisitiu les rendes que es cobraven al cenobi.

El creixement de població i econòmic de la ciutat de Barcelona durant el període de 1550-1640 va implicar que es donessin canvis en la seva fisonomia, a més d'afectar directament a la zona de Sarrià i Sant Gervasi, especialment pel que fa a la necessitat de la ciutat per captar un major cabal d'aigua, esmerçant una part important de recursos en l'obtenció d'aigües provinents des de Collserola, amb la compra i millora de fonts, així com la construcció d'un complex sistema de conducció.

Un exemple de com va actuar aquesta burgesia benestant de Barcelona durant els segles XVI i XVII a la zona alta del Pla, s'ha pogut seguir a partir de l'estudi de les tres nissagues que van posseir Bellesguard: els Caçador, els Peguera i els Gualbes. Totes tres famílies van adquirir la torre com a símbol de prestigi i assimilar-se així a les propietats dels nobles que ja existien a la zona. Es tractava d'una inversió en terres, allunyada de la seva activitat comercial, que van procurar que donessin el màxim profit possible, augmentant els cultius de regadiu i vinya, més rendibles, que els va portar a cercar un major cabal d'aigua.

La necessitat de captar aigua va donar lloc a conflictes entre veïns, observant com els nous propietaris, només adquirir les seves torres, la primera inversió es dedicava a la recuperació de les canalitzacions de regadiu, malmeses per l'abandonament o bé destruïdes pel conflicte bèl·lic de la Guerra dels Segadors. Dita guerra va provocar importants danys en les dues parròquies, documentats en l'ocupació del monestir de Pedralbes, danys a la torre de Sarrià, a més de destrosses que van afectar tant a les cases i torres de la vila i l'església de Sarrià, com també a les torres d'en Ferrer i Bellesguard a Sant Gervasi, cases que van quedar pràcticament derruïdes.

És una d'aquestes famílies de l'oligarquia barcelonina, els Gualbes, els qui van aconseguir recuperar en part les dues torres, invertint una quantitat considerable de recursos econòmics per reconstruir-les. És significatiu el cas de Bellesguard, on el seu propietari de finals del s. XVII, Joan Ferrer Gualbes de Bonaventura i Copons va voler restituir el passat més gloriós de la zona, una persona que va ser vital per la història de la torre Bellesguard, entre d'altres motius pel fet que la va recuperar de les runes i la va tornar a fer habitable, a més de transformar-la en un centre de la intel·lectualitat de la ciutat, aconseguint convertint-la en la seu, fora de Barcelona, dels Desconfiats.

En quant a l'organització política d'aquestes parròquies durant el període dels segles XVI i XVII, és important el canvi que va esdevenir-se l'any 1645, ja que va suposar la fi de la intervenció senyorial en l'administració municipal. Fins llavors, el Consell era presidit pel batlle de l'Abadessa de Pedralbes, però a partir d'aquest moment va ser presidit pel capità del Sagramental, que actuà en nom i representació del Veguer, escollit per aquest d'una terna proposada pel Consell de la vila, comprovant que entre les seves atribucions a més de presidir els consells de la vila també feia funcions de caràcter judicial.

Entre les funcions que tenia encomanades el Consell, es trobava la de gestionar certs ingressos de la vila, gràcies a l'arrendament de la taverna, fleca i revenedoria de Sant Vicenç de Sarrià, que es feia cada cinc anys. Els ingressos de la taverna s'han de relacionar amb l'augment del consum de vi durant els segles XVI i XVII, provocant que a la parròquia de Sarrià i Sant Gervasi s'incentivés l'expansió del conreu de la vinya, tot i que també es donaren plantacions importants de blat, arribant el Consell a determinar

Capítol VIII: Conclusions

---

bans per protegir la collita, cas de la prohibició durant els mesos de maig i juny per fer fornades de cals o que es cremessin formiguers, per evitar fer malbé les collites fins que aquestes fossin segades .

El sistema de subestabliment o rabasses, des de finals del s. XVII va permetre durant el segle posterior l'extensió dels conreus, a més d'assegurar una mà d'obra accessible i barata, al tenir moltes famílies la necessitat de complementar els ingressos familiars amb els ingressos salarials, treballant a les terres del mas que requerien mà d'obra estacional.

La parcel·lació del territori durant el s. XVIII va provocar una generalització dels contractes de parceria i masoveria, que van fer del propietari útil un autèntic senyor mitjà, alhora que un especulador que participava activament en els negocis ciutadans. En moltes ocasions les residències es van establir en masoveries, administrades en el dia a dia per una família de masovers que van encarregar-se del manteniment de la casa així com dels conreus.

Per altra banda, la instal·lació d'aquestes segones residències va condicionar el poblament de Sarrià, establint-se a la zona diferents treballadors, majoritàriament menestrals d'oficis diversos com els de la construcció, que van venir atrets per la feina creixent.

La Comunitat de Sant Just i Pastor en adquirir la propietat de Bellesguard a mitjans del s. XVIII, va fer una forta inversió orientada cap a la plantació i extensió de la vinya, sense deixar de produir altres productes com els cereals i l'horta, però aquests en menor quantitat. Una despesa que va suposar un considerable endeutament, que es va anar reduint a partir dels guanys obtingut en les collites, fet que indicava una bona producció i rendibilitat de les terres, tot i que es va fer necessari la construcció o manteniment de les estructures com les feixes de vinya per poder conrear en les zones amb un major pendent, aspecte que mostrava com l'augment de la productivitat es basava bàsicament en una major extensió de les terres en conreu, que els va portar a conrear en els espais menys aptes i de major dificultat.

Dita extensió dels conreus en aquest segle XVIII va arribar als extrems que es va plantar vinya en tot el vessant de Collserola orientat a mar, coincidint amb les parròquies de Sarrià i Sant Gervasi. Un creixement que va anar en detriment del bosc, provocant entre d'altres conseqüències una forta desforestació, d'aquí la necessitat de construir més feixes per aguantar les terres, a més de la manca dels recursos forestals com l'escassetat de llenya o altres productes del bosc, un aspecte que ja els coetanis el veien com un problema.

Els contractes dels masovers de la Comunitat de Sant Just i Pastor a la torre Bellesguard, ha donat informació sobre les tasques que el masover, també identificat com a majordom, havia de realitzar. La família dels masovers dins de la casa estava al servei dels preveres, proporcionant-los tot allò que calgués per garantir el seu benestar, per tant, estaven a la seva total disponibilitat. Fora de la casa, el masover havia de mantenir les estructures necessàries com les feixes, tenir cura del conreu, a més de contractar al personal necessari per fer les tasques de recollida i elaboració del

Capítol VIII: Conclusions

---

vi que la Comunitat es reservava per a ella. A canvi, li oferien la meitat d'una part dels fruits i una habitació per viure, perquè la resta de l'edifici, amb almenys dos pisos, i la zona de producció del vi eren reservades per a la Comunitat.

Es pot concloure que la present recerca ha pogut donar resposta a una gran part dels objectius que es van plantejar, d'altres resten pendents d'aspectes aliens com ha estat la impossibilitat d'accedir a l'arxiu del monestir de Pedralbes, un punt a tractar en futures recerques quan sigui accessible els fons documental i omplir els buits documentals que s'han donat, especialment als segles XVI i XVII.

També s'ha deixat fora de la recerca un estudi en major profunditat dels períodes més endarrerits, especialment anteriors al s. XII, una investigació que aclariria com es van articular aquestes torres de defensa en el territori i com van aconseguir convertir-se en recintes emmurallats, a més d'establir les relacions, vinculacions i funcions amb la ciutat de Barcelona.

Per tant, caldria realitzar una nova línia de recerca, des de l'anàlisi del paisatge, que tractés la zona de Sarrià i Sant Gervasi des de la fi del món romà fins a l'època moderna, per comprendre les transformacions entre l'antiguitat tardana romana i l'època alt medieval.

Capítol IX: Bibliografia

- ABAD CASTRO, C.: "Espacios y capillas funerarias de carácter real". A: *Maravillas de la España medieval. Tesoro sagrado y monarquía*, vol. I. León: Junta de Castilla y León, 2001, p.63-71.
- ADROER I TESIS, A.M. : *El Palau Major de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1979.
- AGUILAR, A.; OLESTI, O.; PLANA, R.: "Cadastres romans a Catalunya: Empordà i Gironès, Cerdanya, Vallès Occidental". *Tribuna d'Arqueologia*, núm. 1989-90. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1991, p. 111-124.
- ALBAREDA I SALVADÓ, J.: *Els catalans i Felip V, de la conspiració a la revolta, 1700-1705*. Barcelona: Vicens Vives, 1993.
- ALCOBERRO I PERICAY, A. (dir.): *Catalunya durant la Guerra de Successió*. 3 vols. Barcelona: Ara Llibres, 2005.
- "El cadastre de Catalunya (1713-1845): de la imposició a la fossilització". *Pedralbes: revista d'història moderna*, 25 (2005), p. 231-257.
- ALGARRA PARDO, V.M.: "Espacios de poder. Pavimentos cerámicos y escritura en el Real de Valencia en época de Alfonso el Magnánimo". A: *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, t. I, vol. 3, 1996, p.271-289.
- ALONSO TAMBO, A.: *El veguer de Barcelona a l'Edat Moderna: la seva trajectòria política, 1584-1718*. XI *Congrés d'Història de Barcelona*, Barcelona, 2009.
- AMELANG, James: *La formación de una clase dirigente: Barcelona, 1490-1714*. Barcelona: Crítica, 1986.
- "L'oligarquia ciutadana a la Barcelona moderna: una aproximació comparativa". *Recerques: Història, economia i cultura*, 13 (1983), p. 7-25.
- AMENGUAL-BIBILONI, M.; PUJADAS-MORA, J. M.: "Orígens i destins de la immigració francesa a l'àrea de Barcelona (1481-1643). Aportacions a partir de la Barcelona Historical Marriage Database". *Manuscripts: Revista d'història moderna*, 34 (2016), p. 35-61.
- ANZIZU, Eulàlia: *Fulles històriques del Real Monestir de Santa Maria de Pedralbes*. Barcelona: Est. De F. Xavier Altés, 1987.
- ARAGÓ, A. Maria; Costa, M.: *Privilegios reales concedidos a la Ciudad de Barcelona*. Barcelona, 1971.
- ARANEGUI, C.; PLA, E.: "La cerámica ibérica". A: *La baja época de la cultura ibérica*. Actas de la mesa redonda celebrada en conmemoración del décimo aniversario de la Asociación Española de amigos de la arqueología. Madrid. 1981.

Capítol IX: Bibliografia

- ARIÑO, E; GURT, J.M.; PALET, J.M.: *El pasado presente. Arqueología de los paisajes en la Hispania romana*. Salamanca: Universidad de Salamanca, 2004.
- ARRANZ, Manuel: *Mestres d'obres i fusters, la construcció a Barcelona en el segle XVIII*. Barcelona: Col·legi Oficial d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona, 1991.
- AURELL I CARDONA, J.: "Vida privada i negoci mercantil a la Barcelona baixmediaval", *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 14-15 (1993-1994) , p. 219-241.
- AYMAR I RIGOLTA, J.: "Cristòfor Colom a Sant Jeroni de la Murtra". *Bulletí del centre d'Estudis colombins*, II, 5/6 (1992), p. 47-66.
- BADA, Joan: *Situació religiosa de Barcelona en el segle XVI*. Barcelona: Balmes, 1970.
- BADOSA I COLL, E.: "El cercamiento de tierras en Cataluña (1770-1820)". *Revista de Historia Económica*, II-3 (1984), p.149-161.
- *Explotació agrícola i contractes de conreu (1670-1840) : les finques del clergat de Barcelona*. Barcelona: Col·legi Notarial de Barcelona, Virgili i Pagès, 1985.
- BANEGAS LÓPEZ, R. A.: *L'aprovisionament de carn a Barcelona durant els segles XIV i XV*. TD, UB, 2004.
- BANKS, Philips: "El creixement físic de Barcelona, segles X-XIII". *Barcelona Quaderns d'història*, 8 (2003), p. 11-35.
- BARBOLANI DI MONTTAUTO, N.: *Pandolfo Reschi, Artisti toscani dal Trecento al Settecento*. Florència: Edifir, 1996.
- BARCELÓ, Miquel: *Arqueología medieval. En las afueras del "medievalismo"*, Barcelona: Crítica, 1988
- BARRIENDOS VALLVÉ, M.: "Les inundacions al Pla de Barcelona (segles XIV-XIX). Aspectes paleoclimàtics del fenomen". A: *III Congrés d'Història de Barcelona*, 1993, p. 275-280.
- BASSEGODA MUSTÉ, P. J.: *Huerto y viñedo de Barcelona (La guerra de los Laudemios)*. Barcelona: Ed. Gea, 1971.
- *Guia del Monestir de Pedralbes*. Barcelona: De nou Art Thor, 1978.
- *El gran Gaudí*. Sabadell: AUSA, 1989.
- BATLLE GALLART, C.: *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV*. Barcelona: UB, 1974.
- "Expansió i alternances de la població de Barcelona i el Pla a la Baixa Edat Mitjana". A: *II Congrés d'Història del Pla de Barcelona*, 1989, p. 13-25.
- *Els Ciutadans honrats de Barcelona : l'exemple dels Gualbes s. XIV*. Barcelona : Rafael Dalmau, 2007.
- "La casa de Bernat de Sarrià, canonge de la Seu de Barcelona, vers 1300". *Anuario de estudios medievales*, 28 (1998), p. 619-634.

Capítol IX: Bibliografia

- "La ciutat a la conquesta del camp: Riquesa i poder a la Catalunya baix-medieval". *L'Avenç*, 94 (1986), p. 26-51.
- BAUCELLS I REIG, J.: *El Baix Llobregat i la Pia Almoïna de la Seu de Barcelona: inventari dels pergamins*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. 1984.
- BENITO I MONCLÚS, P.: *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona (segles XI-XIII)*. Barcelona: CSIC, 2003.
- BERGÓS I MASSÓ, J.: *Gaudí, l'home i l'obra*. Barcelona: Lunwerg, 1999
- BERNAT LÓPEZ, P.: "La vinya a la Catalunya del segle XVIII". *Recerques*, 49 (2004), p. 5-24.
- BOFARULL, A. de: *Guía-Cicerone de Barcelona, aumentado, corregido y vindicado*. Barcelona: Hispania, 1855.
- BOLÒS I CAPDEVILA, M.: "El medi natural del mar a la serralada litoral". A: *El Pla de Barcelona i la seva història : actes del I Congrés d'Història del Pla de Barcelona*, Barcelona, 1984, p.11-17.
- BOLÒS I CAPDEVILA, Oriol de: *El paisaje vegetal barcelonés*. Barcelona: UB, 1962.
- BOLÒS, Jordi: *El mas, el pagès i el senyor. Paisatge i societat en una parròquia de la Garrotxa a l'edat mitjana*. Barcelona: Curial, 1995.
- *El paisatge en èpoques de transició al llarg dels darrers dos mil anys. Territori i societat: el paisatge històric. Història, Arqueologia, Documentació*, 7. Lleida: Universitat de Lleida, 2015.
- *Catalunya medieval. Una aproximació al territori i a la societat a l'edat mitjana*. Barcelona: Pòrtic, 2000.
- "El paisatge històric de Catalunya a l'edat mitjana; aproximació al Vallès Oriental". *Revista del Centre d'Estudis de Granollers*, 10 (2006), p. 91-123.
- *Els orígens medievals del paisatge català. L'arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004.
- *La caracterització del paisatge històric. Territori i societat : el paisatge històric, història, arqueologia, documentació*, 5. Lleida : Universitat de Lleida, 2010.
- *Territori i societat a l'Edat Mitjana. Història, Arqueologia, Documentació*, vol. I. Lleida: Universitat de Lleida. 1997.
- BONNASSIE, Pierre: *Catalunya mil anys enrera: creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya, de mitjan segle X al final del segle XI*. Barcelona: Edicions 62, 1979-81.
- BORAU I MORELL, C.: *Els promotors de capelles i retaules a la Barcelona del s. XIV*. Lleida: Fundació Noguera. Pagès Editors, 2003.

Capítol IX: Bibliografia

- BOSH, M.; CONGOST, R.; GIFRE, P.: "Los "bandos". La lucha por el individualismo agrario en Cataluña. Primeras hipótesis (ss. XVII-XIX)". *Història agrària: Revista d'agricultura i història rural*, 13 (1997), p. 65-88.
- BRAUDEL, Fernand: *El mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*. Madrid: Fondo de Cultura Económica, 1976.
- BRENGARET I FRAMIS, A.: *Evolució del territori de Les Corts des de l'època medieval fins a l'actualitat*. TD, UB, 2017.
- BROCÁ, Guillermo M. de: *Historia del Derecho de Cataluña, especialmente del Civil y Exposición de las Instituciones del Derecho civil del mismo territorio en relación con el Código Civil de España y la jurisprudencia*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1985.
- BROWN, Kenneth: "Antoni Peguera i Aimerich (1680/1681-1707): obres en català i castellà". *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 52 (1989), p. 29-80.
- *Els Jocs Olímpics a Barcelona el 1703: una lliçó per entendre la desfeta de l'Onze de setembre de 1714*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2008.
- BROWN, Kenneth; MELCHOR, V. de: *Vida i obra de Joan de Gualbes i Copons*. Barcelona: Curial/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.
- BRUGUERA, Mateo: *Historia del memorable sitio y bloqueo de Barcelona y heroica defensa de los fueros y privilegios de Cataluña en 1713 y 1714*. 2 vols., Barcelona: Establ. tip. de Luis Fiol y Gros, 1871-1872.
- BUSQUETA I RIU, J. J.: *Una vila del territori de Barcelona: Sant Andreu del Palomar als segles XIII-XIV*. Barcelona : Fundació Salvador Vives i Casajuana : Rafael Dalmau, 1991.
- BUSQUETA, J.J.; CUADRADA, C.: "Un grup social a la conquesta de l'entorn rural. Els funcionaris regis i la seva implantació en el Pla de Barcelona i el Maresme". *L'Avenç*, 94 (1986), p. 36-41.
- CABESTANY I FORT, J. F.: "Els camins antics del Pla de Barcelona". *Finestrelles*, 3 (1991), p. 107-116.
- CAMPABADAL I BERTRAN, M.: *La Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona en el segle XVIII*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007.
- CAMPOS, Àngels: "El nom dels vents: estudi contrastiu català, castellà, francès". *Caplletra*, 30 (2001), p. 213-233.
- CAMPS I ARBOIX, J. de: *La masia catalana*. Barcelona: Aedos, 1976.

Capítol IX: Bibliografia

- CARRERAS CANDI, F.: Bellesguard. A: *Miscelánea històrica catalana*, I, Barcelona, 1905.
- Bellesguart, real sitio de Martín I. A: *Boletín de la Real Academia de las Buenas Letras*, 1 (1901).
  - "La ciutat de Barcelona". A: *Geografia General de Catalunya*, vol. V. Barcelona, 1909.
  - *Notas històriques de Sarrià*. Barcelona: RABLB, 1897.
  - "Palomas y palomares en Cataluña en la Edad Media". A: *Miscelánea Històrica Catalana*, Barcelona, 1905, vol. I, p.45-159.
- CARRERAS I BULBENA, J. R.: *La Academia desconfiada y sos acadèmichs*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres, 1922.
- CASAUS BALLESTER, Mª J.: "La relación de la casa de Híjar con la casa real de Aragón durante los siglos XIII-XV, de señorío a ducado". A: *La Península Ibérica entre el Mediterráneo y el Atlántico siglos XIII-XV*. Cádiz: Sociedad Española de Estudios Medievales, 2006, p. 657-666.
- CASES I LOSCOS, Ll.: *Catàleg dels protocols notariais de Barcelona*. Barcelona: Pagès editors, 1990.
- CASEY, James: *España en la edad moderna*. (trad. Manuel Ardit Lucas); Madrid: Biblioteca nueva, 2001.
- CASTELLANO I TRESSERA, A.: *Pedralbes a l'Edat Mitjana. Història d'un monestir femení*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.
- *Origen i formació d'un monestir femení. Pedralbes al segle XIV (1327-1411)*. Bellaterra: UAB, 1996.
- CASTELLVÍ I OBANDO, F. de: *Narraciones históricas*. Madrid: Fundación Francisco Elías de Tejada y Erasmo Pèrcopo, 1997-2002. vol. I.
- CODINA I VILÀ, J.: *Inundacions al delta del Llobregat*. A: *Episodis de la història*. Barcelona: Rafael Dalmau editor, 1971.
- *Delta del Llobregat. La gent del fang. El Prat: 965-1965*. Granollers: Ed. Montblanc, 1966.
- COLL, Jaume: *Chronica seraphica de la santa provincia de Cathaluña*, Barcelona, 1740.
- COMA I SOLEY, V.: *Los vizcondes de Cabrera: condes soberanos de Urgel, condes de Mòdica y Osona, vizcondes de Gerona, Bas, Ager y Montsoriu*. Barcelona: Balmes, 1968
- COMAS, Antoni: *Les excel·lències de la llengua catalana*. Barcelona: Dalmau, 1967.
- CONGOST, Rosa: "La Catalunya del mas, és a dir, la Catalunya Vella". A: *L'organització de l'espai rural a l'Europa mediterrània. Masos, possessions, poderi*. CCG : Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines : Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona, 2003.

Capítol IX: Bibliografia

- *La pedra seca*. Figueres: Brau Edicions, 2010.

CONGOST, Rosa; FERRER, Llorenç; GIFRE, Pere: "Els masos a l'època moderna. Continuitats i canvis". A: *L'organització de l'espai rural a l'Europa mediterrània. Masos, possessions, poderi*. Girona : CCG : Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines : Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona, 2003.

CUADRADA I MAJÓ, C.: "El paisatge i l'organització del territori al Maresme Medieval". A: *Territori i societat a l'Edat Mitjana : història, arqueologia, documentació*. vol. 1, 1997, p. 83-130.

- "Sobre les relacions camp-ciutat a la baixa edat mitjana: Barcelona i les comarques de l'entorn". *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 11-12 (1991), p. 161-185.

CUBELES I BONET, A.: "Poder públic i llançament urbanístic en el s. XIV". *Barcelona Quaderns d'Història*, 8 (2003), p. 35-64.

CUEVES GRANERO, M. A.: "Abastecimiento de la Ciudad de Valencia durante la Edad Media". *Saitabi: revista de la Facultat de Geografia i Història* (Universitat de València), 12 (1962), p. 141-167.

CURET, Francesc: *Visions barcelonines, 1760-1860: Muralls enllà*. Barcelona: Ed. Dalmau i Jover, 1956.

DANTÍ I RIU, J.: "El govern de la ciutat de Barcelona a l'època moderna: estabilitat institucional, dificultats financeres i relació amb el poder reial". *Barcelona quaderns d'història*, 5 (2001), p. 127-145.

- (coord.): *Ciutats, viles i pobles a la xarxa urbana de la Catalunya Moderna*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2005.

DÍAZ MARTÍ, C.: *L'establiment d'un nou ordre monàstic a la Catalunya medieval*. TD, UB, 2017.

- "Noves aportacions sobre el mercader barceloní Bertran Nicolau (c.1355-1421): riquesa, ordes monàstics i llegat testamentari". *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 32 (2014-2015), p. 525-578.

DUBY, Georges: *Economía rural y vida campesina en el occidente europeo*. Barcelona: Ed. Península, 1968.

DURAN I CAÑAMERAS, F.: *Margarida de Prades*. Barcelona: Porcar, 1956.

DURAN I PUJOL, M.: "Producció i renda agrària a la Catalunya del s. XVI". A: *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*. Barcelona: Crítica, 1986, p. 186-213.

DURAN I SANPERE, A.: "Bellesguard, residència de reis". A: *Barcelona i la seva història*. Barcelona: Curial, 1972, p. 710-715.

Capítol IX: Bibliografia

- *Barcelona i la seva història*. Barcelona: Curial, 1973.
- *Llibre de les Solemnitats de Barcelona*, vol. I (1424-1546). Barcelona: Institució Patxot, 1930.
- *La Torre Pallaresa. Historia de una mansión señorial*. Barcelona: Industrias Gráficas Martí y Marí, 1949.

EIXIMENIS, Francesc: *Lo Crestià*: selecció. Barcelona: Edicions 62, 1983.

ESCARTÍ I SORIANO, V. J.: "El manuscrit 212 de la Biblioteca Universitària de València i les cròniques de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I". *Caplletra*, 15 (1993), p. 31-48.

ESPAÑOL BERTRÁN, F.: *Els escenaris del rei. Art i monarquia a la Corona d'Aragó*. Manresa: Fundació Caixa Manresa, 2001.

- "Els palaus abacials i les residències reials als monestirs". A: *L'art Gòtic a Catalunya. Arquitectura III. Dels Palaus a les masies*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, p.279-283.
- "Reial o abacial? El palau de Santes Creus revisat". *Estudis històrics i documents dels Arxius de Protocols*. XIV, (1996), p.167-186.

ESTRADA-RIUS, A.: *La drassana Reial de Barcelona a l'edat mitjana: organització institucional i construcció naval a la Corona d'Aragó*. Barcelona: Museu Marítim de Barcelona, 2004.

FARGAS PEÑARROCHA, M.A.: "Poder i xarxes matrimonial, 1599-1621 : Aproximació envers una distribució de les àrees de domini familiars a Barcelona". *Pedralbes: Revista d'història moderna*, 12 (1992), p. 95-126.

- *Família i poder a Catalunya, 1516-1626 : les estratègies de consolidació de la classe dirigent*. Barcelona: Fundació Noguera, 1997.

FELIU DE TRAVY, I: *El monestir de Santa Maria de Serrateix : una aproximació a la seva historia*. Granollers: Montblanc-Martin, 1977.

FELIU I MONTFORT, G.: "La formació del domini territorial de la sede de Barcelona, (800-1010)". *Cuadernos de Historia econòmica de Cataluña*, VII (1976), p. 45-61.

- *La presa de Barcelona per Almansor, historia i mitificació*. Barcelona: IEC, 2007.
- "El bisbe Vives de Barcelona i el patrimoni de la Catedral (974-995)". A: *Miquel Coll i Alentorn. Miscel·lània d'homenatge en el seu vuitantè aniversari*. Barcelona: Fundació Jaume I, 1984, p. 167-191
- "Aspectes econòmics i socials del Pla de Barcelona al s. X". *Finestrelles*, 3 (1991), p. 61-67.
- "El règim senyorial català als segles XVI i XVII". *Pedralbes: Revista d'història moderna*, 16 (1996), p. 31-46.
- "La demografia baixmedieval catalana: estat de la qüestió i propostes de futur". *Revista d'història medieval*, 10 (1999), p.13-44.

Capítol IX: Bibliografia

- FERNÁNDEZ CONTI, S.: "Carlos V y la alta nobleza castellana: el almirante don Fadrique Enríquez". A: *Congreso Internacional Carlos V y la quiebra del humanismo político en Europa (1530-1558)*. Madrid, 2001, vol. 2, p. 29-52.
- FERNÁNDEZ I TRABAL, J.: *Els Desvalls i Catalunya: set-cents anys d'història familiar d'una família noble catalana*. Lleida: Pagès, 2013.
- "Aprofitaments comunals, prats i pastures al delta del Llobregat (segles XIV-XV). Conflictes per a la utilització de l'espai a la Baixa Edat Mitjana". *Historica et archaeologica mediaevalia*, 10 (1989), p. 189-221.
  - "Les ordinacions municipals i la protecció de la viticultura en l'antic territori de Barcelona (s. XIV-XVI)". A: *Vinyes i vins: mil anys d'història* (II). Barcelona, 1993, p. 315-326.
- FERRAGUD DOMINGO, C.: *Medicina i promoció social a la Baixa Edat Mitjana (Corona d'Aragó, 1350-1410)*. Madrid: CSIC, 2005.
- FERRER I ALÒS, LI.: "Una revisió del creixement demogràfic de Catalunya en el segle XVIII a partir dels registres parroquials". *Estudis d'història agrària*, 20 (2007), p. 17-68.
- *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya central (segles XVIII-XIX)*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1987.
  - *Masies de Catalunya*. Manresa: Angle Editorial, 2003.
  - "¿Modernización fiscal? La implantación del Catastro en Cataluña". *Catastro*, 46 (2002), p. 27-36.
  - "Censals, vendes a carta de gràcia i endeutament pagès". *Estudis d'història agrària*, 4 (1983), p. 101-28.
  - "Família i ciutadans honrats. Les estratègies d'adaptació de la petita noblesa catalana (segles XVIII-XIX)". *Estudis d'història agrària*, 16 (2003), p. 169-215.
  - *Història Agrària dels països catalans*, vol. 3, Edat Moderna. UB, 2004
  - "Una volta per la història de les masies". A: *La Masia*. Sant Just Desvern: Secció Excursionista de l'Ateneu Santjustenc, 1995, p. 38-53.
  - "Pierre Vilar i la Catalunya Moderna: agricultura i agricultors". A: *Pierre Vilar i la història de Catalunya*. Editorial Base, 2006.
- FERRER, Llorenç; SEGURA, Antoni: "Organització de la producció agrària a la Catalunya del set-cents". *Pedralbes: Revista d'història moderna*, 8 (1988), p. 511-534.
- FERRER, Llorenç; SEGURA, Antoni; SUAÚ, Jaume: "L'estructura de la propietat de la terra al Pla de Barcelona durant la segona meitat del segle XIX". *Estudis d'Història Agrària*, 6 (1986), p.131-157.
- FERRER I MALLOL, M. T.: "Altres famílies i membres de l'oligarquia barcelonina". A: *Llibre del Consell de la ciutat de Barcelona. s. XIV: les eleccions municipals*. Barcelona: CSIC, Institució Milà i Fontanals, 2007, p. 269-346.
- *El rei Martí I l'Humà. (1396-1410)*. Barcelona: CSIC, 2001.
  - "Les relacions del rei Martí l'Humà amb la ciutat de Barcelona". A: *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, vol. 3, Barcelona, 1962, p. 161-170.

Capítol IX: Bibliografia

- “El patrimoni reial i la recuperació dels senyorijs jurisdiccionals en els Estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV”. *Anuario de estudios medievales*, 7, (1970-71), p. 351-491.
- “Una època tranquil·la en el govern de Barcelona: El regnat de Martí l’Humà (1396-1410)”. *Barcelona Quaderns d’Història*, 4 (2001), p. 165-182.
- “El rei Martí I l’Humà (1396-1410). El darrer rei de la dinastia barcelonina”. A: *Martí l’Humà: el darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410) : l’Interregne i el Compromís de Casp*. Barcelona: IEC, 2015.

FONTANA, Josep: “En els inicis de la Catalunya contemporània: l’economia a la segona meitat del s. XVII”. *Barcelona Quaderns d’Història*, 7 (2002), p. 13-21.

- “La història local: noves perspectives”. *Reflexions metodològiques sobre la història local. Quaderns del Cercle d’Estudis Històrics i Socials de Girona*, 1 (1985), p. 5-12.

FORT I COGUL, E: *El senyoriu de Santes Creus*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1972.

- *Benet XIII: El darrer papa d’Avinyó a Catalunya*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1965.
- *Margarida de Prades*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1960.

FRIGOLA, V. de: *Relación de los pueblos de que consta el Principado de Cataluña*. Barcelona. 1824.

GALERA, M.; ROCA, F.; TARRAGÓ, S: *Atles de Barcelona. Segles XVI-XX*. Barcelona: COAC, 1982.

GARCIA ESPUCHE, A.: *Barcelona 1700*. Barcelona: Edicions 62, 2010.

- *Barcelona entre dues guerres: Economia i vida quotidiana (1652-1714)*. Vic: Eumo, 2004.
- *La ciutat del Born : economia i vida quotidiana a Barcelona (segles XIV a XVIII)*. Barcelona : Ajuntament de Barcelona : Museu d’Història de Barcelona, 2009.
- “Transformació econòmica i sistema urbà: Catalunya 1550-1640”. *Manuscrits: Revista d’història moderna*, 15 (1997), p. 279-302.
- *Un siglo decisivo Barcelona y Catalunya 1550-1640*. Madrid: Alianza, 1998.

GARCIA, A.; GUÀRDIA, M.: “La consolidació d’una estructura urbana. 1300-1516”. A: *Història de Barcelona: La ciutat consolidada*. Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1992, p. 35-72.

- “Canvis i permanències de l’herència espacial medieval: de la ciutat de la Ribera a la ciutat de la Rambla”. A: *Història Urbana del Pla de Barcelona*, vol 2 (1985), p. 9-59.
- *Espai i societat a la Barcelona pre-industrial*. Barcelona: La Magrana, 1986.
- “L’estudi de l’espai urbà de la Barcelona de principis del s. XVIII: el cadastre del 1716”. A: *Primer Congrés d’Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, 1984, p. 643-674.

GARCIA FUERTES, G.: *L’abastament d’aigua a la Barcelona del segle XVIII (1714-1808)*. Barcelona : Fundació Salvador Vives y Casajuana, 1990.

Capítol IX: Bibliografia

- GARCÍA GALLO, A.: "La sucesión al trono en la Corona de Aragón". *Anuario de Historia del Derecho Español*, 33 (1966), p. 5-188.
- GARCÍA, J.; MACIAS, J.M.; REYES, T.: "Intervencions arqueològiques a l'àrea del monestir de Pedralbes". A: *III Congrés d'Història de Barcelona, Institut Municipal d'Història de Barcelona*, vol. I, 1993, p. 139-144.
- GARCÍA PANADÉS, T.: *Una Familia de ciudadanos honrados de Barcelona: los Gualbes*. TD, UB, 1977.
- GARRIDO I VALLS, J. D.: *Vida i regnat de Martí I. L'últim rei del casal de Barcelona*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2010.
- GIBERT, Josep: *La masia catalana: origen, esplendor i decadència: assaig històric descriptiu*. Barcelona: Millà Editorial, 1985.
- GIL, Pere: "Geografia de Catalunya". *Quaderns de Geografia*, 1, 1949.
- GIRALT I RAVENTÓS, E.: "Les tècniques de la viticultura anterior a la fil·loxera". *L'Avenç*, 30 (1980), p. 64-71.
- GIRALT, Emili: "De conreu de subsistència a conreu comercial". A: *Història agrària dels Països Catalans: Edat moderna*, III, p. 297-330.
- "El conreu de la vinya". A: *Història agrària dels Països Catalans: Edat moderna*, III, p.331-394.
  - *Història Agrària dels Països Catalans*. Antiguitat, vol I. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona. 2005.
- GIRONA I LLAGOSTERA, D.: Epistolari del rei Martí d'Aragó. *Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa*, V (1909).
- Itinerari del rey en Martí (1396-1402 i 1403-1410). *Anuari de l'Institut de Estudis Catalans*, IV (1916).
- GRANADOS GARCÍA, J.O.: "Los primeros pobladores del Pla". A: *El Pla de Barcelona i la seva història : actes del I Congrés d'Història del Pla de Barcelona*, Barcelona, 1982, p.67-82.
- GUAL VILA, V.: "El punt de partida de l'agricultura moderna. De la sentència arbitral de Guadalupe i les Germanies a la crisi de finals del cinc-cents". A: *Història Agrària dels Països Catalans*. Vol. III, Edat Moderna. Barcelona, 2008, p. 13-30.
- GUÀRDIA I BASSOLS, M.: *La revolució de l'aigua a Barcelona. De la ciutat preindustrial a la metròpoli moderna, 1867-1967*. Barcelona: MUHBA, 2012.
- GUÉRY, R.: "Les marques de potiers sur terra sigillata découvertes en Algérie. i. Sigillées provinciales (hispanique et gallo-romaine)". *Antiquités Africaines*, 13 (1979), p. 23-97.

Capítol IX: Bibliografia

- IGLÉSIES, Josep: *El fogatge de 1553*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1979
- *Pere Gil, S.I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya*. Barcelona: Societat Catalana de Geografia, Institut d'Estudis Catalans, 2002.
- JÁRREGA I DOMÍNGUEZ, R.: "El poblament rural és l'origen de les villae al nord-est d'Hispania durant l'època romana republicana (segles II-I aC)". *Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló*, 21 (2000), p.271-302.
- JAVIERRE MUR, A. L: *María de Luna, reina de Aragón*. Barcelona: CSIC, 1941.
- JERONI JORBA, Dionís: *Descripcion de las excellencias de la mvy insigne civdad de Barcelona*. Barcinone : apud Hubertum Gotardum, 1589. Reial Acadèmia de Bones Lletres. 1928.
- JORBA I SERRA, X.: Una aproximació al conreu de la vinya a Catalunya a l'època moderna (s. XVI-XVII). L'exemple d'Òdena. *Estudis d'història agrària*, 19 (2006), p. 175-208.
- JOVÉ I PERMANYER, J.; et al.: *Històries il·lustrades de Sarrià*. Barcelona: Columna, 1997.
- KAGAN, Richard L. (dir): *Ciudades del Siglo de Oro; las vistas españolas de Anton Van den Wyngaerde*. Madrid: El Viso, 2008.
- LALINDE ABADÍA, J.: *La jurisdicción real inferior en Cataluña (corts, veguers, batlles)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1966.
- LLUCH BRAMON, R.: Tot pensant en el conflicte remença: reflexions i propostes. *Estudis d'història agrària*, 25 (2013), p. 29-46.
- "1457: supressió dels mals usos?". *Estudis d'història agrària*, 16 (2003), p. 131-146.
- LOBATO FRANCO, I.: *Capital mercantil y actividad económica en la Cataluña preindustrial: compañías y negocios en Barcelona en la segunda mitad del siglo XVII*. TD. UB, 1995.
- LÓPEZ GUALLAR, P.: "Estructura familiar i canvi demogràfic a Barcelona, 1516-1857: la gènesi de la societat urbana moderna". A: *II Congrés d'Història del Pla de Barcelona*, vol. I. Ajuntament de Barcelona, 1985, p. 145-172.
- LÓPEZ PIZCUETA, T.: *La Pia Almoina de Barcelona (1161-1350). Estudi d'un patrimoni eclesiàstic català baixmedieval*. Barcelona: Fundació Noguera, 1998.
- LÓPEZ RODRÍGUEZ, C.: "El archivo real de Barcelona en tiempos de Fernando I". *Signo*, 12 (2003), p. 31-60.
- MALUQUER VILADOT, J.: *Derecho civil especial de Barcelona y su término*. Barcelona: La Renaixensa, 1889.

Capítol IX: Bibliografia

- MAÑÉ, M. C.; Rovira, M.: *Catàleg dels pergamins municipals de Barcelona Anys 1560-1908* (Volum VII). Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2013.
- MAÑÉ SABAT, A.: *Història de Sarrià. Les nostres arrels*. Barcelona: Associació de Veïns de Sarrià, 2002.
- MAR, Ricardo; GARRIDO, Ana; BELTRÁN-CABALLERO, J. A.: "Barcino y el urbanismo provincial romano". A: *Actas del XI Congrés d'Història de Barcelona*, Ajuntament de Barcelona: AHCB, 2012, p. 63-112.
- MARTÍ BONET, J. M.: *Sant Vicenç de Sarrià. 1000 anys d'història*. Barcelona: Akribos Edicions, 1987.
- MARTÍ FRAGA, E. : *La Conferència dels Comuns i el braç Militar. Dues Institucions Decisives en el tombant del s. XVII*. TD, Barcelona, UPF, 2008.
- *La Classe dirigent catalana : els membres de la Conferència del Tres Comuns i del Braç Militar (1697-1714)* . Barcelona : Fundació Noguera , 2009.
- MARTÍNEZ FERRANDO, J.E.: "Sant Vicente Ferrer y la casa real de Aragón". A: *Analecta Sacra Tarraconensis*, vol. XXVI. Barcelona: CSIC, 1955, p. 1-144.
- MARTÍNEZ GIRALT, A.: "Família i llinatge nobles a la Catalunya baixmedieval: el cas dels Vescomtes de Cabrera (1199-1423)", A: *Família a la baixa edat mitjana (s. XIII-XV). Actes del III Seminari d'Estudis Medievals d'Hostalric*. Hostalric: Ajuntament d'Hostalric, 2013, p. 9-28.
- MARTÍNEZ MILLÁN, J.: "Grupos de poder en la Corte durante el reinado de Felipe II: la facción Ebolista, 1554-1573". A: *Instituciones y élites de poder en la monarquía hispana durante el siglo XVI*. Madrid: Ediciones de la Universidad Autónoma de Madrid, 1992, p. 173-199.
- MAYANS, Ignasi: "Plano topográfico de Barcelona, 1855". A: *Atlas de Barcelona, iconografia de la ciutat de Barcelona, vistes i plànols impresos de 1572 a 1900*. Barcelona: Mediterrània, 1998. vol. II.
- MESEGUER I BELL, P.: *El setge de Barcelona de 1651-1652. La ciutat comtal entre dues corones*. TD. UAB, 2012.
- MIR, Marina; et alii: Itinerari per Sarrià. A: *Descobrir el medi urbà*, vol. 6. Ajuntament de Barcelona, 1988.
- MOLAS I RIBALTA, P.: *Comerç i estructura social a Catalunya i València als segles XVII i XVIII*. Barcelona : Curial, 1977.
- *L'alta noblesa catalana a l'Edat Moderna*. Vic: Eumo, 2004.
- "Las primeras etapas de la burguesía industrial catalana. Los empresarios algodonereros del siglo XVIII". A: *La burguesía mercantil en la España del Antiguo Régimen*. Madrid: Cátedra, 1985, pàg. 238-246.

Capítol IX: Bibliografia

- MOLAS, M.D., Sánchez, E.: "Coneixement actual sobre l'hàbitat i l'habitació a la Catalunya Central". *Cota Zero*, 10 (1994), p. 60-72.
- MOLINÉ I BRASÉS, E.: "Noticiari català dels segles XIV i XV". *Butlletí de l'Ateneu Barcelonès*, 2 (1916), p. 211-220.
- MONTEAGUT I ESTRAGUÉS, T. de: "Lluís de Peguera i el seu pensament jurídic". *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*. 18-II (1998), p. 53-67.
- MONTERO VALLEJO, M.: *Sótanos y duendes de Mantua y las aguas de Madrid*. Madrid: Ed. Nacional, 1982.
- MONTFAR-SORTS, D.: *Historia de los condes de Urgel*. Barcelona: Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón, v. II, (1853)
- MORALES ROCA, F.: "Privilegios nobiliarios del principado de Cataluña. Dinastía de Austria, reinado de Doña Juana I de Aragón y de Don Carlos I (1515-1556)". *Hidalguía: la revista de genealogía, nobleza y armas*, 291 (2002), p. 225-250.
- *Próceres habilitados en las cortes del Principado de Cataluña, siglo XVII (1599-1713)*. Madrid: Hidalguía, 1983.
  - *Ciudadanos y burgueses honrados habilitados como síndicos del Brazo Real en las Cortes del Principado de Cataluña: dinastías de Trastámara y de Austria : siglos XV y XVI (1410-1599)*. Madrid: Hidalguía, 1995.
- MOXÓ I DE MONTOLIU, F.: *La casa de Luna (1276-1348): Factor político y lazos de sangre en la ascensión de un linaje aragonés*. Madrid: Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 1990.
- MUTGÉ, J; RIU, M. (eds.): *El mas català durant l'Edat Mitjana i la Moderna (segles IX-XVIII). Aspectes arqueològics, històrics, geogràfics, arquitectònics i antropològics*. Barcelona: CSIC, 2001.
- NADAL FARRERAS, J.: "Una font important per a la història econòmica de Catalunya: el Reial Cadastre (1715-1845)". A: *Homenatge al Dr. Juan Reglà Campistol*, 2. València, 1975, p. 209-222.
- NADAL, J.; GIRALT, E.: *La population catalane de 1553 à 1717. L'immigration française*. Paris: Setpen, 1960.
- NAVARRO I MOLLEVÍ, I.: *Masies de les Corts : torres, masos i altres cases*. Barcelona: Arxiu Municipal del Districte de les Corts, 1993.
- NOGUERA DE GUZMÁN, R.: "El precario y la "precaria" (notas para la historia de la enfiteusis)". *Estudios históricos y documentos de los archivos de protocolos*, II (1950), p. 151-274.

Capítol IX: Bibliografia

- OLIVÉ I GUILERA, J.: "Les Rieres del pla de Barcelona a mitjan segle XIX". A: *III Congrés d'Història de Barcelona*. Volum II. Barcelona : Ajuntament, 1993. p. 399-408
- OROZCO, F. de: *Conquista de Cataluña por el Marqués de Olías, y Mortara*. 1652
- ORTÍ I GOST, P.: "L'exploració d'una renda reial: els molins del rec comtal de Barcelona fins al segle XIII". *Estudios sobre renta Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval. Anuario de Estudios Medievales*, Anejo 27, (1993), p.243-273.
- "El municipi de Barcelona i les parròquies del seu entorn al segle XIV". *Anuario de Estudios Medievales*, 31/1, (2002), p. 33-48.
  - "Una aproximació als fogatges catalans de la dècada de 1360". *Anuario de Estudios Medievales*, 29 (1999), p. 747-773.
- PALET I MARTÍNEZ, J.M.: *Estudi territorial del Pla de Barcelona. Estructuració i evolució del territori entre l'època ibero-romana i l'altmedieval segles II-I aC- X-XI dC*, Barcelona. Barcelona: UB, 1995.
- "Estructura parcel·laria i aprofitament agropecuari al delta del riu Besòs en època medieval". *Finestrelles*, 8 (1996), p. 39-57.
- PALET, J.M.; FIZ, J.I.; ORENGO, H.A.: "Centuriació i estructuració de l'Ager de la colònia Barcino: anàlisi arqueomorfològica i modelació del paisatge". *Quarhis: Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona*, 5 (2009), p. 106-123.
- PALOS PEÑARROYA, J. Ll.: *Catalunya a l'Imperi dels Àustria*. Lleida: Pagès, 1994.
- PAÛL CARRIL, V.: "El cambio de los usos agrarios del suelo en el actual ámbito metropolitano de Barcelona (del siglo XVIII a la actualidad)". *Investigaciones geográficas*, 53 (2010), p. 145-88.
- PEÑA MARTÍNEZ, J.A.: *Martí I l'Humà, un rei sense hereu*. Vimbodi: Publicacions de l'Abadia de Poblet, 2010.
- PERELLÓ FERRER, A. M.: *L'arquitectura civil del segle XVII a Barcelona*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.
- PÉREZ LATRE, M.: *Entre el rei i la terra. El poder polític a Catalunya al segle XVI*. Vic: 2004.
- PÉREZ SAMPER, Ma A.: "El patrimoni sonor de Barcelona: la veu de les campanes". A: *Els sons de Barcelona a l'edat moderna*. Barcelona: MUHBA, Ajuntament de Barcelona, 2016, p. 47-65.
- PLADEVALL I FONT, A. [et al.]: *L'art gòtic a Catalunya. Arquitectura III. Dels palaus a les masies*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003.

Capítol IX: Bibliografia

- PONS I GURI, J. M.: "Actes possessoris de les jurisdiccions dels vescomtats de Cabrera i de Bas". A: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, vol. 4. Barcelona : Fundació Noguera, 1989-2006, p. 277-316.
- "Producció de dret paccionat al vescomtat de Cabrera. Capítols dels anys 1387, 1398, 1415 i 1488". A: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, vol. 4. Barcelona: Fundació Noguera, 2006, p. 251-276.
  - *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, vol. 4. Barcelona : Fundació Noguera, 1989-2006.
  - *Gran Enciclopèdia Catalana*. vol III, Barcelona, 1970-1980.
- PORTAVELLA I ISIDORO, J.: *Els carrers de Barcelona: Sant Gervasi*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2003.
- PUIG I PUIG, S: *Pedro de Luna último papa de Aviñón (1387-1430)*. Barcelona, 1920.
- PUIGVERT I SOLÀ, J. M.: "Parròquia i societat rural a la Catalunya d'antic règim. L'exemple de Riudellots de la Selva". *Recerques: Història, economia i cultura*, 20 (1988). p. 171-196.
- RASO NADAL, J.M.: *El clima del Llano de Barcelona*. TD. UB, 1972.
- RIERA I SANS, J.: "Els primers monestirs de jerònims a la Corona d'Aragó (1374-1414)". *Studia monastica*, 50/2 (2008), p. 275-344.
- RODRIGO LIZONDO, M. (ed.): *Col·lecció documental de la Cancelleria de la Corona d'Aragó. Textos en llengua catalana (1291-1420)*. València: Universitat de València, 2013.
- ROMERO BLANCO, D.: *Sarrià, de poble a barri. Una aproximació morfològica*.TD. UPC, 2013.
- RONDÓN BINUÉ, E.: *El lenguaje técnico del feudalismo en el siglo XI en Cataluña*. Barcelona: CSIC, 1957.
- RUBIÓ BALAGUER, J.: Decadencia de la literatura catalana. Desde 1700 hasta la ocupación francesa (1808). A: *Historia General de las literaturas hispánicas*. Barcelona, 1949-58.
- RÚÍZ-DOMENEZ, J.E.; GUILLEM, Ricard: *Un sogno per Barcelona*. Nàpols: Edizioni Athena, 1999
- RUIZ-OLALLA, P.: *Aproximació a una institució senyorial eclesiàstica: Pedralbes al s. XVI*. Barcelona: TD, UB, 1987.
- "El monestir de Pedralbes al segle XVI". *Pedralbes: revista d'història moderna*, 9 (1989), p. 183-92.
  - "Els comptes del reial monestir de Santa Maria de Pedralbes, 1503-1600". A: *I Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, 1984, vol. I, p. 211-220.

Capítol IX: Bibliografia

- SAGARRA I SISCAR, F. de: *Sant Vicens de Sarrià. Dades i clarícies referents a la història d'aquesta vila i parròquia*. Barcelona: Ed. Francesc X. Altés, 1921.
- SALRACH, J.M.: "La vinya i els viticultors a la Catalunya de l'Alta Edat Mitjana". A: *Vinyes i vins, mil anys d'història : III Col·loqui d'Història Agrària sobre mil anys de producció, comerç i consum de vins i begudes alcohòliques als Països Catalans*, vol. I, 1993, p. 117-145.
- SANABRE, Josep (ed.): *Parlaments de Pau Claris i de Pau Duran a l'assemblea dels tres braços : 11 de setembre de 1640*. Barcelona: Edígraf, 1968.
- SÁNCHEZ SUÁREZ, A: *Indianes, 1736-1847 : els orígens de la Barcelona industrial*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2013.
- SANJUST I LATORRE, C.: *L'obra del Reial Monestir de Santa Maria de Pedralbes des de la seva fundació fins al segle XVI. Un monestir reial per a l'obra de les clarisses a Catalunya*. TD, UAB, 2008.
- SANZ PARERA, M.: *El Pla de Barcelona. Constitució i característiques físiques*. Sant Cugat del Vallès: Els Llibres de la Frontera, 1988.
- SEGURA, Antoni: "La pagesia de Sants, del Pla i de la ciutat de Barcelona el 1723". A: *I Col·loqui d'història agrària*, Barcelona, 1983, p. 229-246.
- SEGURA, Antoni; SUAUA, Jaume: *L'evolució de l'estructura de la propietat de la terra al Pla de Barcelona. 1723-1823/1841*. Barcelona: La Magrana, 1982.
- SERRA I BATISTE, J.: (dir): *Atles de Barcelona*. Barcelona : Ajuntament de Barcelona, 2011.
- SERRA DESFILIS, A.: "La historia de la dinastía en imágenes: Martín el Humano y el rollo genealógico de la Corona de Aragón". *Locus Amoenus*, 6 (2002-2003), p. 57-74.
- SERRA I PUIG, E.: "El règim feudal català abans i després de la sentència arbitral de Guadalupe". *Recerques, història, economia i cultura*, 10 (1980), p. 17-32.
- "Els Gualbes ciutadans de Barcelona: de la fallida bancària del segle XV a l'enllaç nobiliari del segle XVII". A: *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, 1984, p. 479-496.
- *Pagesos i senyors a la Catalunya del s. XVII. Baronia de Sentmenat (1590-1729)*. Barcelona: Crítica, 1988.
- SERRANO COLL, M.: "Semblança del rei Martí l'Humà a través de la seva promoció artística". A: *Martí l'Humà. El darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410), l'Interregne i el Compromís de Casp*. Barcelona: IEC, 2015, p. 637-658.
- SIGÜENZA, José: *Historia de la orden de San Jerónimo*, vol. 1. Junta de Castilla y León. Consejería de Educación y Cultura, 2000.

Capítol IX: Bibliografia

- SILLERAS-FERNÁNDEZ, N.: *María de Luna: Poder, piedad y patronazgo de una reina bajomedieval*. Zaragoza: CSIC: Institución Fernando el Católico, 2012.
- SIMÓN TARRÉS, A.: *La població catalana a l'Edat Moderna*. UAB, 1996.
- SIPIONE, Enzo: *Economia e società nella contea di Modica (secoli XV-XVI)*. Messina: Intilla, 2001.
- "I Caprera dalle viscontea di Catalogna a la contea di Modica". *ASSI*, 2 (1972-1973), p. 109-175.
- SOBREQUÉS I CALLICÓ, J.: *Història de Barcelona*. Barcelona: Plaza Janés, 2008.
- *Catálogo de la cancellería de Enrique IV de Castilla Señor del Principado de Cataluña : lugartenencia de Juan de Beaumont, 1462-1464*. Barcelona: CSIC, 1975.
- SOBREQUÉS, J; SOBREQUÉS, S.: *La guerra civil catalana del segle XV: estudis sobre la crisi social i econòmica de la Baixa Edat Mitjana*. Barcelona: Edicions 62, 1973.
- SOBREQUÉS I VIDAL, S.: *El Compromís de Casp i la noblesa catalana*. Barcelona: Curial, 1973.
- *Els Barons de Catalunya*. Barcelona: Base, 2011.
- *Els barons de Catalunya i el Compromís de Casp*. Episodis de la Història. Barcelona: Rafael Dalmau, 1966.
- SOLDEVILA, F.: *El Compromís de Casp : resposta al Sr. Menéndez Pidal*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1965.
- SOLÉ I SABATÉ, J. M. (dir.): *Historia de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents*. vol. II (1518-1714). Barcelona: Generalitat de Catalunya: Enciclopèdia Catalana, 2003.
- SOLER I BESCÓS, F. M.: "La integració del patrimoni arquitectònic rural de l'època moderna a la ciutat de Barcelona". *Pedralbes: Revista d'història moderna*, 28/2 (2008), p. 941-956.
- SOLER SALA, M.: "Feudalisme i nucleació poblacional. Processos de concentració de l'hàbitat al comtat de Barcelona entre els segles X i XIII". *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 23-24 (2002-2003), p. 69-101.
- SOLEY, Ramón: *Atlas de Barcelona : iconografía de la ciudad de Barcelona, vistas i plànols impresos de 1572 a 1900*. Barcelona: Mediterrània, 1998.
- TARRADELL, M.: "Sobre el poblamiento romano en el Pla de Barcelona". *Cuadernos de arqueología e historia de la Ciudad*, 17 (1977), p. 93-98.
- TASIS I MARCA, R.: *Pere el Cerimoniós i els seus fills*. Barcelona: Teide, 1962.

Capítol IX: Bibliografia

- TOLDRÀ PARÉS, M.: *La reina Maria, dona d'Alfons V el Magnànim: vida i obra de govern (1401-1458)*. Barcelona, UB, 2014.
- TORRAS I RIBÉ, J.M.: *Felip V contra Catalunya*. Barcelona: Rafael Dalmau editor, 2005.
- *La Guerra de Successió i els setges de Barcelona (1697-1714)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1999.
  - *Els Municipis catalans de l'Antic Règim : 1453-1808 : procediments electorals, òrgans de poder i grups dominants*. Barcelona : Curial, 1983.
- TORRES I SANS, X.: *La guerra dels Segadors*. Vic: Eumo, 2006.
- TRAVESSET I QUERALTÓ, M.: "Antecedents en l'estudi de les restes arquitectòniques de l'antiga església de santa Eulàlia de Vilapicina". *Finestrelles*, 10 (1999), p. 9-25.
- "Estudi de la xarxa viària romana a l'àmbit geogràfic del Pla de Barcelona". *Finestrelles*, 7 (1995), p. 121-147.
  - "La xarxa hidrogràfica del Pla entre la riera de Magòria i la riera d'Horta". *Finestrelles*, 6 (1994), p. 57-69.
- TRONZO, W.: *The Cultures of His Kingdom. Roger II and the Capella Palatina in Palermo*. Princeton: Princeton University Press, 1997.
- VALL I CAMAPOSADA, J.M.: *Bellesguard: Origen, esplendor, decadència i transformació*. TD, Barcelona, 2017.
- VALLA, Lorenzo: *Historia de Fernando de Aragón*, (edició de Santiago López Moreda). Madrid: Akal, 2002.
- VALLS, Francesc: *El paper de les exportacions vitícoles en la configuració de les relacions exteriors de l'economia catalana 1672-1678*. TD, UB, 2001.
- VELA I AULESA, C.: *Especiers i candelers a Barcelona a la Baixa Edat mitjana*. Barcelona: Pagès Editors, 2007.
- VENDRELL, F.: *Violante de Bar y el Compromiso de Caspe*. Barcelona: Real Academia de Buenas Letras, 1992.
- VENDREL, F; MASIÀ, A.: *Jaume el Dissortat, darrer comte d'Urgell*. Barcelona: Aedos, 1956.
- VERRIÈ, Frederic-Pau (ed.): *Crònica del regnat de Martí*. Barcelona: Asociación de Bibliófilos de Barcelona, 1951.
- VILA I CARABASSA, J. M.: *L'arqueologia dels masos. A: L'art gòtic a Catalunya. Arquitectura III. Dels palaus a les masies*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003.

Capítol IX: Bibliografia

- VILA I COMAPOSADA, M.A.: Els itineraris d'Hernando Colom per Catalunya, 1519. A: *Miscel·lània Pau Vila: biografia, bibliografia, treballs d'homenatge*, 1975, p. 483-492.
- VILA, Pau: "La circulació de les aigües del Pla de Barcelona en el passat". A: *Cuadernos de Arqueologia e Historia de la Ciudad*, 17 (1977), p. 13-20
- VILA, Pau; CASASSES, Lluís: *Barcelona i la seva rodalia al llarg del temps*. Barcelona: Aedos, 1974.
- VILAGINÉS, J.: *El paisatge, la societat i l'alimentació al Vallès Occidental (segles X-XII)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001.
- VILALLONGA, Maria Àngela: *La literatura llatina a Catalunya al segle XV*. Barcelona: Curial, 1993.
- VILAR, Pierre: *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII*. Barcelona: Curial, 1973.
- *Catalunya dins l'Espanya Moderna*. vol. III, Barcelona: Curial, 1986.
  - *Crecimiento y desarrollo*. Barcelona: Ariel, 1972.
  - "La Catalunya industrial: reflexions sobre una arrencada i sobre un destí". *Recerques*, 3, (1974), p.7-22.
- VINDIGNI, M.: *I Cabrera, conti di Modica tra Catalogna e Sicilia 1392-1480*. Torino-Pozzallo: Graphot Snc di Giachino Roberto e C., 2008.
- VINYOLES I VIDAL, T.: "Els sons, els colors i les olors de Barcelona pels volts del 1400". A: *II Congrés d'Història del Pla de Barcelona*. Barcelona, 1989, p.133-144.
- *La vida quotidiana a Barcelona vers 1400*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1985.
  - (Coord): "Ús de l'espai en els castells i torres dels segles XIV i XV". *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 3 (1986), p. 217-295.
- VOLTES BOU, P.: *Barcelona durante el gobierno del Archiduque Carlos de Austria (1705-1714)*. 2 vol. Barcelona: CSIC, 1963.
- *Pau Ignasi de Dalmases i el seu temps*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1962.
  - *Historia del abastecimiento de agua de Barcelona*. Barcelona: Sociedad General de Aguas de Barcelona, 1967.
- VVAA: *Masies de Barcelona*. Manresa: Angle Editorial, 2009.
- ZAMORA, Francisco de: *Diario de los viajes hechos en Catalunya*, Barcelona: Curial, 1973 [1787].
- ZURITA, J. de: *Anales de la Corona de Aragón*. Zaragoza : Institución Fernando el Católico (CSIC), 1976-1990.

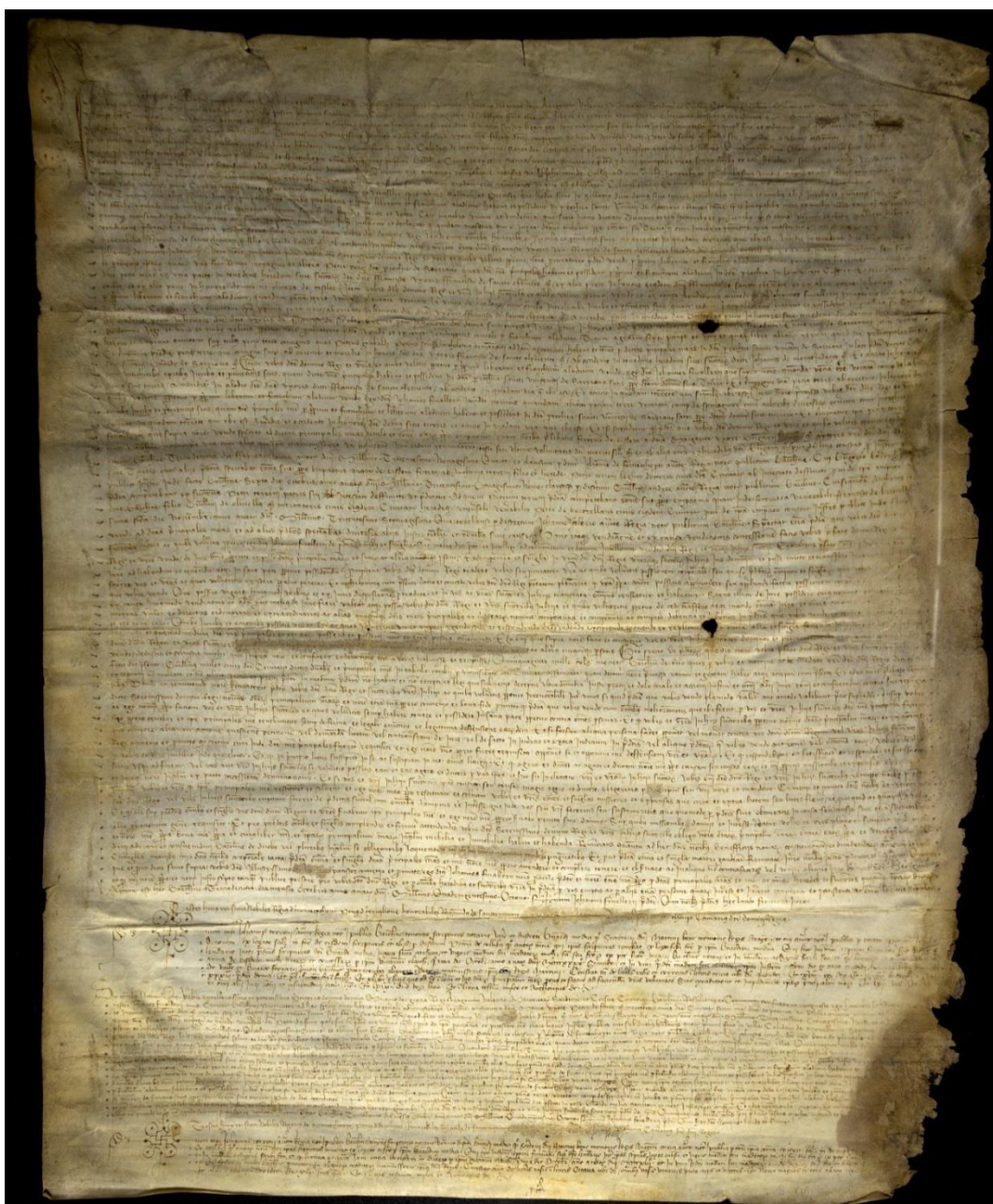

Capítol X: Apèndix documental

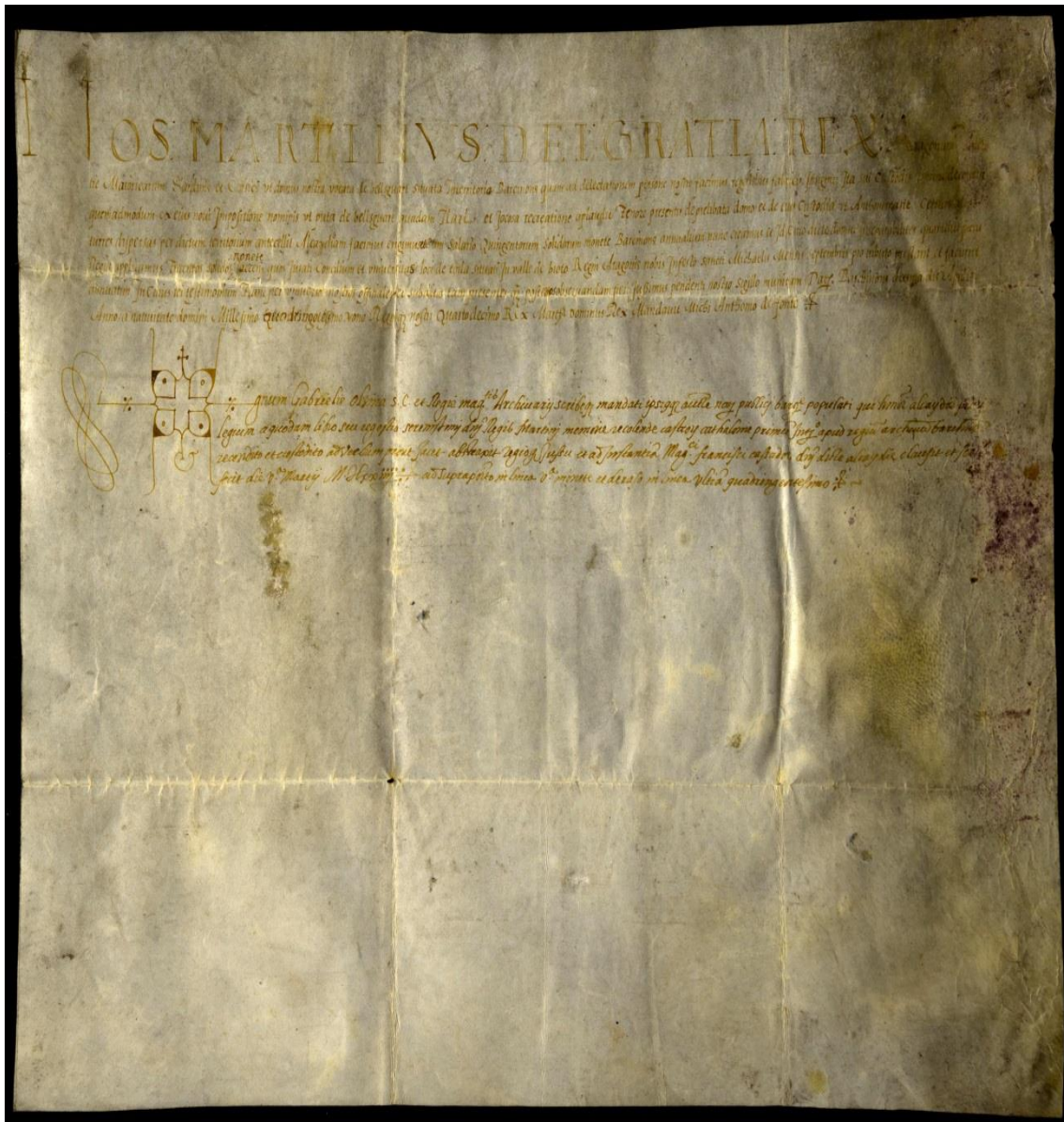
I.- Pergamins de la Cancelleria reial i d'altres d'especial interès de l'AHPSJP	276
II.- Estudi de les monedes entregades per la família Guilera trobades a Bellesguard	286
III.- Crist de Bellesguard	296
IV.- Quadre resum dels propietaris de Bellesguard	297
V.- Façanes est i nord de la torre Bellesguard d'Antoni Gaudí	298

I.- Pergamins de la Cancelleria reial i d'altres d'especial interès de l'AHSJP

Pergamí núm 1: document de compra de Bellesguard (760 x 600 mm)

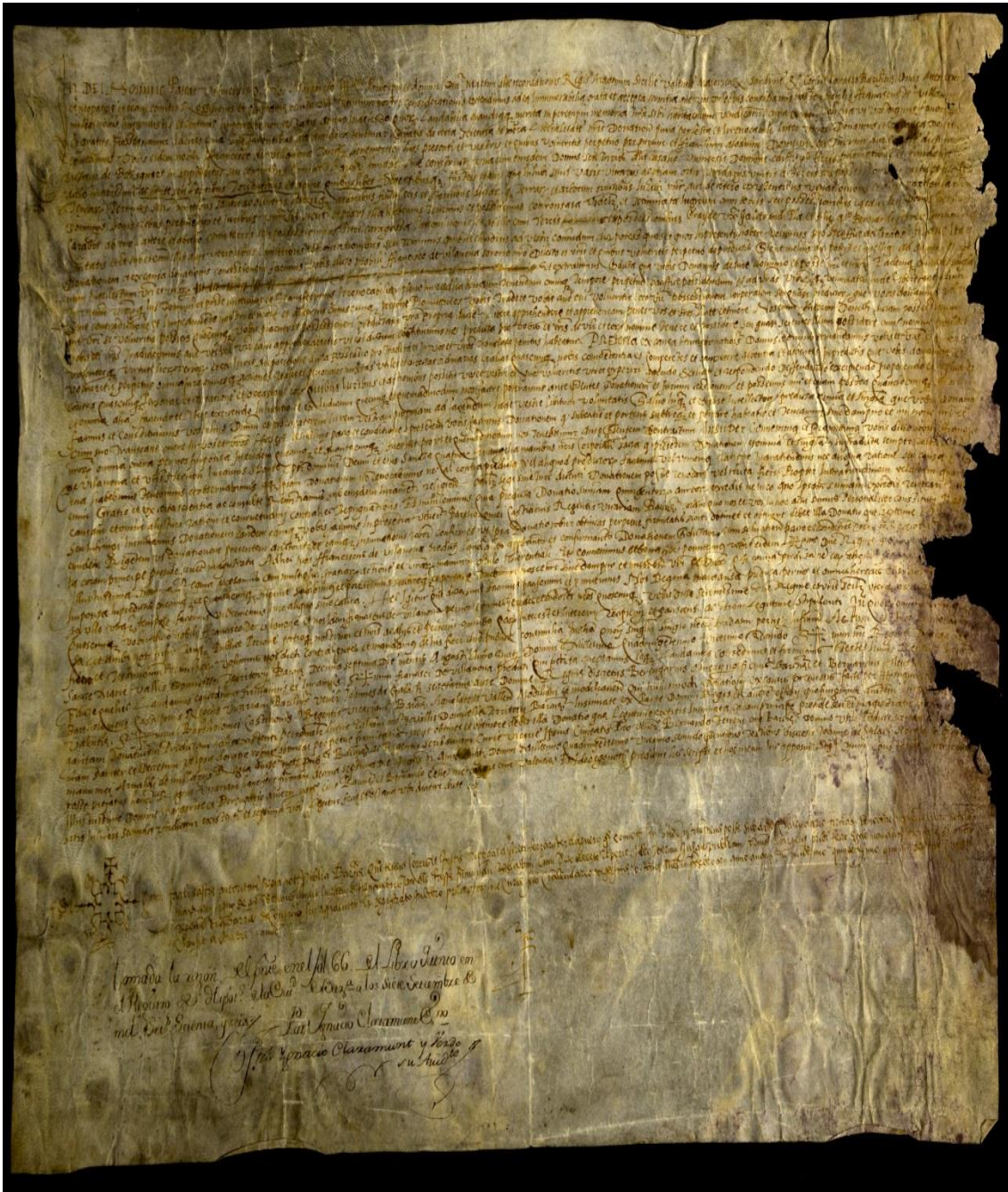
Joan de Fiveller com a procurador de senyora Margarida, vídua de Pere de Font, la seva germana, usufructuària del seu marit i de la senyora Eufrasina, dona seva, filla dels dits Pere i Margarida, ven per lliure i franc alou una casa o torre que abans s'anomenava Vallblanc i ara Bellesguard, amb tots els honors i possessions, vinyes, camps i altres terres, tant cultes com ermes, a les muntanyes i plans amb oliveres i altres arbres de diferents gènere, amb un hort clos on es troba un colomer i una casa, amb aigua per regar en cers dies, amb els cups de vi que posseeix la torre en pur i franc alou en la parroquia de Sant Vicenç de Sarrià. Es reserva el venedor un empiu i la facultat de passar per dos petits camps i un maset que es troba prop de la dita torre i de l'església de Sant Gervasi. A 13 d'octubre de 1408.

Pergamí núm 2

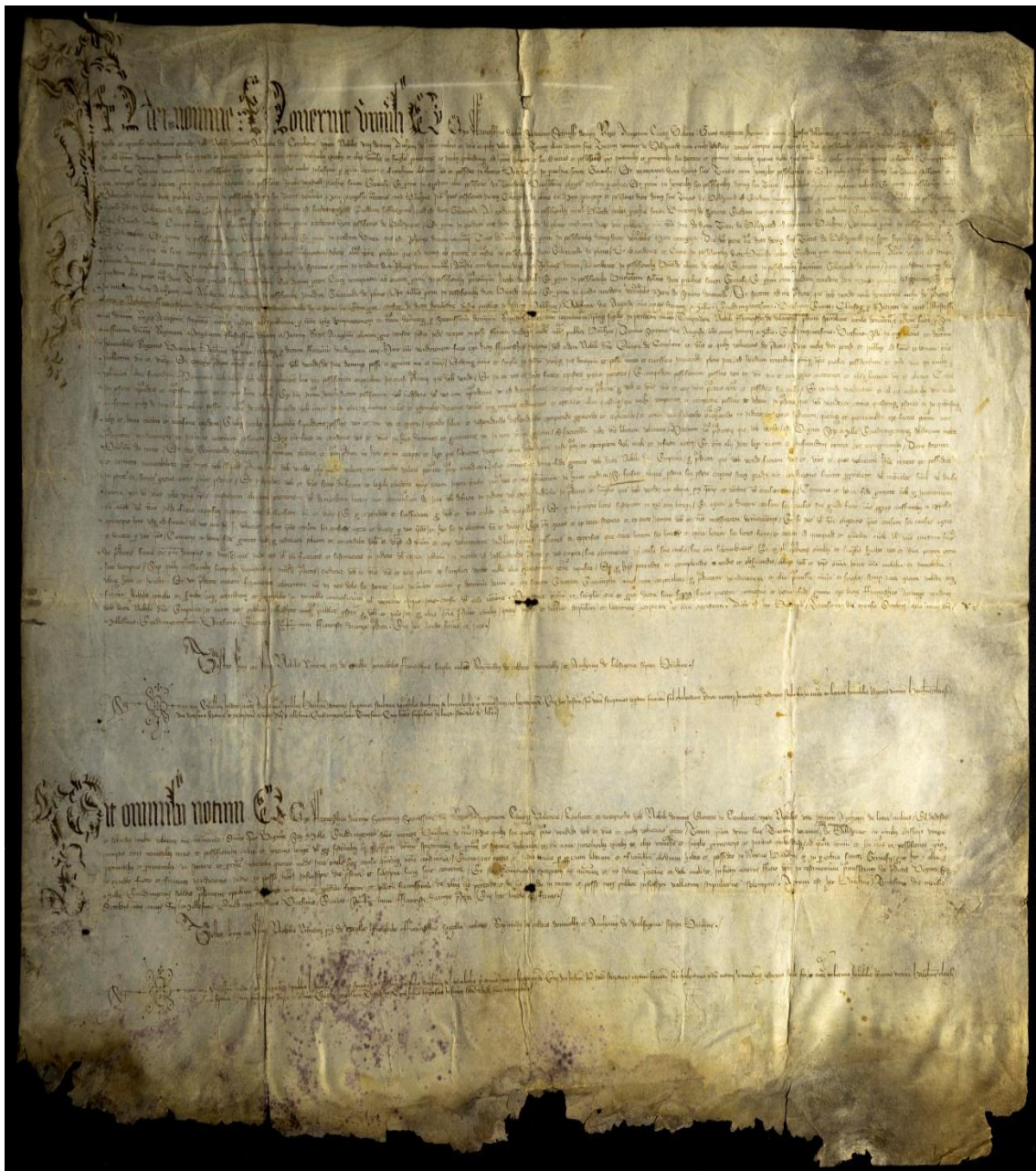
Martí I mana fabricar-se una casa “per recreació de sa persona” amb el nom de Bellesguard. Per això crea l’alcaldia que dota amb 500 ll. anuals, d’aquestes, 300 ll. presta el poble de Torla de la Vall de Broto. A 10 d’abril de 1409.

Còpia legalitzada per l’arxiver, escrivà de manament i notari públic de Barcelona Gabriel Olzina a petició de Francesc Cassador a la segona meitat del s. XVI.

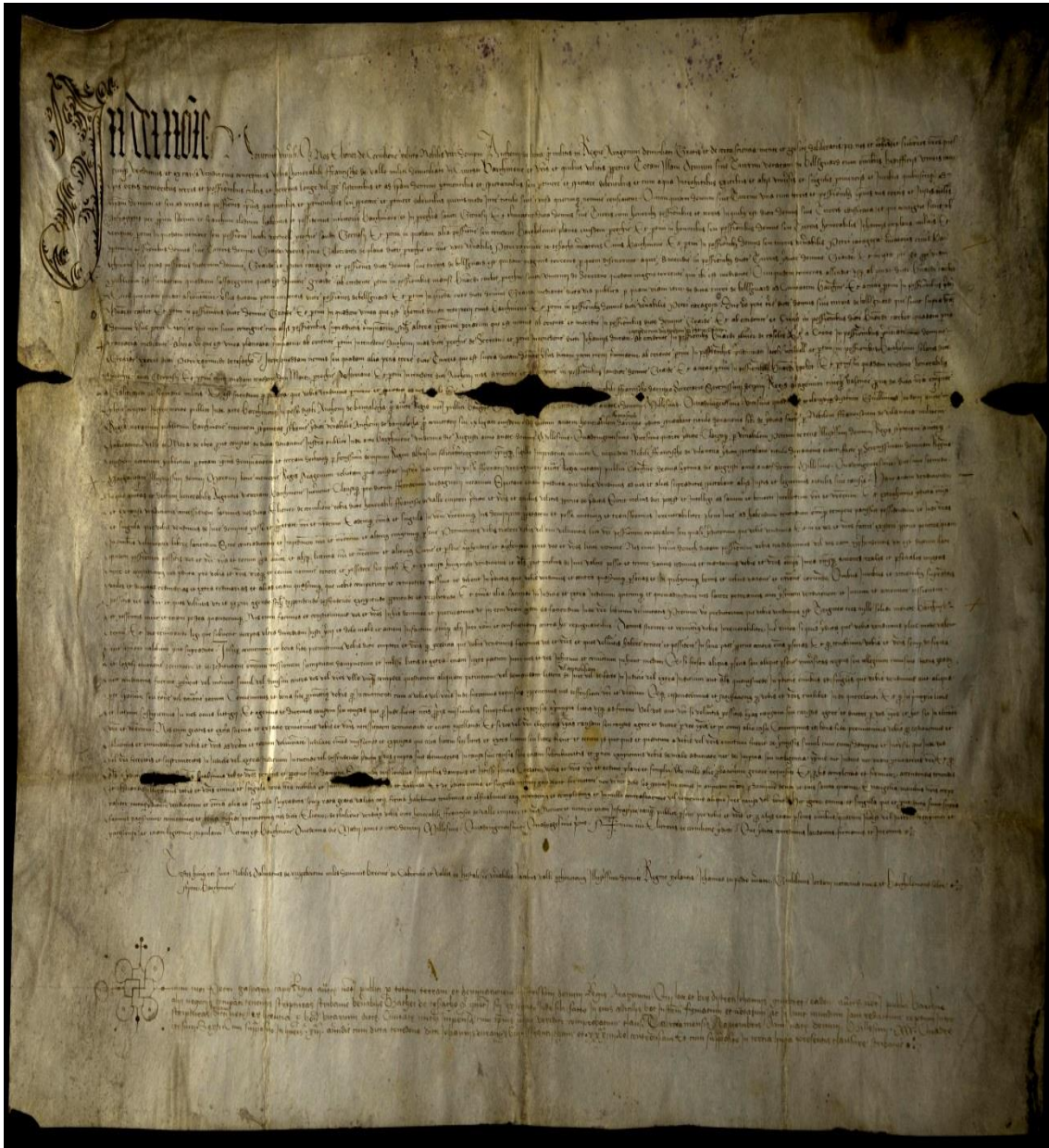
Pergamí núm. 3

La reina Margarida de Prades, vídua del rei Martí d'Aragó, en agraïment pels seus serveis, fa donació en lliure i franc alou a Francesc de Vilanova la torre de Bellesguard, situada en els confins de Barcelona, amb les seves fonts, torrents, i qualsevol aigua i arbres, cups, horts i vergés contigus a dita torre, amb les terres i possessions cultes i boscoses, oliveres i demés cases i altres particulars dominis de dita casa. A 17 d'agost de 1422.

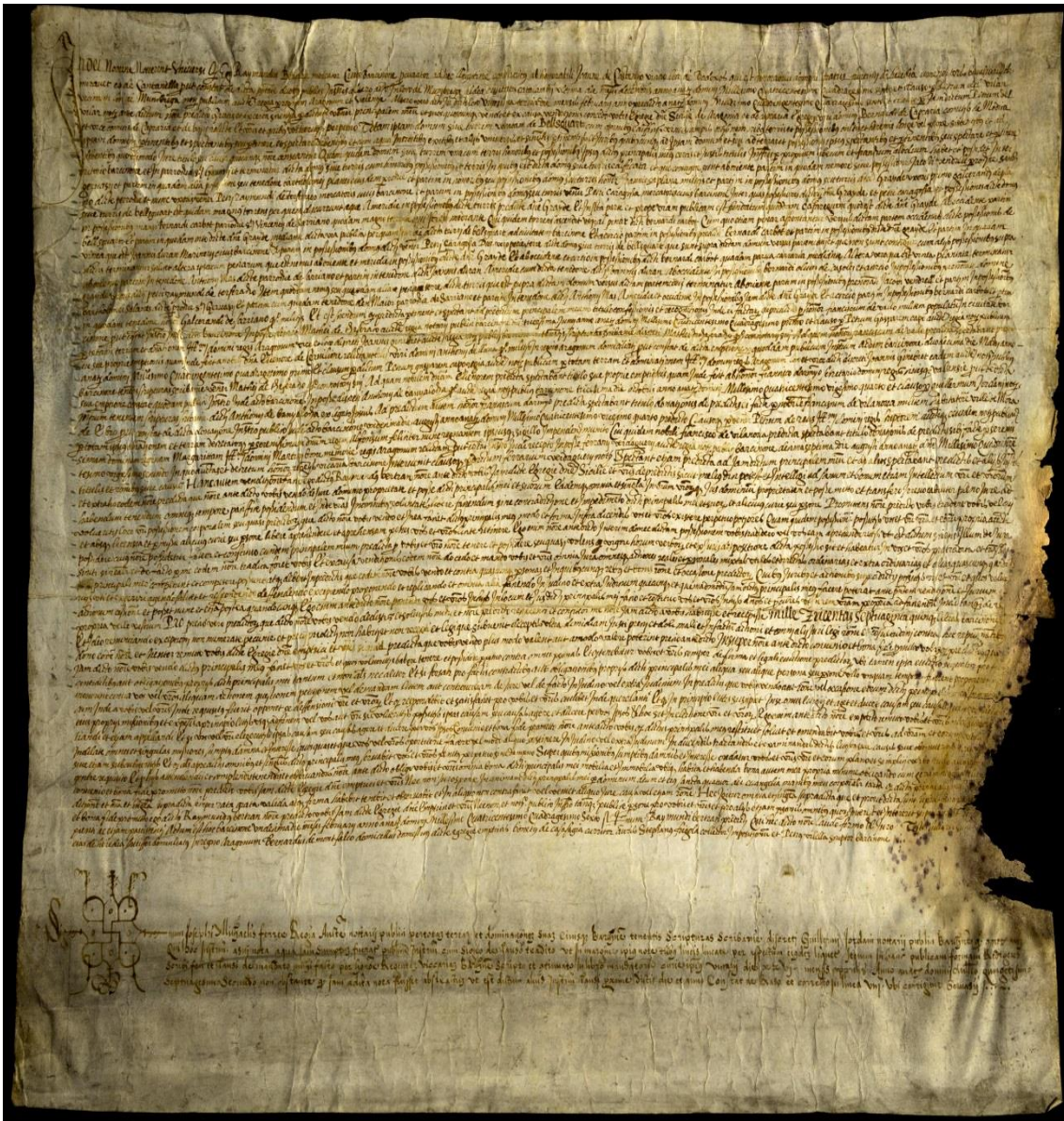
Pergamí núm. 4

Francesc Darinyó, secretari del rei d'Aragó, ven a la Il·lustre Elionor de Cervelló, dona d'Antón de Luna, tota aquella casa o torre anomenada de Bellesguard, amb tots els seus edificis, vinyes, camps, horts, boscos, terres i possessions cultes i ermes, tant les terres que son a prop com les que son lluny de dita torre, qui venedor posseïa per propi i franc alou en el territori de Barcelona, en la parròquia de Sant Gervasi. Es fa una àpoca de 26.400 ll. Dada a 30 d'octubre de 1424.

Pergamí núm. 5

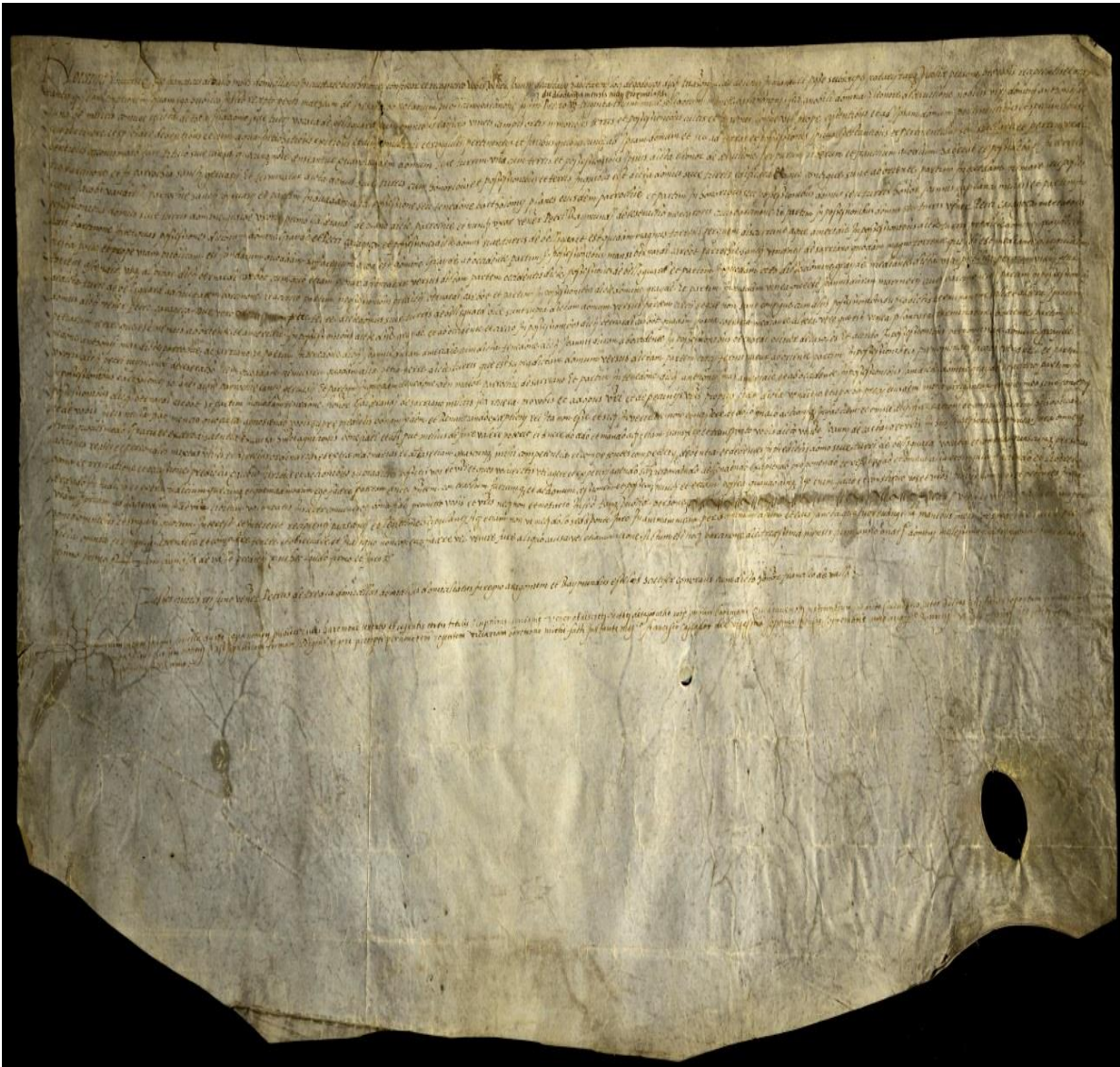
Elionor de Cervelló, vídua del noble Antón de Luna del regne d'Aragó, ven a Francesc de Vall, cavaller de Barcelona, tota aquella casa o torre dita de Bellesguard, amb tots els seus edificis, vinyes, camps, horts, boscos, terres i possessions cultes i ermes, tant les que son properes com lluny, i les demás pertinences de dita torre, amb els seus drets que posseïa dita venedora per propi, lliure i franc alou en el territori de Barcelona, en la parròquia de Sant Gervasi. Dada a 12 de maig de 1441.

Pergamí núm. 6

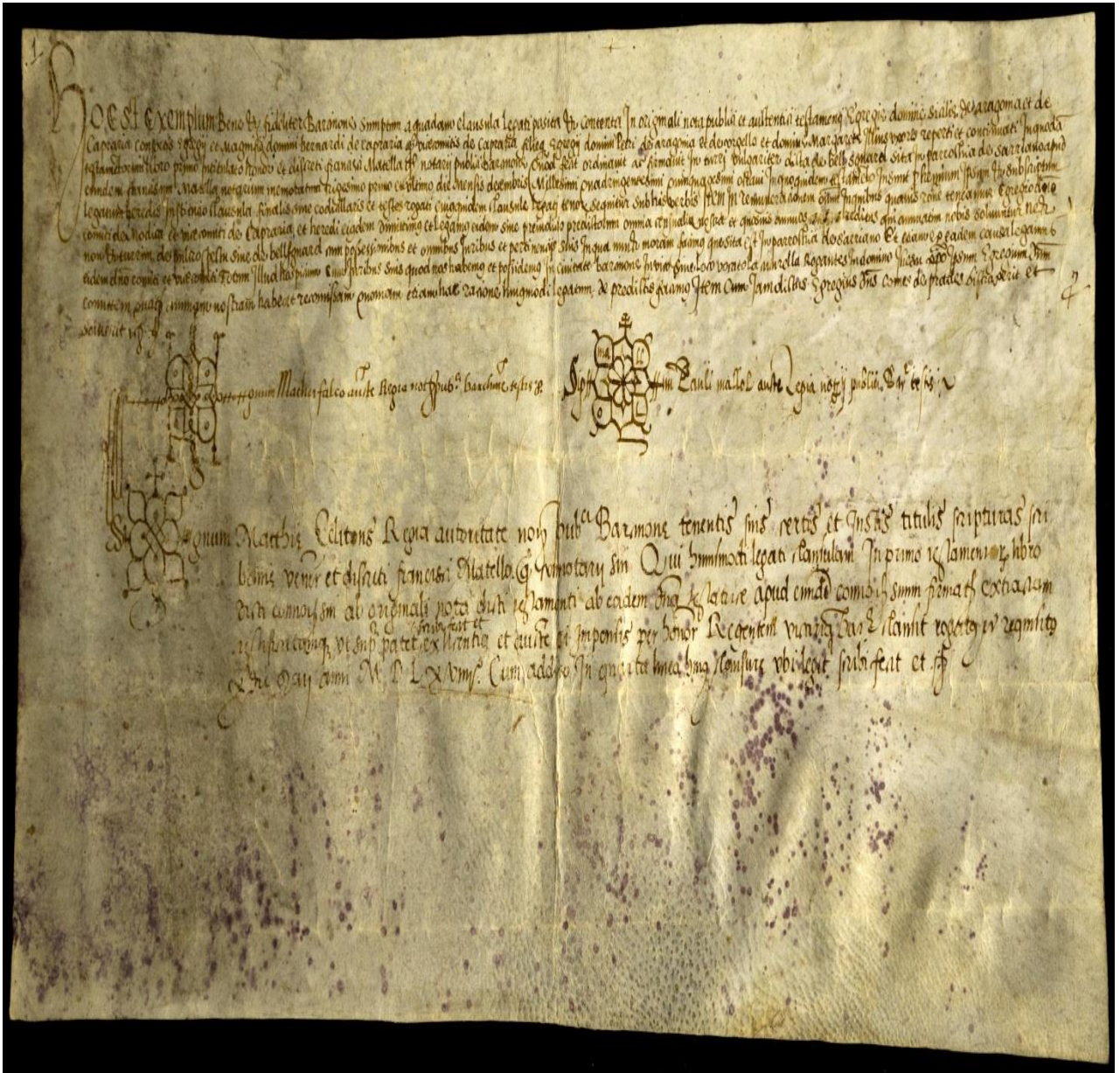
Ramón Bertran, mercader i procurador de Joan de Castenyó, que és procurador de F. Fortuny d'Heredia, Comanador de les Batllies de Miravet i de Cantanella, ven a Cecília d'Aragó i de Cabrera, vídua del Comte Bernat de Cabrera, vescomte de Bas, tota aquella torre de Bellesguard, amb tots els seus edificis, vinyes, camps, horts, boscos, terres i possessions cultes i ermes, tant les que son properes com lluny, i les demés pertinences, que per franc alou posseïa en el territori de Barcelona en la parròquia de Sant Gervasi. Als 11 de febrer de 1446.

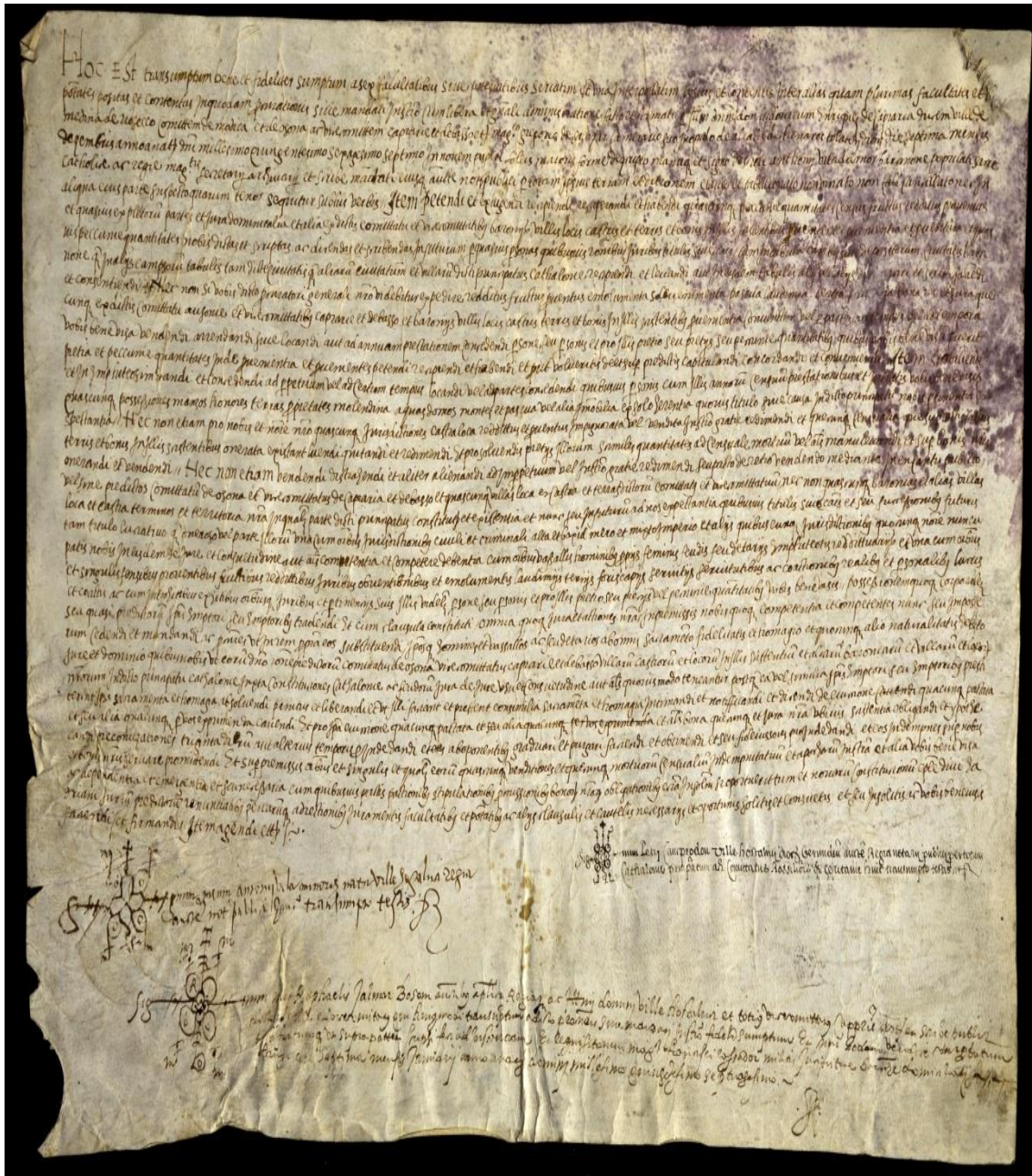
Pergamí núm. 7

Francesc de Vall, cavaller, confessa i reconeix a Joan de Castenyó, del lloc de Godoyos, bisbat de Taraçona, que aquella compra que havia fet el 12 de maig de 1441, per un preu de 33 mil ll. de Barcelona a la noble Elionor de Cervelló de tota aquella casa o torre de Bellesguard amb tots els seus edificis, vinyes, camps, horts, boscos, terres i possessions cultes, incultes i ermes, tant les que son properes com lluny, i les demés pertinences, amb l'aigua i qualsevol altre dret que posseïa dita Senyora Elionor per lliure pur i franc alou en el territori de Barcelona en la parròquia de Sant Gervasi. Als 30 de juny de 1447.

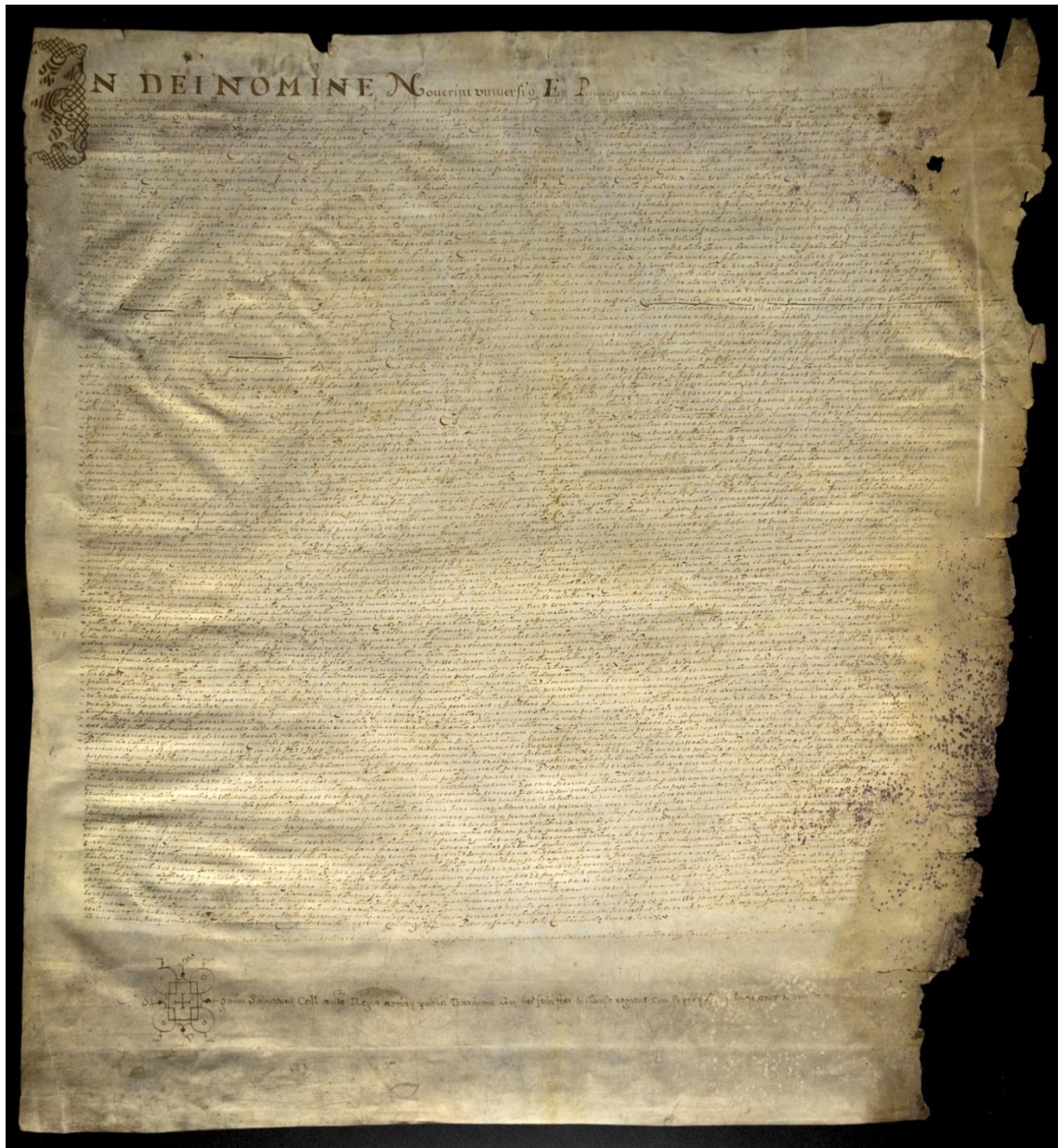
Pergamí núm. 8

Còpia de les clàusules del testament de Cecília d'Aragó i de Cabrera, dona de Bernat de Cabrera i filla de Pere d'Aragó i d'Urgell i de Margarida, fet i firmat el 31 de desembre de 1458 en la torre de Bellesguard. Allà consta que Cecília d'Aragó en recompensa de lo que devia al Comte de Mòdica, Vescomte de Cabrera i al seu hereu, li deixa i lloga tots els censals i rèdits que percep anualment, així com la torre Bellesguard on ella habitava, situada en la parròquia de Sarrià. Pels mateixos motius el lloga la casa de Barcelona del carrer de Cucurulla. A 10 de març de 1569.

Pergami núm. 9

Còpia dels poders de la procura general que va fer el Duc de Medina de Rioseco, comte de Mòdica, d'Osona, vescomte de Bas i Cabrera a Alcalá de Henares el 7 de desembre de 1567, on donava poders per actuar en la seva representació a Gregori de Salazar, cavaller. A 7 de gener de 1570.

Pergamí núm. 10

Pere de Cassador, cavaller, hereu de Francesc de Cassador, el seu germà, per satisfer el deute de diferents quantitats de diners al seu nebot, Joan Bonaventura de Cassador, fill de Francesc de Cassador i de Marquesina Ferreres, dona a Joan Bonaventura de Cassador tota aquella casa o torre de Bellesguard amb tots els seus edificis, vinyes, camps, horts, boscos, terres i possessions cultes, incultes i ermes, tant les que son properes com lluny, i les demés pertinences de dita torre, que franc en alou es troba en el territori de Barcelona, en la parròquia de Sant Gervasi. Als 12 de juny de 1585.

II.- Estudi de les monedes trobades a Bellesguard

1.- Dionisos el Vell, dracma de Syracusa, cap al 380 aC

Ø 31,4 mm ; p: 34,95 g. Æ 30

A: cap d'Athenea amb casc Corint mirant a l'esquerra.

R: estrella de mar envoltada per dos dofins.

Bibliografia:

- Richard Plant: Greek coin types and their identifications. Ed. Seaby Publications LTD, London, 1979. p, 99, nº 1727.
- Jean Babelon: Catalogue de la collection de Luynes: monnaies grequesi italie et sicilie. Jules Florange, Paris, 1924. Lám. 46, nº 1255.

2.- Adrià, As de Roma, 125-128 dC.

Ø 29 mm; p: 11,51 g. Æ

A: HADRIANVS AVGUSTVS. Bust de l'emperador llorejat a la dreta

R: sembla una Minerva portant llança i escut rodó entre S- [C]

Bibliografia:

- Guido Bruck: Die Spätromische kupferprägung. Academiche Druck, Austria, 1961.
- Roman Imperial Coinage, vol. II, nº 664d.

3.- *Antoninus Pius*, sesterci de Roma. 139 dC.

Ø 26 mm; p: 12,79 g. Æ (Moneda en malt estat, molt cremada).

A: IMP T AEL CAES HADR ANTONINVS AVG PIVS. Bust de l'emperador llorejat a la dreta

R: Pax de peus a l'esquerra, portant en una ma una branca i cornucopiae a l'altra, o bé, una FELICITAS amb caduceu i cornucopiae.

- Bibliografia:

- Guido Bruck: Die Spätrömische kupferprägung. Academiche Druck, Austria, 1961.

- RIC, III, 528 (PAX), 535 (FELICITAS)

4.- Dinastia Constantiniana, 330 d.C.

Ø 15,9 mm; p: 1,54 g. Æ 4.

A: Il·legible, bust emperador amb casc a l'esquerra

R: Il·legible, lloba capitolina i dos estels al damunt.

Bibliografia:

- Guido Bruck: Die Spätrömische kupferprägung. Academiche Druck, Austria, 1961, p. 72.

- Roman Imperial Coinage, vol. VII, p. 727

5.- Constanci, *nummus*, Nicomèdia, del 335-341 d.C.

Ø 15,25 mm ; p: 1,02 g. Æ

A: DN CONSTANS PF AVG. Cap de l'emperador llorejat mirant a la dreta

R: GLORIA EXERCITVS. Dos soldats amb un estendard al mig.

La marca de seca no està llegible, sembla SMNA, seria a Nicomèdia (RIC VII, p. 634, nº 192).

Bibliografia:

- Guido Bruck: Die Spättrömische kupferprägung. Akademische Druck, Austria, 1961, p. 72.

- Roman Imperial Coinage, vol. VII, p. 634, nº 192

6.- Julià II, Antioquia?, de 361-363.

Ø 13,3 mm; p: 1,37 g. Æ 4.

A: (DN IVLIANVS NOB CAES?). Bust de l'emperador a la dreta.

R: SPES REI PVBLICE. Emperador d'en peu a l'esquerra, subjectant l'orbe i un pilum. A sota marca de seca SMANT? (Antioquia).

Bibliografia:

- Guido Bruck: Die Spättrömische kupferprägung. Akademische Druck, Austria, 1961, p. 69.

- Roman Imperial Coinage, vol. VIII, nº 194

7.- Felús, any 711

Ø 16 mm, pes: 3,62 g. Æ

A: Il·legible

B: Il·legible, missió profètica de Mahoma (risāla), en tres línies.

Bibliografia:

- Mit Chiner, Michael: The world of Islam. Oriental Coins and their values. Hawkins Publications. London. 1977. p. 61,77.
- Medina Gómez, A.: Moneda Hispano-Musulmanas. Estudios Toledanos. Diputación Provincial de Toledo. Toledo, 1992.

8.- Felús, any 711

Ø 12 mm, pes: 3,36 g. Æ

A: Il·legible. Àliga o estel? al mig.

B: Il·legible. Missió profètica de Mahoma (risāla), en tres línies.

Bibliografia:

- Mit Chiner, Michael: The world of Islam. Oriental Coins and their values. Hawkins Publications. London. 1977. p. 61,182.
- Medina Gómez, A.: Moneda Hispano-Musulmanas. Estudios Toledanos. Diputación Provincial de Toledo. Toledo, 1992.

9.- .- Emirat Independent (711-755 dC), felús.

Ø 14,8 mm; p: 1,59 g. Æ (molt desgastat)

A: Il·legible

R: Il·legible

Bibliografia:

- Antonio Medina Gómez: Monedas Hispano-Musulmanas. Instituto Provincial de investigadores y estudios toledanos. Toledo, 1992, p. 103, nº 37.

10.- Califat Independent de Damasc. Felús de 108 H (= 726 dC)

Ø 14 mm; p: 4,48 g. Æ

A: caràcters àrabs, possible transcripció "NO DIOS SI· NO DIOS"

R: caràcters àrabs, possible transcripció MAHOMA· EL ENVIADO DE DIOS

Bibliografia:

- Antonio Medina Gómez: Monedas Hispano-Musulmanas. Instituto Provincial de investigadores y estudios toledanos. Toledo, 1992, p. 87, nº 23.

11.- Província del Califat de Damasc, felús, 92-113 H (= 710-731 dC)

Ø 11,55 mm; p: 2,36 g. Æ

A: Il·legible, estrella al mig.

R: Il·legible.

Bibliografia:

- Antonio Medina Gómez: Monedas Hispano-Musulmanas. Instituto Provincial de investigadores y estudios toledanos. Toledo, 1992, p. 87, nº 25.

12.- Emirat Independent. Quirat almoràvit, de 1086-1172 dC.

Ø 10,6 mm; p: 1,02 g. AR

A: Epigrafia islàmica

R: Epigrafia islàmica

Bibliografia:

- Antonio Medina Gómez: Monedas Hispano-Musulmanas. Instituto Provincial de investigadores y estudios toledanos. Toledo, 1992, p. 103, nº 37.

13.- Diner de Jaume I de València, de 1247-49.

Ø 16 mm, p: 0,87 g. Billó

A: IACOBUS REX. Efigie mirant a l'esquerra.

R: VALEN·CIE. Arbre de branques altes que talla per baix.

Bibliografia:

- Crusafont i Sabater, M. ; Catàleg General de la moneda catalana (s. V Ac- s. XX Dc). Països catalans i Corona Catalano-Aragonesa. Ed. Societat Catalana d'estudis numismàtics. Institut d'estudis catalans. Barcelona, 2009. (p. 376, img.2128).

- Mateu i Llopis, F.: La Seca de Valencia y las acuñaciones valencianes de los siglos XIII al XVIII. 1925.

14.- Diner de València. Coure.

Ø 16 mm, pes: 0,85 g. Æ (Moneda retallada i possiblement falsa)

A: efigie coronada mirant a l'esquerra.

R: arbre o ramellet.

Bibliografia:

- Crusafont i Sabater, M. ; Catàleg General de la moneda catalana (s. V Ac- s. XX Dc). Països catalans i Corona Catalano-Aragonesa. Ed. Societat Catalana d'estudis numismàtics. Institut d'estudis catalans. Barcelona, 2009. (p. 376, img.2128).

- Mateu i Llopis, F.: La Seca de Valencia y las acuñaciones valencianes de los siglos XIII al XVIII. 1925.

15.- Jaume II, diner de Barcelona. Billó, de 1291-1327.

Ø 16,8 mm; p: 1,10 g.

A: IACOBUS: REX. Bust ample a l'esquerra

R: BA-QI-NO-NA. Creu que talla la llegenda amb tres punts i anelles en espais alterns.

Bibliografia:

- Miquel Crusafont i Sabater: Catàleg general de la moneda catalana. Països Catalans i Corona Catalano-Aragonesa (s. V aC- XX dC). Institut d'Estudis Catalans. Barcelona, 2009, p. 383, nº 2161.

16.- Diner d'Alfons IV de València, 1416-1458.

Ø 15 mm, pes: 1,09 g. Billó

A.: ALFONSUS REX (A oberta, S tancada). Efigie coronada mirant a l'esquerra

R: VALEN·CIE. Arbre de branques altes que talla per baix.

Bibliografia:

- Crusafont i Sabater, M. ; Catàleg General de la moneda catalana (s. V Ac- s. XX Dc). Països catalans i Corona Catalano-Aragonesa. Ed. Societat Catalana d'estudis numismàtics. Institut d'estudis catalans. Barcelona, 2009. (p. 486, img.2913b).
- Mateu i Llopis, F.: La Seca de Valencia y las acuñaciones valencianes de los siglos XIII al XVIII. 1925.

17.- Diner Felip III (1598-1621) o Felip IV (1621-1665), de València.

Ø 13 mm, pes: 0,63 g. Billó

A: Il·legible.

R: arbre de branques o ramellet.

Bibliografia:

- Crusafont i Sabater, M. ; Catàleg General de la moneda catalana (s. V Ac- s. XX Dc). Països catalans i Corona Catalano-Aragonesa. Ed. Societat Catalana d'estudis numismàtics. Institut d'estudis catalans. Barcelona, 2009. (p. 737, img.4435).
- Mateu i Llopis, F.: La Seca de Valencia y las acuñaciones valencianes de los siglos XIII al XVIII. 1925.

18.- Felip IV, 8 maravedisos de Segòvia de 1661.

Ø 20,3 mm ; p: 1,43 g. Æ

A: PHILIPPUS·IIII·D·G. Bust del rei a la dreta.

R: HISPANIARVM·REX·1661. Escut coronat entre aqüeducte/R i ·/S/.

Bibliografia:

- X. Calicó: Numismática española. Catálogo de todas las monedas emitidas desde los Reyes Católicos hasta Juan Carlos I. 1474 a 2001. Aureo & Calicó, Barcelona, 2008, p. 364, nº 1351.

19.- Govern Provisional (1868-1870), 5 cèntims de 1870.

Ø 25,1 mm; p: 4,80 g. Æ

A:CINCO GRAMOS. 1870. Al·legoria republicana

R:CINCO CENTIMOS·DOSCENTAS PIEZAS EN KILOG. Lleó rampant recolçat en l'escut

Bibliografia:

- X. Calicó: Numismática española. Catálogo de todas las monedas emitidas desde los Reyes Católicos hasta Juan Carlos I. 1474 a 2001. Aureo & Calicó, Barcelona, 2008, p. 809, nº 25.

20.- Alfonso XIII, una pesseta , 1899

Ø 22,7 mm; p: 3,57 g. AR

A: ALFONSO XIII POR LA G· DE DIOS 1899. Bust a l'esquerra.

R: UNA PESETA SG· CONST DE ESPAÑA. Escut coronat entre columnes d'Hèrcules.

Bibliografia:

- X. Calicó: Numismática española. Catálogo de todas las monedas emitidas desde los Reyes Católicos hasta Juan Carlos I. 1474 a 2001. Aureo & Calicó, Barcelona, 2008, p. 839, nº 42,43.

III.- Crist de Bellesguard

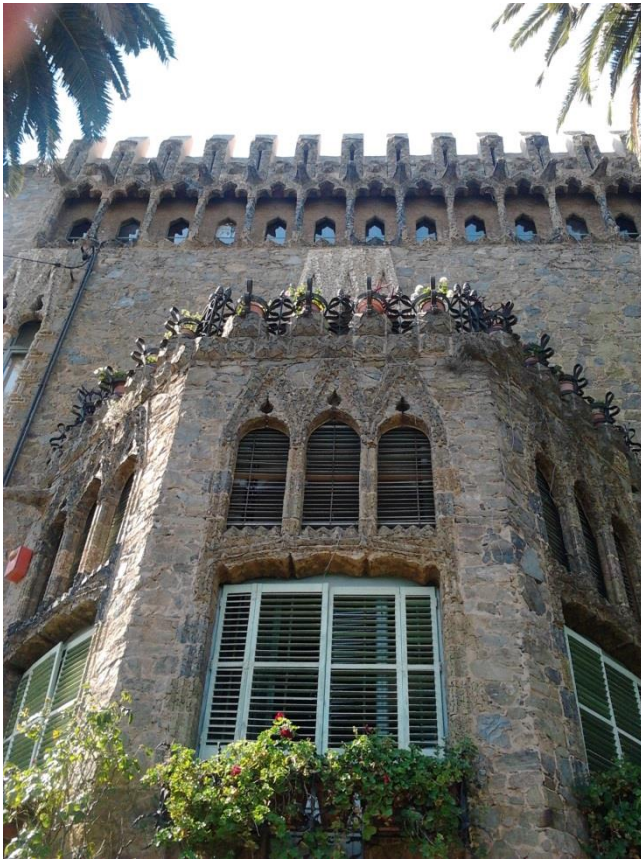
Talla policromada tardogòtica, de 72.5 x 62 cm, del segle XV o primeria del XVI. Dita peça va ser donada el 2 d'octubre de 2010 pel Dr. Jaume Brufau i Prats al Museu de Montserrat, on actualment es troba dipositada.

IV.- Quadre resum dels propietaris de Bellesguard

1. Pere Bertrallans (1362)	
2. Francesc Bertrallans	
3. Pere Terre	
4. Antón Terre	
5. Pere Safont (-1387)	
6. Margarida Safont (filla de Pere) (1387-1408)	↑ encara torre de Vallblanc
7. Marti I (1408-10)	→ El rei atorga el nom de Bellesguard
8. Margarida de Prades (1410-12)	
9. Violant de Bar (1412 -1421)	→ fins aquí propietat de la família reial
10. Francesc de Vilanova (1422-24)	
11. Francesc Darinyó (1424)	
12. Elionor de Cervelló (1424-41)	
13. Francesc Desvall (1441)	
14. Joan de Castenyó (1441-1446)	
15. Cecília d'Urgell i de Cabrera (1446-58)	} els Cabrera (1446-1569)
16. Bernat Joan de Cabrera (1458-66)	
17. Lluís Enríquez de Cabrera (1568-69)	
18. Francesc Cassador, donzell (1569- 1579)	} els Caçador/ Peguera (1569-1662)
19. Pere de Cassador (1579 -1585)	
20. Joan Bonaventura de Cassador (1585-1591)	
21. Estefania de Cassador i Olivera (1591-1612)	
22. Lluís de Cassador i d'Oliver (1603-1612)	
23. Maria de Peguera i de Cassador (1591- 1625)	
24. Joan de Peguera i Claris (1625- 1645)	
25. Josep de Peguera i de Cassador (1645 -1662)	
26. Joan Ferrer Gualbes de Bonaventura i Copons (1622 -1714)	} els Gualbes (1662-1717)
27. Marianna Gualbes de Vilallonga (1714- 1717)	
28. Anton Vilana i Cordellas (1717 - 1747)	
29. Anton de Peguera (1748)	
30. Comunitat de Sant Just i Pastor (1748-1871)	→ 123 anys com a propietaris
31. Antoni Camps i Muntanyola (1871-74)	
32. Josep Flaquer i Fraise (1874-1888)	
33. Joan Baptista Grau Vallespinós (1888-1900)	
34. Maria Sagués i Molins (1900-07)	
35. Joan Figueres Sagués (1907- 31)	
36. Francisco Soler Smith (1931-42)	
37. Abdón Bordoy Pastor (1942-44)	
38. Família Guilera (1944- 2018)	
39. Grup Catalana Occident (2018- actualitat)	

V.- Façanes est i nord de la torre Bellesguard d'Antoni Gaudí

A les imatges de la façana est es veu com Gaudí va voler donar un aspecte de galeries de columnes amb 12 finestres com descriu Dionís de Jorba.

Façana nord de Bellesguard. AFCEC

